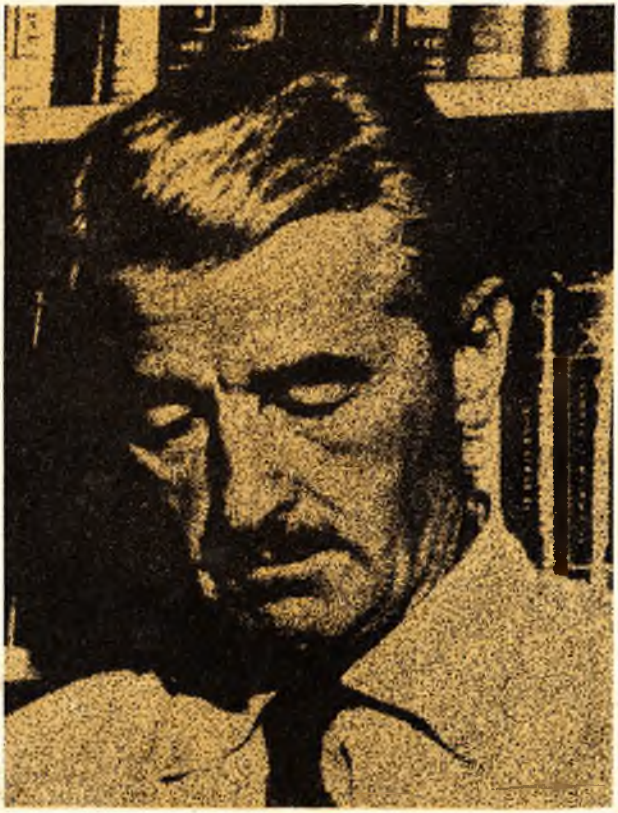
FAULKNER

ağustos ışığı

MURAT BELGE

BİLGE NOBEL DİZİSİ

AĞUSTOS IŞIĞI

NOBEL YAYINLARI DİZİSİ

WILLIAM FAULKNER

AĞUSTOS IŞIĞI

Çeviren :
Murat Belge

Kapak Tasarımı:
OĞUZ AKKAN
cem yayınevi

ÖNSÖZ

William Faulkner, yirminci yüzyılda Amerika'da yaşamış en büyük romancı sayılırdı. Şimdi onun çağımızın en büyük romancısı olduğunu söyleyenlerin de sayısı artıyor. Eserleri arasında erişilmesi güç bir bütünlük yaratan Faulkner, Amerikan yaşantısını en dolgun şekilde dile getirmekten başka, yirminci yüzyıl insanının sorunlarını romanlarındaki güçlü simgeleriyle somutlaştırmayı da başarmıştır.

Faulkner, çok yerli, çok ulusal kalarak, evrenselliğe ulaşmayı amaçlayan bir yazardır. Böyle olması, Amerikan kültürünün, onun ele alarak işlediği görünümlerini bilmeyenler için, Faulkner'ı anlamayı güçleştirebilir. Bu önsözü işte bu çeşitten güçlükleri ortadan kaldırmak için yazıyorum.

Amerikalılar, Faulkner gibi bir yazarın yurttaşı olmaktan kıvanç duyarlar, ama eserlerini pek okumazlar. Amerika'nın eğitim koşulları, genel olarak hayat koşulları, halkın Faulkner gibi üslubu güç yazarları anlamasına, kolayca sökmesine yatkın değildir. Dolayısıyla Faulkner kendi ülkesinden çok, yabancı ülkelerde sevilen bir yazar olmuştur.

Üslubunun güçlüğünü iki ana etmene bağlayabiliriz: a) olaylar dizisinin karmaşıklığı, b) sözdizimizin çapraşıklığı. Bunların üzerinde biraz duralım şimdi.

Faulkner, romanlarındaki olayları, normal kronolojik sıraya göre değil, kişiler için psikolojik önemlerine göre sıralar. İnsanlarının hayatlarında geçmiş olaylar, bir araya gelerek, belirli bir simgesel anlam yaratmaktadır. Bu anlamı tam olarak verebilmek için yazar bazen normal zaman akışının dışına çıkarak, sonradan olan şeyleri daha önce, daha önce geçmiş olayları da daha sonra yazmak gereğini duyar. Böylece, sinemada iyice yay-

gınlaşmış bir teknik olan «geri-dönüş» (flash-back) aracını romanda kullanır. Kişileri önce asıl anlatılan anda görür, tanırız. Belirli davranışlarını yaptıkça, yazar bir «geri-dönüş» ile, kişisinin psikolojik yaşantısında, o davranışa yol açan geçmişteki etkileri de ortaya serer. Böylece, bu romanda, ilkin bir cinayet işlendiğini öğreniriz. Sonra cinayeti işleyeni tanırız. Sonra cinayeti işleyenin geçmişini (roman başlamadan önceki hayatını) onun hatırlayışı yoluyla görürüz. Cinayet olayının kendisini de daha sonra ayrıntılarıyla izleriz. Bu değişik tekniğiyle Faulkner, psikolojik nedenselliği sağlar. Başarılı romanlarında, olay dizisindeki karışıklıkları önce yadırgasak bile, bunların en iyi, en etkili şekilde bu yoldan anlatılabileceğini sonradan görürüz.

Faulkner'ın sözdizimindeki çapraşıklık da, gene psikolojik gerçekliği verme amacına bağlanabilir. İnsanların konuşurken veya yazarken kullandığı mantıklı, düzenli cümleler, insan zihninin dolaysız ürünü değildir. Zihnin doğal çalışması dışında kalan bir mantık süzgeciyle nesnelleştirilmiştir yazıda alışageldiğimiz sözdizimi. Zihinden düşünceler karmakarışık geçer. Bunları mantıklı sözdizimine uydurarak toplumda anlaşılır şekle getirir, kamusallaştırırız. İnsanın özel, iç yaşantısını elden geldiğince dolaysız olarak sunmaya çalışan Faulkner ise kişilerin zihin durumlarını bütün çapraşıklığıyla, düşünce dizileri, atlamaları, çağrışımlarıyla vermeyi, mantıklı cümlelerle vermeye tercih etmiştir. Sözdizimindeki karmaşıklık bundan ötürüdür.

Faulkner Amerika'nın en büyük üslupçularından biri olmuştur bu karmaşık anlatımıyla. Düzyazısına benzeri güç bulunur bir şiirlilik katmıştır. Öyle ki, daha genç kuşaktan Truman Capote gibi kişiliğini bulmuş bir yazar bile, etkilenmekten korktuğu için Faulkner'ı okuyamadığını söylemiştir. Faulkner'ın düzyazısı, romanlarındaki olayların niteliğine göre değişir. Bu kitabın Lena Grove'u anlatan ilk ve son kısımlarında sözdizimi durgun, dingindir. Cümleler büyük dalgalar gibi yuvarlanır birbiri ardından. Joe Christmas'ın yoğun, gergin yaşantıları anlatılırken cümlelerin ritmi de hızlanır, sinirli imgeler sıklaşır. Normal mantıktan uzaklaşılır. Aynı şekilde, Joe'nun çocukluğunu anlatan bölümlerde cümler çocuk mantığına göre biçimlenir. Hightower'ın kafasındaki karışıklığı belirtmek için üslup dağınıklaşır, mantık gevşer. Dinî fanatik Doc Hines'ın konuşmaları ve düşünceleri, deliliğini yansıtacak ölçüde stakato bir biçime girer. Yani Faulkner'da üslup, sözdizimi, birçok romancıda olduğu gibi gerçekliği anlatmak için değil, dolaysız şekilde göster-

mek için kullanılmış bir araçtır. Öyle ki, sonunda anlatım tarzı, anlatılan şeyin kendi olur.

Kişilerin zihin durumlarının bilinçliliğe yakınlık veya uzaklıklarını belirtmek için Faulkner matbaa tekniklerini de seferber etmiştir. Olayların hemen hepsi şu ya da bu kişinin biliçliliği açısından anlatılır. Kişilerin düşüncelerini doğrudan doğruya vermek istediği zaman sözleri tırnak içine alır. Kişilerin düş görmeleri, eskiden olanları hatırlamaları veya tam bilinçli sayılamayacak düşünce ve çağrışım akışları, italiklerle, siyahlarla belirtilir.

Zenci sorunu Faulkner'ın eserlerinde merkezi bir yer tutar. Bunda, onun bir güneyli oluşunun özellikle payı vardır. Şimdi de Amerika'daki zenci-beyaz sorununun ve Kuzey-Güney çatışmasının tarihine biraz bakalım.

Amerika'da Kuzey başlangıçtan beri endüstri, Güney de başlangıçtan beri tarım düzenleri üzerine kurulduğu için, iki bölge arasındaki çıkar ayrılıkları tarihlerinin başlamasıyla birlikte kendini göstermişti. Güney'de toprak ağaları, Kuzey'de sanayiciler egemendi. Ve Güneyliler parasız iş gücü bulma sorununu, zenci köle ithal ederek çözüyorlardı.

İki yörenin anlaşmazlığı, insan özgürlüğü gibi sorunlardan çok, doğrudan doğruya üretim biçimlerinin farklılığına dayanıyordu. Nitekim, kölelik sorunu sözkonusu değilken, gümrük dolayısıyla ilk önemli anlaşmazlıklar patlak verdi. Endüstriyel Kuzey, koruyucu gümrük istiyor, tarımsal Güney ise bundan zarar görüyordu. Bu kavga yüzünden Güney eyaletleri Federal Devlet'ten ayrılmaya bile kalkıştılar ve bunun önüne büyük güçlüklerle geçilebildi.

Daha sonra zenci sorununun da iki bölge arasında bir geçimsizlik konusu olması, insan özgürlüğü gibi soyut fikirlerden çok, son derece pratik çıkar çatışmalarından ötürüdür. Bu sırada Amerika Batı'ya doğru genişliyordu. Yeni kurulan eyaletlere Kuzeyliler önce sahip çıkarsa fabrikalarıyla endüstri düzenini gerçekleştiriyor, yok eğer Güneyliler daha erken davranırsa köleleriyle gelip yerleşip o eyaleti bir tarım bölgesi yapıyorlardı. Bu iki güç arasında böylece durmadan artan gerginliği hafifletmek için bulunan çeşitli geçici çözüm yolları uzun süre etkili olamayınca İç Savaş başladı. Gelgelelim, bütün çıkar kavgaları gibi bu savaş da, insanlık değerlerini savunan ülkücü önderlerini bulmuştu. Abraham Lincoln işte böyle bir başkandı.

Düzeninin tarihi süreç içinde daha geri olması, Güney'i baş-

langıçtan yenilmeye mahkûm etmişti. Ama aristokratik şövalye gelenekleriyle Güneyliler gerçekten büyük bir yiğitlikle dövüşerek, yenilgiyi elden geldiğince geciktirdiler. İşin kötüsü, yiğitlikleriyle haksızlıklarını haklı çıkardıklarına inandılar. Daha da kötüsü, ne olup bittiğinden haberi olmayan bilinçsiz zenci köleler efendilerini desteklediler savaşta.

Daha ilerici olmasıyla tanınmış Demokrat Parti'den olan Lincoln öldürüldü; yerine geçen başkan yardımcısı da sahtekârlık ettiği iddiasıyla azledilince başkanlık Cumhuriyetçi Parti'ye kaldı. Özgürlük uğruna giriştiklerini söyledikleri savaşı kazanan Kuzeyliler bu dönemde büyük bir hızla Güney'e inip korkunç bir talana giriştiler. Bunlar, Güney halkının hâlâ unutamadığı halı-heybelilerdir. Güney'in Kuzey'e asıl kini, belki de zencilerden çok bu talandan ötürüdür. Çünkü Güney halkı bugün bile daha çok Demokrat Parti'ye oy verir. Oysa Lincoln kendisi Demokrat'tı ve zenci kurtuluşu için bu parti hep daha fazla çalışmıştır.

Kuzeyliler, zencilere, kâğıt üstünde kalmaya mahkûm bir özgürlük verdiler. Zencilerin bir kısmı Kuzey'e göçüp ora kapitalistlerine «en ucuz işçi» olur ve «getto»larda sıkışıp en kötü koşullar altında «özgür» yaşarken, bir kısmı da Güney'de kalıp ırgatlık ederek «özgür» oldu. Kuzey'den gelen halı-heybeliler ise çok geçmeden en azgın zenci düşmanı kesildiler. Eski aristokratlar bile kölelerine bu yeni ticaret ağalarından daha iyi bakmışlardı.

İç Savaş, Güney'in tarihinde dönüm noktası oldu. Eski toprak beyleri kendilerine göre bir aristokratik şeref yasası kurmuşlardı. Zenciyi sömürdükleri için suçluydu onlar da. Gene de insani değerlere dayan kuralları vardı ve bunlara harfi harfine uyuyorlardı. İç Savaş'tan sonra çöktü bu düzen. Onun yerine, ne idüğü belirsiz, gözünü para bürümüş serüvencilerin kurduğu insanlıkdışı ticaret düzeni geçti. Bu dönemden sonra sömürü iyice yoğunlaştı ve gerek doğa, gerekse toplum kirlendi. Eski aristokratların çocukları ya iyice yozlaşıp alkolik oldular, çıldırdılar, intihar ettiler, ya da yeni tüccarlardan bile baskın çıktılar ahlâksızlıkta. Yeni yetmeler de zamanla kendilerine göre görgü kuralları icad edip çekilmez bir kibarlık taslar oldular.

İşte Faulkner'ın birçok romanında anlattığı Güney'in tarihi budur. Bir Güneyli olarak atalarının zencilere karşı işlediği, çağdaşlarının da Ku Klux Klan gibi kuruluşlarla işlemeye devam ettiği cinayetlerin yıkıcı sorumluluğunu duyar Faulkner. Bu gü-

nah mirası onu ezer. Öte yandan, ikiyüzlü Kuzeylilere daha çok öfkelenir. Zenci sorununu gene Güneyli karalarla beyazların çözmek zorunda olduğunu. Kuzeyli yalancı pehlivanların bu işe burunlarını sokmamaları gerektiğini düşünür. Yurdunun eski romantik-aristokratik düzeninin sömürücü temelini bilir, yadsımak ister geçmişi. Ama kendisi de Güneylidir. Düzen, derisi gibidir. Kendini yok etmeden onu yadsıyamayacağını anlar. Tek umudu zencilerdir gene. Güney ve bütün Amerika, büyük suçlarından bir gün gelip kurtulacaksa, bu işi, üstün nitelikleriyle zenciler başaracaktır. Güney'in tarihini istediği gibi yazıp anlatmak için Faulkner bir uydurma yöre yaratmış ve buraya «Yoknapatawpha» adını vermiştir. Haritasını bile çizmiştir bu mitik yörenin. Yoknapatawpha, Güney'in en yoksul ve zenci-beyaz sorununun da en belirgin olduğu, Mississippi eyaletindedir. Buranın insanları, eski aristokrat kalıntıları, yeni kapitalistler, zenciler, ırkçılar, yoksul beyazlar, v.b., bütün Güney'in hikâyesini temsil eder. Faulkner, yarattığı aileleri değişik kitaplarında kuşaklar boyunca izleyerek hayali, ama daha önemli bir anlamda çok gerçek olan dünyasında, zihninden hiçbir zaman silemediği tarihini çözümler, anlatır. Yoknapatawpha yöresi üzerine daha çok bilgi ve yörenin haritası, Yeni Dergi'nin Faulkner özel sayısında verilmiştir.

Faulkner bu romanında zenci sorununu özel bir açıdan ele almaktadır. Kitabın başkişisi beyaz renktedir. Ancak, hiç de kesin olmayan birtakım kanıtlara göre, babasında zenci kanı vardır. Bu onun çocukluğundan beri kurtulamadığı felâketi olur. Ne zencidir, ne de beyaz. Joe Christmas ile Faulkner, yirminci yüzyıldaki yabancılaşma olayının, Amerika'ya özgü bir şeklini ortaya koyar. Joe Christmas, zencilerle beyazlar arasında gidip gelir, iki dünyanın da yabancısıdır. Kim olduğunu, ne olduğunu bilemez bir türlü. Hayatı boyunca bir nesne olarak ele alınmıştır. Çocukken, öksüzler evinde istemeden, sevişirken seyrettiği kadının kendisini cezalandırmasını bekler, örneğin. Oysa kadın ona para verir. Çocuğun, çocukça beklediği davranış, yani insani bir ceza vermek yerine, onu satın almak ister. Öksüzler evinden onu alıp evlât edinen McEachern, kişisel olamayan, karşısındakini insan yerine koymayan bir hırsla, Püriten yapmaya çalışır Joe'yu. Seviştiği kız zenci olduğunu öğrenince ilişkileri değişir, sonunda kız ona zenci olduğu için söver. Daha sonra seviştiği Miss Burden da kendi sapık coşkuları arasında ona, «zenci! Zenci!» diyerek sarılır. O da Joe'nun insanlığını, birey-

liğini görmez, kabul etmez. Zencilik-beyazlık arasında bocalayan Christmas bu durumunun yarattığı kısır döngü içinde dönenir durur. Dünyanın yolunu alır, ama her seferinde başladığı yere döner. Roma'nın içinde oraya buraya yerleştirilen halka imgeleri Joe'nun bir türlü yaramadığı bu çemberi temsil eder.

Faulkner, Ağustos Işığı'nda, zenci sorununu derinlemesine deştikten başka, Amerika'nın dini yaşantısını da sertçe eleştirir. Roman dini fanatiklerle doludur. Dedesinin İç Savaş'taki kahramanlığını bir türlü dini duygularından ayıramayan, dinin yalnızca sabırla acıya katlanma yanını başarıyla sürdürebilen, beceriksiz, etkisiz Hightower; dünyadaki her kötülüğün zencilerden geldiğine inanan çılgın vaiz Doc Hines; zencilerin, beyaz insanların lâneti ve çarmıhı olduğuna inanan ve böyle bir ters inançla zencilere yardım etmeye çabalayan Miss Burden; sevme yeteneğinden büsbütün yoksun olarak İsa'yı kabul ettirmeye çalışan, dini dayakla sunan soğuk fanatik McEachern; amansız zenci düşmanı, Amerikan bayrağına, Amerikan beyazlığına, Amerikan dinine tapınan Amerikan faşisti korkunç Percy Grimm. Bunlar hepsi, İsa'nın sevgi dininin Amerika'daki temsilcileridir. Bir araya toplanarak, zenci-beyaz Joe Christmas'ın tragedyasındaki çeşitli halkaları meydana getirirler.

Faulkner, Joe Christmas ile modern bir İsa resmi de çizmek istemiştir. Olaylar sırasında otuz üç yaşında olması, adı ve daha birçok motif bu simgenin varlığına işaret eder. Christmas, çağımızda bütün insanlığın günahlarını kendi omuzlarına yüklenen kurbandır. Ancak, Christmas kendisi o kadar güçlü bir roman kişisi ki, ardında yatan İsa simgesini düşünemiyor bile insan. Christmas'ın kendi canlılığı, İsa'ya benzemesi için biraz da zorlama olarak konmuş motifleri gölgede bırakıyor.

Kitabın orta yerinde Christmas'ın dramı yer alıyor. Doğuş koşullarının yarattığı çemberin içinde dönüp duruyor. Zenci olup olmadığının kesinlikle bilinmemesi de durumunun anlamsızlığını arttırıyor. Öte yandan, romanın başında ve sonunda karnındaki çocuğun babasını bulmak üzere yollara düşen Lena Grove'u görüyoruz. O, Christmas'ın tam tersine, dümdüz bir yolda hep ileriye, sonsuza doğru gidiyor. İki hikâyenin, yani Christmas'inkiyle Lena'nınkinin, hiç ilgisi yok bir bakıma. Ama, temsil ettikleri değerler bakımından aralarında tematik bir bağlantı var. Lena Grove bir bereket tanrıçası, bir toprak anadır. Doğurgandır, zaman dışıdır, ahlâk dışıdır. Christmas hikâyesinin çevresinde, insanların iğrençlikleri, vurup kırmalar, cina-

yetler toplanmıştır. Lena ise insanların bücür didinmelerine aldırış etmeksizin, kendi yolunda akıp giden doğayı, doğal hayatı temsil eder. Yaşamanın olumlanmasıdır yani. Çocuk doğurması da, bütün öbür öldürme olaylarına bir karşıtlık olmak üzere romanda yer alır.

Avrupa romanı, türdeş gereçler kullanarak, uyuşmazlıkları, çatışmaları, eserin yapısı içinde eritme, çözme ve bu yolla bir bütünlük, birlik kurma amacını güder. Tutarlı bir kültüre, ortak bir tarihten gelen toplumsal göreneklere uyarak geliştiği için böyle bir özellik kazanmıştır. Son derece karşıt, çelişik ögeleri kapsayan Amerikan yaşantısını anlatan Amerikan romanı ise, romans, melodram gibi ögeleri kullanır —ama olumlu anlamda romans ve melodram— ve çatışmaları, uyuşmazlıkları çözüme vardırmaksızın, olduğu gibi bırakır. Amerika'nın büyük romancısı Faulkner da bu ulusal geleneğe bağlı kalmıştır. Amerikan yaşantısının bütün uyumsuzluklarını serer ortaya, o yaşantının içinde zaten varolmayan çözümü bulmaya hiç çalışmaz.

Bu romanına baktığımız zaman da karşıtlıkların pek çok olduğunu görürüz. Çok sayıda kişiler olay örgüsüne karışır. Hemen hepsi tek-yanlıdır. Bir özel kaygı, hayatlarında bir saplantı olmuştur. Artık dünyayı bu saplantı açısından görürler. Tek-yanlılıklarını roman boyunca büyük bir hırsla sürdürürler. Dolayısıyla, roman sona erdiğinde, temsil ettikleri temalar çözülerek belli bir bütünlüğe varmış olmaz. Zaten Faulkner'ın istediği de bu kakafonik yapıdır. Bu uzlaşmazlığı dile getirmek ister. Hightower ve Byron Bunch, kendileri olayların gelişmesini pek fazla etkilemeksizin, olaylara az çok bulaşırlar. Hiç değilse bütün olayların tanığı olurlar. Biz de öbür birçok kişinin birçok yaşantısını onlarla birlikte seyrederiz. Ama her ikisinin de bilinçlilikleri, olayları yeterince sağlam bir görüşle yorumlamalarını sağlayacak kadar yüksek bir düzeye erişmemiştir. Yaşı, tecrübesi dolayısıyla romanda bir «bilgelik» merkezi olmasını bekleyebileceğimiz Hightower, o derece beceriksiz ve zavallıdır ki, olanları kavramamıza yardım etmek şöyle dursun, bizim kadar bile değerlendiremez çevresindeki insanları. Byron Bunch da, bütün iyi niyetine karşın, çaresizdir. O da iki ufuk arasında gider gelir (Lena'nın düz çizgide ilerlemesi, Christmas'ın çemberde dönmesi, Hightower'ın olduğu yerde durması gibi bir simgedir onun bu hareket tarzı). İki adamın olaylar karşısında zayıflığı, şaşkınlığı, sanırım Faulkner'ın tasarladığı etkiye uygundur.

Faulkner'ın bu romanında bir başarısı da psikolojik roman tekniğiyle, doğalcı (naturalist) toplumsal roman tekniğini birleştirmesidir. Bilindiği gibi doğalcı roman, kişilerini toplumsal determinizm içinde ele alır. Bunu yapmak için de kişiye uzaktan, dıştan bakar. Psikolojik roman ise toplumsal etmenleri ikinci derecede işleyerek öncelikle kahramanın iç yaşantısı üstünde durur. Faulkner *Ağustos Işığı*'nda, ikisi de eksik sayılabilecek bu yaklaşım yolları arasında bir bileşim yapar. Romanın bu derece başarılı olmasının ana nedenlerinden biri de, bence, psikolojik gerçeklikle toplumsal gerçeklik arasında kurulan bu kusursuz uyumdur.

Murat BELGE

1

Yolun kenarına oturmuş, arabanın tepeyi tırmanıp ona doğru gelişini gözlerken, Lena düşünüyor, *«Alabama'dan geldim: Bayağı uzak. Ta Alabama'dan buraya kadar yayan. Bayağı uzak.»* Düşünüyor: *Ben yola düşeli daha tam bir ay olmadı ama Mississippi'ye vardım bile, şimdiye dek evimden hiç bu kadar uzaklaşamadıydım. Şimdi Doane'un Bıçkievi'nden on iki yaşımdan beri olduğumdan daha uzaktayım.*

Annesiyle babası öldükten sonraya kadar hiç gitmemişti Doane'un Bıçkievi'ne, yılda altı ya da sekiz kere cumartesileri kente gittiği halde, arabayla, postayla ısmarladığı bir elbiseyle ve çıplak ayakları arabının içinde ve bir kâğıt parçasına sarılı ayakkabıları oturduğu yerde yanında. Araba kente varmadan hemen önce ayakkabılarını giyerdi. Yetişkin bir kız olduktan sonra babasına arabayı kentin kenarında durdurmasını söylerdi ve iner aşağı yürürdü. Arabayla kente gireceği yerde niçin yürümek istediğini babasına söylemezdi. Babası sanıyordu ki, düzgün sokaklardan, kaldırımlardan ötürü. Ama onu gören ve yürüyerek yanlarından geçtiği insanların onu da kentte yaşıyor sanacaklarını sandığı için böyle yapardı.

On iki yaşındayken annesiyle babası aynı yazın içinde öldüler, üç odayla bir avlulu perdesiz bir tahta evde, çevresinde böceklerin dönedurduğu bir gaz lâmbasının aydınlattığı odada, çıplak döşemesi çıplak ayaklarla eski gümüş gibi kaygan laşmış. Sağ kalan çocukların en küçüğüydü. İlk önce annesi öldü. «Babana iyi bak,» dedi. Lena da öyle yaptı. Sonra bir

gün babası, «sen McKinley'le Doane'un Bıçkıevi'ne git.» dedi. «Gitmeye hazırlan. O geldiğinde hazır bulun.» Sonra öldü. Kardeşi McKinley bir arabayla geldi. Babayı bir öğle üstü bir taşra kilisesinin arkasındaki koruya gömdüler, çamdan bir mezar taşıyla. Ertesi sabah kız bir daha dönmemek üzere ayrıldı, bunun böyle olduğunu o zaman bilmiyorduysa da, McKinley'le birlikte arabayla, Doane'un Bıçkıevi'ne doğru. Araba ödünç alınmış ve kardeşi gece basmadan arabayı geri götürmeye söz vermişti.

Kardeşi bıçkıevinde çalışıyordu. Köydeki bütün adamlar bıçkıevinde ya da bıçkıevi için çalışıyorlordı. Çam kesme işiydi. Yedi yıldır oradaydı bıçkıevi ve bir yedi yılı daha bulmadan çevredeki bütün ormanları yok edecekti. Sonra makinaların bir kısmı ve bıçkıevini çalıştıran ve onun sayesinde ve onun uğruna yaşayan adamların çoğu yük arabalarına bindirilip götürülecekti. Ama makinaların bir kısmı bırakılacaktı, çünkü yeni parçalar her zaman taksitle alınabilirdi. Sıska, boş boş bakan, kıpırtısız çarklar yükseliyor, tuğla molozu yığınları ve sert yosunlar arasından derinden derine şaşırtıcı bir nitelikte ve deşilmiş kazanlar paslanan ve tütmeyen bacalarını inotçı bir şekilde havaya dikiyorlar, afallamış ve düşünceli, derinlik ve huzur dolu ıssızlığın ağoç kökleriyle çopurlaşmış görünüşü üstünde, sürülmemiş, ekilmemiş, kızıl ve tıkanık yarlar halinde yavaş yavaş oyuluyor, uzun, sessiz güz yağmurlarının ve mart ayının dörtnala gazabının altında. Bundan sonra en iyi günlerindeyken bile Posta İdaresi yıllıklarında kayıtlı adı bulunmayan köy, binaları yıkan, mutfak ocaklarında, sobalarda yakan, barsaksolucanından dertli mirasçılar tarafından hatırlanmayacaktı bile.

Lena geldiğinde orada oturan belki beş aile vardı. Bir demiryoluyla bir de istasyon vardı ve günde bir kez bir karma katar çığlıklar savurarak kaçardı köyün içinden. Kırmızı bir bayrak sallanarak durdurulabilirdi tren, ama çoğunlukla perişan tepelerin içinden hayaletimsi bir ansızlıkla ve bir ölüm habercisi gibi uluyarak belirir, bir ucundan girer öbür ucundan çıkardı köyyavrusunun kopuk siciminden kurtulan unutulmuş bir tesbih tanesi gibi. Kardeşi ondan yirmi yaş büyüktü. Gelip ya-

nında yaşamaya başladığı zaman neredeyse hiç hatırlamıyordu adamı. Dört odalı ve boyasız bir evde oturuyordu iş ve çocuk yorgunu karısıyla. Her yılın hemen yarısı boyunca eltisi ya çocuk doğuruyor ya da lohusa yatıyordu. Böyle zamanlarda bütün ev işini Lena görüyor ve öbür çocuklara bakıyordu. Sonradan dedi ki kendi kendine, «herhalde bu yüzden bu kadar çocuk peydahladım ben de.»

Evin arkasında çatısı eğik bir odada yatıyordu. Karanlıkta ses çıkarmadan açıp kapamasını öğrendiği bir penceresi vardı, aynı eğik çatılı odada önce en büyük yeğeni ve sonra iki en büyüğü ve sonra üçü birden uyuduğu halde. Pencereyi ilk açtığında orada yaşamaya başlayalı sekiz yıl geçmişti. Daha açmaya başlayalı on sefer olmuş olmamıştı ki, hiç açmamakla çok daha iyi etmiş olacağını anladı. Dedi ki, kendi kendine, «bu da benim talihim işte.»

Elti ağabeye söyledi. Adam çok önceden görmesi gereken biçim değişikliğini ancak o zaman fark etti. Sert bir adamdı. Yumuşaklık ve incelik ve gençlik (kırk yaşlarındaydı) ve bir çeşit inatçı ve umutsuz bir dayanıklılık ve kan onurunun donuk mirasından başka her şey teriyle birlikte akıp gitmişti gövdesinden. Kıza orospu dedi. Adamda yanılmamıştı (genç bekârlar ya da hiç olmazsa testere tozuna bulanmış Casanovalar sayıca ailelerden bile azdı) ama kız itiraf etmedi, adam altı ay önce çekip gitmiş olduğu halde. Sadece inatla, «beni yanına aldırtacağını söyledi,» diye tekrarladı durdu; sarsılmaz bir inançla, koyun gibi, gereği duyulduğu anda hazır bulunmak niyetinde olmasalar bile Lucas Burch gibi adamların dayandıkları, güvendikleri o sabırlı ve değişmez bağlılık kaynağını kullanarak. İki hafta sonra gene pencereden tırmanıp dışarı çıktı. Zor oldu, bu keresinde. «Bunu yapması o zaman da bu kadar güç olsaydı, herhalde şimdi bunu yapıyor olmazdım,» diye düşündü. Kapıdan da çıkıp gidebilirdi, gün ışığında. Kimse durdurmazdı onu. Belki de bunu biliyordu. Ama geceleyin gitme yolunu seçti ve pencereden. Yanına palmiye yaprağından bir yelpazeyle büyük keten mendile sarılmış küçük bohçasını aldı. Bohçada bir sürü şey arasında onluk ve beşlikler halinde otuz beş sent parası vardı. Ayakkabıları ağabeyinin verdiği bir çift erkek ayakka-

bisiydi. Fazla eskimemişlerdi, çünkü yazları ikisi de ayakkabı giymezdi. Yolun tozunu tabanının altında duyunca ayakkabılarını çıkarıp eline aldı.

Şimdi dört haftadır bunu yapmaktaydı. Arkasındaki dört hafta, *uzağın* çağırısı, gevşemeyen durgun inançla döşeli, lylyürekli ve adsız yüzler ve seslerle insanlandırılmış huzur dolu bir koridordur: *Lucos Burch? Bilmiyorum. Buralarda böyle adı olan kimse tanımıyorum. Bu yol mu? Pocahontas'a gider. Belki oradadır. Olabilir. Şu araba yolun bir kısmına kadar gidiyor. Sizi oraya kadar götürür;* geriye doğru yuvarlanıyor şimdi arkasından uzun tekdüzeli bir sıra huzur dolu ve yolundan şaşmaz değişiklikler günden geceye ve geceden gene güne ve o bunların içinden yol alıyor tıpatıp aynı ve adsız ve bilinçli arabalarla sanki bir sıra gıcırtılı - tekerlekli ve aksak - kulaklı avatarlardan geçer gibi, içine yakılan ölülerin külü konan bir çanağın üstünde sonsuza dek hiç ilerlemeden kıpırdanan bir şey gibi.

Araba tepeyi tırmanıp ona doğru geliyor. Yolun bir mil kadar aşağısında yanından geçmişti arabanın. Yolun kıyısında duruyordu o zaman, katırlar koşum kayışlarının içinde uyukluyor, başları onun gittiği yönü gösteriyordu. Arabayı ve çitin öteki yanında bir ahırın dibinde çömelmiş oturan iki adamı görmüştü. Arabaya ve adamlara bir kere bakmıştı: Her şeyi kucaklayan tek bir bakışla, hızlı, masum ve derin. Durmamıştı; çitin öteki yanında çömelen iki adam onun arabaya ya da kendilerine baktığını görmemişlerdi bile herhalde. O da geri dönüp bakmamıştı. Görüş alanından çıktı, ağır ağır yürüyerek, bağlanmamış ayakkabı bağları sallanarak, bir mil ötedeki tepenin doruğuna varıncaya kadar. Sonra hendeğin kenarına oturmuştu, ayaklarını alçak hendeğe sarkıtarak ve ayakkabılarını çıkarmıştı. Biraz sonra arabayı işitmeye başladı. Bir süre işitti. Sonra belirdi, tepeyi tırmanarak.

Yıpranmış ve yağsız tahtasıyla demirinin keskin ve gevrek takırtısı ve şıkırtısı yavaş ve korkunçtur: Ağustos öğle sonrasının sıcak dingin çamşarapsı sessizliğinde yarım mil süren kuru miskin bir sesler dizisi. Katırlar sürekli ve gevşemeyen bir hipnoz içinde yolu adımladıkları halde, araba hiç ilerlemiyor-

muş gibi görünür. Orta uzaklıkta sonsuza ve sonsuza kadar askıya alınmış gibidir, öylesine göze görünmeyecek kadar azdır ilerleyişi, bir uysal kızıl yol ipliği üstünde eskimiş bir tesbih tanesi gibi. Bu o kadar fazlasıyla böyledir ki, daha gözlerken yitirir onu göz, görüş ve duyu uyuşukça birbirine karışır, kaynaşırken, yolun kendisi gibi, geceyle gündüz arasındaki bütün o huzur dolu ve tekdüzeli değişikliklerle, makaraya yeniden sarılan önceden ölçülüp biçilmiş iplik gibi. Öyle ki, sonunda, sanki uzaklığın bile ötesinde basit ve önemsiz bir yöreden, arabanın sesi gelir gibi olur yavaş ve korkunç ve anlamsız, kendi biçiminin yarım mil ilerisinden giden bir hortlak gibi. «Gözümden önce kulağımda o kadar uzak,» diye düşünüyor Lena. Kendini şimdiden giderken düşünüyor, gene arabaya binmişken, düşünüyor *o zaman sanki arabaya binmeden önce yarım mil yol gitmişim gibi olacak, daha araba benim durduğum yere varmadan önce ve araba yeniden benden boşalınca yarım mil daha yol almış gibi olacak ben hâlâ içinde olarak.* Bekliyor, gözlemiyor bile şimdi arabayı, düşünme tembel ve hızlı ve yumuşak akarken, adsız iyiyürekli yüzler ve seslerle dolu: *Lucas Burch? Pocahontas'ta bulamadınız mı dediniz? Bu yol mu? Springvale'e gider. Siz şurada durun. Birazdan bir araba gelir, gideceği yere kadar sizi de götürür.* Düşünüyor, «eğer Jefferson'a kadar gidiyorsa Lucas Burch beni görmeden önce işitecek. Arabayı işitecek, ama bilmeyecek. Onun için görmesinden önce işitmesinde bir insan olacak. Sonra beni görüp heyecanlanacak. Ve onun için hatırlamasından önce görmesinde iki insan *olacak.*»

Armstid'le Winterbottom, Winterbottom'un ahırının gölgeli duvarı yanında çömelmiş otururken, kadının yoldan geçtiğini gördüler. Genç, gebe ve bir yabancı olduğunu aynı anda anladılar. «Nerede şişirmiş karnını öyle acaba,» dedi Winterbottom.

«Acaba ne zamandır yayan gidiyor o karınla,» dedi Armstid. «Yolun ötesinde birini ziyarete gidiyordur, bence,» dedi Winterbottom.

«Sanmam. Öyle olsa kulağıma çalınırdı. Hem benim oralardan biri de olamaz. Olsa onu da işitirdim.»

«Nereye gittiğini kendi biliyor herhalde,» dedi Winterbottom. «Yürüyüşünden öyle anlaşılıyor.»

«Birazdan kendine bir yol arkadaşı bulacak,» dedi Armstid. Kadın geçip gitmişti artık, ağır ağır yürüyerek, şişkin ve bebelli yüküyle. Onlara baktığını ikisi de görmemişti, biçimden çıkmış soluk mavi giyimleriyle, palmiye yaprağından bir yelpaze ve küçük bez bohçasıyla geçerken. «Yakınlarda bir yerden geliyor olamaz,» dedi Armstid. «Sanki epeydir yoldaymış ve daha gidecek epey bir yolu varmış gibi yürüyor.»

«Buralarda birini ziyarete gelmiştir,» dedi Winterbottom.

«Öyle olsa işitirdim,» dedi Armstid. Kadın yürümeye devam etti. Geri bakmamıştı. Yolun ilerisinde gözden yitti: Şişkin, yavaş, bilinçli, acelesiz ve yorulmasız tıpkı uzayan öğle sonrasının kendisi gibi. Onların konuşmalarının da dışına yürüdü; belki zihinlerinin de. Çünkü az sonra Armstid söylemek için geldiği şeyi söyledi. Bundan önce iki yolculuk daha yapmıştı, arabasıyla beş mil öteden gelerek ve çömelerek ve tükürerek üç saat boyu Winterbottom'un ahırının gölgeli duvarının dibinde kendi gibi adamlara özgü o zaman dışı acelesizlik ve dolambaçlılıkla, bunu söylemek için. Winterbottom'un satmak istediği pulluk için Winterbottom'a bir fiyat söylemek istiyordu. Sonunda Armstid güneşe baktı ve üç gece önce yatağında yatarken söylemeye karar verdiği fiyatı söyledi. «Jefferson'da bu fiyata alabileceğim bir tane var,» dedi.

«Bence hemen al,» dedi Winterbottom. «Çok ucuz fiyat.»

«Ya, öyle,» dedi Armstid. Tükürdü. Bir daha güneşe baktı, kalktı. «Eh, eve yollanma zamanı geldi.»

Arabasına binip katırları uyandırdı. Yani, onları harekete getirdi, çünkü ancak bir zenci bilebilir katırın ne zaman uykuda, ne zaman uyanık olduğunu. Winterbottom çite kadar arkasından geldi, kollarıyla çitin üst tahtasına dayandı. «Elbette ya,» dedi. «O pulluğu o fiyata hiç kaçırmaz alırdım. Sen almazsan, ben kendim almayı aklımdan geçirmiyorsam köpek olayım, o fiyata. Sahibi olan herifin şöyle beş dolara falan satmak istediği bir çift katırı var mıdır dersin?»

«Ya, öyle,» dedi Armstid. Arabayı sürdü, arabo yavaş ve mil yutan takırtısına ayak uydurmaya başladı. O da geri bak-

mıyor. Görünüşte önüne de bakmıyor, çünkü araba neredeyse tepenin doruğuna erişinceye kadar yolun kenarındaki hendekte oturan kadını da görmüyor. Mavi elbiseyi tanıdığı anda kadının arabayı hiç görüp görmediğini bilemiyor. Ve onun da kadına baktığını hiç kimseler anlayamazdı. İkisinde de ilerlemeye benzer bir şey olmaksızın, yavaş yavaş birbirlerine yaklaşırlarken, içinde katırların sürekli ayaklarının düşteymişçesine kıpırdandığı ve koşumların seyrek şıngırtıları ve tavşankulakların oynak kımıldanışlarıyla noktalamasını yaptığı kızıl tozda ve ağır elle tutulur uykulu havasında araba korkunç bir şekilde kadına doğru sürünerek, katırlar ne uyanık ne uykuda onları durdurduğu zaman.

Şimdi her zamanki su ve sabundan başka şeylerle de yıpratılmış olan soluk mavi güneş başlığının altından kadın ona doğru bakıyor sessizce ve tatlılıkla: Genç, hoşyüzlü, saf, dost ve uyanık. Henüz kımıldamıyor. Aynı yıpranmış maviden soluk elbisesi içinde gövdesi biçimden çıkmış ve kıpırtısız. Yelpazeyle bohça kucağında yatıyor. Çorap giymemiş. Çıplak ayakları alçak hendeğin içinde yan yana sallanıyor. Yanlarındaki tozlu, ağır, erkeksi ayakkabılar ayaklarından daha *süreduran* görünmüyor. Durmuş olan arabada Armstid oturuyor, kambur, gözü ağarmış. Yelpazenin de güneş başlığı ve elbisenin aynı soluk mavisiyle çevrelenmiş olduğunu görüyor.

«Nereye kadar gidiyorsun?» diyor.

«Karanlık basmadan yolun çoğunu aşmak istiyorum,» diyor. Kalkıp ayakkabılarını alıyor. Ağır ağır ve bilinçlice yola tırmanıyor, arabaya yaklaşıyor. Armstid aşağı inip ona yardım etmiyor. Sadece katırları tutuyor, kadın ağırlığıyla tekerleğin üstünden tırmanıp ayakkabılarını oturma tahtasının altına yerleştirirken. Sonra araba yürüyor. «Teşekkür ederim,» diyor. «Yürümekten yorulmuştum.»

Görünüşe göre Amstid hiç iyice bakmadı ona. Ama yüzüğü olmadığını gördü bile. Şimdi ona bakmıyor. Araba yeniden yavaş takırtısına dönüyor. «Nereden geliyorsun?» diyor.

Kadın soluğunu salıyor. Bu bir iç çekişten çok rahat bir soluma, rahat bir şaşkınlık soluğu gibi. «Epey bir yol, şimdi öyle geliyor insana. Alabama'dan geliyorum.»

«Alabama'dan mı? Bu halde? Allen nerede?»

Şimdi kadın da ona bakmıyor. «Buralarda onu arıyorum. Tanırsınız belki. Adı Lucas Burch. Geçtiğim yollarda Jefferson'da olduğunu söylediler, bıçkıevinde çalışıyormuş.»

«Lucas Burch.» Armstid'in ses tonu kadınınkiyle tıpatıp aynı. Sarkık ve yaysız oturma yerinde yan yana oturuyorlar. Kucağında tuttuğu ellerini ve güneş başlığının altından yüzünü yandan görebiliyor; gözünün ucuyla görüyor. Katırların oynak kulakları arasında çözülen yolu seyreder gibi kadın. «Ve yayan olarak, yalnız başına, onu aramak için bu kadar yolu yürüdün, ha?»

Bir an cevap vermiyor. Sonra konuşuyor: «İnsanlar yolda bana iyilik ettiler. Çok iyilik ettiler.»

«Kadınlar da mı?» Gözünün ucundan profiline bakıyor, düşünerek *Martha ne diyecek bilmiyorum* düşünerek, «galiba biliyorum Martha'nın ne diyeceğini. Galiba kadınlar iyilik edebilirler pek fazla iyi olmadan. Ama erkekler, olabilirler. Ama yalnız kötü olan bir kadın iyiliğe muhtaç bir başka kadına karşı çok iyi olur» düşünerek *Evet biliyorum. Martha'nın ne diyeceğini kelimesi kelimesine biliyorum.*

Kadın biraz öne eğik oturuyor, oldukça durgun, yüzünün yandan görünüşü oldukça durgun, yanağı. «Tuhaf bir şey,» diyor.

«İnsanların senin durumunda yolda yürüyen yabancı bir genç kıza bakıp kocasının onu terk ettiğini anlamalan mı tuhaf olan?» Kımıldamıyor. Arabanın bir çeşit ritmi var şimdi, yağlanmamış ve bakımsız tahtası yavaş öğle sonrasıyla, yolla, ısıyla birleşmiş. «Onu buralarda mı bulmak istiyorsun?»

Kımıldamıyor, katırların kulakları arasındaki yavaş yolu gözlüyor görünüşte, uzaklık belki yolyontuğu ve belirli. «Bulacağımı sanıyorum. Zor olmaz. İnsanların en fazla kalabalık olduğu, gülüp eğlendiği yerdedir. Öyle işlere katılmadan edemez.»

Amstid homurdanıyor, yabanıl, kaba bir ses. «Haydi, katırlar,» diyor. Kendi kendine konuşuyor, düşünmekle söylenmek arası: «Bulur herhalde. Herif Arkansas'ın ya da hattâ Texas'ın

öbür yanına kaçmamakla çok kötü bir yanlışlık ettiğini anlamaya hazırlanıyor olmalı.»

Güneş eğimleniyor, ufkun bir saat yukarısında şimdi, yaz gecesinin hızlı gelişinin üstünde. Patika yoldan ayrılıyor, yoldan daha bile sessiz. «İşte geldik,» diyor Armstid.

Kadın hemen kımıldanıyor. Eğilip ayakkabıları buluyor; giyip de arabayı yolundan alıkoymak bile istemez görünüyor. «Çok teşekkür ederim,» diyor. «Çok yardımınız dokundu.»

Araba gene duruyor. Kadın inmeye hazırlanıyor. «Günbatımından önce Varner'in dükkânına varsan bile, Jefferson'dan on iki mil uzakta olacaksın,» diyor Armstid.

Ayakkabıları, bohçayı, yelpazeyi tek elinde tutuyor beceriksizce, öbür eli aşağı inmesine yardım etmek için serbest. «Yola devam etsem iyi olacak,» diyor.

Armstid ona elini sürmüyor. «Gel de geceyi bizim evde geçir,» diyor; «orada kadınlar - bir kadın belki... eğer sen... Sen gel şimdi. Sabah ilk iş seni Varner'in oraya bırakırım, oradan kasabaya giden bir araba bulursun. Giden biri vardır, cumartesi. Bir gecede kaçacak değil ya. Eğer Jefferson'daysa, yarın da orada olur.»

Oldukça durgun oturuyor, eşyalarını bir elinde toplamış inmek için. İleri doğru bakıyor, yolun kıvrılıp uzadığı yere, gölgelere çizik çizik. «Daha birkaç günüm vardır herhalde.»

«Elbette. Daha çok zamanın var. Ama yürüyemez duruma düştüğün herhangi bir anda bir konukla karşılaşabilirsin. Sen gel şimdi benimle eve.» Cevabını beklemeden katırları harekete geçiriyor. Araba patikaya, loş yola giriyor. Kadın arkasına yaslanıp oturuyor, yelpazeyi, bohçayı, ayakkabıları hâlâ elinde tuttuğu halde.

«Borçlu kalmak istemezdim,» diyor. «Rahatsızlık vermek istemem.»

«Evet,» diyor Armstid. «Sen gel benimle.» İlk olarak şimdi katırlar kendiliklerinden hızlanıyorlar. «Yem kokusu aldılar.» diyor Armstid, düşünerek, «bu da kadınlığından dolayı işte. Bir başka kadının ayağını yerden ilk kesenlerden biri de kendisidir, ama bir başına bütün memleketi yürüyerek dolaşır hiç utanç duymadan; çünkü bilir ki insanlar, erkekler, ona yardım

edeceklerdir. Kadınlara aldırış bile etmiyor. Ona bu dert bile saymadığı şeyi veren kadın değildi ki. Evet. Bir kadın evlenmeyegörsün ya da evlenmeden şişirsin göbeğini, o anda kadın soyundan ve cinsinden ayırır kendini ve hayatının geri kalanını erkek soyuyla birleşmeye çalışarak geçirir. İşte bunun için enfiye kullanır ya da sigara içer ya da oy vermek isterler.»

Araba evi geçip ahıra doğru giderken, karısı ön kapıdan gözlemektedir. Adam o yöne bakmak; bakması gerekmez orada olacağını, orada olduğunu bilmek için. «Evet,» diye düşünür alaylı bir pişmanlıkla, katırları açık kapıdan içeri sokarken. «Ne diyeceğini kelimesi kelimesine biliyorum. Galiba tastamam biliyorum.» Arabayı durdurur, bakması gerekmez anlamak için karısının mutfakta olduğunu, artık gözlemeden onları; sadece bekleyerek. Arabayı durdurur. «Sen eve git,» der; kendisi arabadan inmiştir bile ve kadın şimdi ağır ağır aşağı inmektedir, o kendi içini dinleyen bilinçliliğiyle. «Evde rastlayacağın, Martha'dır. Hayvanlara yem verip geliyorum.» Bahçeyi geçip mutfağa doğru gidişini gözlemez. Gözlemesi gerekmez. Onunla birlikte adım adım o da girmiş gibidir mutfak kapısından ve biraz önce ön kapıdan arabanın geçişini nasıl gözlediyse şimdi mutfak kapısını da öyle gözleyen kadınla karşılaşıyor. «Galiba tam olarak biliyorum ne söyleyeceğini,» diye düşünüyor.

Katırların koşumlarını çıkarıyor ve onları suluyor ve ahırlarına sokuyor ve besliyor ve çayırdaki inekleri içeri alıyor. Sonra mutfağa gidiyor. Hâlâ orada, soğuk, sert huysuz yüzüyle soluk renkli kadın, altı yılda beş çocuk doğuran, onları büyütüp adam ve kadın haline getiren. Boş durmuyor karısı. Adam ona bakmıyor. Musluğa giderek kovadan bir kap dolduruyor ve kollarını sıvıyor. «Adı Burch,» diyor. «Ya da hiç olmazsa ardına düştüğü herifin adı olarak bunu söylüyor. Lucas Burch. Yolda biri adamın şimdi Jefferson'da olduğunu söylemiş.» Yıkanmaya başlıyor, sırtı karısına dönük. «Ta Alabama'dan gelmiş yalnız başına ve yayan, öyle söylüyor.»

Mrs. Armstid dönüp bakmıyor. Masada bir şeyler yapıyor. «Alabama'yı bir daha göremeden önce artık yalnız olmaktan çıkacak epey bir süre,» diyor.

«Ya da şu Burch denen herifi, herhalde.» Uğraşıp duruyor muslukta, sabun ve suyla. Ve karısının kendine baktığını duyuyor, başının arkasına, ter soluğu mavi gömleğinin içindeki omuzlarına. «Samson'da birinin Burch adında biri Jefferson'daki bıçkıevinde çalışıyor dediğini söyledi.»

«Ve bu da orada onu bulacağını sanıyor. Onu bekler durumda. Evini mevini de dayayıp döşemiş, her şey tamam.»

Şimdi onu gözleyip gözlemediğini anlayamıyor sesinden. Yırtık bir un çuvalıyla kurulanıyor. «Belki bulur. Herifin istediği ondan kaçmaksa, aralarına Mississippi Nehri'ni komadan durmakla çok yanlış bir iş yaptığını anlayacak, herhalde.» Ve şimdi biliyor kendisini gözlediğini; erkekle sertleşmiş ve çalışmakla sertleşmiş, ne tombul ne zayıf soluk kadın, giyilmekten yıpranmış ve yabanıllaşmış, kabalaşmış gri iş elbisesiyle, elleri kalçalarında, yüzü savaşta yenilmiş generaller gibi.

«Siz erkekler,» diyor.

«Ne yapmak istiyorsun? Dışarı atmak mı? Ya da bırakalım ahırda uyusun belki?»

«Siz erkekler,» diyor. «Siz kahrolası erkekler.»

Mutfağa birlikte giriyorlar. Mrs. Armstid önde olduğu halde. O dosdoğru sobaya gidiyor. Lena kapının eşiğinde duruyor. Başı açık şimdi, saçı taranıp düzlenmiş. Mavi elbisesi bile tazelenmiş, dinlenmiş görünüyor. Mrs. Armstid sobanın başında bir erkeğe özgü keskin yabanıllıkla madenî kapakları çarpar ve odunlarla uğraşırken kapıda durup bakıyor. «Size yardım etmek isterdim,» diyor Lena.

Mrs. Armstid sağa sola bakmıyor. Sobayı vahşice çarpıp kapatıyor. «Sen olduğun yerde dur. Ayakta durmamaya bak, o zaman belki bir süre daha kurtulursun sırtüstü yatmaktan.»

«Yardım etmeme izin verseniz çok sevinirdim.»

«Sen olduğun yerde dur. Ben bu işi otuz yıldır günde üç kere yapıyorum. Yardım beklediğim zaman çoktan geçti.» Sobayla uğraşıyor, geri bakmıyor. «Armstid adının Burch olduğunu söylüyor.»

«Evet,» diyor öteki. Sesi oldukça ciddî şimdi, oldukça sakin. Oldukça durgun oturuyor, elleri kucağında kıpırtısız. Ve

Mrs. Armstid de sağına soluna bakmıyor. Hâlâ sobayla uğraşıyor. Ateşi yakarkenki yabanıl kesinlikle bütün bütün oransız bir dikkat gerektiriyor sanki soba. Pahalı bir kol saatiymiş gibi kadının bütün ilgisini kendi üstünde topluyor sanki.

«Adın Burch oldu mu ki?» diyor Mrs. Armstid.

Genç kadın hemen cevap vermiyor. Mrs. Armstid şimdi sobayı sarsmıyor, ama sırtı hâlâ genç kadına dönük. Sonra dönüyor. Birbirlerine bakıyorlar, ansızın çırılçıplak, birbirlerini gözlüyorlar: Sandalyedeki genç kadın, düzgün saçı ve kucağında kıpırtısız elleriyle, sobanın yanındaki daha yaşlı kadın, dönerek, o da kıpırtısız, kafatasının ardında ağarmış saçının yabanıl örgüsü ve kumtaşından yontulmuş gibi duran yüzüyle. Sonra genç olanı konuşuyor.

«Ben size yalan dediydim. Adım daha Burch olmadı. Adım Lena Grove.»

Birbirlerine bakıyorlar. Mrs. Armstid'in sesi ne soğuk, ne sıcak. Hiçbir şey değil. «Demek adın Burch olsun diye ona yetişmek istiyorsun. Öyle mi?»

Lena şimdi yere bakıyor, kucağında tuttuğu ellerini gözlüyormuş gibi. Sesi durgun, inatçı. Ama rahat. «Lucas'tan söz almam gerekmezdi herhalde. Talihsizlik oldu da, onun için gitmesi gerekti. İşleri bir türlü yolunda yürümedi ki, istediği gibi beni almaya dönsün. Bizim ikimizin birbirimize söz vermemiz gerekmezdi zaten. O gece gitmek zorunda olduğunu anlayınca, dedi ki...»

«Hangi gece anlayınca? Bebeği söylediğin gece mi?»

Öbürü bir an karşılık vermiyor. Yüzü taş gibi durgun, ama katı değil. İnatçılığında yumuşak bir nitelik var, rahat ve durgun mantıksızlığın, aldırmazlığın içerden aydınlık bir niteliği. Mrs. Armstid onu gözlüyor. Lena öbür kadına bakmıyor konuşurken. «Ondan çok daha öncesi işitmişti ayrılmak zorunda kalabileceğini. Bana daha önce söylemedi, çünkü beni üzmek istemiyordu. Nasıl ayrılmak zorunda kalabileceğini ilk işittiğinde, o zaman anlamıştı en iyisi gitmek olduğunu, ustabaşının ona garez olmadığı bir yerde daha çabuk ilerleyeceğini. Ama geciktirip durdu. Ama sonra bu iş olunca, artık daha fazla geciktiremedik. Ustabaşı Lucas'a kötü davranıyordu, çünkü ondan

hoşlanmıyordu, çünkü Lucas gençti, hem hayat doluydu her zaman ve ustabaşı Lucas'ın işini kendi yeğenine vermek istiyordu. Ama bana anlatmak istememişti, çünkü beni üzmekten başka neye yarardı. Ama bu iş olunca, artık daha fazla bekleyemedik. Bendim ona git diyen. Ben istersem kalacağını söyledi, ustabaşı ister iyi davransın ister kötü. Ama ben ona git dedim. Dedim bana yalnız bir haber yolla gelmeme hazır olduğun zaman. İşte ondan sonra işleri bir türlü yolunda gitmedi ki, beni aldırtsın istediği gibi. Yabancılar arasında öyle, genç bir adamın oturup yerleşmesi zaman alır. Bunu hiç bilmiyordu ayrılırken, yerleşebilmek için hesapladığından fazla zaman geçeceğini. Üstelik Lucas gibi hayat dolu bir genç, insanları sever, neşelenmeyi sever, hem de herkes onu sever. Hesapladığından daha uzun süreceğini bilemedi, genç olduğundan, üstelik herkes onun ardında, çünkü gülüp eğlenmede eşi yoktur, işini de yarıda bıraktırırlar o farkına varmadan, çünkü kimseyi incitmek istemez. Hem ben de istedim son bir kere eğlensin, çünkü genç bir adamla, canlı bir genç adamla, bir kadın arasında evlilik başka türlü bir şey. Canlı bir genç adamla olunca çok daha uzun sürüyor. Sizce de öyle değil mi?»

Mrs. Armstid karşılık vermiyor. Öbürüne bakıyor sandalyede otururken düzgün saçıyla ve kıpırtısız elleri kucağında ve yumuşak ve dalgın yüzü. «Hem olur ki, bana haber gönderdi bile de haber yolda kayboldu. Buradan bile Alabama'ya dünyanın yolu var, üstelik daha Jefferson'a varmadım. Ondan mektup beklemeyeceğimi söyledim, çünkü eli hiç mektup yazmaya yatkın değil. 'Sen sade ağızdan haber yolla bana hazır olunca,' dedim ona. 'Ben beklerim.' İlk önceleri azıcık üzüldüm, o gittikten sonra, çünkü adım daha Burch olmamıştı ve benim ağabeyimle akrabaları Lucas'ı benim tanıdığım kadar tanımıyorlardı. Nasıl tanısınlardı ki?» Yüzüne yavaş yavaş yumuşak ve ışıltılı bir şaşkınlık yayılıyor, sanki bilmediğinin farkında bile olmadığı bir şeyi tam şu anda düşünmüş gibi. «Nasıl bilebilirlerdi ki, değil mi? Ama önce yerleşmeliydi; yabancılar arasında olmanın bütün sıkıntısını çekecek oydu, banaysa yapacak bir şey kalmıyordu oturup biraz beklemekten gayrı, bütün sıkıntıyı, bütün derdi o çekerken. Ama çok geçmeden bu bebekle

uğraşmaktan artık ne adım için, ne de herkes ne düşünür diye üzülemez oldum. Ama Lucas'la biz ikimize aramızda öyle söz vermek falan gerekmez. Ya beklenmedik bir şey oldu, ya da o gönderdi haberi ama yolda haber kayboldu. Onun için günün birinde, kendim davranıp onu beklememeye karar verdim.»

«Yola çıktığında hangi yöne gideceğini nereden biliyordun?»

Lena ellerine bakıyor. Şimdi kıpırdanıyorlar, kendinden geçmiş bir sersemlemeyle eteğin kıvrımını örüyorlar. Çekingenlik, utangaçlık değil. Tek başına elin dalgın bir tepkisi gibi. «Sordum. İnsanlarla kolayca çabucak tanışan biri olduğu için Lucas, nereye gitse, herkesin onu hatırlayacağını biliyordum. Onun için hep sordum. Ve insanlar bana çok iyi davrandılar. Ve sonunda, iki gün önce yolda öğrendim ki Jefferson'daymış, bıçkı-evinde çalışıyormuş.»

Mrs. Armstid aşağı eğik yüzü gözlüyor. Elleri kalçalarında ve genç kadını soğuk ve kişisel olmayan bir aşağılamayla gözlüyor. «Ve sen oraya vardığında onu orada bulacağını sanıyorsun. Hiç oraya geldiyse, elbette. Senin de aynı şehirde olduğunu öğrenecek ve o gece hâlâ orada kalacak, ha?»

Lena'nın aşağı eğik yüzü ciddî, durgun. Eli şimdi kımıldamıyor. Oldukça hareketsiz yatıyor kucağında, sanki oracıkta ölmüş gibi. Sesi durgun, rahat, diretken. «Bir bebek doğduğunda bütün aile bir arada olmalı, bence. Hele ilk bebek olursa. Tanrı'nın bunu böyle yapacağına inanıyorum.»

«Galiba Tanrı'nın öyle yapması gerek,» diyor Mrs. Armstid, yabanca, kabaca. Armstid yatağında, başı hafifçe kalkık, yatağın ayakucu tahtası üzerinden kansını gözlüyor, hâlâ giyinik olarak, dolabın üstündeki lâmbanın ışığına eğilip, bir çekmecenin içinde sert hareketlerle aranırken. Madenî bir kutu alıyor ve boynunda asılı anahtarla kutuyu açıyor ve bezden bir torba çıkarıp açıyor ve içinden sırtı yarık porselen bir horoz çıkarıyor. İçinde paralar şıkırdıyor kadın tepetaklak edip dolabın üstünde sertçe sallarken, yarıktan cılız bir damlayışla paralar dökerek. Armstid yataktan onu gözlüyor.

«Gecenin bu saatinde yumurta paranla ne yapmak niyetindesin?» diyor.

«Ne istersem yaparım, benim değil mi?» Lâmbaya doğru eğiliyor, yüzü sert, acı. «Tanrı biliyor bunları biriktirmek için benim ter döktüğümü. Sen parmağını oynatmadın.»

«Elbet,» diyor. «Bu memlekette seninle tavuk kavgasına tutuşacak adam yoktur herhalde, belki sansarlarla yılanlar tutuşur. O horoz kumbara için de,» diyor. Çünkü, ansızın yere eğilerek, ayakkabılarından birini sertçe çıkarıyor ve bir tek vuruşla paramparça ediyor horoz kumbarayı. Yatağından, dirseğine dayanarak, Armstid onun porselen kırıkları arasından geri kalan paraları toplayışını ve bunları öbürleriyle birlikte torbaya atarak torbayı düğümleyip sonra yabanıl bir kesinlikle üç dört kere yeniden düğümleyişini seyrediyor.

«Bunu ona verirsin,» diyor. «Güneş doğar doğmaz katırları koşup onu buradan alır götürürsün. Ta Jefferson'a kadar götür, istersen.»

«Varner'in oradan bir araba bulur herhalde,» diyor.

Mrs. Armstid gün doğmadan kalkarak kahvaltı hazırladı. Armstid süt sağmaktan döndüğünde kahvaltıyı masada buldu. «Git yemeğe çağır,» dedi Mrs. Armstid. O ve Lena mutfağa döndükleri zaman, Mrs. Armstid orada değildi. Lena bir kere odaya bakındı, kapıda bir duraklamadan daha az duraklayarak, yüzünde şimdiden çakılı olan gülümsemeyle, konuşmayla, hazırlanmış konuşmayla, Armstid'in bildiği. Ama bir şey söylemedi; duraklama bir duraklamadan azdı.

«Yiyelim de gidelim,» dedi Armstid. «Daha epey yolun var.» Yemek yiyişine baktı, gene bir gece öncesinin akşam yemeğindeki gibi rahat ve yürekten, sofra kurallarına uyarak yiyordu, ama şimdi kibar ve neredeyse kılı kırk yaran bir kendini tutma niteliği buna karışıyor ve bozuyordu. Sonra düğümlü torbayı ona verdi. Aldı, yüzü sevinçli, sıcaktı, ama pek öyle şaşkın değil.

«Ah, ne kadar zahmet etmiş,» dedi. «Ama artık gerekmez bana. Çok yaklaştım.»

«Bence alsan iyi edersin. Herhalde görmüşündür Martha yapmak istediği iş engellenirse nasıl kızıyor.»

«Çok zahmet etmiş,» dedi Lena. Parayı mendil bohçaya

sarıp güneş başlığını bağladı. Araba bekliyordu. Patikaya girip evi geçtikten sonra dönüp baktı. «Bana çok iyilik ettiniz,» dedi.

«O yaptı,» dedi Armstid. «Benim hiç payım olmadı.»

«Çok iyilik ettiniz, ne olursa olsun. Benim tarafımdan ona hoşça kal dersiniz. Ben kendim göreceğimi umuyordum, ama...»

«Elbette,» dedi Armstid. «Herhalde bir işle falan uğraşıyordu. Söylerim.»

Günün erken saatlerinde dükkâna geldiler, çömelmiş oturan adamlar topukyeniği verandada tükürmeye başlamışlardı bile, bohçasıyla yelpazesi elinde, ağır ağır ve dikkatle arabadan inişini gözlediler. Armstid gene yerinden kıpırdamadı ona yardım etmek için. Oturduğu yerden seslendi: «Bu, Miss Burch. Jefferson'a gitmek istiyor. Bugün oraya doğru giden biri varsa, onu da yanına alırsa çok sevinecek.»

Yere indi, ağır, tozlu ayakkabılarıyla. Başını kaldırıp ona baktı, rahat, huzur dolu. «Çok teşekkür ederim,» dedi.

«Evet.» dedi Armstid. «Herhalde artık kasabaya gidebilirsin.» Eğilip ona doğru baktı. Sonra bitip tükenmez bir süre dilinin kelime arayışını seyretti, düşünme sessiz ve hızlı, düşünce kaçarak *Bir erkek. Bütün erkekler. Yüz tane iyilik etme fırsatı kaçırıp bir tane iş karıştırma fırsatını yakalar iş karıştırmanın gerekmediği yerde. Görmez ya da kaçırır talihi, fırsatları, zengin olmak ve ün kazanmak ve iyilik yapmak ve hattâ kötülük etmek için. Ama iş karıştırma fırsatını kullanmadan edemez.* Sonra dili kelimeleri buldu, kendisi dinlerken, belki de kadının dinlerkenki aynı şaşkınlığıyla: «Yalnız, ben olsam pek güvenmezdim... güvene...» düşünerek *Dinlemiyor. Kelimeleri işitebilseydi bu arabadan iniyor olmazdı, bu karın, bu yelpaze ve bu küçük bohçayla, yalnız başına, hayatında görmediği bir yere gidiyor aramak için hayatında bir daha göremeyeceği ve zaten şimdiki durumda gerektiğinden bir sefer daha fazla görmüş olduğu adamı* «— buralardan geçiyor olduğun herhangi bir zaman, yarın ya da hattâ bu gece...»

«Artık rahat olurum herhalde.» dedi. «Orada olduğunu söylediler.»

Arabayı durdurdu ve eve doğru sürdü, sarkık oturma yerinde kambur, gözüağarık oturarak, düşünerek, «Bir işe yara-

mazdı. Bunun ona anlatıldığına ve kendisinin de işittiğine inanmazdı nasıl çevresinde düşünülenlere de inanmadıysa bu kadar... Şimdi dört hafta oldu, dediydi. Şimdi de bunu sezip inanmayacağı gibi. Oturmuş orada o üst basamakta, elleri kucağında ve bütün o herifler orada çömelen ve onun yanında yola tüküren. Ve anlatmaya başlamadan önce ne olduğunu sormalarını bile beklemiyor. Kendiliğinden başlıyor onlara anlatmaya o kahrolası herifi sanki saklayacak ya da anlatacak hiçbir şeyi yokmuş gibi, Jody Varner ya da içlerinden biri Jefferson'daki bıçkıevinde çalışan adamın Burch değil Bunch olduğunu söyledikten bile sonra; ve buna da aldırdığı yok. Galiba Martha'nın bildiğinden bile daha çok biliyor bu, geçen gece Martha'ya söylediği gibi Tann'nın doğru olan şeyi yapacağını.»

Ya bir ya iki soru yetti. Sonra, üst basamakta otururken, yelpazeyle bohça kucağında, Lena gene anlatıyor hikâyesini, yalan söyleyen bir çocuğun o sabırlı ve saydam özetlemesiyle, çömelen tulumlu adamlar sessizce dinlerken.

«O adamın adı Bunch,» diyor Varner. «Bıçkıevinde yedi yıldır çalışıyor. Burch'ün de orada olduğunu nereden biliyorsun?»

Yolun ötelerine bakıyor, Jefferson'a doğru. Yüzü durgun, bir şey bekler gibi, biraz aldırış etmez gibi ama afallamışa benziyor. «Herhalde oradadır. Bıçkıevinde falan. Lucas hep hareketten hoşlanırdı. Sessiz yaşamasını hiç sevmezdi. Onun için Doane'un Bıçkıevi'ne bir türlü uyamadı. Onun için o - biz, değişiklik yapmaya karar verdik: Para ve hareket için.»

«Para ve hareket için,» diyor Varner. «Yapmak için doğduğu şeyi ve onun bu şeyi yapmasına dayanan kimseleri para ve hareket uğruna terk eden ilk delikanlı Lucas değil.»

Ama dinlemez görünüyor. Sessizce oturuyor üst basamakta, yolun kıvrımlandığı yere bakıyor, boş ve yükselerek, Jefferson'a doğru. Duvar boyunca çömelen adamlar onun durgun ve uysal yüzüne bakarak Armstid'in düşündüğü gibi, Varner'in düşünmekte olduğu gibi düşünüyorlar: Kızın kendisini zor zamanında bırakıp kaçan bir serseriyi düşündüğünü ve onu artık bir daha göremeyeceğini, ceketinin kaçmaktan havaya dikilen ucundan başka bir yerini görmeyeceğini. «Ya da belki Sloane'un, ya da Bone'un Bıçkıevi'ni düşünüyordur,» diye dü-

şünüyor Varner. «Herhalde sersem bir kızın bile Mississippi'ye kadar gelmesi gerekmez kaçtığı yerin ne olursa olsun geldiği yerden pek o kadar daha başka ya da daha kötü olmadığını anlamak için. Kaçtığı yerde kız kardeşinin gece gezintilerinden hoşlanmayan bir ağabey olsa bile,» düşünerek *Ben de ağabeyi gibi yapardım; babası da aynı şeyi yapardı. Annesi yok çünkü babakanı sevgiyle ve gururla nefret eder, ama anakanı nefretle sever ve birlikte yaşar.*

O hiç bunları düşünmüyor. Elinin altındaki bohçada düğümlü paraları düşünüyor. Kahvaltıyı hatırlıyor, isterse şu an dükkâna girip peynir, bisküvi ve hattâ sardalye alabileceğini düşünüyor. Armstid'in evinde bir fincan kahve içip bir parça mısır ekmeği yemişti: Hepsi bu. Armstid daha çok yedirmeye çalıştığı halde. «Ben kibar yerim,» diye düşünüyor, elleri bohçanın üstünde, saklı paraları bilerek, tek fincan kahveyi hatırlayarak, o garip ekmeğin sofra kurallarına göre yenen lokmasını; bir çeşit rahat gururla düşünüyor: «Hanımlar gibi yerim ben. Geziye çıkmış bir hanımefendi gibi. Ama şimdi istersem sardalye bile alırım.»

Yükselen yola bakıp dalmış duruyor gibi ve çömelen, ağır ağır tüküren adamlar onu gözleyip adamı ve yaklaşan buhranı düşündüğünü sanırlarken o aslında küçük bir savaş yapıyor, üstünde ve birlikte ve sayesinde yaşadığı ihtiyar toprağın tedbirli uyarmasıyla. Bu keresinde o kazanıyor. Kalkıp yürüyor biraz sakarca, biraz dikkatlice, sıralanmış erkek gözleri bataryasını geçiyor ve dükkâna giriyor, arkasında tezgâhtar. «Yapacağım,» diye düşünüyor, peynirle bisküvi isterken bile; «Yapacağım,» yüksek sesle: «Bir kutu da sardalye.» *Serdelye* diyor. «On sentlik bir kutu.»

«On sentlik sardalye kutumuz yok,» diyor tezgâhtar. «Sardalye on beş sent.» O da *serdelye* diyor.

Düşünüyor. «On sentlik kutuda bir şey yok mu?»

«Ayakkabı boyasından başka bir şey yok. Onu istemezsin herhalde. Ya da yemek için, hiç olmazsa.»

«Öyleyse on beş sentliği alayım bari.» Bohçayı ve düğümlü torbayı açıyor. Biraz zaman gerekiyor düğümleri çözmek için. Ama sabırla açıyor, teker teker, parayı ödüyor ve torbay-

la bohçayı yeniden düğümleyip malını alıyor. Verandaya çıktığında bir araba basamakların dibinde bekliyor. İçinde bir adam oturuyor.

«İşte bu araba kasabaya gidiyor,» diyorlar. «Seni de götürecek.»

Yüzü uyanıyor, rahat, yavaş, ılık. «Ah, çok teşekkür ederim.» diyor.

Araba yavaş ilerliyor, sürekli, sanki burada, bu kocaman memleketin güneşli yalnızlığında, bütün zamanın ve bütün acelenin dışında, ötesindeymiş gibi. Varner'in dükkânından Jefferson'a on iki mil var. «Yemek zamanından önce varır mıyız?» diye soruyor.

Arabacı tükürüyor. «Belki,» diyor.

Görünüşte hiç bakmadı kadına, arabaya bindiği zaman bile. Görünüşte kadın da ona bakmadı. Şimdi gene bakmıyor. «Herhalde Jefferson'a sık sık gidersiniz.»

«Epey,» diyor. Araba gıcırdayarak gidiyor. Tarlalarla korular kaçılmaz bir orta uzaklıkta asılı gibi, aynı anda hem dural, hem akıcı, canlı, seraplar gibi. Ama gene de araba onları ardında bırakıyor.

«Jefferson'da Lucas Burch adında birini tanıyorsunuz herhalde.»

«Burch?»

«Onu orada bulmak istiyorum. Bıçkıevinde çalışıyor.»

«Hayır,» diyor arabacı. «Tanıdığımı sanmıyorum. Ama Jefferson'da benim tanımadığım nice adam vardır herhalde. Herhalde oradadır.»

«Doğrusu umarım oradadır. Yolculuk iyice güçleşti artık.»

Arabacı ona bakmıyor. «Nereden geldin, onu arayarak?»

«Alabama'dan. Dünyanın yolu.»

Kadına bakmıyor. Sesi oldukça kayıtsız. «Ailen nasıl bıraktı bu halinle seni?»

«Ailem öldüler. Ağabeyimle yaşıyorum. Böyle yapmaya karar verdim.»

«Anladım. Jefferson'a gelmen için haber yolladı.»

Cevap vermiyor. Güneş başlığının altında durgun profilini

görebiliyor. Araba ilerliyor, yavaş, zaman dışı. Kırmızı ve acelesiz miller çözülüyor katırların sürekli ayakları altında, gıcırdayan ve takırdayan tekerleklerin altında. Güneş şimdi ta tepede; güneş başlığının gölgesi şimdi kucağına düşüyor. Başını kaldırıp güneşe bakıyor. «Yemek zamanı geldi galiba,» diyor. Adam gözünün ucundan onu gözlüyor peyniri, bisküvileri, sardalyeleri açarken ve ona uzatırken.

«Ben istemem,» diyor.

«Paylaşsak sevinirdim.»

«İstemem. Sen yiyedur.»

Yemeye başlıyor. Yavaş yavaş yiyor, duraklamadan, yavaş ve bütün bir iştahla sardalyenin koyu yağını parmaklarından emerek. Sonra duruyor, birdenbire değil, ama gene de alabildiğine bir bütünlükle, çenesi hâlâ çiğneme arası, elinde ısırılmış bir bisküvi ve yüzü biraz aşağı eğik ve gözleri boş, sanki çok uzaklarda ya da içinde olacak kadar yakınında bir şeyi dinliyormuş gibi. Yüzünden renk siliniyor, dolu dolu, yürekten kanı ve oldukça durgun oturuyor, işiterek ve duyarak amansız ve hatırlanamayacak kadar eski toprağı, ama korkmadan, ürkmeden. «En azından ikiz,» diyor kendi kendine, dudağı kıpırdamadan, sesi çıkmadan. Sonra sancı geçiyor. Araba durmadı; zaman durmadı. Araba son tepenin doruğuna ulaşıyor ve dumanı görüyorlar.

«Jefferson,» diyor arabacı.

«Bak hele,» diyor. «Neredeyse vardık, değil mi?»

Şimdi de işitmeyen adam. İleriye bakıyor, vadinin üstünden karşı sırttaki kasabaya doğru. Uzattığı kırbacının hizasından bakan kadın, iki duman sütunu görüyor: Biri yüksek bir bacanın üstünde yanan kömürün ağır yoğunluğu, öbürü görünüşte kasabanın biraz uzağında bir ağaç kümesinden uzayan sarı bir sütun. «Orada bir ev yanıyor,» diyor arabacı. «Gördün mü?»

Ama şimdi o kendi sırasında dinlemez görünüyor, işitmez gibi. «Vay, vay,» diyor; «daha ben yola çıkalı dört hafta geçmedi, bak işte Jefferson'a geldim bile. Vay, vay. İnsan nasıl çabuk yol alıyor.»

2

Byron Bunch bunu bilir: Üç yıl önce bir cuma günüydü. Ve bıçkı barakasında çalışan adamlar başlarını kaldırıp baktılar ve yabancıyı orada dururken gördüler, onları seyrederek. Ne kadar zamandır orada olduğunu anlayamadılar. Görünüşü bir serseriyi andırıyordu, ama tam serseri gibi de değildi. Ayakkabıları tozlu, pantolonu da kirliydi. Ama iyi bir serjden yapılmaydılar, çizgileri iyice belli ve gömleği de kirliydi ama beyaz bir gömlekti ve bir boyunbağıyla oldukça yeni olan sert kenarlı bir hasır şapkası vardı, durgun yüzünün üstünde küstah ve uğursuz bir açıyla eğik duruyordu şapka. İş elbiselerini giymiş meslekten bir gezici serseriye benzemiyordu, ama bütünüyle köksüz bir hava vardı üstünde, sanki onun olan hiçbir kasaba ya da kent yokmuş gibi, hiçbir sokak, hiçbir duvar, evi olan hiçbir toprak parçası yokmuş gibi. Ve bilgisini her zaman yanında bir sancak gibi taşıyordu sanki, insafsız, yapayalnız ve neredeyse gururlu bir havayla. «Sanki,» dedi adamlar sonradan, «bir süre için talihi düşüktü ve o da talihiyle birlikte düşük kalmak istemiyordu, ama ne kadar yükseleceğine de aldırış ettiği yoktu.» Gençti. Ve Byron seyretti onu orada durup ter lekeli tulumlu adamlara bakarken, ağzının bir kenarında bir sigara ve yüzü karanlıkça ve aşağılarca durgun, dumandan dolayı bir yanı hafifçe büzülmüş. Biraz sonra elini dokundurmadan sigarayı tükürdü ve dönüp gitti büroya doğru çalışmaktan kirlenmiş ve soluk tulumlu adamlar bir çeşit şaşkın kızgınlıkla sırtına bakarlarken. «Alıp hızara koymalı bunu,» dedi ustabaşı. «Belki o zaman düzelir o suratı.»

Kim olduğunu bilmiyorlardı. Hiçbiri daha önce görmemişti. «Ama böyle bir suratı insan içinde taşımak epey tehlikeli bir iş,» dedi biri: «Unutup da günün birinde hoşlanmayacak bir adamın karşısında kullanacak olursa o suratını.» Sonra çıkardılar onu, konuşmalarından, hiç olmazsa. Hırıldayan ve gıcırdayan kayışlarla şaftlar arasında işlerine döndüler. Ama on dakika geçmeden bıçkıevinin şefi içeri girdi, arkasında yabancıyla.

«Bu adamı da bir yere koy,» dedi şef ustabaşına. «Kürek kullanabileceğini söylüyor. İstersen talaş yığınına koy.»

Öbürleri çalışmalarını kesmemişlerdi, ama kirli kentli giyimleriyle, karanlık, dayanılmaz yüzü ve bütün o soğuk ve sessiz aşağılayıcı havasıyla yabancıyı yeniden gözlemeyen bir tek adam yoktu barakada. Ustabaşı yabancıya baktı, kısaca, bakışı ötekininki kadar soğuk. «Bu elbiseleriyle mi çalışacak?»

«Orasını kendi bilir,» dedi şef. «Elbiselerine yövmiye verecek değilim.»

«İyi öyleyse, ne giyerse giysin, bana göre hava hoş, kendisi ya da siz bir şey demedikten sonra,» dedi ustabaşı. «Haydi bakalım, bayım,» dedi. «Şuradan bir kürek al, talaşı atanlara yardım et.»

Yeni gelen tek kelime söylemeden dönüp uzaklaştı. Öbürleri onun talaş yığınına doğru gidişini, yok oluşunu, bir kürekle yeniden belirip işe koyuluşunu gözlediler. Ustabaşıyla şef kapıda konuşuyorlardı. Ayrıldılar, ustabaşı işine döndü. «Adı Christmas'mış,» dedi.

«Neymiş adı?» dedi biri.

«Christmas.»

«Yabancı memleketten mi?»

«Christmas diye adı olan beyaz adam işittin mi hiç?» dedi ustabaşı.

«Öyle adı olan hiç kimse işitmedim.» dedi öbürü.

Ve Byron ilk olarak o zaman bir adamın adının, ki bu sadece o adamın kim olduğunu belirten sestir, nasıl o adamın yapacağı şeyi önceden bildirebileceğini düşündüğünü hatırladı, başkaları adın anlamını zamanında sezebilirlerse. Ona öyle geldi ki, içlerinden hiçbirisi yabancıya özellikle bakmamıştı adı-

nı işitinceye kadar. Ama işitir işitmez, sanki adın sesinde onlara ne beklemeleri gerektiğini söylemeye çalışan bir şey var gibiydi: Sanki yabancı yanında kendi kaçınılmaz uyarmasını da taşıyormuş gibi, nasıl bir çiçek kokusunu ya da bir çıngıraklı yılan çıngırağını taşırsa. Yalnız hiçbirisinde bunu görecek kafa yoktu. Bir yabancı olduğunu düşündüler sadece, boyunbağı ve hasır şapkası ve ütülü pantolonuyla çalışmasını gözledikleri o cuma günü boyunca aralarında konuşurken geldiği ülkedeki insanların böyle çalıştığını söylediler; ama kimisi de diyordu ki, «bu gece üstünü değişir. Sabah işe geldiğinde o pazarlık giyimlerini çıkarmış olur.»

Cumartesi sabahı oldu. Düdük çalmadan tam önce geclkenler sökün ederken sormaya başlamışlardı bile, «geldi mi?... Nerede...» Ötekiler parmaklarıyla gösterdiler. Yeni gelen adam talaş yığınının yanında bir başına duruyordu. Küreği yanındaydı ve dünkü giyimleri vardı üstünde, küstah şapkasıyla, sigara içerek. «Geldiğimizde oradaydı,» dedi ilk gelenler. «Öylece duruyordu orada, şimdi durduğu gibi. Hiç uyumamış gibi, hattâ.»

Hiçbirisiyle konuşmadı. Ve hiçbirisi onunla konuşmayı denemedi. Ama hiçbirinin zihninden çıkmıyordu, sağlam sırtı (yeterince sıkı çalışıyordu, bir çeşit uğursuz ve ölçülü süreklilikle) ve kolları. Öğle oldu. Byron'dan başka kimse bugün yemek getirmemişti ve pazartesiye kadar ayrılmak üzere eşyalarını toplamaya başladılar. Byron tek başına sefertasıyla çoğun yemek yedikleri pompa barakasına giderek oturdu. Sonra bir şey yüzünden başını kaldırıp baktı. Biraz uzakta yabancı direğin birine yaslanmıştı, sigara içerek. Byron biliyordu içeri girdiği sıra orada olduğunu ve gitmeye zahmet bile etmediğini. Belki daha bile kötüsü: Bile bile gelmişti oraya, Byron'u hiç umursamadan sanki o da bir başka direkmiş gibi. «Sen gitmeyecek misin?» dedi Byron.

Öbürü dumanı üfledi. Sonra Byron'a baktı. Yüzü sıskaydı, eti baştan başa ölgün parşömen rengindeydi. Derisi değil: Etin kendisi, sanki kafatası durgun ve ölümcül bir düzenlilikle yoğurulmuş, sonra da alev alev bir fırında pişirilmiş gibi. «Fazladan çalışmaya ne veriyorlar?» dedi. Ve o zaman Byron anladı niçin öbürünün pazar giyimleriyle çalıştığını ve niçin öğle-

yin öbürleriyle birlikte gitmediğini. Sanki adam söylemiş gibi anladı ceplerinde metelik olmadığını ve iki üç gündür herhalde yalnız sigarayla yaşadığını. Düşüncesiyle aynı anda Byron sefertasını uzatıyordu, bu hareketi de düşüncesi kadar bir tepke niteliğinde olarak. Çünkü daha hareket tamamlanmadan adam, tembel ve aşağılayıcı tavrını değiştirmeden, yüzünü döndürdü ve bir kere baktı uzatılan tasa baygın sigara dumanı arasından. «Aç değilim. Senin olsun o bok.»

Pazartesi sabahı oldu ve Byron doğru düşündüğünü gördü. Adam işe yeni bir tulumla ve bir kesekâğıdı yiyecekle geldi. Ama öğleyin yemek için pompa barakasında onlarla birlikte çömelmedi ve o ifade gene yüzündeydi. «Orada kalsın bakalım,» dedi ustabaşı. «Giyimleri gibi yüzüne de yövmiye vermiyor Simms.»

Simms yabancının diline de yövmiye vermiyordu, diye düşündü Byron. Hiç değilse, Christmas böyle düşünür, böyle davranır gibi görünmüyordu. Hâlâ kimseye söyleyecek sözü yoktu, altı ay sonra bile. İş saatleri dışında ne yaptığını kimse bilmiyordu. Arasıra iş arkadaşlarından biri şehir meydanından geçerken rastlardı ona yemekten sonra ve o zamanlar sanki Christmas öbürünü hayatında görmemiş gibi davranırdı. Böyle zamanlarda yeni şapkayı ve ütülü pantolonu giyerdi ve sigarası ağzının bir kenarında olur ve duman yüzünün önünde dudak bükerek savrulurdu. Nerede yaşadığını, gece nerede uyuduğunu kimse bilmezdi, yalnız arasıra biri onu görürdü kasabanın ucundaki ormanın yolunda yürürken, sanki oralarda bir yerde yaşıyormuş gibi.

Byron'un bildiği bu değildir şimdi. Bu sadece o zamanlar bildiği, işittiği ve gözlediği bilgisine gelirken. Hiçbirisi bilmezdi o zamanlar Christmas'ın nerede oturduğunu, bıçkıevindeki zenci işinin peçesi, perdesi gerisinde neler yapmakta olduğunu. Belki de hiçbirisi bilmeyecekti o öbür yabancı, Brown olmasaydı. Ama Brown söyler söylemez, bir düzine adam çıktı iki yıldan fazla zamandır Christmas'tan viski aldığını kabullenen, kasabadan iki mil uzakta, içinde Burden adında orta yaşlı bir ihtiyar kızın yalnız başına yaşadığı eski bir pamuk çiftliği evinin arkasındaki ormanda geceleyin ve yalnız buluşarak onun-

la. Ama viski alanlar bile Christmas'ın aslında Miss Burden'ın yerinde yıkık bir zenci kulübesinde oturduğunu, iki yılı aşkın bir süredir orada oturmakta olduğunu bilmiyorlardı.

Sonra bundan altı ay önce günün birinde başka bir yabancı belirdi bıckıevinde Christmas gibi, iş arayarak. Pek gençti, boyu, epeydir giyiliyormuş gibi görünen bir tulumun içindeydi daha o zamandan ve o da yanında eşya olmaksızın yolculuk etmiş gibiydi. Uyanık, zayıfça yakışıklı bir yüzü vardı ağzının kenarında ayna karşısında hesaplanıp da konmuş duygusunu uyandıran küçük beyaz bir yara iziyle ve başını hızla döndürüp omuzundan geriye doğru bir bakışı vardı yolda otomobil önünde giden bir katır gibi, diye düşündü Byron. Ama yalnızca geriyi gözlemek değildi, ürkme değildi; Byron'a aynı zamanda bir güvenç niteliği varmış gibi göründü bunda, tunçtan, sanki adam her an habire kendisine arkadan yaklaşacak ya da yaklaşabilecek hiçbir şeyden korkmadığını söyleyip tekrarlayıp duruyormuşçasına. Ve Mooney, ustabaşı, yeni işçiyi görünce, Byron, Mooney'nin de kendisi gibi düşündüğünü sandı. Mooney dedi ki: «Neyse, bu adamı işe alınca Simms herhangi bir şeye yevmiye vermiş olmuyor. Bir bütün pantolona bile yevmiye vermiş olmuyor.»

«Tastamam öyle,» dedi Byron. «Yoldan radyo çalarak geçen otomobilleri hatırlatıyor bana. Ne dediğini anlayamıyorsun ve arabanın da zaten özellikle bir yere gittiği yok ve yakından baktığında içinde kimsecikler olmadığını görüyorsun.»

«Evet,» dedi Mooney. «Bana bir atı hatırlatıyor. Öyle kötü bir at değil. Yalnızca değersiz bir at. Otlakta iyi görünüyor, ama ne zaman elinde gemle biri kapıya gelse o pınarın orada. Koşmasına hızlı koşuyor, ama ne zaman hızlı gitmek gerekse, ayaklarından biri incinmiş oluyor.»

«Ama herhalde kısraklar hoşlanır ondan,» dedi Byron.

«Elbette,» dedi Mooney. «Bir kısrağa bile kalıcı bir zarar vereceğini sanmam.»

Yeni işçi Christmas'la birlikte talaş yığınında çalışmaya başladı. Pek hareketli görünüyor, herkese kim olduğunu ve nereden geldiğini anlatıyordu, adamın kendisinin özü olan, ken-

di kendini kahredişini ve yalancılığını yanında taşıyan bir ton ve tarzla. Oonun için kimse pek öyle inanmadı yaptığını söylediği işlere söylediği adına da pek inanmadıkları gibi, diye düşündü Byron. Adının Brown olmamasını gerektirecek hiçbir neden yoktu. Öyleydi ki, ona bakarak, insan anlardı bu adamın hayatının bir döneminde kendi serseriliği yüzünden bir açmaza girip adını değiştirmek zorunda kalacağını ve o zaman değiştirmek için Brown adını bulacağını bir çeşit sevinç dolu coşkunlukla, sanki bu ad daha önceden hiç icat edilmemiş gibi. Aslında, herhangi bir adı olmasının ya da bir ada gerek duymasının hiçbir nedeni yoktu. Kimsenin umurunda değildi, tıpkı Byron'a göre kimsenin (hiç değilse pantolon giyen kimsenin) ne nereden geldiğini, ne nereye gittiğini, ne de ne kadar kalacağını umursamadığı gibi. Çünkü nereden gelirse gelsin ve nerede bulunmuşsa bulunsun, insan hemen anlıyordu onun toprağın üstünde sadece yaşadığını, bir çekirge gibi. Sanki bunu o kadar uzun zamandır yapıyordu ki, şimdi her yanı dağılıp saçılmıştı ve şimdi herhangi bir yele kapılıp hedefsizce ve her şeyi unutmuş olarak üflenen saydam ve ağırlığı olmayan bir kabuktan başka bir şey kalmamıştı.

Çalışıyordu az çok, ama kendine özgü bir tarzda. Byron'a kalırsa bu adamda artık şöyle ustaca, kurnazca iş yapar görünme yeteneği bile yoktu. İş yapar görünüp çalışmama isteği bile, çünkü bir insan ortalamadan yukarıda olmalıdır hasta görünmeyi iyi başarmak için, herhangi bir şeyi iyi başarmak için olduğu gibi: Hırsızlık ve adam öldürmek hattâ. Belirli ve kesin bir hedefi amaçlıyor, ona doğru çalışıyor olmalı. Ve Brown'un böyle olduğuna inanmıyordu. İlk cumartesi gecesi nasıl gidip bütün haftalık kazancını bir zar oyununda verdiğini işittiler. Byron Mooney'ye dedi ki: «Buna şaştım doğrusu. Ben sanıyordum ki bu adamın yapabileceği tek şey belki de zar atmaktır.»

«O mu?» dedi Mooney. «Nereden çıkardın herhangi bir şeytanlığı becerebileceğini talaş küreklemek kadar kolay bir işi bile kıvıramazken? Bir çift zar gibi kullanması kolay bir şeyle hiçbir halt edemezken?» Sonra devam etti. «Her neyse, hiçbir işte kimseyi alt edemediği için üzülen adam yoktur herhalde.

Çünkü hiç olmazsa Christmas'ı geçiyor hiçbir şey yapmamakta.»

«Evet,» dedi Byron, «sanıyorum iyi olmak tembel bir adam için dünyanın en kolay işidir.»

«Bence kötü olması çok sürmez,» dedi Mooney, «nasıl kötü olunacağını gösteren birini bulabilirse.»

«Bulur öyle birini, er geç,» dedi Byron. İkisi de dönüp talaş yığınına baktılar, Brown'la Christmas çalışıyorlardı orada, biri o düşünceli ve yabanıl süreklilik, öbürüyse gösterişli ve düzensiz bir hareketle ki, hareketin kendisi bile aldanmazdı buna.

«Herhalde,» dedi Mooney. «Ama kötü olmaya niyetlenen ben olaydım, yanımda onu istemezdim suç ortağı olarak.»

Christmas gibi, Brown da işe sokakta giydiği elbiselerle geliyordu. Ama Christmas'ın aksine, bir süre giyinişinde hiçbir değişiklik yapmadı. «Bir cumartesi gecesi o zar oyununda kendine yeni bir takım alıp cebinde de şıngırdatacak beş on parası kalacak kadar kazanır,» dedi Mooney. «Ve ertesi pazartesi sabahı onu artık görmeyiz.» Bu sırada, Brown Jefferson'a indiği zaman üstünde olan tulumu ve gömleğiyle işe gelmeye devam ediyordu, cumartesi geceleri zar oyununda haftalık kazancını vererek ya da biraz kazanarak, her iki durumda da aynı ahmakça kahkahaları savurarak, belirli günlerde onu dolandıran adamlarla gülüp şakalaşarak. Sonra bir gün altmış dolar kazandığını işittiler. «Ee, bu onu son görüşümüz olur,» dedi biri.

«Sanmam,» dedi Mooney. «Altmış dolar ters bir sayı. Ya on dolar ya da beş yüz dolar olsaydı, senin dediğin doğru çıkardı herhalde. Ama yalnız altmışla olmaz. Şimdi burada iyice yerleşmiş olduğunu sanacak, bir hafta da kendi değeri olan şeye yakın bir para alınca.» Ve pazartesi döndü işe, tulumuyla; ikisini, Brown'la Christmas'ı, talaş yığınının başında gördüler. Brown'un işe girdiği günden beri ikisini gözlüyorlardı: Christmas küreğini talaşa ağır ağır, sürekli ve sertçe saplardı, gömülü bir yılanı doğrarmışçasına («ya da bir adamı,» dedi Mooney) ve Brown küreğine dayanıp dururdu görünüşte Christmas'a bir fıkra ya da hikâye anlatırken. Çünkü çok geçmeden gülerdi,

bağıra bağıra gülerdi, başını geri atarak, yanında öbür adam sessiz ve gevşemeyen bir yabanıllıkla çalışırken. Sonra Brown gene çalışmaya koyulurdu, bir süre yeniden Christmas kadar hızlı çalışarak, ama gittikçe daha az talaş alırdı küreği sonunda çizdiği gevşekleşen yay artık yığına değmez oluncaya kadar. Sonra yeniden dayanırdı küreğine ve ve görünüşte Christmas'a anlattığı şeyi bitirirdi, sesini işitir gibi bile görünmeyen adama anlatarak. Sanki öbürü bir mil ötedeymiş ya da onun bilmediği bir dilden konuşuyormuş gibi, diye düşünürdü Byron. Ve cumartesi akşamları kimi zaman bir arada görünürlerdi: Christmas düzgün, ağırbaşlılıkla sade serj pantolonu ve beyaz gömleği ve hasır şapkasıyla ve Brown yeni elbiselerini giymiş (koyu kırmızımsıydı, kırmızı çizgili ve renkli bir gömleğiyle Christmas'ınki gibi bir şapkası ama bunun üstünde renkli bir şerit vardı) konuşarak ve gülerek, sesi meydanın öbür ucundan duyulup geri yankılanarak, bir kilisede anlamsız bir sesin aynı anda her yerden geliyor olduğu gibi. Herkese nasıl kendisiyle Christmas'ın arkadaş olduğunu göstermek istermiş gibi, diye düşündü Byron. Sonra Christmas döner ve o durgun, asık yüzüyle yürüyüp çıkardı Brown'un sesinin onları çevrelediği bomboş gürültünün küçük toplantısından, ardında Brown, hâlâ gülüp konuşarak. Ve her seferinde öbür işçiler aralarında konuşurlardı, «eh, pazartesi sabahı artık dönmez.» Ama her pazartesi sabahı döndü. İlk ayrılan Christmas oldu.

Bir cumartesi gecesi gidiverdi, haber vermeden, neredeyse üç yıl geçtikten sonra. Christmas'ın gittiğini onlara haber veren Brown oldu. Öbür işçilerin kimisi aile babası, kimisi bekârdı ve içlerinde her yaştan adam vardı ve türlü türlü hayat sürüyorlardı, ama pazartesi sabahları hepsi de bir çeşit ağırbaşlılıkla, neredeyse törene katılıyormuş gibi gelirlerdi işe. Kimisi gençti, cumartesi gecesi içer ya da kumar oynarlardı, hattâ Memphis'e bile giderlerdi arasıra. Gene de pazartesi sabahları sessizce ve ağırbaşlılıkla işe gelirlerdi, temiz tulumlar, temiz gömlekler giyerek, sessizce düdüğün çalmasını bekleyip sonra sessizce işe başlayarak, sanki fazla oyalanan havada Kutsal Tatil Günü'nden kalan bir şey, bir adam Kutsal Gün'üyle ne yaparsa yapsın, pazartesi sabahları işe temiz ve sessiz

olarak gelmenin yakışık alır ve doğru bir iş olduğu ilkesini yerleştirmişti.

Brown'da her zaman gözlerine çarpan da buydu. Pazartesileri hiç şaşmadan geçen haftanın kirli giyimleriyle sökün ederdi ve ustura görmemiş bir karış kara sakalla. Ve her zamankinden daha patırtıcı olur, bağırıp çağırır, on yaşında çocuğun yapacağı çeşitten el şakaları yapardı. Ağırbaşlı ötekilere bu doğru görünmüyordu. Sanki çıplak ya da sarhoş gelmiş gibi görünüyordu onlara. Dolayısıyla bu pazartesi sabahı onlara Christmas'ın gittiğini bildiren o olmuştu. Geç kalmıştı, ama ondan değildi. Tıraş da olmamıştı; ama bu da değildi. Sessizdi. Bir süre orada olduğunu bile anlamadılar, oysa bu zamana kadar adamların yarısı ona sövmeye başlamış olurdu, kimisi gerçekten köpürerek. Tam düdük çalarken belirerek sessizce talaş yığınına gidip kimseye bir söz etmeden işe girişti, adamlardan biri ona bir şey söylediği halde. Ve sonra gördüler ki orada yalnızdı, Christmas, arkadaşı, orada yoktu. Ustabaşı içeri girince bir tanesi seslendi: «Ee, ateşçi çıraklarından birini kaçırdığın anlaşılıyor.»

Mooney, Brown'un talaş yığınını sanki yumurta yığınıymış gibi kürekleğiği yere baktı. Kısaca tükürdü. «Evet. Çok çabuk zengin oldu. Bu küçük iş onu kendine bağlayamadı.»

«Zengin mi oldu?» dedi bir başkası.

«Bir tanesi oldu,» dedi Mooney, hâlâ Brown'u gözleyerek. «Dün onları yeni bir otomobilde gördüm. O» —başıyla Brown'u gösteriyordu— «sürüyordu. Buna pek şaşmadım. Bugün bir tanesinin bile işe gelmiş olmasına şaştım asıl.»

«Eh, bu zamanda Simms onun yerini dolduracak adam bulmakta pek zorluk çekmez herhalde,» dedi öbürü.

«Onu yapmakta hiçbir zaman zorluk çekmezdi,» dedi Mooney.

«Benim gördüğüm epey iş çıkarıyordu.»

«Ha,» dedi Mooney. «Tamam. Christmas'ı demek istiyorsun.»

«Ya sen kimi demek istiyordun? Brown da mı ayrılacağını söyledi?»

«Öbürü bütün gün o yeni arabayla şehirde dolanırken bunun burada oturup çalışacağını mı sanıyorsun?»

«Ha.» Öbürü de Brown'a baktı. «Nereden buldular acaba o arabayı diye düşünüyorum.»

«Benim onu düşündüğüm yok,» dedi Mooney. «Benim düşündüğüm, Brown öğleyin mi çekip gidecek, yoksa altıya kadar çalışacak mı?»

«Eh,» dedi Byron. «Yeni bir otomobil alacak kadar zengin olsaydım burada, ben de çekip giderdim.»

Öbürlerinden biri ikisi Byron'a baktı. Biraz gülümsediler. «Onlar burada zengin olmadılar ki,» dedi bir tanesi. Byron ona baktı. «Galiba Byron kendisi pis işlerden o kadar uzak duruyor ki, başkalarının ne yaptığını da bilmiyor,» dedi öbürü. Byron'a baktılar. «Brown için kamu hizmetinde bir adam diyebilirsin. Christmas taa Miss Burden'ın evinin arkasındaki ormana kadar yürütürdü herkesi, geceleyin; şimdi Brown şehre kadar getiriyor. İşittiğime göre parolayı bilirsen cumartesi geceleri gömleğinden bir şişe viski çıkarıp satıyormuş.»

«Parola neymiş?» dedi bir başkası. «Altı parça?»

Byron bir yüzden öbürüne baktı. «Gerçekten mi? Bunu mu yapıyorlardı?»

«Brown bunu yapıyordu. Christmas'ı bilmiyorum. Yemin edemem. Ama Brown Christmas'tan pek uzaklaşamaz. Tencere yuvarlanmış kapağını bulmuş, eskilerin dediği gibi.»

«Doğru,» dedi bir başkası. «Christmas bu işin içinde mi, sanırım hiç öğrenemeyeceğiz. Herkesin içinde kıçını açıp dolaşmaz o, Brown gibi.»

«Öyle yapması da gerekmez,» dedi Mooney, Brown'a bakarak.

Ve Mooney haklıydı. Öğleye kadar Brown'u gözlediler, talaş yığınının orada kendi başına. Sonra düdük çaldı ve yemek taslarını aldılar ve pompa barakasında çömeldiler ve yemeye başladılar. Brown girdi, neşesiz, yüzü hem asık, hem de haksızlığa uğramış gibi, bir çocuk gibi ve aralarına çömeldi, elleri dizlerinin arasından sallanarak. Bugün yanında yemek getirmemişti.

«Hiç yemek yemeyecek misin?» dedi biri.

«Pis bir kovadan soğuk gübre mi yiyeceğim?» dedi Brown. «Gün ışığıyla başlayıp bütün gün zenci gibi çalış, bir saat boş zamanda da teneke bir kovanın içinden bok ye.»

«Eh, belki kimi işçiler geldikleri yerde zenci gibi çalışıyorlardı,» dedi Mooney. «Ama kimi beyazlar gibi bu işte çalışsaydı, bir zenci öğle düdüğüne kadar dayanamazdı.»

Ama Brown işitir gibi, dinler gibi görünmüyordu, asık yüzü ve sallanan elleriyle orada çömelirken. Sanki kendinden başka kimseyi dinlemiyor gibiydi, kendini dinleyerek: «Budala. Bunu yapan adam budaladır.»

«Seni buraya bağlayan yok,» dedi Mooney.

«Haklısın ya, yok,» dedi Brown.

Sonra düdük çaldı. Çalışmaya döndüler. Talaş yığınının başındaki Brown'u gözlediler. Bir süre kürekliyor, sonra yavaşlamaya başlıyor, gitgide yavaşlayarak sonunda küreği bir kamçı gibi yakalıyordu ve kendi kendine konuştuğunu görebiliyorlardı. «Çünkü yanında anlatacak kimse yok,» dedi bir tanesi.

«Ondan değil,» dedi Mooney. «Daha kendini tam olarak inandıramadı. Dank etmedi.»

«Benim sandığımdan bile daha büyük bir budala olduğu,» dedi Mooney.

Ertesi sabah görünmedi. «Bundan sonra adresi berber dükkânı olacak,» dedi biri.

«Ya da onun arkasındaki yan sokak,» dedi bir başkası.

«Herhalde onu bir kere daha görürüz,» dedi Mooney. «Dünkü parasını almak için bir kere daha gelir.»

Ve bunu yaptı. On bir sularında geldi. Yeni elbiseleriyle hasır şapka vardı şimdi üstünde ve barakanın yanında durup oradan baktı çalışan adamlara Christmas'ın üç yıl önce o gün yaptığı gibi, sanki her nasılsa efendisinin ölü hayatının tavırları, çok çabuk ve çok iyi öğrenen çömezinin istekli kaslarını, o bilincine varmadan güdüyormuş gibi. Ama Brown sadece dağınık ve boş boş kurumlanır görünmeyi becerebildi efendisinin somurtkan ve sessiz ve bir yılan kadar ölümcül göründüğü yerde. «Çalışın bakalım, orospu çocukları» dedi Brown neşeli, yüksek bir sesle dişlerinin arasından.

Mooney Brown'a baktı. O zaman Brown'un dişleri görünmez oldu. «O sözü bana söylemedin,» dedi Mooney, «değil mi?»

Brown'un yüzü hepsinin bildiği o bir anlık değişmelerinden birini yaptı. Sanki öylesine darmadağınık ve derme çatmaydı ki yüzü, değiştirmesi ona bile zor gelmiyordu, diye düşündü Byron. «Seninle konuşmuyordum,» dedi Brown.

«Ya, demek öyle.» Mooney'nin tonu oldukça tatlı, rahattı. «Şu öbür adamlara orospu çocuğu diyordun yani.»

Hemen bir ikincisi seslendi: «Bana mı söylüyordun onu?»

«Kendi kendime konuşuyordum,» dedi Brown.

«Neyse, hayatında bir kerecik doğru söyledin,» dedi Mooney. «Yani, yarısını. İster misin yanına gelip öbür yarısını kulağına fısıldayayım?»

Ve bıçkıevinde onu son görüşleri bu oldu, ama Byron şimdi kasabadaki yeni arabayı (çok geçmeden bir ya da iki tamponu ezilmiş olarak) biliyor ve hatırlıyordu, tembel tembel, hedefsiz ve sürekli, Brown direksiyonda uyuşuk uyuşuk zaman harcıyor ve eğlence düşkünü, kıskanılır, tembel görünmeyi de beceremiyor. Arasıra Christmas da onunla olurdu, ama sık değil. Ve yaptıkları iş artık gizli değildi. Genç adamlarla hattâ çocukların arasında her zaman konuşulan bir şeydir Brown'dan kolayca viski alınabileceği ve kasabalılar her an yakalanmasını, yağmurluğunun altından çıkarıp sivil bir polise satmaya kalkışmasını bekliyorlar. Christmas'ın bununla bir ilgisi olup olmadığını hâlâ kesinlikle bilemiyorlar, yalnız Brown'un tek başına olunca kaçak içki satmaktan bile kazanç elde edecek kafası olduğuna kimse inanmıyor ve içlerinden bazıları Christmas'la Brown'un Burden toprağında bir kulübede birlikte yaşadığını biliyor. Ama bunlar bile bilmiyor Miss Burden'in bilip bilmediğini ve bilseler de, ona söylemezlerdi. Büyük evde tek başına yaşar o, orta yaşlı bir kadın. Doğdu doğalı o evde oturmuştur, gene de hâlâ bir yabancıdır. Yeniden kuruluş sırasında ailesi Kuzey'den buraya taşınan bir ecnebidir. Bir Yankee, bir zenci dostu ve bu kadının kasabadaki ve kasaba dışındaki zencilerle tuhaf ilişkileri olduğu konuşulur hâlâ, büyükbabasıyla erkek kardeşi bir eyalet seçimi sırasında zenci oyları yüzünden çıkan bir tartışma sonucunda eski bir köle sahibi tarafından

meydanda vurulup öldürüleli aradan altmış yıl geçmiş olduğu halde. Ama kadının ve evin üstüne yapışıp kaldı bu hava: Karanlık ve garip ve korkutucu bir şey, sadece bir kadın ve kasaba halkının atalarının korkmakta ve nefret etmekte haklı olduğu (ya da olduğunu sandığı) kimselerin sadece torunu olduğu halde. Ama bu hava var: İki tarafın da soyu birbirleriyle ilişkilerinde hortlak durumunda ve aralarında hayaleti eskiden dökülen kanın ve dehşetin ve öfkenin ve korkunun.

Bir zamanlar aşk vardıysa bile, erkek de, kadın da derdi ki, Byron Bunch unutmuştu onu. Ya da o (yani aşk) onu, daha doğrusu- otuzu bir daha görmeyecek olan ufak tefek adam, yedi yıldır her haftanın altı gününü bıçkıevinde geçiren, makinaya kalasları sokarak. Cumartesi öğle sonralarını da orada geçirir, artık yalnız başına, öbür bütün işçiler yabanlık giyimleri ve boyunbağlarıyla kasabadayken, çalışan adamların o korkutucu ve amaçsız ve tedirgin tembelliğiyle.

Bu cumartesi öğle sonlarında tamamlanan kalasları yük arabalarına yükler, hızarı kendi başına çalıştıramadığı için, çaldığını imgelediği düdüğün son saniyesine kadar çalışmayı kesmeyerek. Öbür işçiler, kasabanın kendisi ya da kasabanın onu hatırlayan ya da düşünen parçası, onun bu işi aldığı fazla para için yaptığına inanır. Belki de budur nedeni. İnsan o kadar az şey bilir ki arkadaşları hakkında. Onun gözünde bütün erkeklerle kadınlar kendisi de o erkek ya da kadının yaptığı işi yapacak kadar çılgın olsaydı bunu yapmasının gerekçesi olacağına inandığı şey için yaparlar yaptıklarını. Aslında, Bunch üzerine kesinlikle konuşabilecek bir tek adam vardır kasabada ve Bunch'ın bu adamla bir ilişkisi olduğunu kasabalı bilmez, çünkü yalnız geceleri buluşup konuşurlar. Bu adamın adı Hightower'dır. Yirmi beş yıl önce başlıca kiliselerden birinin, belki de tek başlıca kilisenin, papazıydı. Yalnız bu adam bilir Bunch'ın nereye gittiğini her cumartesi akşamı imgelenen düdük çalınca (ya da Bunch'ın kocaman gümüş saati düdüğün çaldığını söyleyince). Bunch'ın pansiyonunda yaşadığı Mrs Beard, her cumartesi sat altıdan biraz sonra içeri girdiğini, yıkanıp üstünü değiştirip yeni olmayan ucuz serj elbisesini giydiğini, akşam yemeğini yiyip evin arkasındaki kendi onanp çatısını yaptığı

barakada tuttuğu katın eyerlediğini ve katıra binip gittiğini bilir yalnızca. Nereye gittiğini bilmez. Yalnız papaz Hightower'dır bilen Bunch'ın otuz mil yol gittiğini ve pazar gününü bir köy kilisesindeki koroyu yöneterek geçirdiğini - bütün günü alan bir iştir bu. Sonra gece yarısına doğru katırı gene eyerler ve Jefferson'a geri döner yavaşlamayan, bütün gecelik bir tırısla. Ve pazartesi sabahı, temiz tulumu ve gömleğiyle bıçkıevinde hazır bulunacaktır düdük çaldığı zaman. Mrs. Beard sadece her hafta cumartesi akşam yemeğinden pazartesi kahvaltıya kadar odasının ve katırın el yapması ahırının boş kalacağını bilir. Yalnız Hightower bilir nereye gittiğini ve orada ne yaptığını, çünkü haftada iki üç gece Bunch Hightower'ı ziyaret eder eski papazın yalnız başına oturduğu küçük evde, kasabalının dediğine göre kendi rezaleti içinde - ev boyasız, küçük, önemsiz, az ışıklı, erkekkokulu, erkekbayatı. Burada ikisi papazın çalışma odasında oturur, sakin sakin konuşurlar: İş arkadaşlarının gözünde gizemli bir adam olduğundan bütünüyle habersiz ufak tefek, kolay anlatılamaz adam ve kendi kilisesi tarafından yoksanan elli beş yaşındaki sürgün.

Sonra Byron âşık oldu. Aşkın hedefinde fiziksel kirletilmezlik arayan sert ve kıskanç taşra yetiştiriliş tarzının geleneğine karşı çıkarak âşık oldu. Bu iş bir cumartesi öğle sonrası bıçkıevinde yalnızken olur. İki mil ötede ev hâlâ yanmaktadır, sarı duman ufukta bir anıt gibi dimdik yükselir. Öğleden önce gördülerdi, duman ağaçların üstünden ilk olarak belirdiğinde, düdük çalıp öbürleri gitmeden önce. «Herhalde bugün Byron da gider,» dediler. «Parasız seyredecek bir de yangın olunca.»

«Büyük bir yangın,» dedi bir başkası. «Nedir acaba? Oralarda bunca duman çıkaracak kadar büyük bir şey olduğunu hatırlamıyorum şu Burden'ların evinden başka.»

«Belki odur,» dedi bir başkası. «Babam der ki, elli yıl önce herkes o ev yanmalı dermiş, tutuşturacak biraz yağlı insan etiyle birlikte.»

«Belki senin baban gidip ateşe verdi,» dedi bir üçüncüsü. Gülüştüler. Sonra çalışmaya devam ettiler, düdüğü bekleyerek, arasıra dumana bakmak için durarak. Az sonra kütüklerle

dolu bir kamyon geldi. Kasabadan geçmiş olan kamyon şoförüne sordular.

«Burden,» dedi şoför. «Evet. Bu addı. Kasabada biri şerifin de oraya gittiğini söyledi.»

«Eh, demek Watt Kennedy yangın görmekten hoşlanıyor, göğsündeki yıldızı oraya taşıması gerekse bile,» dedi biri.

«Meydanın durumuna bakılırsa,» dedi şoför, «tutuklamak istediği herhangi birini orada bulmakta güçlük çekmeyecek.»

Öğle düdüğü çaldı. Öbürleri gittiler. Byron yemeğini yedi, gümüş saat yanında açık durarak. Saat biri gösterince işe döndü. Yükleme barakasında yalnızdı, barakayla araba arasında sürekli ve bitip tükenmez yolculuklarını yapıyordu, omzunda yastıklık görevi yapan katlanmış bir çuval parçasıyla ve yastığın üstünde bir başkasının kaldıramayacağını ve taşıyamayacağını söyleyeceği birlikte bağlanmış kalasları taşıyarak. Lena Grove arkasından içeri girdiği zaman kapıdan, yüzü şimdiden huzur dolu bekleyiş gülümsemesiyle biçimlenmiş, ağzı şimdiden bir adla biçimlenmiş. Adam onu işitiyor ve dönüyor ve yüzünün bir pınara atılmış taşın ölen çalkalanmasıyla solduğunu görüyor.

«Sen o değilsin,» diyor solan gülümsemesinin ardından, bir çocuğun ağırbaşlı şaşakalmasıyla.

«Hayır, bayan,» diyor Byron. Duraklıyor, yan dönüyor dengeli kalaslarla. «Galiba değilim. Kim bu benim olmadığım?»

«Lucas Burch. Bana dediler ki...»

«Lucas Burch?»

«Bana onu burada bulacağımı söylediler.» Bir çeşit huzur dolu kuşkuyla konuşuyor, gözünü kırpmadan adama bakarak, sanki onun kendisini aldatmaya çalıştığını sanırmış gibi. «Ben kasabaya yaklaşırken Burch yerine hep Bunch diyorlardı. Ama ben onların yanlış söylediğini sandım. Ya da benim yanlış işittiğimi.»

«Evet, bayan,» diyor. «Doğrusu o: Bunch. Byron Bunch.» Omzunda kalaslar hâlâ dengede durarak kadına bakıyor, şişkin gövdesine, ağırlaşmış kasıklarına, ayaklarındaki ağır erkek ayakkabılarının üstünde duran kırmızı hotoza. «Ya siz Miz Burch müsünüz?»

Hemen cevap vermiyor. Kapının hemen orada duruyor, keskince ama ürkmeden onu gözleyerek, o tedirgin olmayan, hafifçe şaşkın, hafifçe kuşkulu bakışıyla. Gözleri oldukça mavi. Ama içlerinde adamın kendisini aldattığına inancının o gölgesi var. «Ben yoldan buraya doğru gelirken Lucas'ın Jefferson'daki bıçkıevinde çalıştığını söylediler. Çok kimse söyledi. Ve ben Jefferson'a vardım ve bana bıçkıevinin yolunu gösterdiler, kasabada Lucas Burch'ü sorunca dediler ki, «belki Bunch demek istiyorsun»; onun için ben de sandım ki, adını yanlış biliyorlardı onun için fark etmezdi. Demek istedikleri adamın esmer olmadığını söyledikleri zaman bile. Buralarda Lucas Burch diye birini bilmediğinizi mi söylüyorsunuz?»

Byron kalas yükünü yere bırakıyor, düzgün bir küme halinde, yeniden yüklenilmeye hazır olarak. «Hayır, bayan. Buralarda yok. Buralarda yok hiç öyle Lucas Burch. Burada çalışan herkesi tanıyorum. Belki kasabada bir yerde çalışıyordur. Ya da başka bir hızarcıda.»

«Başka bıçkıevi var mı?»

«Hayır, bayan. Ama rendeciler var, hem bir sürü.»

Kadın onu gözlüyor. «Yolda bana bıçkıevinde çalıştığını söylediler.»

«Burada öyle adı olan kimse tanımıyorum,» diyor Byron. «Burch adında benden başka kimse hatırlamıyorum, benim adım da Bunch.»

Gelecek için üzüntülü olmaktan çok, şimdi için kuşkulu bir yüzle onu gözlemekte devam ediyor. Sonra soluyor. Bir iç çekiş değil: Sadece derinden ve sessizce soluyor bir kere. «Eh,» diyor. Yarı dönüp çevresine bakınıyor, kesilmiş payandalara, kümelenmiş kalaslara. «Biraz otursam. Çok yorucu, kasabanın sert sokaklarından buraya yürümek. Kasabadan buraya kadar yürümek ta Alaboma'dan buraya yürümekten daha çok yordu gibi.» Alçak bir kalas yığınına doğru yürüyor.

«Bir dakika,» diyor Byron. Neredeyse sıçrıyor ileriye, çuval yastığı omzundan sıyırarak. Kadın oturma hareketi içinde kendini durduruyor ve Byron çuvalı payandaların üstüne seriyor. «Daha rahat otursunuz.»

«Ah, çok iyisiniz.» Oturuyor.

«Böyle daha rahat oturursunuz sanırım,» diyor Byron. Cebinden gümüş saati çıkararak bakıyor; sonra o da oturuyor, kereste yığınının öteki ucuna. «Herhalde beş dakika yeter,» diyor.

«Dinlenmek için mi beş dakika?» diyor.

«Sizin içeri girdiğinizden beri beş dakika. Görünüşe bakılırsa dinlenmeye başladım bile. Cumartesi akşamları ben kendi zamanımı hesaplarım,» diyor.

«Her durduğunuz dakikayı hesaplar mısınız? Birkaç dakikacıktan bir şey çıkmaz hem, çıkar mı?»

«Burada oturayım diye para vermiyorlar,» diyor. «Demek Alabama'dan geliyorsunuz.»

Anlatıyor ona da, onun da sırası gelmişken, çuval yastığın üstünde oturarak, ağır gövdeli, yüzü durgun ve rahat ve adam da aynı durgunlukla gözlüyor onu; anlattığını sandığından çok daha fazla şey anlatıyor adama, bir mevsim değişmesinin sıkıntısız acelesizliğiyle dört haftadır aralarında yol aldığı yabancı yüzlere de anlatırken yaptığı gibi. Ve Byron da kendi sırasında gözünde canlandırmış oluyor aldatılmış ve terk edilmiş ve terk edildiğinin bilincinde bile olmayan bir genç kadını, ki adı henüz Burch değil.

«Hayır, sanmıyorum onu tanıdığımı,» diyor sonunda. «Bu akşam burada benden başka hiç kimse yok zaten. Geri kalan hepsi yangının orada, herhalde.» Ağaçların üstünde uzun ve rüzgârsız duran sarı duman sütununu ona gösteriyor.

«Kasabadan girmeden önce arabadan gördük,» diyor. «Çok büyük bir yangın.»

«Çok büyük bir eski evdir. Nicedir oradaydı. İçinde kimsenin yaşadığı yok bir hanımdan başka, tek başına. Kasabada bunun için Tann o kadını cezalandırdı diyecekler vardır herhalde, şimdi bile. Kadın Yankee'dir. Ailesi yeniden kuruluş sırasında buraya taşındı, zencileri alevlendirmek için. İkisi bu işi yaparken öldürüldü. Kadının hâlâ zencilerle birlik olduğu söylenir. Hastayken ziyarete gidiyormuş, onlar da beyazmış gibi. Aşçı tutmuyormuş zenci aşçı olacak diye. Diyorlar ki, zenci-

lerin de beyazlarla aynı olduğunu söylermiş. Onun için kimsecikler gitmez oralara. Bir kişiden başka.» Kadın onu gözlüyor, dinliyor. Şimdi adam ona bakmıyor, biraz yana doğru bakıyor. «Ya da belki iki kişi, işittiğime göre. Umarım zamanında oradaydılar da eşyayı taşıması için yardım ettiler kadına. Belki oradaydılar.»

«Belki kim oradaydı?»

«Oralarda yaşayan Joe adında iki adam. Joe Christmas ile Joe Brown.»

«Joe Christmas mı? Ne tuhaf ad.»

«Kendi de tuhaf bir adamdır.» Gene kadının ilgili yüzünün öz uzağına bakıyor. «Ortağı da görülecek şeydir. Brown. O da bir zamanlar burada çalışırdı. Ama şimdi işi bıraktılar, ikisi de. Bundan da kimse bir şey kaybetmedi ya, bence.»

Kadın çuval yastığın üstünde oturuyor, ilgili, rahat. Pazar elbiseleriyle oturuyor olabilirler, kutsal gün öğle sonrasında bir köy evinin önündeki tepsi düzgünü toprağın üstünde hasır sandalyelerde. «Ortağının da adı Joe mu?»

«Evet, bayan. Joe Brown. Ama galiba asıl adı da bu. Çünkü Joe Brown deyince insanın aklına hemen her zaman gülen ve bağırarak konuşan çenesi düşük biri geliyor. Onun için bence asıl adı bu, Joe Brown gerçek bir addan daha tez ve daha kolay görünüyorsa da. Ama herhalde onun kendi adıdır. Çünkü ağzına birazcık gem vursa, şu dakikada bu bıçkıevinin sahibi olurdu. İnsanlar ondan hoşlanıyor gibi, ama. O da Christmas da geçinip gidiyorlar zaten.»

Kadın onu gözlüyor. Yüzü hâlâ huzur dolu, ama şimdi oldukça ciddî, gözleri oldukça ciddî ve oldukça keskin. «Ne iş yaparlar?»

«Yapmamaları gereken bir şey yapmazlar, herhalde. Hiç değilse, şimdiye kadar böyle bir iş yaparken yakalanmadılar. Brown burada çalışırdı, bir süre; kahkahalar atıp herkese şaka yapmaktan artakalan zamanında. Ama Christmas işi bıraktı. Birlikte oralarda yaşıyorlar, şu evin yandığı taraflarda bir yerde. Ve geçinmek için ne iş yaptıklarını işittim. Ama her şeyden önce bu beni ilgilendiren bir şey değil. Ayrıca, insanların baş-

ka insanlar için anlattığı şeyler çoğun doğru olmaz zaten. Onun için galiba ben de başkalarından daha iyi değilim.»

Kadın onu gözlüyor. Gözünü bile kırpmıyor. «Ve adının Brown olduğunu söylüyor.» Bu bir soru olabilirdi, ama karşılık almayı beklemiyor. «Ne yaptıkları hakkında ne gibi hikâyeler işittiniz?»

«Kimseye zararım dokunsun istemem,» diyor Byron. «Galiba bu kadar fazla konuşmamalıydım. Gerçekten, insan çalışmayı bırakır bırakmaz bir halt karıştırıyor galiba.»

«Ne gibi hikâyeler?» diyor. Kıpırdamadı. Tonu durgun, ama Byron âşık oldu bile, daha kendi haberi olmadığı halde. Bakmıyor kadına, ciddî, keskin bakışını yüzünde, ağzında duyarak.

«Kimisine göre viski satıyorlarmış. Şu evin yandığı yerde saklıyorlarmış viskiyi. Sonra diyorlar ki, bir cumartesi gecesi Brown kasabada sarhoş olmuş ve söylememesi gereken bir şeyi az kalsın söylüyormuş, bir gece o ve Christmas Memphis'deyken olan bir şey ya da Memphis yakınlarında karanlık bir yolda ve bir de tabanca varmış işin içinde. Belki iki tabanca. Çünkü Christmas hemen gelip Brown'u susturduğu gibi almış götürmüş. Christmas'ın söylenmesini istemediği bir şeymiş yani ve sarhoş olmasa bile Brown'un bile söylememesi gerektiğini anlayacağı bir şey. Bu benim işittiğim. Ben orada yoktum.» Şimdi yüzünü kaldırdığında daha onun gözleriyle karşılaşmadan hemen gene yere baktığını anlıyor. Artık geri alınamayacak, geri çağrılamayacak bir şey olduğunu sezinler gibi, oysa cumartesi öğle sonrası ta burada bıçkıevinde kötülük etme ya da zarar verme fırsatının gelip onu bulamayacağını sanıyordu.

«Görünüşü nasıl?» diyor.

«Christmas? Ne bileyim...»

«Christmas'ı demek istemiyorum.»

«Ha. Brown. Evet. Uzun boylu, genç. Esmer yüzlü; kadınlar yakışıklı buluyor, çok çapkınmış, işittiğime göre. Gülüp eğlenmekte, herkese oyun oynamakta eşi yoktu. Ama ben...» Sesi kesiliyor. Bakamıyor kadına, sürekli, ciddî bakışını yüzünde duyarak.

«Joe Brown,» diyor. «Ağzının kenarında şurasında beyaz bir yara izi var mı?»

Ve bakamıyor ona ve oturup duruyor orada yığılmış kerestelerin üstünde iş işten geçtikten sonra ve dilini koparsa yeriydi.

3

Çalışma odasının penceresinden sokağı görebiliyor. Sokak uzakta değil, çünkü bahçe kısa. Küçük bir bahçe, altı yedi tane kadar alçak akçaağaç var içinde. Ev, boz renkli, boyasız ve göze batmayan ev yavrusu da bodur ve bürümcük gibi mersin ağacı, yaban yasemini ve Althea çalılarıyla hemen hiç görünmez olmuş, çalışma odasının penceresinden sokağı seyrettiği o aralıktan başka yerden. Öylesine gizli ki, sokağın köşesindeki lâmbanın ışığı neredeyse hiç eve değmiyor.

Pencereden levhayı da görebiliyor, anıt'ım dediği. Bahçenin bir köşesine çakılı, alçak, yüzü sokağa dönük. Doksan santim boyunda ve yarım metre eninde - bir düzgün dikdörtgen yüzünü yoldan geçenlere ve sırtını ona sunarak. Ama onun okuması gerekmiyor, çünkü levhayı kendi yaptı çekiç ve testereyle, düzgün olarak ve taşıdığı efsaneyi o yazdı, gene düzgün olarak, sıkıcı bir şekilde, ekmek ve yakacak ve giyecek için elinde para olması gerektiğini anlayınca. Papaz okulunu bitirdiğinde babadan kalma az bir geliri vardı ve bunu, kiliseye girer girmez, Memphis'te suçlu kızlar için bir kuruma üç ayda bir eline geçen alındılar karşılığı göndermeye başlamıştı. Sonra kilisesini kaybetti. Kiliseyi kaybetti ve kendine sorulursa karşılaşmak zorunda kaldığı en acı şey —yoksun kılınışından ve utancından bile acı— bundan sonra şimdiye dek gönderdiğinin ancak yarısını gönderebileceğini söylemek için onlara yazdığı mektuptu.

Ve böylece bütünüyle olduğu zaman bile onu ancak yan yarıya geçindirebilen gelirin yarısını göndermeye devam etti.

«Neyse ki, yapabileceğim şeyler var,» demişti o zamanlar. Onun içindi levha, kendi kesip çaktığı ve kendi harflendirdiği, boyaya ustaca karıştırılmış kırık cam parçalarıyla, öyle ki geceleri, sokak lâmbasının ışığı üstüne vurduğu zaman, harfler bir Noel havası yaratarak pırıldıyordu.

Rahip GAIL HIGHTOWER, D. D.
Sanat Dersleri
Elyapması Noel ve Yılbaşı Kartları
Fotoğraf Banyo Edilir.

Ama bu yıllar önceydi ve hiçbir sanat öğrencisi gelmemiş ve pek az Noel kartıyla fotoğraf işi yapabilmişti ve boyayla cam kırıklan solan harflerden çok dayanmıştı zamanın aşındırmasına. Hâlâ okunabiliyorlardı, gene de; ama, Hightower'ın kendisi gibi, kasabalıların da pek azının onları okuması gerekiyordu artık. Ama arasıra beyaz emanetleriyle bir zenci dadı orada oyalanarak yüksek sesle okurdu harfleri miskin ve bilgisiz soyunun o bomboş budalalığıyla ya da sessiz ve uzak ve kaldırımsız ve işlek olmayan sokaktan geçen bir yabancı, kasabalı bir tanıdığına levhayı söyleyecek olurdu. «Ha, evet,» derdi arkadaşı. «Hightower. Orada yalnız oturur. Buraya Presbiteryen Kilisesi'nin papazı olarak geldi, ama karısı ona kötü oyun oynadı. Arasıra Memphis'e kaçıp hoşça zaman geçirirdi. Yirmi beş yıl önceydi bu, buraya geldiğinden hemen sonra. Kimi, kocanın da bunu bildiğini söylerdi. Kadının istediğini kendi vermiyor ya da veremiyormuş ve onun ne yaptığını biliyormuş. Sonra bir cumartesi gecesi kadın öldürüldü. Memphis'te bir evde mi neredeyse. Gazeteler anlattı durdu. O zaman kiliseden ayrılmak zorunda kaldı, ama Jefferson'dan çıkmadı, her nedense. Çıkarmaya çalıştılar, kasabanın, kilisenin olduğu kadar kendi için de. Bu iş kilise için çok kötü olmuştu, anlıyorsun. Yabancılar buraya gelip olanı işitiyorlar, o da ille gitmem diyor. Gitmedi de. O zamanlar ana cadde olan o yerde oturdu o günden beri, tek başına. Neyse ki, artık ana sokaklardan biri değil. Bu da bir şeydir. Ama kimsenin canını sıkmıyor artık ve sanırım çoğu kimse unutmuştur bile onu. Kendi işini kendi ya-

par. Yirmi beş yıldır o eve kimsenin girdiğini sanmıyorum. Niçin burada kaldığını bilmiyoruz. Ama hangi gün akşamüstü ya da gece basarken oradan geçsen, pencerede otururken görürsün. Öyle oturur orada. Başka zaman kimse onu pek görmez hiçbir yerde, yalnız arasıra bahçesinde çalışırken görür.»

Böylelikle kendi yapıp yazdığı levha kendisi için kasaba halkına olduğundan bile daha az önemli; artık bilincinde değil onun bir levha, bir haber olarak. Alacakaranlıktan hemen önce çalışma odasının penceresinde yerini alıncaya kadar onu hatırlamıyor bile. Ondan sonra da yalnızca tanıdık alçak dikdörtgen bir biçim hiçbir önemi olmaksızın, kısa bahçenin sokak tarafında alçacık; yayılan alçak mersin ağaçları ve fundalarla birlikte trajik ve kaçınılmaz topraktan büyüyüvermiş olabilirdi o da, adamın yardımı ya da önlemesi olmadan. Bakmıyor bile levhaya, altından ve aralarından sokağı gözlediği ağaçları da aslında görmediği gibi, geceyi, gece anını bekleyerek. Ev, çalışma odası, karanlık duruyor arkasında ve adam gökyüzünden bütün ışığın silinip gündüzyüklü yaprak ve otun gönülsüzce iç çekip yansıttığı hafif ışık olmasa gecenin büsbütün basacağı o anı bekliyor, hâlâ bir küçük ışık vererek toprakta, gece kendisi geldiği halde. *Şimdi, birazdan,* diye düşünüyor: *birazdan, şimdi.* Şunu bile söylemiyor kendi kendine: «Şeref ten ve gururdan, hayattan arta kalan bir şeyler var gene de.»

Byron Bunch yedi yıl önce ilk Jefferson'a gelip *Gail Hightower D. D. Sanat Dersleri Noel Kartları Fotoğraf Banyo Edilir* levhasını görünce düşünmüştü. «D. D. nedir, D. D.» ve sordu ve onlar dediler ki, Dinden Dönük demek. Gail Hightower Dinden Dönük hiç değilse Jefferson'da dediler ona. Ve nasıl Hightower'ın papaz okulunu bitirir bitirmez dosdoğru Jefferson'a geldiğini, başka herhangi bir çağırıyı yadsıyarak; nasıl Jefferson'a gönderilebilmek için her çareye başvurduğunu. Ve nasıl kasabaya vardığını genç karısıyla, trenden inerken bile heyecanlı bir durumda, konuşarak, kilisenin dayanağı olan yaşlı adam ve kadınlara nasıl başından beri Jefferson'u aklına koymuş olduğunu anlatarak, papaz olmaya ilk karar verişinden beri; bir çeşit neşeyle onlara anlatarak yazdığı mektupları ve

çektiği üzüntüleri ve buraya gelmek için kullandığı pistonları. Kasaba halkına bu anlattıkları bir at satıcısının sakıncalı bir satıştan duyduğu neşe gibi göründü. Belki de yaşlılara öyle göründü. Çünkü onu soğuk ve kuşkulu bir tavırla dinlediler, çünkü sanki içinde yaşamak istediği kasabaymış da kilise değilmiş ve kiliseyi meydana getiren insanlar değilmiş gibiydi, hizmet etmek istediği. Sanki insanlara, yaşayan insanlara, onların onu burada isteyip istemediklerine aldırmıyormuş gibi. Ve gençti de o üstelik ve yaşlı adamlarla yaşlı kadınlar neşeli coşkunluğunu bastırmak istiyorlardı kilise, kilisenin ve onun kendisinin sorumluluklan üstüne ciddî konuşmalarla. Ve Byron'a anlattılar genç papazın altı ay geçtikten sonra hâlâ aynı derecede coşkun olduğunu, hâlâ İç Savaş'ı ve bu savaşta ölen bir süvari olan dedesini ve Jefferson'da General Grant'ın yanan depolarını anlattığını sonunda sözlerinden bir anlam çıkmaz olana dek. Byron'a anlattılar nasıl kilise kürsüsünde de böyle konuştuğunu, kürsüde de gene deli gibi, dini sanki bir düş gibi kullanarak. Bir karabasan değil, ama kitaptaki kelimelerden daha hızlı giden bir şey; toprağa değmesi bile gerekmeyen bir kasırga gibi. Ve yaşlı adamlarla kadınlar hoşlanmıyordu, bundan da.

Sanki dini ve dörtnala giden atlıları ve dörtnala giden atından vurulup düşen ölmüş dedesini birbirlerinden çözüp ayıramıyordu, kürsüde bile. Ve bunları özel hayatında da ayıramıyordu, evinde de, belki. Belki evde uğraşmıyordu bile, diye düşündü Byron, erkeklerin kendilerinin olan kadınlara yaptıklarının böyle bir şey olduğunu düşünerek; düşünerek kadınların bundan dolayı güçlü olmaları gerektiğini ve erkekler ile ya da erkekler için, ya da erkekler yüzünden yaptıkları şeylerden suçlu sayılmamaları gerektiğini, çünkü Tanrı biliyordu birinin karısı olmanın bile yeterince ince bir iş olduğunu. Anlattılar ona karısının nasıl ufak tefek, sessiz görünüşlü bir kız olduğunu ve kasabalının onu ilk önceleri kendi adına söyleyecek hiçbir sözü olmayan bir insan sandığını. Ama kasaba halkı diyordu ki, Hightower sadece daha güvenilir çeşitten bir adam olaydı, görünüşe göre yaşadığı tek günden —dedesinin dörtnala giden atından vurulup düştüğü gün— şöyle otuz yıl kadar sonra do-

ğacağına bir papazın olması gereken çeşitten bir adam olaydı, karısı da iyi olurdu. Ama o çeşitten adam değildi ve komşular karısının evde ağladığını işitirlerdi öğle sonraları ya da gece geç saat ve komşular bilirdi kocanın ne yapacağını bilemeyeceğini meselenin ne olduğunu bilemediği için. Ve nasıl kimi zaman kadının kiliseye bile gelmediğini, kendi kocasının vaazına, pazar günü bile ve adama bakar düşünürlerdi acaba karısının orada olmadığını biliyor mu diye, bir karısı olduğunu unutmuş mudur acaba diye, orada kürsüde elleri başının üstünde savrularak ve vaazında öğretmesi gereken dogma dörtnala giden atlılar ve yenilgi ve zaferle dolu tıpkı sokakta onlara dörtnala giden atları anlatmak istediği zamanki gibi, bu da sırasında bağışlanmayla ve askerî meleklerin korolarıyla karışırdı, sonunda yaşlı adamlarla kadınlar doğal olarak onun Tanrı'nın kendi gününde Tanrı'nın kendi evinde verdiği vaazların dine sövgü sınırına vardığına inanıncaya kadar.

Ve anlattılar Byron'a nasıl Jefferson'da bir yıl kadar kaldıktan sonra karısının yüzüne o donuk görünüşün yerleştiğini ve kiliseye bağlı kadınlar ziyarete gidince Hightower'ın onları yalnız karşıladığını, ceketsiz ve yakasız, telâş içinde ve bir süre onların ne için geldiğini ve kendisinin ne yapması gerektiğini bile düşünemez gibi görünürdü. Sonra onları buyur eder ve özür dileyerek yukarı çıkardı. Ve evin içinde bir tek ses işitmezlerdi, orada pazar elbiseleriyle otururken, birbirlerine ve odanın orasına burasına bakarken, dinleyerek ve tek ses işitmeyerek. Sonra o ceketini giymiş ve yakasını takmış olarak gelir ve oturup onlarla konuşurdu kiliseden ve hastalardan ve onlar da ona ceyap verirlerdi, zeki ve durgun, hâlâ dinleyerek ve belki kapıyı gözleyerek, belki şimdiden bildiklerine inandıkları şeyi onun bilip bilmediğini düşünerek.

Kadınlar oraya gitmez oldu. Çok geçmeden papazın karısını sokakta bile görmez oldular. Ve o hâlâ ortada hiçbir şey yokmuş gibi davranıyordu. Ve sonra karısı bir günlüğüne, iki günlüğüne kasabadan ayrılmaya başladı; bir sabah trenine binerken görürlerdi, yüzü zayıflamaya, sıskalaşmaya başlamıştı sanki yeterince yemek yemiyormuş gibi ve o donuk hava vardı yüzünde sanki baktığı şeyi görmüyormuş gibi. Ve kocası eya-

letin güneyinde oturan akrabalarını görmeye gittiğini söylerdi, ama bir gün kasabada bulunmadığı bir zaman, Memphis'te alışveriş eden Jeffersonlu bir kadın onun hızla bir otele girdiğini gördü. Kadın kasabaya dönüp gördüğünü anlattığında bir cumartesi gecesiydi. Ama ertesi günü Hightower kürsüdeydi, dinle dörtnala giden atlıları gene birbirine karıştırarak ve karısı pazartesi günü dönüp bir sonraki pazara kiliseye geldi gene, altı ya da yedi aydır ilk olarak, kilisenin arkasında tek başına oturarak. Bundan sonra bir süre her pazar geldi. Sonra gene gitti, haftanın ortasında bu kere (temmuz ve sıcaktı) ve Hightower gene ailesini görmeye gittiğini söyledi, serinlik için kır a ve yaşlı odamlar, kasaba yaşlıları ve yaşlı kadınlar onu gözleyerek, söylediğine inanıp inanmadığını bilemeden ve gençler arkasından konuşarak.

Ama onlara anlattığına kendisinin inanıp inanmadığını anlayamadılar, aldırıp aldırmadığını, dini ve dörtnala giden atından vurulup düşen dedesi hepsi birbirine girmiş, sanki dedesinin ona ilettiği tohum da o gece atın üstündeymiş ve o da öldürülmüş ve zaman o anda durmuş tohum için ve o günden beri zaman içinde hiçbir şey olmamıştı, papazın kendisi bile.

Karısı pazardan önce döndü. Sıcaktı; yaşlılar kasaba tarihinde en sıcak günlerin yaşandığını söylüyorlardı. O pazar kiliseye geldi ve arkada bir sıraya oturdu, tek başına. Vaazın ortasında oturduğu sıradan sıçrayarak çığlık atmaya, kürsüye doğru bir şeyler haykırmaya başladı, kocasının konuşmasını kestiği, havada durakalan elleriyle öne doğru eğildiği kürsüye doğru yumruklarını savurarak. Yakında oturan birkaç kişi onu tutmaya çalıştı ama dövüştü ve anlattılar Byron'a nasıl orada durduğunu, şimdi ortadaki yolda, çığlıklar atarak ve ellerini sallayarak kocasının henüz bitirmediği gökgürültüsü gibi ve alegorik cümlenin biçiminde donakalmış çılgın yüzüyle ve hâlâ havada duran elleriyle öne doğru eğildiği kürsüye doğru. Ellerini kocasına mı, yoksa Tanrı'ya mı savurduğunu anlayamadılar. Sonra o aşağı indi ve yaklaştı ve karısı dövüşmeyi bıraktı o zaman ve adam onu alıp dışarı çıkardı, onlar geçerken başlar geriye dönerek, sonunda başkan orgcuya çalmasını söyleyinceye kadar. O gün öğleden sonra yaşlılar kilitli kapılar ar-

kasında bir toplantı yaptılar. Kapıların ardında neler döndüğünü halk bilemedi, yalnız Hightower döndü ve kurul odasına girdi ve o da arkasından kapıyı kapattı.

Ama halk ne olduğunu öğrenemedi. Yalnızca kilisenin kadını bir kuruma, bir sağlık yurduna göndermek için para topladığını ve Hightower'ın onu oraya götürüp geri geldiğini ve ertesi pazara vaaz verdiğini gördüler, eskisi gibi. Kadınlar, kimisi papaz evine aylardır ayak basmayan komşular ona iyi davrandılar, arasıra yemek taşıdılar, birbirlerine ve kocalarına papaz evinin nasıl pislik içinde olduğunu ve papazın nasıl bir hayvan gibi yemeğe saldırdığını anlattılar - ne zaman acıkırsa ve ne bulursa yiyordu. Her on beş günde bir sağlık yurduna giderek karısını ziyaret ediyordu, ama her seferinde bir iki gün sonra dönerdi ve pazar günleri, gene kürsüde, sanki bütün bu iş hiç olmamış gibiydi. Halk karısının sağlığını sorardı, meraklı ve iyiyürekli, o da onlara teşekkür ederdi. Sonra pazar günü gene kürsüye çıkardı, çılgın elleri ve çılgın kendinden geçmiş istekli sesiyle ve sesinin içinde hayaletler gibi Tanrı ve kurtuluş ve dörtnala giden atlar ve ölmüş dedesi gümbürderdi, aşağıda yaşlılar otururken ve cemaat, şaşkın ve kızgın. Sonbaharda karısı döndü. Daha iyi görünüyordu. Biraz toplanmıştı. Bundan bile daha fazla değişmişti. Şimdi arınmış görünmesiydi bu belki de; uyanmış, hiç değilse. Bütün bu zamandır kadınların onun olmasını istedikleri gibiydi, papazın karısının olması gerektiğini sandıkları gibi. Kiliseye ve dua toplantılarına hiç sektirmeden katılıyordu ve kadınlar ona, o kadınlara ziyarete gidiyordu, sessiz ve alçakgönüllü bir şekilde oturarak, kendi evinde bile, onlar ona evini nasıl çekip çevirmesini ve ne giymesi gerektiğini ve kocasına ne yedirmesini söylerken.

Hattâ onu bağışladıkları bile söylenebilir. Hiçbir suç ya da kural bozmanın adı edilmemişti aslında ve hiçbir ceza kararlaştırılmamıştı. Ama kasabalılar, hedefi Memphis olan ve dolayısıyla herkeste aynı inancı uyandıran o eski gizli yolculukları kadınların unuttuğunu sanmıyorlardı, bu inancı kimse açıkça söylememiş bile olsa, yüksek sesle, çünkü kasabalılar biliyorlardı ki, iyi kadınlar kolay unutmazlar, ister iyi, ister kötü şeyleri, bağışlamanın tadı ve lezzeti vicdanlarının damağından si-

linmesin diye. Çünkü kasaba inanıyordu ki, kadınlar doğruyu biliyordu, çünkü inanıyordu ki, kötü kadınlar kötülük tarafından aldatılabilir, çünkü zamanlarının bir kısmını kuşkulanmayarak geçirmelidirler. Ama hiçbir iyi kadın bunun tarafından aldatılamaz, çünkü, kendisi iyi olduğu için, kendisinin ya da başkasının iyiliği için üzülmek zorunda değildir; dolayısıyla günah kokusunu alacak çok zamanı vardır. Onun içindir, onlara göre, iyiliğin iyi kadını hemen her zaman aldatıp kötülük olduğuna inandırması, ama kötülüğün kendisinin hiçbir zaman aldatamaması. Onun için dört beş ay sonra kadın gene bir ziyarete yollanıp kocası gene akrabalarını ziyarete gittiğini söyleyince, kasaba sandı ki, bu kere adam kendi bile inanmıyordu. Geldelelim, kadın geri döndü ve adam her pazar sanki hiçbir şey olmamış gibi vaaz vermeye devam etti, insanlara, hastalara ziyarete giderek ve kilise hakkında konuşarak. Ama karısı bir daha kiliseye gelmedi ve kadınlar ona ziyarete gelmeyi, papaz evine uğramayı kestiler. Ve iki yandaki komşular bile artık kadını evinde görmez oldular. Ve çok geçmeden sanki hiç orada olmadığına, papazın bir karısı bile olmadığına karar vermiş gibi. Ve o her pazar onlara vaaz vererek, artık kadının akrabalarına gittiğini bile söylemeyerek. Belki buna sevinmişti, diye düşündü kasabalı. Belki sevinmişti artık yalan söylemek zorunda olmadığına.

Onun için kimse kadını görmedi trene binerken cuma günü ya da belki cumartesiydi, aynı gün. Pazar sabahının gazetesiydi gördükleri, cumartesi gecesi Memphis'de bir otelin penceresinden atladığını ya da düştüğünü söyleyen ve öldüğünü. Odada yanında bir erkek vardı. Tutuklandı. Sarhoştu. Uydurma bir adla kan koca olarak yazdırmışlardı kendilerini. Asıl adını yazdığı kâğıt parçasını sonradan parçalayıp attığı çöp sepetinden çıkararak öğrenmişti polis. Gazeteler olayı yazdı, bütün hikâyesiyle: Jefferson, Mississippi'den Papaz Gail Hightower'ın karısı. Ve hikâyede yazılıydı nasıl gazetenin öğleden sonra saat ikide kocaya telefon ettiği ve kocanın nasıl söyleyecek bir şeyim yok dediği. Ve o pazar sabahı kiliseye geldiklerinde bahçe kilisenin ve papaz evinin fotoğraflarını çeken Memphis gazetecileriyle doluydu. Sonra Hightower geldi. Muhabirler onu dur-

durmaya çalıştılar ama aralarından dosdoğru yürüyüp geçti ve kiliseye girip kürsüye tırmandı. Yaşlı kadınlarla yaşlı adamların bazıları kiliseye gelmişlerdi bile, dehşet ve öfke içinde, Memphis işine olduğundan çok gazetecilerin varlığına. Ama Hightower içeri girip hattâ kürsüye tırmandığında gazetecileri bile unuttular. İlk önce kadınlar kalkıp kiliseden çıkmaya başladılar. Sonra erkekler de kalktı ve kilisede kimse kalmadı kürsüdeki papazdan başka, hafifçe öne eğik, kitap açık ve elleri iki yanında hazır ve başı da eğik değil ve Memphisli gazeteciler, Cemaatin çıkışına bakmadığını söylediler; hiçbir şeye bakmıyordu.

Bunu Byron'a anlattılar; sonunda papazın nasıl kitabı kapadığını, dikkatle ve boş kiliseye inip orta yoldan yürüdüğünü gazeteciler sırasına bir kere olsun bakmadan, cemaatin yaptığı gibi ve kapıdan çıktığını. Ön tarafta bekleyen fotoğrafçılar vardı, makinalarını hazırlamış, başlarını kara bezlerin altına sokmuşlardı. Görünüşte papaz bunu bekliyordu. Çünkü kiliseden açık bir dua kitabını yüzüne kapayarak çıktı. Ama fotoğrafçılar da görünüşte bunu beklemişlerdi. Çünkü onu aldattılar. Herhalde böyle şeylere pek alışkın değildi de onun için kolay aldanmıştı, diye anlattılar Byron'a. Fotoğrafçılardan biri makinasını yana doğru yerleştirmiş ve papaz bunu hiç görmemişti ya da çok geç görmüştü. Öndeki makinadan saklıyordu yüzünü ve ertesi gün resim gazetede çıktığı zaman yandan alındığı görüldü, adım atmak üzereydi papaz, dua kitabını yüzüne kapayarak. Ve kitabın arkasında dudakları geriye çekilmişti, gülümsüyormuşçasına. Ama dişleri kenetliydi ve yüzü eski resimlerdeki şeytanın yüzü gibiydi. Ertesi günü karısını getirip gömdü. Kasabalılar törene geldi. Bu bir cenaze değildi. Cesedi kiliseye hiç götürmedi. Dosdoğru mezarlığa götürdü ve kitaptan kendisi okumaya hazırlanıyordu ki, başka bir papaz gelerek elinden aldı. Birçok kimse, genç olanlar, o ve öbürleri gittikten sonra kalıp mezara baktılar.

Sonra öbür kiliselerin üyeleri bile onun kilisesinin üyelerinin ayrılmasını istediğini ve onun kabul etmediğini öğrendiler. Bir sonraki pazar günü başka kiliselerden birçok insan, ne olacağını görmek için onun kilisesine geldi. Geldi ve kiliseye girdi. Bütün cemaat hep birlikte kalkıp dışarı çıktı, papazı ve öbür

kiliselerden bir gösteriye gelir gibi gelenleri bırakarak. Onun için onlara vaaz verdi, her zaman vaaz verdiği gibi. Dine sövgü sandıkları ve öbür kiliselerden olanların adıyla sanıyla çılgınlık olarak gördükleri o kendinden geçmiş taşkınlıkla.

Ayrılmıyordu. Yaşlılar kurulu kilise yönetim merkezinden onun alınmasını istedi. Ama bu hikâyeden, gazetelerdeki resimlerden falan sonra onu alacak başka hiçbir kasaba yoktu. Ona karşı kişisel bir şeyleri yoktu, hepsi de böyle söylüyordu. Doğuştan talihsizdi yalnızca. Onun için insanlar kiliseye hiç gelmez oldular, merak yüzünden bir süre için gelen o öbür kilise üyeleri bile: Artık bir gösteri bile değildi şimdi; şimdi sadece bir rezaletti. Ama her pazar sabahı kiliseye aynı saatte gelir ve kürsüye çıkardı ve cemaat kalkıp çıkardı ve dışarıda sokakta işi gücü olmayanlar falan toplanıp dinlerlerdi o boş kilisede vaaz verip dua ederken. Ve daha sonraki pazar geldiğinde kapıyı kilitli buldu ve yolda birikenler kapıyı zorladığını, vazgeçtiğini, hâlâ eğilmeyen başıyla durduğunu gördüler. Sokak zaten hiç kiliseye gitmeyen adamlarla dolu, tam ne olduğunu anlamayıp da bir şey olduğunu anlayan çocuklarla, durarak ve bakarak durgun yuvarlak gözlerle kilitli kapının önünde oldukça kıpırtısız duran adama. Ertesi gün kasaba onun yaşlılar kuruluna giderek kilisenin iyiliği için yerinden ayrıldığını işitti.

Sonra kasaba sevinmeyle üzüldü, insanların kimi zaman sonunda istedikleri gibi yapmaya zorladıkları kimseler için üzüldükleri gibi. Artık buradan gideceğini düşündüler elbette ve kilise gidip başka yere yerleşmesi için para topladı. Sonra kasabadan ayrılmayı yadsıdı. Byron'a anlattılar o rezaletten öte öfkeyi, şimdi yaşadığı ve o zamandan beri yaşamakta olduğu o arka sokaktaki küçük evi satın aldığını işitince ve yaşlılar kurulu bir daha toplandı, çünkü parayı ona başka bir şey yapması için verdiklerini ve onun yalan söyleyerek parayı kabul ettiğini söylüyorlardı. Ona giderek bunu anlattılar. Kendisini bağışlamalarını istedi; odaya kendisine verilen parayla döndü, kuruşu kuruşuna ve aynı para birimleriyle ve geri almaları için diretti. Böylece ertesi gün, diye anlattılar Byron'a, karısının hayatını sigorta ettirip sonra onu öldürmek için birisini kiraladığı-

nı söyleyenler çıktı. Ama herkes bunun böyle olmadığını biliyordu, anlatıp tekrarlayanlar ve anlatıldığı zaman dinleyenler bile.

Ama kasabadan ayrılmıyordu. Sonra bir gün kendi yapıp, kendi boyayıp, ön bahçesine çaktığı küçük levhayı görünce orada kalmak niyetinde olduğunu anladılar. Bir zenci kadın olan aşçıyı hâlâ tutuyordu. Bütün bu sıralarda evdeydi kadın. Byron'a anlattılar nasıl karısı ölür ölmez insanların hep birden aynı anda zencinin bir kadın olduğunu ve zenci kadının evde bütün gün onunla yalnız olduğunu anladıklarını. Ve fısıltılar başladığında karısının daha utanç mezarında soğumamış olduğunu. Nasıl karısını kötü yola itip kendini öldürttüğünü normal bir koca, normal bir erkek olmadığı için ve zenci kadının bunun nedeni olduğunu. Ve bu kadarı yetti; eksik olanı tamamlamaya. Byron sessizce dinledi, insanların nasıl her yerde aynı olduklarını düşünerek kendi kendine, ama kötülük başarılması daha zor olan, daha az gizlilik fırsatı bulunan küçük kasabalarda, insanların nasıl başka insanlar adına daha fazla şey bulduklarını. Çünkü bu kadarı yeterdi: Bu fikir, zihinden zihine üflenen bu tek boş kelime. Bir gün aşçı işi bıraktı. Pek titizlik göstermeden şöyle birer maske takmış adamlardan bir topluluğun nasıl bir gece papazın evine gittiğini ve ona aşçıyı kovmasını buyurduğunu işittiler. Ve ertesi gün kadının nasıl kendi isteğiyle ayrıldığını, çünkü efendisinin kendisinden ona göre Tanrı ve doğaya karşı olan bir şey yapmasını istediğini işittiler. Ve dendi ki, maskeli bazı adamlar kadını korkutup kaçırmışlardı, çünkü kadın yüksek karalar diye bilinenlerdendi ve biliniyordu ki, kasabada kadının Tanrı ve doğaya karşı gördüğü bir işi yapmasına karşı çıkacak iki üç adam vardı, çünkü, gençlerden bazılarının da dediği gibi, bir zenci kadın bunu Tanrı ve doğaya karşı sayarsa, epey kötü olmalıydı. Her neyse, papaz bir başka kadın aşçı tutamadı - ya da tutmadı. Belki de erkekler o gece kasabadaki bütün zenci kadınları korkuttular. Onun için bir süre kendi yemeğini pişirdi, sonunda bir gün yemek pişirecek bir zenci erkek bulduğu işitilinceye kadar. Ve bu bitirdi işini, taşırdı. Çünkü o akşam bazı adamlar, maske bile takmadan, zenci adamı dışarı çekip kırbaçladılar. Ve er-

tesi sabah Hightower uyandığında çalışma odasının penceresinin kırılmış olduğunu ve yerde kâğıt iliştirilmiş bir tuğlanın durduğunu gördü, günbatımına kadar kasabadan ayrılması emrediliyordu ve imza yerinde K.K.K. vardı. Ve gitmedi ve ikinci sabah bir adam onu kasabanın bir mil kadar uzağında korularda buldu. Bir ağaca bağlanarak bayılıncaya kadar dövülmüştü.

Kimin yaptığını söylemeyi yadsıdı. Kasaba bu işin kötü olduğunu biliyordu ve bazı adamlar gelerek onu Jefferson'dan ayrılması için kandırmaya çalıştılar, kendi iyiliği için, bir dahaki sefere onu öldürebileceklerini anlattılar. Ama ayrılmayı yadsıdı. Dövülme olayını ağzına bile almıyordu, bunu yapan adamları mahkemeye vereceklerini söyledikleri zaman bile. Ama bunu da yapmıyordu. Ne söylüyor, ne gidiyordu. Sonra ansızın bütün mesele uçup gitmiş gibi oldu, kötü bir rüzgâr gibi. Sanki kasabalılar onun ölünceye kadar hayatlarının bir parçası olacağını ve artık uzlaşsalar iyi olacağını anlamışlardı. Sanki, diye düşündü Byron, bütün olay bir sürü insanın bir oyunu sahneye koymasıydı ve artık şimdi ve sonunda hepsi kendilerine ayrılan rolleri oynayıp bitirmişlerdi ve artık birbirleriyle yan yana sessizce yaşayabilirlerdi. Papazı rahat bıraktılar. Onu avluda ya da bahçede çalışırken ve sokakta ve dükkânlarda kolunda küçük bir sepetle görürler ve onunla konuşurlardı. Kendi yemeğini pişirip evinin işini kendi gördüğünü biliyorlardı ve bir süre sonra komşular yeniden ona yemek göndermeye başladılar, bunlar yoksul bir işçi ailesine göndereceklerı çeşitten yemekler olsa da. Ama yemekti gene de ve nihayet iyiydi. Çünkü, diye düşündü Byron, insanlar yirmi yılda çok şeyi unuturlar. «Ne yani,» diye düşünüyor, «Jefferson'da her günbatımından gece karanlığına kadar penceresinde oturduğunu benden başka bilen olsun sanmıyorum. Ya da o evin içinin nasıl olduğunu. Ve benim bildiğimi bile bilmiyorlar, yoksa olur ki, ikimizi de götürüp gene kırbaçlarlar, çünkü insanlar hatırlayamadıkları kadar unutmuyorlar da.» Çünkü bir başka şey vardır, Byron'un kendi bilgisine ve gözlemine giren, Jefferson'da yaşamaya başladığından beri.

Hightower çok okuyordu. Yani, Byron bir çeşit dalgın ve

saygılı şaşkınlıkla incelemişti çalışma odasının duvarına dizili kitapları: Byron'un varolduklarını bile işitmediği din, tarih, bilim kitapları. Dört yıl önce bir gün kasabanın tam ucundaki kulübesinden bir zenci adam koşa koşa papazın evine gelerek karısının çocuk doğurmak üzere olduğunu söylemişti. Hightower'ın telefonu yoktu, yandaki komşuya koşarak oradan doktor çağırmasını söyledi. Zencinin komşu evin kapısına gidişini gözledi. Ama zenci içeri gireceği yerde bir süre durdu ve sonra sokaktan kasabanın içlerine doğru ilerledi. yürüyerek; Hightower biliyordu ki, adam ta kasabaya kadar yürüyecek ve sonra belki de yarım saat daha harcayacaktı doktoru bulunca kadar, o beceriksiz ve zamandışı zenci tarzıyla, bir beyaz kadından kendisi için telefon etmesini isteyeceği yerde. Sonra mutfak kapısına çıktı ve pez uzak olmayan kulübede kadının uluduğunu işitti: Hiç durmadı. Kulübeye koştu ve bir türlü anlamadığı bir nedenden dolayı kadının yatağından çıkmış olduğunu gördü ve şimdi dört ayak üstünde ilerlemeye çalışıyordu yerde, yatağına dönmek için çığlık çığlığa ve uluyarak. Kadını yatağına yatırdı ve kımıldamadan yatmasını söyledi, korkuttu onu yatmasını sağlamak için ve eve koşup çalışma odasının rafındaki kitaplardan biriyle usturasını ve biraz ip alarak kulübeye geri koştu ve çocuğu doğurttu. Ama ölü doğdu; doktor geldiğinde kadının yataktan çıktığı zaman çocuğu incitmiş olacağını söyledi. Ayrıca Higtower'ın yaptığını beğendi ve koca da memnun kaldı.

«Ama bu o öbür işe çok yakındı,» diye düşündü Byron, «aradan on beş yıl geçmesine karşın.» Çünkü iki gün sonra *çocuğun* Hightower'ın *çocuğu olduğunu* ve bile bile *öldürdüğünü* anlatanlar vardı. Ama Byron anlatanların bile buna inanmadığına inanıyordu. Kasabalıların artık vazgeçemeyecekleri kadar uzun bir zamandır düşmüş papaz hakkında kendilerinin de inanmadığı şeyler söyleme alışkanlığını edindiklerine inanıyordu. «Çünkü ne zaman,» diye düşünüyor, «bir şey alışkanlık haline girerse, doğrudan ve olgudan epey uzaklaşır.» Ve bir akşam o ve Hightower konuşurlarken Hightower'ın şöyle dediğini hatırlıyor: «Hepsi iyi insanlardır. İnanmaları gereken şeye inanmalıdırlar, üstelik bir zamanlar inanmalarının hem efendisi, hem

hizmetçisi bendim. Onun için inançlarına sövmek bana, haksız olduklarını söylemek de Byron Bunch'a düşmez. Çünkü bir insanın umabileceği bütün her şey kendi insanlarının arasında sessizce yaşamasına izin verilmesidir.» Bu, Byron hikâyeyi öğrendikten hemen sonra, Hightower'ın çalışma odasına ziyaretleri başladıktan az sonraydı ve Byron hâlâ düşünüyordu öbürünün niçin Jefferson'da kaldığını, kendini üyelikten çıkaran ve kovan kiliseyi her gün görebileceği ve neredeyse işitebileceği bir yerde. Bir akşam Byron'a:

«Başka insanlar aşağıda kasabada eğlenirken sen niçin cumartesi öğle sonralarını bıçkıevinde çalışarak geçiriyorsun?» dedi Hightower.

«Bilmem,» dedi Byron. «Benim hayatım böyle herhalde.»

«Ve benim de hayatım böyle herhalde,» dedi öbürü. «Ama şimdi biliyorum niçin,» diye düşünüyor Byron. «Çünkü bir insan her zaman şimdi çektiği sıkıntılardan çok ileride çekebileceği sıkıntılardan korkar. Bir değişikliği göze alamaz da, alışık olduğu sıkıntılara dört elle sarılır. Evet. Çoğu adam yaşayan insanlardan nasıl kaçıp kurtulmak istediğini anlatır. Ama ölü insanlardır ona zarar veren. Sessizce bir yerlerde yatıp onu yakalamaya çalışmayan ölülerdir, kaçamadığı.»

Gümbürdeyerek gelip geçtiler şimdi ve sessizce alacakaranlığa gömüldüler: gece bütün bütün bastırdı. Ama hâlâ çalışma odasının penceresinde oturuyor, arkasında odası hâlâ karanlık. Köşedeki sokak lâmbası titrek bir ışık veriyor, öyle ki, esintisiz mersin ağaçlarının yenik gölgeleri, ağustos karanlığının üstünde hafifçe oynaşır gibi. Uzaktan, oldukça hafif ama oldukça belirli, kiliseden yığılmış seslerin dolgun dalgalarını işitebiliyor: Aynı anda sade ve zengin, düşük ve gururlu bir ses bu, durgun yaz karanlığında uyumlu bir gelgit gibi kabarıp iniyor.

Sonra sokaktan bir adamın yaklaştığını görüyor. Hafta içinde bir gün olsa biçimini, duruşunu, yürüyüşünü tanırdı. Ama bu pazar akşamında, hayalet at nallarının yankısı alacakaranlıkla dolan odada hâlâ sessizce takırdarken, art ayakları üstünde dengede duran hayvanların o güvensiz ve orospuca akıllılığıyla kımıldayan çelimsiz ve atsız biçimi sessizce gözlüyor:

O akıllılıktan insan hayvan öylesine sersemce gurur duyar ve o da onu sık sık aldatır yerçekimi ya da buz gibi doğal yasalarla, ve otomobiller ve karanlıkta eşyalar gibi kendi yaptığı konudışı nesnelerle ve döşemede ya da kaldırımda kalan kendi artık yiyeceğiyle ve sessizce düşünüyor eskilerin atı bir savaşçı ya da kralın yüklemi ve simgesi yapmakta ne kadar haklı olduklarını, sokaktaki adamın alçak levhayı geçip kapıdan girip eve yaklaştığını görünce. O zaman öne doğru eğiliyor oturduğu yerde, adamın karanlık yoldan karanlık kapıya gelişini gözleyerek; adamın karanlık alt basamağa ayağını takıp sendelediğini işitiyor. «Byron Bunch,» diyor. «Pazar gecesi kasabada.»

4

Yazı masasının iki yanında karşılıklı oturuyorlar. Odada şimdi ışık var, masanın üstündeki yeşil siperli gece lâmbasıyla. Hightower masanın arkasında oturuyor, çok eski bir döner sandalyede, Byron da onun karşısında düz arkalıklı bir sandalyede. İkisinin de yüzü siperli lâmbanın ışığının aşağı doğru gölcüğünün tam dışında. Açık pencereden uzak kiliseden gelen şarkı sesi duyuluyor. Byron düz, tek düzeyde bir sesle konuşuyor.

«Tuhaf bir şeydi. Ben sanırdım ki, kötülük etme fırsatının bulamayacağı yer, cumartesi öğleden sonra bıçkıeviydi. Üstelik o ev de yanıyordu, tam karşımda. Yemeğimi yerken arasıra başımı kaldırıp bakıyordum da kendi kendime düşünüyordum, 'neyse hiç olmazsa bu akşam burada tek canlıya rastlamayacağım. Hiç değilse bu akşam kimse işimi yarıda kesmeyecek.' Ve sonra bir de baktım ki oradaydı, yüzü tam gülümsemeye hazırlanmış ve ağzı da tam onun adını söylemeye hazırlanmış, benim o olmadığımı gördüğünde. Ben de tutup her şeyi anlatmaz mıyım üstelik.» Hafifçe sırıtıyor. Bu bir gülümseme değil. Üst dudağı bir süre için kalkıyor, hareket, yüzeydeki kırışma bile, daha fazla ilerlemeksizin ve neredeyse o anda yok oluyor. «O zaman hiç şüphelenmediydim bile benim bilmediğimin işin en kötü yanı olmadığından.»

«Byron Bunch'ı pazar günü Jefferson'da tutacak şey gerçekten tuhaf olmalı,» diyor Hightower. «Ama demek kadın onu arıyordu. Sen de bulmasına yardım ettin. Onun istediği şey de-

ğil miydi senin yaptığın, bulmak için ta Alabama'dan buraya kadar geldiği şey?»

«Söyledim ona herhalde, adamakıllı. Söylediğime şüphe yok, herhalde. O beni gözlerken öyle, oturmuş orada, şiş karnıyla, insanın istese bile yalan söylemeyeceği o gözleriyle bana bakarken. Ve benim de dilim durmadı, sanki beni uyarsın diye oraya konmuş gibi duran o duman karşımda, dilimi tutayım diye ama bende görecek kafa yoktu kl.»

«Ha,» diyor Hightower. «O ev dün yandıydı. Ama bir bağlantı göremiyorum aralarında... Kimin eviydi? Dumanı dün kendim de gördüm, sonra yoldan geçen bir zenciye sordum, ama o da bilmiyordu.»

«Şu eski Burden konağı,» diyor Byron. Öbürüne bakıyor. Birbirlerine bakıyorlar. Hightower uzun boylu bir adam ve bir zamanlar zayıftı. Ama şimdi zayıf değil. Derisi un çuvalı renginde ve belden yukarısının biçimi sıska omuzlarından kendi ağırlığıyla kucağına sarkan gevşekçe doldurulmuş bir çuval gibi. Sonra Byron, «daha işitmediniz,» diyor. Öbürü onu gözlüyor. Düşünceli bir tonla konuşuyor: «Bunu yapmak da benim işim. İki günde iki kişiye işitmek istemeyecekleri ve işitmelerinin zaten hiç iyi olmayacağı bir şey söylemek.»

«Benim işitmek istemeyeceğimi sandığın bu şey neyin nesi? Neymiş henüz işitmediğim?»

«Yangın değil,» diyor Byron. «Yangından kurtulmasına kurtuldular.»

«Kurtuldular? Miss Burden'ın orada yalnız yaşadığını sanıyordum.»

Byron gene bir an için öbürünün yüzüne bakıyor. Ama Hightower'ın yüzü sadece ciddî ve meraklı. «Brown'la Christmas,» diyor Byron. Hightower'ın yüzü hâlâ değişmiyor. «Onu bile işitmediniz mi?» diyor Byron. «Orada yaşıyorlardı.»

«Orada mı yaşıyorlardı? Evde mi kalıyorlardı?»

«Hayır. Arkada eski bir zenci kulübesinde. Üç yıl önce Christmas yapmıştı. O zamandan beri orada oturuyordu, herkes geceleri nerede kaldığını düşünürken. Sonra Brown'la birleşti, Brown'u da yanına aldı.»

«Ha,» dedi Hightower. «Ama anlamıyorum... Rahat idiyseler ve Miss Burden da—»

«İyi geçiniyorlardı sanırım. Viski satıyorlardı, o kulübeyi de karargâh diye, saklanma yeri diye kullanıyorlardı. Bence kadın bundan habersizdi, viskiden. Dediklerine göre Christmas üç yıl önce kendi bu işi başlatmış, birbirlerinden bile haberi olmayan birkaç devamlı müşteriye satıyormuş sadece. Ama Brown'u yanına alınca, herhalde Brown işi büyütmek istedi. Herhangi yerde, herhangi birine gömleğinden yarımlık şişeleri çıkarıp satıyormuş. Kendi içmediğini satıyormuş, yani. Ve sanırım eattıkları viskiyi ele geçirme yolları pek öyle dürüst bir yol değil. Çünkü Brown bıçkıevinde işi bırakıp devamlı işi için o yeni arabayla dolanıp durmaya başladıktan iki hafta kadar sonra, bir cumartesi gecesi kasabada sarhoşken berberde bir sürü insanın karşısında böbürleniyormuş kendisiyle Christmas arasında Memphis'te geçen ya da Memphis yakınlarında bir yolda geçen bir olaydan dolayı. İkisiyle ilgili ve çalıların arkasına saklı o yeni araba ve Christmas tabancayla ve daha bir sürü şey bir kamyonla yüz litre bir şey hakkında, derken Christmas bir çabuk içeri girip üstüne yürümüş ve sandalyesinden yakalayıp kaldırmış. Ve Christmas o ne tatlı, ne de kızgın durgun sesiyle konuşuyormuş: 'Şu Jefferson saç şurubunu içerken ölçülü olmalısın. Beynine vurmuş. Bakarsın dudağın da çatlar.' Bir eliyle ayakta tutuyormuş Brown'u ve yüzünü tokatlıyormuş öbür eliyle. Görünüşte sert değilmiş vuruşları. Ama vuruşlar arasından bile kızaran yerler görünüyormuş. 'Dışarı gel de biraz temiz hava al,' demiş Christmas. 'Bu arkadaşlan işlerinden alıkoyuyorsun.» demiş. Düşünüyor. Yeniden konuşuyor: «Ve orada oturmuş kalasların üstüne beni dinliyordu işte, ben de hepsini anlatıyordum ona. Derken, 'ağzının kenarında şurada küçük beyaz bir yara izi var mıydı?' diye sormaz mı?»

«Demek Brown'dı aradığı adam,» diyor Hightower. Kıpırdamadan oturuyor, bir çeşit durgun şaşmayla Byron'u gözlüyor. Ateşli olan hiçbir şey yok tavrında, kabaran bir ahlâkçılık duygusu falan. Sanki başka ırktan insanların yaptığı işleri dinlermiş gibi. «Kocası bir içki kaçakçısı demek. Hele, hele, hele.» Ama Byron öbürünün yüzünde gizli bir şey görebiliyor, uyandı

uyanacak, ki Hightower kendisi bunun bilincinde değil, sanki adamın içinde bir şey onu uyarmaya ya da hazırlamaya çalışıyormuşçasına. Ama Byron diyor ki, bu onun kendisinin şimdiden bildiği ve anlatmak üzere olduğu şeyin yansıması sadece.

«Ve daha ben ne olduğunu anlamadan ona söylemiş bulundum. İçimden dilimi koparmak geldi, hepsinin bu kadarla kaldığını sandığım zaman bile.» Şimdi öbürüne bakmıyor. Pencereden, hafif ama belirli, org ve insanların birbirine karışan sesleri geliyor uzak kiliseden, durgun akşamın içinden geçerek. *Acaba o da işitiyor mu,* diye düşünüyor Byron, *ya da belki o kadar çok ve o kadar uzun zamandır dinledi ki, artık işitmiyor bile. Dinlemesi bile gerekmiyor.* «Ve bütün akşam boyunca ben çalışırken oturdu orada ve duman da azaldı artık, *bir yandan ben düşünüp duruyorum ona* söylemeli ne yapmalı diye. Kalkıp dosdoğru oraya gitmek istedi, yolu göstermemi. İki mil olduğunu söyleyince şöyle biraz gülümsedi, sanki ben çocuk falanmşım gibi. 'Ben ta Alabama'dan geldim,' dedi. 'İki *mil daha beni yormaz herhalde.' O zaman söyledim ben de* ona...» Sesi kesiliyor. Ayağının altındaki döşeme üzerine düşünceye dalmış görünüşte. Başını kaldırıyor. «Yalan söyledim, herhalde. Ama bir bakımdan yalan değildi. Çünkü biliyordum *orada yangını seyredenlerin olacağını, sonra o gelecek* oraya, onu bulmaya çalışacak falan. Daha o sıra ben kendim de bilmiyordum, öbürünü. Gerisini. Kötüsünü. Onun için şu sıra bir işte uğraştığını, en kolay saat altıdan sonra kasabada bulunabileceğini söyledim. Bu da doğruydu yani. Çünkü herhalde buna iş diyordur, o ufak soğuk şişeleri çıplak koynunda taşımaya ve meydandan azıcık uzak kalsa ya geri dönmekte gecikmiş, ya da azıcık bir yan sokağa sapmış olurdu. Onun için beklemeye kandırdım onu ve orada öylecene oturdu ben çalışırken, ne yapacağıma karar vermeye çalışırken. Bildiğim azıcık şeyle ne kadar üzüldüğümü şimdi düşününce, yani geri kalanını da öğrendikten sonra, o zaman beni üzecek hiçbir şey yokmuş gibi geliyor. Bütün gün düşündüğüm şöyle sırtımı düne çevirmek ve hiç üzülmemekti.»

«Niçin üzülmen gerektiğini hâlâ anlayamıyorum,» diyor

Hightower. «Adamın da kadının da oldukları gibi olması senin suçun değil. Elinden geleni yapmışsın. Bir yabancının yapabileceği her şeyi. Ancak...» Onun da sesi kesiliyor. Sonra o kelimeyle ölüyor, sanki boş düşünce kurguya ve sonra da ilgiye dönüşmüş gibi. Karşısında Byron kımıldamadan oturuyor, yüzü eğik ve ciddî. Ve Byron'un karşısında, Hightower daha *aşkı* düşünmüyor. Sadece Byron'un henüz genç olduğunu, kadınsız ve yorucu bir hayat sürdüğünü ve hiç görmediği kadının Byron'un ağzından anlatılışıyla hiç değilse rahatsız edici bir nitelik kazandığını düşünüyor, Byron hâlâ bunun bir acıma olduğuna inansa bile. Onun için şimdi Byron'u ne soğuk, ne de sıcak bir darlıkla gözlüyor, Byron o düz sesiyle devam ederken: Nasıl saat altıda hâlâ bir şeye karar veremediği hakkında; o ve Lena meydana vardığında hâlâ kararsız olduğu. Ve işte şimdi, Hightower'ın şaşkın yüzüne ürkek ve sezmiş bir nitelik yayılmaya başlıyor Byron sakin sakin konuşurken, meydana vardıktan sonra Lena'yı Mrs. Beard'ın evine götürmeye karar verdiğini anlatırken. Ve Byron sakin sakin konuşarak, düşünerek, hatırlayarak: Sanki havanın, akşamın içinden geçip giden bir şey, insanların tanıdık yüzlerini yabancı kılmıştı ve o, henüz işitmemiş olan, saflığının eski ikilemini çocuklara göre bir hale sokan bir şeyin olduğunu bilmesi gerekmeksizin, böylelikle ne olduğunu bilmeden önce biliyordu, Lena'nın bunu öğrenmemesi gerektiğini. Kayıp Lucas Burch'ü kesin olarak bulduğunun ona açıkça söylenmesi de gerekmiyordu; onun bunu anlamasını önleyen ancak sersemliğin ve ahmaklığın en beteri olabilirdi sanki alınyazısı, koşullar, bir uyarma olsun diye o sarı duman sütununu dikmişlerdi gökyüzüne ve o bunu anlamayacak kadar budalaydı. Onun için izin vermeyecekti anlatmalarına —yanlarından geçen adamların, yangın haberiyle dolu olarak üstlerine üfleyen havanın— Lena duymasın diye. Belki o zaman da biliyordu kadının bilmesi gerektiğini, işitmesi gerektiğini, er geç; bir bakıma bilmenin onun hakkı olduğunu. Ona öyle geldi ki, kadını meydandan bir geçirebilse ve eve bir sokabilse, sorumluluğundan kurtulacaktı. Sadece bu iş olup biterken kadınla bir öğle sonrası geçirmekle, buraya erişebilmek için otuz gün yaya ve parasız yol alan kadının karşısında Jefferson'u temsil

etmek üzere koşullar tarafından seçilmekle yüklendiği kötülüğün sorumluluğunu değil. Bu sorumluluktan kaçabileceğini ummuyor ve zaten bunu istemiyordu. Sadece kendine ve ona şoke olmak ve şaşırmak için zaman kazandırmaktı istediği. Bunu sakin sakin anlatıyor, sakarca, yüzü eğik, o düz, inişsiz çıkışsız sesiyle, masanın öbür yanından Hightower onu o ürkek ve yok sayan yüzüyle gözlerken.

Sonunda pansiyona vardılar ve içeri girdiler. Sanki kadın da önceden bir şeyi sezer gibiydi, avluda dururken onu gözleyerek, ilk olarak konuşarak: «Neydi o adamların size anlatmaya çalıştığı? O yanan ev hakkında mıydı?»

«Bir şey değildi,» dedi, sesi kuru ve hafif gelerek kendi kulağına. «Sadece Miss Burden'ın yangında biraz incindiğini söylüyorlardı.»

«Nasıl incinmiş? Ne kadar incinmiş?»

«Çok değil sanırım. Belki de hiç. Yalnızca dedikodu. Hep yaparlar ya.» Bakamıyordu kadına, hiç göz göze gelemiyordu. Ama seziyordu gözlediğini ve sanki binlerce ses uğulduyordu kulağında: Sesler, kısık gergin sesleri kasabanın, onu bir çabuk geçirdiği meydanın sesleri, insanların güvenilir ve tanıdık lâmbalar altında karşılaştığı, bunu anlatarak. Ev de tanıdık seslerle dolu gibiydi, ama daha çok bir durağanlıkla, korkunç ertelemeyle yarı karanlık avluda bakınırken, düşünerek *Niçin gelmiyor şu kadın? Niçin gelmiyor şu kadın?* Sonra geldi Mrs. Beard: Rahat bir kadın, pembe kolları ve taranmamış kır saçlarıyla. «Bu, Miz Burch,» dedi. Neredeyse öfke ile bakıyordu Byron: Diretkence, dayatırcasına. «Alabama'dan yeni geldi. Burada kocasıyla buluşacak. Kocası daha gelmedi. Onun için kendisini buraya getirdim, kasabanın gürültüsüne karışmadan önce biraz dinlensin diye. Daha kasabaya inmedi ve kimseyle konuşmadı, onun için düşündüm ki, belki siz konuşmaları işitmeden önce ve...» Sesi kesildi, öldü, özetimsi dayatırcasına, diretken. Sonra kadının anladığını sandı. Kadının işittiğini, kendisinin de bildiği şeyi söylemekten kadını alıkoyanın kendi soruşu olmadığını, Lena'nın gebeliğini görmüş olduğunu ve zaten işi gizli tutacağını sonradan anladı. Kadın Lena'ya baktı, bir

kere, tepeden tırnağa, yabancı kadınların dört haftadır yapmakta oldukları gibi.

«Ne kadar kalmak istiyor?» dedi Mrs. Beard.

«Yalnız bir ya da iki gece,» dedi Byron. «Belki yalnız bu gece. Burada kocasıyla buluşmak istiyor. Yeni geldi, daha sorup araştıracak zamanı olmadı—» Sesi hâlâ özetleyici, anlamlıydı. Mrs. Beard şimdi ona bakıyordu. Hâlâ sözünün anlamını çıkarmaya çalıştığını sandı. Ama kadının yaptığı onun bocalamasına bakmaktı, beceriksizliğinin bir başka nedeni ve anlamı olduğuna inanıyordu ya da inanmak üzereydi. Sonra gene Lena'ya baktı. Gözleri pek öyle soğuk değildi. Ama sıcak da değillerdi.

«Şimdi zaten bir yerlere gidecek durumda değil herhalde,» dedi.

«Ben de öyle düşündüm,» dedi Byron, çabucak, canlanarak. «Bütün o işiteceği gürültü patırtı falan, epeydir sessizliğe alışmışken... Bu gece yeriniz kalmadıysa, benim odamda yatabilir diye düşündüydüm.»

«Evet,» dedi Mrs. Beard hemen. «Zaten birkaç dakikaya kadar siz çıkıyorsunuzdur. Pazartesi sabahı dönünceye kadar odanızda kalsın mı istiyorsunuz?»

«Ben bu gece gitmiyorum,» dedi Byron. Gözünü kaçırmadı. «Bu sefer gidemeyeceğim.» Dosdoğru soğuk, şimdiden inançsız gözlere baktı, gözledi kadını o da kendi sırasında onun gözlerini okumaya çalışırken, kadının orada olduğuna inandığı şeyi değil de, orada olan şeyi okuduğunu sanarak. Yetişkin yalancıların en kolay aldattığını söylerler. Oysa çoğu kere yetişkin ve müzmin yalancı yalnız kendini aldatır; hayatı boyunca kendini doğruluğuna inandıran adamın yalanlarıdır karşısındakini en çabuk inandıran.

«Ah,» dedi Mrs. Beard. «Ya siz nerede yatacaksınız?» Ama cevap beklemedi. «Sanırım bu gecelik ona bir yatak hazırlayabilirim kendi odamda. Eğer rahatsız olmazsa.»

«Çok iyi olur,» dedi Byron. «Çok iyi olur.»

Akşam yemeği zili çaldığında hazırdı. Mrs. Beard'a bir şeyler söylemeye fırsat bulmuştu. Bu yalanı tasarlarken hepsinden fazla zaman harcamıştı. Ve üstelik gerekli de değildi; ko-

rumaya çalıştığı şey kendi kendinin sığınağıydı zaten. «Erkekler masada sözünü ederler,» dedi Mrs. Beard. «Onun durumunda bir kadının *(ve aynı zamanda Burch adında bir koca bulmak zorunda, olan* diye düşündü kuru bir alaycılıkla) erkeklerin böyle hınzırca konuşmalarını dinlemesi doğru olmaz. Siz onu sonradan buraya getirin, hepsi yedikten sonra.» Ve Byron da böyle yaptı. Lena iştahla yedi gene, o ağırbaşlı ve yürekten görgülü tavırlarıyla, yemek bitmeden neredeyse tabağın içinde uykuya dalarak.

«Çok yorucu, yolculuk,» diye açıkladı.

«Siz gidin odada oturun da ben yatağı hazırlayım,» dedi Mrs. Beard.

«Yardım etmek isterdim,» dedi Lena. Ama Byron bile görebiliyordu istemediğini; uykusuzluktan ölmek üzere olduğunu.

«Siz gidip odada oturun,» dedi Mrs. Beard. «Herhalde Mr. Bunch bir iki dakika size arkadaşlık etmekten sıkılmaz.»

«Onu yalnız bırakmaktan korktum,» diyor Byron. Masanın öte yanında Hightower kımıldamadı. «Ve orada öylece oturuyorduk ikimiz, tam kasabada şerifin bürosunda her şey ortaya çıkarken, tam Brown hepsini anlatırken; kendini, Christmas'ı, viskiyi falan. Ama viski işi pek öyle kimseyi şaşırtmadı, Brown ortak olduktan sonra hepsi öğrenmişti. Galiba herkesin tek anlamadığı şey, Christmas'ın ne demeye Brown'u yanına aldığıydı. Belki de tencere yalnız kapağını bulmakla kalmaz; kapağını bulmaktan kaçamaz aynı zamanda. Belki yalnız bir şeyde tencereyle kapağı olsalar bile, çünkü aynı tencereyle kapak olan o ikisi bile değişikti aslında. Christmas para yapmak için yasaya karşı koydu. Brown yasaya karşı koydu, çünkü bunu yaptığını bilecek kadar bile işlemiyordu kafası. Tıpkı o gece berberde sarhoş olup atıp tuttuğu gibi, Christmas içeri dalıp onu dışarı çıkardığında. Ve Mr. Maxey dedi ki, 'neydi acaba o az kaldı anlatacağı şey?' ve Yüzbaşı McLendon dedi ki, 'benim bir şey düşündüğüm yok,' ve Mr. Maxey dedi ki, 'acaba gerçekten başkasının içki kamyonunu mu çeviriyorlardı?' ve McLendon dedi ki, 'şu Christmas denen herifin hayatında bundan daha kötü şey yapmadığını duysan şaşar mıydın?'

«Geçen gece Brown'un anlattığı buydu. Ama herkes bili-

yordu zaten. Epeydir biri çıkıp da Miss Burden'a söylese diyorlardı. Ama sanırım kimsenin oraya gidip söylemeye niyeti yoktu, çünkü bundan sonra ne olacağını kimse bilmiyordu. Herhalde burada doğup da hayatında o kadını görmemiş olanlar vardır. Doğrusu ben de istemezdim gitmek o eski eve, zaten kimse de görmezmiş bile kadını yoldan geçen arabalardakilerden başka, onlar da avluda dururken görürlermiş benim tanıdığım bazı zenci kadınların bile giymeyeceği çeşitten bir güneş başlığı ve elbiseyle ve görürlermiş bu kılıkta nasıl olduğunu. Ya da belki biliyordu. Kuzeyli falan olduğu için belki aldırmıyordu. Hem zaten kimse bilemezdi o zaman ne olacağını.

«Onun için yatıncaya kadar yanından ayrılmaktan korktum. Dün gece doğru gelip sizi görmek niyetindeydim. Ama ayrılmaktan korktum. Öbür pansiyonerler avluda yukarı aşağı gidip gelip duruyorlardı, olur ki, bir tanesinin aklına eser de bir konuşmaya başlarsa, ne var, ne yok hepsini anlatıverirdi; verandada bu işi konuşmaya başlamışlardı bile, kulağıma çalınıyordu, kız da öylecene gözleyip duruyordu beni yüzü gene bana yangını sormaya hazır. Onun için onu yalnız bırakmayı göze alamadım. İşte orada o odada oturuyorduk öylecene ve gözleri kendiliklerinden kapanıyorlardı, bense anlatıp duruyordum nasıl adamı bulup getireceğimi, yalnız önce gidip onu adamla bir araya getirebilecek olan bir vaizle konuşmak istediğimi söylüyordum. O da gözleri kapalı oturuyordu orada ben anlatırken, kendisiyle o herifin henüz evli olmadıklarını benim bildiğimi bilmeksizin. Herkesi kandırdığını sanıyordu. Sonra benim kendisine anlatmak istediğim adamın ne çeşitten bir adam olduğunu sordu, ben de söyledim, o da oracıkta gözleri yumuk oturdu ve sonunda ben de dedim ki, 'anlattıklarımdan tek kelime işitmedin.' O zaman biraz davranır gibi yaptı, ama gözünü açmadan, dedi ki, 'hâlâ insanları evlendirebiliyor mu?' Ben de dedim ki, 'ne? Ne yapabiliyor mu?' O da dedi ki, 'insanları evlendirebilecek kadar vaiz mi hâlâ?'»

Hightower kımıldamadı. Masanın arkasında dimdik oturuyor, kolları sandalyesinin kolluklarına paralel. Ne yakası, ne ceketi var. Yüzü hem sıska, hem de sarkık; sanki iki tane yüz varmış gibi, biri öbürünün üstüne konulmuş, ağarmış saç per-

cemiyle çevrelenmiş solgun, kel kafatasının altından, gözlüğünün ikiz kıpırtısız parıltısının ardından bakıyor. Göğsünün masanın üstünden görülen parçası biçimsiz, neredeyse canavarca, yumuşak ve yerleşik bir şişmanlıkta. Kaskatı oturuyor; yüzünde şimdi o yoksama ve kaçış ifadesi belirlileşti. «Byron,» diyor; «Byron. Nedir bu bana anlattığın şeyler?»

Byron konuşmasını kesiyor. Durgun durgun öbürüne bakıyor, bir duygudaşlık ve acıma ifadesiyle. «Biliyordum henüz işitmediğinizi. Benim anlatmam gerekeceğini biliyordum.»

Birbirlerine bakıyorlar. «Neyi henüz işitmedim?»

«*Christmas'ı*. Dün olanlar ve Christmas. Christmas yarı yarıya zenci. O ve Brown ve dün olanlar.»

«Yarı yarıya zenci,» diyor Hightower. Sesi hafif, önemsemez, hiç ses çıkarmadan, hiç ağırlığı olmadan sessizliğin içine düşen bir diken çiçeği gibi. Kımıldamıyor. Daha bir an kımıldamıyor. Sonra bütün gövdesine, sanki gövdesinin parçaları da yüzünün parçaları gibi hareketliymişçesine, o kaçınma ve yoksama yayılıyor ve Byron durgun, pörsümüş, iri yüzün bir anda terle kayganlaştığını görüyor. Ama sesi hafif ve durgun. «Neymiş Christmas ve Brown ve dün olanlar?» diyor.

Uzak kliseden gelen musiki sesi çoktan kesildi. Şimdi odanın içinden böceklerin sürekli cırlamalarından ve Byron'un tekdüze konuşmasından başka hiç ses yok. Masanın ötesinde Hightower dimdik oturuyor. Paralel ve aşağıdönük kollarının arasında ve gövdesinin masayla gizlenen alt kısmıyla tıpkı bir doğu putu gibi.

«Dün sabahtı. Köyden biri ailesiyle birlikte bir arabayla kasabaya geliyordu. Yangını ilk gören o oldu. Yok: Oraya ikinci varan oydu, çünkü kapıyı kırıp içeri girdiği zaman orada birisi olduğunu anlattı. Anlattığına göre evi görmüşler ve adam karısına mutfaktan ne kadar çok duman çıkıyor demiş, sonra araba ilerleyince karısı, 'o ev yanıyor,' demiş. Bence herhalde arabayı durdurdu, biraz orada öyle oturup dumana baktılar ve bence bir süre sonra adam, 'galiba öyle,' dedi. Ve bence karısıydı onu arabadan indirip bakmaya gönderen. 'Yangından haberleri yok,' dedi, bence. 'Sen git de söyle.' Ve çıktı araba-

dan ve verandaya gidip durdu orada, bir süre, 'hey. Hey,' diye seslenerek. Anlattı bize o sıra nasıl evin yanışını işitebildiğini, evin içinden, sonra kapıyı omuzlayıp içeri girdi ve o zaman yangını ilk göreni gördü. Brown'du bu. Ama köylü bunu bilmiyordu. Sadece avluda tam o sıra merdivenlerden aşağı yuvarlanma işini tamamlamış gibi görünen sarhoş bir adam olduğunu söyledi ve köylü ona, 'eviniz yanıyor, efendi,' demiş, adamın ne kadar sarhoş olduğunu anlayamadan önce. Anlattığına göre sarhoş adam yukarıda kimsenin olmadığını, yukarısının zaten alev içinde olduğunu, onun için zaten oradan bir şey kurtarmanın boşuna olduğunu söyleyip duruyormuş.

«Ama köylü yukarıda o kadar fazla ateş olamayacağını anlamış, çünkü ateş evin arkasında, mutfak tarafındaymış. Hem üstelik, adam bunu bilemeyecek kadar sarhoşmuş zaten. Sarhoş adamın onu yukarı çıkmaktan alıkoymaya çalışmasından, tuhaf bir şeyler döndüğünden kuşkulandığını anlattı. Onun için yukarı atılmış, sarhoş adam onu tutmaya çalışırken, o da itmiş sarhoş adamı aşağı ve merdiveni tırmanmış. Söylediğine bakılırsa sarhoş adam arkasından gelmeye çalışmış, hâlâ yukarda bir şey olmadığını anlatıp duruyormuş ve köylü yeniden aşağı indiğinde ve sarhoş adamı hatırladığında, orada yokmuş. Ama bana kalırsa Brown'u düşünmeyi hatırlayıncaya kadar çok zaman geçmiştir. Çünkü yukarı çıkıp gene seslenmeye başlamış, kapıları açmış, sonra asıl kapıyı açıp kadını bulmuş.»

Sustu. Sonra odada hiç ses yok böceklerden başka. Açık pencerenin ötesinde sürekli böcekler yürek gibi çarpıyor ve atıyor, uykulu ve binlerle. «Kadını bulmuş,» diyor Hightower. «Bulduğu Miss Burden'dı.» Kımıldamıyor. Byron ona bakmıyor, konuşurken kucağındaki ellerine bakıp düşünceye dalmış sanki.

«Kadın yerde yatıyormuş. Boynu kesilmiş, neredeyse kopacakmış; saçı ağarmaya başlamış bir kadın. Adam orada durakalmış ve ateşi işitebiliyormuş ve odanın içinde de duman varmış artık, sanki o da adamın arkasından gelmiş gibi. Ve korkmuş kadını sırtlayıp taşımaktan, çünkü kafası büsbütün kopabilirmiş. Sonra gene merdivenlerden aşağı koşup ön kapıdan dışarı fırlamış sarhoş adamın gittiğine dikkat bile etmeden ve yola koşup karısına katırları kırbaçlayıp en yakın telefona

giderek şerifi çağırmasını söylemiş. Sonra evin arkasına koşup sarnıca gitmiş ve yaptığı işin ne kadar sersemce olduğunu anlamadan önce bir kova su çektiğini söyledi, evin bütün arka tarafı artık iyice tutuştuktan sonra. Onun için gene girmiş eve ve merdiveni tırmanmış ve odaya girmiş ve yataktan bir çarşaf çekip kadını içine yuvarlamış ve çarşafın dört köşesinden yakalayıp bir çuval un gibi sırtlamış ve evden dışarı götürüp bir ağacın dibine bırakmış. Ve anlattı nasıl korktuğu şeyin başına geldiğini. Çünkü çarşaf açılıvermiş ve kadın öylece yan yatıyormuş, gövdesi bir yana bakarak ve başı da tam ters yana dönükmüş arkasına bakar gibi. Ve adam söyledi kadın canlıyken bu işi yapabilse şimdi böyle olmayacağını.»

Byron susup bakıyor, bir göz atıyor, masanın öbür yanındaki adama. Hightower kımıldamadı. Gözlüğünün ikiz bomboş parıltısı çevresinde yüzü durgun ve sürekli terliyor. «Sonra şerif gelmiş, itfaiye de gelmiş. Ama yapacak iş yokmuş, çünkü hortumlara su yokmuş. Ve o eski ev, bütün akşam boyu yandı ve bıçkıevinden ben dumanı gördüm ve gösterdim ona yukarı geldiğinde, çünkü o zaman bilmiyordum. Sonra Miss Burden'ı kasabaya getirdiler, kadının onlara söylemiş olduğu bir kâğıt vardı bankada kadın ölünce ne yapmaları gerektiğini onlara söyleyen. Kâğıtta kendisinin, ailesinin yurdu olan Kuzey'de bir yeğeni olduğu yazılıydı. Yeğenine bir tel çektiler ve iki saat sonra yeğeni yapanı bulana bin dolar ödül vereceği cevabını gönderdi.

«Ve Christmas'la Brown ikisi de gitmişlerdi. Şerif o kulübede birisinin yaşamakta olduğunu öğrenir öğrenmez hemen başladı, herkes Christmas'la Brown'u anlatmaya, bir tanesinin ya da ikisinin birden o kadını öldürmesine izin verecek kadar uzun zamandır bu işi gizli tutan kimseler. Ama kimse onları bulamadı dün geceye kadar. O köylü evde sarhoş bulduğu adamın Brown olduğunu bilmiyordu. Herkes onunla Christmas'ın ikisinin de kaçtığını düşünüyordu, öyle olmalı diye. Sonra dün gece Brown ortaya çıktı. Ayılmıştı artık, saat sekiz sularında kasaba meydanına geldi, heyecan içinde, bağıra çağıra öldürenin Christmas olduğunu söyleyip bin doların kendisine verilmesini isteyerek. Polisleri bulup onu şerifin bürosuna

götürdüler ve Christmas'ı yakalayıp yaptığını ispat edince parayı alacağını söylediler. Ve böylece Brown anlatmaya başladı. Christmas'ın nasıl üç yıldır Miss Burden'la karı koca gibi yaşadığını anlattı, Brown'la ortak oluncaya kadar. İlk başta, kulübeye Christmas'ın yanına ilk taşındığında, Brown dedi ki, Christmas yatağından çıkıp gelip bir süre Brown'un yatağının başında durmuş, beklemiş, sonra parmaklarının ucuna basa basa kapıya gidip sessizce açarak dışarı çıkmış. Ve sonra Brown dedi ki, o da kalkıp Christmas'ın arkasından gitmiş ve büyük eve gidip arka kapıdan içeri girdiğini görmüş, sanki ya kapı onun için açık bırakılmış ya da elinde bir anahtar varmış gibi. Sonra Brown kulübeye dönüp yatağına yatmış. Ama dediğine göre, gülmekten uyuyamamış, Christmas'ın kendini ne kadar kurnaz sandığını düşünmekten. Ve Christmas bir saat kadar sonra geri geldiğinde orada öylece yatıyormuş. Sonra dedi ki, gülmesini tutamamış, demiş ki Christmas'a, 'seni koca düzenbaz seni.' Sonra Christmas'ın karanlıkta nasıl donup kaldığını anlattı ve nasıl kendisinin yattığı yerde güldüğünü, Christmas'a sandığı kadar kurnaz olmadığını söyleyerek ve Christmas'la ağarmış saçlar üzerine şakalar yaparak, Christmas isterse, ev kirasını onunla birlikte ödeyeceğini söyleyerek.

«Sonra Christmas'ın er geç kadını ya da başka birini öldüreceğini o gece anladığını söyledi. Orada öyle yatıyor, gülüyormuş, Christmas'ın tekrar yatağa yatacağını düşünüyormuş ki, Christmas bir kibrit çakmış. Sonra Brown gülmeyi kesmiş ve yattığı yerden Christmas'ın feneri yakıp Brown'un baş ucundaki sandığın üstüne koyuşunu seyretmiş. «İyi bir eğlence buldun,' demiş Christmas. 'Epey gülersin, yarın gece berberde herkese anlatırken.' Ve Brown dedi ki, Christmas'ın kızdığını anlamamış ve Christmas'a şöyle biraz ters bir cevap vermiş, onu kızdırmak istemeksizin ve Christmas da gene o durgun tarzıyla konuşmuş: 'Yeterince uyumuyorsun. Çok fazla uyanık kalıyorsun. Belki daha fazla uyuman gerek,' ve Brown da sormuş, 'ne kadar daha fazla?' diye ve Christmas da demişki, 'belki şimdiden sonra hep.' Ve Brown o zaman anlamış Christmas'ın ne kadar kızdığını, şaka yapacak zaman olmadığını ve demiş ki, 'biz arkadaş değil miyiz? Beni ilgilendirmeyen bir şe-

yi ne diye herkese anlatayım? Bana güvenmiyor musun?' ve Christmas demiş ki, 'bilmem. Umurumda değil zaten. Ama sen bana güvenebilirsin.' Ve eğilip Brown'a bakmış. 'Sen bana güvenmiyor musun?' ve Brown dedi ki, 'evet,' demiş.

«Ve sonra bir gece Christmas'ın Miss Burden'ı öldürmesinden korktuğunu anlattı, şerif de sordu niçin gelip korktuğu şeyi haber vermediğini ve Brown dedi ki, belki bir şey söylemezse orada kalıp bunu önleyeceğini düşünmüş, polisleri rahatsız etmenin gereği kalmaksızın; o zaman şerif şöyle bir homurdanıp Brown'un pek düşünceli olduğunu, Miss Burden'ın bilse bundan çok memnun kalacağını söyledi. Ve sanırım o zaman Brown kendisinin de biraz garip bir durumda olduğunu sezmeye başladı. Çünkü hemen Christmas'a o otomobili alanın Miss Burden olduğunu, Christmas'ı ikisinin birden başını derde sokmadan önce nasıl viski satmaktan vazgeçirmeye çalıştığını anlatmaya koyuldu ve polisler onu gözlüyor ve o gittikçe hızlanarak ağız dolusu lâkırdı söylüyor; cumartesi sabahı nasıl uyanıkmış da gün ağarırken Christmas'ın kalkıp dışarı çıktığını görmüş. Ve Brown biliyormuş Christmas'ın nereye gittiğini ve sat yedi falanken Christmas kulübeye gelip orada durmuş, Brown'a bakarak. 'Yaptım,' demiş Christmas. 'Neyi yaptın?' demiş Brown. 'Eve git de gör,' demiş Christmas. Brown o zaman korktuğunu, ama ne olduğunu hiç anlamadığını söyledi. Dedi ki, dışarıdan bakarak akıl edebildiği Christmas'ın sadece kadını biraz dövmüş olmasıymış. Ve sonra Christmas çıkıp gitmiş ve o da kalkıp giyinmiş de, kahvaltısını pişirmek için ateş yakarken kapıdan dışarı bakacak olmuş, o zaman görmüş büyük evin mutfağının tutuşmuş olduğunu.

«Bu ne zamandı?» dedi şerif.

«'Sekiz falandı, herhalde,,' dedi Brown. 'İnsanın normal olarak kalkma zamanı. Zengin olmazsa. Benim zengin olmadığımı da Tanrı bilir.'

«'Ve o yangın sat on bire doğru ancak haber verildi,' dedi şerif. 'Ve o ev öğleden sonra saat üçte hâlâ yanıyordu. Eski ahşap bir evin, büyük bir ev de olsa, yanıp kül olması için altı saat mi geçer diyorsun?'

«Ve Brown orada oturuyordu, bir oraya bir buraya baka-

rak, öbürleri çevresinde çember olmuş, onu ortalarına kıstırmışlar. 'Ben size doğruyu söylüyorum,' dedi Brown. 'Sizin istediğiniz de bu.' Bir oraya bir buraya bakıyordu, kafasını çevire çevire. Sonra neredeyse haykırdı: 'Ben ne bileyim saat kaçtı? Bıçkıevinde zenci köleler gibi çalışan bir adamın saat sahibi olacak kadar parası var mıdır sanıyordunuz?'

«'Şu altı haftadır ne bıçkıevinde, ne de başka herhangi bir yerde pek çalıştığın yok,' dedi polis müdürü. Bütün gününü yeni bir arabanın içine kurulup sağda solda sürtmekle geçirebilen bir adam zamanını bilmek için arasıra mahkemenin önünden geçip saate bakabilir.'

«'O benim arabam değildi, söylüyorum size!' diyor Brown. 'Onun arabasıydı. Kadın alıp ona verdi; öldürdüğü kadın verdi onu ona.'

«'Bunun konuyla ilgisi yok,' diyor şerif. 'Bırakın gerisini anlatsın.'

«Ve böylece Brown devam etti, gitgide daha yüksek sesle ve daha çabuk konuşarak, sanki Joe Brown'u Christmas hakkında anlattığı şeyin arkasına saklamak istermiş gibi Brown bir fırsatını bulup o bin dolan kapıncaya kadar. İnsan bir türlü anlayamıyor kimilerinin para kazanmayı nasıl olup da hiç kuralı olmayan bir oyun sandıklarını. Yangını gördüğü zaman kadının ölü olmak bir yana, hâlâ evin içinde bulunacağını aklından bile geçirmediğini söyledi. Eve bakmayı hiç düşünmediğini söyledi; sadece yangını nasıl söndüreceğini düşündüğünü.

«'Ve bu da öğleden önce sekiz sıralarındaydı,' diyor şerif. 'Ya da sen öyle söylüyorsun. Ve Hamp Waller'ın karısı on bire kadar haber vermedi. Sade ellerinle yangını söndüremeyeceğini anlaman epey zaman almış.' Ve Brown oturuyor orada ortalarında (kapıyı kilitlemişlerdi, ama pencereler cama yüzlerini dayamış adamlarla doluydu) gözleri bir o yana, bir bu yana giderek ve dudağı şöyle biraz kalkmış. «Hamp'in anlattığına göre kapıyı kırıp içeri girdiğinde, evde bir adam varmış,' diyor şerif. 'Ve bu adam onu yukarı çıkmaktan alıkoymaya çalışmış.' Ve orada oturuyor ortalarında, gözleri bir o yana, bir bu yana.

«Sanırım o sıra iyice umudu kesmişti. Sadece bin doların kendisinden gitgide uzaklaştığını görmekle kalmıyor, bir baş-

kasının buna konacağını da görüyordu herhalde. Herhalde bin doları kendisinin kazanıp başkasının harcadığını görür gibi oluyordu. Çünkü dediler ki, bundan sonra söylediğini tam böyle bir zaman için saklıyor olmalıydı. Sanki biliyordu sıkışırsa bunun onu kurtaracağını, bir beyaz adamın bunu kabul etmesi cinayetle suçlanmaktan daha kötü olsa bile. 'Aferin size,' diyor. 'Haydi bakalım. Beni suçlayın. Bildiği şeyle size yardımcı olmaya çalışan beyaz adamı suçlayın. Beyaz adamı suçlayın da zenciyi serbest bırakın. Beyazı suçlayın da bırakın zenci kaçsın.'

«'Zenci?' dedi şerif. 'Zenci?'

«Sanki biliyordu o zaman onları ele geçirdiğini. Sanki onun yaptığına inanabilecekleri hiçbir şey başka birisinin yaptığını söyleyebileceği şey kadar kötü olamazmış gibi. 'Çok akıllısınız,' diyor. 'Bu kasaba halkı çok akıllı. Üç yıldır yabancı diyorsunuz ona, ama ben üç gün gözledim gözlemedim hemen onun da benden daha fazla yabancı olmadığını anlayıncaya kadar. Bana kendisi söylemeden önce de biliyordum.' Ve öbürleri gözlüyorlar şimdi onu ve arasıra birbirlerine bakıyorlar.

«'Sen sözünü sakınsan iyi edersin, eğer hakkında konuştuğun adam beyazsa,' diyor korucu. 'Katil olsun ya da olmasın umurumda değil.'

'Christmas'ın hakkında konuşuyorum,' diyor. Brown. 'Bütün bu kasabanın gözü önünde açıktan açığa üç yıldır birlikte yaşadığı beyaz kadını öldüren adam ve hepiniz bırakıyorsunuz onu istediği gibi kaçmaya, onu bulacak tek adamı, onun yaptığı işi bileni burada suçlarken. Damarında zenci kanı var onun. Görür görmez anladım. Ama sizler, siz akıllı şerifler falanlar. Bir keresinde kendi de söyledi, yarı yarıya zenci olduğunu söyledi. Belki sarhoştu söylediğinde: Bilmiyorum. Her neyse, söylediğinin ertesi sabahı yanıma geldi ve dedi ki (Brown çok hızlı konuşuyordu şimdi, gözlerini de, dişlerini de çevresindekilere ışıldatır gibiydi, birinden öbürüne), bana dedi ki, 'dün gece bir yanlışlık yaptım. Sen de aynı yanlışlığı yapayım deme.' Ben de, 'nasıl bir yanlışlık demek istiyorsun?' dedim ve o da, 'biraz düşün,' dedi ve bir gece benimle o Memphis'deyken geçen bir olayı düşündüm ve ona madik atarsam yaşamaktan umudu kes-

mem gerektiğini anladım ve onun için dedim ki, 'ne demek istediğini anladım galiba. Beni ilgilendirmeyen işlere burnumu sokacak değilim. Şimdiye değin hiç yapmadım böyle bir şey, hatırladığım kadarıyla.' Ve 'siz de olsanız böyle derdiniz,' diyor Brown, 'ta orada, o kulübenin içinde onunla yapayalnız ve bağıracak olsan sesini işittirecek kimse yok. Siz de olsanız korkardınız, sonunda yardım etmek istediğiniz insanlar gelip sizi işlemediğiniz cinayetle suçlayıncaya kadar.' Ve oturdu orada, gözleri bir oraya, bir buraya ve odadakiler onu gözleyerek ve yüzler pencereye yapışmış dışarıdan.

«'Zenci ha,' dedi korucu. 'Hep düşünürdüm zaten o herifte bir gariplik olduğunu.'

«Sonra şerif gene Brown'la konuştu. 'Demek bunun için orada olanları bu geceye kadar anlatmadın?'

«Ve Brown oturuyordu orada ortalarında, dudakları hırlar gibi geri çekik ve ağzının kenarındaki o küçük yara izi patlamış mısır gibi bembeyaz. 'Başka türlü davranacak bir adam gösterin bana,' diyor. 'Sorarım size. Onu benim kadar tanımak için yanında benim kadar oturup da başka türlü davranacak bir adam gösterin bana.'

«'Evet,' diyor şerif. 'sonunda doğruyu söylemeye başladın galiba. Sen şimdi Buck'la gidiver de iyi bir uyku çek. Christmas'la ben uğraşırım.'

«'Hapis demek bu herhalde,' diyor Brown. 'Ödülü kendin kazanırken beni de hapse tıkacaksın herhalde.'

«'Sen çeneni kapat,' diyor şerif, kızmadan. 'Ödül senin hakkınsa, alman için çalışırım. Götür şunu, Buck.'

«Korucu gelip Brown'un omuzuna dokundu, o da ayağa kalktı. Kapıdan çıktıkları zaman pencereden bakanlar oraya birikti: 'Yakaladım mı, Buck? Öldüren bu muymuş?'

«'Hayır,' diyor Buck. 'Siz evinize gidin, çocuklar. Gidin de yatıp uyuyun, haydi.'»

Byron'un sesi kesiliyor. Düz, inişsiz çıkışsız, taşralı tekdüzeliği sessizliğe ölüyor. Şimdi Hightower'a bakıyor o duygudaş ve dertli ve durgun bakışla, masanın öbür yanında gözleri kapalı ve ter suratından gözyaşları gibi boşanan adamı gözlüyor. Hightower konuşuyor: «Kesin mi, ispatlandı mı, zenci kanı ol-

duğu? Düşün, Byron; bu ne demektir, halk — yakalarlarsa... Zavallı adam. Zavallı insanlık.»

«Brown böyle söylüyor,» diyor Byron, tonu durgun, inatçı, inanmış. «Ve bir yalancı bile korkudan doğruyu söyleyebilir, dürüst bir adama işkenceyle yalan söyletilebildiği gibi.»

«Evet,» diyor Hightower. Gözleri kapalı oturuyor, dimdik. «Ama daha onu yakalamadılar. Daha onu yakalamadılar, Byron.»

Byron da ötekine hiç bakmıyor. «Daha değil. Son işittiğimde yakalamamışlardı. Bugün tazıları oraya götürdüler. Ama son işittiğimde daha yakalamamışlardı.»

«Ya Brown?»

«Brown,» diyor Byron. «O mu? O onlarla birlikte gitti. Belki de yardım etmiştir Christmas'ın bu işi yapmasına. Ama sanmıyorum öyle olsun. Bence evi yakmaktan öteye geçemez o. Ve bunu da niye yaptığını, yaptıysa eğer, sanırım kendi bile bilmez. Ya da kimbilir belki sandı ki, bütün her şey bir yanarsa, sanki olanların hiçbiri olmamış gibi olur, sonra da o ve Christmas o yeni arabayla istedikleri gibi gezinebilirler. Herhalde Christmas'ın bir günah işlediğini değil de, bir yanlışlık yaptığını düşünmüştür.» Yüzü dalgın, aşağı eğik; çatlıyor gene hafifçe, bir çeşit alaycı yorgunlukla, «Korkacak bir şeyi yoktur herhalde Brown'un. Kadın onu istediği zaman bulur herhalde, şerifle birlikte köpekleri alıp yola çıkmamışlarsa. Kaçmaya çalışmıyor — tepesinin üstünde sallanan o bin dolar varken ya da öyle de denebilir. Herhalde Christmas'ı yakalamak isteyen hepsinden çok odur. Onlarla birlikte gidiyor. Hapisten çıkarıyorlar ve onlarla birlikte gidiyor, sonra hep birden kasabaya dönüyorlar ve Brown'u gene içeri tıkıyorlar. Çok garip yani. Kendi için konan ödülü kazanayım diye kendini yakalamaya çalışan bir katil gibi tıpkı. Pek aldırış ettiği yok ama görünüşte, yalnız iz kovalamadıkları zamana acınıyor, oturmakla geçirdiği zamana. Evet, yarın söyleyeceğim kadına. Şimdilik rehine tutulduğunu söyleyeceğim, onun ve iki köpeğin. Belki alır kasabaya da götürürüm görsün onları diye, üçü de öbür adamlara bağlanmış, kayışlarına asılıp havlarken.»

«Daha söylemedin.»

«Söylemedim. Ne de ötekine. Çünkü sonra gene kaçar,

ödülü alsın almasın. Belki Christmas'ı yakalayıp ödülü alırsa, gün gelir evlenir kadınla. Ama kadın daha bilmiyor, dün o arabadan meydana indiği zamankinden daha fazla bir şey bildiği yok. Şiş karnıyla, o yabancı arabadan ağır ağır inerek, o yabancı yüzlerin arasına, bir çeşit sakin şaşkınlıkla kendini anlatarak, ama pek sanmam bunda öyle şaşkınlık olduğunu, çünkü yavaş ve yayan gelmişti ve anlatmaktan hiç sıkılmamıştı: 'Vay, vay. Bakın hele ta Alabama'dan gelivermişim ve işte şimdi Jefferson'dayım, sonunda.'»

5

Gece yarısından sonraydı. Christmas iki saattir yatakta olduğu halde, daha uyumamıştı. Brown'u görmeden önce işitti. Brown'un kapıya yaklaştığını, sonra sendeleyerek içeri girdiğini işitti, gölgesi kapıda kendini dik tutmaya çabalayarak. Brown derin derin soluyordu. Havaya kaldırdığı kollarının arasında orada durarak, sonra burundan gelme şekerli bir tenor sesiyle şarkı söylemeye başladı. Sesinin çok fazla uzatılan tizliği viski kokar gibiydi. «Kes şunu,» dedi Christmas. Kımıldamadı ve sesini de yükseltmemişti. Ama Brown hemen sustu. Bir an daha kapıda durdu, kendini dik tutmaya çalışarak. Sonra elini kapıdan çekti ve Christmas onun sendeleyerek odaya girdiğini işitti; bir an geçmeden bir şeye çarpmıştı. Sert, tıkanırcasına soluklarla dolu bir süre geçti. Sonra Brown büyük bir gümbürtüyle yere devrildi, üstünde Christmas'ın yattığı yatağa çarparak ve odayı gürültülü, ahmak kahkahalarla doldurarak.

Christmas yatağında doğruldu. Karanlıkta görülmeyen Brown altında yatıyor, gülüyor, kalkmak için hiçbir çaba harcamıyordu. «Kes şunu!» dedi Christmas. Brown hâlâ gülüyordu. Christmas, Brown'un üzerinden atladı ve elini masa diye kullandıkları, üstünde fenerle kibritin durduğu tahta sandığa doğru uzattı. Ama sandığı bulamadı ve Brown düşerken kırılan fenerin sesini hatırladı. Eğildi, ayaklarını Brown'un iki yanına atarak, el yordamıyla yakasını buldu ve yatağın altından çekip Brown'un başını kaldırarak başladı onu tokatlamaya, kısa, kötü ve sert, sonunda Brown gülmeyi kesinceye dek.

Brown gevşedi. Christmas onun başını kalkık tutuyordu, fısıldar gibi dümdüz bir sesle sövüyordu ona. Brown'u öbür yatağa sürükledi ve üstüne fırlattı, sırtüstü. Brown gene gülmeye başladı. Christmas avcunu Brown'un ağzıyla burnuna kapadı, sol eliyle çenesini kapattı, sağ eliyle gene Brown'a o sert, ağır, ölçülü vuruşlarla vururken, sanki sayıyla vuruyormuşçasına. Brown gülmeyi kesmişti. Debelendi. Christmas'ın elinin altından boğuk, hırıltılı bir ses çıkarmaya başladı, debelenerek. Christmas susuncaya ve kıpırdamadan yatıncaya kadar tuttu onu. Sonra Christmas elini biraz gevşetti. «Şimdi susacak mısın?» dedi. «Susacak mısın?»

Brown gene debelendi. «Çek şu kara elini benim üstümden, kahrolası zenci—» El gene bastırdı. Gene Christmas öbür eliyle vurdu yüzüne. Brown sustu ve kıpırdanmadan yattı gene. Christmas elini gevşetti. Biraz sonra Brown konuştu, yüksek değil kurnaz bir tonla: «Sen bir zencisin, tamam mı? Sen kendin söyledin. Bana anlattın. Ama ben beyazım. Ben be—» El bastırdı. Gene Brown debelendi, elin altında boğuk ve sızıldanır bir ses çıkararak, parmaklara salyasını akıtarak. Debelenmeyi kesince, el gevşedi. Sonra kıpırdanmadan yattı, soluk soluğa.

«Susacak mısın şimdi?» dedi Christmas.

«Evet,» dedi Brown. Sesli sesli soludu. «Bırak bir soluk alayım. Susacağım. Bırak soluk alayım.»

Christmas elini gevşetti ama çekmedi. Elinin altında Brown daha rahat soluyordu, hava daha rahat girip çıkıyordu ağzından, daha az sesli. Ama Christmas elini çekmedi. Sırtüstü yatan gövdenin tepesinde durdu karanlıkta, Brown'un soluğu parmaklarında bir sıcak, bir soğuk, dinginee düşünerek *Bana bir şey olacak. Bir şey yapacağım* Sol elini Brown'un suratından çekmeden sağ eliyle kendi yatağına uzanabiliyordu, altında on santimlik usturası duran yastığına. Ama bunu yapmadı. Belki düşünme yeterince uzak ve yeterince karanlık gitmişti bile ona *Gerekli olan adam bu değil* Her neyse uzanmadı usturaya. Az sonra elini Brown'un suratından çekti. Ama uzaklaşmadı. Hâlâ yatağın başında duruyordu, kendi soluğu öylesine sessiz, öy-

lesine durgundu ki, kendisi bile işitemiyordu sesini. Görünmez hem de, Brown daha rahat soluyordu şimdi ve az sonra Christmas kendi yatağına dönüp oturarak, duvara asılı duran pantolonundan bir sigarayla kibrit buldu. Kibritin ışığında Brown gözüktü. Sigarayı yakmadan önce, Christmas kibriti kaldırıp Brown'a baktı. Brown sırtüstü yatıyordu, yayılmış, bir kolu yere sarkarak. Ağzı açıktı. Christmas bakarken, horlamaya başladı.

Christmas sigarayı yaktı ve kibriti açık kapıya doğru fırlattı, alevin havada yok oluşunu gözleyerek. Sonra ölü kibritin yere düştüğü zaman çıkaracağı hafif, önemsiz sesi bekliyordu. Sonra bunu işitir gibi oldu. Sonra ona öyle geldi ki, karanlık odada yatağın üzerinde otururken, kibritten fazla gürültü çıkarmayan binlerce ses duyuyordu — sesler, mırıltılar, fısıltılar: Ağaçların, karanlığın, toprağın; insanlar: Kendi sesi; adları ve zamanları ve yerleri hatırlatan başka sesler — bütün hayatı boyunca bilmeden bilincinde olduğu, kendi hayatı olan, düşünerek *Tanrı belki ve ben bunu da bilmeden* Kâğıt üzerinde basılı bir cümle gibi görebiliyordu bunu, eksiksiz ve şimdiden ölü *Tanrı beni de sever* geçen yıldan kalma bir ilân tahtasının soluk ve silik harfleri gibi *Tanrı beni de sever*

Bir kere olsun elini dokundurmadan sigarayı dibine kadar içti. Onu da fırlattı kapıya doğru. Kibritin tersine, uçuşunun ortasında yok olmadı bu. Kapıdan ışıldayarak döne döne çıkışını seyretti. Yatağına uzandı, ellerini başının altında kavuşturdu, uyumaya çalışmayan bir adamın yatacağı gibi, düşünerek *Şimdi saat ondan beri yataktayım ve daha uyumadım. Saat kaç bilmiyorum ama gece yarısını geçti ve ben daha uyumadım* «Benim için dua etmeye başladı da ondan,» dedi. Yüksek sesle konuştu, sesi ansızın ve hızlı karanlık odada, Brown'un sarhoş horultusunun üstünde. «Onun için. Çünkü benim için dua etmeye başladı.»

Yataktan kalktı. Çıplak ayakları ses çıkarmıyordu. Karanlığın içinde durdu, iç çamaşırlarıyla. Öbür yatakta Brown horluyordu. Başı sese doğru dönük bir an durdu Christmas. Sonra kapıya gitti. İç çamaşırlarıyla ve yalınayak kulübeden çıktı. Dışarısı biraz daha aydınlıktı. Tepede yıldız burçları ağır ağır dö-

nüyordu, otuz yıldır bildiği ama hiçbirisinin ne biçimi, ne parlaklığı, ne de yeriyle ona kendini adıyla tanıttığı ya da bir şey anlattığı yıldızlar. İleride, sık bir ağaç kümesinin üstünde, evin bir bacasıyla bir sivri tepeliğini görebiliyordu. Evin kendisi görünmez ve karanlıktı. Ne bir ışık, ne de bir ses geldi yaklaşıp duralarken onun yattığı odanın penceresinin altında, düşünerek *O da uykudaysa. O da uykudaysa* Kapılar hiç kilitlenmezdi ve alıştığı üzere karanlıkta şafak arasında hangi saatte isteğe kapılsa, eve girer ve onun yatak odasına girer ve karanlığın içinden emin adımlarla dosdoğru yatağına giderdi. Kimi zaman uyanık bekliyor olur ve adını söylerdi. Kimi zaman da sert ve kaba elleriyle onu uyandırır ve kimi zaman daha tam uyanmadan o sertlik ve kabalıkla ona sahip olurdu.

Bu iki yıl önceydi, iki yıl vardı şimdi arkalarında, düşünerek, *Belki rezalet burada yatıyor. Belki kandırıldığıma, aldatıldığıma inanıyorum. Yaşı hakkında bana yalan söylemesi, belirli bir yaşta kadınlara ne olduğu üzerine* Konuştu, yüksek sesle, yapayalnız, karanlıkta, karanlık pencerenin altında: «Benim için dua etmeye başlamaması gerekirdi. Benim için dua etmeye başlamasa zararsızdı. Artık bir işe yaramayacak kadar yaşlanması kendi suçu değildi. Ama benim için dua etmeye başlamayacak kadar kafasını kullanabilmeliydi.» Kadına sövmeye başladı. Karanlık pencerenin altında duruyordu, yavaş ve hesaplı bir galizlikle kadına söverek. Pencereye bakmıyordu. Kör ışığın içinde kendi gövdesini gözler gibiydi, gözler gibiydi gövdesinin bir lâğım çirkefi fısıltısının içinde yavaş ve şehvetli dönüşünü sudan daha fazla bir şeyin koyu durgun kara gölü içinde boğulmuş bir ceset gibi. Avuçlarıyla kendini yokladı, sert sert, çamaşırının içinde ellerini karnından ve göğsünden yukarı çekerek. Çamaşırı en yukarıda bir tek düğmeyle duruyordu. Bir zamanlar düğmeleri tamam olan çamaşırlara sahipti. Bir kadın bunları dikmişti. Bu bir zamandaydı, bir zaman sırasında. Sonra o zaman geçti. Ondan sonraları çamaşırlarını ailenin yıkanan çamaşırları arasından kendi çekip alırdı o kadın onları ele geçirip de eksik düğmeleri dikemeden. Kadın ondan baskın çıkmaya başlayınca eksik olan ve sonradan yerine konan düğmelerin hangileri olduğunu hatırlamayı öğrendi. Çakı-

sıyla ve bir cerrahın o soğuk ve kansız bilinçliliğiyle kadının diktiği düğmeleri koparırdı.

Sağ eli hızlı ve yumuşak kaydı bıçak ağzının hep kaydığı gibi, çamaşırın açık yerine. Kalan düğmeye hafif, çabuk bir vuruşla vurdu yanlamasına. Karanlık hava üzerine soludu, çamaşır bacaklarına doğru sıyrılırken üzerine soludu yumuşacık, karanlığın serin ağzı, yumuşacık serin dili. Yeniden kımıldarken, soğuk havayı su gibi duyabiliyordu; ayaklarının altındaki çiyi, şimdiye dek hiç duymadığı gibi duyabiliyordu. Kırık bahçe kapısından geçerek yolun kıyısında durdu. Ağustos otları dizboyuydu. Yapraklarla sapların üstünde bir aydır geçen arabaların tozu yatıyordu. Yol önünde uzanıyordu. Ağaçlarla toprağın karanlığından azıcık daha solgundu yol. Bir yönde kasaba yatıyordu. Öbür yönde yol bir tepeye tırmanıyordu. Biraz sonra tepenin ardından bir ışık büyümeye başladı, tepeyi tanımlandırarak. Sonra otomobili işitti. Kıpırdamadı. Elleri kalçalarında durdu, çırılçıplak, tozlu otlara gömük dizine dek, otomobil tepeyi aşıp yaklaşırken, ışığı onun üstüne dikili. Gövdesinin karanlığın içinden beyaza dönüşmesini gözledi, sıvıdan çıkarılan bir kodak fotoğrafı gibi. Araba hızla geçip giderken dosdoğru farlara baktı. Bir kadının tiz sesi arabadan geriye doğru uçtu, çığlık çığlığa, «beyaz orospu çocukları,» diye bağırdı. «İçinizdeki orospuların ilki değil gören bu...» Ama otomobil gitmişti. Kimse yoktu işitecek, dinleyecek. Gitmişti, tozunu ve ışığını birlikte ve arkasından emerek, beyaz kadının solan çığlığını da birlikte emerek. Üşüdü. Sanki bir şeyin sonunda hazır bulunmak üzere oraya gelmişti ve bu son da olmuştu ve artık serbestti gene. Eve döndü. Karanlık pencerenin altında durakladı ve arandı ve çamaşırını buldu ve giydi. Tutacak hiç düğme kalmamıştı artık ve kulübeye dönerken eliyle tutması gerekiyordu. Horlayan Brown'u şimdiden işitebiliyordu. Kapıda bir süre durdu, kıpırtısız ve sessiz, her biri boğuk bir hırıltıyla sona eren uzun, kaba, pürüzlü solukları dinledi. «Burnunu sandığımdan fazla incitmiş olmalıyım,» diye düşündü. «Canına yandığımın orospu çocuğu.» İçeri girdi ve yatağına gitti, yatmaya hazırlanarak. Tam uzanırken durdu, duraladı, yanuyanık. Belki de, sarhoş adam orada horlarken ve gürültünün kesildiği ara-

lıklar binlerce seslerle dolu olarak orada sabaha kadar yattığını düşünmeye dayanamadı. Çünkü doğruldu ve sessizce arandı yatağının altında ve ayakkabılarını buldu ve ayağına geçirdi ve yataktan örtüyü meydana getiren yarı yarıya pamuk tek battaniyeyi aldı ve kulübeden çıktı. Üç yüz yarda kadar ileride ahır vardı. Yıkılmak üzereydi ve son otuz yıldır içinde at olmamıştı, ama gene de ahıra doğru yürüdü. Oldukça hızlı yürüyordu. Düşünüyordu şimdi, sesli şimdi, «ne halt etmeye at kokusunu almak istiyorum?» Sonra konuştu, sendeleyerek: «Çünkü onlar kadın değil de ondan. Bir kısrak bile bir çeşit erkektir.»

İki saatten az uyudu. Uyandığında güneş yeni doğuyordu. Yok olan samanın ince tozuyla ekşi ve eski ahırların o soluksuz terk edilmişliğiyle hafifçe amonyaklı olan sarkık ve kasvetli inin seyrek tahtalı döşemesinde bir tek battaniyenin içinde yatarken, doğudaki duvarın pancursuz penceresinden çuhaçiçeği gökyüzünü ve yaz ortasının yüksek, solgun sabah yıldızını görebiliyordu.

Oldukça dinlenmiş buldu kendini, sanki kesintisiz bir sekiz saat uyumuş gibi. Beklenmedik uykuydu bu, çünkü hiç sanmamıştı uyuyabileceğini. Ayakları gene bağlanmamış ayakkabılarının içinde ve katlanmış battaniyesi kolunun altında, dikey duran merdivenden indi, çürüyen, göremediği basamakları ayaklarıyla yoklayarak, tek eliyle tutunup basamaktan basamağa inerek. Şafağın külrengi ve sarısına daldı, temiz serinliğe, onu derin ciğerlerine çekerek.

Kulübe şimdi artan doğuya karşı keskince duruyordu ve ardında tek bacası dışında evin saklı durduğu ağaç kümesi de. Çay uzun otları eğiyordu. Ayakkabıları bir anda ıslandı. Deri ayağına soğuk soğuk değiyordu; ıslak ot sapları çıplak bacaklarına oynak buz sarkıtları gibi çarpıyordu. Brown horlamayı kesmişti. Christmas içeri girdiği zaman Brown'u doğu penceresinden gelen ışıkta görebildi. Daha sessiz soluyordu şimdi. «Ayılmış artık,» diye düşündü Christmas. «Ayılmış ama ayıldığını bilmiyor. Zavallı sersem.» Brown'a baktı. «Zavallı sersem. Uyanıp da ayık olduğunu anlayınca çok kızacak. Belki tam bir saat uğraşacak yeniden sarhoş olmak için.» Battaniyeyi bırakıp giyindi, serj pantolon, şimdi biraz kirli olan beyaz

gömlek, boyunbağı. Sigara içiyordu. Duvarda çivili bir kırık ayna parçası vardı. Boyunbağını düğümlerken bu parçada loş yüzünü gözledi. Sert şapka bir çiviye asılıydı. Onu almadı. Yerine bir başka çividen bez bir kasket aldı, yatağının altından kapağında ya çamaşır giymiş genç bir kadının ya da tabancalarıyla birbirlerini vurma eyleminin içinde olan adamların resmi bulunan çeşitten bir dergi çıkardı. Yastığının altından usturayı, fırça ve bir tıraş sabunu alarak cebine koydu.

Kulübeden çıktığında oldukça aydınlıktı ortalık. Kuşlar hep bir ağızdan ötüyordu. Bu sefer sırtını eve doğru çevirdi. Ahırın yanından geçerek ötesindeki çayıra girdi. Çok geçmeden ayakkabılarıyla pantolonu külrengi çiyle sırılsıklam oldu. Durakladı, pantolon paçalarını özenle dizlerine doğru kıvırdıktan sonra yoluna devam etti. Çayırın sonunda koru başlıyordu. Burada çiy o kadar fazla değildi, onun için paçalarını indirdi gene. Az sonra bir pınarın doğduğu bir vadiye geldi. Dergiyi yere bırakıp ateş yakmak için çalı çırpı topladı ve oturdu, sırtını bir ağaca yaslayıp ayaklarını ateşe uzatarak. Çok geçmeden ıslak ayakkabılarından buğular yükselmeye başladı. Sonra duydu ısının bacaklarından yukarı gelişini ve sonra ansızın gözlerini açınca güneş ta tepedeydi ve yaktığı ateş bütün bütün sönmüştü ve uyuduğunu anladı. «Kahrolayım uyumamışsam,» diye düşündü. «Kahrolayım eğer gene uyumamışsam.»

Bu sefer iki saatten fazla uyumuştu, çünkü güneş pınarın da üstüne parlıyordu, ışıldayarak ve bakarak kesilmesiz suya. Kalktı, uyuşmuş ve sertleşmiş sırtıyla gerinerek, karıncalanan kaslarını uyandırarak. Cebinden usturayı, fırçayı, sabunu çıkardı. Pınarın yanında diz çökerek tıraş oldu, su yüzeyini ayna yerine kullanarak, uzun parlak usturayı ayakkabısında kılağılayarak.

Tıraş nesneleriyle dergiyi bir çalılığa saklayıp boyunbağını yeniden taktı. Pınardan ayrılınca evden iyice uzaklaştı. Yola vardığında evin yarım mil ötesindeydi. Az ileride önünde benzinci olan küçük bir dükkân duruyordu. Dükkâna girdi ve bir kadın ona bisküviyle bir kutu konserve et sattı. Döndü pınara, sönük ateşe.

Ağaca sırtını dayayarak kahvaltısını yedi, yerken dergisi-

ni okuyarak. Şimdiye kadar yalnız bir hikâyeyi okumuştu; şimdi ikinciye başladı, sanki bir romanmış gibi baştan sona okudu dergiyi. Arasıra başını sayfadan kaldırıyordu, lokmasını çiğneyerek, hendeği kemerlendiren güneşten benekli yapraklara. «Belki de yapılmayı beklemiyor bile artık.» Sanki sarı günün önünde rahatça açıldığını görüyordu, bir koridor, bir perde gibi, durgun bir gölge oyununa acelesizce. Sanki o orada otururken sarı gün uyuşuk onu seyrediyordu, yüzükoyun ve uykulu bir sarı kedi gibi. Sonra gene okudu. Sayfaları sürekli bir ilerlemeyle çevirdi, arasıra bir sayfada oyalanır gibi olduğu halde, bir satırda, belki bir kelimede. O zaman başını kaldırmıyordu. Kımıldamıyordu, görünüşte durdurulup kıpırtısız tutuklanıyordu belki de henüz pekişmemiş bir tek kelimeyle, bütün varlığı kelimelerin sessiz ve güneşli havada önemsiz tek bileşkesiyle askıya alınarak, öyle ki, havada kıpırtısızca asılı durarak ve fiziksel bir ağırlığı olmaksızın seyrediyor gibiydi altında zamanın ağır akışını, düşünerek *Bütün istediğim huzurdu* düşünerek, «benim için dua etmeye başlamamalıydı.»

Son hikâyeye gelince okumayı bırakıp kalan sayfaları saydı. Sonra güneşe baktı ve okumaya devam etti. Sokakta yürüyen bir adamın kaldırımdaki çatlakları sayışı gibi okuyordu şimdi, son ve bitiren sayfaya kadar, son ve bitiren kelimeye. Sonra kalkıp *bir kibritle dergiyi* tutuşturdu ve yanıp kül oluncaya kadar sabırla dürtükledi. Cebinde tıraş eşyalarıyla hendek boyunca yürüdü.

Az sonra hendek genişledi: Düzgün, kumbeyazı bir yol, yamacı ve doruğu diken ve çalıyla boğuk çıkıntılı dik kaya duvarları arasında. Tepesinde ağaçlar hâlâ kemerleniyordu ve bir yamaçtaki küçük bir kovukta bir yığın ölü çalı yatıyordu, kovuğu doldurarak. Çalıyı bir kenara sürüklemeye başladı, kovuğu temizleyerek ve kısa saplı bir kürek çıkararak. Kürekle, çalının gizlediği toprağı kazmaya başladı, teker teker altı kapaklı teneke şişe çıkardı. Kapaklarını açmadı. Şişeleri yan yatırdı ve küreğin keskin yanıyla deldi onları, altlarında kum kalarak, *viski fokurdayıp dökülürken, güneşli* yalnızlık, hava, alkolle keskinleşerek. Sonuna kadar boşalttı şişeleri, yüzü baştan aşağı buz gibi soğuk, maske gibi neredeyse. Hepsi boşalınca çukura

fırlattı gene ve üstünkörü örttü ve çalıyı geri sürükledi ve küreği gene gizledi. Çalı lekeyi gizledi ama kokuyu gizleyemiyordu. Gene güneşe baktı. Öğle sonrasıydı artık.

O akşam saat yedide kasabadaydı, yan sokakta bir lokantada, akşam yemeğini yiyordu, sürtmeyledüz tahta bir tezgâhta arkalıksız bir iskemleye oturmuş, yiyordu.

Saat dokuzda berber dükkânının önünde duruyordu, pencereden kendine ortak ettiği adama bakarak. Oldukça dingin duruyordu, elleri ceplerinde ve sigara dumanı dingin yüzünün önünden savrularak ve bez kasket, sert şapka gibi, aynı zamanda hem kabadayı, hem de uğursuz bir açıyla başında. Öylesine soğuk, öylesine uğursuz duruyordu ki, orada dükkândaki Brown, ışıklar arasında, hava losyon ve sıcak çorbayla ağır, elleriyle kollarıyla hareketler yaparak, sesi boğuk, kirli kırmızı çizgili pantolonu ve kirli renkli gömleğiyle, başını kaldırdı sesortasında ve sarhoş gözleriyle camın ötesinde duran adamın gözlerine baktı. Öylesine durgun ve uğursuzdu ki, ıslık çalarak gelen bir zenci delikanlı, Christmas'ın yüzünü yandan gördü ve ıslığı keserek yolunu değiştirdi ve süzülerek arkasından geçti, dönerek, omuzundan geri bakarak. Ama Christmas da kımıldıyordu şimdi. Sanki yalnızca Brown'un kendisine bakması için orada durmuştu.

Yürüdü, acelesiz, meydandan uzaklara. Her zaman sessiz olan Özgürler Kenti'nden istasyona doğru uzanıyordu. Saat yedide meydana ve sinemaya doğru giden aklıkaralı insanların yanından geçilirdi; bunlar dokuz buçukta evlerine dönüyor olurlardı. Ama sinema henüz boşalmamıştı ve sokak şimdi yalnız onundu. Yürüdü, hâlâ beyazların evlerinin önünden geçerek, sokak lâmbasından sokak lâmbasına, meşe ve akçaağaçlarının yapraklarının ağır gölgeleri, beyaz gömleğinden kara kadife paçavraları gibi kayıp giderek. Boş bir sokakta yürüyen bir büyük adam kadar yapayalnız görünen bir şey yoktur yeryüzünde. Ama iri olmadığı, boylu olmadığı halde, bir çölün ortasında yalnız bir telgraf direğinden daha yalnız görünmeyi nasılsa beceriyordu. Geniş, boş, gölgeyle kapanık sokakta kendi dünyasından uzaklaşıp yolunu şaşırmış bir hayalet, bir ruh gibi görünüyordu.

Sonra kendini buldu. O farkına varmadan sokak eğimlenmeye başlamıştı ve ne olduğunu anlamadan kendini Özgürler Kenti'nde buldu, görünmeyen zencilerin yaz kokuları ve yaz sesleriyle kuşatılmış olarak. Kendinin olmayan bir dilde mırıldanan, konuşan, gülen gövdesiz sesler gibi sardılar onu. Koyu kara bir çukurun dibinde gibi kendini sarılmış gördü kulübe biçimleriyle, belirsiz, gazışıklı, öyle ki, sokak lâmbaları bile birbirlerinden daha uzak görünüyorlardı, sanki kara hayat, kara soluma soluğun maddesini bileştirmişti, öyle ki, yalnız sesler değil, şimdi kıpırdayan gövdeler ve ışığın kendisi de akıcılaşmalı ve yavaşça büyümeliydi zerrecikten zerreciğe, şimdi tartıya vurulabilir duruma gelen geceden ayrılmaz ve geceyle bir.

Şimdi kıpırdamadan duruyordu, oldukça hızlı soluyarak, bir o, bir bu yana bakınarak. Çevresinde kulübeler karalığın içinden karaca biçimlenmişti hafif, sıcak ışıltısıyla gaz lâmbalarının. Her yanda, hattâ kendi içinde, zenci kadınların gövdesiz doğurganolgun sesleri mırıldanıyordu. Sanki o ve çevresindeki bütün erkekbiçimli hayat, ışıksız, sıcak, nemli ilkdoğurucu Dişi'ye dönmüştü. Koşmaya başladı, bakışları öfke dolu, dişleri ışıl ışıl, içe-soluğu kuru diş ve dudaklarında soğuk, bir sonraki sokak lâmbasına doğru. Bunun altından dar ve oluklu bir yol kıvrılıp yandaki sokağa tırmanıyordu, kara oyuğun içinden. Koşarak yola saptı ve keskin yokuşa atıldı, yüreği gümbür gümbür ve yukarı sokağa. Burada durdu, soluk soluğa, öfkeyle bakarak, yüreği şimdi havanın beyaz insanların soğuk sert havası olduğuna inanamazmış ya da inanmayacakmış gibi atarak.

Sonra sakinleşti. Zenci kokusu, zenci sesleri şimdi ardında ve aşağısındaydı. Solunda meydan, salkımlanmış ışıklar vardı: Alçak parlak kuşlar durgunkanatlı ve titrek bir askıntıda. Sağda sokak lâmbaları yürüyordu, aralıklı, güdük ve kımıldamayan dallarıyla fasılalı. Yürüdü, ağır ağır gene, sırtı meydana dönük, gene beyazların evleri arasından geçerek. İnsanlar da vardı bu verandalarda ve çimende sandalyelerde; ama burada dingin yürüyebiliyordu. Arasıra görüyordu onları: Gölge gibi başlar, beyaz bulanık giyimli bir biçim; ışıklı bir verandada dört kişi bir masaya oturmuş kâğıt oynuyordu, alçak ışıkta be-

yaz yüzler dikkatli ve keskin, kadınların çıplak kolları önemsiz kartların üzerinde pürüzsüz ve beyaz ışıldayarak. «Bütün istediğim buydu,» diye düşündü. «Çok mu fazla sanki bu?»

Bu sokak da eğimlenmeye başladı. Ama güvenilir bir eğimlenmeydi bu. Sürekli beyaz gömleği ve adımlayan karanlık bacakları ağustos yıldızlarına karşı dört köşe ve kocaman şişen uzun gölgeler arasında ölüyordu: Bir pamuk ambarı, yatay ve silindir biçiminde bir depo, kafası kesilmiş bir mastodonun göğsü gibi, bir sıra yük vagonu. Rayları geçti, raylar bir an için demiryolu sinyalinin ikiz yeşil ışıltısına girerek. Rayların ötesinde koru başlıyordu. Ama yolu hiç şaşırmadan buldu. Tırmanıyordu yol, ağaçların arasından, kasabanın ışıkları şimdi demiryolunun geçtiği vadinin ötesinden belirmeye başlayarak. Ama tepenin doruğuna erişinceye kadar ardına bakmadı. Sonra görebildi kasabayı, aydınlığı, sokakların meydandan ışıldadığı tek tek ışıkları. Geldiği sokağı görebiliyordu ve öteki sokağı, onu neredeyse ele veren ve daha ileride ve dik açıyla kesişerek, kasabanın uzak parlak kalesini ve aradaki açıda yüreği gümbürdeyerek ve dudakları ışıyarak kaçtığı kara çukuru. Oradan hiç ışık gelmiyordu, hiçbir soluk buraya, hiçbir koku. Öylece yatıyordu orada, kara, geçitsiz, ağustostitreşimli ışıklarından çeşitengi içinde. İlk çukurun, gayya kuyusunun ta kendisi olabilirdi.

Yolunu biliyordu, ağaçlara, karanlığa karşın. Göremediği yolu bir kere olsun şaşırması. Koru daha bir mil devam etti. Bir yola çıktı, ayaklarının altında şimdi toz vardı. Görebiliyordu şimdi, yayılan belirsiz dünyayı, ufku. Orada burada solgun pencereler ışıyordu. Ama kulübelerin çoğu karanlıktı. Ama kanı gene başladı, konuşarak ve konuşarak. Çabuk çabuk yürüdü, kanına ayak uydurarak; zenci olduklarını anlamış gibiydi daha onları görebilecek ya da işitebilecek yere varmadan, daha onlar ölgün toza karşı görüş menziline girmeden. Beş ya da altı taneydiler, dağınık bir gövde halinde ama garip şeklide yanyana gelmişler; gene eriştı ona, kendi kanının gürültüsünün üstünde, kadın seslerinin dolgun mırıltısı. Dosdoğru onların yönüne gidiyordu, hızlı hızlı yürüyerek. Onlar da onu görmüşlerdi ve yolun bir kenarına çekilmişlerdi, sesleri kesilerek. O da yönünü değiştirdi, giderek üstlerine doğru sanki onları ezmek

istermişçesine. Tek bir hareketle ve sanki bir komut verilmiş gibi kadınlar geriye soldular ve çevresinden dolanıyorlardı, arada epey açıklık bırakarak. Erkeklerden biri onları izledi sanki önünde onları güdüyormuş gibi, bakarak omzundan geriye geçerken. Öbür iki adam yolda durmuşlardı. Christmas'ı yüzleyerek. Christmas da durmuştu. İkisi de kımıldar gibi değildi, ama yaklaştılar, büyüye büyüye, göğe yükselen iki gölge gibi. Zenci kokusu alıyordu; ucuz kumaş ve ter kokusu alıyordu. Zencinin başı, onunkinden yukarıda, eğilir gibiydi, gökyüzünden, gökyüzüne karşı. «Beyaz bir adam,» dedi, başını çevirmeden, dinginee. «Ne istiyorsun, beyaz adam: Birini mi arıyorsun?» Seste tehdit yoktu. Ama uşakça da değildi.

«Gelsene oradan, Jupe.» dedi kadınların arkasından gideni.

«Kimi arıyorsun, efendi?» dedi zenci.

«Jupe,» dedi kadınlardan biri, sesi azıcık tizce. «Haydi, gel.»

Daha bir an için iki kafa, açık ve koyu, karanlıkta asılı gibi durdular, birbirlerinin üstüne soluyarak. Sonra zencinin kafası yüzüp gider gibi oldu; serin bir yel esti bir yerlerden. Christmas, yavaşça arkasına dönerek, solgun yolda eriyip yok oluşlarını seyrederken, usturayı elinde buldu. Açılmamıştı. Korkudan değildi. «Orospular!» dedi yüksek sesle. «Orospu çocukları!»

Yel serin ve kara esiyordu; ayakkabılarından bile duyabiliyordu tozun serinliğini. «Hay kahrolası, ne oluyor bana?» diye düşündü. Usturayı tekrar cebine koydu ve durdu ve bir sigara yaktı. Sigarayı tutabilmek için birkaç kere dudaklarını ıslatması gerekti. Kibritin ışığında kendi ellerinin titreyişini görebiliyordu. «Bütün bu sıkıntılar,» diye düşündü. «Bütün bu kahrolası sıkıntılar,» dedi sesli sesli, yürümeye başlayarak. Başını kaldırıp yıldızlara, gökyüzüne baktı. «Saat ona yaklaşıyor olmalı,» diye düşündü ve sonra neredeyse düşünceyle birlikte iki mil ötedeki mahkemenin saatini işitti. Ağır, ölçülü, açık geldi on vuruş. Saydı, gene durdu yalnız ve boş yolda. «Saat on.» diye düşündü. «Dün gece de onun çaldığını işittim. Ve on birin. Ve on ikinin. Ama biri işitmedim. Belki rüzgâr değişmişti.»

Bu gece on birin çalınışını işittiğinde kırık kapının içinde

sırtını bir ağaca yaslamış oturuyordu, arkasında ev gene karanlık ve gizliyken kabarık ağaç kümesinin ardında. Düşünmüyordu *Belki o da uyumuyordur* diye bu gece. Hiç düşünmüyordu şimdi; düşünmek başlamamıştı şimdi; sesler de başlamamıştı şimdi. Öylece oturuyordu orada, kımıldamaksızın ve bir süre sonra iki mil ötedeki saatin on ikiyi çaldığını işitti. Sonra kalktı ve eve doğru yürüdü. Hızlı gitmedi. Düşünmedi bile o zaman *Bana bir şey olacak. Bana bir şey olacak.*

6

Bellek inanır bilmek hatırlamadan önce. Ansımaktan daha uzun zaman inanır, bilmekin düşünmesinden bile daha uzun zaman. Bilir, hatırlar, inanır, bir koridor, bir büyük uzun kuleli soğuk yankılanan binada koyu kırmızı tuğladan kurumladonuk kendisininkinden fazla bacalar yüzünden, otsuz çakılserpilidöşeli bir arsada yerleşik tüten fabrika varoşlarıyla çevrili ve bir ıslahhane ya da hayvanat bahçesi gibi on ayak boyunda çelik-ve-tel çitle kuşatılmış ve burada rastgele kararsız dalgalanmalarla, serçe gibi çocuk titremeleriyle, tıpkı ve eş mavi pamuklular içinde öksüzler içine ve dışına hatırlayışın ama bilmekte devamlı kasvet duvarlar gibi, kasvet pencereler gibi ki, buradan yağmurda yıldan yıla komşulayan bacalardan kurum çubuklanırdı kara gözyaşları gibi.

Sessiz ve boş koridorda, öğle sonrasının sessiz saatinde, bir gölge gibiydi o, beş yaşındakilere göre bile ufak, bir gölge gibi ciddî ve sessiz. Koridorda bir başkası anlayamazdı tam ne zaman ve nereye savuştuğunu, hangi kapıdan, hangi odaya. Ama bu saatte koridorda başka kimse yoktu. Bunu biliyordu. Neredeyse bir yıl geçmişti bunu yapmaya başlayalı, bir rastlantı sonucunda yemekhane yöneticisinin kullandığı diş macununu keşfettiği günden beri.

Odaya girince, çıplak ve sessiz ayakları üstünde dosdoğru musluğa giderek tüpü buldu. Pembe solucanın parşömen rengi parmağına pürüzsüz ve serin ve yavaş kıvrımlanmasına bakıyordu ki, koridorda ayak sesleri ve tam kapının dışında insan

sesleri işitti. Belki tanıdı yemekhane yöneticisinin sesini. Her neyse, kapıyı geçip geçmeyeceklerini anlamak için beklemedi. Tüp elinde ve hâlâ sessiz bir gölge gibi çıplak ayakları üstünde odanın öbür yanına geçip bir köşeyi kapatan bez perdenin altına süzüldü. Burada çömeldi, narin ayakkabılar ve asılı yumuşak kadın giyimleri arasında. Çömeldiği yerden, yemekhaneciyle arkadaşının odaya girdiklerini işitti.

Yemekhaneci onun için hiçbir şey değildi henüz, yalnızca yemek yemenin, yemek odasının, tahta masalarda yemek yeme töreninin mekanik ve pek de gerekli olmayan bir ekiydi, arasıra girer çıkardı görüş menzilinin içine, ama hiçbir etki yapmaksızın tatlı çağrışımları olmak ve görünüşü tatlı olmak dışında — genç, biraz dolgun gövdeli, yumuşak, pembe-beyaz, zihnine yemek odasını düşündürürdü, tatlı ve yapışkan yiyecek bir şey düşündürürdü ağzına ve aynı zamanda pembe renkli ve gizli kapaklı. Odasında diş macununu keşfettiği o ilk gün dosdoğru oraya gitmişti, hayatında diş macunu diye bir şeyi de hiç duymamış olduğu halde, sanki kadının bu çeşitten bir şeye sahip olacağını ve kendisinin de bunu bulacağını bilirmiş gibi. Arkadaşının sesini de tanıdı. Bölge hastanesinden, kilise doktorunun yardımcısı olan bir genç doktordu, o da tanıdık bir kimseydi binanın içinde ve o da henüz düşman değil.

Emniyetteydi şimdi, perdenin arkasında. Gittikleri zaman diş macununu yerine koyup o da gidecekti. Böylece perdenin arkasında çömeldi, kadının gergin fısıldayan sesini dinlemeden işiterek: «Hayır! Yapma! Burada olmaz. Şimdi olmaz. Görürler. Biri gelir— Yapma, Charley! Ne olur!» Erkeğin sözlerini hiç anlayamıyordu. Onun da sesi kısıktı. İnsafsız bir tonu vardı, ona kalırsa bütün erkeklerin seslerinde olduğu gibi, çünkü çok küçüktü henüz kadınların dünyasından kaçmaya o kısacık süre çin ölüm gününe kadar hiç ayrılmamak üzere tekrar geriye kaçıncaya kadar. Bildiği başka sesler işitti: Bir sürtüşme sanki ayaklar gibi, kilitte anahtarın dönüşü. «Yapma, Charley! Charley, ne olursun! Ne olursun, Charley!» dedi kadının fısıltıları. Başka sesler işitti, insan sesleri değil, hışırtılar, fısıltılar. Dinlemiyordu; yalnızca bekliyordu, pek öyle özellikle ilgi duymadan ya da dikkat etmeden bunun yatmak için tuhaf bir zaman ol-

duğunu düşünüyordu. Gene kadının baygın fısıltısı ince perdeden geçip geldi: «Korkuyorum! Çabuk ol! Çabuk ol!»

Yumuşak kadın kokan giyimler ve ayakkabılar arasında çömelmiş oturuyordu. Yalnız duyuşuyla gördü berbat olan, bir zamanın yuvarlak biçimli tüpünü. Tatmayla ve görmeksizin düşündü serin görünmez solucanı parmağında kıvrımlanırken ve ağzına keskin, otomaton gibi ve tatlı, sürülürken. Olağan durumda bir lokma alır ve tüpü yerine kor ve odadan çıkardı. Beş yaşında bile, bundan fazla almaması gerektiğini biliyordu. Belki hayvan yanı onu uyarıp daha fazlasının hasta edeceğini söylüyordu; belki de insan yanı uyarıp daha fazla alırsa kadının anlayacağını söylüyordu. Daha fazla yediği ilk kez buydu. Şimdiye kadar, saklanır ve beklerken, epey daha fazla yemişti. Duyuşuyla görebiliyordu azalan tüpü. Terlemeye başladı. Sonra anladı ki, bir süredir terlemekteydi, terlemekten başka hiçbir iş yapmamıştı. Şimdi hiçbir şey işitmiyordu. Zaten perdenin ardında tüfek patlasa işitmezdi belki de. Kendi içine doğru dönmüş gibiydi, kendi terleyişini gözleyerek, midesinin istemediği bir başka macun solucanını ağzına sürüşünü gözleyerek. Ve işte, aşağı inmek istemiyordu macun. Kıpırtısız şimdi, düşüncelere dalmış, laboratuvarında bir kimyacı gibi kendi üzerine eğilmişti sanki, bekleyerek. Çok beklemesi gerekmedi. Önceden yutmuş olduğu macun içinde kabardı, dışarı dönmeye çalışarak, serin havaya. Artık tatlı değildi. Perdenin arkasındaki bolluklu, pembe kadın kokulu karanlıkta çömelmişti, pembe köpüklü, kendi içerisini dinleyerek, başına gelecek şeyi şaşakalmış bir kadercilikle bekleyerek. Sonra oldu. Bütün ve ediligin bir kendini bırakmayla konuştu: «İşte, oldu.»

Perde geri kaçtığında yukarı bakmadı. Eller onu sertçe kusmuğundan dışarı sürüklerken direnmedi. Sallandı ellerden, gevşek, ağzıaçık ve canımsı ahmaklıkla bakarak artık pembe-beyaz olmayan bir surata, şimdi yabansı ve karmakarışık saçlarla çevrelenmiş ki, bu saçın yumuşak bukleleri bir zamanlar ona şekeri hatırlatırdı. «Seni küçük sıçan!» diye tısladı zayıf, öfkeli ses; «seni küçük sıçan! Beni gözetlersin ha! Seni bacaksız zenci piçi!»

Yemekhaneci yirmi yedi yaşındaydı — birkaç aşk tehlike-

sini göze alacak kadar yaşlı ama sevişmenin kendisinden çok sevişirken yakalanma tehlikesine epey önem vermeyecek kadar genç. Ve yeterince sersemdi beş yaşında bir çocuğun yalnızca işittiklerinden doğruyu anlamakla kalmayıp üstelik tıpkı bir büyük gibi bunu anlatmak isteyeceğine inanacak kadar. Onun için bunu izleyen iki gün süresince nereye baksa ve nerede bulunsa, çocuğun kendisini bir hayvanın derin ve dikkatli sorguya çekişiyle gözlediğini görünce, büyüklere özgü huylardan daha fazlasını zihninde zorla çocuğa mal etti: Sadece olanı anlatacağını değil, kadına daha acı çektirmek için bunu bile bile geciktirdiğini sandı. Hiç aklına gelmedi ki, çocuk günah işlerken yakalananın kendisi olduğuna inanıyor ve geciktirilen cezanın işkencesini çekiyor ve olup bitsin diye kadının yoluna çıkıyordu, dayağı yesin, dengeyi tuttursun ve hesabı kapasın diye.

İkinci günün sonunda kadın iyice umutsuzlaştı. Gece uyumadı. Hemen bütün gece gepgergin yattı, dişleriyle elleri kenetli, soluyordu öfke ve korku ve hepsinden kötüsü, pişmanlıkla: Zamanı bir saatçik, bir saniyecik geri alma isteğinin o kör öfkesi. Durum bu süre içinde sevişmeden bile vazgeçmeye kadar vardı. Genç doktor şimdi çocuktan bile daha az önemliydi, yalnızca felâketinin bir aracıydı, kurtuluşunun bile değil. Kadın hangisinden daha çok nefret ettiğini bilemiyordu. Ne zaman uykuda, ne zaman uyanık olduğunu bile bilmiyordu. Çünkü gözkapaklarının içinde ya da gözünün ağtabakasında her zaman o durgun, ciddî, kaçılmaz, parşömen renkli yüz onu gözlüyordu.

Üçüncü gün komadan çıktı, o uyanık uyuma durumu ki, ışıkların ve suratların saatleri boyunca kendi suratını gevşemeyi göze alamayan bir yapmacıklık sıratmasıyla donup kalan bir maske gizi gezdirmişti. Üçüncü gün eyleme geçti. Onu bulmakta güçlük çekmedi. Koridordaydı, akşam yemeği sonrasının sessiz saatindeki boş koridorda. Oradaydı, hiçbir şey yapmadan duruyordu. Belki de kadını izlemişti. Başka kimse anlayamazdı orada bekleyip beklemediğini. Ama kadın onu şaşırmadan buldu ve çocuk işitti ve döndü ve şaşırmadan onu gördü; iki surat, biri artık yumuşak pembe-beyaz değil, öbürü ağır-

başlı, ciddîgözlü, beklemenin dışında her şeyden bütünüyle boş. «Neyse artık olup bitecek,» diye düşündü.

«Dinle,» dedi kadın. Sonra durdu, ona bakarak. Sanki sonra ne söyleyeceğini bilmez gibiydi. Çocuk bekledi, durgun, kıpırtısız. Yavaş yavaş ve derece derece sırtının kasları tahtalar gibi düzleşip katılaşıp geriliyordu. «Olanı söyleyecek misin?» dedi kadın.

Cevap vermedi. Dünyada söyleyeceği son şeyin diş macunu ve kusması olacağını herkesin anlayacağını sanıyordu. Kadının yüzüne bakmıyordu. Ellerini gözlüyordu, bekleyerek. Ellerinden biri eteğinin cebinde kenetlenmişti. Kenetlenmiş bir el olduğunu kumaştan görebiliyordu. Daha hiç yumruk yememişti. Ama cezalandırılmak için üç gün beklediği de hiç olmamıştı. Elin cepten dışarı çıkışını görünce kadının ona vurmak üzere olduğunu sandı. Ama vurmadı; el gözlerinin önünde açılıverdi sadece. Avuçta bir gümüş dolar yatıyordu. Kadının sesi zayıftı, diretkendi, fısıltılıydı, çevrelerinde koridor boş olduğu halde. «Bununla çok şeyler satın alabilirsin. Bütün bir dolar.» Daha önce hiç dolar görmemişti, ama ne olduğunu biliyordu. Baktı dolara. Bir bira şişesinin parlak kapağını nasıl isterse parayı da öyle istedi. Ama kadının vereceğine inanmadı, çünkü para kendinin olsa ona vermezdi. Kadının ondan ne yapmasını istediğini bilemiyordu. Ses devam etti, diretken, gergin, çabuk: «Bütün bir dolar. Gördün mü? Neler satın alırsın. Bir hafta her gün yiyecek bir şey. Hem belki gelecek ay bir tane daha veririm.»

Sonra kadının yüzüne bakmaya bile cesaret edemedi. Duyuyordu onu, işitiyordu, upuzun titreyen soluğunu. *Şimdi oluyor* diye düşündü bir an ışıltısında. Ama kadın onu sarsmadı bile. Sadece onu tuttu, sertçe, tartaklamadan, sanki eli de bilmiyormuş gibi sonra ne yapacağını. Yüzü öylesine yakındı ki, soluğunu yanağında duyabiliyordu. Yüzünün şimdi nasıl olduğunu anlamak için başını kaldırıp bakması gerekmedi. «Söyle!» dedi kadın. «Söyle, öyleyse! Seni zenci piçi! Seni zenci piçi!»

Bu üçüncü gündü. Dördüncü gün kadın oldukça sakince ve oldukça tamamıyla çıldırdı. Artık bir şey tasarlamıyordu. Bundan sonraki hareketleri bir çeşit önceden bilişi izledi, san-

ki sakın maskesinin ardında korkusuyla gazabını beslediği o günler ve uykusuz geceler psişik olduğu gibi doğal dişice yanılmazlığını da kendiliğinden oluşun bir kötülük kavrayışına doğrü sürüklemişti.

Şimdi oldukça sakindi. Bir süre için aceleden bile kurtulmuştu. Sanki şimdi çevresini görecek ve plan kuracak zamanı vardı. Sahneyi gözden geçirirken bakışı, zihni, düşüncesi, dopdolu ve dosdoğru ve anında kalorifer dairesinin kapısında oturan kapıcıya gitti. Akla dayanan hiçbir işlem, hiçbir tasan değildi bunu böyle kılan. Sanki bir an için kendisinden dışarı bakmıştı bir vagondaki bir yolcu gibi ve hiç şaşırmadan o ufak tefek, kirli adamı görmüştü kurumpisi bir kapının yanında otururken hasır sandalyesinde, çelik çerçeveli gözlükler ardından dizindeki kitabı okurken — bir biçim, neredeyse bir demirbaş, bir kere olsun alıcı gözüyle bakmadığı halde şimdi beş yıldır bilincinde olduğu. Sokakta görse tanımazdı. Tanımadan geçer giderdi, erkek olduğu halde. Hayatı şimdi dümdüz ve basit görünüyordu bir koridor gibi bitiminde onun oturduğu. Hemen ona gitti, daha yola çıktığının bilincine varmadan soluk yolda yürümeye başlamıştı bile.

Kapının yanında hasır sandalyesinde oturuyordu, açık kitap dizinde. Yaklaşınca kutsal kitap olduğunu gördü. Ama bacağında bir sinek görür gibi gördü bunu. «Sen de ondan nefret ediyorsun,» dedi. «Sen de onu gözlüyorsun. Ben gördüm. Hayır deme.» Başını kaldırıp kadının yüzüne baktı, gözlüğü şimdi alnına kaldırılmış. Yaşlı bir adam değildi. Şimdiki işinde bir yakışıksızlıktı. Sert bir adamdı, hayatının en iyi döneminde; sert ve canlı bir hayat yaşaması gereken ve zamanın, koşulların, bir şeyin ihanetine uğrayan bir adam, kırk beşinde bir adamın sağlıklı gövdesini ve düşüncesini altmış ya da altmış beş yaşında bir adama yaraşır durgun sulara sürükleyen. «Sen biliyorsun,» dedi kadın. «Öbür çocuklar ona zenci demeye başlamadan önce biliyordun. Onunla aynı zamanda buraya geldin. Charley'nin onu şu eşikte bırakılmış bulduğu o Noel gecesinden bir ay bile erken değildi senin burada çalışmaya başlaman. Söyle bana.» Kapıcının yüzü toparlaktı, azıcık tombul, epeyce kirli, kirli sakalıyla. Gözleri oldukça duru, oldukça gri, oldukça

soğuktular. Oldukça çılgındılar da. Ama kadın bunun farkına varmadı. Ya da ona öyle görünmediler. Kömürpisi kapı aralığında böylece karşılıklı durdular, çılgın gözler çılgın gözlere bakarak, çılgın sesle konuşarak iki fesatçı gibi sakin ve durgun ve kısa. «Beş yıldır seni gözlüyorum.» Kadın doğru söylediğini sanıyordu. «Şu sandalyede oturuşunu, onu gözleyişini. Yalnız çocuklar bahçede olduğu zamanlarda burada otursun. Onlar dışarı çıkar çıkmaz sandalyeni bu kapının yanına çeker ve buradan onları gözlersin. Onu gözlersin ve ötekilerin ona zenci dediklerini işitirsin. Bunu yaparsın. Biliyorum. Bunu yapmak için geldin buraya, onu gözlemek ve ondan nefret etmek için. O geldiğinde sen burada hazırdın. Belki de kendin onu getirip şu kapı eşiğine kendin bıraktın. Ama ne olursa olsun sen biliyorsun. Ve ben de bilmeliyim. Söylerse kovulurum. Ve Charley de belki — olur ki — Söyle bana. Söyle bana, haydi.»

«Ah,» dedi kapıcı. «Tanrı'nın seçtiği zaman gelip çatınca onun orada bulunup seni yakalayacağını biliyordum. Biliyordum. Biliyorum kim koydu onu oraya, orospuluğun işareti ve lâneti olarak.»

«Evet. Tam perdenin arkasındaydı. Senin durduğun yerden uzak değil. Sen şimdi söyle bana. Ona bakarken gözlerini gördüm. Seni gözledim. Beş yıldan beri.»

«Biliyorum,» dedi. «Ben kötülüğü bilirim. Ben kötülüğü kaldırıp Tanrı'nın dünyasında yürütmedim mi? Tanrı'nın gözü önünde ayaklı bir murdarlık yaptım onu. Küçük çocukların ağızlarından. O bunu hiç saklamadı. Sen de onları işittin. Ben hiç öğretmedim onlara bunu söylemeyi, onu gerçek adıyla çağırmayı, kahroluşunun adıyla. Ben hiç onlara öğretmedim. Kendileri anladılar. Öğrenmişlerdi, ama benden değil. Ben sadece bekledim, O'nun seçeceği zamanı, O'nun bunu yeryüzüne duyuracağı anı. Ve bu zaman şimdi geldi. Bu da işareti ve gene kanı günahıyla ve orospulukla yazılmış.»

«Evet. Ama ne yapmalıyım? Söyle bana.»

«Bekle. Benim beklediğim gibi. Beş yıl bekledim Tanrı'nın kıpırdayıp iradesini göstermesini. Ve işte gösterdi. Sen de bekle. O, bunun için hazır olunca söz sahibi olanlara iradesini belli edecektir.»

«Evet. Söz sahibi.» Alev alev baktılar birbirlerine, durgun, sessizce soluyarak.

«Madam. O hazır olunca, O bunu ona belli edecektir.»

«Yani, madam bilirse, onu gönderir mi demek istiyorsun? Evet. Ama ben bekleyemem.»

«Tanrı Efendimiz'i acele ettirecek değilsin ya. Ben beş yıl beklemedim mi?»

Ellerini hafif hafif birbirine vurmaya başladı kadın. «Ama anlamıyor musun? Tanrı'nın yolu bu olabilir. Senin bana söylemen için. Çünkü sen biliyorsun. Belki bu O'nun yoludur senin bana söylemen ve benim de madama söylemem için.» Çılgın gözleri oldukça sakindi, çılgın sesi oldukça sabırlı ve sakin: Yalnız o hafif durmayan elleriydi.

«Bekleyeceksin, benim de beklediğim gibi,» dedi. «Tanrı'nın pişmanlık verici elinin ağırlığını belki üç gün için duydum. Ben bunun altında beş yıl yaşadım, O'nun seçeceği zamanı bekleyip gözleyerek, çünkü benim günahım senin günahından daha büyük.» Dosdoğru kadının yüzüne baktığı halde onu görür gibi değildi, gözleri görür gibi değildi. Görünüşte kördüler, apaçık, buz gibi, bağnaz. «Benim yaptığım ve ödemek üzere çektiğimin yanında, senin yaptığın ve kanca çektiğin bir avuç çürük pislikten başka bir şey değil. Ben kendiminkini beş yıl çektim; sen o azıcık kanı pisliğinle Yüce Tanrı'yı acele ettirecek kim oluyorsun?»

Kadın döndü, hemen. «Peki. Bana söylemen gerekmez. Zaten biliyorum. Yarı yarıya zenci olduğunu başından beri biliyordum.» Eve döndü. Şimdi hızlı yürümüyordu ve esniyordu, korkunç. «Yapmam gereken bütün iş, madamı buna inandıracak bir yol bulmak. O söylemeyecek, beni desteklemeyecek.» Gene esnedi, koskocaman, yüzü şimdi esneme dışında her şeyden boşalmış ve sonra esnemeden bile boşalmış. Tam şu sıra bir başka şey düşünmüştü. Bunu daha önce düşünmemişti, ama düşündüğünü sandı, başından beri bildiğini, çünkü o kadın doğru göründü ki: Sadece gönderilmekle kalmayacaktı: onu korkutup üzdüğü için cezalandırılacaktı da. «Zenci yetimhanesine gönderirler,» diye düşündü. «Elbette. Öyle yapmaları gerekecek.»

Müdireye hemen çıkmadı bile. Oradayken başlamıştı, ama ofis kapısına yöneleceğine önünden geçtiğini gördü, merdivene doğru gidip çıkarak. Sanki nereye gideceğini görmek için kendi kendini izlemişti. Şimdi sessiz ve boş olan koridorda yeniden esnedi, bütün gün bir gevşemeyle. Odasına girdi ve kapıyı kilitledi ve soyundu ve yattı. Perdeler çekilmişti ve yarı karanlıktan fazlanın içinde kıpırdamadan yattı, sırtüstü. Gözleri kapalıydı ve yüzü boş ve pürüzsüzdü. Bir süre sonra bacaklarını açmaya ve kapamaya başladı ağır ağır, çarşafların üzerinden serin ve pürüzsüz geçişini ve sonra ılık ve gene pürüzsüz geçişini duyarak. Düşünce sanki üç gecedir uyuyamadığı uykuyla şimdi uyuyacağı uykunun arasında havada asılı kalmıştı, gövdesi açıktı uykuyu kabul etmek için, sanki uyku bir erkekmiş gibi. «Bütün yapacağım madamı inandırmak,» diye düşündü. Ve sonra düşündü *Kahve taneleriyle dolu bir tasla bir bezelyeye benzeyecek.*

Bu öğleden sonraydı. O akşam dokuzda gene soyunuyordu ki, kapıcının koridorda kendi odasına doğru geldiğini işitti. Kim olduğunu anlamadı, anlayamazdı, sonra nasılsa anladı, işiterek sürekli ayakları ve sonra vuruluşunu daha o davranamadan açılmaya başlayan kapının. Seslenmedi; kapıya sıçradı, ağırlığıyla dayanarak, tutmaya çalışarak. «Soyunuğum!» dedi zayıf, acılı bir sesle, kim olduğunu bilerek. Adam cevap vermedi, ağırlığı pek ve sürekli sürüklenen kapıya karşı, sürüklenen aralığın ötesinde. «Buraya giremezsiniz!» diye haykırdı, sesini bir fısıltıdan daha fazla yükseltmeden. «Bilmiyor musunuz ki...» Sesi soluk soluğaydı, hafifleşiyordu ve umutsuzdu. Adam cevap vermedi. Kadın durmak ve kapının ağır içeri doğru sürünüşünü engellemek istedi. «Bırakın üstüme bir şey giyeyim, kapıya çıkarım. İzin verir misiniz?» O hafifleyen fısıltıyla konuşuyordu, tonu hafif, önemsiz, ne yapacağı belli olmayan bir çocuk ya da bir deliyle konuşan birininki gibi; yatıştırıcı, kandırıcı: «Biraz durun. İşitiyor musunuz? Biraz durur musunuz?» Cevap vermedi. Kapının ağır ve direnilmez sürünmesi kesilmedi. Üstünde iç çamaşırlarından başka bir şey olmaksızın dayanırken, bir yağma ve umutsuzluk farsında bir kuklaya benziyordu. Dayanarak, yere bakarak, kıpırtısız, derin düşüncelere dalmış gi-

biydi, sanki kukla sahnenin ortasında kendi içinden uzaklaşmış gibi. Sonra döndü, kapıyı bıraktı ve yatağa doğru atıldı, bakmadan bir giyim eşyası yakalayıp hızla kapıya doğru dönerek, elbiseyi göğsüne tutarak, çömelerek. İçeri girmişti bile: Görünüşte o, el yordamıyla körcesine arama ve sonu gelmez acele süresince durmuş ve kadını seyretmişti.

Hâlâ tulumluydu ve bir şapkası vardı. Başından çıkarmadı. Gene soğuk çılgın gri gözleri onu görmez, ona hiç bakmaz gibiydi. «Tanrı kendisi sizlerden birinin odasına girecek olsa,» dedi, «sanırsın O bile orospuluğa gelmiş.» Sordu, «madama anlattın mı?»

Kadın yatağın üstünde oturuyordu. Yavaş yavaş içine batar gibiydi, elbiseyi sımsıkı tutarak, onu gözleyerek, yüzü ağarmış. «Anlattım mı?»

«Ne yapacak çocuğu?»

«Ne yapacak?» Adamı gözledi: ona bakmaktan çok onu sarıp sarmalar gibi görünen o parlak durgun gözler. Kadının ağzı bir ahmağın ağzı gibi açıktı.

«Onu nereye gönderecekler?» Kadın cevap vermedi. «Bana yalan söyleme, Yüce Tanrı'ya. Zenci yetimhanesine gönderecekler.» Kadının ağzı kapandı: en sonunda adamın neden söz ettiğini anlamışa benziyordu. «Evet, ben düşündüm. Bir zenci yetimhanesine gönderecekler.» Kadın cevap vermedi, ama şimdi onu gözlüyordu, gözleri hâlâ biraz ürkek ama gizli de, hesaplı. Şimdi adam ona bakıyordu; gözleri kadının biçimi ve varlığı üstünde büzülmüş gibiydi. «Cevap ver bana, Yezebel!» diye bağırdı.

«Şşşşşşşşşşşl» dedi kadın. «Evet. Öyle yapacaklar. Anlayınca...»

«Ah,» dedi. Bakışı soldu; gözleri kadını bıraktı sonra gene sarmaladı. Onlara bakarken, kadın kendini onların içinde bir hiçten küçük olarak gördü, bir su birikintisinde yüzen bir çalı gibi önemsiz. Sonra gözleri neredeyse insanlaştı. Sanki hayatında hiç görmemiş gibi kadınodasına bakınmaya başladı: Basık oda, sıcak, dağınık, kadınpembekokulu. «Karıpsılığı,» dedi. «Tanrı'nın gözü önünde.» Döndü ve dışarı çıktı. Biraz sonra kadın kalktı. Bir süre ayakta durdu, elbiseyi sımsıkı tutarak, kı-

pırtısız, ahmakça, sanki kendisine ne yapmasını söyleyeceğini bilemiyormuş gibi boş kapıya bakarak. Sonra koştu. Kapıya atıldı, kendini kapıya atarak, çarparak ve kilitleyerek kapıyı, üstüne yaslanarak, soluk soluğa, çevirdiği anahtarı iki eliyle kavrayarak.

Ertesi sabah kahvaltıda kapıcı da, çocuk da yoktu. Hiçbir izleri bulunamadı. Hemen polise haber verildi. Kapıcıda anahtarı bulunan bir yan kapının açık olduğu görüldü.

«Biliyor da onun için,» dedi yemekhaneci müdireye.

«Neyi biliyor?»

«O çocuğun, o Christmas'ın zenci olduğunu.»

«Ne olduğunu?» dedi müdire. Sandalyesinde geri kaykık, genç kadına alev alev gözlerle baktı. «Bir zen — İnanmıyorum!» diye haykırdı. «İnanmıyorum!»

«İnanmanız gerekmez,» dedi öbürü. «Ama adam biliyor. Onun için onu kaçırdı.»

Müdire ellisini geçkindi, tombul yüzlü, zayıf, iyi, üzgün gözlü. «İnanmıyorum!» dedi. Ama üçüncü gün yemekhaneciyi çağırttı. Epeydir uyumamışa benziyordu. Oysa yemekhaneci oldukça taze, oldukça rahattı. Müdire haberi verdiği zaman bile sarsılmadı, çocukla adamın bulunduklarını öğrenince. «Little Rock'da,» dedi müdire. «Çocuğu orada bir yetimhaneye koymaya kalkmış. Deli sanmışlar ve polis gelinceye kadar bırakmamışlar.» Genç kadına baktı. «Siz bana demiştiniz ki... Geçen gün şey dediydiniz... Bunu nereden öğrendiniz?»

Yemekhaneci gözünü kaçırmadı. «Bir yerden öğrenmedim. Hiçbir fikrim yoktu. Öbür çocuklar onu Zenci diye çağırıyorlardı ama bundan bir şey çıkmaz elbet.»

«Zenci?» dedi müdire. «Öbür çocuklar mı?»

«Yıllardır onu Zenci diye çağırırlar. Kimi zaman diyorum ki, çocuklar benim, sizin yaşımızda büyük insanların bilmediği şeyleri anlayıveriyorlar. Çocuklar, bir de onun gibi yaşlı adamlar, o yaşlı adam gibileri. Onun için onlar bahçede oynarken hep şu kapıda otururdu: O çocuğu gözlerdi. Belki de öbür çocukların ona Zenci demesinden anladı. Ama daha önceden de bilmiş olan bilir. Hatırlarsınız, buraya aynı zamanda gelmişlerdi. Burada çalışmaya başlayalı daha bir ay geçmemişti ki — hani

şu Noel, hatırlıyorsunuz ya — şu Ch — yani bebeği kapının eşiğinde bulmuşlardı?» Ustaca konuşuyordu, yaşlı kadının sanki başka yere çeviremiyormuş gibi kendi gözlerine diktiği afallamış, büzülen gözlerini gözleyerek. Yemekhanecinin gözleri yumuşak ve masumdu. «İşte geçen gün aramızda konuşuyorduk da, o da bana çocuk hakkında bir şey söylemeye çalışıyordu. Bana söylemek, herhangi birine söylemek istediği bir şeydi, sonra cesaretini kaybetti belki ve söylemedi ve ben de yanından ayrıldım. Pek öyle düşündüğüm falan yoktu bu işi. Büsbütün aklımdan çıkmıştı ki—» Sesi kesildi. Müdireye baktı yüzüne bir aydınlanma ifadesi yayılırken, ansız bir anlayış; kimse bilemezdi bunun yapmacık olup olmadığını. «İşte ya, işte onun için... Ah, her şeyi anlıyorum, şimdi. Gittikleri, kaybolduklan günden önce ne olduğunu. Ben koridordaydım, odama gidiyordum; onunla konuştuğum ve bana söylemeye başladığı şeyi söylemekten vazgeçtiği gündü, birdenbire karşıma çıkıp yolumu kesti; bu bana biraz tuhaf göründü, çünkü onu daha önce hiç görmemiştim evin içinde. Ve dedi ki — deli gibiydi konuşması, görünüşü. Korktum, kıpırdamaya korktum, zaten o da koridoru kapatmıştı — dedi ki. Ona söyledin mi? Ben de dedim ki, kime, söyledim mi? Kime, neyi söyledim mi? Sonra anladım ki, sizi demek istiyordu; bana çocuk hakkında söylemeye çalıştığı o şeyi size söyledim mi diye. Ama benim size ne söylememi istediğini bilmiyordum ve bağıracak gibi oldum ve o da dedi ki, anlatmasan da olur. Ne yapacağını biliyorum. Onu zenciler için olanlardan birine gönderecek.»

«Zenciler için?»

«Bu kadar uzun zamandır bunu nasıl görmedik, anlamıyorum. Şimdi bakabilirsiniz yüzüne, gözlerine ve saçına. Şüphesiz çok korkunç bir şey. Ama herhalde öyle bir yere gitmesi gerekecek.»

Gözlüklerin ardında müdirenin zayıf, dertli gözleri tedirgin ve peltemsi görünüyordu, sanki onları fiziksel uyarılıklarından öte bir şey yapmaya zorluyormuş gibi. «Ama niçin çocuğu kaçırmak istedi?»

«Doğrusunu isterseniz, bence deli o adam. Görseydiniz onu koridorda o ge — gün benim gibi. Elbette kötü olacaktır

çocuk için zenci yuvasına gitmek bundan sonra, beyaz çocukların yanında büyüdükten sonra. Böyle olması kendi suçu değil. Ama bizim de suçumuz değil—» Sustu, müdireyi gözleyerek. Gözlüklerin ardında yaşlı kadının gözleri hâlâ tedirgin, zayıf, umutsuzdu; ağzı titriyordu içinde konuşmasını biçimlendirirken. Sözleri de umutsuzdu, ama yeterince kararlı, yeterince kesindiler.

«Onu bir yere yerleştirmeliyiz. Hemen yerleştirmeliyiz. Kimlerin dilekçeleri var bizde? Bana şu dosyayı uzatırsanız...»

Çocuk uyandığında, götürülüyordu. Kapkaranlık ve soğuktu; sessiz ve sonsuz özenle kımıldayan biri tarafından merdivenden aşağı taşınıyordu. Onunla onu taşıyan kollardan biri arasında sıkışan elbiseleri olduğunu bildiği bir bohça vardı. Hiç haykırmadı, ses çıkarmadı. Kokudan, havadan nerede olduğunu anladı, yatağının bildi bileli kırk öbür yatak arasında bulunduğu odadan yan kapıya giden arka merdivenlerde. Ve gene kokudan anlıyordu onu taşıyanın bir erkek olduğunu. Ama hiç ses çıkarmadı, uyurkenki gibi durgun ve gevşek yattı, görünmez kollarda havada giderek, kımıldayarak, oyun alanına açılan yan kapıya doğru ağır ağır inerek.

Götürenin kim olduğunu bilmiyordu. Buna pek aldırmıyordu, çünkü nereye gittiğini bildiğini sanıyordu. Ya da niçin gittiğini, daha doğrusu. Nereye olduğuna da aldırmıyordu, şimdilik. İki yıl geriye dayanıyordu, üç yaşında olduğu zamana. Bir gün Alice adında on iki yaşında bir kız aralarından eksilmişti. O kızı severdi, kendisine annelik etmesine izin verecek kadar; belki de bunun için. Ve kız onun gözünde, yemesini, yıkanmasını ve uyumasını buyuran kadınlar kadar olgun, hattâ neredeyse onlar kadar büyüktü, yalnız şu farkla ki, kız hiçbir zaman onlar gibi düşman değildi ve olmayacaktı. Bir gece kız onu uyandırmıştı. Ona veda ediyordu ama o bunu anlamıyordu. Uykulu ve biraz öfkeliydi, bir türlü bütün bütün uyanmaksızın, kıza katlanıyordu, çünkü kız hep ona karşı iyi olmaya çalışmıştı. Kızın ağladığını bilmiyordu, çünkü büyüklerin ağladığını bilmezdi ve bunu öğrendiği zamana kadar, bellek kızı unutmuştu bile. Hâlâ kıza katlanırken yeniden uyuyakalmıştı ve ertesi sabah kız yoktu. Kayıptı, tek bir iz bırakmamıştı, bir elbise par-

çası bile, yatağında bile şimdi yeni bir oğlan vardı. Kızın nereye gittiğini hiç bilemedi. Onun gitmeye hazırlanmasına yardım eden büyükçe kızlardan birkaçının, bir yedinciyi evlenmeye hazırlayan yarım düzine genç kızın sonradan, hâlâ soluk çırpıntıyla, yeni elbiseyi, yeni ayakkabıları, onu alıp götüren arabayı anlattıkları kısık, gizli ıslıksı sesle konuşmalarını dinledi. O zaman bütün bütün gittiğini anladı, çelik çitin demir kapılarının ötesine geçtiğini. O zaman kızı görür gibi oldu, kapanan kapıların ötesindeki yok olma anında kahramanlaşmış olarak, gövdesi küçülmeksizin adsız ve görkemli bir şeye doğru soluşunu, bir günbatımı gibi. Bu kızın ilk giden olmadığını ve olmayacağını anlaması için bir yıldan fazla zaman geçti. Alice'ten başkalarının da kapanan kapıların ardında yok olduğunu, yeni bir elbise ya da yeni bir tulumla, kimi zaman bir ayakkabı kutusundan bile küçük olan küçük derli toplu bir bohçayla. Şimdi kendisinin de böyle bir durumda olduğunu sandı. Nasıl arkalarında hiçbir iz bırakmadan gitmeyi becerdiklerini şimdi anladığını sandı. Sandı ki, onlar da götürülmüşlerdi, şimdi kendisinin de götürüldüğü gibi, gecenin karanlığında.

Şimdi kapıyı sezebiliyordu. Oldukça yakındı şimdi; onu taşıyan adamın o sonsuz ve sessiz özenle ineceği görünmez basamaklardan tam olarak kaç tane kaldığını çok iyi biliyordu. Yanağında adamın sessiz, hızlı, ılık soluğunu duyabiliyordu; altında gergin katı kolları duyabiliyordu, karanlıkta duyuşla yakalanmış elbiseleri olduğunu bildiği bohçalanmış yumruyu. Adam durdu. O durunca çocuğun ayakları aşağı sallanıp yere değdi, parmakları buzsoğuk tahtalardan geriye doğru kıvrılarak. Adam konuştu, ilk olarak. «Ayağa kalk,» dedi. O zaman çocuk kim olduğunu anladı.

Adamı hemen tanıdı, şaşırmadan. Adamı ne kadar iyi tanıdığını bilseydi şaşacak olan müdireydi. Adamın adını bilmiyordu ve çocuk duyguları olan bir yaratık olduğundan beri geçen üç yıl içinde karşılıklı yüz kelime bile konuşmuş değillerdi. Ama adam hayatında herkesten daha belirli bir kimseydi, Alice adındaki kız da içinde olmak üzere. Daha üç yaşındayken bile çocuk, aralarında konuşulması gerekmeyen bir şey olduğunu anlamıştı. Adam kalorifer dairesi kapısı yanındaki

sandalyesinde onu gözetlemeden oyun alanlarında bir an geçirmemiş olduğunu biliyordu ve adamın onu derin ve eksilmeyen bir dikkatle gözlediğini. Çocuk daha büyük olsa belki şöyle düşünürdü *Benden nefret ediyor ve korkuyor. O kadar ki, beni gözaltında tutmadan edemiyor* daha büyük olmadan ama daha çok kelimeyle şöyle düşünebilirdi *Onun için ben öbürlerinden başkayım: Çünkü her an beni gözlüyor* Bunu kabullendi. Onun için şaşırmadı kendisini kimin yüklendiğini anlayınca, uykuda, yatağından ve aşağı kata taşıdığını; adam giyinmesine yardım ederken, soğuk koyu karanın içinde kapının yanında durarak düşünebilirdi *Bana olacak bir şeyi engellemeye çalışacak kadar çok nefret ediyor benden.*

Uysalca giyindi, titreyerek, elinden geldiği kadar çabuklukla, ikisi birden küçük giyimlerle uğraşarak, onları her nasılsa sırtına geçirerek. «Ayakkabıların,» dedi adam, o ölen fısıltıyla. «Al.» Çocuk soğuk döşemeye oturdu, ayakkabıları giydi. Adam şimdi ona değmiyordu, ama çocuk işitebiliyor, duyabiliyordu, adamın da yere eğildiğini, bir şeyle uğraşarak. «O da ayakkabılarını giyiyor,» diye düşündü. Adam gene ona değdi, el yordamıyla, onu ayağa kaldırarak. Ayakkabıları bağlanmamıştı. Bunu kendi başına yapmayı henüz öğrenmemişti. Bağlayamadığını adama söylemedi. Hiç ses çıkarmadı. Sadece orada durdu ve sonra daha büyük bir giyim eşyası onu baştan aşağı sardı —kokusundan anladı adamın olduğunu— ve sonra gene havaya kaldırılmıştı. Kapı açıldı, içeri esnedi. Taze soğuk hava içeri dolduştu ve sokak boyunca lâmbaların ışığı; ışıkları ve boş fabrika duvarlarını ve yıldızlara karşı yüksek tütmeyen bacaları görebiliyordu. Sokak ışığına karşı çelik çit, aç bırakılmış askerlerin bir geçit töreni gibiydi. Boş oyun alanından geçerken ayakları adamın adımlarının ritmiyle sallanıyordu, bağlanmamış ayakkabıları bileklerinde gevşek çarpıyordu. Demir kapılara vardılar ve geçtiler.

Otobüs beklemeleri uzun sürmedi. Yaşı daha büyük olsaydı, adamın zamanı ne kadar iyi hesapladığına dikkat ederdi. Ama şaşmadı ve farkına varmadı. Sadece köşebaşında adamın yanında durdu, bağlanmamış ayakkabılarıyla, topuklarına kadar sarmalanmış paltosuyla, adamın gözleri toparlak ve açık,

küçük yüzü durgun ve uyanık. Araba geldi, pencereler dizisi, keskin bir sesle durarak ve içeri girerlerken homurdanarak. Neredeyse boştu, çünkü saat ikiyi geçmişti. Adam şimdi bağlanmamış ayakkabıları görüp bağladı, çocuk bakarak, oturduğu yerde oldukça durgun, bacakları önünde dümdüz ileri uzanmış. İstasyon epey uzaktaydı ve önceden de binmişti otobüse, onun için istasyona vardıklarında uyumuştu. Uyandığında gündüzdü ve bir süredir trendeydiler. Önceden hiç binmemişti trene, ama bunu kimse anlayamazdı. Oldukça durgun oturdu, otobüste oturduğu gibi, ileri uzanmış bacakları ve başından başka her yeri adamın paltosuyla sarmalanmış, kırları seyrederek —tepeler ve ağaçlar ve inekler falan— önünden aktığını önceden hiç görmediği. Adam uyandığını görünce bir gazete parçasından biraz yiyecek çıkardı. Ekmekti, arasında jambon. «Al,» dedi adam. Yiyeceği aldı ve yedi, pencereden dışarı bakarak.

Tek kelime söylemedi, hiçbir şaşkınlık göstermemişti, üçüncü gün polis gelip onu ve adamı yakalayınca bile. Şimdi içinde bulundukları yer, o gece ayrıldıkları yerden hiç farklı değildi — aynı çocuklar, ayrı adlarla; aynı büyükler, ayrı kokularla: Birinci yerden ayrılmasını gerektiren bir neden göremediği gibi burada kalmamasını gerektiren bir neden de göremiyordu. Ama tekrar gelip kalkıp giyinmesini söyledikleri, şimdi nlçin ve nereye gittiğini söylemeyi unuttukları zaman da şaşırmadı. Belki geri döneceğini biliyordu; belki bir çocuğun görünmezi görüşüyle başından beri adamın bilmediği şeyi biliyordu: Bunun sürmeyeceğini, süremeyeceğini. Trende gene aynı tepeleri, aynı ağaçları, aynı inekleri gördü, ama bir başka taraftan, başka bir yönden. Polis ona yiyecek verdi. Ekmekti, arasında jambonla, ama gazete kâğıdından çıkarmamıştı. Bunun farkına vardı, ama bir şey söylemedi, belki bir şey düşünmedi.

Sonra gene evdeydi. Belki geri döndüğünde cezalandırılmayı bekliyordu, ama ne için, kesin olarak hangi suçu yüzünden olacağını öğrenmeyi beklemiyordu, çünkü daha şimdiden öğrenmişti ki, çocuklar büyükleri oldukları gibi kabul edebildikleri halde, büyükler çocukları sadece büyük olarak kabul ederlerdi. Diş macunu olayını unutmuştu bile. Şimdi yemekhanecilden kaçıyordu, tıpkı bir ay önce, onun yoluna çıkmaya ça-

lıştığı gibi. O kadar uzun zamandır ondan kaçıyordu ki, kaçışının nedenini çoktan unutmuştu; çok geçmeden yolculuğu da unuttu, çünkü aralarında bir bağlantı olduğunu hiçbir zaman öğrenemeyecekti. Arasıra bunu düşünüyordu, puslu ve belirsizce. Ama bu yalnız kalorifer dairesinin kapısına bakıp bir zamanlar orada oturup kendisini gözleyen ve şimdi, büsbütün, ardında hiçbir iz, kapıdaki hasır sandalyeyi bile bırakmadan, buradan ayrılan herkes gibi yok olan o adamı hatırladığı zamanlardaydı. Onun da nereye gitmiş olacağını çocuk hiç düşünmedi ve şaşmadı bile.

Bir gün ders odasına gelip onu aldılar. Noel'den iki hafta önceydi. Genç kadınlardan ikisi —yemekhaneci aralarında yoktu— onu banyoya götürüp yıkadı ve nemli saçını taradı ve üstüne temiz bir tulum giydirerek müdirenin odasına götürdü. Odada bir adam, bir yabancı oturuyordu. Ve adama baktı ve daha müdire bir şey söylemeden anladı. Belki bellek biliyor, bilmek hatırlamaya başlıyor; belki sadece istek, çünkü beş yaş umutlanacak kadar fazla umutsuzluğu bilmek için çok gençtir. Belki birdenbire tren yolculuğunu ve yiyeceği hatırladı, çünkü bellek bile bunun pek fazla gerilerine uzanmıyordu. «Joseph,» dedi müdire, «taşrada bazı insanların yanına gidip onlarla yaşamak ister miydin?»

Orada durdu öyle, kulakları ve yüzü kırmızı ve yanarak kaba sabun ve kaba kurulamadan, sert yeni tulumunun içinde, yabancıyı dinleyerek. Bir kere baktı ve saçı kısa ama yakında kesilmemiş ve kısa sakallı topluca bir adam gördü. Saçla sakalın sert, katı bir niteliği vardı, gümüşlenmemiş, sanki boya maddesi yüzün açığa vurduğu kırk ya da daha fazla yıllık yaşa işlemezmiş gibi. Gözleri açık renkli, soğuktu. Koyu, ağırbaşlı siyah bir elbise giyiyordu. Dizinin üstünde siyah bir şapka, şapkanın yumuşak keçesi üstünde bile bir yumruk olarak sıkılmış duygusuz temiz bir el tarafından tutularak duruyordu. Yeleğinde ağır gümüş bir saat zinciri vardı. Kalın kaba ayakkabıları yanyana yerleşmişti; elle cilâlanmışlardı. Beş yaşındaki çocuk bile, ona bakarken, tütün kullanmadığını ve başkalarının kullanmasını hoş görmeyeceğini anladı. Ama adama bakmadı gözleri yüzünden.

Adamın ona baktığını duyabiliyordu ama, soğuk ve dikkatli ama bilerek kaba olmayan bir bakışla. Bir ata ya da kullanılmış bir pulluğa da böyle bakabilirdi, kusur görmeye önceden kararlı, satın almaya önceden kararlı. Sesi bilinçli, kesintili, düşünceliydi; pek fazla ilgiyle değil ama sessizlik içinde dinlenilmek isteyen bir adamın sesi. «Ve ailesi hakkında bana hiçbir şey söylemeyeceksiniz ya da söylemek istemiyorsunuz.»

Müdire ona bakmadı. Gözlüklerinin ardında gözleri pelteleşmişti görünüşte, hiç olmazsa şimdilik. Hemen cevap verdi, biraz fazlasıyla hemen: «Ailelerini bilmek için uğraşmayız. Size önceden de söylediğim gibi, Noel gecesi burada kapının eşiğine bırakılmıştı ve iki hafta sonra beş yaşını dolduracak. Eğer çocuğun ailesi sizin için önemliyse, hiç evlât edinmemeniz daha doğru olur.»

«Ben onu söylemek istemiyorum,» dedi yabancı. Tonu şimdi biraz yatıştırırcasınaydı. İnancının en küçük parçasından vazgeçmeksizin özür dilemeye girişti. «Miss Atkins'le görüşmek isterdim (bu yemekhane yöneticisinin adıydı), çünkü onunla mektuplaşmıştım.»

Gene müdirenin sesi soğuk ve hemendi, neredeyse adam bitirmeden söze başlayarak: «Belki ben de size bütün çocuklarımız hakkında Miss Atkins kadar bilgi verebilirim, çünkü onun burayla resmî ilişkisi yalnız yemek odasını ve mutfağı içine alır. Yalnız bu durumda sizinle mektuplaşmamızda sekreterlik etmeyi üzerine almak iyiliğini gösterdi.»

«Önemli değil,» dedi yabancı. «Önemli değil. Sadece düşünmüştüm ki...»

«Sadece neyi düşünmüştünüz? Kimseyi çocuklarımızdan birini almaya zorlamayız, çocuklarımızı da istemedikleri yere gitmeye zorlamayız, eğer inandırıcı nedenleri olursa. Bu iki tarafın aralarında anlaşmaya varması gereken bir konudur. Biz yalnız öğüt veririz.»

«Öyle, öyle,» dedi yabancı. «Önemi yok, dediğim gibi. Yumurcağın iyi olduğundan şüphem yok. Mrs. McEachern ve benim yanımda iyi bir ev bulacaktır. Biz artık genç değiliz, sessiz şatafatsız yaşamaktan hoşlanırız. Bizde ne öyle pahalı yiyecekler, ne de tembellik görecektir. Ve yapabileceğinden fazla

iş de sırtına yüklenmeyecektir. Hiç şüphem yok ki, aramızda Tanrı'dan korkmasını öğrenecek, geldiği yere karşın gene de tembellik ve boşunalıktan tiksinecektir.»

Böylelikle bundan iki ay önce, o gün öğleden sonra, bir diş macunu tüpüyle imzalamış olduğu senet feshedildi ve bunun unutkan icracısı aralık alacakaranlığında donmuş ve delik deşik bir yolda zıplayarak giden hafif arabanın oturma yerinde bir battaniyeye sarılmış olarak, küçük, biçim dışı, kıpırtısız oturuyordu. O gün, bütün gün yol almışlardı. Öğleyin adam onu doyurmuştu, oturdukları yerin altından, içinde üç gün önce pişmiş kır yemeği bulunan karton bir kutu çıkararak. Ama adam ancak şimdi ona bir şey söyledi, kırbacı kavrayan eldivenli yumruğuyla yolun ilerisini, alacakaranlıkta gözüken tek bir ışığı göstererek. «Ev,» dedi. Çocuk bir şey söylemedi. Adam eğilip ona baktı. Adam da soğuğa karşı kendini bohçalamıştı, kalın, iri, biçimsiz, biraz kaya gibi, bükülmez, sert değil de insafsız. «İşte evin, dedim.» Çocuk gene cevap vermedi. Hiç ev görmemişti, onun için ev hakkında söylenecek sözü yoktu. Ve hem konuşup hem de hiçbir şey söylemeyecek kadar büyümemişti yaşı. «Yemek, barınak ve Hıristiyan insanların bakımını bulacaksın orada,» dedi adam. «Ve seni iş karıştırmaktan alıkoyacak, gücünün yettiği kadar çalışma. Çünkü az zamanda öğreteceğim sana, en fazla tiksinilecek iki şeyin miskinlik ve boş düşünce, iki erdemin de çalışma ve Tanrı korkusu olduğunu.» Çocuk gene bir şey söylemedi. Ne çalışmış, ne Tanrı'dan korkmuştu. Çalışma hakkında bildiğinden daha az şey biliyordu Tanrı hakkında. Haftanın altı günü oyun alanlarındaki çapalı ve kürekli adamlarda çalışmayı görmüştü, ama Tanrı yalnız pazar günleri olurdu. Ve o zaman da —aynı anda şart olan temizlik belâsı dışında— musikiydi kulakları okşayan ve kelimelerdi kulağı hiç sıkmayan — hoştu, bütünüyle, biraz bıktırıcı olsa da. Hiçbir şey söylemedi. Araba hoplayarak yola devam etti, yapılı, bakımlı hayvanlar istekliyerek, evleyerek, ahırlayarak.

Daha sonralarına kadar hatırlamayacağı bir şey daha vardı, belleğin artık yüzünü kabul etmediği zamana kadar, bellek hatırlamanın yüzeyini kabul ettiği zaman. Müdirenin odasın-

daydılar; o kıpırtısız duruyor, yabancının, üzerinde duyduğu gözlerine bakmıyor, yabancının gözlerinin düşündüğü şeyi, yabancının söylemesini bekliyor. Sonra geldi: «Christmas. Bir putperest adı. Dine küfür. Bunu değiştireceğim.»

«Bu sizin hukukî hakkınız,» dedi müdire. «Bizi ilgilendiren çocukların adları değil, bakılmaları.»

Ama yabancı kimseyle konuşmadığı gibi kimseyi dinlemiyordu da. «Bundan sonra adı McEachern olacak.»

«Çok iyi olur,» dedi müdire. «Ona kendi adınızı vermeniz çok iyi olur.»

«Benim ekmeğimi yiyecek ve benim dinimi tanıyacak,» dedi yabancı. «Benim adımı niye taşımasın?»

Çocuk dinlemiyordu. Aldırış ettiği yoktu. Umurunda değildi, adam sıcak olmayan bir günde havanın sıcak olduğunu söyleseydi de umursamayacaktı. Söylemedi bile kendi kendine *Benim adım McEachern değil. Benim adım Christmas.* Bunun üzerine düşünmek gerekmiyordu henüz. Daha çok zaman vardı.

«Sahi, niçin taşımasın?» dedi müdire.

7

Ve bellek bunu bilir; yirmi yıl sonra bellek hâlâ inanacaktır ki, *O gün ben bir adam oldum.*

Temiz, sade odası pazarı hatırlatıyordu. Pencerede temiz, onarılmış perdeler, kazılmış toprak ve yabanelması kokan bir rüzgârla hafif hafif oynuyordu. Pedalları sararık ve yenik halı parçalarıyla desteklenmiş meşe taklidi sarı orgun üstünde hezaren çiçekleriyle dolu bir yemiş çanağı duruyordu. Üzerinde nikel bir lâmbayla pirinç tokalı ve menteşeli ve pirinç kilitli kocaman bir kutsal kitap duran masanın yanındaki dik sandalyede çocuk oturuyordu. Yakasız beyaz temiz bir gömlek giymişti. Pantolonu koyu renk, sert ve yeniydi. Ayakkabıları yeni ve beceriksizce, sekiz yaşında bir çocuğun elinden geleceği kadar parlatılmıştı, orada burada, özellikle topukların orada, cilânın sürülmediği yerlerde küçük mat lekeler vardı. Masanın üstünde, çocuğun karşısında ve açık olarak, bir Presbiteryen kateşizmi duruyordu.

McEachern masanın yanında duruyordu. Üzerinde temiz, parlak bir gömlek ve çocuğun onu ilk gördüğü sefer giydiği siyah pantolon vardı. Hâlâ ağarmayan nemli saçı, yuvarlak kafasının üstünde düzenli ve katı taranmıştı. Sakalı da taranmıştı ve o da nemliydi hâlâ. «Öğrenmeye çalışmadın.» dedi.

Çocuk başını kaldırmadı. Kıpırdamadı. Ama adamın yüzü onunkinden daha kaya gibi değildi. «Çalıştım.»

«Öyleyse gene çalış. Sana bir saat daha veriyorum.» McEachern, cebinden büyük bir gümüş saat çıkarıp masanın üstüne bıraktı ve bir başka dik, katı sandalyeyi masanın yanına

çekip oturdu, temiz, ovulmuş elleri dizlerinde, ağır cilâlı ayakkabıları yanyanaydı. Bunlarda cilâ sürülmemiş lekeler yoktu. Ama geçen gece, akşam yemeği zamanında vardı. Ve sonra çocuk, yatmak için soyunmuş ve gecelikli olarak, bir dayak yemiş ve onları yeniden parlatmıştı. Çocuk masanın başında oturuyordu. Yüzü eğikti, durgundu, ifadesizdi. Donuk, temiz odaya bahar dolu hava, baygın esintilerle giriyordu.

Bu, saat dokuzda oluyordu. Sekizden beri oradaydılar. Yakında kiliseler vardı, ama Presbiteryen Kilisesi beş mil ötedeydi; arabayla gitmek bir saat alırdı. Dokuz buçukta Mrs. McEachern içeri girdi. Siyah giymiş, bir bone takmıştı — ufak tefek bir kadın, uysalca giriyor içeri, azıcık kamburcana, yüzü çökük. Sert ve katı kocasından on beş yıl yaşlı görünüyordu. Odaya bütün bütün girmedi. Sadece kapıya kadar gelip orada bir an durdu, bonesi ve parlamış ama sık fırçalanan siyah elbisesiyle, elinde şemsiyesi ve palmiye yaprağından yelpazesiyle, gözlerinde tuhaf bir şeyle, sanki gördüğü ve işittiği ne varsa, daha dolaysız bir erkek biçimi ve erkek sesi yoluyla görür ve işitirmişçesine, sanki kadın bir araç ve sert ve insafsız koca denetlemeymiş gibi. Adam onun işitmişti belki. Ama ne başını kaldırıp baktı, ne de konuştu. Kadın döndü ve gitti.

Bir saat geçer geçmez McEachern başını kaldırdı. «Şimdi öğrendin mi?» dedi.

Çocuk kıpırdamadı. «Hayır,» dedi.

McEachern kalktı, bilinçlice, acelesizce. Saati aldı ve kapattı ve cebine koydu, zinciri askısından geçirerek. «Gel,» dedi. Arkasına bakmadı. Çocuk arkasından gitti, avludan aşağı, evin arkasına doğru; o da dik ve sessiz yürüyordu, başı yukarıda. Sırtlarında birinden öbürüne geçmiş bir benzerlik gibi bir inatçılık akrabalığı vardı. Mrs. McEachern mutfaktaydı. Şapkası hâlâ başında, şemsiyesiyle yelpazesi hâlâ elindeydi. Onlar geçerken kapıyı gözlüyordu. «Baba,» dedi. İkisi de ona göz bile atmadı. Onlar hiç işitmemiş, kadın hiç konuşmamıştı sanki. Yürüdüler, sürekli bir tek sırayla, sırtlarının uzlaşmayı kaskatı yadsıyışı, sahici kanın benzetebileceğinden daha çok benzeşerek. Arka bahçeyi geçtiler ve ahıra doğru gittiler ve içeri girdiler. McEachern yemliğin kapısını açıp yanında durdu. Çocuk böl-

meye girdi. McEachern, duvardan bir koşum kayışı aldı. Ne yeni, ne eskiydi, ayakkabıları gibi. Temizdi, ayakkabıları gibi ve adamın koktuğu gibi kokuyordu: Temiz, katı, erkeksi canlı deri kokusu. Çocuğa baktı.

«Kitap nerede?» dedi. Çocuk önünde duruyordu, durgun, yüzü sakin ve biraz solgun yumuşak parşömen derisinin altında. «Getirmemişsin,» dedi McEachern. «Geri dön ve getir.» Sesinde kötülük yoktu. İnsan sesi değildi, kişisel değildi, hiç. Sadece soğuktu, amansızdı, yazılmış ya da basılmış kelimeler gibi. Çocuk döndü ve çıktı.

Eve vardığında Mrs. McEachern avludaydı. «Joe,» dedi. Çocuk cevap vermedi. Bakmadı bile ona, yüzüne, insan elinin başarabileceği en yumuşak kıpırtının katı karikatürüyle yarı kalkan elin kapı kıpırtısına. Dik yürüyüşüyle kadının yanından geçti. Katıyüzlü, yüzü gururla katı ve belki umutsuzlukla da. Ya da belki kibirdi, bir erkeğin budala kibiri. Kateşizmi masadan aldı ve ahıra döndü.

McEachern bekliyordu, elinde kayışla. «Koy oraya,» dedi. Çocuk kitabı yere koydu. «Oraya değil,» dedi McEachern, öfkelenmeksizin. «Bir ahır döşemesinin, hayvanların tepinme yerinin, Tanrı kelâmı için uygun bir yer olduğunu sanıyorsun. Ama sana bunu da öğreteceğim.» Kitabı kendisi alıp bir tahtanın üzerine bıraktı. «Pantolonunu indir,» dedi. «Kirlenmesin.»

Sonra çocuk durdu, pantolonu ayak bileklerine çöktü, kısa gömleğin altında bacakları belirerek. Durdu, ufak ve dik. Kayış indiğinde büzülmedi, yüzü titremedi. Dosdoğru ileri bakıyordu, bir resimde bir keşiş gibi, kendini vermiş, durgun bir ifadeyle. McEachern yöntemli bir şekilde vurmaya başladı, yavaş ve bilinçli bir güçle, hâlâ kızmaksızın ve öfkelenmeksizin. Hangi yüzün daha kendini adamış, daha dingin, daha inançlı olduğuna karar vermek zordu.

On kere vurdu, sonra durdu. «Kitabı al,» dedi. «Pantolonu olduğu gibi bırak.» Çocuğa kateşizmi verdi. Çocuk aldı. Öylece duruyordu, dimdik, yüzü ve kitap kalkık, bir yücelme tavrıyla. Sırtında bir cüppe olsa, Katolik korosunda bir çocuk olabilirdi, kilise kubbesi yerine yükselen gölgeli bölmeyle, ötesindeki amonyaklı ve kuru kokulu karanlıkta hayvanların arasına

homurtularla kıpırdanıp ayaklarını tembelce yere vurdukları kaba saba tahta duvarla. McEachern katı bir tavırla yem kutularından birinin üzerine çömeldi, dizleri ayrık, bir eli dizinde ve gümüş saat öbür avucunda, temiz, sakallı yüzü oyulmuş taş gibi sert, gözleri insafsız, soğuk, ama kötü değil.

Böylece bir saat durdular. Saat dolmadan Mrs. McEachern evin arka kapısına geldi. Ama konuşmadı. Sadece durdu orda, ahıra bakarak, şapkası, şemsiye ve yelpazesiyle. Sonra dönüp eve girdi.

Gene saatin dolduğu saniyede McEachern saatini cebine koydu.

«Şimdi öğrendin mi?» dedi. Çocuk cevap vermedi, kaskatı, dimdik, açık kitabı önünde tutarak. McEachern kitabı ellerinden aldı. Çocuk hiç kıpırdamadı. «Kateşizmi söyle,» dedi McEachern. Çocuk, dosdoğru önündeki duvara bakıyordu. Yüzü şimdi adamakıllı beyazdı derisinin yumuşak dolgun solukluğuna karşın. Dikkatlice ve bilinçlice McEachern, kitabı tahtaya koydu ve kayışı aldı. On kere vurdu. Bitirdiğinde, çocuk daha bir an kıpırtısız durdu. Henüz kahvaltı etmemişti; ikisi de henüz kahvaltı etmemişlerdi. Sonra çocuk sendeledi ve adam kolunu yakalayıp tutmasaydı düşecekti. «Gel,» dedi McEachern, onu yem kutusuna götürmeye çalışarak. «Şuraya otur.»

«Hayır,» dedi çocuk. Sesi hafifti, yüzü adamakıllı beyazdı.

«Kitabı al,» dedi McEachern, çocuğun eline vererek. Bölmenin penceresinde Mrs. McEachern belirdi, evden gelerek. Şimdi üzerinde solgun bir Mother Hubbard elbisesi vardı ve bir de güneş bonesi ve sedir tahtasından bir kova taşıyordu. Bölmeye bakmadan pencerenin önünden geçti ve kayboldu. Biraz sonra bir kuyu çıkrığının yavaş gıcırtısı onlara eriştı, huzur dolu, korkutucu bir nitelikle gelerek sebt havasına. Sonra gene pencerede belirdi, gövdesi şimdi elindeki kovanın ağırlığına göre dengelenmiş ve yeniden eve girdi ahıra bakmadan.

Gene saat dolar dolmaz McEachern başını saatten kaldırdı. «Öğrendin mi?» dedi. Çocuk cevap vermedi, kıpırdamadı. McEachern yaklaşınca, çocuğun sayfaya hiç bakmadığını gördü, gözlerinin bir yere takılı ve boş olduğunu. Elini kitaba atınca çocuğun kitaba bir ip ya da direkmişçesine yapıştığını anla-

dı. McEachern kitabı zor elinden çekince, çocuk boylu boyunca yere düştü ve bir daha kıpırdamadı.

Ayıldığında öğle üzerini geçmişti. Alçak tavanlı çatı odasında kendi yatağındaydı. Oda sessizdi, daha şimdiden alacakaranlıkla doluyordu. Oldukça iyi buldu kendini ve bir zaman öylece yattı, rahat bir şekilde tepesindeki eğik tavana bakarak, yatağının yanında birisinin oturduğunu fark edinceye kadar. McEachern'dı. Şimdi o da gündelik elbiselerini giymişti — tarlaya giderken giydiği tulum değil, yakasız, temiz, soluk bir gömlek ve soluk, temiz, haki pantolon. «Uyandın,» dedi. Eli geldi ve örtüyü çekti. «Gel,» dedi.

Çocuk kıpırdamadı. «Gene beni dövecek misin?»

«Gel,» dedi Mc Eachern. «Kalk.» Çocuk yataktan kalkıp durdu, zayıf, kaba saba pamuklu çamaşırlarıyla. McEachern da kımıldanıyordu, katı bir şekilde, beceriksiz, sertkaslı hareketlerle, çok büyük bir çaba harcarmışcasına; bir çocuğun şaşkınlıksız ilgisiyle seyreden oğlan, odamın yavaş ve ağır bir şekilde yatağın yanına diz çöktüğünü gördü. «Diz çök,» dedi McEachern. Çocuk diz çöktü; basık, alacakaranlık odada ikisi diz çöktüler: Küçük biçim kısaltmış çamaşırları içinde, ne acıma, ne şüphe bilmeyen insafsız adam. McEachern dua etmeye başladı. Uzun bir süre dua etti, sesi vınlayarak, uyutucu, tekdüzeli. Tanrı'nın sevdiği bir çocuğa, bir öksüze karşı el kaldırarak, Sebt Günü'nü kötüye kullanmasından dolayı bağışlanmasını diledi. Çocuğun inatçı yüreğinin yumuşamasını ve onun da boyun eğmeme günahının, aşağıladığı ve boyun eğmediği adamın yardımıyla bağışlanmasını diledi, bilinçli inayet tarafından ve yoluyla ve dolayısıyla Büyük Tanrı'nın kendisi kadar ulu olmasını istedi.

Bitirdi ve doğruldu, ayağa kalkarak. Çocuk hâlâ diz çökmüş oturuyordu. Hiç kımıldamadı. Ama gözleri açıktı (yüzü hiç gizlenmemiş ve alçalmamıştı) ve yüzü oldukça durgundu; durgun, huzur dolu, oldukça anlaşılmaz. Lâmbanın durduğu masada adamın bir şeyler yaptığını işitti. Bir kibrit çakıldı, sürtüldü; alev fitilin üstünde düzgünce yükseldi, üstünde adamın elinin kana bulanmış gibi göründüğü şişenin altında. Gölgeler döndüler ve düzgünleştiler. McEachern masada lâmbanın ya-

nından bir şey aldı: Kateşizm. Eğilip çocuğa baktı: Bir burun, çıkık bir yanak, granit gibi, çökük ve gözlüklü gözçukuruna dek sakallı. «Kitabı al,» dedi.

Pazar sabahı kahvaltıdan önce başlamıştı. Daha kahvaltı etmemişti; herhalde ne o, ne de adam bunu bir kere olsun düşünmemişlerdi bile. Adam kendisi kahvaltısını yememişti, yalnız masaya gidip yemeğin ve yemek yeme zorunluğunun kutsanması için yakarmıştı. Öğle yemeği sırasında çocuk, sinir yorgunluğundan uyumuştu. Ve akşam yemeği zamanında, ikisi de yemeği düşünmemişlerdi. Çocuk nesi olduğunu bile anlamıyordu, niçin zayıf ve rahat olduğunu.

Yatakta yatarken böyleydi. Lâmba hâlâ yanıyordu; dışarısı iyice kararmıştı artık. Biraz zaman geçmişti, ama ona öyle geliyordu ki, başını çevirse görüverecekti ikisini, kendisiyle adamı, yatağın yanında diz çökmüşken ya da hiç değilse, halıda ikisinin dizlerinin izlerini, elle tutulur bir madde olmadan. Hava bile düşte konuşurmuş gibi çıkan o tekdüzeli sesin salgısını hâlâ atar gibiydi, gerçek halıda bir hayalet iz bile bırakamayan bir Varlık'la konuşan, yalvaran, tartışan o sesin.

Öylece yatıyordu, sırtüstü, elleri göğsünde kavuşmuş tıpkı bir mezar heykeli gibi, dar merdivenlerde gene ayak sesi işittiği zaman. Adamın ayak sesi değildi; McEachern'ın arabayla gittiğini işitmişti, alacakaranlıkta üç mil ötedeki ve Presbiteryen olmayan bir kiliseye giderken, sabah için kendine verdiği cezayı ödemek üzere.

Çocuk başını çevirmeden, Mrs. McEachern'ın yavaş yavaş merdivenden yukarı çabaladığını işitti. Döşemede yaklaştığını işitti. Bakmadı, az sonra gölgesi gelip onun görebileceği şekilde duvara düştüğü halde ve kadının bir şey taşımakta olduğunu gördü. Bir yiyecek tepsisiydi. Tepsiyi yatağa koydu. Çocuk bir kere bile bakmamıştı kadına. Hiç kımıldamamıştı. «Joe,» dedi. Çocuk kımıldamadı. «Joe,» dedi. Kadın, onun gözlerinin açık olduğunu görebiliyordu. Ona elini dokundurmadı.

«Aç değilim,» dedi.

Kadın kımıldamadı. Duruyordu, ellerini önlüğüne sokmuştu. Kadın da ona bakmaz gibiydi. Yatağın ötesindeki duvarla konuşur gibiydi. «Ne düşüdüğünü biliyorum. O değil. Getirme-

mi bana o söylemedi. Ben düşündüm. O bilmiyor. Onun gönderdiği yiyecek değil.» Çocuk kımıldamadı. Yüzü taştan oyulmuş bir yüz gibi durgundu, tahta tavanın dik eğimine bakıyordu. «Bugün hiç yemek yemedin. Otur da ye. Bunu sana getirmemi o söylemedi. O bilmiyor. Gidene kadar bekledim, sonra kendim hazırladım.»

O zaman doğruldu. Kadın onu gözlerken yataktan kalktı ve tepsiyi aldı ve köşeye götürdü ve tersyüzü çevirdi, tabakları ve yemeği ve her şeyi yere dökerek. Sonra yatağa döndü, boş tepsiyi bir kutsal ekmek kabıymış gibi taşıyarak, bir erkeğin giymesi için satın alınan kısaltılmış çamaşırları cüppe yerine. Kadın ona bakmıyordu artık, kımıldamadığı halde. Elleri hâlâ önlüğüne sarılıydı. Yatağa girip gene sırtüstü yattı, gözleri açık ve hâlâ tavana dikili. Kadının kıpırtısız gölgesini görebiliyordu, biçimsiz ve azıcık kamburcana. Sonra gölge gitti. Bakmadı, ama köşede diz çöktüğünü, kırık tabakları tepsiye doldurduğunu işitebiliyordu. Sonra odadan çıktı. O zaman oldukça sessiz oldu. Sürekli fitilin üstünde lâmbanın ateşi süreklice yanıyordu; duvarda dönen pervanelerin çırpınan gölgeleri kuşlar kadar büyüktü. Pencerenin ötesinden koklayabiliyor, duyabiliyordu karanlığı, baharı, toprağı.

O zaman daha sekiz yaşındaydı. Hatırladığı şeyi belleğin bilmesi yıllar sonraydı; o geceden yıllar sonra hatırlamıştı bir saat sonra yataktan kalktığını ve gittiğini ve köşede halının üstünde diz çökmediği gibi diz çöktüğünü ve sövgüye uğrayan yemeğin üzerinde diz çökerek elleriyle yediğini, bir vahşi gibi, bir köpek gibi.

Alacakaranlıktı; bu zamanda eve doğru epey yol almış olması gerekirdi. Cumartesi öğle sonraları serbestti ama, bu saatte evden bu kadar uzaklarda hiç olmamıştı. Eve vardığında dayak yiyecekti. Ama yokluğu sırasında yaptığı ya da yapmadığı herhangi bir şey için değil. Eve vardığında hiç günah işlemediyse bile, McEachern onu günah işlerken görmüş gibi dayak yiyecekti.

Ama belki kendisi de şu anda bilmiyordu günahı işlemeyeceğini. Alacakaranlıkta beşi, az önce, yüz yarda kadar öte-

de saklandıkları yerden, zenci kızın girdiğini ve bir kere geri baktığını ve kaybolduğunu gözledikleri terk edilmiş bıçkıevi barakasının sarkık kapısı çevresinde sessizce toplanmışlardı. Daha büyükçe oğlanlardan biri düzenlemişti bu işi ve ilk o girmişti. Öbürleri, birbirlerinin tıpkısı tulum giymiş oğlanlar, üç millik bir çevrenin içinde otururlardı ve Joe McEachern adıyla tanıdıkları çocuk gibi onlar da on dört, on beş yaşlarındayken büyük adam gibi tarla sürebilir, süt sağabilir ve odun kesebilirlerdi ve şimdi giriş sırasını kestirmek için aralarında saman çöpü çekiyorlardı. O belki bunun bir günah olduğunu bile düşünmüyordu evde kendisini beklemekte olan adamı hatırlayıncaya kadar, çünkü on dört yaşında biri için dünyanın en büyük günahı herkesin önünde bâkirlik hükmünü giymektir.

Sırası geldi. Barakaya girdi. Karanlıktı. Girer girmez korkunç bir telâşa kapıldı. İçinde bir şey dışarı çıkmaya çabalıyordu, diş macununu düşündüğü zamanki gibi. Ama kıpırdayamadı hemen, orada durdu, kadının kokusunu alarak, zencinin kokusunu alarak aynı anda; kadındişizenciyle ve telâşla kuşatılmış, kıstırılmış, kadın konuşana dek beklemek zorunda: Belirli bir kelime olmayan ve bütünüyle bilinçsiz, rehberlik edecek bir ses. Sonra onu görüyormuş gibi geldi — bir şey, sırtüstü, düşük: Gözleri belki de. Eğilince, bir kara kuyuya bakar gibi oldu ve dipte pırıltılar gördü ölü yıldızların yansıları gibi. Kımıldanmaya başladı, çünkü ayağı ona değmişti. Sonra ayağı gene değdi ona, çünkü tekme atmıştı. Sertçe tekmeledi onu, boğuk bir şaşkınlık ve korku ulumasının içine ve ötesine vurarak tekmeleri. Kadın bağırmaya başladı, o kavradı onu, kolundan yakaladı, sert, yabanıl yumruklar atmaya başladı, yumrukları belki de sese savurarak, etini nasıl olsa duyarak, kadındişizenci ve telâşla kuşatılmış.

Sonra kadın kaçtı yumruğundan ve o da geri kaçtı öbürleri üzerine yüklenince, üşüşerek, sarılarak, araştırarak, o vurarak onlara, soluğu öfke ve umutsuzlukla ıslıklı. Sonra erkekti kokladığı, onların kokusuydu; bunun altında bir yerlerde dişi seğirtiyor, bağırıyordu. Boğuştular ve savruldular, değen her el ya da gövdeye vuruyordu, sonunda yığın halinde çöktüler, o en altta. Gene de boğuştu, dövüşerek, ağlayarak. Şimdi hiç dişi

yoktu. Sadece dövüştüler; sanki aralarında bir rüzgâr esmişti, sert ve temiz. Onu yakalamışlardı şimdi, kıpırdayamıyordu. «Duracak mısın artık? Yakaladık seni. Söz ver duracağına.»

«Hayır,» dedi. Çabaladı, kıvrılarak.

«Dur artık, Joe! Hepimizle başa çıkamazsın. Seninle dövüşmek isteyen yok zaten.»

«Hayır,» dedi, soluyarak, boğuşarak. Hiçbiri göremiyor, seçemiyordu kimin kim olduğunu. Kızı büsbütün unutmuşlardı ve niçin dövüştüklerini, başında billyorlardıysa eğer. Öbür dördü otomatik bir şekilde ve bir tepke olarak girmişlerdi kavgaya: Erkeği az önce çiftleştiği ya da çiftleşmek üzere olduğu dişiyle ya da dişi için ya da dişi yüzünden dövüşmeye birdenbire itiveren o zorunlukla. Ama onun niçin dövüştüğünü hiçbiri anlamamıştı. Ve o da anlatamazdı onlara. Onu yere yapışık tuttular, hafif, kısık seslerle konuşarak.

«Oradakiler buraya gelsin. Biz de aynı zamanda onu bırakırız.»

«Kim tutuyor onu? Kim bu elimin değdiği?»

«İşte; bırakalım. Dur biraz: İşte burada. Ben ve—» Gene bütün yığın kaykıldı, çabaladı. Gene onu yakaladılar. «Tutuyoruz. Siz aradan çekilin. Bize yer bırakın.»

İkisi kalkıp kapıya doğru geriliediler. Sonra öbür ikisi topraktan yukarı doğru infilâk etmiş gibi oldu, karanlık dolu barakadan ve koşmaya başladılar. Joe serbest kalır kalmaz savurdu yumruğu, ama kaçmışlardı bile. Sırtüstü yattığı yerden dördünün birden karanlıkta koşuşunu gözledi, yavaşladılar, bakmak için durup döndüler. Kalktı ve barakadan çıktı. Kapıda durdu, üstünü başını süpürerek, gene otomatik bir hareketle ve biraz ötede çocuklar sessizce kümelenip ona baktılar. O bakmadı onlara. Yürüdü, alacakaranlıkta tulumu kararenkli. Geç olmuştu. Akşam yıldızı bir yasemin gibi dolgun ve ağırdı. Bir kere bile dönüp bakmadı. Yürüdü, solarak, hayaletsi; onu gözleyen dört çocuk sessizce kümelendi, alacakaranlıkta yüzleri küçük ve solgun. Aralarından birdenbire bir ses çıktı, yüksek: «Yaaah!» Geri bakmadı. İkinci bir ses hafifçe konuştu, ses havayı hafifçe delerek, duru: «Yarın kilisede görüşürüz, Joe.» Ce-

vap vermedi. Yürüdü. Arasıra, mekanik bir şekilde, elleriyle üstünü süpürüyordu.

Evi gördüğünde batıda hiç ışık kalmamıştı. Ahırın ardındaki çayırda bir pınar vardı: Karanlıkta koklanan ve işitilen ama görülmeyen bir küme söğüt. Yaklaşırken kurbağaların kaval sesleri, aynı anda çalışan makaslarla birdenbire kesilen teller gibi sustular. Diz çöktü; karanlıkta yüzünün gölgesi bile zor seçiliyordu. Yüzünü, şişmiş gözünü yıkadı. Yürüdü, çayırı geçip mutfak ışığına doğru ilerledi. Işık onu seyreder gibiydi, bekleyerek ve tehdit ederek, bir göz gibi.

Bahçe çitine varınca durdu, mutfak penceresinin ışığına baktı. Çite yaslanarak bir süre orada durdu. Çimen ses çıkarıyordu, cırcırlarla canlıydı. Çiygri toprağa ve ağaçların koyu şeritlerine karşı ateşböcekleri uçuşup soluyorlardı, kararsız ve başıboş. Evin yanındaki bir ağaçta bir kuş ötüyordu. Arkasında, pınarın ötesindeki koruda, iki çobanaldatan kuşu ıslık çalıyordu. Onların ötesinde, sanki yaz'ın sonuncu bir ufkunun ötesinde, bir köpek uluyordu. Sonra çiti geçti ve henüz sağmadığı iki ineğin beklediği ahırın kapısında birisinin oldukça kıpırtısız oturduğunu gördü.

McEachern'i hiç şaşırmadan tanımış gibiydi, sanki konum bütünüyle mantıklı, akla yakın ve kaçınılmazmış gibi. Belki de o zaman nasıl kendisiyle adamın her zaman birbirlerine güvenebildiklerini, bağlanabildiklerini düşünüyordu; ne yapacağı kestirilemeyenin sadece kadın olduğunu. McEachern'a göre, en büyük günahı işlemekten kaçındığı halde, sanki bu günahı işlemiş gibi ceza görmek üzere olduğu durumunda hiçbir uygunsuzluk görmüyordu belki de. McEachern ayağa kalkmadı. Hâlâ oturuyordu, duygusuz ve kaya gibi, kapının kara esneyişinde gömleği bir beyaz leke. «Sütü sağdım ve yem verdim,» dedi. Sonra kalktı, kararlı bir şekilde. Kayışın şimdiden elinde olduğunu çocuk belki biliyordu. Kayış kalktı ve indi, kararlı, sayıyla, kararlı, tok seslerle. Çocuğun gövdesi sanki tahta ya da taştı; bir direk ya da kule kl, üzerinde duygulu yanı bir derviş gibi dalgın, düşünceli ve uzaklarda yücelmeyle ve kendini çarmıhlamayla.

Mutfağa yaklaşırken yanyana yürüyorlardı. Pencereden ge-

len ışık üzerine vurduğu zaman adam durdu ve döndü, eğilerek, bakarak, «kavga,» dedi. «Ne için?»

Çocuk cevap vermedi. Yüzü oldukça durgun, rahattı. Bir süre sonra cevap verdi. Sesi hafif, soğuktu. «Hiç.»

Orada durdular. «Yani, anlatamaz mısın, yoksa anlatmak istemiyor musun?» Çocuk cevap vermedi. Başı eğik değildi. Hiçbir yere bakmıyordu. «O zaman, bilmiyorsan aptalsın. Anlatmıyorsan alçaksın. Kadına mı gittin?»

«Hayır,» dedi çocuk. Adam ona baktı. Konuştuğunda sesi düşünceliydi.

«Bana hiç yalan söylememiştin. Yani ben bilmiyorum söylediğini.» Çocuğa baktı, durgun profiline. «Kiminle dövüştün?»

«Birden fazlaydılar.»

«Ya,» dedi adam. «Üzerlerinde iz bırakmışındır, herhalde.»

«Bilmiyorum. Sanırım.»

«Ya,» dedi adam. «Git yıkan. Yemek hazır.»

O gece yattığında kaçmaya karar vermişti. Bir kartal gibi duyuyordu kendini: Sert, yeterli, muktedir, pişmanlıksız, güçlü. Ama geçti bu, o zaman kendisi bunu anlamadığı halde, kartal gibi, bütün uzay gibi kendi eti de hâlâ bir kafesti.

McEachern, iki gün ineğin yokluğunu duymadı. Sonra ahırda saklı olduğu yerde yeni takım elbiseyi buldu; eline alınca hiç giyilmemiş olduğunu anladı. Takımı öğleden önce bulmuştu. Ama bir şey söylemedi. O akşam Joe süt sağarken ahıra girdi. Alçak tabureye oturmuş ve başı ineğin sağrısına doğru eğikken çocuğun gövdesi, hiç değilse boy bakımından bir adam gövdesiydi. Ama McEachern bunu görmüyordu. Bütün gördüğü çocuktu, on iki yıl önceki o aralık akşamında, arabasında bir hayvanın durgun ve tetikte ve umursamaz edilginliğiyle oturan beş yaşındaki öksüzdü. «Senin ineği göremiyorum.» dedi McEachern. Joe cevap vermedi. Kovanın üzerine, sütün sürekli hışırtısının üzerine eğildi. McEachern, arkasında ve tepesinde duruyor, ona yukarıdan bakıyordu. «Senin inek dönmedi, diyorum.»

«Biliyorum,» dedi Joe. «Herhalde derenin oradadır. Ben bakarım ona, benim olduğuna göre.»

«Ah,» dedi McEachern. Sesi yükselmemişti. «Elli dolarlık bir ineği geceleyin derenin orada bırakmak hiç doğru değil.»

«Kaybolursa kayıp benim,» dedi Joe. «Benim ineğimdi.»

«İdi?» dedi McEachern. «Benim ineğim *idi* mi dedin?»

Joe başını kaldırmadı. Parmakları arasından süt sürekli olarak kovaya süzülüyordu. Arkasında McEachern'ın kımıldadığını işitti. Ama Joe, süt kesilene değin dönüp ardına bakmadı. Sonra döndü. McEachern, kapının eşiğinde bir kutuya oturmuştu. «Önce sütü eve götür,» dedi.

Joe kalktı, kova elinde sallanıyordu. Sesi hafif ama inatçıydı. «Sabahleyin bulurum.»

«Sütü eve götür,» dedi McEachern. «Ben burada seni bekleyeceğim.»

Joe bir an daha durdu orada. Sonra kımıldadı. Ahırdan çıkıp eve doğru yürüdü. Kovayı masaya bırakırken, Mrs. McEachern içeri girdi. «Yemek hazır,» dedi. «Mr. McEachern daha eve gelmedi mi?»

Joe geri dönüyordu, kapıya doğru. «Birazdan gelir,» dedi. Kadının kendisini gözlediğini duyabiliyordu. Kadın konuştu, deneyen, dertli bir sesle:

«Ancak elini, yüzünü yıkayacak kadar zamanın var.»

«Birazdan geliriz.» Ahıra döndü. Mrs. McEachern kapıya gelip arkasından baktı. Hava tam kararmamıştı ve kocasının ahır kapısında durduğunu görebiliyordu. Seslenmedi. Sadece orada durdu ve iki adamın karşılaşmalarını gözetledi. Söylediklerini işitemiyordu.

«Derenin oradadır diyorsun, öyle mi?» dedi McEachern.

«Olabilir, diyorum. Epey büyük bu çayır.»

«Ah,» dedi McEachern. İkisinin de sesi durgundu. «Nerede olacağını sanıyorsun?»

«Bilmiyorum. İnek değilim. Nerede olacağını bilmiyorum.»

McEachern kıpırdadı. «Gidip bakalım,» dedi. Biri önde, biri arkada çayıra girdiler. Dere çeyrek mil ötedeydi. Aktığı yerde, ağaçların koyu şeritleri önünde ateşböcekleri göz kırpıp soluyorlardı. Bu ağaçlara vardılar. Ağaç gövdeleri bataklık çalılarıyla boğulmuştu, gündüzün bile zordu buradan geçmek. «Çağır,»

dedi McEachern. Joe cevap vermedi. Kımıldamadı. Karşı karşıya durdular.

«Benim ineğim,» dedi Joe. «Onu bana sen verdin. Danayken büyüttüm, çünkü benim olsun diye vermiştin.»

«Evet,» dedi McEachern. «Onu sana ben verdim. Sahip olmanın, mülkiyetin sorumluluğunu öğrenesin diye. Tanrı'nın izniyle sahip olduğun şeye karşı sahiplik sorumluluğunu. Sana tedbirli olmayı ve agrandismanı öğretmek için. Çağır onu.»

Bir süre daha karşılıklı durdular. Belki birbirlerine bakıyorlardı. Sonra Joe döndü ve bataklığın yanı sıra yürümeye başladı. McEachern izleyerek, «niçin çağırmıyorsun?» dedi. Joe cevap vermedi. Bataklığı, dereyi görmüyor gibiydi. Tersine, evin yerini belirten tek ışığa bakıyor, ışıktan uzaklığını hesaplar gibi arasıra geri dönüyordu. Hızlı yürümüyorlardı, ama az sonra çayırın sonunu gösteren sınır çitine geldiler. Artık iyice kararmıştı. Çite varınca Joe döndü ve durdu. Şimdi ötekine bakıyordu. Gene yüz yüze durdular. Sonra McEachern konuştu: «İneği ne yaptın?»

«Sattım,» dedi Joe.

«Ah. Sattın. Peki karşılığında ne aldın, sorabilir miyim?»

Artık birbirlerinin yüzlerini seçemiyorlardı. Sadece iki biçimdiler, hemen hemen aynı boyda, yalnız McEachern daha genişti. Gömleği olan beyaz lekenin üstünde McEachern'ın başı, İç Savaş anıtlarındaki mermer top güllelerini andırıyordu. «Benim ineğimdi,» dedi Joe. «Madem benim değildi, niçin benim olduğunu söyledin? Niçin bana verdin?»

«Haklısın. Senindi. Onu sattığın için azarlamadım seni henüz, iyi bir fiyat aldınsa. Ve pazarlıkta aldandınsa bile, ki on sekiz yaşında bir çocuğun aldanması beklenir, seni bunun için azarlamayacağım. Dünyanın durumunu daha iyi bilen birinin öğütünü alsan daha iyi olacağı halde. Ama sen de öğrenmelisin, benim öğrendiğim gibi. Benim sorduğum şu, parayı saklamak için nereye koydun?» Joe cevap vermedi. Yüz yüze durdular. «Saklaması için üvey annene verdin herhalde.»

«Evet,» dedi Joe. Ağzı dedi bunu, yalanı söyledi. Cevap vermeye niyet etmemişti hiç. Ağzının kelimeyi söylediğini, bir

çeşit çarpılmış şaşkınlıkla işitti. Sonra artık çok geçti. «Saklasın diye ona verdim,» dedi.

«Ah,» dedi McEachern. İçini çekti; neredeyse rahata ermiş bir sesti bu, sevinçli ve utkulu. «Ve şüphesiz ahırda saklı bulduğum yeni takım elbiseyi de sana üvey annenin aldığını söyleyeceksin. Elinden gelen bütün günahları açığa vurdun: Tembellik, nankörlük, dine saygısızlık ve küfür. Ve şimdi geri kalan ikisini de işlerken yakalıyorum seni: Yalan ve şehvet düşkünlüğü. Yeni elbise ne işine yarar orospuların ardına düşmesen?» Ve o zaman on iki yıl önce evlât edindiği çocuğun bir erkek olduğunu kabul etti. Yüz yüze, neredeyse burun burunayken, Joe'ya yumruğuyla vurdu.

Joe ilk iki yumruğu yedi; belki alışkanlıktan, belki şaşkınlıktan. Ama yedi yumrukları, adamın sert yumruğunun iki kere yüzüne indiğini duydu. Sonra geri sıçradı, eğildi, kanı emerek, soluyarak. Yüz yüze durdular. «Bir daha vurayım deme sakın,» dedi.

Daha sonra, tavanarasındaki yatağında soğuk ve katı yatarken, aşağıdaki odadan seslerinin dar merdivenlerden yukarı geldiğini işitti.

«Onu ben aldım ona!» diyordu Mrs. McEachern. «Ben aldım! Tereyağ paramla aldım. Sen söylemiştin alabilirim — harcayabilirim — Simoni Simon!»

«Sen ondan daha beceriksiz bir yalancısın,» dedi adam. Sesi ölçülü, kaba, öfkesiz geldi dar merdivenlerden Joe'nun yatağında yattığı yere. Dinlemiyordu onu. «Diz çök. Diz çök. DİZ ÇÖK, KADIN. Tanrı'dan dile seni bağışlamasını; benden değil.»

Kadın hep ona karşı iyi davranmaya çalışmıştı, on iki yıl önceki o ilk aralık akşamından beri. Verandada bekliyordu —sabırlı, çökmüş bir yaratık, ağaran saçlarının düzgün kıvrımıyla etekliğinden başka cinsini belirten hiçbir yanı yok— araba geldiğinde. Sanki insafsız ve bağnaz adam tarafından kurnazca öldürüleceği ve adamın niyeti, kadının bilinci dışında bir şeye yavaş yavaş yozlaşacağı yerde, edilgin ve çekice kolay

gelir bir maden gibi dövülerek incelmiş ve incelmiş, sonunda kör umutlarla gerçekleşmemiş isteklerin artık kül gibi hafifleyen ve solan bir daralışı olmuştu.

Araba durunca, sanki önceden tasarlamış, talim etmiş gibi yaklaşmıştı: Onu nasıl arabadan alıp eve taşıyacağını. Yürüyebilecek kadar büyüdüğünden beri hiçbir kadın onu kucağında taşımamıştı. Debelenip aşağı indi ve eve kendi yürüyerek girdi, yürüdü içeri, partallarının içinde küçücük, şekilsiz. Kadın arkasından gelmişti, çevresinde konuşarak. Onu oturttu; sanki kadın çevresinde bir çeşit zorlanmış tetiklikle dolanıyordu, şaşkın ve tetikte bir havayla, hemen sıçramaya hazır ve onu ve kendisini önceden tasarladığı şekilde hareket ettirmek ister gibi. Önünde diz çökmüş, ayakkabılarını çıkarmaya uğraşıyordu, oğlan ne yapmak istediğini anlayıncaya kadar. Kadının ellerini itmiş ve ayakkabıları kendi çıkarmıştı ama onları yere bırakmamıştı. Elinde tutmuştu. Kadın çoraplarını çekmiş ve bir leğen sıcak su getirmişti, öylesine çabuk getirmişti ki, leğeni bir çocuktan başka kim olsa anlardı bunu sabahtan beri hazır bulundurduğunu. O zaman ilk olarak konuşmuştu. «Dün yıkandım,» demişti.

Kadın cevap vermemişti. Önünde diz çökmüş ve çocuk onun başının tepesini ve ayaklarının orada beceriksizce bir şeyler yapan ellerini seyretmişti. Artık ona yardım etmeye çalışmamıştı. Ne yapmak istediğini anlayamıyordu, soğuk ayakları sıcak suyun içinde otururken bile. Geri kalanının başlamasını bekliyordu; ne olursa olsun, hoş olmayacak kısmını. Bu da daha önceleri hiç gelmemişti başına.

Sonra onu yatırmıştı. İki yıldır kendi kendine giyiniyor, soyunuyordu ve arasıra ortaya çıkan bir iki Alice'ten başka ona dikkat ya da yardım eden bulunmuyordu. Zaten hemen uyuyamayacak kadar yorgundu ve şimdi şaşırmış ve dolayısıyla sinirlenmişti de, uyuyabilmek için kadının odadan çıkmasını bekliyordu. Sonra kadın odadan çıkmamıştı. Çıkacağına, yatağın yanına bir sandalye çekip oturmuştu. Odada ateş yanmıyordu; soğuktu. Omuzlarına bir şal almış, şala iyice sarınmıştı, soluğu buğulanıyordu sigara içer gibi. Ve şimdi uykusu iyice dağılmıştı. Her neyse o sevmeyeceği kısmın, her ne yaptıysa, işte onun

başlamasını bekliyordu. Hepsinin bu kadar olduğunu bilmiyordu. Bu da daha önce hiç gelmemişti başına.

O gece başlamıştı. Hayatının geri kalan kısmında süreceğini sanıyordu. On yedi yaşında eskiyi düşündüğünde, hayal kırıklığından, beceriksizlikten, budala içgüdülerden doğan önemsiz, sakar, boşuna çabaların uzun dizisini görebiliyordu: Gizlice onun için hazırladığı ve sonra onun da gizlice yemesi için ısrar ettiği yemekleri, o bunları yemek istemediği ya da McEachern'ın zaten aldırış etmeyeceğini bildiği zamanlarda; bu gece olduğu gibi, ister hakkedilmiş ister edilmemiş, ister âdil ister adaletsiz, zaten kişisel bir şey olmayan ve gerek çocuğun, gerekse adamın doğal ve kaçınılmaz bir olgu diye kabul ettikleri ve kadının, o kendine özgü tavrıyla işe karışıp özel bir koku, bir devamlılık, kalıcı bir tad verdiği cezalarla çocuğun arasına girmek isteyişi.

Kimi zaman yalnız kadına söylemeyi düşünürdü, çaresizliği içinde bunu ne değiştirebilecek, ne de bilmezlikten gelebilecek olan, bunu bilecek olan ve bu bilgiye dolaysız ve beklenir tepkisiyle bu olguyu aralarındaki ilişkilerden bir etken olarak bir daha belirlememek üzere silecek adamdan saklamak gereğini duyacak olan kadına. Yemek istemediği gizli yiyeceklerin gizlice ödenmesi olarak ona gizlice söylemek: «Dinle. Bir dinsize ve bir nankör baktığını söylüyor. Cesaretin varsa anlat ona kime baktığını. Kendi çatısı altında bir zenciye bakmış olduğunu, kendi masasında kendi yiyeceğiyle beslediğini.»

Çünkü kadın ona karşı hep iyi davranmıştı. Adam, sert, âdil, insafsız adam, sadece belirli bir şekilde hareket etmek ve mukadder armağan ya da cezasını almak için ona bağımlıydı, tıpkı çocuğun da, belirli iş ve kötü işlerine karşı belirli bir tepki göstermesi bakımından adama bağımlı olduğu gibi. Kadındı, kadınca gizlilik sevgisi ve içgüdüsüyle, en basit ve masum hareketlere bile hafif bir kötülük kokusu bulaştıran. Kadın tavanarasındaki odasının duvarında gevşek bir tahtanın arkasına teneke bir kutu içinde biraz parayı gizlice koymuştu. Paranın tutarı önemsizdi ve görünüşte kocasından başka kimseden gizil tutulmuyordu ve çocuk, adamın buna aldırış etmeyeceğinden emindi. Ama çocuktan hiç gizlenmemişti. Daha çocuk

olduğu zamanlarda bile kadın, oyun oynayan bir çocuğun bütün o gergin ve gizemli tedbirliliğiyle tavanrasına süzülüp sakladığı paraya az ve seyrek ve dehşetli onluklar ve beşlikler eklerken onu da yanına alırdı (yeryüzünde ona bu iş için olmaz diyecek kimse bulunmazken, bütün bu düzen ve aldatmacaların neye yaradığını anlayamazdı), onun yuvarlak ciddî gözlerinin önünde tenekeye değerini anlamadığı paralar koyardı. Kadındı çocuğa güvenen, yemek yemesi için ısrar ettiği gibi ona güvenmek için de ısrar eden: Fesat kurarak, gizli gizli, güvenme eylemiyle örnek bulması gereken olguyu bile gizleyerek.

Çok çalışmak değildi nefret ettiği, ceza ve haksızlık da değildi. İkisini görmeden önce de alışıktı bunlara. Daha azını beklemiyordu, onun için ne öfkelenmiş, ne de şaşırmıştı. Kadındı: Kurban gitmeye mahküm olduğuna inandığı ve erkeklerin sert ve insafsız adaletinden daha fazla nefret ettiği o yumuşak iyilikti. «Beni ağlatmaya çalışıyor,» diye düşündü, yatağında sert ve soğuk yatarken, elleri başının altında ve ay ışığı gövdesine düşmüş, adamın sesinin sürekli mırıltısının, cennete doğru aldığı yolun ilk aşaması olan merdiveni tırmanışını işiterek; «beni ağlatmaya çalışıyordu. O zaman sanıyor ki beni alırlar.»

8

Sessizce kımıldayarak ipi gizleme yerinden aldı. İpin bir ucu pencerenin içine takılmak için önceden hazırlanmıştı. Artık toprağa inmesi ve geri dönmesi hiç zaman almıyordu; artık, bir yıldan fazla zamanın talimiyle, ipe sadeçe elleriyle tırmanabiliyordu, ayağını evin duvarına bir kere bile değdirmeden, bir kedinin gölgemsi çevikliğiyle. Pencereden sarkıp ipin serbest ucunu hışırdatarak aşağı attı. Ay ışığında bir örümcek ağı gibi ince görünüyordu. Sonra, ayakkabıları yanyana bağlanmış ve arkasında kemerine sıkıştırılmış olarak, ipten aşağı kaydı, yaşlıların uyuduğu odanın penceresini bir gölge gibi hızla geçerek. İp tam pencerenin önünde sarkıyordu. Gererek yana çekti, duvara yapıştırdı ve bağladı. Sonra ay ışığında ahıra giderek yemliğe tırmandı ve yeni elbiseyi sakladığı yerden çıkardı. Titizce kâğıda sarılmıştı. Açmadan önce elleriyle kâğıdın kıvrımlarını yokladı. «Bulmuş,» diye düşündü. «Biliyor.» Fısıldayarak konuştu: «Plç. Orospu çocuğu.»

Karanlıkta hızla giyindi. Gecikmişti bile, çünkü inek gürültüsünden sonra, bu iş, hiç değilse bu gecelik kapandığı halde kadının burnunu sokup yeniden başlattığı gürültüden sonra, onlara uyumak için zaman vermek zorunda kalmıştı. Bohçada beyaz bir gömlekle bir de boyunbağı vardı. Boyunbağını cebine koydu, ama ay ışığında beyaz gömlek kendini belli etmesin diye ceketini giydi. İndi ve ahırdan çıktı. Yumuşamış, çok yıkanmış tulumundan sonra yeni kumaş dolgun ve sertti. Ev ay ışığının altında çömeliyordu, karanlık, derin ve biraz da hain. Sanki ay ışığında ev bir kişilik kazanmıştı: Tehdit edici, alda-

tıcı. Evin hizasını geçip yola girdi. Cebinden bir dolarlık bir saat çıkardı. Üç gün önce almıştı, paranın birazıyla. Ama daha önce hiç saati olmamıştı ve onun için kurmayı unutmuştur. Ama geciktiğini anlaması için saat gerekmiyordu.

Yol ayın altında dümdüz uzanıyordu, gölgeli dalları yumuşak tozun üstünde kalın ve keskin yatan ağaçlar yolun kıyısını sınırlandırmışlardı. Hızlı yürüyordu, ev şimdi arkasında kalmıştı, kendisi görünmüyordu artık evden. Az ileriden karayolu geçiyordu. Her an otomobilin geçmesini bekliyordu, çünkü kıza yolun başında beklemezse, onu dansın yapıldığı okulda bulacağını söylemişti. Ama hiç otomobil geçmedi ve karayoluna ulaştığında bir ses işitemedi. Yol, gece, boştular. «Belki geçti bile,» diye düşündü. Ölü saati yeniden çıkarıp baktı. Kuracak fırsat bulamadığı için saat ölüydü. Saati kurmasına ve böylece geç olup olmadığını anlamasına fırsat bırakmayan kimseler yüzünden geç kalmıştı. Karanlık yolun ucunda, artık görünmeyen evin içinde, kadın şimdi uyuyordu, çünkü onu geciktirmek için elinden geleni yapmıştı. O yöne baktı, yolun yukarısına; bakma ve düşünme eyleminin içinde durdu; zihin ve gövde sanki aynı düğmeye bağlıymış gibi, yoldaki gölgelerde bir kıpırtı gördüğünü sanarak. Sonra görmediğini sandı, zihnindeki bir şeyin duvara vuran gölge gibi dışarı uzadığını. «Ama umarım odur,» diye düşündü. «Onun olmasını isterdim. İsterdim ki, beni izlesin ve otomobile girdiğimi görsün. İsterdim ki, arkamızdan gelsin. İsterdim ki, beni durdurmaya çalışsın.» Ama yolda bir şey göremedi. Boştu, hain gölgelerle doluydu. Sonra, şehir yolunun ta ötesinden, otomobilin sesini işitti. Bakınca, az sonra ışıkların parıltısını gördü.

Şehirde küçük, kirli bir arka sokak lokantasının garsonuydu kız. Büyük insan, dikkatsiz bir bakışla bile kızın otuzuna varamayacağını anlardı. Ama Joe da onu on yediden yaşlı sanmıyordu, ufak tefekliğinden ötürü. Sadece kısa boylu değildi, yapısı da ufaktı, neredeyse çocuk gibiydi. Ama büyük adam baksa, ufak tefekliğin doğal bir incelikten değil de, ruhun kendi içindeki bir bozukluktan ileri geldiğini anlardı: Hiçbir zaman genç olmayan bir incelikti, bu inceliğin herhangi bir kıvrımında genç olan hiçbir şey yaşamamış, oyalanmamıştı. Saçı koyu

renkti. Yüzü kemikliydi, hep aşağı eğikti, sanki başı boynuna böyle, biraz eğimli bir şekilde yerleştirilmiş gibi. Gözleri oyuncak bir hayvanın düğme gözleriydi: Katılığın bile ötesinde bir nitelik, kendi katı olmadan.

Kızın ufak tefekliği yüzünden bu işe girişti, sanki ufaklığı onu çoğu erkeklerin dönen avcı gözlerinden koruyacak, öbürüne daha çok fırsat tanıyacakmışçasına. İri bir kadın görse göze alamazdı. «Fayda vermez. Bir erkek bulmuştur bile,» diye düşünürdü.

On yedi yaşındayken, sonbaharda başlamıştı. Hafta ortasında bir gündü. Çoğunlukla kasabaya cumartesi gelir ve yanlarında yiyecek getirirlerdi —bu amaçla alınan ve kullanılan bir sepetin içinde soğuk yemek— günü orada geçirmek niyetiyle. Bu kez McEachern bir avukat görmeye gelmişti, işini bitirip yemek zamanında evde olmak niyetiyle. Ama Joe'nun onu beklediği sokağa çıkıncaya kadar saat neredeyse on iki olmuştu. Saatine bakarak geldi. Sonra mahkemenin kulesindeki belediye saatine ve güneşe baktı, bir kızgınlık ifadesiyle. Aynı ifadeyle Joe'ya baktı, saat elinde, gözleri soğuk, tasalı. Çocukluktan alıp büyüttüğü oğlanı ilk olarak inceler ve gözden geçirir gibiydi. Sonra döndü. «Gel,» dedi. «Artık çare yok.»

Kasaba demiryolunun bir kavşak noktasında kurulmuştu. Hafta ortasında bile sokaklarda birçok adam bulunurdu. Kasabada baştan aşağı bir erkek havası, bir süreksizlik havası vardı: Kocalar yalnız aralıklarla ve tatillerde evre olurlardı — gerçek sahneleri başka yerde kurulu saklı hayatlar yaşayan, süreksiz varlıkları tiyatrolarda patronlar gibi beklenen adamlardı.

McEachern'ın kendisini götürdüğü yeri Joe ilk olarak görüyordu. Arka sokakta bir lokantaydı — iki kirli pencere arasında dar kirli bir kapı. İlk bakışta lokanta olduğunu anlayamadı. Dışarıda hiçbir levha yoktu ve yemek piştiğini ne koklayabiliyor, ne de işitebiliyordu. Bütün gördüğü, önüne aralıksız iskemleler dizilmiş uzun tahta bir tezgâh ve ön taraftaki bir sigara kutusunun arkasında oturan iriyarı, sarışın bir kadın ve tezgâhın ötedeki ucunda yemek yemeden oturan, içeri girdikleri zaman hep birden dönüp sigara dumanları arasından ona ve McEachern'a bakan bir küme adamdı. Kimse bir şey söyle-

medi. Sanki konuşmayla birlikte soluma da kesilmiş, sanki sigara dumanı bile durmuş ve şimdi kendi ağırlığıyla amaçsızca sürükleniyormuş gibi sadece bakakaldılar McEachern'a ve Joe'ya. Adamlar tulum giymemişlerdi ve hepsinin başında şapka vardı ve hepsinin yüzü birbirine benziyordu: Ne genç, ne yaşlı; ne çiftçi, ne de kasabalı. Biraz önce trenden inen ve ertesi gün yola çıkacak olan ve adresi bulunmayan kimselere benziyorlardı.

Tezgâhtaki arkalıksız iskemlelerden ikisine yerleşen McEachern ve Joe yemekleri yediler. McEachern hızlı yediği için Joe de hızlı yedi. Adam yanında, yemek yerken bile, kaskatı bir öfke içinde gibiydi.

McEachern'ın ısmarladığı yemek basitti: Çabucak hazırlanıp çabucak yenmişti. Ama Joe bunda cimriliğin payı olmadığını biliyordu. Başka bir yere gitmeyip de buraya gelmelerinde cimriliğin payı olabilirdi, ama bu yemekleri seçmesine çabuk ayrılmak isteğinin yol açtığını biliyordu. Çatalını bıçağını bırakır bırakmaz, iskemlesinden kalkmak için davranan McEachern, «gel,» dedi. Sigara tezgâhının önünde McEachern, pirincsaçlı kadına para ödedi. Kadında zamana aldırmaz bir nitelik vardı: Kavgacı ve pırlantayüzeyli bir saygıdeğerlik. Onlara bakmamıştı bile, hattâ içeri girdikleri ve hattâ McEachern ona parayı verdiği zaman da. Hâlâ onlara bakmadan paranın üstünü verdi, kesin ve çabuk hareketlerle, neredeyse daha McEachern hesabı uzatmadan önce, paraları camın üstüne koyarak; kadın kendisi biraz belirliydi ardında, bir kapıyı koruyan taştan bir dişi aslan gibi, saygıdeğerliği arkasında pıhtılaşmış ve uyuşuk ve şüpheli erkeklerin şapkalarını ve yüzeaykırıkıvrık sigarlarını eğebilecekleri bir kalkan gibi ortaya koyarak. McEachern paranın üstünü saydı ve dışarı çıktılar, sokağa. Gene Joe'ya bakıyordu. Konuştu: «Bu yeri hatırlamanı istiyorum. Bu dünyada bir erkeğin gidebileceği, ama bir oğlanın, senin yaşında bir gencin, gidemeyeceği yerler vardır. Burası da onlardan biri. Belki hiç gitmemeliydin oraya. Ama buraları bilmelisin ki, kaçınabilesin. Belki geldiğinde benim seninle birlikte olmam, anlatmam ve uyarmam daha iyi oldu. Sonra orada yemek de ucuz.»

«Nesi var oranın?» dedi Joe.

«Bu, kasabanın bileceği şey, senin değil. Sen yalnız sözüme kulak ver: Yanında ben olmadıkça oraya gitmeni istemiyorum. Bu da zaten bir daha olmaz. Erken olsun, geç olsun, bir dahaki gelişimizde yemek getiriyoruz.»

Eğilmeyen ve sessizce öfkelenen adamın yanında hızla yemek yerken gördüğü buydu, ikisi herkesten ayrı uzun tezgâhın ortasında ve bir ucunda pirinçsaçlı kadın ve öbür ucunda erkeklerin küme'si ve saf ve aşağıeğik yüzüyle garson kız ve büyük, fazlasıyla büyük elleri tabakları ve bardakları yerleştiriyor, tezgâhın ardında başı uzunca boylu bir çocuk yüksekliğinde kalkıyor. Sonra o ve McEachern gittiler. Bir daha döneceğini sanmıyordu. McEachern yasak ettiği için değil. Hayatta bir daha yolunun oraya düşeceğini sanmıyordu sadece. Sanki şöyle demişti kendi kendine, «bunlar bana göre insan değil. Görebiliyorum onları ama ne yaptıklarını anlamıyorum ya da niçin böyle yaptıklarını. İşitebiliyorum onları ama ne dediklerini anlamıyorum ya da niçin ve kime dediklerini. Bütün bu işlerde yiyecekten, yemekten başka bir şey olduğunu anlıyorum. Ama bilmiyorum ne olduğunu. Ve hiçbir zaman bilmeyeceğim.»

Ve böylece düşünmesinin yüzeyinden geçip gitti. Bunu izleyen altı ay içinde arasıra kasabaya döndü, ama lokantayı görmedi ve önünden bile geçmedi. Görebilirdi. Ama düşünmedi gitmeyi. Belki gerekmemişti. Belki o bilincinde olmadan düşünce ansızın bir resme akacaktı, biçimlenen, biçimlenmiş: Uzun, çıplak, az çok şüpheli tezgâh ve bir ucunda durgun, soğuk yüzlü, dehşetsaçlı kadın sanki oraya koruyormuş gibi oturmakta ve öteki ucta erkekler içeyaslanan başlarıyla, durmadan sigara tüttürerek, yakarak ve atarak sürekli sigaralarını ve garson kız, bir çocuktan pek öyle iri olmayan kadın mutfakla salon arasında gidip gelerek kolları fazlasıyla dolu tabaklarla, her gidiş gelişte dokunabilecekleri uzaklıktan geçerek aralarından erkeklerin yana eğik şapkalarıyla ve sigara dumanları arasından onunla konuşuyorlar, neşeyle coşkunluk arası bir yerden bir şeyler mırıldanıyorlar ona ve onun yüzü dalgın, saf, aşağıeğik, sanki işitmiyormuşçasına. «Ona ne söylediklerini bile bilmiyorum.» diye düşündü, düşünerek *Ona söyledikleri şeyin bir erkeğin ya-*

nından geçen bir çocuğa söyleyeceği şeyler olup olmadığını bile bilmiyorum inanarak *henüz bilmiyorum uyku anında kapanan gözkapağının gözün benliği içine onun yüzünü hapsettiğini, dalgın düşünceli; trajik, acılı ve genç; bekliyor, genç isteğin bütün beirsiz ve şekilsiz büyüsüyle renklenmiş. Şimdiden bir şey var aşkın beslenebileceği:* Uyuyarak *şimdi biliyorum niçin üç yıl önce vurdum istemedim o zenci kızı ve şimdi bu kız da biliyor olmalı bunu ve gurur da duymalı, bekleyerek ve gururlu.*

Onun için bir daha onu görmeye gitmişti, çünkü gençlerde aşk beslenmek için istek gibi umuda da gerek duymaz. Herhalde yaptığı işe bu işin anlamına ve açığa çıkardığı şeye kendisi de çok şaşmıştı McEachern'ın da çok şaşacağı gibi. Bu sefer cumartesi günüydü, bahardı şimdi. On sekiz yaşındaydı. Gene Mc Eachern'ın avukatı görmesi gerekmişti. Ama şimdi hazırdı. «Bir saat kalırım,» dedi. «Biraz dolaşıp kasabayı gezebilirsin.» Gene Joe'ya baktı, sert, hesaplı, gene azıcık tasalı, tıpkı adaletle yargılama arasında bir uzlaşma yapmak zorunda kalan bir insan gibi. «Al,» dedi. Cüzdanını açıp bir madenî para çıkardı. On sentti. «Parayı senden alacak birine rastlar rastlamaz kaptırmamaya çalış. Tuhaf bir şey,» dedi tasalı bir sesle, Joe'ya bakarak, «ama anlaşılan insan öğrenemiyor parnın değerini önce boşuna harcamayı öğrenmeden. Bir saat sonra burada ol.»

Parayı aldı ve dosdoğru lokantaya gitti. Parayı cebine bile koymadı. Bir şey tasarlamadan, hazırlamadan yaptı bu işi, neredeyse istemeden, sanki yaptığı şeyi kafası değil de ayakları emrediyormuş gibi. Onluğu avucunda bir çocuk gibi taşıdı sıcak ve küçük. Perdeli kapıdan girdi, sakarca, biraz sendeleyerek. Sigara kutusunun arkasındaki sarışın kadın (sanki altı aydır yerinden kıpırdamamıştı, sert parlak pirinç saçının bir telini ya da hattâ elbisesini hiç değiştirmemişti) onu gözlüyordu. Tezgâhın öteki ucunda bir küme erkek, eğik şapkaları ve sigaraları ve berber dükkânı kokularıyla onu gözlüyorlardı. Mal sahibi aralarındaydı. Mal sahibini ilk olarak görüyor, fark ediyordu. Öbür adamlar gibi mal sahibi de şapkalıydı, sigara içiyordu. Pek yapılı bir adam değildi, Joe'dan daha iri değildi, ağ-

zının bir köşesinde bir sigara tütüyordu sanki konuşmaya engel olmamak için uzakta durmak ister gibi. Hiç el sürülmeyen ve dibine kadar yandıktan sonra yere tükürülüp bir topuk tarafından ezilen sigaranın kıvrılan dumanı arkasındaki o kısık gözlü ve durgun surattan, Joe kendi davranışlarından birini edinecekti. Ama daha sonra. Bu daha sonra olacaktı, bilmenin ve inanmanın yerini kabul etmenin alacağı kadar hızlı gitmeye başladığı zaman hayat. Şimdi sadece bakıyordu tezgâha iç tarafından yaslanan adama, bir haydutun takma sakalı gibi duran kirli önlüğüyle. Kabullenme daha sonra gelecekti, bütün kızgınlığın ve kolay inanırlığın toplamıyla birlikte: Bu iki insan bir karı koca, burası yemek yenecek bir yer ve basit yemekle dolu ucuz tabakları beceriksizce taşıyan çeşitli garson kadınlar, lokantacılık işinin haklı gösterilmesi ve kendisi kabulleniyor, alıyor, yorgun ve profesyonel kısrakların gizli bir merasında inanmayan ve coşkun bir şaşkınlık içinde bir tay gibi kısa ve sert tatili süresinde, sırası gelince kendisi de kurbanı oluyor adsız ve sayısız adamların.

Ama bu daha sonraydı. Tezgâha yürüdü, onluğu elinde sımsıkı tutarak. Sandı ki, bütün adamlar onu gözlemek için susmuşlardı, çünkü şimdi mutfak kapısının arkasından gelen sürekli bir tava kızartması sesinden başka bir şey işitemiyordu, düşünerek *Kız orada. Onun için göremiyorum onu.* Bir iskemleye ilişti. Hepsinin onu gözlediğini sanıyordu. Sigara kutusunun arkasındaki kadının onu gözlediğini ve mal sahibinin de, yüzünün önünde şimdi sigara dumanı kendi tembel buğulanışıyla durgunlaşarak, onu gözlediğini sanıyordu. Sonra mal sahibi tek bir kelime söyledi. Sigarayı kımıldatmadığını ve ağzından çekmediğini Joe biliyordu. «Bobbie,» dedi.

Bir erkek adı. Düşünmek değildi bu. Çok hızlı, çok *bütündü: Gitmiş. Onun* yerine bir erkek var. Onluğu boşa *harcadım, dediği gibi* Çıkıp gidemeyeceğini sandı; çıkmaya kalkışırsa sarışın kadının onu durduracağını. Arkasındaki adamların bunu bildiğini ve ona güldüklerini sandı. Onun için iskemlede oldukça durgun oturdu, yere bakarak, onluk sımsıkı avucunda. Tezgâhta karşısında iki fazla büyük el belirinceye kadar kızı görmedi. Elbisesinin desenini ve önlüğündeki peşkiri ve sanki mutfaktan

getirdiği bir şeylermiş gibi bütünüyle kıpırtısız bir şeklide tezgâhın üstünde yatan iki irikemikli eli görebildi.

«Kahveyle çörek,» dedi.

Kızın sesi aşağı eğik, oldukça boştu. «Liman ceviz çikolata.»

Sesinin geldiği yüksekliğe oranla, eller onun elleri olamazlardı hiç. «Evet,» dedi Joe.

Eller kıpırdamadı. Ses kıpırdamadı. «Liman ceviz çikolata. Hangi çeşit.» Öbürlerinin gözünde durumları tuhaftı herhalde. Koyu, lekeli, yağlı ve sürtünmeyledüz tezgâhın başında karşı karşıya, biraz dua eder gibi bir halleri vardı: Taşralıyüzlü genç, temiz ve Spartalı giyimleriyle, dünyadan uzak ve masum bir nitelik veren yontulmamışlığıyla ve karşısındaki kadın, eğik, durgun, bekliyor, ufak tefekliği yüzünden oğlanın bütün niteliklerini o da paylaşıyor: Etin ötesinde bir şeyin. Yüzü kemikli, zayıftı. Elmacık kemiklerinde derisi gergindi, gözlerinin çevresi kara halkalıydı; yarı inik gözkapaklarının altında gözleri derinliksiz gibi, bir şeyler yansıtamaz gibiydi. Alt *çenesi* iki sıra dişi barındıramayacak kadar dar görünüyordu.

«Ceviz,» dedi Joe. Ağzı dedi bunu, çünkü aynı anda söylememiş olmayı istedi. Sadece bir onluğu vardı. O kadar sıkı tutuyordu ki, henüz bunun sadece bir onluk olduğunu anlayamamıştı. Eli terliyordu paranın çevresinde, üzerinde. Adamların gene onu gözlediklerini ve güldüklerini sanıyordu. Seslerini işitemiyordu ve onlara bakmıyordu. Ama güldüklerini sanıyordu. Eller gitmişti. Sonra döndüler, önüne bir tabakla fincan bıraktılar. O zaman baktı ona, yüzüne. «Çörek ne kadar?» dedi.

«Çörek on sent.» Duruyordu öylece önünde, tezgâhın ardında, büyük elleri gene koyu renk tahtanın üstünde, o harcanmış ve bekleyen nitelikte. Oğlana hiç bakmamıştı. Hafif, umutsuz bir sesle konuştu: «Galiba kahve istemiyorum.»

Bir süre hiç kıpırdamadı. Sonra büyük ellerden biri kımıldadı ve kahve fincanını aldı; elle fincan yok oldular. Kıpırdamıyordu oğlan, o da yere bakıyordu, bekliyordu. Sonra geldi. Mal sahibi değildi. Sigara kutusunun arkasındaki kadındı. «Ne oldu?» dedi.

«Kahveyi istemiyormuş,» dedi kız. Sesi, konuşurken, iler-

ledi, sanki soruda duraklamamış gibi. Sesi düzdü, alçaktı. Öbür kadının sesi de alçaktı.

«Kahveyi ısmarlamamış mıydı?» dedi.

«Hayır,» dedi kız, hâlâ hareket halinde olan, uzaklara giden o düz sesiyle. «Ben yanlış anladım.»

Dışarı çıktığında, ruhu aşağılanmakla ve pişmanlıkla kıvranıp saklanma tutkusuyla sigara kutusunun arkasındaki kadının soğuk yüzünün yanından hızla geçtiğinde, onu bir daha görmeyeceğini ve göremeyeceğini bildiğini sanıyordu. Sanmıyordu onu bir daha görmeye kotlanabileceğini, sokaktan bile bakmaya, kirli kapıdan, uzaktan bile, bir daha, henüz düşünmeden *Genç olmak korkunç bir şey. Korkunç bir şey. Korkunç* Cumartesi günleri kasabaya gitmemek için nedenler buluyor, yaratıyordu, McEachern onu gözlerken, ama henüz şüphelenmeye başlamamış olarak. Günlerini çok çalışarak geçiriyordu; McEachern çalışmasını şüpheyle inceliyordu. Ama adamın bileceği, çıkarabileceği bir şey yoktu. Çalışmasına izin vardı. O zaman gecelerini de geçirebiliyordu, çünkü uyanık yatamayacak kadar yorgun oluyordu. Ve zamanla umutsuzluk ve pişmanlık ve utanç bile azaldı. Olanı hatırlamayı, buna tepki göstermeyi kesmedi. Ama artık eskimişti, bir gramofon plağı gibi: Sesleri bulandıran eski cızırtı yüzünden tanıdık. Bir süre sonra McEachern bile bir olguyu kabullendi. Dedi ki:

«Son zamanlarda sana bakıyorum. Ya gözlerinden şüphe etmek ya da Tanrı'nın sana uygun gördüğü şeyi senin benimsemeye başladığına inanmaktan başka yapacak bir şey yok benim için. Ama çalışmanı övdüm diye gururlanmanı istemem. Önündeki zamanla ve fırsatlarla (ve eğilimin de olacağından şüphe etmem) böyle konuştuğuma beni pişman edersin. Gene tembelliğe ve miskinliğe dönmek için. Ancak, ceza gibi armağan da insan için yaratılmıştır. Şuradaki danayı görüyor musun? Bugünden sonra o dana senin kendi malın. Sonradan beni pişman ettirme.»

Joe teşekkür etti. Artık danaya bakıp diyebiliyordu yüksek sesle: «Bu benim malım.» Sonra bakıyordu danaya ve gene çok hızlı ve çok bütündü düşünme olabilmek için: *Bu bir armağan değil: Bu bir tehdit* düşünerek, «ben istemedim. Ken-

di verdi. Ben istemedim,» inanarak, *Tanrı bilir ya, hakkettim bunu.*

Bir ay sonraydı. Cumartesi sabahıydı. «Artık kasabayı sevmiyorsun sanıyordum,» dedi McEachern.

«Bir kerelik gidiş bir zarar vermez herhalde,» dedi Joe. Cebinde yarım doları vardı. Mrs. McEachern vermişti. Bir beşlik istemişti. Kadın yarım doları alması için diretmişti. Almıştı, avucunda tutarak, soğukça, aşağılayarak.

«Vermez herhalde,» dedi McEachern. «İyi çalıştın, ayrıca. Ama kendi yolunu bulmak zorunda olan bir adama yaramaz kasaba.»

Kaçması gerekmedi, ama kaçardı da, hattâ zor kullanarak. Ama McEachern işi kolaylaştırdı. Lokantaya gitti, hızla. Bu kez sendelemeden girdi. Garson kız orada değildi. Belki gördü, fark etti olmadığını. Arkasında kadının oturduğu sigara kutusunun önünde durup tezgâha yarım doları koydu. «Beş sent borcum var. Bir fincan kahve için. Çörekle kahve ısmarlamıştım, on sent ettiğini bilmeden. Size beş sent borcum var.» Arka tarafa bakmadı. Adamlar oradaydılar; eğik şapkaları ve sigaralarıyla. Mal sahibi oradaydı; beklerken, Joe onun sesini işitti, sonunda, kirli önlüğü üzerinde, sigarasının yanından konuşurken:

«Neymiş? Ne istiyor?»

«Bobbie'ye beş sent borcu olduğunu söylüyor,» dedi kadın. «Bobbie'ye beş sent vermek istiyor.» Sesi alçaktı. Mal sahibinin sesi alçaktı.

«Bak hele İsa adına,» dedi. Joe'ya oda dinleme dolu gibi geliyordu. İşitti, işitmeksizin; gördü, bakmaksızın. Şimdi kapıya doğru gidiyordu. Yarım dolar cam tezgâhın üstünde yatıyordu. Odanın öbür ucundan bile mal sahibi görebiliyordu parayı, çünkü sordu, «nedir o?»

«Bir fincan kahve borcu olduğunu söylüyor,» dedi kadın.

Joe neredeyse kapıya varmıştı. «Bana bak, Jack,» dedi adam. Joe durmadı. «Ver şunun parasını geri,» dedi adam, düzsesli, henüz kımıldamadan. Sigara dumanı yüzünün önünde dingince kıvrımlanacaktı, herhangi bir hareketle karışmadan. «Geri ver,» dedi adam. «Ne numarası yapıyor bilmem. Ama burada

sökmez. Ver şunu geriye. Sen iyisi mi çiftliğine dön, Hiram. Belki orada beş sente yapabilecek bir kız bulursun.»

Şimdi sokaktaydı, yarım doları terleterek, para elini terleterek, araba tekerleğinden büyük, duyarak. Yürüdü kahkahalar içinde. Kapıdan bununla çıkmıştı, adamların kahkahasıyla. Kahkaha onu süpürüp sokakta taşıdı; sonra yanından akmaya başladı, ölgünleşerek, onu toprağa, kaldırıma bastırarak. O ve garson kız yüz yüzeydiler. Kız onu hemen görmedi, hızla yürürken, aşağı bakarak, koyu renk bir elbise ve şapkayla. Gene, durdurunca, kız ona bakmadı bile, önceden bakmış olduğu için, her şeyi görerek kahveyle çöreği tezgâhın üstüne koyduğu zamanki gibi. Dedi ki, «ah. Demek bana geri vermek için geldin. Onların önünde. Ve seninle alay ettiler. Bak şu işe.»

«Düşündüm ki, sen ödemek zorunda kalabilirdin, kendin. Düşündüm ki—»

«Bak bu işe. Beklenecek şey mi bu? Hiç beklenir mi yani?»

Birbirlerine bakmıyorlardı, karşı karşıya durarak. Gören biri onları bir bahçe yolunda Tanrı'yı düşünme saatinde karşılaşmış iki keşiş sanırdı. «Düşündüm ki, ben...»

«Nerede oturuyorsun?» dedi kız. «Çiftlikte mi? Bak şu işe. Adın ne?»

«McEachern değil,» dedi. «Adım Christmas.»

«Christmas? Bu mu adın? Christmas? Bak şu işe.»

Ergenlikten önce ve sonra, cumartesi öğleden sonraları, o ve öbür dört beş çocuk ava ve balığa çıkarlardı. Kızları yalnız kilisede görürdü, pazar günleri. Pazarla ve kiliseyle ilgiliydiler. Dolayısıyla onlara dikkat edemezdi. Böyle yapmak, onun için bile, dine nefretinin geri alınması olacaktı. Ama o ve öteki çocuklar, kızlar hakkında konuşurlardı. Belki bazıları —o gün zenci kızı ayarlayan, örneğin— biliyorlardı. «Hepsi isterler,» diye anlatıyordu öbürlerine. «Ama bazen yapamazlar.» Öbürleri bunu bilmiyordu. Bütün kızların istediğini bilmiyorlardı, yapamadıkları zamanların olduğunu bilmek bir yana. Başka türlü düşünüyorlardı. Ama ikinci gerçeği bilmediklerini kabul etmek, birinciyi de bilmediklerini anlamayı kabul etmek olacaktı. Onun

için çocuk anlatırken dinlediler. «Ayda bir olan bir şey.» Bu fiziksel töreni anlattı onlara. Belki biliyordu. Her neyse, yeterince kesin çizgiliydi anlattığı şeyler, yeterince inandırıcıydı. Bunu bir zihin durumu olarak, yalnız kendisinin inandığı bir şey olarak anlatsa onu dinlemeyeceklerdi. Ama fiziksel, edimli bir resim çiziyordu önlerinde, koku ve hattâ görme duyularıyla seçilebilecek bir şey. Etkiledi onları: İsteği kırbaçlayıp kıvrandıran ve sonuçsuz bırakan varlığın geçici değersiz çaresizliği; içinde isteğin belirlenmiş ve kaçınılmaz aralıklarla geçici pisliğe kurban olmaya mahkûm edilmiş olarak yaşadığı yumuşak ve üstün biçim. Böyle anlattı oğlan bunu, öbür beşi sessizce dinlerken, birbirlerine bakarak, sorarcasına ve gizli. Bir sonraki cumartesi Joe onlarla ava gitmedi. McEachern onun gittiğini sandı, çünkü tüfek ortada yoktu. Oysa Joe ahırda saklanmıştı. O gün boyunca orada kaldı. Bir sonraki cumartesi gitti, ama yalnız, erkenden, çocuklar onu çağırmadan önce. Ama avlanmadı. Evin üç mil uzağında değildi ki, öğleden sonra bir koyun vurdu. Sürüyü kapalı bir vadide buldu ve birini nişanlayıp vurdu tüfeğiyle. Sonra diz çöktü, elleri ölen hayvanın henüz ılık kanında, titreyerek, ağzı kuru, geri bakarak. Sonra atlattı bunu, düzeldi. Oğlanın anlattığı şeyi unutmadı. Sadece kabullendi bunu. Bununla yaşayabileceğini anladı, bununla yanyana. Sanki şöyle demişti, mantıkdışı ve umutsuzca durgun *Pekâlâ. Demek böyle. Ama ben istemem. Hayatımda ve sevgimde* Ve sonra ya üç ya dört yıl önceydi ve unutmuştu, bir olgunun, zihin bunun ne doğru, ne de yanlış olduğu üzerinde diretince unutulduğu gibi.

Bir fincan kahvenin parasını ödemeye çalıştığı cumartesiden sonraki pazartesi gecesi garson kızla buluştu. O zaman daha lp yoktu. Penceresinden çıkıp on yarda yükseklikten aşağı atlamış ve beş mil yol yürüyüp kasabaya gelmişti. Odasına nasıl döneceğini hiç düşünmemişti.

Kasabaya vardı ve kızın beklemesini söylediği köşebaşına gitti. Köşebaşı sessizdi ve erken gelmişti, düşünerek *Hatırlamam gerek. Bırakmalıyım o bana göstersin ne yapacağımı ve nasıl yapacağımı ve ne zaman. Anlamamalı bilmediğimi, ondan öğrenmek zorunda olduğumu.*

Kız göründüğünde bir saatten fazla bir zamandır oradaydı. O kadar erken gelmişti. Yayan geldi. Geldi ve önünde durdu, ufak tefek, o değişmez, bekleyen, aşağı bakan, karanlıktan çıkıveren havasıyla, «buradaymışın,» dedi.

«Gelebildiğim kadar erken geldim. Uyumalarını beklemem gerekti. Geç kalmaktan korktum.»

«Çok bekledin mi burada? Ne kadar oldu?»

«Bilmiyorum. Yolun çoğunu koştum. Geç kalırım diye korktum.»

«Koştun mu? Bütün üç millik yolu?»

«Beş mil. Üç değil.»

«Bak şu işe.» Sonra konuşmadılar. Orada durdular, karşılıklı duran iki gölge. Bir yıldan fazla bir zaman sonra, o geceyi hatırlayarak, demişti, birdenbire anlayarak *Sanki benim ona vurmamı bekliyordu* «Bak işe,» dedi kız.

Birazcık titremeye başlamıştı. Kızın kokusunu duyabiliyordu, bekleyişin kokusunu: Dingin, bilge, azıcık yorgun; düşünerek *Başlamamı bekliyor ve ben bilmiyorum nasıl başlanır* Sesi kendi kulağına bile salakça geldi. «Geç oldu galiba.»

«Geç mi?»

«Yani belki seni beklerler diye düşündüm de. Beklerler seni...»

«Beklerler... Beklerler mi...» Sesi öldü, kesildi. Konuştu, kıpırdamadan; iki gölge gibi duruyorlardı: «Mame ve Max'le oturuyorum. Biliyorsun. Lokanta. Onları hatırlıyorsundur, beş senti ödemeye çalıştığın zaman...» Kız gülmeye başladı. Neşe yoktu gülüşünde, hiçbir şey yoktu. «Aklıma geldikçe. Senin oraya gelişin aklıma geldikçe, o beş sentle.» Sonra gülmeyi kesti. Neşenin kesilmesi de yoktu bunda. Dingin, düşük, aşağı bakan ses eriştı ona. «Ben bu gece bir yanlışlık yaptım. Bir şeyi unuttum.» Belki neyi unuttuğunu sormasını bekliyordu. Ama sormadı. Sadece durdu orada, dingin, aşağı konuşan bir ses kulaklarının oralarda bir yerde ölürken. Vurduğu koyunu unutmuştu. Kendinden yaşlı çocuğun ona çok eskiden anlattığı olguyla yaşamıştı. Öldürdüğü koyunla bunun için bağışıklık satın alalı o kadar çok olmuştu ki, artık içinde yaşıyor olamazdı önce. Köşebaşında duruyorlardı. Kasabanın kıyısındaydı ve so-

kak burada yol olarak öçülü bahçelerin, küçük, seyrek evlerin ve çorak tarlaların arasından ve ötesine gidiyordu — böyle kasabaların varoşları olan küçük, ucuz evlerin arasından. Kız, «dinle. Bu gece hastayım,» dedi. Anlamadı. Bir şey söylemedi. Belki anlaması gerekmiyordu. Belki zaten kötü bir talihsizlik bekliyordu, düşünerek, «bu kadar iyi bir şey zaten gerçek olamazdı»; düşünce için bile fazla hızlı düşünerek: *Bir an sonra gözden kaybolacak. Olmayıverecek. Sonra ben gene evde olacağım, yatakta, yataktan hiç çıkmamış olarak.* Kızın sesi devam etti: «Pazartesi gecesi dediğim zaman bunun ayın hangi gecesi olduğunu unutmuşum. Beni şaşkına çevirdin de ondan, herhalde. Cumartesi sokaktayken. Hangi gün olduğunu unuttum yani. Sen gittikten sonra hatırladım.»

Onun sesi de kızınki kadar hafifti. «Nasıl hastasın? Evde alacak ilâç bulamadın mı?»

«İlâç bulamadım mı...» Sesi öldü. «Bak şu işe,» dedi. Birden konuştu: «Geç oldu. Senin de yürüyecek daha dört mil yolun var.»

«Yürüdüm bile. Buradayım artık.» Sesi hafifti, umutsuz, durgun. «Galiba geç oldu,» dedi. Sonra bir şey değişti. Ona bakmadan, sert sesinde duymadan sezdi kız bir şey olduğunu; «ne biçim bir hastalık bu sendeki?»

Hemen cevap vermedi. Sonra konuştu, durgun, aşağı bakarak: «Hiç sevgilin olmamıştır daha. Bahse girerim ki olmamıştır.» Cevap vermedi. «Oldu mu?» Cevap vermedi. Kız kımıldadı. İlk olarak dokundu ona. Gelip kolunu tuttu, hafifçe, iki eliyle. Aşağı doğru bakınca, doğuşta boynuna biraz yanlış oturtulmuş gibi duran eğik başının karanlık biçimini gördü. Kız anlattı ona, duraklayarak, beceriksizce, belki sadece bildiği kelimeleri kullanarak. Ama önceden dinlemişti bunları. Eskiye doğru kaçmıştı bile, öldürdüğü koyunun ötesine, bağışıklık için ödenen fiyat olan, incinmek ya da şaşmaktan çok, onurunun kırıldığı o öğle sonrasına, dere kıyısında oturduğu güne doğru. Kızın tuttuğu kol savrulup kurtuldu. Kız sanmamıştı onun kendisine vurmak niyetinde olduğunu; olmadığını sanmıştı, hattâ. Ama sonuç aynıydı. Yolun ucunda solarken biçimi, gölgesi, kız onun koştuğunu sandı. Gözden kaybolduktan sonra, bir süre

ayak seslerini işitti. Hemen kımıldamadı. Oğlanın bıraktığı gibi durdu, kıpırtısız, aşağı bakarak, suratına yediği darbeyi hâlâ beklermişçesine.

Koşmuyordu. Ama hızlı yürüyordu ve kendisini evden, bir pencereden aşağı atlayarak terk ettiği ve yeniden girmek için henüz herhangi bir yol tasarlamadığı beş mil ötedeki evden daha da uzağa götüren bir yönde. Yoldan hızla yürüdü ve saptı ve bir çitin üstünden atladı, sürülmüş toprağa. Karıklarda bir ekin büyüyordu. Ötede korular, ağaçlar vardı. Koruya varıp içeri daldı, sert gövdelerin arasına, dalgölgeli sessize, sert duyuşlu, sertkokulu, görünmez. Görüşyokta ve sertbilişte bir mağaranın içinde gibi, ay ışığında zarifçe biçimli ölü külü dolu ağarmış vazolardan bir sıra görür gibi oldu. Ve hiçbiri sağlam değildi. Hepsi de çatlaktı; her çatlaktan sıvı, ölü renkli ve pis bir şey çıkıyordu. Bir ağaca dokundu, kollarını ağaca dayadı, dizili ve ayla aydınlanmış vazoları görünce. Kustu.

Bir dahaki pazartesi gecesi ipi vardı. Aynı köşede bekliyordu; gene oldukça erken gelmişti. Sonra kızı gördü. Beklediği yere geldi. «Belki burada olmazsın diye düşündüm,» dedi kız.

«Öyle mi?» Koluna girdi, kızı yola doğru sürükledi.

«Nereye gidiyoruz?» dedi kız. Ama cevap vermedi, sürükledi onu. Ona ayak uydurmak için kızın seğirtmesi gerekiyordu. Beceriksizce seğirtiyordu: Onu başka hayvanlardan ayıran şey tarafından hızı kesilen bir hayvan: Topukları, elbiseleri, ufaklığı. Çekti kızı yoldan dışarı, bir hafta önce geçtiği çite doğru sürüdü. «Dur,» dedi kız, kelimeler ağzından saçılarak. «Çit —tırmanamam—» Onun üzerinden atladığı tellerin arasından geçmek için eğilirken eteği takıldı. Oğlan eğildi ve kumaşı yırtarak kurtardı telden.

«Sana yenisini alırım,» dedi. Kız bir şey demedi. Bıraktı kendini yarı taşınıp yarı sürüklenmeye büyüyen bitkilerin, karıkların arasından, koruların, ağaçların içine.

Mrs. McEachern'ın tavanarasındaki odasının gevşek tahtası ardında paralarını sakladığı yerde, o da düzgünce dolanmış ip kangalını saklıyordu, yalnız ip, Mrs. McEachern'ın göre-

meyeceği kadar derine itilmişti. Bu fikri ona veren kadın olmuştu. Kimi zaman, yaşlı çift aşağıdaki odada horlarken, sessiz ipi oradan çıkarınca bu paradoksu düşünürdü. Bazen düdüşünürdü kadına söylesem mi diye; günahının saklı aracını nerede bulundurduğunu göstermeyi, fikri ondan alıp, nerede ve naslı saklayacağını ondan öğrendiği için. Ama biliyordu ki, sadece saklamasına yardım etmek isteyecekti; saklamasına yardım edebilmek için günah işlemesini isteyecekti ve bir sürü anlamlı fısıltılar ve işaretlerle sonunda McEachern'ın durup dururken şüphelenmesine yol açacaktı.

Böylece çalmaya, oradaki yığından para almaya başladı. Büyük bir ihtimalle kız bunu ona belirtmemiş, hiç para sözü etmemişti. Hattâ aldığı zevk karşılığında para ödediğini de hiç düşünmemiş olabilirdi. Yıllardır Mrs. McEachern'ın parayı belirli bir yere saklamasını görmüş olmaktandı. Sonra kendisinin de saklaması gereken bir şeyi oldu. Bildiği en güvenilir yere koydu bunu. İpi her saklayışında ya da çıkarışında, paranın durduğu teneke kutuyu görüyordu.

İlk seferinde elli sent aldı. Elli mi alsam, yirmi beş mi diye epey bir süre zihninde tarttı. Sonra elli senti aldı, çünkü tam bu kadar gerekiyordu. Bununla, bir dükkânda bir adamın tilt makinasından on sent karşılığında kazandığı bayat ve sinekpislikli bir kutu şekeri satın aldı. Kıza verdi. Ona verdiği ilk nesne buydu. Sanki daha önce hiç kimse ona bir şeyi vermeyi akıl etmemiş gibi bir tavırla verdi kutuyu. Bayağı, biçimsiz kutuyu kocaman ellerine aldığında kızın yüzünde garip bir ifade vardı. Max ve Mame dediği adam ve kadınla birlikte oturduğu küçük evdeki yatak odasında yatağında oturuyordu o sıra. Bir hafta kadar önce, bir gece adam odasına girmişti. Soyunuyordu, çoraplarını çıkarmak için yatağa oturmuştu. Adam içeri girdi ve sigarasını tüttürerek konsola yaslandı.

«Zengin bir çiftçi,» dedi. «İnek ahırının oradan John Jacob Astor.»

Üzerine bir şey örtmüştü, yatağında oturuyordu, durgun, aşağı bakarak. «Bana para veriyor.»

«Ne veriyor? O beş senti harcamadı mı daha?» Kıza bak-

tı. «Hayvan gibi bir köylü. Bunun için getirdim seni ta Memphis'ten buraya. Bari yemek de vermeye başlayım.»

«Sana ayrılan zamanda yapmıyorum.»

«Elbette. Sana engel olamam. Ama acıyorum sana. Hayatında bir doları bir arada görememiş bir çocuk. Oysa bu kasaba para yapan adamlarla dolu, sana da verirlerdi hakkını.»

«Belki ondan hoşlanıyorum. Galiba bunu hiç düşünmedin.»

Baktı kıza, ellerini kucağında kavuşturmuş, yatağında otururken, eğik başına baktı. Sigarasını tüttürerek konsola yaslandı. Seslendi, «Mame!» Biraz sonra gene seslendi, «Mame! Gel buraya.» Duvarlar inceydi. Az sonra iriyarı sarışın kadın acelesizce geldi. Gelişini işitiyorlardı. İçeri girdi. «Dinle,» dedi adam. «Herkesten çok ondan hoşlandığını söylüyor. Romeo'yla Jülyet bunlar. İsa adına!»

Sarışın kadın, garson kızın koyu renk başına baktı. «Bak hele.»

«Çok iyi. Max Confrey sunar: Gencin arkadaşı Miss Bobbie Allen.»

«Sen çık dışarı,» dedi kadın.

«Çıkıyorum. Beş sentin üstünü getirmiştim de.» Çıktı. Kız kımıldamamıştı. Sarışın kadın konsola gidip yaslandı, öbürünün eğik başına bakarak.

«Sana hiç para verdiği oluyor mu?» dedi.

Kız kıpırdamadı. «Evet. Para veriyor».

Sarışın kadın ona baktı, Max gibi konsola yaslanarak. «Ta Memphis'den buraya kadar gel. Ta oradan buraya kadar getir başkasına vermek için.»

Kız kıpırdamadı. «Max'e zararım dokunmuyor.»

Sarışın kadın öbürünün eğik başına baktı. Sonra dönüp kapıya doğru yürüdü. «Sakın dokunduruyım deme,» dedi. «Bu böyle sürmez. Bu küçük kasabalar bu kadar uzun zaman dayanmaz. Ben biliyorum. Ben de bunlardan birindenim.»

Yatağında oturur, ucuz, süslü şeker kutusunu elinde tutarken, sarışın kadın onunla konuştuğu zaman oturduğu gibi oturuyordu. Ama şimdi konsola yaslanıp ona bakan Joe'ydu. Kız gülmeye başladı. Güldü, irikemikli ellerinde cafcaflı kutuyu tutarak. Joe onu gözlüyordu. Kalkıp yanından geçerken gözledi,

yüzü eğik. Kapıdan çıktı ve Max'i adıyla çağırdı. Joe, Max'i yalnız lokantada görmüştü, şapkası ve kirli önlüğüyle. Max içeri girdiğinde ağzında sigarası bile yoktu. Elini uzattı. «Ne haber, Romeo?» dedi.

Joe neredeyse adamı tanımadan el sıkmaya başladı. «Benim adım Joe McEachern,» dedi. Sarışın kadın da içeri girmişti. Onu da lokanta dışında ilk olarak görüyordu. İçeri girdiğini gördü, gözleyerek onu, garson kızın kutuyu açışını gözleyerek. Kız kutuyu uzattı.

«Joe bana getirdi,» dedi.

Sarışın kadın kutuya baktı, bir kere. Elini bile uzatmadı. «Teşekkürler,» dedi. Adam da baktı kutuya, elini uzatmadan.

«Vay, vay, vay,» dedi. «Bazen Noel epey sürüyor. Ha, ne dersin Romeo?» Joe konsoldan biraz uzaklaşmıştı. Daha önce hiç girmemişti. Daha önce hiç girmemişti bu eve. Yüzünde biraz yatışmış ve şaşkın, ama korkmayan bir ifadeyle adama bakıyordu, adamın anlaşılmaz ve keşişimsi yüzünü gözlüyordu. Ama bir şey söylemedi. Kız konuştu:

«Beğenmedinizse yemezsiniz.» Max'i gözledi, yüzünü gözleyerek, kızın sesini işiterek; ses aşağı bakarak: «Ne size, ne başkasına hiç zararı yok... Senin zamanının dışında...» Kızı ve sarışın kadını gözlemiyordu. Max'i gözlüyordu, o yatışmış, şaşkın, ama korkmayan ifadeyle. Derken sarışın kadın konuştu: Sanki Joe'nun hakkında ve onun önünde onun bilmediğini bildikleri bir dilde konuşuyorlardı.

«Haydi gel dışarı,» dedi sarışın kadın.

«İsa adına,» dedi Max. «Romeo'ya evde içki verecektim.»

«İstiyor mu ki?» dedi sarışın kadın. Joe'yla konuştuğu zaman bile hâlâ Max'le konuşur gibiydi. «İçki ister misin?»

«Geçmişteki davranışı için şüphelenmesene ondan. Evde vereceğimi söyle.»

«Bilmiyorum,» dedi Joe. «Hiç denemedim.»

«Evde hiçbir şey denememiş,» dedi Max. «İsa adına.» Odaya girdi gireli bir kere bile Joe'nun yüzüne bakmamıştı. Gene sanki onunla ve onun için konuşur gibiydiler, anlamadığı bir dilde.

«Haydi,» dedi sarışın kadın. «Haydi gel artık.»

Çıktılar. Sarışın kadın hiç bakmamıştı ona ve adam, ona hiç bakmadan, sesini hiç kesmemişti. Sonra gittiler. Joe konsolun yanında durdu. Odanın ortasında kız duruyordu, aşağı bakarak, elinde açılmış şeker kutusuyla. Oda havasızdı, ucuz lavanta kokuyordu. Joe önceden hiç görmemişti odayı. Göreceğini hiç sanmamıştı. Perdeler kapalıydı. Bir kordonun ucunda tek bir ampul yanıyordu, çevresine iğnelenmiş ve şimdiden sıcakla sararmış bir magazin sayfasıyla. «İyi,» dedi. «İyi.» Kız ne cevap verdi ne kıpırdadı. Dışarıdaki karanlığı düşündü, yalnız oldukları geceyi. «Haydi gidelim,» dedi.

«Gidelim mi?» dedi kız. O zaman baktı kıza. «Nereye gidelim?» dedi kız. «Ne diye?» Hâlâ anlamıyordu ne demek istediğini kızın. Konsola yürüyüp şeker kutusunu koyuşunu gözledi. O gözlerken, kız elbiselerini çıkarmaya başladı, yırtarcasına çıkararak ve yere atarak.

«Burada? Burada mı?» dedi. Hayatında ilk olarak çıplak bir kadın görüyordu, bir aydan beridir sevgilisi olduğu halde. Ama o zaman bile bilemedi ne göreceğini umduğunu bilmediğini.

O gece konuştular. Yatakta yattılar, karanlıkta, konuşarak. Ya da o konuştu, daha doğrusu. Bir yandan habire düşünüyordu, «ey İsa. Demek buymuş.» O da çıplak yatıyordu, kızın yanında, ona eliyle dokunarak ve onunla konuşarak. Kızın nereden geldiği ve şimdiye kadar ne yaptığı üzerine değil, ama kızın gövdesi üzerine, sanki bunu daha önce hiç kimse yapmamış gibi, ne bu kızla, ne de herhangi bir başkasıyla. Kız ilk gecenin hastalığını anlattı. Şimdi kötü olmuyordu dinlerken. Çıplaklık ve fiziksel biçim gibi, bu da önceden kimsenin başına gelmemiş ve hiç varolmamış bir şeydi sanki. Böylece sıra ona gelince anlatmasını bildiği şeyi kıza anlattı. Hafifçe ve rahatça anlattı, yanında yatarak, ona dokunarak. Belki dinleyip dinlemediğini bile anlayamazdı. Sonra, «benim derime, saçıma dikkat etmişindir,» dedi, cevap vermesini bekleyerek, eli kızın gövdesinde yavaşça.

Kız da fısıldadı. «Evet. Belki bir yabancısındır diye düşündüm. Buralardan bir yerden olmadığını.»

«Bundan daha da değişik. Bir yabancıdan da fazla. Tahmin edemezsin.»

«Nasıl? Nasıl daha değişik?»

«Tahmin et.»

Sesleri durgundu. Sessizdi, durgundu hava; gece artık bilinmişti, arzulanmıyordu. «Edemiyorum. Nesin?»

Eli yavaştı ve durgundu kızın görünmeyen gövdesinde. Hemen cevap vermedi. Onu meraklandırmak için değildi. Sanki daha fazla konuşmayı düşünmemişti. Kız gene sordu. O zaman söyledi. «Bende biraz zenci kanı var.»

Sonra kız hiç kıpırdamadan yattı, daha başka bir durgunlukla. Ama o bunu sezmiş gibi değildi. O da rahatça yatıyordu, eli kızın gövdesinde yavaşça gidip gelerek. «Nesin?» dedi kız.

«Bende biraz zenci kanı var sanıyorum.» Gözleri kapalıydı, eli yavaşça ve hiç durmadan. «Bilmiyorum. Var sanıyorum.»

Kız kımıldamadı. Hemen cevap verdi: «Yalan söylüyorsun.»

«Peki.» dedi, kımıldamadan, eli durmadan.

«İnanmıyorum,» dedi kızın sesi karanlıkta.

«Peki,» dedi, eli durmadan.

Bir dahaki cumartesi Mrs. McEachern'ın parasından yarım dolar daha alıp kıza verdi. Bir iki gün sonra Mrs. McEachern'ın paranın yokluğunu anladığını ve kendisinden şüphelendiğini sezdi. Çünkü McEachern'ın bulunmayacağını bildiği bir saatte Joe'yla konuşmak için bekliyordu. Sonra, «Joe,» dedi. Durdu ve kadına baktı, onun kendisine bakmayacağını bilerek. Kadın, ona bakmadan, sesi düz, tek tonda, konuştu: «Büyüyen bir gence para gerektiğini biliyorum. Ba — McEachern'ın sana verdiğinden fazla...» Baktı kadına, sesi susup ölene kadar. Sesin susmasını bekler gibiydi. Sonra cevap verdi.

- «Para? Bana ne paradan?»

Sonraki cumartesi bir komşunun odununu keserek iki dolar kazandı. Nereye gittiği ve nerede olduğu ve orada ne yaptığı üzerine yalan söyledi McEachern'a. Parayı kıza verdi. McEachern çalıştığını öğrendi. Belki Joe'nun parayı sakladığını sandı. Mrs. McEachern ona böyle söylemiş olabilir.

Belki haftada iki gece Joe ve kız odaya gidiyorlardı. Önceleri başka birinin de bunu yapmış olabileceğini bilmiyordu. Belki onun için, onun uğruna, tuhaf bir ayrıcalık yapıldığını sanıyordu. Max'le Mame'in, asıl olgu için değil, ama kendisinin oradaki varlığı yüzünden yatıştırılması gerektiğine sonuna kadar inanmış olabilirdi. Ama onları bir daha görmedi evde, orada olduklarını bildiği halde. Ama kendisinin orada olduğunu ya da o şeker gecesinden sonra gene geldiğini onların bilip bilmediğini kesinlikle bilemiyordu.

Çoğunlukla dışarıda buluşuyorlar, başka bir yere gidiyorlar ya da kızın oturduğu yerin yolunda oyalanıyorlardı. Belki sonuna kadar bunu kendisinin yüzünden böyle olmuş sanıyordu. Sonra bir gece kız beklediği yere gelmedi. Mahkeme saati on ikiyi çalıncaya kadar bekledi. Sonra kızın oturduğu yere gitti. Daha önceleri bunu hiç yapmamıştı, ama o zaman bile kızın, kendisiyle birlikte olmadan oraya gelmesine izin vermediğini söyleyemezdi. Ama o gece oraya gitti, evi karanlık ve uykuda bulacağını sanarak. Ev karanlıktı, ama uykuda değildi. Bunu anladı, kızın yatak odasının karanlık perdeleri arkasında insanların uyanık olduklarını ve kızın orada yalnız olmadığını. Bunu nasıl anladığını söyleyemezdi. Kabul de etmezdi anladığı şeyi. «Max'dir,» diye düşündü. «Max'dir.» Ama doğrusunu biliyordu. Odada onunla birlikte bir adam olduğunu biliyordu. İki hafta görmedi onu, beklediğini bildiği halde. Sonra bir gece kız belirdiğinde köşebaşındaydı. Vurdu ona, uyarmaksızın, etini duyarak. O zamana kadar inanmadığı şeyi anladı o zaman. «Ah,» diye haykırdı kız. Bir daha vurdu. «Burada olmaz!» diye fısıldadı kız. «Burada olmaz!» Sonra kızın ağladığını gördü. Hayatında ağladığını hatırlamıyordu. Ağladı, lânetleyerek onu, vurarak ona. Sonra kız onu tuttu. Ona vurmanın da nedeni kalmamış oldu böylece. «Dur artık,» dedi kız. «Dur artık.»

O gece köşebaşından bir yere gitmediler. Ne bir yürüyüşe çıktılar, ne de yoldan ayrıldılar. Çimenli bir eğime oturup konuştular. Kız konuştu bu keresinde, ona anlattı. Çok sürmedi anlatması. Başından beri bildiğini anladığı şeyi görmüştü artık: Lokantadaki işsiz adamlar, o geçerken laf attıklarında sigaraları oynayarak ve gidip gelerek, durmadan, aşağı bakarak ve

düşkün. Kızın sesini dinlerken, pislik üzerindeki bütün adsız erkeklerin kötü kokusunu duyar gibi oldu. Konuşurken kızın başı biraz eğikti, büyük elleri kucağında durgundu. Göremiyordu, elbette. Görmesi gerekmiyordu. «Bildiğini sanıyordum,» dedi kız.

«Hayır,» dedi. «Bilmiyordum sanıyorum.»

«Ben bildiğini sanmıştım.»

«Hayır,» dedi. «Bildiğimi sanmıyorum.»

İki hafta sonra sigara içmeye başlamıştı, dumandan gözlerini kısarak ve içki de içiyordu. Geceleri Max ve Mame'le ve kimi zaman üç dört başka adam ve çoğunlukla başka bir ya da iki kadınla birlikte. Kimisi kasabadan olurdu, ama çoğunlukla Memphis'den gelen ve işsiz adamların bütün gün toplandığı lokantadaki tezgâhın arkasında garson olarak bir hafta ya da bir ay duran yabancılardı. Adlarını her zaman bilmiyordu, ama şapkasını onlar gibi yana eğebiliyordu; akşamlan Max'in evinin inik perdelerinin arkasında şapkasını böyle eğiyor ve garson kızı öbürlerine, kızın yanında bile ve yüksek, sarhoş, umutsuz genç sesiyle, anlatıyor, ona benim orospu diyordu. Arasıra Max'in arabasıyla onu ötede beride danslara götürüyordu, McEachern'ın işitmemesine hep dikkat ederek. «Acaba hangisine daha çok kızardı,» diyordu kıza; «sana mı, yoksa dans etmeye mi?» Bir keresinde onu yatırmalan gerekmişti, çaresiz bir halde, bir zamanlar içine gireceğini düşünde bile göremediği evde. Ertesi sabah kız, gün ışımadan önce onu arabayla eve götürmüştü yakalanmadan eve girebilsin diye. Ve o gün McEachern, onu ekşi ve kıskanç bir takdirle seyretmişti.

«Ama sen o danayı verdiğime er geç pişman edersin beni,» demişti McEachern.

9

McEachern yatağında yatıyordu. Oda karanlıktı, ama uyumuyordu. Mrs. McEachern'ın yanında yatıyordu ve karısının uyuduğunu sanıyordu, hızlı ve zorlu düşünerek, düşünerek, «elbise giyilmiş. Ama ne zaman? Gündüz olamaz, çünkü o zaman gözümün altında, cumartesi öğle sonralarından başka. Ama herhangi bir cumartesi günü öğle üzeri ahıra gidebilir, benim giymesini söylediğim uygun elbiselerini çıkarıp saklayabilir ve sadece günah işlemek için giyeceği ve giyebileceği elbiseleri giyer.» O zaman sanki anlamış gibi oldu, biri ona söylemiş gibi. Bundan elbisenin gizlice giyildiği çıkardı ve bu da ancak geceleyin olabilirdi. Ve bu da böyle olunca, oğlanın sadece bir tek amacı olabilirdi: Şehvet. Kendisi hiç zina yapmamıştı ve bu konuda lakırdı eden kimseleri dinlememekten hiçbir zaman geri kalmamıştı. Ama yarım saat kadar bir süre yoğunca düşündükten sonra, Joe'nun yaptıklarını sanki Joe kendisi ona anlatmış gibi iyi biliyordu, adlar ve yerler dışında. Olabilir ki, bunları Joe kendisi anlatsa inanmazdı, çünkü onun gibi adamlar kötülüğün mekanizması, sahneye konuşu üzerine, iyiliğinki üzerine olduğu gibi, kaskatı kesin kanılara sahip olurlar çoğunlukla. Dolayısıyla bağnazlıkla görünmeyen şeyleri görme aslında aynı şeydi, yalnız bağnazlık biraz daha yavaştı, çünkü Joe, ipten inerken, ardında McEachern'ın yattığı açık ve aydolu pencerenin önünden bir hızlı gölge gibi kaydığında, McEachern onu hemen tanıyamadı ya da belki gördüğüne inanamadı, ipin kendisini görebildiği halde. Ve pencerenin yanına geldiği zaman Joe ipi geri çekmiş ve bağlamıştı ve şimdi ahıra doğru yollan-

maktaydı. McEachern pencereden onu gözlerken, mahkemede idamı istenen bir adamın dönüp mübaşirin üstüne tükürüşünü seyreden bir yargıcın duyacağı o katıksız ve kişiliksiz iğrenmeyi duyuyordu.

Bahçe yolunda evle karayolu arasındaki gölgelerde gizlenmiş olarak, yolun başında Joe'yu görebiliyordu. Otomobili o da işitti ve gördü gelişini ve duruşunu ve Joe'nun içine girişini. Belki düşünmedi bile içeride başka kimin bulunabileceğini. Belki zaten biliyordu ve amacı yalnızca hangi yöne gittiğini görmekti. Belki bunu da bildiğine inanıyordu, çünkü yolu olan çeşitli mümkün hedeflerle dolu bir memlekette otomobil herhangi bir yöne gidebilirdi. Çünkü şimdi yeniden eve doğru dönmüştü, hızla yürüyerek, o aynı katıksız ve kişiliksiz iğrenme duygusuyla, daha büyük ve daha katıksız bir iğrenmenin ona, kişisel yetilerden kuşkulanmasına yer bırakmayacak şekilde kılavuzluk edeceğine inanır gibi. Bez terlikleriyle, şapkasız, geceliği pantolonuna tıkıştırılmış ve askıları sallanarak, bir ok gibi ahıra gitti ve iri, yaşlı, beyaz, güçlü atını eyerleyip bahçeye çıktı ve dörtnala yola çıktı, bahçeden çıkarken Mrs. McEachern mutfak kapısından onu çağırdığı halde. O ağır ve düşünceli dörtnalla karayoluna vardı, ikisi de, adam ve hayvan, gerçek bir çabukluk olmadığı halde sanki korkunç bir çabukluğun körükörüne bir taklidini yaparmış gibi, her şeye kadir ve her şeyi görür olduklarına ikisinin de paylaştıkları o soğuk ve değişmez ve şaşmaz inanç için belirli bir hedef ve çabukluk gerekli değilmiş gibi.

Aradığı ve bütün bir gece ve neredeyse bir memleketin bütün bir yarısı içinde bulduğu yere aynı hızla dosdoğru gitti, ama pek uzakiarda değildi bu yer. İleride çalgı sesi işittiği ve yolun kenarındaki tek odalı okulun penceresinde ışık gördüğü zaman, henüz dört mil bile gitmemişti. Binanın nerede olduğunu biliyordu, ama bu binada bir dans olduğunu bilmesine ne eebep, ne de imkân vardı. Ama dosdoğru oraya gitti ve okulu çevreleyen bahçeyi dolduran park edilmiş arabalar ve otomobiller ve arabalar ve eyerlenmiş atlar ve katırların rastgele gölgeleri arasına daldı ve neredeyse daha at durmadan aşağı atladı. Atı bağlamadı bile. İndi ve bez terlikleriyle ve savrulan as-

kılarıyla ve toparlak kafası ve kısa, küt, öfkeli sakalıyla koştu çalgı sesinin geldiği ve gazyağıyla aydınlık gölgelerin belirli bir düzenli cümbüş içinde geçtiği açık kapıya ve açık pencerelere doğru.

Belki, bu sırada düşünebiliyorduysa eğer, bir çeşit cengâver Mikail Hazretleri tarafından yöneltildiğine ve şimdi odadan içeri gönderildiğine inanıyordu. Anlaşılan gözleri bir an bile rahatsız olmamıştı birdenbire içine daldığı ışıktan ve hareketten başları çevrilen gövdelerin arasından zorla geçip, ardında şaşkınlık ve başlangıç halinde bir cehennemden meydana gelme bir iz bırakarak, kendi özgür iradesiyle evlât edindiği ve doğru olduğuna inandığı şekilde yetiştirmeye uğraştığı gence doğru koşarken. Joe ve garson kız dans ediyorlardı ve Joe henüz onu görmemişti. Kız onu yalnız bir kere görmüştü, ama belki hâlâ hatırlıyordu ya da belki şimdiki görünüşü yetmişti. Çünkü dans etmeyi bıraktı ve yüzüne bir dehşet ifadesi geldi ve bunu gören Joe da döndü. O dönerken, McEachern yanlarına varmıştı. McEachern da kadını bir kereden fazla görmemişti ve şüphesiz o zaman da yüzüne bakmamıştı, tıpkı adamların zinadan söz etmelerini dinlemediği gibi. Ama dosdoğru kızın üstüne yürüdü. Joe'yu o an için unutarak. «Defol, Yezebel!» dedi. Sesi gümbürdedi, şaşakalmış sessizliğin içinde, gazyağı lâmbaları altındaki şaşakalmış yüzlerin, susmuş çalgının içine, genç yazın huzurlu ay ışıklı gecesinin içine. «Defol, orospu!»

Belki hızla hareket etmekte olduğunun ya da sesinin çok yüksek olduğunun farkında değildi. Belki sanıyordu ki, kendisi haklı ve kaya gibi ve telâşsız ve öfkesiz duruyor ve bütün çevresinde zayıf insan adamların şapşallığı gazaba gelen ve ceza dağıtan Tanrı Tahtı'nın gerçek temsilcisinin karşısında uzun bir korku iç çekişiyle kaynıyordu. Belki de kendi elleri değildi çocukluktan beri beslediği ve barındırdığı ve giydirdiği gencin yüzüne vuran ve belki de bu yüz eğilip yeniden kalkınca, o çocuğun yüzü değildi artık. Ama o buna şaşmazdı, çünkü onu ilgilendiren bu çocuğun yüzü değildi: Şeytanın yüzüydü, çok iyi bildiği. Ve, bu yüze bakarak, eli hâlâ havada olmak üzere kesin adımlarla bu yüze doğru ilerlediğinde, günahlarından arınan bir martirin öfkeli ve düşsel coşkusuyla yürüyordu hemen hemen, yürür-

ken Joe'nun onun kafasına savurduğu sandalyeye ve hiçliğe doğru. Belki hiçlik biraz şaşırttı onu, ama çok değil ve uzun süre değil.

Sonra her şey uzaklara koştu Joe'nun önünde, kükredi, ölgünleşerek, onu odanın ortasında bırakarak, kırılmış sandalye elinde sımsıkı, babalığının suratına eğilip bakarken. McEachern sırtüstü yatıyordu. Oldukça rahat görünüyordu şimdi. Uyur gibiydi: Kütkafalı, hareketsizken bile eğilmez, alnındaki kan bile rahat ve durgun.

Joe soluk soluğaydı. İşitebiliyordu bunu ve başka bir şeyi, ince ve tiz ve uzaklarda. Uzun bir süre dinledi bunun bir ses olduğunu anlayıncaya kadar, bir kadının sesi. Baktı ve iki adamın onu tuttuğunu gördü ve onun kıvranıp debelendiğini, saçı dağılmış, vahşi boya lekelerinin altında beyaz yüzü gerili ve çirkin, ağzı bir küçük çentikli delik ki, çığlıkla doldurulmuş. «Bana orospu dedi!» diye bağırıyordu, kolunu tutan adamları sarsarak. «Orospu çocuğu moruk! Bırakın beni! Bırakın beni!» Sonra sesi kelimeler yapmayı bıraktı ve artık yalnızca bağırdı; kıvrandı ve çabaladı, boğuşan adamların ellerini ısırmaya çalışarak.

Elinde kırık sandalyeyi hâlâ tutan Joe ona doğru yürüdü. Duvarların diplerinde, kümelenmiş olarak, yanyana, öbürleri onu seyrediyordu: Kızlar katı dışarlık renkleri ve postayla ısmarlama çoraplar ve topuklular içinde; adamlar, gene postayla ısmarlama olan kötü kesilmiş ve tahta gibi elbiseli genç adamlar, sert, berbat olmuş elleri ve sonu gelmez karıklarla katırların yavaş kabalarına sabırla bakmanın mirasını şimdiden açığa vuran gözleriyle. Joe koşmaya başladı, sandalyeyi savurarak. «Bırakın onu!» dedi. Aynı anda kız çabalamaktan vazgeçti ve öfkesini ona yöneltti, çığlıklarını, sanki onu yeni görmüş gibi, onun da orada olduğunu yeni fark etmişçesine.

«Sen de! Beni buraya sen getirdin. Kahrolası piç serseri. Piç seni! Orospu çocuğu seni ve o da. Onu ve beni getirip bir—» Joe özellikle herhangi bir kimseye doğru koşar gibi değildi ve yukarı kaldırdığı sandalyenin altında yüzü oldukça durgundu. Öbürleri kadının yanından çekildiler, onu serbest bırakarak,

ama o sanki bunu henüz fark etmemiş gibi kollarını savurmaya devam etti.

«Çık buradan dışarı!» diye bağırdı Joe. Döndü, sandalyeyi savurarak; oysa yüzü hâlâ oldukça durgundu. «Geri!» dedi, kimse ona yaklaşmadığı halde. Hepsi de yerdeki adam kadar durgun ve sessizdiler. Savurdu sandalyeyi, şimdi kapıya doğru gerileyerek. «Geri durun! Onu bir gün öldüreceğimi söylemiştim! Ona söylemiştim bunu!» Sandalyeyi çevresinde savurdu, durgun yüzle, kapıya doğru gerileyerek. «Hiçbiriniz kımıldamayın, sakın,» dedi, maske gibi duran yüzlere sürekli ve durmadan bakarak. Sonra sandalyeyi yere fırlatıp döndü ve kapıdan dışarı sıçradı, yumuşak, benekli ay ışığına. Kızı geldikleri otomobile binerken buldu. Soluk soluğaydı, ama sesi de durgun çıkıyordu: Uykuda bir yüz yeterince hızlı soluyor ki, sesler çıkarsın. «Kasabaya dön,» dedi. «Bitirip gelmeye çalı...» görünüşte ne olanlardan, ne de söylediklerinden haberi yoktu; kadın arabanın kapısından ansızın dönüp yüzünü yumruklamaya başladığında kımıldamadı, sesi değişmedi: «Evet. Tamam. Bitirince döneceğim—» Sonra döndü ve koştu, kız hâlâ ona vururken.

McEachern'ın atı nerede bıraktığını, hattâ orada olup olmadığını bilemezdi. Gene de dosdoğru ata koştu, babalığının olayların yanılmazlığına olan bütün inancının birazıyla. Ata atladı ve başını yola döndürdü. Otomobil karayoluna çıkmıştı bile. Kuyruk farının solup yok olduğunu gördü.

Yaşlı, güçlü, çiftlik atı, yavaş ve sürekli tırısıyla eve döndü. Sırtındaki genç hafif oturmuştu, hafifçe dengeliydi, öne iyi eğiliyordu, belki o anda Faustus gibi coşkundu, son olarak ve kesinlikle Yapmayacaksın'ı geride bıraktığı için, sonunda şeref ve yasadan kurtulduğu için. Hareket halindeyken, atın tatlı keskin teri esiyordu, kükürtlü; görünmez rüzgâr geçip gitti. Yüksek sesle haykırdı. «Yaptım! Yaptım! Söylemiştim onlara!»

Bahçe yoluna girdi ve ay ışığı altında eve kadar yavaşlamadan atı sürdü. Karanlık olacağını sanmıştı, ama değildi. Duraklamadı; dikkatli ve gizli ip, şimdi tıpkı şeref ve yasa gibi onun eski hayatının bir parçasıydı ve on üç yıldır düşmanlarından biri olan ve şimdi uyanık olarak onu bekleyen yaşlı, yorgun kadın. Işık onun ve McEachern'ın odasındaydı ve kadın

kapıda duruyordu, geceliğinin üstünde bir örtüyle. «Joe?» dedi. Avluyu hızla geçti. Yüzü, sandalye inerken McEachern'ın gördüğü gibiydi. Belki kadın daha iyice görememişti yüzünü. «Ne oldu?» dedi. «Baban ata binip gitti. Duydum...» O zaman yüzünü gördü. Ama geri kaçacak zaman bile bulamadı. Kadına vurmadı; kolunu tutan eli oldukça nazikti. Telâşlıydı yalnızca, onu ayak altından, kapı ağzından uzaklaştırıyordu. Kapının önündeki bir perdeyi çeker gibi, kadını süpürdü kenara.

«Dansta,» dedi. «Çekil kenara, kocakarı.» Kadın döndü, bir eliyle şalına yapışmış, öbürüyle kapıya tutunmuştu geri çekilirken, çocuk odayı geçip tavanarasına çıkan merdivenleri tırmanmaya başlarken onu gözleyerek. Çocuk, durmaksızın dönüp geri baktı. O zaman kadın lamba ışığında dişlerinin parladığını gördü. «Dansta, işittin mi? Ama dans etmiyor.» Güldü, lâmbaya doğru; başını ve gülüşünü çevirdi, merdivenden yukarı koşarak, koşarken gözden kaybolarak, önce kafası olmak üzere gözden kaybolarak, karatahtadan silinen tebeşirle yapılmış bir resim gibi, onu silen bir şeyin içine başaşağı koşuyormuş ve gülüyormuş gibi sanki.

Kadın uğraşa didine arkasından tırmandı. O yanından geçer geçmez ardından gitmeye başlamıştı, sanki kocasını alıp götüren o değiştirilemez gereklilik bir pelerin gibi, çocuğun omuzlarında geri dönmüştü ve şimdi de ondan kadına geçmişti. Dar merdivenden yukarı sürüklendi, bir eliyle tırabzana ve öbürüyle de şalına yapışarak. Konuşmuyordu, çocuğa seslenmiyordu. Sanki evde bulunmayan efendinin oraya göndermiş olduğu buyruğa boyun eğen bir hayaletti. Joe lâmbasını yakmamıştı. Ama oda kırılmış ay ışığıyla doluydu ve zaten bu olmasa da, çocuğun ne yaptığını herhalde tahmin edebilirdi. Kadın duvarın yanında durdu, bir eliyle duvarı yoklayarak yatağa eriştı ve çöktü, otururak. Bunu yapması biraz zaman almıştı, çünkü gevşek tahtanın olduğu yere baktığında, çocuk, ay ışığının doğrudan doğruya vurduğu yatağa yaklaşmaya başlamıştı bile ve kadın gözledi onun teneke kutuyu yatağa boşaltışını ve maden ve kâğıt paraların küçük yığınını eline alıp elini cebine daldırışını. Ancak o zaman çocuk baktı ona, şimdi biraz geri kaykılmış, dirseğine yaslanmış ve öbür eliyle şalını

tutarak otururken. «Senden istemedim, çünkü bana vereceğinden korkuyordum. Sadece aldım. Bunu unutma.» Neredeyse daha sesi kesilmeden arkasını dönmeye başlamıştı. Kadın, onun merdivenden gelen lâmba ışığına dönüşünü gözledi, inmeye başlamıştı. Gözden kayboldu, ama sesi hâlâ işitiliyordu. Hızla avluya inişini de işitti ve bir süre sonra gene atı işitti, dörtnala ve bir süre sonra atın sesi kesildi.

Joe, artık gücü kalmayan yaşlı atı kasabanın anacaddesinde koşturmaya çalışırken bir yerlerde bir saat biri vuruyordu. At epeydir hızlı hızlı soluyordu, ama Joe düzenli aralıklarla atın sağrısına indirdiği bir sopayla onu hâlâ düzensiz bir tırısla koşturuyordu. Bu bir kırbaç değildi: Bir bitkiye destek olsun diye, Mrs. McEachern'ın evin önündeki çiçek tarhına dikilmiş süpürge sopasının bir kısmıydı. At, hâlâ bir dörtnal gidişin hareketlerini yerine getiriyordu ama, yürüyen bir adamdan pek daha hızlı gitmiyordu. Sopa da, aynı yorgun ve korkunç yavaşlıkla kalkıp iniyordu, atın sırtındaki çocuk öne doğru eğiliyordu atın gevşediğini bilmiyormuşçasına ya da boş ve aybenekli sokakta yavaş toynaklarıyla ölçülü kof bir ses çıkaran yorgun hayvanı ileri itmek istermişçesine. Bu —at ve binici— garip, düşsel bir görünüştü, ağır çekilmiş bir film gibiydi, sürekli ve gevşemiş koşarken sokakta ve eskiden hep beklediği köşebaşına doğru, o zaman belki daha az ısrarlı, ama daha az istekli olmaksızın ve daha genç.

At şimdi tırısta bile değildi, bükülmeyen bacaklarıyla, soluğu derin ve zor bir hırıltılı, her soluk bir inilti. Sopa hâlâ vuruyordu; atın ilerleyişi yavaşladıkça, sopanın hızı aynı orantıyla artmıştı. Ama at yavaşladı, kaldırıma doğru giderek. Joe dizgine asıldı, vurarak, ama hayvan yavaşlayıp kaldırıma sokuldu ve durdu, gölgebenekli, başı yerde, titreyerek, soluğu neredeyse bir insan sesi gibi. Ama kıpırtısız duran eyerde binici hâlâ öne doğru eğiliyordu, korkunç bir hızlılık tavrıyla, atın sağrısını sopayla döverek. Sopanın inip kalkması ve hayvanın iniltili soluması olmasa, kaidesinden yere inmiş ve aygölgeleriyle lekeli ve benekli sessiz ve boş bir sokakta yorgunluğun son derecesi tavrıyla dinlenmeye gelmiş bir atlı adam heykeli olabilirlerdi.

Joe indi. Atın başını tutup çekmeye başladı, sanki gücüyle

hayvanı kımıldatacak ve sonra sırtına atlayacakmış gibi. At kıpırdamadı. Vazgeçti Joe; biraz ata doğru eğik duruyordu. Gene kıpırdamadan durdular: Yorgun hayvan ve genç, yüzyüze, başları birbirine oldukça yakın, sanki bir dinlenme ya da bir dua ya da bir danışma eylemi içinde taştan oyulmuşlar gibi. Sonra Joe sopayı kaldırdı ve atın kıpırtısız başını dövmeye başladı. Sopa kırılıncaya kadar durmadan vurdu. Kendi elinden pek uzun olmayan son parçayla da vurmaya devam etti. Ama belki hayvanın canını acıtmadığını anladı ya da belki sonunda kolu yoruldu, çünkü sopayı atıp döndü, ilerledi, hızlı adımlarla. Geri bakmadı. Kaybolarak, aygölgelerde beyaz gömleği çarparak ve solarak, atın hayatından büsbütün dışarı koştu, sanki hayvan hiç varolmamış gibi.

Eskiden bekleme yeri olan köşebaşını geçti. Dikkat ettiyse, düşündüyse hiç, demiş olmalıdır ki *Tanrım ne kadar uzun. Ne kadar uzun zaman önceydi bu* sokak kıvrılıp çakıllı bir yol oluyordu. Önünde daha bir millik yol vardı, onun için hızlı değil dikkatli koştu, sürekli, yüzü azıcık eğik, sanki ayağının altında tekmelediği yolu düşünüyormuş gibi, dirsekleri yanlarında, tıpkı yetişkin bir koşucununkiler gibi. Yol kıvrılıp gidiyordu, ayla ağarık, kenarında geniş aralıklarla küçük, rastgele, yeni, korkunç evler içlerinde dün hiçbir yerden gelen ve yarın nereye olsa gidecek olan insanların, kasabaların kıyılarında oturduğu. Kendisinin gittiği evden başka hepsi karanlıktı.

Eve vardı ve yoldan çıktı, koşarak, ayakları ölçülü ve sesli geç sessizlikte. Belki şimdiden görebiliyordu garson kızı, koyu renk bir yol elbisesiyle, şapkası başında ve çantası hazırlanmış, bekleyerek. (Herhangi bir yere nasıl gideceklerdi, ne şekilde ayrılacaklardı kasabadan, bunları herhalde hiç düşünmemişti.) Ve belki Max ve Mame de, herhalde soyunuk —Max ceketsiz ve belki de iç gömleğiyle ve Mame açık mavi sabahlığıyla— ikisi de o gürültülü, neşeli, birini bir yerlere geçirme havasıyla koşuşarak. Ama aslında hiç düşünmüyordu Joe, çünkü kıza gitmek için hazırlanmasını söylememişti. Belki söylediğini sanıyordu ya da kızın anlaması gerektiğini, çünkü şu son yaptıklarıyla gelecek için tasarıları ona o derece basit görünüyordu ki, bunu herkesin anlayacağını sanıyordu. Belki de kız

arabaya binerken ona para almak için eve gittiğini söylediğini sanıyordu.

Verandaya koştu. Buraya kadar, hattâ evdeki büyük sevinç anlarında bile, bütün istediği yoldan süzülmek ve verandanın gölgesine ve beklenmekte olduğu eve, en çabuk ve en az göze batacak şekilde girmekti. Kapıyı vurdu. Kızın odasında ve avlunun ucunda ışık yanıyordu, umduğu gibi ve perdeli pencerelerin ötesinden sesler de geliyordu, neşeli olmaktan çok dikkatli sesler: Bunun da böyle olacağını ummuştu, düşünerek *Belki gelmeyeceğimi sandılar. Şu kahrolası at. Şu kahrolası at* Yeniden kapıyı vurdu, daha hızlı, elini tokmağa koyarak, sarsarak tokmağı, yüzünü ön kapının perdeli camına dayayarak. Sesler kesildi. Sonra evin içinden hiçbir ses duyulmadı. İki ışık, kızın odasının ışıklı perdesi ve kapının mat perdesi, sürekli ve titremeyen bir parlaklıkla yandılar, sanki elini tokmağa değdirir değdirmez evdeki bütün insanlar ölmüş gibi. Gene vurdu kapıyı, vuruşları neredeyse aralıksız; hâlâ vuruyordu ki (perdeye hiçbir gölge düşmemiş ve arkasından hiçbir ayak sesi işitilmemişti), kapı ansızın ve sessizce yumruklayan elinden kaçtı. Sanki kapıya yapıştırılmış gibi eşikten içeri dalıyordu ki, kapının ardından Max ortaya çıktı, yolu keserek. Giyinikti, şapkası bile başındaydı. «Vay, vay, vay,» dedi. Sesi yüksek değildi ve sanki Joe ne olduğunu anlayamadan onu içeri çekmiş ve kapıyı kapamış ve kilitlemişti. Ama sesinde gene o belirsiz nitelik vardı, o yürekten ve bütünüyle boş ve bütünüyle sevinçsiz ve neşesiz nitelik, bir kabuk gibi, yüzünün önünde taşıdığı ve arasından Joe'yu gözlediği bir şey gibi ve Joe eskiden bunun için Max'e şaşkınlıkla öfke arasında bir duyguyla bakardı. «Sonunda Romeo geldi,» dedi. «Beale Street'in Babayiğiti.» Sonra biraz daha yüksek sesle konuştu, Romeo'yu yüksek sesle söyleyerek. «Gel de içeridekilerle tanış.»

Joe bildiği kapıya doğru yürümeye başlamıştı bile, neredeyse koşuyordu gene, sanki hiç durmamış gibiydi. Max'i dinlemiyordu. Hiç işitmemişti Beale Street'i, yanında Harlem'in sinema dekoru gibi kalacağı iki üç blokluk Memphis mahallesini. Joe hiçbir şeye bakmamıştı. Çünkü ansızın avlunun öte ucunda duran sarışın kadını gördü. Avluya gelişini görmemişti,

oysa içeri girdiğinde burası boştu. Ve sonra birdenbire orada duruyordu kadın. Giyinikti, koyu renk bir etek vardı üstünde, elinde bir şapka tutuyordu. Ve Joe'nun yanında açık karanlık bir kapının ötesinde bir küme yük, birçok çanta duruyordu. Belki o bunları görmedi. Ya da belki bakarak gördü bir kerede, düşünceden hızlı *Bu kadar çantası olacağını bilmezdim* Belki o zaman ilk olarak düşündü yolculuğa çıkacak bir taşıtları olmadığını, düşünerek *Bütün bunları nasıl taşıyayım* Ama duraklamadı, bildiği kapıya doğru dönerek. Ancak elini kapıya koyduğu zaman kapının ardındaki tüm sessizliği fark etti, birden fazla kişinin yapacağını on sekizindeyken bile bildiği bir sessizlik. Ama duraklamadı; belki avlunun yeniden boş olduğunun farkında değildi, sarışın kadının o görmeden ya da işitmeden gene yok olduğunu.

Kapıyı açtı. Şimdi koşuyordu; yani, bir insanın, hareketsiz kaskatı durma eylemi sırasında kendisinin ve bilmesinin çok ötelerine koşmasıyla koşuyordu. Kız nice kereler gördüğü gibi yatağında oturuyordu. Koyu renk elbiseyle şapkayı giymişti, umduğu, bildiği gibi. Yüzü eğik oturuyardu, açılan kapıya bile bakmayarak, koyu renk elbisenin üstünde kıpırtısızlığı içinde neredeyse canavar gibi duran durgun elinde bir sigara yanarak. Ve aynı anda ikinci adamı gördü. Adamı daha önce hiç görmemişti. Ama şimdi bunun farkına varmadı. Ancak daha sonra hatırladı bunu ve düşüncenin görmeden daha hızlı gittiği o anda bir kere baktığı karanlık odadaki eşya yığınını hatırladı.

Yabancı da yatağa oturmuştu, o da sigara içiyordu. Şapkası öne eğik olduğu için kenarının gölgesi adamın ağzına düşüyordu. Yaşlı değildi, ama genç de görünmüyordu. Mox'le kardeş olabilirlerdi, yani, birdenbire bir Afrika köyüne giriveren iki beyaz odamın orada oturanlara kardeşmiş gibi görüneceği şekilde. Yüzü, ışık vuran çenesi, durgundu. Yabancının kendisine bakıp bakmadığını Joe anlamadı. Ve Max'in tam arkasında durduğunu da Joe bilmiyordu. Ve sonra seslerini işitti ne dediklerini anlamadan, hattâ dinlemeden: *Sor ona*

O nereden bilsin Belki kelimeleri işitiyordu. Ama herhalde işitmiyordu. Herhalde bunlar sıkı sıkı örtülmüş pencerenin öte-

sindeki böceklerin hışırtısından ya da baktığı, ama henüz görmediği çantalardan daha önemli değildi onun için. *Sonra hemen sıvıştı, dedi Bobbie.*

Belki biliyordur. Anlayabilirsek anlayalım neden kaçtığımızı, hiç olmazsa.

Joe içeri girdiğinden beri hiç kıpırdamadığı halde, hâlâ koşuyordu. Max omzuna dokununca sanki yürürken durmuş gibi döndü. Max'in odada olduğundan bile haberi yoktu. Omzunun üstünden Max'e bir çeşit kızgın can sıkıntısıyla baktı. «Anlat bakalım, evlât,» dedi Max. «Nasıl oldu?»

«Ne nasıl oldu?» dedi Joe.

«Şu moruk. Geberttin mi? Dosdoğru bir anlatıver. Bobbie'nin başını beâya sokmak istemezsin herhalde.»

«Bobbie,» dedi Joe, düşünerek *Bobbie, Bobbie* Döndü, gene koşarak. Bu keresinde Max omzunu kavradı, ama pek sertçe değil.

«Haydi,» dedi Max. «Hepimiz arkadaş değil miyiz? Geberttin mi?»

«Geberttim mi?» dedi Joe, sıkkın bir sabırsızlık ve kendini tutma tonuyla, sanki bir çocuk onu sorguya çekiyor ve geciktiriyordu.

Yabancı konuştu. «Kafasına sandalyeyi geçirdiğin herif. Öldü mü?»

«Öldü?» dedi Joe. Yabancıya baktı. Bunu yaparken gene kızı gördü ve gene koştu. Gerçekten kımıldadı bu sefer. İki adamı zihninden büsbütün atmıştı. Yatağa doğru gitti, cebini çekiştirerek, yüzü hem coşkun, hem utkulu. Kız ona bakmadı. İçeri girdi gireli bir kere ona bakmamıştı, o herhalde bunu da unutmuştu ama. Kız kımıldamamıştı: Sigara hâlâ elinde yanıyordu. Hareketsiz eli pişen bir et parçası kadar iri ve ölü ve soluktu. Gene biri omzunu kavradı. Bu seferki yabancıydı. Yabancıyla Max omuz omuza duruyorlardı Joe'ya bakarak.

«Tepinip durma,» dedi yabancı. «Herifi geberttinse, geberttim de. Uzun zaman gizli kalamaz. Gelecek aya kadar haber alırlar.»

«Bilmiyorum,» dedi Joe. Birinden öbürüne bakarak, sıkkın ama henüz öfkeli değil. «Vurdum. Düştü. Bir gün bunu yapa-

cağımı ona söylemiştim.» Durgun, neredeyse tıpatıp yüzlerin birinden ötekine bakıyordu. Yabancının tuttuğu omzunu sarsmaya başladı.

Max konuştu. «Öyleyse buraya niçin geldin?»

«Niçin—» dedi Joe. «Niçin mi...» dedi, baygın bir şaşkınlık tonuyla, bir yüzden ötekine bir çeşit kızgın, ama gene de sabırlı bıkkınlıkla bakarak. «Niçin mi geldim? Bobbie'yi almaya geldim. Sanıyor musun ki ben —evlenmek için parayı almak için ta eve kadar gittikten sonra—» Gene büsbütün unuttu, zihninden attı onları. Omzunu kurtardı ve kadına döndü gene o unutkan, coşkun ve gururlu yüzüyle. Sanki o anda iki adam, iki kâğıt parçası gibi hayatından uçup gitmişlerdi. Max'in kapıya gidip seslendiğini ve az sonra sarışın kadının içeri girdiğini de herhalde fark etmemişti. Kıpırtısız ve aşağı bakan garson kızın oturduğu yatağın yanındaydı, kızın üzerine doğru eğilmişti, cebinden kâğıt ve madenî paraları boşaltıyordu, kızın kucağına ve yatağa. «İşte. Baksana. Bak. Param var. Gördün mü?»

Sonra gene rüzgâr esti üstüne, üç saat önce okulda bir süredir unuttuğu şaşkın yüzler arasında olduğu gibi. Durgun, düşsel bir durumda kaldı, garson kızın sıçrayışıyla onu ittiği yerde dik duruyordu şimdi ve kızı görüyordu, ayağa kalkmış olarak, tomar halinde ya da dağılmış olan parayı toplayıp fırlatırken; sessizce gördü kızın karışmış yüzünü, ağzı çığlık atarak, gözleri de çığlık atarak. Hepsinin içinde yalnız kendisi kendi gözüne durgun, dingin görünüyordu; yalnız kendi sesiydi kulağa kaydolacak kadar durgun çıkan: «Yani istemiyor musun?» dedi. «Yani istemiyor musun?»

Okuldaki duruma çok benziyordu: Debelenir ve bağırırken biri tutuyordu kızı, başını savurup sallamaktan saçı karmakarışık; suratı, hattâ ağzı; saçının tersine ölü bir suratta ölü bir ağız kadar durgun. «Piç! Orospu çocuğu! Benim başımı derde sokarsın, ben ki sana karşı hep beyaz adammışın gibi davrandım, Beyaz adam gibi!»

Ama herhalde bütün bunlar onun için henüz sadece gürültüydü, beynine işlemiyordu: Uzun rüzgârın bir parçasıydı yalnızca. Sadece baktı kıza, daha önce hiç görmediği surata, ses-

sizce konuşarak (sesli olup olmadığını kendi de bilemezdi) yavaş bir şaşkınlıkla: *Onun uğruna adam öldürdüm. Onun uğruna hırsızlık bile ettim* sanki bunu yeni işitmiş, yeni düşünmüş, bunu yaptığı kendisine yeni söylenmiş gibi.

Sonra kız da hayatından uçup gitti uzun rüzgâra kapılıp bir üçüncü kâğıt parçası gibi. Kolunu savurmaya başladı eli hâlâ kırık sandalyeyi tutuyormuşçasına. Sarışın kadın bir süredir odadaydı. Onu ilk olarak gördü, şaşırmaksızın, gökten inmiş gibi belirişini, hareketsiz, bir polisin kalkık duran beyaz eldivenli eli gibi değişmez ve durgun bir saygıdeğerlikle kendisini saran o pırlantayüzeyli rahatlığıyla, saçının her teli gerekli yerinde durarak. Yolculuk için giydiği koyu elbisenin üstüne soluk mavi sabahlığını geçirmişti şimdi. Alçak sesle konuştu: «Yakalayın. Gidelim buradan. Çok geçmeden bir polis gelir. Onu nerede bulacaklarını bilirler.»

Belki Joe onu işitmiyordu bile, ne de çığlık atan kız: «Bana zenci olduğunu söyledi! Orospu çocuğu! Beni bok polislerin eline düşürecek zenci orospu çocuğuyla bedava yattım. Bok bir dansta!» Belki sadece uzun rüzgârı işitiyordu, hâlâ sandalyeyi tutuyormuş gibi elini savurarak; iki adamın üstüne atıldığı zaman. Herhalde onların zaten üstüne yürümeye başladıklarını da fark etmemişti. Çünkü babalığınınkine benzer bir coşkunlukla hızla ve kendi isteğiyle yabancının yumruğuna doğru fırlamıştı. Belki yumrukları duymadı, yere düşmeden önce yabancı yüzüne iki kere vurduğu halde ve tıpkı kendi yıktığı adam gibi, sırtüstü, oldukça durgun, yerde yattı. Ama bayılmamıştı, çünkü gözleri hâlâ açıktı, durgun durgun onlara bakıyordu. Gözlerinde hiçbir şey yoktu, ne acı, ne şaşkınlık. Ama kımıldayamaz gibiydi; derin düşünceli bir yüzle yattı orada, durgun durgun bakarak iki adama ve hâlâ bir heykel gibi hareketsiz ve bütünüyle tamamlanmış ve yüzeylenmiş sarışın kadına. Belki sesleri de işitemiyordu ya da belki işitiyordu, ama bunların pencerenin ötesindeki sürekli böceklerin kuru vızıltılarından daha fazla bir önemi yoktu gene:

Bulabileceğim en güzel yerin içine etti.
Orospulardan uzak dursaydı
Elinden gelmezdi ki. Orospuların kucağına doğmuş

Sahiden zenci mi? Pek benzemiyor

Bir gece Bobbie'ye öyle demiş. Ama bana kalırsa ne kız ne de kendi bilmiyorlar ne bok olduğunu. Bu köylü pezevenkler her halt olabilirler.

Şimdi öğreniriz. Bakalım kanı kara mıymış Joe rahat ve durgun yatarken yabancının eğildiğini ve başını yerden kaldırdığını ve gene yüzüne vurduğunu gördü, bu kere kısa kesici bir vuruşla. Az sonra biraz dudağını yaladı, bir çocuğun bir yemek kaşığını yalayacağı gibi. Yabancının elinin geri gittiğini gördü. Ama el inmedi.

Yeter. Memphis'e gidelim

Bir tanecik daha Joe sessizce yattı ve eli gözledi. Sonra Max de, yabancının yanındaydı, o da eğilmişti. *Emin olmak için biraz daha kan gerek.*

Elbet. Hiç üzülmesin. Bu da şirketten

El inmedi. Sonra sarışın kadın da oradaydı. Yabancının kalkık kolunu bileğinden tutuyordu. *Yeter dedim.*

10

Üzülmek değil bilmek binlerce yabanıl ve ıssız sokak hatırlar. Bu sokaklar uzanır o gece o yerde yatar ve son ayak sesini işitirken ve sonra da son kapıyı (ışığı bile söndürmemişlerdi) ve sonra sessizce yattı, sırtüstü, gözleri açık yattı tepede asılı küre sızlatan ve titremeyen parıltıyla yanarken sanki evde herkes ölmüş gibi. Orada ne kadar kaldığını bilmiyordu. Düşünmüyordu hiç, acı çekmiyordu. Belki içinde bir yerlerde istekle duyuların ikl kopuk tel ucunun bilincindeydi, şimdi değmiyorlardı birbirlerine, değmeyi bekliyorlardı, yeniden birleşmeyi onun hareket edebilmesi için. Evi terk etmek için hazırlıklarını yaparken üzerinden atlayarak geçiyorlardı, bir evi bütün bütün boşaltmaya karar veren insanların bırakmak niyetinde oldukları nesnenin üstünden geçtikleri gibi. *Al Bobbie al kızım tarağın unuttun burada da romeonun tavuk yemi hey gidi isa adına okulu birbirine katmıştır herhalde bunlar bobblenin canım görmedin mi kıza verdiğini görmedin mi cömert aferin topla şunları kızım saklarsın hatıra diye ya da taksit diye ya da her neyse ne istemiyor muymuş vay canına bak bu kötü işte bu olmadı işte ama burada bırakamayız bunları döşemede yoksa delik açarlar döşemede zaten bir delik açtı bile boyundan büyük hey bobble hey kızım elbet ben saklayacağım bobble için bok saklarsın canım işte yarısını saklayacağım bobbie için demek istiyorum bırakın onları orospu çocukları ne işiniz var sizin onlarla çocuğun malı onlar vay canına isa adına ya onun ne işi var onlarla para kullanmıyor ki parası olması gerekmiyor ki bobbleye sor bak gerekiyor muymuş veriyorlar ona*

ve geri kalanlar ödemek zorunda kalıyor bırakın onları dedim bok bırakırım benim değil ki bırakayım bobbienin bunlar hem senin de değil ama isa adına yoksa sana da mı borcu vardı benim arkamdan seni de mi beceriyordu kredi üstüne bırak dedim çekil şuradan zaten topu topu beş altı papel Sonra sarışın kadın başında duruyordu ve eğiliyordu, o sessizce gözleyerek, kadın eteğini kaldırdı ve çorabından düz katlanmış bir para tomarı çıkarıp birini aldı ve durdu ve pantolonunun arka cebine tıktı. Sonra gitti. *Haydi haydi çık şuradan daha sen kendin de hazır değilsin o sabahlığı çantaya koyup çantayı kapatman ve yüzünü bir daha pudralaman gerek çantamla şapkamı buraya getir haydi git şimdi ve bobbieyi ve öbür çantaları da alıp arabaya bin ve beni bekle ve max sanıyor musun ki ben buradan çıkıp ikinizden birini son parayı da çalmaya bırakırım haydi bakalım şimdi çıkın dışarı*

Sonra gitmişlerdi: Son ayaklar, son kapı. Sonra otomobilin böcek seslerini boğduğunu işitti, yükselerek, düşerek, sonra daha da düşerek, öyle ki, şimdi yalnız böcekleri işitiyordu. Işığın altında yatıyordu. Daha kımıldanamıyordu, görmeden, bakıp anlamadan işittiği gibi; o rahatça yatarken ve arasıra dudaklarını bir çocuk gibi yalarken tel uçları daha değmemişti.

Sonra tel uçları değdiler ve bağlantıyı kurdular. Bunun tam ne zaman olduğunu bilmiyordu, yalnız birdenbire çınlayan başının farkına varmıştı ve yavaşça doğrulup oturdu, kendini yeniden bularak, ayağa kalkarak. Başı dönüyordu; çevresinde dönüyordu oda, düşünmek gibi yavaş ve yumuşak, öyle ki, düşünce *Daha değil* diyordu. Ama hâlâ acı duymuyordu, konsola yaslanıp aynada şişmiş kanlı yüzünü inceleyip yüzüne dokunduğu zaman bile. «İsa adına,» dedi. «İyi dövmüşler beni.» Daha düşünmeye başlamamıştı; daha o kadar ileri varmamıştı *Buradan çıksam iyi olur buradan çıksam iyi olur* Kapıya doğru yürüdü, kör bir adam ya da bir uyurgezer gibi ellerini uzatarak. Kapıdan geçtiğini hatırlamaksızın kendini avluda buldu ve kendini bir başka yatak odasında buldu belki inanmadan, ama umarak sokak kapısına doğru gittiğini. Bu oda da küçüktü. Ama hâlâ sarışın kadının varlığıyla dolu gibiydi, sıkıntılı kaba duvarları bile o cenkçi ve pırlantayüzeyli saygıdeğerlikle dışarı

doğru bel veriyorlardı. Çıplak konsolun üstünde viski dolu bir şişe vardı. Bunu içti, yavaş yavaş, ateşini hiç duymadan, konsola tutunup dik durarak. Viski gırtlağından aşağı pekmez gibi soğuk aktı, tatsız. Boş şişeyi konsola koydu ve konsola yaslandı, başı eğik, düşünmeden, belki bilmeden bekleyerek, belki de hiç beklemeyerek. Sonra viski içinde yanmaya başladı ve o başını yavaşça iki yana sallamaya başladı, barsaklarının sıcak, yavaş kıvrılışı ve geri tepişiyle düşünme birleşerek, «buradan çıkmalıyım.» Gene avluya girdi. Şimdi kafasıydı açılan ve doğru gitmeyen gövdesiydi. Gövdesinin gönlünü etmesi gerekti avlu boyunca, onu bir duvarın yanından kapıya doğru sürürken, düşünerek, «haydi artık; kendine gel. Dışarı çıkmam gerek.» Düşünerek *Bir çıkabilsem dışarıya, havaya, serin havaya, serin karanlığa* Ellerinin kapıyı kurcalayışını seyretti ellerine yardım etmeye çalışarak, onların gönlünü etmeye ve onları denetlemeye çalışarak. «Neyse ki, üstüme kilitlemişler,» diye düşündü. «İsa adına, o zaman sabaha kadar çıkamazdım. Bir pencere açıp dışarı çıkamazdım.» Sonunda kapıyı açtı ve çıktı ve ardından kapıyı kapattı, kapıyla uğraşmak istemeyen gövdesiyle gene tartışarak, gövdesini zorlayarak kapıyı kapatmak için iki ışığın ölgün ve titremeyen parıltılarının yandığı boş evin üstüne, ışıklar evin boş olduğunu bilmeyerek ve umursamayarak, sessizliğe ve ıssızlığa da aldırış etmeksizin tıpkı bayat, çok kullanılmış camların ve bayat, çok kullanılmış yatakların ucuz ve hayvanca gecelerine de aldırış etmedikleri gibi. Gövdesi şimdi daha iyi ayak uyduruyordu ona, daha uysallaşmıştı. Karanlık verandadan indi, ay ışığına ve kanlı başı ve viskiyle sıcak, yabanıl ve cesur boş midesiyle, on beş yıl sürecek olan sokağa girdi.

Viski zamanla öldü ve yenilendi ve gene öldü, ama sokak sürdü. O geceden sonra binlerce sokak, tek sokak gibi aktı, sezilmez köşeleri ve değişen sahneleriyle ve arasıra yardım isteyerek ya da hırsızlama biniyordu trenlere ve kamyonlara ve köy arabalarına ve yirmisinde ve yirmi beşinde ve otuzunda oturuyordu arabalarda durgun, katı yüzlü ve (kirli ve eski olsalar da) şehirli elbiseleriyle ve arabayı süren adam, yolcusunun kim ya da neci olduğunu bilmeden ve sormaya cesaret

edemeyerek. Sokak Oklahoma'ya ve Misuri'ye ve Meksika'ya kadar güneye ve sonra tekrar kuzeye Şikago ve Detroit'e ve sonra yeniden güneye ve sonunda Mississippi'ye varmıştı. Sokak on beş yıl sürdü: Kaçınılmaz serj giyimi ve dipsiz çamurla, kara hafif ayakkabılarıyla, kendisine on ya da on beş dolara mal olan ve dışkısı olan altın kadar dipsiz görünen zengin çamurla sıvalı, büyük bir büyük kurbağa boyundaki banknot tomarlarıyla bedelini ödediği kaba saba yemekleri teneke tabaklarla yediği, petrol şehirlerinin, yabanıl ve düzmece tahta varoşları arasından gitti sokak. Alev alev sarı emek günlerinin ve eylülün soğuk çılgın ayı ve gevrek yıldızları altında hafif hafif sallanan sarı buğday tarlaları arasından gitti sokak: Sırasıyla ırgat, madenci, maden yıkayıcısı, kumar simsarı oldu; askere yazıldı, dört ay hizmetten sonra kaçtı ve hiç yakalanmadı. Ve hep, er geç, sokak şehirlerden geçti, adı hatırlanmayan şehirlerin birbirine benzeyen ve yerine bir başkası da konsa değişmeyen kısımlarından ve gece yarısının karanlık ve belirsiz ve simgesel kubbelerinin altında kadınlarla yattı ve onlara para verdi parası varken ve parası olmadığı zaman gene yattı ve sonra onlara zenci olduğunu söyledi. Bir süre iyi sonuç aldı bundan; bu, daha güneydeyken oluyordu. Oldukça basit, oldukça kolaydı. Genellikle bütün göze aldığı kadından ve evin mamasından bir iki küfür işitmekti, ama arasıra başka patronlar onu bayılıncaya kadar dövmüş, ayıldığında kendini sokakta ya da hapiste bulmuştu.

Bunlar o daha güneydeyken (nisbeten) olmuştu. Çünkü bir gece hiç sonuç alamadı. Yataktan kalktı ve kadına zenci olduğunu söyledi. «Öyle mi?» dedi kadın. «Ben de senin İtalyan falan bir şey olduğunu sandıydım.» Kadın ona baktı, pek fazla ilgi göstermeden; sonra herhalde yüzünde bir şey gördü: «Ne olmuş yani? Görünüşünde bir şey yok. Senin sıran gelmeden önce aldığım herifi görecektin asıl.» Kadın ona bakıyordu. Hiç kıpırdamıyordu kadın şimdi. «Sen burayı ne sanıyorsun yani? Ritz Oteli mi?» Sonra konuşmayı kesti. Onun yüzüne bakıyordu ve önünde yavaş yavaş gerilemeye başladı, ona bakarak, yüzü boşalarak, ağzı bağırmak üzere açık. Sonra bağırdı. İki polis Joe'yu zor zaptetti. İlkin kadını öldü sandılar.

Bundan sonra hastalandı. O zamana kadar derisi kara bir adamı alacak beyaz kadınlar olduğunu bilmiyordu. İki yıl hasta kaldı. Kimi zaman beyaz adamları nasıl aldatıp ya da kızdırıp kendisine zenci dedirttiğini ve onlarla kavga edip dövdüğünü ya da dövüldüğünü hatırlardı; şimdi ona beyaz diyen zenciyle dövüşüyordu. Kuzeydeydi artık, Şikago'da ve sonra Detroit'te. Zencilerle yaşıyor, beyazlardan kaçıyordu. Onlarla yiyor, onlarla uyuyordu, kavgacı, ne yapacağı belirsiz, suskun. Bir abanoz oymayı andıran bir kadınla karı koca gibi yaşıyordu şimdi. Geceleri yatakta kadının yanında yatardı, uyumadan, derin ve hızlı soluyarak. Bunu bile bile yapardı, duyarak, hattâ gözleyerek, kaburgaları arasında beyaz göğsünün kabarışını ve kabarışını, içine solumaya çabalayarak koyu kokuyu, zencilerin koyu ve anlaşılmaz düşünmesini ve varlığını, her soluk verişinde içinden dışarı atmaya çalışarak beyaz kanı ve beyaz düşünmeyi ve varlığı. Ve bütün bu zaman boyunca kendine mal etmeye çalıştığı bu koku; burun deliklerini ağartır ve gererdi, bütün varlığı fiziksel tiksinti ve manevî yadsımayla kıvranır ve zorlanırdı.

Kaçmaya çalıştığı şeyin kendi varlığı değil de yalnızlık olduğunu sanıyordu. Ama sokak sürüyordu: Kedi gibi olduğu için her yer onca aynıydı. Ama hiçbir yerde rahat duramıyordu. Ama sokak, kendi ruh halleri ve evreleriyle sürüp duruyordu, her zaman boş: Kendini sayısız avatarlarda görebilirdi, sessiz, harekete mahkûm, gevşeyen ve mahmuzlanan umutsuzluğun verdiği cesaretle güdülerek; fırsatlarının gevşemesi ve mahmuzlanması gereken cesaretin umutsuzluğuyla. Otuz üç yaşındaydı.

Bir öğle sonrası sokak, Mississippi'de bir köy yolu olmuştu. Küçük bir kasabanın yanında, güneye giden bir marşandizden kovulmuştu. Kasabanın adını bilmiyordu; ad olarak hangi kelimeyi kullandığını umursamıyordu. Görmemişti bile kasabayı, zaten. Çevresini dolandı, koruları izleyerek ve yola geldi ve iki yöne baktı. Şose değildi, ama çok kullanılır gibi bir görünüşü vardı. Oraya buraya dağılmış birkaç zenci kulübesi gördü; sonra, bir mil kadar ötede, daha büyük bir ev gördü. Bir ağaçlığın ortasında büyük bir evdi; belli ki, bir zamanlar epey iddialı bir yerdi. Ama şimdi ağaçların budanması gerekiyordu ve ev

yıllardır boyanmamıştı. Ama içinde birilerinin oturduğunu anlayabiliyordu ve yirmi dört saattir bir şey yememişti. «Bu belki işe yarar,» diye düşündü.

Ama eve hemen yaklaşmadı, akşam çökmeye başladığı halde. Eve sırt çevirip ters yöne yürüdü, kirli beyaz gömleği ve eski serj pantolonu ve çatlak, tozlu, şehir biçimli ayakkabılarıyla, kasketi üç günlük sakalı üzerinde küstah bir açıyla durarak. Ama gene de bir serseriye benzemiyordu; hiç değilse o sırada teneke kovasını sallayarak yoldan gelen zenci oğlana öyle görünmedi. Çocuğu durdurdu. «Şuradaki büyük evde kim oturuyor?» dedi.

«Orası Miz Burden'ın oturduğu yer.»

«Mr. ve Mrs. Burden mı?»

«Hayır, efendim. Mr. Burden yok. Orada ondan başka oturan yok.»

«Ha. Yaşlı bir kadın herhalde.»

«Hayır, efendim. Miz Burden yaşlı değil. Genç de değil.»

«Demek orada kendi başına oturuyor. Korkmuyor mu?»

«Kim ona ne yapsın, burada kasabada? Buralardaki karalar ona bakıyor.»

«Karalar mı bakıyor?»

Sanki o anda çocuk kendisiyle soru soran adam arasında bir kapı kapatmıştı. «Burada ona zarar verecek kimse yoktur. Onun kimseye zararı dokunmadı.»

«Herhalde,» dedi Christmas. «Buradan en yakın şehre ne kadar var?»

«Otuz mil, diyorlar. Yürümek niyetinde değilsiniz herhalde?»

«Hayır,» dedi Christmas. Sonra döndü, yürüdü. Çocuk arkasından baktı. Sonra o da döndü, gene yürüyerek, teneke kova solgun elbisesinin yanında sallanarak. Birkaç adım geri baktı. Onu sorguya çeken adam yürüyordu, hızlı değil, ama hiç gevşemeden. Çocuk gene yürüdü, solgun, yorgun, dar tulumuyla. Yalınayaktı. Biraz sonra ayaklarını sürümeye başladı, ilerlerken, kırmızı toz sıska, çikolata renkli baldırlarının ve kısa-

cık tulumunun yenik paçavralarının çevresinde yükselerek; şarkı söylemeye başladı, ezgisiz, ritmik, müzikal, ama tek notadan:

Say dont didn't
Didn't dont do.
Wan't dat yaller gal's
Pudden dont hide.

Evin yüz yarda ötesindeki bir fundalıkta yatan Christmas, uzakta bir saatin dokuzu ve sonra onu çaldığını duydu. Önünde ev, ağaç yığınının arasından dört köşe ve kocaman beliriyordu. Yukarı kattaki bir pencerede ışık vardı. Perdeler çekilmemişti ve ışığın bir gaz lâmbasından geldiğini görebiliyordu ve arasıra pencereden kımıldayan bir insan gölgesinin geçtiğini görüyordu. Ama bu insanı hiç göremiyordu. Az sonra ışık söndü.

Artık ev karanlıktı; o zaman gözlemeyi bıraktı. Çalılıkta yatıyordu, karanlık toprakta karınüstü. Çalılıkta karanlık nüfuz edilir gibi değildi; gömleğiyle pantolonundan soğuk sızıyordu, burası havasızdı, hafifçe nemliydi, sanki çalılıktaki havaya güneş hiç erişmiyormuş gibi. Hiç güneşlenmeyen toprağın vurduğunu duyabiliyordu, yavaş ve edilgin, elbiseleri arasından ona: Kasık, kalça, göğüs, kollar. Kollarını kavuşturmuştu, alnı kollarına dayalıydı, burun deliklerinde karanlık ve bereketli toprağın nemli zengin kokusu.

Karanlık eve bir daha hiç bakmadı. Kalkıp açığa çıkana kadar, bir saatten fazla bir süre hiç kıpırdamadan çalılıkta yattı. Yerde sürünmedi. Eve yaklaşmasında gizli ve hattâ özellikle dikkatli bir hava bile yoktu. Sadece durgun bir şekilde yürüdü, sanki normal hareket tarzı buymuş gibi ve evin artık boyutsuzlaşan kümbetini dolaşarak arka tarafa, mutfağın bulunması gereken yere gitti. Işığın görünmüş olduğu pencerenin altında bir süre duralayıp beklerken bir kedi gibi sessizdi. Ayağının dibindeki çimende cırcırlar o yürürken susmuşlar, çevresinde küçük seslerinin cılız sarı gölgesi gibi bir ufak sessizlik adası meydana getirmişlerdi; durunca gene başladılar ve o mı-

nik ve tetikte çabuklukla yürümeye başlayınca gene sustular. Evin arkasında tek katlı bir kanat uzanıyordu. «Mutfak orası olacak,» diye düşündü. «Evet. Orası olacak.» Ses çıkarmadan yürüdü, ansızın susan böceklerden meydana gelen minik adasının içinde yürüyerek. Mutfak duvarında bir kapı seçebiliyordu. Baksa açık olduğunu görecekti. Ama bakmadı. Kapıyı geçip bir pencerenin altında durdu. Denemeden önce, yukarıdaki ışıklı pencerede hiç perde görmediğini hatırladı.

Pencere açıktı hattâ, bir sopayla itince açılıverdi. «Ya buna ne dersin,» diye düşündü. Pencerenin yanında durdu, elleri pervazda, sessizce soluyarak, dinlemeden, acele etmeden, sanki güneşin altında acele edilmesi gereken bir yer yokmuş gibi. «Vay. Vay. Vay. Ne dersin buna. Vay. Vay. Vay.» Sonra pencereden içeri tırmandı; karanlık mutfağa aktı sanki: Ses çıkarmadan ve hareket etmeden karanlığın tümanasına geri dönen bir gölge. Belki eskiden kullandığı öbür pencereyi ve güvenmek zorunda olduğu ipi düşündü; belki de düşünmedi.

Herhalde düşünmedi, bir kedinin de başka bir pencereyi hatırlamayacağı gibi; karanlıkta da kedi gibi yolunu görüyordu sanki istediği yemeğe doğru nerede olduğunu bilirmişçesine hiç yanılmadan ilerlerken; ya böyle, ya da bilmediği biri tarafından yönetilirmişçesine. Görünmez bir tabaktan, görünmez parmaklarıyla bir şey yedi: Görünmez yemek. Ne olduğu umurunda değildi. Düşündüğünü ya da tattığını bile bilmiyordu ki, çenesi birdenbire duruverdi çiğneme ortasında ve düşünme kaçtı sokağın yirmi beş yıl ötesine, acı yenilgilerin ve daha acı yengilerin bütün o göze görünmez köşebaşlarından geçerek ve adını unuttuğu birisi için, aşkın o korkunç ilk zamanlarında beklediği köşebaşından bile beş mil öteye giderek; bunun bile beş mil ötesine gitti *Şimdi bileceğim. Daha önce de yemiştim, bir yerde. Şimdi* bellek tık ederek, bilerek *Görüyorum görüyorum görüyorumdan fazla işitiyorum işitiyorum başımı eğik görüyorum sonsuza değin kesilmeyeceğini sandığım o tekdüze dogmatik sesi işitiyorum ve bakınca görüyorum bükülmez mermi kafayı temiz küt sakalı onlar da eğik ve ben düşünüyorum Nasıl bu kadar açdeğil olabilir ve kokluyorum ağzımı ve dilimi beklemenin sıcak tuzunu ağlarken ve gözlerim tabaktaki sıcak bu-*

ğuyu tadıyor «Bezelye,» dedi, yüksek sesle, «İsa adına. Pekmezle pişmiş bezelye.»

Düşünmeden başka yanları belki yoktu o sıra; sesi daha önce işitmeliydi, çünkü sesi çıkaran da sessiz ve dikkatli olmak için ondan daha fazla çalışmıyordu. Belki işitmişti. Ama terlikli ayakların yumuşak sesi mutfak kapısına evden doğru yaklaşırken hiç kımıldamadı ve sonra ansızın dönünce, eve giren kapının altında yaklaşan sönük ışığı gördü. Açık pencere yanı başındaydı: Neredeyse bir adımda dışarı çıkabilirdi. Ama kımıldamadı. Tabağı elinden bırakmadı bile. Hattâ çiğnemeyi bile kesmedi. Böylece odanın ortasında duruyordu, tabağı tutarak ve lokmasını çiğneyerek, kapı açılıp kadın içeri girdiği zaman. Üzerinde soluk bir sabahlık vardı ve eline bir mum almıştı, yukarıda tutuyordu mumu, öyle ki, ışık kendi yüzüne düşüyordu; durgun, ciddî, korkusuz bir yüzdü. Mumun yumuşak ışığında otuzundan fazla göstermiyordu. Eşikte durdu. Bir dakikadan fazla bir süre birbirlerine baktılar; hemen hemen aynı tavırla: Birinin elinde tabak, öbürünün elinde mum. Artık çiğnemeyi kesmişti.

«İstediğin sadece yemekse, onu bulursun,» dedi kadın, durgun, biraz pest, oldukça soğuk bir sesle.

11

Mum ışığında otuzundan fazla göstermiyordu, uykuya hazırlanmış bir kadının yumuşak, gevşek varlığı üzerine aşağı düşen yumuşak ışık altında. Gün ışığında görünce, otuz beşten fazla olduğunu söyledi. «Bu, ya kırk bir ya da kırk dokuz demektir, söyleyiş şekline bakılırsa,» diye düşündü. Ama bu ilk gece ya da daha sonraki birçok gecelerde bu kadarını bile söylemedi kadın ona.

Çok az şey söyledi ona, zaten. Çok az konuştular ve bu da havadan sudandı öyle, ihtiyar kızlık yatağına sevgilisi olarak girdikten sonra bile. Bazen hiç konuşmadıklarına inanası gelirdi, kadını hiç tanımadığına. Sanki ortada iki kişi vardı: Bir tanesi şimdi ve gündüzün gördüğü ve baktığı ve bir şey söylemeyen, çünkü bir şey söylemeye çalışmayan ve zaten böyle bir niyeti olmayan bir konuşmayla konuştukları kadındı; öbürüyse, geceleri yattığı ve hattâ hiç görmediği, konuşmadığı kadın.

Bir yıl sonra bile (artık bıçkıevinde çalışıyordu) onu gündüzün görmesi, cumartesi öğleden sonra ya da kadının onun için hazırlayıp mutfak masasında bıraktığı yemeği yemeye gelişinde olurdu. Kadın arasıra mutfağa uğrardı, ama o yemek yerken hiç oturmazdı ve kimi zaman onu arka verandada karşılar, evin aşağısındaki kulübede kaldığı ilk dört ya da beş ay süresinde, burada neredeyse yabancı gibi biraz konuşurlardı. Hep ayakta olurlardı: Kadın görünüşte bitip tükenmez olan sürüyle temiz basma ev elbiselerinden birini giymiş olur ve kimi zaman başına bir köylü kadın gibi bezden bir güneş başlığı ge-

çirirdi ve o da artık temiz olan beyaz gömleğiyle şimdi her hafta ütülenen seri pantolonunu giyerdi. Konuşmak için oturmazlardı hiç. Zaten kadının oturduğunu hiç görmemişti, yalnız bir kere aşağı kattaki pencerelerden birinden bir göz atmış ve kadının bir yazı masasında oturup bir şeyler yazdığını görmüştü. Kadının alıp gönderdiği mektupları meraklanmadan fark edinceye değin bir yıl geçmişti ve sonra gördü ki, kadın her öğle üzeri belirli bir süre birinci kattaki odalardan az kullanılan ve az eşyalı birinde eski, çatlak, kapağı açılıp kapanan bir yazı masasında oturuyor ve hiç durmadan yazıyordu ve öğrendi ki, gelenler elli kadar çeşitli yerden gönderilen iş mektuplarıyla özel belgeler ve kadının gönderdikleri de bunların cevaplarıydı — güneydeki on, on beş zenci okulu ve üniversitesinin başkanlarına, kurullarına, vekillerine malî ve dinî konularda ve genç kız öğrencilerle, hattâ mezunlara da kişisel ve pratik öğütler veriyordu. Bazen üç, dört günlük bir süre için evden ayrılırdı ve şimdi kadını istediği gece görebildiği halde, evde bulunmadığı zamanlar okullara gidip öğretmenler ve öğrencilerle görüştüğünü, ancak gelişinden bir yıl sonra öğrenmişti. Bu okullardan birinin vekili olan Memphisli bir zenci avukat kadının işlerine bakıyor ve kasasında, vasiyetnamesinden başka, ölümünden sonra cesedinin ne yapılacağını söyleyen belgeyi (kendi el yazısıyla) de saklıyordu. Bunun öğrenince, kasabanın kadına karşı tutumunun nedenini anladı, ama kasabanın kendisi kadar çok şey bilmediğini biliyordu. Kendi kendine dedi ki: «Öyleyse burada rahatsız olmam.»

Kadının onu asıl eve hiç çağırmadığını fark etti bir gün. Mutfaktan öteye geçmemişti hiç ve zaten oraya da kendi kendine girmişti, düşünerek, dudak kalkık, «beni buradan çıkaramaz. Bunu herhalde kendi de biliyor.» Ve kadının ona hazırlayıp masanın üzerine bıraktığı yemeği yemek için geldiği zamanlar dışında, gündüzün de hiç girmemişti mutfağa. Ve eve geceleri girdiğinde, sanki o ilk girdiği gece gibi oluyordu; bir hırsız, bir haydut gibi oluyordu, kadının beklediği yatak odasına doğru merdiveni çıkarken bile. Bir yıl geçtikten sonra bile, sanki her seferinde kadının kızlığını bozmak üzere gizlice eve girmiş gibiydi. Sanki karanlığın içinde yaptığı her dönüşte, za-

ten yağma etmiş olduğu bir şeyi yeniden yağma etmek zorunluğuyla karşı karşıya geliyordu — ya da hiç etmediği ve etmeyeceği şeyi.

Bazen bunu böyle düşünüyordu, bu teslim oluşun ne kadar sert, gözyaşsız, kendine acımasız ve neredeyse erkekçe olduğunu. O kadar uzun zamandır el değmemiş bir manevî mahremlikti ki kadınınki, kendi korunma içgüdüsü bu mahremliği kurban etmişti, bunun fiziksel aşaması ise bir erkeğin gücü ve dayanıklılığıydı. İkili bir kişilik: Bir tanesi kadındı ki, kalkık mum ışığı altında onu ilk görüşünde (ya da belki yaklaşan terlikli ayakların sesinde) Joe'nun önünde, bir şimşek ışığında görülen manzara kadar çarçabuk, bir fiziksel güven ve zevk değilse de, bir zina ufku açılıvermişti; öbürü de Joe'nun son ana dek dövüşmek zorunda kaldığı erkeksi kaslar ve tevarüs ve çevreden doğan erkeksi düşünce alışkanlığıydı. Kadınsı bir kararsızlık, belirgin bir istek ya da sonunda teslim olma niyetinin şuhluğu yoktu hiç. Sanki göğüs göğüse dövüşüyordu bir başka erkekle ikisi için de gerçek değeri bulunmayan bir nesne uğruna ve sanki sadece prensip adına boğuşuyorlardı bunun için.

Kadını bir daha gördüğünde düşündü. «Tanrı'm, ne kadar az tanıyorum kadınları, oysa ne kadar iyi tanıdığımı sanıyordum.» Tam ertesi günüydü; ona bakarken, o kendisine bir şeyler söylerken, sanki on iki saatten az zamanlık belleğin doğru diye bildiği şey, hiçbir zaman olmuş olamazdı, düşünerek *Giyimlerinin altında yapılamaz bile onun için bu olmuş olamaz* Bıçkıevinde çalışmaya başlamamıştı daha o zamanlar. Günün büyük kısmını kadının yaşaması için kendine vermiş olduğu kulübede, kadının kendine vermiş olduğu yatakta, elleri başının altında sırtüstü yatarak, sigara içerek harcıyordu. «Tanrı'm,» diye düşünüyordu, «sanki kadın olan bendim de, erkek de oydu.» Ama bu da pek doğru değildi. Çünkü kadın sonuna değin direnmişti. Ama bu kadınca direnme değildi, şu, gerçekten amaçlı olursa, hiçbir erkeğin yenemeyeceği, kadın herhangi bir fiziksel savaş kuralına uymadığı için yenemeyeceği çeşitten direnme değildi. Ama kadın dürüstçe direnmişti, belirli bir çatışmada, direnmenin sonu gelsin ya da gelmesin, savaşan-

lardan birinin yenilmesi gerektiği kuralına uyarak. O gece mutfakta ışığın sönmesine ve sonra kadının odasında yanmasına kadar beklemişti. Eve gitti. İstekli değildi giderken, sessiz bir öfke içindeydi. «Gösteririm ona,» diyordu yüksek sesle. Sessiz olmaya çalışmıyordu. Eve yiğitçe girdi ve merdiveni çıktı; kadın hemen işitti onu. «Kim o?» dedi. Ama sesinde korku yoktu. Cevap vermedi. Merdivenden çıktı ve odaya girdi. Kadın hâlâ giyinikti, dönüyordu, kapıyı gözlüyordu o içeri girerken. Ama bir şey söylemedi. Sadece gözledi onu masaya gidip lâmbayı üflerken, «şimdi kaçacak,» diye düşünerek. Ve onun için öne atıldı, kapıya doğru yolunu kesmek için. Ama kadın kaçmadı. Onu karanlıkta tam ışığın onu kaybettiği yerde buldu, aynı duruşla. Elbiselerini yırtmaya başladı. Konuşuyordu kadınla, gergin, sert, alçak bir sesle: «Gösteririm sana. Gösteririm sana orospu.» Kadın hiç direnmedi. Sanki ona yardım ediyor gibiydi, yardım artık iyice gerektiğinde organlarını hafifçe kımıldatıyordu. Ama elleriyle tuttuğu beden, ölü bir kadının henüz katılaşmamış cesedi olabilirdi. Ama vazgeçmedi; elleri katı ve ısrarlı olduğu halde yalnızca öfkelendi bu. «Hiç değilse sonunda bir kadın yaptım onu,» diye düşündü. «Şimdi benden nefret ediyor. Ona bunu öğrettim, hiç değilse.»

Bütün ertesi gün boyunca kulübedeki yatağında yattı. Bir şey yemedi; yemek bırakıp bırakmadığını görmek için mutfağa gitmedi bile. Günbatımını, alacakaranlığı bekliyordu. «O zaman sıvışırım,» diye düşündü. Onu bir daha görmeyi hiç ummuyordu. «En iyisi sıvışmak,» diye düşündü. «Ona bir de beni kulübeden kovmak fırsatını vermemeliyim. Bu kadarını, hiç olmazsa. Hiçbir beyaz kadın yapmadıydı böylesini. Yalnız zenci bir kadın sepetledi beni, kovdu.» Böylece yatağında yattı, sigara içerek, günbatımını bekleyerek. Açık kapıdan güneşin eğimlenişini ve uzayışını ve bakıra dönüşünü seyretti. Sonra bakır solup leylâk rengi oldu, tam alacakaranlığın solgun leylâk rengi. O zaman kurbağaları işitti ve açık kapının ardında ateşböcekleri uçuşmaya başladılar, karanlık çöktükçe parlaklıkları artarak. O zaman kalktı. Usturasından başka malı yoktu; onu cebine koyduktan sonra, bir ya da bin mil yol almaya hazırdı, göze görünmez köşelerin sokağı hangi bucağa gitmek isterse.

Ama yürüdüğünde, eve doğru yürüdü. Sanki, ayaklarının oraya gitmek niyetinde olduklarını anlar anlamaz, bırakıvermişti kendini, havada yüzer gibi, teslim olarak, düşünerek *Pekâlâ Pekâlâ* yüzerek, karanlığın içinden geçerek, eve ve arka verandaya ve gireceği kapıya, hiç kilitlenmeyen. Ama tutunca tokmağı, açılmadığını gördü. Belki bir an için ne el, ne de inanma inanamadı; öylece durur gibiydi orada, sessiz, daha düşünmeye başlamamış, elinin kapıyı sarsışına bakarak, içeride sürgünün sesini işiterek. Sessizce döndü oradan. Daha öfkelenmemişti. Mutfak kapısına gitti. Bunun da kapalı olacağını bekliyordu. Ama açık olduğunu görünceye kadar, açık olmasını istediğini fark etmedi. Açık olduğunu anlayınca sanki sövgüye uğramış gibi oldu. Sanki şiddetinin ve aşağılamasının en son kertesini üzerine saldığı bir düşmanı, yarasız ve beresiz duruyor, dalgın ve dayanılmaz bir aşağılamayla onu süzüyordu. Mutfağa girince, asıl eve açılan kapıya yaklaşmadı, onu ilk gördüğü gece elinde mumla belirdiği kapıya. Yemeğini bıraktığı masaya gitti doğruca. Görmesi gerekmiyordu. Elleri gördü; tabaklar hâlâ ılıktı, düşünerek *Zenci için konmuş. Zenci için.*

Sanki kendi eline uzaklardan bakıyordu. Elinin bir tabağı aldığını ve yukarı ve geri savurduğunu ve orada tuttuğunu gördü derin ve yavaş solurken, gergince düşünceli. Sesini işitti seslice konuşurken, oyun oynar gibi: «Jambon.» ve gözledi elinin savruluşunu ve tabağı şangırtıyla duvara fırlatışını, görünmez duvara, bir başkasını almadan önce şangırtının kesilmesini ve sessizliğin bütünüyle geriye akmasını bekleyerek. Bu tabağı havada tuttu, koklayarak. Bunun için biraz zaman gerekti. «Fasulye mi, yeşillik mi?» dedi. «Fasulye mi, ıspanak mı?... Pekâlâ. Fasulye olsun.» Fırlattı, sertçe, gürültünün kesilmesini bekleyerek. Sonra üçüncü tabağı kaldırdı. «Soğanlı bir şey.» dedi, düşünerek *Eğlenceli bu. Ne diye daha önce akıl etmedim?* «Karı boku.» Fırlattı, sertçe ve yavaşça, gürültüyü dinleyerek. Şimdi bir başka şey de işitti: Evde ayak sesleri, kapıya yaklaşan. «Bu sefer lâmbayı getirmiştir.» diye düşündü düşünerek *Şimdi baksam, kapının altından ışığı görürüm* Eli yukarı ve geri savrulurken. *Artık neredeyse kapıya vardı*

«Patates,» dedi sonunda, hukukî bir kesinlikle. Çevresine bakmadı, sürgünün çekilişini ve kapının içe esneyişini işitip tabakla durduğu yerde ışık üstüne vurduğunda bile. «Evet, patates,» dedi, yalnız başına oyun oynayan bir çocuğun meşgul ve unutkan sesiyle. Sonra şangırtıyı hem gördü, hem işitebildi. Sonra ışık işitti; gene kapının esneyişini işitti, gene sürgünün sürülüşünü işitti. Daha dönüp bakmamıştı. Öbür tabağı da aldı. «Şalgam,» dedi. «Ben şalgam sevmem, zaten.»

Ertesi gün bıçkıevinde işe gitti. İşe cuma günü gitti. Çarşamba gecesinden beri bir şey yememişti. Cumartesi akşamına kadar hiç para çekmedi, cumartesi akşamı fazladan çalışarak. Cumartesi gecesi, kasabada bir lokantada, üç günden beri ilk olarak yemek yedi. Eve dönmedi. Bir süre evden yana bakmadı bile kulübeye gidip gelirken. Altı ay sonra kulübeyle bıçkıevi arasında bir patika açmıştı. Neredeyse iplikdüz gidiyordu, evlerin uzağından, hemen ormanlara girerek ve dümdüz giderek günden güne artan belirlilik ve kesinlikle, çalıştığı talaş yığınına doğru. Ve her zaman, beş buçukta düdük ötünce, kulübesine bu patikadan dönüyordu, beyaz gömleğiyle koyu renk ütülü pantolonunu giyip iki mil daha yol yürüyerek kasabada yemek yemeye gelmek üzere, sanki tulumundan utanıyormuş gibi. Ya da belki utanç değildi, ama herhalde ne olduğunu anlatamazdı utanç olmadığını da anlatamayacağı gibi.

Artık eve bakmaktan bile bile kaçınmıyordu; bile bile baktığı da yoktu. Bir süre kadının onu çağırtacağını sandı. «İlk işareti o yapacak,» diye düşünüyordu. Ama yapmadı; bir süre sonra artık bunu beklemediğini sandı. Ama eve bile bile ilk bakışında, içinde kanın çarpıcı bir şekilde kaynadığını duydu; o zaman anladı ki, başından beri kadının görünürde olmasından korkuyordu, bütün bu süre boyunca, kendisini o zeki ve durgun aşağılamayla süzmesinden; bir terleme, büyük bir sınavı atlatmış olma duyumu geldi içinden. «Bu bitti,» diye düşündü. «Artık bunu tamamladım.» Onun için sonunda bir gün kadını görünce, hiç çarpılmadı. Belki hazırdı. Her neyse, bütünüyle rastlantısal olarak başını kaldırıp onu arka bahçede, gri bir elbise ve güneş başlığıyla gördüğü zaman içinde herhangi bir çarpıcı kan kaynaması duymadı. Kadının kendisini

süzmekte olup olmadığını ya da görüp görmediğini ya da şimdi ona bakıp bakmadığını anlayamadı. «Sen beni rahatsız etmezsen ben de seni rahatsız etmem.» diye düşündü, düşünerek *Düş gördüm. Hiç olmadı. Elbiselerinin altında hiçbir şeyi yok onun için olamazdı.*

İşe ilkbaharda başlamıştı. Bir eylül akşamı eve döndü ve kulübeye girdi ve adımını atarken büyük bir şaşkınlık içinde kalakaldı. Kadın yatakta oturuyor, ona bakıyordu. Başına bir şey giymemişti. Hiç böyle görmemişti kadının başını şimdiye kadar, ama karanlıkta duymuştu saçının gevşek çözülüşünü, henüz yabanıllaşmamış, karanlık bir yastığın üstünde. Ama şimdiye kadar hiç görmemişti saçını ve şimdi kadın bakarken, o gözünü yalnızca saçına dikmişti; birdenbire kendi kendine konuştu, yeniden hareket etme anında: «İstiyor. *Kırlaşmış olacağını sanıyordum* Bir kadın olmak istiyor ve nasıl olacağını bilmiyor.» Düşünerek, anlayarak *Benimle konuşmaya geldi* İki saat sonra kadın hâlâ konuşuyordu, artık karanlıklaşan kulübede yatakta yan yana otururlarken. Ona kırk bir yaşında olduğunu ve oradaki evde doğduğunu ve o zamandan beridir orada yaşadığını anlattı. Jefferson'dan altı aydan fazla bir zaman hiç uzaklaşmadığını ve böyle zamanlarda da ancak çok seyrek olarak ve özlemle dolu, sadece tahtalar ve çiviler için, toprak ve ağaçlar ve fundalar için, kendisi ve ailesine yabancı olan bu yeri meydana getiren; şimdi konuşurken bile, kırk yıl sonra, hayata doğduğu toprağın ağızda yuvarlanan sessizleri ve düz seslileriyle konuşurken bile, New Hampshire'den hiç ayrılmayan ve onun da hayatında, kırk yıl boyunca, ancak üç kere gördüğü akrabalarının ağzında doğrudan doğruya New England konuşurdu. Işık azalıp sonunda kadının sesi kaynaksız, sürekli, tükenmez ve neredeyse bir erkek sesi gibi kalırken, karanlık yatakta onun yanında oturan Christmas düşündü. «Bu da öbürleri gibi. İster on yedi yaşında, ister kırk yedi yaşında olsunlar, bütünüyle teslim olmaya geldiklerinde, bu işi sözle yaparlar.»

Calvin Burden, Nathaniel Burrington adında bir papazın oğluydu. On çocuktan en küçüğüydü ve on iki yaşındayken evden kaçmıştı, daha bir gemide adını yazamazken (ya da bi-

lerek yazamazken, babasına göre). Horn Burnu'nu dolaşıp Kaliforniya'ya ulaşmış ve Katolik olmuştu; bir yıl manastırda yaşadı. On yıl sonra batıdan Kentaki yoluyla gelen Hügno asıllı bir ailenin kızıyla evlendi. Düğünün ertesi günü dedi ki, «burada yerleşsem iyi olacak galiba.» O gün yerleşmeye başladı. Düğünün kutlanması hâlâ devam ediyordu ve yaptığı ilk iş Katolik kilisesiyle bağını resmen yadsımak oldu. Bunu bir meyhanede yaptı, orada bulunan herkesin onu dinlemesi ve söyleyeceği bir şey varsa söylemesi için ısrar ederek; itiraz edilmesi için diretiyordu biraz, ama kimse bir şey demedi; yani, arkadaşları onu alıp götürünceye kadar diretti. Ertesi gün sözünden dönmediğini belirtti; kurbağa yiyen köle sahipleriyle dolu bir kiliseye bağlı olmayacağını söyledi. Bu, Sent Lui'deykendi. Orada bir ev satın aldı ve ertesi yıl baba oldu. O zaman bir yıl önce, Katolik kilisesini oğlunun ruhunu kurtarmak için yadsıdığını söyledi; neredeyse çocuk doğar doğmaz, oğluna New Englandlı atalarının dinini aşılamaya girişti. Yakınlarda hiçbir üniteryen toplantı evi yoktu ve Burden, İngilizce kutsal kitap okuyamıyordu. Ama Kaliforniya'daki papazlardan İspanyolca okumayı öğrenmişti ve çocuk yürümeye başlar başlamaz Burden (şimdi adını Burden diye söylüyordu, çünkü adını yazmasını bilmiyordu ve papazlar adını kalemden çok, bir ip ya da kabza ya da bıçak tutmayı beceren eliyle böyle yazmasını öğretmişlerdi) Kalifarniya'dan getirdiği kitabı İspanyolca olarak çocuğa okumaya başladı, yabancı dildeki ince, dolgun sesli gizemcilik akışını, yarısı bitip tükenmez New England pazarları babasının konuşmalarından hatırladığı soğuk ve kansız mantıktan ve yarısı da memlekette dolaşan herhangi bir gezgin methodist vaizin bilmekle kıvanç duyacağı dolaysız cehennem ateşi ve elle tutulur kükürtten meydana gelen kaba, irticalî konuşmalarla karıştırarak. Odada ikisi yalnız kalırlardı: Uzun boylu, sıska, Kuzeyli adam ve anasının yapısıyla rengini alan ufak, esmer, canlı oğlan, ayrı ırktan iki insan gibi. Çocuk beş yaşlarındayken, Burden kölelik konusunda tartıştığı bir adamı öldürdü ve ailesini alıp taşınmak, Sent Lui'yi bırakmak zorunda kaldı. Batıya doğru gitti. «Demokratlardan uzaklaşmak için,» diyerek.

Taşındığı köy bir dükkân, bir nalbant, bir kilise ve iki meyhaneden meydana gelmeydi. Burada Burden, zamanını politika konuşmak ve kaba yüksek sesiyle köleliği ve köle sahiplerini lânetlemekle geçiriyordu. Ünü de kendisiyle birlikte gelmişti ve yanında tabanca taşıdığı biliniyordu ve düşünceleri laf söylenmeden kabul ediliyordu, hiç olmazsa. Bazen, özellikle cumartesi geceleri, sek viskiyle ve kendi dırdırının gürültüsüyle hâlâ dolu olarak eve gelirdi. O zaman oğlunu uyandırırdı (ana artık ölmüştü ve üç kız çocuk vardı, hepsi de mavi gözlü) sert eliyle. «İki şeyden nefret etmeyi sana öğreteceğim,» derdi, «ya da canına okuyacağım. Ve bu iki şey cehennemle köle sahipleridir. İşitiyor musun dediğimi?»

«Evet,» derdi çocuk. «İşitmemek elimde mi? Yat da, bırak uyuyayım.»

Başkalarını kendi dinine döndürmeye çalışan bir misyoner değildi. Sonu ölümle bitmeyen tabancalı birkaç olay dışında etkinlik alanı kendi ailesiydi. «Bırak hepsi kendi bilgisizlik cehennemlerine gitsinler,» derdi çocuklarına. «Ama kolumu kaldırmaya gücüm yettiği sürece müşfik Tanrı'yı içinize döve döve sindireceğim.» Bu pazarlarıydı, her pazar, yıkanmış ve temiz, çocuklar basma ya da pamuklularla, babaları ise arka cebindeki tabancanın üstünde kabaran çuha redingotu ve ölmeden önce annelerinin yaptığı gibi, şimdi de en büyük kızın her cumartesi yıkadığı yakasız örgüt gömleğiyle, temiz kaba oturma odasında toplanırlar ve Burden bir zamanların o altın yaldızlı kitabından hiçbirinin anlayamadığı dilde bir şeyler okurdu. Oğlu evden kaçıncaya kadar bunu yapmaya devam etti.

Oğlunun adı Nathaniel'di. On dört yaşındayken kaçtı ve on altı yıl dönmedi, ama bu süre içinde iki kere ağızdan haberini aldılar. Birincisi Kolorado'dandı, ikincisi de Eski Meksiko'dan. Her iki yerde de ne iş yaptağını söylememişti. «Son gördüğümde iyiydi,» demişti haberi getiren. Bu ikinci haberciydi; 1863'teydi ve haberci mutfakta kahvaltı ediyordu, yemeğini terbiyeli bir çabuklukla atıştırarak. Büyük olan ikisi, artık neredeyse genç kız olan üç kız ona hizmet ediyor, ellerinde tabaklar ve hafifçe açık ağızlarla durarak uzun, kaba, temiz elbiseleriyle kaba saba masanın çevresinde ve babaları masada haber-

cinin karşısında oturuyordu, başı bir eline dayalı. Öbür kolunu iki yıl önce Kansas Savaşı'nda, partizan gerilla süvari alayının bir üyesiyken kaybetmişti ve saçı ve sakalı kırçıldı şimdi. Ama hâlâ canlıydı ve redingotu hâlâ kabarıyordu arkasında ağır tabancanın kabzasında. «Biraz başı derde girmiş,» dedi haberci. «Ama son duyduğumda hâlâ iyiydi.»

«Dert?» dedi baba.

«Atını çaldığını söyleyen bir Meksikalıyı öldürmüştü. Bilirsiniz bu İspanyolar nasıl davranır beyaz adamlara karşı, Meksikalı öldürmedikleri zaman bile.» Haberci biraz kahve içti. «Ama herhalde biraz sıkı olmaları gerek, ortalık acemi yabancılarla falan doluyor çünkü. — Çok teşekkür ederim,» dedi, en büyük kız tabağına yeniden yiyecek doldururken; «evet, bayan, şekeri ben de alabilirim. — Oradakiler zaten Meksikalı'nın atı olmadığını söylüyorlar. Meksikalı'nın atı matı olmadığını. Ama herhalde o İspanyolların bile sıkı olması gerek, çünkü bu Doğulular Batı'nın adını kirletiyorlar.»

Baba homurdandı. «Dinim hakkı için. Orada bir kavga mavga olduysa, dinim hakkı için o da burnunu sokmuştur. Siz söyleyin ona,» dedi sertçe, «o namussuz papazlar onu kandıracak olurlarsa, gider kendim temizlerim onu.»

«Siz ona eve dönmesini söyleyin,» dedi en büyük kız. «Siz asıl onu söyleyin.»

«Evet, bayan,» dedi haberci. «Elbet derim ona. Ben doğuya, İndiyana'ya gidiyorum az bir zaman. Ama döner dönmez görürüm onu. Söylerim muhakkak. Ha, evet; az kalsın unutacaktım. Size kadınla çocuğun iyi olduğunu söylememi söylediydi.»

«Kimin kadınıyla çocuğu?» dedi baba.

«Onun,» dedi haberci. «Yeniden çok teşekkürler. Hoşça kalın.»

Bir daha görmeden önce, üçüncü kere haber aldılar. Bir gün evin önünde bağırdığını işittiler, daha epey uzaklardan. 1866'daydı. Aile gene taşınmıştı, yüz mil daha batıya ve oğulun onları bulması iki ay almıştı, iki deri çuval dolusu altın tozuyla basılmış maden paraları ve işlenmemiş taşları bir çift eski ayakkabı gibi içine attığı iki kişilik arabayla Kansas ve Missu-

ri'de bir aşağı, bir yukarı aramıştı toprak kulübeyi bulup arabayı oraya doğru sürünceye kadar, bağırarak. Kulübe kapısının önünde sandalyede oturan bir adam vardı. «İşte babam,» dedi Nathaniel arabada yanında oturan kadına. «Gördün mü?» Babası daha altmışına girmemişti, ama gözleri iyi görmüyordu. Araba durup kızkardeşler çığlık çığlığa kapıdan dışarı uğrayıncaya kadar oğlunun yüzünü tanıyamadı. Sonra Calvin kalktı: Uzun, gümbürdeyen bir sesle bağırdı. «İşte,» dedi Nathaniel; «işte geldik.»

Calvin cümlelerle konuşmuyordu hiç. Sadece bağırıyor, söveyordu. «Senin canına okuyacağım!» diye kükredi. «Kızlar! Vangie! Beck! Sarah!» Kızlar ortaya çıkmışlardı bile. Kapıdan dışarı, kaynar gibiydiler uzun etekleri bir sel üstünde balonlar gibi, tiz çığlıklarla, ki bunların üstünde babalarının sesi gümbürdüyor ve kükrüyordu. Ceketi —zengin ya da emeklinin pazar redingotu— açıktı şimdi ve tıpkı tabancasını çeker gibi bir hareket ve tavırla belinden bir şeyi çekiştiriyordu. Ama tek eliyle belinden çektiği şey, sadece deri kayışıydı ve şimdi bunu savurarak, kadınların tiz ve kuşumsu koşuşmaları arasından ite kaka geçiyordu. «Öğreteceğim sana,» diye kükredi. «Evden kaçmasını öğretirim ben sana.» Kayış iki kere Nathaniel'in omuzlarına indi. İki kere indi iki adam kenetlenmeden önce.

Oyundu bu, bir yerde: Bir çeşit ölümcül oyun ve gülümseyen ciddiyetti: İki aslanın iz bırakan ya da bırakmayan oyunu. Kenetlendiler, kayış havada durdurularak: Yüz yüze ve göğüs göğüse durdular: Yaşlı adam sıska, kırçıl yüzü ve soluk New England gözleriyle ve ona hiç benzemeyen genç adam, gaga burnu ve gülümseyen beyaz dişleriyle. «Keş şunu,» dedi Nathaniel. «Arabadan kim bakıyor, görmüyor musun?»

Şimdiye kadar hiçbiri arabaya bakmamıştı. Arabada bir kadınla, on iki yaşlarında bir oğlan oturuyordu. Baba, kadına bir kere baktı, bir hortlak görmüş gibi çenesi sarktı. «Evangeline» dedi. Ölmüş karısına kız kardeşi olabilecek kadar benziyordu. Anasını hemen hiç hatırlamayan oğlan, tıpkı ona benzeyen bir kadın almıştı karı diye.

«O, Juana,» dedi. «Yanındaki de Calvin. Evlenmek için geldik.»

O gece yemekten sonra, kadınla çocuk yatınca, Nathaniel olanları anlattı. Lâmbanın çevresinde oturmuşlardı: Baba, kız kardeşler, evine dönen oğul. Yaşadığı yerlerde Protestan papazları yoktu: Yalnız rahiplerle Katolikler vardı. «Sonra yumurcağın yolda olduğunu anlayınca, bizimki papazdan söz etmeye başladı. Ama hiçbir Burden'ın putperest doğmasına izin veremezdim. Onun için oraya buraya bakınmaya başladım, gönlünü etmek için. Ama birbiri ardından işler çıktı ve bir türlü bir Protestan papaz bulamadım; sonra oğlan da doğunca, artık işin acelesi kalmadı. Ama bizimki üzülüp duruyordu, papaz falan diye, onun için bir iki yıl sonra Santa Fe'ye beyaz bir Protestan papazının geleceğini işittim. Biz de toplanıp yola çıktık ve papazı götüren arabanın tozunu suratımıza yemek üzere Santa Fe'ye vardık. Böylece orada oyalandıktan bir iki yıl sonra bir fırsat daha geçti elimize. Teksas'ta. Ama bu keresinde bir dans salonunda şerif yardımcısını asan birtakım heriflerin yediği haltı temizlemeye çalışan askerlere yardım ettim. Ve işte bu da bitince, eve gelip evlenmeye karar verdik. Ve geldik işte.»

Baba oturuyordu, sıska, kırçıl ve sert, lâmbanın altında. Dinliyordu, ama yüzünde sıkıntılı bir hava vardı, bir çeşit sertçe uyuklayan düşüncelilikle çılgın bir öfke. «Bir kahrolası kara Burden daha,» dedi. «Herkes beni bir köleyle evlendim sanacak. Şimdi bir tane de o yetiştiriyor.» Oğul sessizce dinliyordu, babasına kadının âsi değil, İspanyol olduğunu söylemeye bile kalkışmadan. «Kahrolası, bodur kara insanlar: Tanrı'nın gazabının ağırlığı yüzünden bodur, kanlarıyla etlerini lekeleyen insan köleliği günahı yüzünden kara.» Bakışı belirsiz, bağnaz ve inançlıydı. «Ama şimdi onları kurtardık, hem karaları, hem de akları. Ağaracaklar artık. Yüz yıl kadar sonra yeniden beyaz olacaklar. O zaman belki Amerika'ya dönmelerine izin veririz.» Daldı, için için kaynayarak, kıpırtısız. «Tanrı hakkı için,» dedi ansızın, «yapısı erkek yapısı, görünüşü kara olsa da. Tanrı adına, dedesi gibi iriyarı bir erkek olacak; babası gibi cüce bir şey olmayacak. Anası da kara, rengi de kara, ama öyle olacak.»

Karanlıklaşan kulübede, yatakta yan yana otururlarken bunları Christmas'a anlattı. Bir saatten fazla zamandır kıpırdamamışlardı. Artık kadının yüzünü göremiyordu; hafifçe salla-

nır gibiydi, başı boş bir sandalda gibi, kadının sesinin üzerinde, sanki önemli hiçbir şey hatırlatmayan ölçülmez ve uyuşturucu bir huzurun üzerindeymiş gibi, pek fazla kulak vermeksizin. «Adı Calvin'di, dedeminki gibi ve dedem kadar iriyarıydı, ama babamın annesinin ailesi ve kendi annesi gibi esmerdi. Benim annem değildi o: Babamız bir, annemiz ayrıydı. Dedem on kişinin sonuncusuydu ve babam iki kişinin sonuncusuydu ve Calvin hepsinin sonuncusu.» Yirmi yaşına yeni girmişken, iki mil ötedeki kasabada Sartoris adında eski bir köle sahibi ve Güney Ordusu askeri tarafından öldürülmüştü, zencilerin oy kullanmasıyla ilgili bir tartışma yüzünden.

Christmas'a anlattı mezarları —kardeşinki, dedeninki, babanın ve iki karısınınkiler—; evin bir mil ötesindeki çayırda, sedir ağaçlı bir tepecikteydiler; sessizce dinlerken, Christmas düşündü. «Ha. Göstermeye götürecek. Gitmem gerekecek.» Ama götürmedi. O gece nerede olduklarını ve isterse kendi gidip görebileceğini söyledikten sonra, bir daha mezarların sözünü etmedi. «Zaten bulamazsın herhalde,» dedi. «Çünkü o akşam Calvin'le dedemi eve getirdikleri zaman, babam karanlık basmasını bekledi ve onları gömdükten sonra mezarları sakladı, tümsekleri düzleştirip üstlerine çalı çırpı koydu.»

«Sakladı mı?» dedi Christmas.

Sesinde yumuşak, kadınsı, yaslı ve eskiyi arayan hiçbir şey yoktu. «Bulmasınlar diye. Kazıp çıkarmasınlar. Cesetleri doğramasınlar diye.» Devam etti, sesi biraz sabırsız, açıklayıcı: «Burada bizden nefret ederlerdi. Biz Yankee idik. Yabancıydık: Düşmandık. Halıheybeliydik. Ve o —savaş yani— henüz o kadar yakındı ki, yenilenler bile akıllarını başlarına toplayamıyorlardı. Zencileri cinayete ve ırza geçmeye teşvik diyorlardı buna. Beyaz üstünlüğünü tehdit ediyordu. Onun için sanırım Albay Sartoris kasabanın kahramanı oldu, aynı tabancadan çıkan iki kurşun tek kollu bir İhtiyarla, daha ilk oyunu atmamış bir delikanlıyı öldürdüğü için. Belki de haklıydılar. Bilmiyorum.»

«Aha,» dedi Christmas. «Bunu yapabilirler miydi? Öldürüldükten sonra, öldükten sonra mezardan çıkarırlar mıydı? Damarlarında başka kan olan insanlar, ne zaman vazgeçecek birbirlerinden nefret etmekten?»

«Ne zaman mı?» Sesi kesildi. Devam etti: «Bilmiyorum. Çıkarıp çıkarmayacaklarını bilmiyorum. Ben o zaman hayatta değildim. Calvin öldükten on dört yıl sonra doğdum. İnsanların o zaman ne yapabileceklerini bilmiyorum. Ama babam yapabileceklerini düşünmüş. Onun için mezarları saklamış. Sonra Calvin'in annesi ölünce, onu da oraya gömmüş, Calvin ve dedemin yanına. Böylece biz daha pek farkına varamadan orası bizim aile mezarlığımız oluverdi. Belki babam karısını orada gömmeyi tasarlamıyordu. Hatırladığıma göre annem (babam onu bazı akrabalarımızın hâlâ yaşadığı New Hampshire'den çağırtmıştı, Calvin'in annesi öldükten az sonra. Burada yalnız kalmıştı, anlıyorsun. Sanırım Calvin'le dedem orada gömülü olmasalar başka yere giderdi) bana, babamın bir ara gitmeye kalkıştığını söylemişti, Calvin'in annesi ölünce. Ama kadın yazın ölmüştü ve onu Meksiko'ya, ailesinin olduğu yere götürmek için fazla sıcaktı. Onun için burada kalmaya karar verdi. Ya da belki o sıralar artık yaşlanıyordu ve savaşta dövüşen herkes de yaşlanıyordu ve zenciler de kimseyi öldürmemiş ya da kimsenin ırzına geçmemişlerdi. Her neyse, onu da oraya gömdü. Bu mezarı da saklamak zorunda kaldı, çünkü belki bir gün biri bunu görür de, Calvin'le dedemi hatırlar diye düşündü. Tehlikeyi göze alamadı, her şey bitmiş ve geçmiş ve tamamlanmış olduğu halde o sıralar. Ve ertesi yıl New Hampshire'deki kuzenimize mektup yazdı. Dedi ki, 'elli yaşındayım. İsteyeceği her şeyim var. Evlenmek için bana iyi bir kadın gönder. Kim olduğu umurumda değil, yalnız iyi bir ev kadını olsun ve otuz beşten aşağı olmasın.' Mektupta tren parasını da gönderdi. İki ay sonra annem buraya geldi ve o gün evlendiler. Bu keresinde çabuk evlenmişti. Birincisinde evlenmesi on iki yıldan fazla sürmüştü. Kansas'ta o ve Calvin ve Calvin'in annesi sonunda dedemle buluşurken. Eve hafta ortasında varmışlar, ama düğün için bir pazara kadar beklemişlerdi. Açık havada yapmışlardı düğünü, dere kenarında, bir dana kızartmışlar, bir fıçı viski açmışlar ve haber verebildikleri ya da haber alan herkes düğüne gelmişti. Cumartesi sabahından gelmişlerdi ve cumartesi gecesi vaiz de gelmişti. Babamın kız kardeşleri bütün gün çalışıp Calvin'in annesine bir gelinlikle du-

vak hazırlamışlardı. Gelinliği un çuvallarından, duvağı da bir meyhanecinin tezgâhın arkasında bir resme çivilediği bir cibinlikten yapmışlardı. Cibinliği babam için ödünç yapmışlardı. O zamanlar on iki yaşındaydı ve yüzüğü onun taşımasını istiyorlardı. O istemiyordu. Ona ne yaptırmak istediklerini bir önceki gece anlamıştı ve ertesi gün (düğünü ertesi sabah saat altı ya da yedide yapmak niyetindeydiler) herkes kalkıp kahvaltı ettikten sonra, Calvin'i buluncaya kadar töreni geciktirmek zorunda kalmışlardı. Sonunda bulup elbiseyi giydirdiler ve düğünü yaptılar. Calvin'in annesi evde dikilen gelinliğini ve cibinliği giymiş, babam da saçını ayı yağıyla taramış, Meksiko'dan getirdiği çizmeleri giymişti. Gelini dedem getirdi. Yalnız öbürleri Calvin'i ararken, dedem arasıra viski fıçısına gidiyordu, onun için elini verme sırası gelince, bunun yerine bir nutuk verdi. Söze Abraham Lincoln'dan ve kölelikten başladı ve orada bulunanlara cesaretleri varsa, Lincoln'un ve köleliğin ve Musa'nın ve İsrael oğullarının aynı şey olduğunu inkâr etmelerini söyledi ve Kızıldeniz'in, kara ırkın Vaad Edilen Ülke'ye geçmesi için dökülen kandan meydana geldiğini söyledi. Onu susturup düğüne devam etmeleri epey sürdü. Düğünden sonra daha bir ay kaldılar. Sonra daha bir ay kaldılar. Sonra bir gün babamla dedem doğuya, Washington'a gidip hükümetten buraya gelme ve serbest bırakılan zencilere yardım etme görevini aldılar. Babamın kız kardeşlerinden başka hepsi Jefferson'a geldiler. İkisi evlenmişti, en küçükleri de öbürlerinden biriyle oturmaya gitti ve dedemle babam ve Calvin ve annesi buraya gelip bu evi satın aldılar. Ve sonra herhalde olacağını başından beri bildikleri şey oldu ve annem New Hampshire'den gelinceye kadar babam yalnız kaldı. Daha önceden birbirlerini görmemişlerdi, resimlerini bile. Annemin buraya vardığı gün evlendiler ve iki yıl sonra ben doğdum ve babam Calvin'in annesini hatırlayarak, bana Joanna adını verdi. Bir başka oğlu olsun istediğini hiç sanmıyorum. Onu bir insan, bir kişi olarak hatırlayabildiğim ilk kez, bana Calvin'le dedemin mezarlarını gösterdiği gün olmuştur. Aydınlık bir gündü, ilkbaharda. Gitmek istemediğimi hatırlıyorum, nereye gittiğimizi bile bilmeden. Sedir ağaçlarının oraya gitmek istemiyor-

dum. Niçin istemediğimi bilmiyorum. Orada ne olduğunu bilmezdim; daha dört yaşındaydım o zaman. Galiba babamla ilgili bir şeyden ötürüydü, babam yoluyla sedir ağaçlarından bana gelen bir şey yüzünden. Onun sedir ağaçlarına koyduğunu sezdiğim bir şeydi ve oraya gidince bunun ağaçlardan bana geçeceğini ve benim bunu hiç unutamayacağımı seziyordum. Bilmiyorum. Ama zorla götürdü ve ikimiz orada dururken dedi ki, 'bunu hatırla, deden ve ağabeyin burada yatıyorlar, onları tek bir beyaz adam değil, daha deden ve ağabeyin ve sen ortada bile yokken Tanrı'nın bütün bir ırk üzerine gönderdiği lânet öldürdü. Bu ırk, günahları yüzünden sonsuza kadar beyaz ırkın yargısının ve lânetinin bir parçası olma yargısını ve lânetini yemiştir. Bunu hatırla. Yargısı ve lâneti. Sonsuza kadar. Benim. Annenin. Senin, daha bir çocuk olsan da. Şimdiye kadar doğan ve şimdiden sonra doğacak olan her beyaz çocuğun lâneti. Kimse kaçamaz bundan.' Ve ben sordum, 'ben de kaçamaz mıyım?' Ve dedi ki, 'sen de kaçamazsın. Herkesten çok sen kaçamazsın.' Kendimi bildim bileli zencileri görmüş ve tanımıştım. Yağmura, ya da eşyaya, ya da yemek, ya da uykuya bakar gibi bakmıştım onlara. Ama o günden sonra ilk olarak onları insan değil de bir nesne, içinde yaşadığım, içinde yaşadığımız bir gölge olarak görmeye başladım. Sonsuza ve sonsuza kadar dünyaya doğacak olan bütün çocukları düşünürdüm, beyaz, daha soluk alamadan üzerine düşmeye başlayan kara gölgeyi. Ve kara gölgeyi bir çarmıh biçiminde görürdüm. Ve sanki beyaz bebekler çabalıyorlardı, daha soluk alamadan, kaçmak için yalnız üzerlerinde değil, aşağılarında da duran kara gölgeden, kolları çarmıhın kolları gibi açılmış, sanki çarmıha çivilenmişler gibi. Yeryüzüne gelecek bütün küçük bebekleri düşünürdüm, daha doğmamış olanları da — upuzun bir sıra, hepsinin de kolları yana açılmış, kara çarmıhlarının üstünde. O zaman bilemezdim bunu gerçekten görüyor muyum, yoksa düş mü. Ama korkunçtu. Geceleri ağlardım. Sonunda babama anlattım, anlatmaya çalıştım. Ona anlatmak istediğim şey, kaçmak zorunda olmamdı, gölgenin altından çıkmalıydım, yoksa ölecektim. 'Kaçamazsın,' dedi. 'Uğraşmalısın, yükselmelisin. Ama yükselmek için, gölgeyi de birlikte kaldır-

malısın. Ama onu hiçbir zaman kendinle aynı hizaya getiremezsin. Bunu şimdi anlıyorum, ama buraya gelinceye kadar anlayamamıştım. Ama kaçamazsın bundan. Kara ırkın lâneti, Tanrı'nın lânetidir. Ama beyaz ırkın lâneti, Tanrı'nın her zaman için sevgili kulu olan, çünkü O'nun tarafından lânetlenen kara adamdır.'» Sesi kesildi. Açık kapının belirsiz dikdörtgeninin berisinde ateşböcekleri uçuşuyordu. Sonunda Christmas konuştu:

«Sana bir şey soracaktım. Ama galiba şimdi cevabı biliyorum.»

Kadın kıpırdamadı. Sesi durgundu. «Ne?»

«Baban o adamı niçin öldürmedi — neydi adı? Sartoris.»

«Ha,» dedi kadın. Sonra gene bir sessizlik oldu. Kapının berisinde ateşböcekleri uçuşup duruyorlardı. «Sen olsan öldürürdün. Değil mi?»

«Evet,» dedi, hemen, hiç beklemeden. Sonra anladı ki, kadın onun sesine doğru bakıyordu sanki onu görebiliyormuş gibi. Sesi neredeyse yumuşaktı şimdi, öylesine hafif, öylesine durgundu.

«Annenle babanın kim olduğunu hiç bilmiyor musun?»

Yüzünü görebilse, asık, düşünceli olduğunu görecekti. «Bütün bildiğim bir tanesinin yarı zenci olduğu. Anlattığım gibi.»

Kadın hâlâ ona bakıyordu; sesi söylüyordu baktığını. Durgundu, kişiliksiz, meraklı olmaksızın ilgili. «Nereden biliyorsun?»

Bir süre cevap vermedi. Sonra konuştu: «Bilmiyorum.» Gene kesildi sesi; sesin gelişinden kadın onun başka yana, kapıya doğru baktığını anladı. Yüzü asıktı, oldukça durgun. Sonra gene konuştu, kımıldanarak; sesinde şimdi daha yüksek bir ton vardı, neşesiz, ama şakacı, hem mizahsız, hem alaycı: «Bir de değilsem, zamanımı boşa harcadım demektir.»

Şimdi kadın dalmış gibiydi, sessiz, az soluyarak, ama hâlâ sesinde kendine acınma ve eskiye özlem yok: «Bunu ben de düşünmüştüm. Niçin babam Albay Sartoris'i vurmadı diye. Galiba damarlarındaki Fransız kanından ötürüydü.»

«Fransız kanı mı?» dedi Christmas. «Herifin biri hem babasını, hem oğlunu aynı gün öldürünce kızmaz mı Fransızlar? Babanın da bir dini vardı herhalde. Vaiz falan oldu belki.»

Bir süre cevap vermedi. Ateşböcekleri uçuştular; bir yer-

lerde bir köpek havladı, olgun, acılı, uzaklarda. «Ben de bunu düşündüm,» dedi kadın. «Artık her şey bitmişti o zaman. Üniforma ve bayraklarla adam öldürme ve üniformasız ve bayraksız adam öldürme. Hiçbiri kalmamıştı. Ve biz dışarıdan gelmeydik, yabancıydık ve çağırılmadan ve istenmeden gelip ülkelerine yerleştiğimiz insanlardan başka türlü düşünüyorduk. Ve babam Fransız'dı, yarı yarıya. Bir insanın kendisinin ve ailesinin doğduğu yere karşı sevgisine saygı gösterecek ve insanın doğduğu toprağın ona öğrettiği şekilde hareket etmesi gerektiğini anlayacak kadar Fransız'dı. Bence bunun içindi.»

12

Böylec ikinci dönem başladı. Sanki bir lağımın içine düşmüştü. Başka bir hayata bakar gibi bakıyordu o ilk sert ve erkekçe teslim oluşa, o korkunç ve sert teslim oluşa, manevî bir iskeletin çöküşü gibi ki, kopan liflerin sesini neredeyse işitebiliyordu fiziksel kulak ve böylece teslim olma eylemi bir düşüş gibi oluyordu, yenilgiye uğrayan bir generalin, son savaşın ertesi günü, tıraş olmuş ve çizmelerinden savaş çamurunu temizlemiş olarak, kılıcını bir kurula teslim etmesi gibi.

Lağım yalnız geceleri akıyordu. Gündüzler şimdiye dek olduğu gibi geçiyordu. Sabah saat altı buçukta işe gidiyordu. Eve hiç bakmadan kulübeden çıkardı. Akşam altıda dönerdi, gene hiç eve bakmadan. Yıkanıp beyaz gömleğini ve ütülü koyu renk pantolonu giyer ve mutfağa gidip akşam yemeğini masada bulur ve oturup bunu yerdi, hâlâ onu hiç görmeden. Ama evde olduğunu ve eskimiş duvarlar arasında çöken karanlığın bir şeyi yıktığını ve kadını beklemekle yozlaşmış olarak bıraktığını bilirdi. Günü nasıl geçirdiğini bilirdi: Onun günlerinin de eskisinden farklı olmadığını, onun durumunda da sanki bir başka kimsenin bu günleri yaşarmış gibi olduğunu. Bütün gün kafasında onu kurardı, ev işlerini görürken, çatlak yazı masasında o değişmez süre boyunca otururken ya da yıllardır kullanılan ve evin çevresinde tekerlek engelleri gibi uzanan patikaları izleyerek, yolun iki yönünden gelen zenci kadınlarla konuşurken ya da onları dinlerken. Onunla ne konuştuklarını bilmezdi, ama çok kereler görmüştü pek öyle gizli değil, ama gene de amaçlı bir tarzda yaklaştıklarını, çoğunlukla teker teker, ama bazen de

ikişer üçer eve girdiklerini, önlükleri ve hotozları ve bazen omuzlarına atılmış erkek ceketleriyle ve gene evden çıkar ve uzanan patikalardan ağır ağır, ama oyalanmadan dönerlerdi. Kısa kalırlardı zihninde, düşünerek *Şimdi bunu yapıyor. Şimdi şunu yapıyor* kadını pek fazla düşünmeden. Gündüzün kendisi nasıl kadını fazla düşünmüyorsa, kadının da onu pek fazla düşünmediğini sanıyordu. Hattâ geceleri, karanlık yatak odasında, günün önemsiz olaylarını sıkıcı ayrıntılarıyla ille de anlatır ve onun da başından geçenleri anlatması için tuttururdu, âşıklar gibi: Her ikisinin geçirdikleri günlerin önemsiz ayrıntılarının, anlatılırken dinlenmesi gerekmeksizin anlatılması için o zorbaca ve doymak bilmez ısrarla. Sonra yemeğini bitirir ve kadının onu beklediği yere giderdi. Çoğun acele etmezdi. Zaman geçip de, ikinci dönemin yeniliği aşınarak bir alışkanlık halini aldıktan sonraları, mutfak kapısının eşiğinde durup karanlığın içine bakar ve belki de kötü şeyler olacağını sezerek, onu bekleyen, kendi isteğiyle geçtiği yabanıl ve ıssız sokağı görürdü, düşünerek *Bu benim hayatım değil. Ben buranın adamı değilim.*

İlkin afallamıştı: New England buzulunun düşük şiddeti, New England kutsal kitabının cehennemi önünde ansızın açılıvermişti. Bu işin içindeki feragatın farkındaydı belki de: Boşa harcanmış geri gelmez yıllara umutsuzca bir yerinme duygusunu gizleyen o emredici ve ateşli aceleci ısrar ve kadın sanki her gece, sanki bunun kendisini kahredecek ve sonsuza değin atalarının cehennemine gönderecek gece olduğuna inanıyormuş gibi, eski zararları ödemeye çabalıyordu, sadece günah içinde değil, aynı zamanda pislik içinde de yaşamakla. Yasak kelimesimgelere karşı korkunç ve hırslı bir isteği vardı; kelimelerin kendi ağzındaki ve öbürünün ağzındaki sesine karşı, doymak bilmez bir iştah. Bir çocuğun yasak konu ve nesnelere karşı korkunç ve kişiliksiz merakını gösteriyordu; bir cerrahın fiziksel beden ve bunun imkânlarına karşı duyduğu kendini unutmuş, yorulmak bilmez ve tarafsız ilgisi gibi. Gündüzleri, yirmi yıldır yalnız başına, kadınca korkuları olmaksızın, yalnızca zencilerin bulunduğu bir çevrede yapayalnız bir evde yaşayan ve her günün belirli bir kısmını bir yazı masasının

başında, durgunluk içinde oturup hem gençler, hem de yaşlılar için, aynı anda bir papaz ve bir bankacı ve eğitim görmüş bir hastabakıcının pratik öğütlerini gene durgunluk içinde yazan sakin, soğukyüzlü, neredeyse erkeksi, neredeyse orta yaşlı kadını görüyordu.

Bu dönem boyunca (buna bir balayı denemezdi) Christmas, onun âşık bir kadının bütün aşamalarından geçtiğini gördü. Çok geçmeden kadın onun için çarpıcı olmaktan da öte bir duruma girdi: Onu şaşırtıyor ve deliye döndürüyordu. Kıskanç öfke buhranlarıyla onu beklenmedik zamanlarda avlayıp afallatıyordu. Böyle bir yaşantısı olamazdı kadının ve ne böyle bir sahnenin, ne de olabilir bir protagonistin nedeni yoktu: Kadının bunu bildiğini o da biliyordu. Sanki bütün bu durumu bile bile icat ediyordu, bunu bir oyun gibi sonuna kadar oynamak amacıyla. Ama bunu öyle bir şiddetle, öylesine inandırıcı ve inançlı bir şekilde yapıyordu ki, ilk seferinde kadının yanıldığını ve üçüncü seferinde de delirdiğini sandı. Beklenmedik ve yanılmaz bir entrika içgüdüsü vardı. Notlar, mektuplar gizlemek için bir yerleri olsun diye tutturuyordu. Çürüyen ahırın aşağısında kof bir direk seçmişti bunun için. Oraya bir not bıraktığını hiç görmemişti, ama ille de her gün gidip bakmasını istiyordu ve ne zaman baksa, mektup orada oluyordu. Bakmayıp yalan söyleyince, yalanını yakalamak için birtakım tuzaklar kurmuş olduğunu anlıyordu; bağırıyor, ağlıyordu.

Bazen notta ona belirli bir saate kadar gelmemesini bildiriyordu, yıllardır kendinden başka tek bir beyazın girmediği ve şimdi yirmi yılı bulan bir zamandır kadının her gece tek başına olduğu eve; bütün bir hafta süresince bir pencereden tırmanıp içeri girmesi için onu zorladı durdu. Böyle yapar ve kimi zaman karanlık evde onu buluncaya kadar araması gerekirdi, gizlenmiş olarak, dolaplarda, boş odalarda, bekleyerek, soluyarak, karanlıkta gözleri kedi gözleri gibi ışıl ışıl. Arada sırada bahçedeki bazı fundaların dibinde buluşma yerleri seçerdi ve orada onu çırılçıplak bulurdu ya da elbiselerini paramparça etmiş olarak, nemfomanyanın çılgın buhranları içinde, Petronyus zamanında yaşayan bir Beardley'in çizebileceği bütün erotik poz ve tavırların birinden öbürüne girerek ve bede-

ni hareket ederken ışıldayarak. Deli gibi olurdu o zamanlar, dar çalılıkta, soluyan duvarsız yarı karanlıkta, çılgın saçlarının her teli, bir ahtapotun bacakları gibi canlanırdı ve çılgın elleri ve soluğu: «Zenci! Zenci! Zenci!»

Kadın altı ay içinde bütün bütün yozlaşmıştı. Kadını onun yozlaştırdığı söylenemezdi. Joe'nun, adını bilmediği kimselerle yatarak geçirdiği şehvet hayatı oldukça görenekseldi, sağlıklı ve normal bir günahkârlık hayatının olduğu gibi. Yozlaşma, kadın gibi onun da bir türlü kestiremediği bir kaynaktan geliyordu. Aslında, sanki havanın kendinden derlediği yozlaşmayla, kadın onu da yozlaştırmaya başlamıştı. Korkmaya başladı. Korktuğu şeyin ne olduğunu bilmiyordu. Ama sanki kendini uzaktan görüyordu şimdi, dipsiz bir bataklığın içine emdiği bir adam gibi. Bunu pek düşünmemişti henüz. Şimdi görmekte olduğu sokaktı ıssız, yabanıl ve serin. Buydu işte: Serin; düşünüyordu, bazen kendi kendine yüksek sesle konuşarak, «gitsem iyi olacak. Buradan gitsem iyi olacak.»

Ama bir şey onu tutuyordu, alnı karayazılı kişinin her zaman tutulduğu gibi: Meraktan, kötümserlikten, düpedüz uyuşukluktan. Bir yandan olay sürüp gidiyordu, gecelerin emredici ve yıkıcı şiddetiyle onu gitgide daha derinlere batırarak. Belki kaçamayacağını anlamıştı. Her neyse, orada kaldı, tek gövdede boğuşan iki yaratığı, son ayın altındaki bir kara koyu gölün yüzeyi üzerinde birinden ötekine geçen debelenmelerle boğuşan, boğulan, ayla ışınmış iki biçim gibi görerek. Bir gün gelir, o ilk dönemin, yitik ve mahkûm olsa da, gene de her nasılsa nüfuz edilmez ve aşınmaz, durgun, soğuk, kendini denetleyen insanı olurdu kadın; sonra öteki kadın gelirdi, ikincisi, o aşınmazlığını şiddetle yoksarken kendi yarattığı kara çukurda artık kayıp bile edilemeyecek kadar uzun zamandır muhafaza edilen fiziksel temizliğini boğmaya çalışarak. Arasıra ikisi birden kara yüzeye çıkarlardı, iki kız kardeş gibi birbirine kenetli; kara sular boşalır giderdi. O zaman yeryüzü koşup geri gelirdi: Oda, duvarlar, böceklerin kırk yıldır dönüp durduğu yaz pencerelerinin ötesindeki böceklerin huzur dolu binlerce sesleri. O zaman onun yüzüne bir yabancının yabanıl umutsuz yüzüyle bakardı; o zaman kadına bakarken Joe kendini özet-

lerdi. «Dua etmek istiyor, ama bunu da nasıl yapacağını bilmiyor.»

Kadın şişmanlamaya başlamıştı.

Bu dönemin sonu keskin değildi, bir doruğa varış değildi, birincisinin olduğu gibi. Üçüncü döneme öylesine azar azar dönüştü ki, birinin nerede bitip ötekinin nerede başladığını anlayamadı. Yaz güz oluyordu ve şimdiden, batılayan bir güneş önündeki gölgeler gibi, sonbaharın soğuk ve amansız önemi yazın önüne geçmişti; ölen yazdan arta kalan bir şey fışkırıyordu hâlâ ölen kömür gibi, güzün. Bu, iki yıllık bir süre içindeydi. Hâiâ bıçkıevinde çalışıyordu ve bir yandan da biraz viski satmaya başlamıştı, pek tedbirli bir şekilde, hiçbiri birbirini bilmeyen birkaç ağzı sıkı müşteriden başkasıyla iş yapmaksızın. Kadın bunu bilmiyordu, stokunu orada bulundurduğu ve müşterileriyle çayırın ötesindeki koruda buluştukları halde. Zaten herhalde karşı çıkmayacaktı kadın. Ama Mrs. McEachern da sakladığı ipe karşı çıkmayacaktı; belki ona da Mrs. McEachern'a söylemediği gibi söylememişti. Mrs. Eachern ve ipi ve verdiği paranın nereden geldiğini hiç anlatmadığı garson kızı ve şimdiki metresiyle viskiyi düşününce, viskiyi kazanmak için değil de, hayatı boyunca çevresindeki kadınlardan bir şeyler saklamaya mahkûm olduğu için sattığına neredeyse inanası geliyordu. Ve bir yandan onu gündüzleri arasıra uzaklarda görüyordu, evin arka taraflarında ve orada, üstüne geçirdiği temiz, ağırbaşlı giyimlerin altında, bir el değdirmeyle kokuşuma akmaya hazır olan o çürümüş dolgunluk kendini belli ederek gezinirdi, bir bataklıkta büyüyen bir şey gibi, kulübeye ve ona hiç bakmadan. Ve sanki fiziksel karanlığın bir yerlerinde yaşıyormuş gibi olan o öbür kişiliği düşününce, şimdi gündüzleri gördüğü şeyin, gece kız kardeşinin öldürdüğü kimsenin bir hayaleti olduğuna ve artık eski huzur sahnelerinde, yakınma gücünden de yoksun kılınmış olarak, amaçsızca gezindiğini sanırdı.

İkinci dönemin ilk şiddeti elbette süremezdi. Başlangıçta bir cavlandı bu; şimdi bir gelgit olmuştu, yükselip çekiliyordu. Yükseldiği zamanlarda kadın neredeyse ikisini de aldatabilmişti. Sanki yakın zamanda tepki göstermesi gereken akıştan, ka-

din farkına varmaksızın daha da çılgın bir şiddet doğmuştu, kendini ve Joe'yu imgelemi aşan fiziksel deneylere sürükleyen ve onları, istek ya da tasarıları olmaksızın, sadece kütle hızıyla taşıyan, yabansı bir yadsımaydı. Sanki kadın her nasılsa biliyordu zamanın kısalığını, sonbaharın gelip çattığını, henüz sonbaharın anlamını bütünüyle fark etmeden. Görünüşte yalnızca içgüdüsüydü: Fiziksel bir içgüdü ve boşa gitmiş yılların içgüdüsel bir yadsıması. Sonra gelgit çekilirdi. Sonra sanki ölen bir rüzgârın ardında gibi kumsalda kalırlardı, harcanmış ve doymuş bir kumsalda, umutsuz ve suçlayan (Joe'nunkiler yorgun, kadınınkiler çaresiz) gözlerle.

Ama sonbaharın gölgesi çökmüştü kadının üstüne. Çocuk lafı etmeye başladı, sanki içgüdüsü uyarmıştı onu artık, ya haklı göstermesi ya da kefaret ödemesi gereken zamanın gelip çattığını söyleyerek. Suların çekildiği zamanlarda bu lafı açardı. İlkin gecenin başlangıcı hep bir sel olurdu, sanki ışık ve ayrılık saatleri boşa akan dereyi, hiç değilse bir an için çavlan taklidi yapacak kadar kahretmiş gibi. Ama bir süre sonra dere buna yetmez oldu: Şimdi kadına isteksizce gidiyordu, yabancı gibi, şimdiden gözü arkada; karanlık yatak odasında onunla oturup ayrıldıktan sonra arkasında bir yabancı bırakmış olurdu ve konuştukları da bir üçüncü yabancıydı. Bu sıralarda, sanki önceden karar vermiş gibi, hep yatak odasında buluştuklarına dikkat ediyordu, sanki evliymişler gibi. Artık onu evin içinde araması gerekmiyordu; onu karanlık evde ya da viran parkın fundalıklarında, gizli ve soluk soluğa ve çırılçıplak bulmak üzere aradığı geceler, ahırın aşağısındaki içi boş direk gibi ölüp gitmişti şimdi.

Onlar hepsi ölmüştü: Sahneler, gizli ve canavarca zevk ve kıskançlığın kusursuzca oynanan sahneleri. Oysa şimdi haberi olsa, kıskanmaya hak kazanacaktı. Hemen her hafta yolculuğa çıkıyordu ve kadına bunların iş için olduğunu söylüyordu. Bu işin onu Memphis'e götürdüğünü ve orada onu başka kadınlarla, parayla satın alınan kadınlarla aldattığını bilmiyordu. Bunu bilmiyordu. Belki de şimdiki durumunda buna inanmazdı, ispat etseler dinlemezdi, aldırış etmezdi. Çünkü gecelerini uykusuz geçirmeye başlamıştı, uyku eksikliğini öğle son-

raları gidererek. Hastaydı: Bedeni değil. Hiç bu kadar sağlıklı olmamıştı; iştahı korkunçtu ve şimdiye kadar olduğundan on, beş kilo fazlası vardı. Onu uykusuz bırakan bu değildi. Karanlıktan, topraktan, ölen yazın kendinden gelen bir şeydi: Ona tehdit edici ve korkunç görünen bir şeydi, çünkü içgüdüsü bundan zarar görmeyeceğini kesinlikle belirtiyordu; yakalanacağını ve aldanacağını, ama bundan zarar görmeyeceğini: Tersine, kurtulacağını ve hayatın süreceğini eskisi gibi ve daha bile iyi, daha az korkunç. Korkunç olan kurtulmak istemeyişiydi. «Daha dua etmeye hazır değilim,» diyordu yüksek sesle, hafifçe, kaskatı, sessiz, gözleri apaçık, ay pencereden içeri dolar, dolarken, odayı soğuk ve geri alınmaz ve pişmanlıkla çılgın bir şeyle doldurarak. «Daha beni dua etmek zorunda bırakma. Sevgili Tanrı, bırak biraz daha kahrolayım, birazcık daha.» Sanki bütün geçmiş hayatını görüyordu, açlık yıllarını, kurşun renkli bir tünel gibi ve tünelin uzak ve geri çağrılmaz ucunda, bir şikâyet gibi solmadan duran, üç yıl önceki kendi çıplak göğsü vardı azap içinde gibi sızlayan, bâkire ve çarmıhlanmış; «daha değil, sevgili Tanrı. Daha değil, sevgili Tanrı.»

Ve artık Joe yanına gelince, düpedüz alışkanlığın edilgin ve soğuk ve yakışık alır cinsel kendinden geçmelerinden sonra, çocuk *lafı* etmeye başlıyordu. İlkin kişiselliği olmayan bir şekilde konuşuyordu, çocuklardan söz ederek. Belki düpedüz içgüdüsel dişi kurnazlığı ve dolambaçlılığıydı, belki de değildi. Her neyse, bundan bir ihtimal, pratik bir düşünce gibi söz ettiğini bir çeşit şaşkınlıkla anlaması epey sürdü. Hemen, «hayır,» dedi.

«Niye olmasın?» dedi kadın. Ona baktı, düşünceli. Joe hızla düşünüyordu, düşünerek *Evlenmek istiyor. Onun için. Benim kadar o da istemez çocuk olsun* «Numara,» diye düşündü. «Anlamalıydım, hazır bulunmalıydım. Bir yıl önce buradan çekip gitmeliydim.» Ama ona bunu söylemekten çekiniyordu, evlilik kelimesinin aralarına girmesinden, yüksek sesle söylenmesinden, düşünerek, «belki bunu akıl etmedi, söylersem kafasına sokmuş olacağım.» Ve sonra içinde bir şey ışıldadı *Niye olmasın? Rahat demek bu, güvenlik demek, hayat boyunca. Artık oradan oraya gitmem gerekmez. Ve ne olur bununla ev-*

lensem daha mı kötü düşünerek, «hayır. Şimdi teslim olursam, kendimi, kendi istediğim adam yapmak için harcadığım otuz yılı yoksamış olacağım.» Konuştu:

«Şimdi oluyor da, iki yıl önce niçin olmadı?»

«O zaman istemiyorduk ki.»

«Şimdi de istemiyoruz,» dedi.

Bu, eylüldeydi. Noel'den hemen sonra gebe olduğunu söyledi. Daha konuşması bitmeden, yalan söylediğini sezdi. Anladı ki, üç aydan beridir bunu söylemesini bekliyordu. Ama yüzüne bakınca, yalan söylemediğini anladı. Kadının da yalan söylemediğini bildiğini düşündü. Düşündü, «şimdi geliyor işte. Şimdi söyleyecek: Evlenelim. Ama neyse ki, ben evden daha çabuk çıkabilirim.»

Ama kadın söylemedi. Yatağında oldukça durgun oturuyordu, elleri kucağında, durgun New Englandlı yüzü (hâlâ evde kalmış bir kadının yüzüydü: Kemikli, uzun, zayıfça, neredeyse erkeksi: Buna karşıt olarak tombul bedeni her zamankinden daha dolgun ve yumuşak bir biçimde hayvansaldı) aşağı eğik. Konuştu, dalgın, ilgisiz, kişisel olmayan bir sesle: «Tam ölçü. Bir zenci piçi için bile. Babamla Calvin'in suratlarını görmek isterdim. Kaçman için en iyi zaman, yapmak istediğin buysa.» Ama sanki sesini dinlemiyordu, kelimelerin herhangi bir gerçek anlamı olsun diye çalışmıyordu: İnatçı ve ölen yazın son alevlenişi ki güz, yarı ölümün şafağı, bunun üzerine habersiz gelmişti. «Tamam artık,» diye düşündü kadın dinginee; «bitti.» Emin olmak için bir ayın geçmesini beklemenin dışında; bunu zenci kadınlardan öğrenmişti, iki ay sonrasına kadar her zaman belli olmayacağını. Bir ay daha beklemesi gerekiyordu, takvimi izleyerek. Emin olmak için takvime işaret koydu, yanlışlık olmasın diye; yatak odasının penceresinden o ayın geçişini gözledi. Don yapmıştı ve bazı yapraklar kurumaya başlıyordu. Takvimde işaretli gün gelip geçti; bir hafta daha bekledi, daha emin olmak için. Sevinçli değildi, çünkü şaşırmamıştı. «Gebeyim,» dedi, hafif bir sesle.

«Yarın giderim,» dedi kendi kendine, aynı gün. «Pazar günü giderim,» diye düşündü. «Bekleyip bu haftanın parasını alı-

rım, sonra kırarım buradan.» Cumartesiyi beklemeye başladı, nereye gideceğini tasarlayarak. O hafta kadını hiç görmedi. Çağıracağını sanıyordu. Kulübeye girip çıkarken eve bakmaktan kaçındığını fark etti, ilk hafta olduğu gibi. Kadını hiç görmedi. Arada sırada zenci kadınları gördü, sonbahar soğuğuna karşı biçimli anlatılamaz elbiseleriyle, aşınmış patikalarda gidip gelerek, eve girip çıkarak. Ama hepsi buydu. Cumartesi oldu, gitmedi. «Bari alabileceğim bütün parayı alayım,» diye düşündü. «Madem benim buradan gitmemi pek öyle istemiyor, acelenin gereği yok. Öbür cumartesi giderim.»

Kaldı. Hava soğuktu, aydınlık ve soğuk. Şimdi pamuk battaniyelerin altına girince, esintili kulübede, evdeki odasını düşünüyordu. Şömineyi, geniş, çarşaflı, kuştüyü örtüleri. Şimdiye değin hiç bu derece yaklaşmamıştı kendine acınma durumuna. «Bari bana bir battaniye daha gönderse.» diye düşündü. Bunu kendi de satın alabilirdi. Ama almadı. O da göndermedi. Bekledi. Kendince uzun süren bir zaman bekledi. Sonra bir şubat akşamı eve döndü ve yatağında ondan bir not buldu. Kısaydı; bir emirdi neredeyse, o gece eve gelmesini söylüyordu. Şaşırmadı. Yakında başka bir erkek bulunmadıkça, yeniden dönmeyen hiçbir kadına rastlamamıştı. Ve ertesi gün oradan gideceğini anladı. «Beklediğim bu olsa gerek,» diye düşündü; «haklı çıkmak için bekliyormuşum.» Elbiselerini değiştirirken tıraş da oldu. Bir güvey gibi hazırlandı, farkına varmadan. Mutfağa masanın her zamanki gibi hazırlanmış olduğunu gördü; kadını görmediği bütün bu zaman boyunca, yemek hep orada hazır olmuştu. Yedi ve yukarı çıktı. Acele etmiyordu. «Bütün bir gece var,» diye düşündü. «Yarın gece ve öbürkü gece biraz düşünsün bakalım, kulübeyi boş bulunca.» Kadın şöminenin önünde oturuyordu. İçeri girince başını bile çevirmedi. «Şu sandalyeyi getiriver,» dedi.

Üçüncü dönem böyle başladı. Bir süre kafasını karıştırdı bu, öbür ikisinden de çok. İsteklilik, bir çeşit sessiz özür dileme beklemişti ya da bu olmazsa, sadece okşanmak isteyen bir yumuşakbaşlılık. Buraya kadar gitmeye bile hazırdı. Ama karşılaştığı kimse, sonunda ve bir çeşit şaşkınlık içinde gidip elini sürünce bir erkeğin durgun sertliğiyle elini iten bir ya-

bancıydı. «Haydi,» dedi. «Bana söyleyeceğin bir şey varsa söyle. Sonradan daha iyi konuşuruz hep. Çocuğa zararı olmaz, korktuğun buysa.»

Tek kelimeyle susturdu onu; ilk olarak kadının yüzüne baktı: Soğuk, uzak ve fanatik bir yüze bakıyordu. «Hayatını boşa harcadığından haberin var mı?» dedi kadın. Ve taş gibi oturup kadına baktı, kulaklarına inanamazmış gibi.

Ne demek istediğini anlaması epey sürdü. Kadın ona hiç bakmıyordu. Ateşe gözünü dikmiş oturuyordu, yüzü soğuk, durgun, düşünceli, onunla bir yabancıymış gibi konuşarak, o kızgın bir şaşkınlıkla dinlerken. Bütün işlerini Joe'ya bırakmak istiyordu — zenci okullarıyla mektuplaşmayı ve belirli zamanlardaki ziyaretleri. Planını epeyce geliştirmişti. Gittikçe artan bir öfke ve şaşkınlıkla dinlerken bütün ayrıntıları anlattı. Her şeyi üzerine alacaktı ve kadın onun sekreteri, yardımcısı olacaktı: Okullara birlikte gideceklerdi, zenci evlerini birlikte ziyaret edeceklerdi; dinlerken, öfke içindeyken bile, planın bir delilik olduğunu anlıyordu. Ve bütün bu süre boyunca kadının, huzur verici ateş ışığında görünen durgun profili, bir çerçeve içinde duran bir portre kadar ciddî ve rahattı. Evden çıkarken, beklenen çocuktan hiç laf açmadığını hatırladı.

Delirdiğine henüz inanmıyordu. Gebeliğinden ötürü olmalı diye düşünüyordu, gene bunun için el sürdürmediğini sandığı gibi. Onunla tartışmaya çalıştı. Ama sanki bir ağaçla tartışmaya girişmişti: Hayır bile demiyordu kadın, yalnız sessizce dinliyor ve sonra gene o tekdüze, soğuk tonuyla konuşuyordu sanki öbürü hiçbir şey söylememiş gibi. Sonunda kalkıp giderken kadının bunun farkında olup olmadığını da bilemedi.

Bundan sonraki iki ay içinde onu yalnız bir kere gördü. Gündelik yaşayışını sürdürüyordu, yalnız eve hiç yaklaşmıyordu artık, yemeklerini gene kasabada yiyordu, işe ilk girdiği zamanki gibi. Ama o zaman, işe ilk girdiği zaman, gündüzün kadını düşünmesi gerekmemişti; hemen hiç düşünmemişti onu. Şimdi düşünmemek elinden gelmiyordu. Kadın o kadar hiç çıkmamacasına kafasındaydı ki, ona bakarmış gibi oluyordu, orada evde, sabırlı, bekleyerek, kaçılmaz, deli. Birinci dönemde, karlı bir havada, bir evin dışındaymış da eve girmeye çalışıyormuş

gibiydi; ikinci dönemde, bir çukurun dibinde sıcak, yabanıl bir karanlıktaydı; şimdi ise görünürde ev, hattâ kar, hattâ rüzgâr bile bulunmayan bir ovanın ortasındaydı.

Artık korkmaya başladı, oysa şimdiye kadar duyguları şaşkınlık ve belki kötü bir şeyi önceden sezmek ve kadere boyun eğmek olmuştu. Şimdi viski işinde bir ortağı vardı: İlkbaharın başında bir gün bıçkıevinde belirliveren, iş arayan, Brown adında bir yabancı. Herifin budala olduğunu biliyordu, ama başlangıçta şöyle düşünmüştü, «hiç olmazsa dediğimi yapacak kadar aklı vardır. Kendi kafasıyla düşünmesi gerekmez»; ama daha sonra da şöyle diyordu kendi kendine: «Şimdi anlıyorum ki, bir budalayı budala yapan şey, iyi öğütleri bile tutamayışıdır.» Brown'u kabul etmişti, çünkü Brown bir yabancıydı ve üzerinde bir çeşit neşe ve umursamaz bir isteklilik vardı ve pek fazla kişisel cesareti de yoktu ve Joe aklı başında bir adamın elinde, kendi sınırları içinde bir korkağın kendinden başka herkese çok faydalı olacağını biliyordu.

Korkusu, Brown'un evdeki kadını anlaması ve sonucu kestirilmez salaklığı yüzünden onarılmaz bir halt etmeslydi. Kendisi uzak durduğuna göre, kadının bir gece kulübeye gelmeyi kafasına koymasından çekiniyordu. Şubattan beri onu yalnız bir kez görmüştü. Bu da, Brown'un yanına, kulübeye taşındığını söylemek içindi. Pazardı. Kadını çağırmış, o da gelip arka verandada durmuş ve ses çıkarmadan dinlemişti. «Bunu yapman gerekmiyordu,» demişti. Ne demek istediğini o zaman anlamıştı. Ancak daha sonradan düşünce ışıldadı, bütün, kâğıda basılı cümle gibi *Onu uzak bulundurmak için herifi getirdiğimi sanıyor. Sanıyor ki, orada adam olunca, kulübeye gelemeyeceğini düşünüyorum; beni kendi başıma bırakmak zorunda kalacağını.*

Böylece inancını, kadının yapmasından korktuğu şeyi, aynı şeyi kendisinin kadının zihnine yerleştirdiğine inanarak, kendi zihnine yerleştirdi. Sanıyordu ki, kadın bunu düşündüğüne göre, Brown'un orada olması kadının gelmesini önleyememekle kalmayacaktı: Onu kulübeye gelmeye teşvik edecekti. Kadın bir aydan fazla zamandır bir şey yapmadığı, hiç hareket etmediği için, her şeyi yapabileceğine inanıyordu. Şimdi o da

geceleri uyuyamadan yatıyordu. Ama düşünüyordu. «Bir şey yapmalıyım. Yapacağım bir şey var.»

Onun için kulübeye daha önce geleyim diye Brown'u kandırdı. Her seferinde kadını orada bulacağını sanıyordu. Kulübeye gelip içinde kimseyi bulamayınca da, bir çeşit çaresiz öfkeyle düşünürdü sıkışıklığı, yalanı ve aceleyi ve bütün gün evde yalnız ve işsiz duran kadını, onu hemen ele vermek ya da işkenceyi biraz daha uzatmak arasında karara varmaktan başka yapacağı hiçbir şey olmaksızın. Olağan bir durumda Brown'un aralarındaki ilişkiyi öğrenmesine aldırış etmeyebilirdi. Yaradılışında kadınlara karşı sır saklama ya da şövalyelik etme gibi huylar yoktu. Pratikti ilişkileri, maddîydi. Sevgilisi olduğunu bütün Jefferson bilse, umurunda değildi: Haftada otuz kırk dolar getiren gizli viskiden dolayı oradaki özel hayatı üzerine kimsenin düşünmesini istemiyordu. Nedenlerin biri buydu. Bir başka neden gururuydu. Ölür ya da cinayet işler, ama bir başkasının, bir erkeğin, ilişkilerinin şimdi aldığı durumu öğrenmesine izin vermezdi. Kadının kendi hayatını değiştirmekle kalmayıp, onunkini de değiştirmeye ve onu dünyadan el etek çekmiş bir keşişle zenciler arasında, bir misyoner yapmaya çalıştığını. Sanıyordu ki, Brown bir tanesini öğrenince, öbürünü de öğrenmesi kaçınılmaz bir şeydir. Sonunda kulübeye gelirdi, yalan ve telâştan sonra ve elini kapıya değdirirken, bir an sonra gerekli olmadıklarını anlayacağı aceleyi ve düşünceyi hatırlardı ve bilirdi gene de tedbirlerini savsaklamayı göze alamayacağını ve korku ve çaresiz öfkeyle dolu keskin bir iğrenmeyle nefret ederdi kadından. Sonra bir gece kapıyı açtı ve yatağında notu buldu.

Girer girmez gördü, koyu battaniyenin üstünde dört köşe ve beyaz ve derinden derine anlaşılmaz yatarken. Haberin ne olacağını, ne vaatlerde bulunacağını bildiğine inandığını düşünmek için biraz durdu hattâ. Hiçbir istek duymadı; rahatladığını duydu. «Bitti artık,» diye düşündü, katlanmış kâğıdı daha eline almadan. «Şimdi gene eskisi gibi olacak. Artık zencilerle bebeklerin lakırdısı yok. Şimdi istediği, özlediği şeyin bir erkek olduğunu anladı. Geceleri bir erkek istiyor; erkeğin gündüzün ne yaptığı önemli değil.» Gitmeyişinin nedenini o zaman

anlamalıydı. Hâlâ açıklama yapmayan küçük dört köşe kâğıdın tıpkı bir kilit ve zincir gibi kendisini bağladığını görmeliydi. Bunu düşünmedi. Sadece kendisini yeniden vaatler ve zevklerin eşiğinde gördü. Ama şimdi daha durgun olacaktı. İkisi de bunu böyle isteyeceklerdi; ayrıca artık zorbalık eden kendisi olacaktı. «Bütün bu budalalık,» diye düşündü, henüz açılmamış kâğıdı ellerinde tutarak; «bütün bu kahrolası budalalık. O hâlâ o, ben de hâlâ ben'im. Ve şimdi, bütün bu kahrolası budalalıktan *sonra*»; bu gece nasıl ikisinin birden yaptıkları işe güleceklerini düşünerek, sonradan, sessizce konuşma ve sessizce gülme zamanı gelince: Bütün bu işlere, birbirlerine, kendilerine.

Notu hiç açmadı. Bir yere koydu ve yıkandı ve tıraş oldu ve elbiselerini değiştirdi, bunları yaparken ıslık çalarak. Brown içeri girdiğinde işi bitmemişti. «Vay, vay, vay,» dedi Brown. Christmas bir şey söylemedi. Duvara civilenmiş ayna parçasının karşısında boyunbağını düğümlüyordu. Brown odanın ortasında durmuştu: Boylu, zayıf, genç bir adam kirli tulumuyla, esmer, zayıfça yakışıklı bir yüz ve meraklı gözlerle. Ağzının kenarında bir tükürük ipliği kadar beyaz, ince bir yara izi vardı. Biraz sonra Brown devam etti: «Bir yere gidiyorsun galiba.»

«Öyle mi?» dedi Christmas. Dönüp bakmadı. Tekdüze, ama doğru ıslığına devam etti: Minörden bir şey, dokunaklı ve zencimsi.

«Öyleyse ben temizliğe kalkışmam,» dedi Brown, «madem sen hemen hemen hazırsın.»

Christmas ona baktı. «Neye hazırım?»

«Kasabaya inmiyor musun?»

«Öyle bir şey söyledim mi?» dedi Christmas. Aynaya döndü.

«Ya,» dedi Brown. Christmas'ın başının arkasını süzdü. «Öyleyse özel iş için gidiyorsun.» Christmas'ı süzdü. «Bu gece epey soğuk, ıslak toprakta altında sadece zayıf bir tazeyle yatamazsın.»

«Öyle, değil mi?» dedi Christmas, ıslık çalarak, meşgul ve acelesiz. Döndü ve ceketini aldı ve giydi, Brown hâlâ onu süzerken. Kapıya gitti. «Sabaha görüşürüz,» dedi. Arkasından kapı kapanmadı. Brown'un eşikte durduğunu, arkasından bak-

tığını biliyordu. Ama niyetini saklamaya çalışmadı. Eve doğru yürüdü. «Baksın bakalım,» diye düşündü. «İsterse arkamdan da gelsin.»

Mutfakta masa hazırlanmıştı. Oturmadan önce, açılmamış notu cebinden çıkarıp tabağının yanına koydu. Yapıştırılmamış, mühürlenmemişti; kendiliğinden açılıverdi, çağırır gibi, ısrar eder gibi. Ama bakmadı. Yemeye başladı. Acele etmeden yiyordu. Neredeyse bitirmişti ki, birden başını kaldırdı, dinleyerek. Sonra kalktı ve girdiği kapıya gitti, bir kedi sessizliğiyle ve kapıyı birdenbire açtı. Brown duruyordu orada, yüzü kapıya ya da kapının olduğu yere eğik. Işık yüzüne düştü ve bu yüzdeki dikkatli ve çocukça merak, Christmas bakarken şaşkınlığa çevrildi, sonra kendine geldi, biraz gerileyerek. Brown'un sesi hafif ama şendi, tedbirli, fesatçı, sanki şimdiden Christmas'la anlaşma ve duygudaşlık kurmuştu, ondan böyle bir şey istenmediği halde ve ne olup bittiğini anlamak için biraz beklemeden, ortağına ya da belki bütün kadınlık karşısında soyut erkeğe bağlılığı yüzünden. «Vay, vay, vay,» dedi. «Demek bizim Mart kedisi her gece buraya geliyormuş. Tam da ön kapıdan denir yani—»

Christmas tek kelime söylemeden vurdu. Yumruk sert inmedi, çünkü Brown zaten masum ve şen bir gerileme hareketi içindeydi, gülüş ortasında gibi. Yumruk, sesini kesip götürdü; kımıldayarak, geri sıçrayarak, ışık alanından kayboldu ve karanlığa girdi ve oradan sesi geldi, hâlâ yüksek değil, sanki şimdi bile ortağının işini tehlikeye atmak istemiyor gibi, ama korkuyla, şaşkınlıkla gergin: «Vurma bana!» Brown daha boyluydu: Öbürünün sürekli ve hâlâ sessiz ilerleyişi önünde geri geri sendelerken büsbütün çözülüp dağılarak, yere yığılma noktasına varmış gibi gülünç bir kaçış dağınıklığı içinde sallanan bir biçim. Gene Brown'un sesi işitildi, tiz, korku ve düzmece tehditle dolu: «Vurayım deme!» Bu kere yumruk omzuna indi dönerken. Koşuyordu artık. Arkasına bakarak yavaşlayana kadar şöyle bir yüz yarda koştu. Sonra durdu ve döndü. «Seni gidi aşağılık İtalyan,» dedi, yoklayan bir sesle, başını hemen kaldırarak, sanki sesi, niyet ettiğinden daha fazla gürültü yapmış, daha yüksek çıkmış gibi. Evden hiçbir ses işitilmiyordu.

Mutfak kapısı karanlıktı gene, kapanmıştı gene. Sesini biraz yükseltti: «Seni gidi alçak İtalyan! Kiminle oynadığını gösterirm ben sana.» Hiçbir yerden hiçbir ses gelmedi. Hava soğuktu. Dönüp kulübeye girdi, mırıldana mırıldana.

Christmas yeniden mutfağa girince, daha okumadığı notun durduğu masaya bakmadı bile. Eve ve merdivene açılan kapıdan geçti. Çıkmaya başladı, hızlı değil. Yavaşlamadan gitti ve elini kapıya koydu. Sonra kapıyı açtı ve dondu kaldı. Bir masanın başında oturuyordu, lâmba ışığında. Bildiği bir biçim gördü, bildiği sert bir elbise içinde — dikkatsiz bir erkek için dikilmiş ve o erkek tarafından giyiliyormuş gibi görünen bir elbise. Elbisenin üzerinde kırlaşmaya yeni başlayan saçları, arkaya doğru kupkuru çekilmiş ve hastalıklı bir dal üzerinde bir sığıl kadar yabanıl ve çirkin görünen bir topuzda toplanmıştı. Sonra başını kaldırıp bakınca daha önce hiç görmediği çelik çerçeveli bir gözlük takmış olduğunu gördü. Kapıda duruyordu, eli tokmakta, oldukça hareketsiz. Sanki içindeki kelimeleri işitebiliyordu: *Şu notu okumalıydın. Şu notu okumalıydın* düşünerek, «bir şey yapacağım. Bir şey yapacağım.»

Üstünde kâğıtların dağınık yattığı ve başından kadının kalkmadığı masanın yanında durup kadının soğuk, durgun sesinin açtığı pisliği dinlerken ve dağınık ve bilmecemsi kâğıtlara ve belgelere bakarak ağzı kadının söylediği kelimeleri tekrarlarken ve düşünce düzgün ve tembel kaçarken, bu ya da şu kâğıdın anlamını düşünürken hâlâ bu kelimeleri işitiyordu. «Okula,» dedi ağzı.

«Evet,» dedi kadın. «Seni kabul edecekler. Hangisi olsa edecek. Benim hesabıma. Aralarından hangisini istersen seçersin. Para vermemiz bile gerekmeyecek.»

«Okula,» dedi ağzı. «Zenci okulu. Ben.»

«Evet. Sonra Memphis'e gidebilirsin. Peeble'ın bürosunda hukuk çalışabilirsin. Sana hukuk öğretecek. Sonra bütün hukukî işleri üstüne alabilirsin. Bütün bunları, onun, Peeble'ın yaptığı bütün işleri.»

«Sonra bir zenci avukatın bürosunda hukuk öğrenmek,» dedi ağzı.

«Evet. Sonra bütün işi sana bırakacağım, bütün parayı.

Hepsini. Öyle ki, para istediğin zaman... nasıl yapacağını bilesin; avukatlar bilir bu işlerin nasıl yapıldığını... Sen onları bilgisizlikten kurtarırsın ve kimse seni suçlayamaz anlasalar bile... yerine koymasan bile... ama parayı yerine koyabilirsin kimse anlamadan...»

«Ama zenci üniversitesi, zenci avukat,» dedi sesi, durgun, tartışır gibi bile değil; hatırlatır gibi sadece. Birbirlerine bakmıyorlardı; geldiğinden beri bakmamıştı kadın.

«Söylersin onlara,» dedi kadın.

«Zencilere benim de zenci olduğumu mu söylerim?» Şimdi kadın ona baktı. Yüzü oldukça durgundu. Yaşlı bir kadın yüzüydü şimdi.

«Evet. Bunu yapmalısın. Para istemesinler diye. Benim hesabıma.»

Sonra sanki birdenbire demişti ki ağzına: «Kes artık. Kes şu deli saçmasını. Bırak ben konuşayım.» Öne eğildi. Kadın kıpırdamadı. Yüzlerinin arasında bir karış yoktu: Biri soğuk, ölü beyaz, fanatik, deli; öteki parşömen renkli, dudak sessiz ve katı bir hırlama biçiminde kalkık. Hafif sesle konuştu: «Yaşlandın. Şimdiye kadar fark etmediydim. Yaşlı bir kadın. Saçında ak var.» Kadın vurdu, hemen, düz eliyle, gövdesinin başka yanı hiç oynamadan. Vuruşu düz bir ses çıkardı; onun vuruşu ise öbürüne bir yankı olacak kadar yakın. Yumruğuyla vurdu, sonra o uzun esen rüzgârda kadını sandalyesinden kaldırıp tuttu, yüzü kendine dönük, kıpırtısız, durgun yüzü hiç titremeden, bilmenin uzun rüzgârı üstüne eserken. «Bebeğin falan yok,» dedi. «Hiç olmamıştı. Yaşlanmaktan başka bir bokun yok. Sadece morukladın ve bu geldi başına ve artık bir işe yaramazsın. Bundan başka bir şeyin yok işte.» Bıraktı onu ve yeniden vurdu ona. Kadın dertop olup yatağa yuvarlandı, ona bakarak ve o gene vurdu yüzüne ve tepesinde durarak ona bir zamanlar dilinde duymaya bayıldığı kelimeleri söyledi, öyle ki, kadın bu kelimeleri dilinde tattığını söylerdi, mırıltılı, müstehcen, okşayıcı. «Hepsi bu. Sadece yıprandın. Artık bir işe yaramazsın. Hepsi bu.»

Kadın yatakta yatıyordu, yan yatıyordu, başı dönüktü ve

ona bakıyordu kanayan ağzıyla. «Belki ikimiz de ölsek daha iyi olacak,» dedi kadın.

Kapıyı açar açmaz battaniyenin üstünde notu gördü. Gidip onu alacak ve açacaktı o zaman. Artık içi boş direği kendisine anlatılan bir şey gibi hatırlıyordu, kendisinin hiç yaşamadığı bir hayatta olan bir şey gibi. Çünkü kâğıt, mürekkep, şekil ve biçim aynıydı. Hiçbir zaman uzun olmamışlardı; şimdi de uzun değillerdi. Ama şimdi sözü edilmeyen vaatleri hatırlatan hiçbir şey yoktu, zengin ve ağza alınmaz zevkleri, içlerinde. Şimdi mezar yazıtlarından kısa ve emirlerden keskindiler.

İçinden gelen ilk itki, gitmemek oluyordu. Gitmekten korktuğunu sanıyordu. Sonra gitmezlik etmekten korktuğunu anlıyordu. Artık elbiselerini değiştirmiyordu. Terlekeli tulumuyla mayıs sonu alacakaranlığını geçip mutfağa girerdi. Artık masada onun için yemek hazırlanmıyordu hiç. Bazen geçerken masaya bakıp düşünürdü, «Tanrı'm. Ne zaman huzur içinde yemek yiyebildim ki.» Ve hatırlayamazdı.

Eve girip merdiveni tırmanırdı. Daha yoldayken sesini işitmeye başlardı. Tırmandıkça ve yatak odasının kapısına gelinceye kadar ses artardı. Kapı kapalı, kilitli olurdu; kapının ardından tekdüze sürekli ses gelirdi. Kelimeleri seçemezdi; yalnız durmayan tekdüzeliliği işitirdi. Kelimeleri seçmeye kalkışmaktan korkardı. Onun için orada durup beklerdi ve bir süre sonra ses kesilir ve kadın kapıyı açar ve o içeri girerdi. Yatağın yanından geçerken, yatağın yanındaki döşemeye bakar ve burada diz izlerini görür gibi olur ve gözlerini savuştururdu oradan sanki ölüme bakmışlar gibi.

Çoğunlukla lâmba daha yanmamış olurdu. Oturmazlardı. Gene ayakta konuşurlardı, iki yıl önceki gibi; alacakaranlıkta dururlardı kadının sesi öyküsünü tekrarlarken: «...okula gitme öyleyse, madem istemiyorsun... Onsuz oluver... ruhun. Kefaret...» ve o beklerdi, soğuk, durgun, kadın bitirinceye kadar: «...cehennem... sonsuza ve sonsuza ve sonsuza kadar...»

«Hayır,» derdi. Ve kadın da aynı sessizlikle dinlerdi ve inandıramadığını anlardı ve kadın da anlardı inandıramadığını. Ama ikisi de teslim olmuyorlardı; daha kötüsü; birbirlerine yalnız bı-

rakmazlardı; dönüp kulübesine gitmezdi bile. Ve bir süre daha ayakta dururlardı, sanki kasıklarından doğan, binlerce ölü zevk ve günahla dolu karanlıkta, birbirlerinin durgun ve solan yüzlerine bakarak, yorgun, harcanmış ve eğilmez.

Sonra çıkıp giderdi. Ve daha arkasından kapı kapanıp sürgü sürülmeden, gene sesi işitirdi, tekdüze, durgun ve umutsuz ve ne söylediğini ve neye ya da kime söylediğini öğrenmeyi ya da kuşkulanmayı göze alamazdı. Ve üç ay sonra, o ağustos akşamı viran bahçenin gölgelerinde oturur ve iki mil ötedeki mahkeme binası saatinin onu ve sonra on biri vuruşunu işitirken, inanmadığına inandığı kaderin özgür isteği bulunmayan bir hizmetçisi olduğuna durgunca paradokslu bir şekilde inandı. Düşünüyordu kendi kendine *Yapmam gerekiyordu* daha şimdiden geçmiş zamanla; *Yapmam gerekiyordu. O kendisi de öyle söyledi.*

İki gece önce söylemişti. Notu bulmuş ve ona gitmişti. Merdiveni çıkarken tekdüze ses yükseliyordu, her zamankinden yüksek ve açık çıkıyordu. Merdivenin sonuna gelince anladı niçin. Kapı açıktı bu kere ve girdiği zaman kadın yatağın yanında diz çöktüğü yerden kalkmadı, kıpırdamadı; sesi kesilmedi. Başı eğik değildi. Yüzü kalkıktı, neredeyse gururla, resmî düşkünlük tavrı gururunun bir parçasıydı, sesi durgun ve rahat ve yadsır gibi karanlıkta. Bir diziyi bitirinceye kadar içeri girdiğini fark etmiş görünmedi. Sonra başını çevirdi. «Yanımda diz çök,» dedi.

«Hayır,» dedi.

«Diz çök,» dedi kadın. «Kendin konuşmasan bile olur O'nunla. Yalnız diz çök. Yalnız ilk hareketi sen yap.»

«Hayır,» dedi. «Ben gidiyorum.»

Kadın kımıldamadı, ona doğru bakarak, «Joe,» dedi, «kalır mısın? Bu kadarcığını yapar mısın?»

«Evet,» dedi. «Kalırım. Ama çabuk ol.»

Kadın gene dua etti. Hafifçe konuşuyordu, o gururlu alçalışıyla. Joe'nun ona öğrettiği simgekelimeleri kullanmak gerekince kullanıyordu, dosdoğru ve duraklamadan söylüyordu onları, Tanrı'yla sanki O bir erkekmiş ve odada başka iki erkekle birlikteymiş gibi konuşuyordu. Kendini ve onu, sanki bam-

başka iki insanmış gibi anlatıyordu, sesi durgun, tekdüze, cinsiyetsiz. Sonra kesti. Sessizce kalktı. Karanlıkta durdular, yüz yüze. Bu keresinde sormadı bile soruyu; öbürünün cevap vermesi bile gerekmedi. Bir süre sonra kadın alçak sesle konuştu:

«Öyleyse yapacak bir tek şey kaldı.»

«Yapacak bir tek şey kaldı,» dedi.

«Demek hepsi tamam, bitti,» diye düşündü Joe sessizce, fundalığın yoğun gölgesinde otururken, uzak saatin son vuruşunun sustuğunu ve ölüp gittiğini işiterek. Kadını yakaladığı, iki yıl önceki çılgın gecelerde bulduğu yerlerden biriydi bu. Ama o bir başka zaman, bir başka hayattaydı. Şimdi durgundu, sessizdi, verimli toprak şimdi serin serin iç çekiyordu. Karanlık, seslerle doluydu, binlerce, onun bilmiş olduğu bütün zamanlardan gelen, sanki bütün geçmiş düz bir kalıpmış gibi. Ve devam ederek: Yarın gece, bütün yarınlar, düz kalıbın bir parçası olarak, devam ediyordu. Bunu sessiz bir şaşkınlıkla düşündü: Devam ediyor, binlerce, tanıdık, çünkü olmuş her şey, olacak olan her şeyle aynıydı, çünkü olacak-yarınla, oldu-yarın aynı olacaktı. Sonra zaman geldi.

Kalktı. Gölgeden çıktı ve evi dolaştı ve mutfağa girdi. Ev karanlıktı. Sabahın erken saatinden beri kulübeye uğramamıştı ve bir not bırakıp bırakmadığını, onu bekleyip beklemediğini bilmiyordu. Ama ses çıkarmamaya çalışmadı. Sanki uykuyu düşünmüyordu ya da kadının uykuda olup olmadığını. Merdiveni yavaşlamadan çıktı ve yatak odasına girdi. Hemen aynı anda kadın yatağından konuştu. «Lâmbayı yak,» dedi.

«Işık gerektirmez,» dedi.

«Lâmbayı yak.»

«Hayır,» dedi. Yatağın başında durdu. Ustura elindeydi. Ama daha açık değildi. Ama kadın bir daha konuşmadı ve bedeni onu bırakıp başka bir yere gitmiş gibi oldu. Bedeni masaya gitti ve elleri usturayı masaya bıraktı ve lâmbayı buldu ve kibrit çaktı. Kadın yatakta oturmuştu, sırtını yatağın başucu tahtasına dayayarak. Geceliğinin üstüne göğsüne çektiği bir şal sarınmıştı. Kolları şalın üstünde kavuşmuştu, elleri görünmüyordu. Joe, masanın yanında durdu. Birbirlerine baktılar.

«Benim yanımda diz çökecek misin?» dedi kadın. «Diz çök demiyorum.»

«Hayır,» dedi.

«İsteyen ben değilim. Diz çökmeni isteyen ben değilim. Benim yanımda diz çök.»

«Hayır.»

Birbirlerine baktılar. «Joe,» dedi, «son olarak soruyorum. İsteyen ben değilim. Bunu unutma. Yanımda diz çök.»

«Hayır,» dedi. Sonra kollarının çözüldüğünü ve sağ elinin şalın altından çıktığını gördü. Küçük bir tüfekten daha uzun ve ağır, eski tarz, tek atışlı, horozlu bir tabanca vardı elinde. Ama tabancanın ve kolunun ve elinin duvardaki gölgesi hiç titremiyordu, ikisinin de gölgesi canavarca, kalkık horoz canavarca, geri eğik ve kötü niyetle hizalı, bir yılanın kıvrık başı gibi; hiç titremiyordu. Ve kadının gözleri de hiç titremiyordu. Tabanca namlusunun yuvarlak kara halkası kadar durgundular. Ama bir sıcaklık yoktu gözlerinde, bir kızgınlık. Dingin ve durgundular bütün acıma ve bütün umutsuzluk ve bütün inançlılık gibi. Ama Joe bakmıyordu onlara. Tabancanın duvardaki gölgesini gözlüyordu; gözlüyordu horozun kalkık gölgesi atıverdiğinde.

Yaklaşan otomobilin ışığında sağ eli havada, yolun ortasında dururken, arabanın gerçekten duracağını hiç ummamıştı. Ama durdu, neredeyse gülünç olan bir cıyaklama ve yayılan bir birdenbirelikle. Küçük bir otomobildi, yıpranmış ve eski. Arabaya yaklaşırken, farların yansıyan parıltısında iki genç yüz yüzer gibiydi iki yumuşakrenkli ve şaşkın balon gibi, daha yakındaki, kızınki, yumuşak, geniş bir dehşetle geri çökük. Ama Christmas o zaman bunu farketmedi. «Sizinle gelebilir miyim, gittiğiniz yere kadar?» dedi. Bir şey demediler, farkına varmadığı o durgun ve meraklı dehşetle ona bakarak. Öylece kapıyı açtı ve arka koltuğa oturdu.

Bunu yapar yapmaz, kız kısık bir uluma sesi çıkarmaya başladı ki birazdan bu ses daha fazla yükselecekti, korku cesaret buldukça sanki. Otomobil harekete geçmişti bile; ileri sıçramıştı sanki, ve oğlan, elini direksiyondan kaldırmaksızın ya

da başını kızdan yana çevirmeksizin tısladı: «Sus! Sus! Tek şansımız! Susacak mısın?» Christmas bunu da işitmedi. Arkasına dayanmış oturuyordu şimdi, umutsuz bir korkunun tam arkasında oturduğundan bütünüyle habersiz. Yalnız bir an için, küçük otomobilin dar taşra yolunda biraz gereğinden fazla bir hızla gittiğini düşündü.

«Bu yol nereye kadar gidiyor?» dedi.

Oğlan anlattı, üç yıl önce zenci oğlanın söylediği kasabayı söyleyerek, Jefferson'u ilk gördüğünde. Çocuğun sesinde kuru, hafif bir nitelik vardı. «Oraya mı gitmek istiyorsunuz, bayım?»

«Peki,» dedi Christmas. «Evet. Evet. Olur. Uygun. Siz oraya mı gidiyorsunuz?»

«Elbette,» dedi oğlan, o hafif, düz tonuyla. «Nereye isterseniz.» Yanındaki kız gene o boğuk, mırıltılı, küçükhayvanımsı iniltiye başladı; gene oğlan ona tısladı, suratı hâlâ kaskatı öne dönük, küçük araba koşarak ve hoplayarak öne doğru: «Sus! Şşşşşşşşş! Sus! Sus!» Ama gene Christmas farkına varmadı. Sadece iki genç, kaskatı öne bakan kafa gördü yol şeridinin savrularak ve kaçarak içine koştuğu parlak ışıkta. Ama ikisini ve kaçan yolu meraksızca görüyordu; oğlanın bir süredir onunla konuştuğunu anladığı zaman da pek dikkat etmiyordu: Ne kadar gittiklerini ya da nereye geldiklerini bilmiyordu. Oğlanın konuşması yavaştı şimdi, özetleyici, sanki her kelime bir yabancı için basitlerden ve dikkatle seçilmiş ve yavaşça ve açık söylenmişti: «Bakın, bayım. Ben buradan dönünce. Bir kestirme var. Daha iyi yola kısa bir kestirme. Kestirmeye gireceğim. Kestirmeye girince. İyi yola. Daha çabuk gitmek için. Tamam mı?»

«Peki,» dedi Christmas. Otomobil hoplayıp koşturdu, kıvrımlarda ve tümseklerde savrularak ve gene aşağı kaçarak sanki yeryüzü altlarından düşüvermiş gibi. Yol kenarındaki çubuklarda posta kutuları ışığa koşup geri kaçtılar. Ara sıra karanlık bir evin yanından geçiyorlardı. Oğlan gene konuşuyordu:

«Şimdi, şu size anlattığım kestirme. Tam şurada. Oraya gireceğim. Ama yoldan ayrılmıyorum. Sadece daha iyi olan bir yola geçiyorum. Tamam mı?»

«Peki,» dedi Christmas. Sonra durup dururken konuştu: «Siz de buralarda bir yerde oturuyorsunuz herhalde.»

Şimdi konuşan kızdı. Oturduğu yerde döndü, hızla, küçücük yüzü şüphe ve korkuyla ve kör ve sıçanı umutsuzlukla solgun. «Evet!» diye haykırdı. «İkimiz de! Tam şurada! Babamla ağabeylerim-» Sesi kesildi, susturuldu; Christmas oğlanın elinin kızın alt çenesine yapıştığını gördü ve kızın ellerinin bileği çekiştirdiğini elin altında kısılmış sesi boğulur ve kabarcıklanırken. Christmas öne eğildi.

«Tamam,» dedi. «Burada ineyim. Beni burada bırakabilirsiniz.»

«Yaptın işte!» diye haykırdı oğlan, zayıf bir sesle, o da umutsuz bir öfkeyle. «Sesini kesseydin-»

«Arabayı durdur,» dedi Christmas. «İkinizin de canını acıtmayacağım. İnmek istiyorum.» Otomobil gene yayılan bir birdenbirelikle durdu. Ama makina hâlâ koşuyordu, ve daha tam inmeden araba gene ileri fırladı; dengesini bulmak için birkaç adım koşmak zorunda kaldı. Koşarken, ağır ve sert bir şey yanına çarptı. Araba uçtu gitti, son hızla solarak. Kızın tiz uluması arabadan geri uçuşuyordu. Sonra yok oldu; karanlık, artık elle tutulmaz olan toz, gene geri geldiler, ve yaz yıldızlarının altındaki sessizlik. Gövdesine çarpan nesne hatırı sayılır bir darbe indirmişti; sonra bu nesnenin sağ eline yapışık olduğunu anladı. Elini kaldırınca, eski tabancayı tutmakta olduğunu gördü. Bunu yanına aldığından haberi yoktu; eline aldığını hiç hatırlamıyordu, ya da niçin aldığını. Ama buradaydı işte. «Hem ben o arabaya sağ elimle işaret ettim,» diye düşündü. «Şimdi anlaşılıyor niçin kız... İkisi...» Atmak için sağ elini kaldırdı, üstünde tabanca dengeli. Sonra durdu ve bir kibrit yaktı ve tabancayı cılız ölen ışıkta inceledi. Kibrit sonuna kadar yandıktan sonra söndü, ama hâlâ bu iki yataklı eski nesneyi görür gibiydi: biri horozun üstüne düştüğü ama patlamayan, öbürüyse üstüne hiçbir horozun düşmediği ama düşmesi tasarlanan. «Biri kendi biri benim için,» dedi. Kolu geri geldi, ve attı. Tabancanın otları ezişini işitti. Sonra gene hiç ses gelmedi. «Biri kendi biri benim için.»

13

Köylü yangını bulduktan beş dakika sonra halk toplanmaya başladı. Cumartesi'yi geçirmek için arabalarla kasabaya gidenlerden bazıları daha durdular. Kimisi yakınlardan yürüyerek geldi. Burası zenci kulübelerinin, ve, bir onbaşı komutasında bir hafiye grubunun erkek, kadın ya da çocuk, on kişi toplayamayacağı deşilmiş ve aşınmış tarlaların bulunduğu bir yerdi, ama yarım saat içinde, sanki gökten inmiş gibi, tek başına kimselerden bütün ailelere kadar çeşitli gruplar ve topluluklar türedi. Daha başkaları yarış arabalarıyla kasabadan geldiler. Bunların arasında bölge şerifi de geldi —sert, zeki ve iyiliksever görünüşlü, şişman, rahatına düşkün bir adam— ve toplananları bir yana iterek eğilip baktı çarşafın üstündeki gövdeye, yetişkin insanların kendi kaçınılmaz portrelerine bakarkenki o duruk ve çocuksu şaşkınlıkla. Toplananların arasında kayıtsız Yankeeler ve yoksul beyazlar ve hattâ bir süre kuzeyde yaşamış güneyliler vardı ve hepsi yüksek sesle inanıyorlardı ki bu adsız bir zencinin suçuydu ve suçu işleyen bir zenci değil Zenci'ydi ve hepsi sanıyordu, inanıyordu, umuyordu ki kadının ırzına da geçilmişti: Hiç olmazsa bir kere boğazı kesilmeden önce ve hiç olmazsa bir kere daha sonradan. Şerif geldi ve kendisi baktı bir kere ve sonra cesedi gönderdi, zavallıyı gözlerden gizleyerek.

O zaman cesedin yattığı yerle yangından başka bakacakları şey kalmadı. Ve çok geçmeden çarşafın tam nerede bulunduğunu, ne kadar toprak kapladığını kimseler hatırlayamaz oldu ve o zaman bakılacak yalnız yangın kaldı. Öylece yangı-

na baktılar, bilmenin başladığı eski kokuşuk inlerinden getirdikleri o aynı bön ve duruk şaşkınlıkla, sanki, ölüm gibi, yangını da hayatlarında görmemişçesine. Az sonra yangın arabası kahramanca geldi, gürültüyle, düdükler ve çıngıraklarla. Yeniydi, kırmızı boyalıydı, yaldızlı takımları ve elle çalışan sireni ve rengi altın, sesi durgun, küstah ve mağrur bir canı vardı. Orasında burasında şapkasız adamlar ve gençler sineklerin sahip olduğu şu fiziksel yasalara şaşkınlık veren bir aldırış etmezlik havasıyla sarkıyorlardı. El değer değmez korkunç yüksekliklere sıçrayan mekanik merdivenleri vardı, hokkabaz şapkaları gibi; ama merdivenlerin sıçrayacağı yer yoktu. Popüler dergilerdegi telefon şirketi reklamlarını hatırlatan düzgün ve bâkir hortumları vardı; ama bunları kancalayacak ve içlerinden akıtacak bir şey yoktu. Böylece, tezgâhlarını ve masalarını terk eden şapkasız adamlar aşağı atladılar, hattâ sireni çalıştıran bile. Onlar da geldiler ve çarşafın konmuş olduğu çeşitli yerler onlara da gösterildi ve şimdiden ceplerinde tabanca taşıyan bazıları çarmıha gerecek birini aramaya başladılar.

Ama yoktu kimse. Kadın öylesine sessiz bir hayat yaşamış, sadece kendi işiyle uğraşmıştı ki, içinde doğduğu ve yaşadığı ve bir yabancı, bir dışarlıklı olarak öldüğü kasabaya bir çeşit şaşkınlık ve kızgınlık mirası bırakmıştı ve onlar bu yüzden, kendilerine sonunda bir duygusal piknik yemeği, katılan kimseleri zarara sokan bir eğlenti kazandırdığı halde, onu hiçbir zaman bağışlamayacaklar ve huzur içinde ve sessizce ölmesine izin vermeyeceklerdi. Böylece olamazdı. Huzur bu kadar bol bulunur bir şey değildir. Onun için orada birikip konuştular, alevlerin, kanın, üç yıl önce ölüp de ancak şu anda yeniden yaşamaya başlayan gövdenin öç istediğine inandılar, alevlerin coşkun öfkesizliğiyle gövdenin kıpırtısızlığının, artık insan zararının ulaşamayacağı bir ülkeye erişilmiş olduğunu anlattığına inanmadılar. Böylesi olamazdı. Çünkü öbür türlüsüne inanmak daha hoştu. Daha iyiydi raflar ve tezgâhlardan ve bu raflarla tezgâhları dolduran, dükkân sahibi istediği ya da beğendiği ya da sahip olmaktan zevk aldığı için değil de, başka insanları aldatıp ve kandırıp kârına satmak için satın alınan nicedir tanıdık nesnelerden ve dükkân sahibi arasıra gözlemeliydi hem

henüz satmadığı nesneleri hem de bunları satın alabilecek olan ama henüz satın almayan adamları, kızgınlıkla ve belki saldırıya uğramışçasına ve belki umutsuzlukla da. Daha iyiydi avukatların eski hırs ve yalanların hortlakları arasında pusuya yatıp beklediği ya da doktorların keskin bıçaklar ve keskin ilâçlarla beklediği küflü bürolardan, anlatarak insana, inanması gerektiğine inanarak, basılı uyarılara aldırış etmeksizin, bir kere erişince artık yapacakları iş kalmayacak olan o sona erişmek için çalıştıklarını. Ve kadınlar da geldiler, parlak ve bazen acele giyimleri içinde tembel kadınlar, gizli ve tutkulu ve ışıltılı bakışlarıyla ve gizli boşa harcanmış göğüsleriyle (ki ta başından beridir bunlar ölümü huzurdan daha çok sevmişlerdir) bırakmak için binlerce küçük katı ökçeleriyle kesintisiz mırıltıda *Kim yapmış? Kim yapmış?* şöyle noktalama işaretleri belki de *Hâlâ yakalanmamış mı? Ah. Yakalanmamış mı? Öyle mi?*

Şerif de alevlere öfke ve şaşkınlıkla bakıyordu, araştırma yapacak bir eahne kalmadığı için. Yolunu engelleyenin bir insan olduğunu daha akıl etmemişti. Yangın sanıyordu. Yangın bu amaç uğruna kendiliğinden doğdu sanıyordu. Sanıyordu ki, tarafından ve dolayısıyla kendisi varolacak kadar uzun süredir atalarını varolduran şey, şimdi suç işlemekle anlaşma yapmıştı. Onun için hem umut, hem de felâket renginde olan bu umursamaz anıtın çevresinde şaşkın ve sıkkın bir tavırla dolaşmaya devam etti sonunda yardımcılarından biri gelip evin ötesindeki kulübede yakınlarda birinin oturmuş olduğunu gösteren belirtiler bulduğunu söyleyinceye kadar. Ve o anda yangını ilk gören köylü (daha kasabaya gitmemişti; iki eaat önce indiğinden beri arabası yerinden bir santim kıpırdamamıştı ve şimdi köylü halkın arasında dolaşıyordu, saçı dağınık, eli kolu savrularak, yüzünde afallamış, harcanmış, ateş püsküren bir ifadeyle ve sesi kısılmaktan neredeyse fısıltı halinde) kapıyı kırdığı zaman, evin içinde bir adam gördüğünü hatırladı.

«Beyaz adam mı?» dedi şerif.

«Evet, efendim. Sanki merdivenden daha henüz yuvarlanmış gibi avluda alık alık geziniyordu. Yukarı çıkmama engel olmaya çalıştı. Kendisinin çıkıp baktığını ve orada kimse olmadığını anlattı. Sonra ben indiğimde ortalıklarda yoktu.»

Şerif çevresindeki halka baktı. «O kulübede kim oturuyordu.»

«Kimsenin oturduğunden haberim yoktu,» dedi yardımcısı. «Zenciler, herhalde. Evinde de zenciler yaşıyordu belki, anlatılanlara bakılırsa. Asıl şaştığım bu işin şimdiye kadar olmaması.»

«Bana bir zenci bul,» dedi şerif. Yardımcıyla iki üç başka adam ona bir zenci buldular. «Bu kulübede kim oturuyordu?» dedi şerif.

«Bilmiyorum, Mr. Watt,» dedi zenci. «Hiç aklıma getirmedim ki. Birinin oturduğunu bile bilmiyordum.»

«Getirin şunu buraya,» dedi şerif.

Halk şimdi şerifin ve yardımcısının ve zencinin çevresinde toplanıyordu, boş alevlerin düpedüz uzayıp gidişinin verdiği bıkkınlığı yansıtan istekli gözlerle, birbirinin tıpatıp aynısı suratlarla. Sanki her birinin bütün bireysel beş duyuları bir tek bakma organı oluvermişti, bir tanrılaşma gibi, rüzgârdan —ya da havadan— doğma kelimeler aralarında uçuşuyordu *Bu muymuş? Bu mu öldürmüş? Şerif yakaladı. Şerif hemen yakaladı bile* Şerif onlara baktı. «Gidin buradan,» dedi. «Topunuz birden. Gidin yangına bakın. Yardımcı gerekirse haber veririm. Gidin buradan.» Döndü ve grubunu kulübeye götürdü. Arkasında kovulanlar küme halinde durdular ve üç beyaz adamla bir zencinin kulübeye girip kapıyı kapamasını gözlediler. Onların da arkalarında ölmek üzere ateş kükrüyordu, doldurarak havayı insan seslerinden yüksek olmadığı halde, hem de onlardan çok daha kaynaksız *Canına yandığımın, eğer oysa, ne duruyoruz burada böyle? Beyaz bir kadını öldürsün de kara derili bir orospu çocuğu* Hiçbiri eve ayak basmamıştı. Kadın hayattayken karılarının onu ziyarete gitmelerine izin vermezlerdi. Gençliklerinde, çocukluklarında (bazılarının babaları da yapmıştı bunu) kadın sokaktan geçerken ardından bağırmışlardı, «zenci dostu! Zenci dostu!»

Kulübede şerif yataklardan birine çöktü. İçini çekti: Küp gibi bir adamdı, bir küpün bütün ve kayamsı süredurluğuyla. «Bak şimdi, bu kulübede kimin yaşadığını öğrenmek istiyorum,» dedi.

«Size bilmediğimi söyledim,» dedi zenci. Sesi biraz sıkkındı, oldukça tetikte, gizlice tetikte. Şerifi süzüyordu. Öbür iki beyaz adam arkasındaydılar, görünmüyorlardı. Dönüp onlara bakmadı, bir kere bile. Bir adamın aynaya baktığı gibi bakıyordu şerifin yüzüne. Belki gördü, bir aynada gibi, daha önceden. Belki görmedi, çünkü şerifin yüzündeki değişiklik bir seyirmeden fazla bir şey değildi. Ama zenci arkasına bakmadı; kayış sırtına inince yüzüne sadece bir ürkme ifadesi geldi, birdenbire, keskin, hızlı, ağzının kenarlarını yukarı çekerek ve bir anlık dişlerini ortaya çıkararak gülümsercesine. Sonra yüzü gene düzgünleşti, anlaşılmazlaştı.

«Galiba hatırlamak için pek gayret etmedin,» dedi şerif.

«Bilmediğim için hatırlayamam,» dedi zenci. «Ben zaten bu yakınlarda oturmuyorum. Nerede oturduğumu sizin bilmeniz gerek, beyaz adamlar.»

«Mr. Buford şuradaki yolda oturduğunu söylüyor,» dedi şerif.

«Şuradaki yolda bir sürü insan oturuyor. Benim nerede oturduğumu Mr. Buford'un bilmesi gerek.»

«Yalan söylüyor,» dedi yardımcı. Buford onun adıydı. Kayışı vuran oydu, tokasıyla. Elinde hazır tutuyordu kayışı. Şerifin yüzüne bakıyordu. Suya sıçramak için emir bekleyen bir av köpeği gibiydi.

«Belki öyle; belki de değil,» dedi şerif. Dalgın dalgın zenciye baktı. Durgundu, kocamandı, kıpırtısızdı, yatağın yaylarını esnetiyordu. «Galiba oyun oynamadığımı daha anlamadı. Hoşlanmayacağı bir şey çıkarsa onu koyacakları hapishaneleri de olmayan şu dışarıdakileri düşünmüyor üstelik. Hapishaneleri olsa da zaten oraya götürmezlerdi ya.» Belki zenci gördü; belki görmedi. Kayış gene indi; toka zencinin sırtını tırmıklayarak. «Hâlâ hatırlamadın mı?» dedi şerif.

«İki beyaz adam,» dedi zenci. Sesi soğuktu, öfkeli değildi, hiçbir şey değildi. «Kimdirler ya da ne yaparlar bilmiyorum. Beni ilgilendirmez. Görmedim bile. Yalnız duydum ki, iki beyaz adam orada otururmuş. Kim olduklarını merak etmedim. Bütün bildiğim de bu. İstediğiniz kadar dövün. Ama bütün bildiğim bu kadar.»

Şerif gene içini çekti. «Bu kadarı yeter. Doğru söylüyor galiba.»

«Şu Christmas denen herif olacak, bıçkıevinde çalışan ve Brown adında bir başka herif,» dedi üçüncü adam. «Jefferson'da ağzı kokan kime sorsan bu kadarını söylerdi.»

«Bu da doğru galiba,» dedi şerif.

Kasabaya döndü. Şerifin gittiği anlaşılınca kalabalık dağılmaya başladı. Sanki artık bakacak bir şey kalmamıştı. Ceset gitmişti, şimdi şerif de gidiyordu. Sanki şerif içinde bir yerde, o süreduran ve iç çeken et yığınının içinde, sırrın kendisini taşıyordu: Doldurulmuş barsakların ve tekdüzeli günlerin şapşallığı ötesinde bir şeyin vaadiyle onları çağırır gibi olan ve hareket eden bir şey. Böylece artık yangından başka bakacak bir şey kalmamıştı; üç saattir bunu seyrediyorlardı. Alışmışlardı artık; yaşantılarının olduğu gibi, hayatlarının da ayrılmaz bir parçası olmuştu artık, rüzgârsız duman sütununun altında bir anıttan daha boylu ve bir anıt gibi zaptedilmezcesine duruyordu. Onun için kervan kasabaya, katafalk ardından yürüyen bir alayın küstahça debdebeli havasıyla girdi, başta şerifin arabası, arkada öbürleri şerifin ve kendi arabalarının birleşik tozu içinde kornalarını çalarak. Meydana yakın bir dört yol ağzında bir yolcu indirmek üzere duran bir köy arabası yüzünden alay bir an için durdu. Otomobilden bakan şerif, genç bir kadının yavaşça ve dikkatle arabadan indiğini gördü ,ilerlemiş gebeliğin o dikkatli tutukluğuyla. Araba kenara çekildi; kervan yola devam etti, meydanı geçerek, bu sırada bankanın veznedarı, ölen kadının bıraktığı ve üzerinde *Ölümümde açılmak üzere, Joanna Burden* yazısı bulunan zarfı kasadan çıkarmıştı bile. Şerif içeri girdiğinde veznedar şerifi bekliyordu, zarf ve içindekilerle. Bir tek kâğıt vardı içinde ve zarfın üstündeki el yazısıyla kâğıda şunlar yazılmıştı *E. E. Peebles, Avukat, —Beale St, Memphis, Tenn.* ve *Nathaniel Burrington— St. Exeter, N. H.* haberdar edilecek. Hepsi bu kadardı.

«Bu Peebles dediği, zenci bir avukat,» dedi veznedar.

«Öyle mi?» dedi şerif.

«Evet. Ne yapmamı istiyorsunuz?»

«Galiba en iyisi kâğıtta yazılı olanı yapmanız,» dedi şerif.

«Ben kendim yapsam belki daha iyi olur galiba.» İki telgraf çekti. Memphis'in cevabını yarım saat içinde aldı. Öbürü iki saat sonra geldi; bundan on dakika sonra Miss Burden'ın New Hampshire'deki yeğeninin katili bulana bin dolar ödül vereceği haberi bütün kasabaya yayılmıştı. O akşam saat dokuzda köylünün ön kapıyı kırınca, yanan evin içinde bulduğu adam ortaya çıktı. O zaman, o adamın bu adam olduğunu bilmiyorlardı. O da bunu söylemedi. Bütün bildikleri, kasabada kısa bir süredir oturan ve Brown adında bir içki kaçakçısı olarak tanınan ve ayrıca pek de becerikli bir içki kaçakçısı olmayan adamın, heyecan içinde kasaba meydanında belirdiği ve şerifi aradığıydı. Sonra kopuk parçalar birbirine eklenmeye başladı. Şerif biliyordu ki, Brown bir başka adamla, adı Christmas olan ve üç yıldır Jefferson'da yaşadığı halde, hakkında, Brown hakkında bilinenden bile daha az şey bilinen bir adamla yakından ilgiliydi; Christmas'ın üç yıldan beridir Miss Burden'ın evinin arkasındaki kulübede yaşadığını şerif daha yeni öğreniyordu. Brown konuşmak istiyordu; konuşmak için diretiyordu, gürültülü, ısrarlıydı; hemen anlaşıldı ki, bütün yaptığı bin dolarlık ödülü istemekti.

«Suç ortağını mı açıklayacaksın?» diye sordu şerif ona.

«Bir şey açıklamayacağım,» dedi Brown, kısık, kaba bir sesle, yüzü karmakarışık. «Kimin yaptığını biliyorum, parayı alınca söyleyeceğim.»

«Yapanı yakalarsan parayı alırsın,» dedi şerif. Böylece Brown'u hapishaneye götürdüler kaçmasın diye. «Ama galiba pek gerekmiyor bunu yapmak,» dedi şerif. «Bin doların kokusunu aldığı sürece buradan kovamazsın onu.» Brown, hâlâ sesi kısık, eli kolu hâlâ oynayarak ve kızgın, götürüldüğü zaman, şerif, bir çift tazısı olan komşu kasabaya telefon etti. Köpekler sabah ilk trenle getirilecekti.

Kasvetli peronda, o pazar sabahının acıklı şafağında, otuz kırk kadar adam bekliyordu tren istasyona vardığında, ışıklı pencereleri kaçarak ve birden durarak bir an için. Hızlı trenlerden biriydi ve Jefferson'da her zaman durmazdı. Sadece iki köpeği kusacak kadar bir süre için durdu: Bin pahalı tonluk, dolambaçlı ve tuhaf maden ışıldıyor ve şangırtıyla duruyor in-

sanların cılız sesleriyle dolu, neredeyse çarpıcı bir sessizliğin içine, kusmak için iki sıska ve korkuyla yaltaklanan hayaletî ve köpekler, düşük kulakları ve uysal yüzleriyle ve acıklı bir perişanlık içinde bakıyorlar yorgun, soluk yüzlerine önceki geceden beri pek fazla uyuyamamış olan adamların, çınlatarak onları korkunç ve hevesli ve iktidarsız bir şeyle. Sanki cinayetin başlangıçtaki iğrençliği, ardından sürüklediği bütün hareketleri canavarca ve paradokslu ve eğri bir hale getirmiş gibi, kendiliklerinden hem akla, hem de doğaya karşıt.

Polis takımı, evin kömürleşmiş ve artık soğumuş korlarının ardındaki kulübeye ulaştığında tanyeri yeni ağarmıştı. Köpekler, ya güneşin ışık ve sıcaklığından cesaret alarak ya da adamların zorlanmış ve gergin heyecanını kaparak, kulübenin çevresinde koşup havlamaya başladılar. Hızlı hızlı koklayarak ve sanki bir tek hayvanmışlar gibi bir ize atıldılar, kayışlarını tutan adamı sürükleyerek. Yüz yarda kadar yan yana koştular, sonra durdular ve çılgın gibi toprağı kazarak, bir adamın yakınlarda gömmüş olduğu boş konserve kutularını ortaya çıkardılar. Köpekleri buradan uzaklaştırmak için zor kullanmak gerekti. Kulübenin biraz ötesine sürüklediler ve yeniden başlattılar. Az bir süre için köpekler bağırıştı, ağlarmışçasına, sonra yeniden yola düştüler, dilleri dışarıda, salyaları akarak ve sürüklediler ve götürdüler koşan ve söven adamları son hızla yeniden kulübeye ve burada, bacaklarını gererek ve başları havaya kalkık ve gözbebekleri kaymış olarak, İtalyan operasında şarkı söyleyen iki baritonun tutkulu kendinden geçişiyle boş kapıya havlamaya başladılar. Adamlar köpekleri kasabaya götürdüler, otomobillerle ve yedirdiler. Meydanı geçerken kilise çanları çalıyordu, yavaş ve huzur verici ve sokaklar boyunca şemsiyelerin altında ağırbaşlı insanlar yürüyordu, ellerinde İnciller ve dua kitaplarıyla.

O gece bir çocuk, taşralı bir oğlan ve babası şerifi görmeye geldiler. Oğlan, cuma gecesi geç saatte otomobiliyle eve dönerken, cinayet sahnesinden bir ya da iki mil ötede bir adamın kendisini tabancayla durdurduğunu anlattı. Oğlan, soyulacağını ve hattâ öldürüleceğini sanmıştı ve anlattı nasıl adamı tuzağa düşürüp kendi evine kadar getireceğini ve orada araba-

yı durdurup dışarı fırlayacağını ve herkesi yardıma çağıracağını, ama adam bir şeyden şüphelenmiş ve arabayı durdurtup inmişti. Baba bin dolardan ne kadarının kendilerine düşeceğini soruyordu.

«Siz onu yakalayın, o zaman görürüz,» dedi şerif. Böylece köpekleri uyandırdılar ve bir başka otomobile bindirdiler ve oğlan, adamın indiği yeri gösterdi ve köpekleri salıverdiler ve köpekler hemen ormana daldılar ve herhangi şekildeki madene karşı yanılmazlıklarıyla, iki kovanı da dolu olan eski tabancayı neredeyse hemen bulüverdiler.

«İç Savaş'tan kalma horozlu tabancalardan biri,» deri şerif yardımcısı. «Horozlardan biri inmiş, ama ateş almamış. Bununla ne yapıyordu dersiniz?»

«Şu köpekleri serbest bırakın,» dedi şerif. «Belki kayışlar engel oluyordur.» Çözdüler. Köpekler şimdi serbestti; yarım saat sonra kaybolmuşlardı. Adamlar köpekleri kaybetmedi; köpekler adamları kaybetti. Küçük bir dere ve bir sırtın arkasındaydılar ve adamlar seslerini rahatça işitebiliyorlardı. Havlamıyorlardı şimdi, gururla ve güvenle ve belki de zevkle. Şimdi çıkardıkları ses, uzun ve umutsuz bir ulumaydı, adamlar habire onları çağırırken. Ama anlaşılan hayvanlar işitemiyorlardı da. Sesleri ayırt edilebiliyordu, ama gene de sanki can gibi ve perişan uluma bir tek gırtlaktan çıkar gibiydi, sanki iki hayvan yan yana uzanmışlar gibi. Bir süre sonra adamlar onları böylece buldular, bir hendekte yan yana uzanmış. Bu sırada sesleri neredeyse çocuk sesi gibi çıkıyordu. Otomobillerin yolunu bulacak kadar, ortalık ağarana değin adamlar orada çöküp oturdular. Sonra pazartesi sabahıydı.

Pazartesi ısı yükselmeye başladı. Salı, gece, sıcak günden sonraki karanlık, basıktır, durgun, ezicidir; Byron eve girer girmez, bayat, erkekoturmuş evin koyu kokusuyla burun deliklerinin köşelerinin beyazlaştığını, gerildiğini duyuyor. Ve Hightower yaklaşırken, tombul yıkanmamış etin ve çok giyilmiş giyimlerin kokusu —şu titiz olmayan yerleşikliğin, yeterince sık yıkanmayan duruk fazla etin kokusu— neredeyse dayanılmaz gibi oluyor. İçeri girerken Byron düşünüyor, daha önce de dü-

şündüğü gibi: «Bu onun hakkı. Benim huyuma benzemeyebilir, ama bu onun huyu ve onun hakkı.» Ve nasıl bir kez cevabı bulur gibi olduğunu hatırlıyor, esinlenmişçesine, önceden sezmişçesine: «İyiliğin kokusu bu. Bizim gibi kötü ve günahkâr olanlara elbette kötü kokar.»

Çalışma odasında karşılıklı oturuyorlar gene, masa, yanan lâmba, aralarında. Byron gene sert sandalyeye oturuyor, yüzü eğik, durgun. Sesi ciddî, inatçı: Sadece hoşa gitmeyecek bir şey değil de, üstelik inanılmayacak bir şey söyleyen bir adamın sesi. «Ona başka bir yer bulacağım. Kendi başına olabileceği bir yer. Nerede...»

Hightower, eğik yüzünü süzüyor. «Başka yere gitmesi için gerekli? Orada rahat olduğuna göre, yanında bir kadın olduğuna göre?» Byron cevap vermiyor. Kıpırdamadan oturuyor, aşağı bakarak; yüzü inatçı, durgun; bu yüze bakarak, Hightower düşünüyor, «bir sürü şeyler oluyor da ondan. Çok fazla şey oluyr. Bundan işte. İnsan yapıyor, yaratıyor, taşıyabileceğinden ya da taşıması gerekenden çok fazlasını. Böylece anlıyor her şeye katlanabileceğini. Bu işte. Korkunç olan da bu. Her şeye, her şeye katlanabileceğini.» Byron'u gözlüyor. «Başka yere gitmesini gerektiren tek neden Mrs. Beard mı?»

Byron hâlâ başını kaldırmıyor, o durgun, inatçı sesiyle konuşuyor: «Evi gibi görebileceği bir yer gerek. Pek öyle zamanı kalmadı, pansiyonda, oturanların çoğu da erkek... Zamanı gelince rahat bir oda bulmalı, avludan geçen her kahrolası at satıcısı ya da jüri üyesi...»

«Anlıyorum,» diyor Hightower. Byron'un yüzüne bakıyor. «Ve benim onu buraya almamı istiyorsun.» Byron konuşacak gibi oluyor, ama öbürü devam ediyor: Tonu da soğuk, düz: «Olamaz, Byron. Burada bir başka kadın olsaydı, evde oturan. Ayıp da üstelik, bu kadar boş yerim varken, sakin. Onu düşünüyorum, anlıyor musun? Kendimi değil. Aldırmazdım ne söylediklerine, düşünmezdim.»

«Ben bunu istemiyorum.» Byron başını kaldırmıyor. Öbürünün kendisini süzdüğünü seziyor. Düşünüyor *Benim bunu demek istemediğimi o da biliyor. Biliyor. Söyledi zaten. Ne düşündüğünü biliyorum. Galiba bekliyordum. Galiba onun da baş-*

kalanından başka türlü düşünmesi için bir neden yok, benim hakkımda bile «Bunu siz de bilmeliydiniz herhalde.» Belki biliyor. Ama Byron başını kaldırıp bakmıyor anlamak için. Konuşuyor, o tatsız, düz sesiyle, aşağı bakarak, masanın öte yanında Hightower, dik oturmaktan da fazla dik otururak, karşısındaki adamın zayıf, havayla sertleşmiş, çalışmayla anımış yüzüne bakıyor. «İlginiz olmayan bir işe sizi karıştıracak değilim. Onu görmediniz bile ve göreceğinizi sanmıyorum. Herhalde herifi de hiç görmediniz, onun için bilemezsiniz. Sadece düşündüm ki, belki ben...» Sesi kesiliyor. Masanın ötesinde eğilmeyen papaz ona bakıyor, bekleyerek, ona yardım etmeyerek. «Önemli olan, bir şeyi yapmamaksa, insan öğüt dinlemese de olur. Ama önemli olan, bir şeyi yapmaksa, insan her türlü öğüte kulak vermeli galiba. Ama sizi işe karıştıracak değilim. Bir de buna üzülmenizi istemiyorum.»

«Bunu galiba ben de biliyorum,» diyor Hightower. Öbürünün aşağı bakan yüzüne bakıyor. «Ben artık hayatta değilim,» diye düşünüyor. «Onun için artık burnumu sokmamın da bir faydası yok. Hayata geri gelmeye çalışsam o adam ve o kadın gibi (evet ve o çocuk), o da beni ne dinler, ne de umursardı.» «Ama adamın burada olduğunu kadının bildiğini söylemiştin.»

«Evet,» diyor Byron, dalarak. «Ne bir adam, ne bir kadın, ne de bir çocuğa zarar verme fırsatının gelip beni bulamayacağını sandığım yerde. Ve daha yanıma yeni varmıştı ki, her şeyi anlattım ona gevezeliğimden.»

«Onu demek istemiyorum. O zaman sen de bilmiyordun. Daha sonrasını demek istiyorum. Adamı ve o - şu... Üç gün oldu. Sen söylesen de, söylemesen de, bilmesi gerek. Şimdiye kadar işitmiş olmalı.»

«Christmas.» Byron başını kaldırmıyor. «Ben başka bir şey demedim, ağzının kenarındaki o beyaz yarayı sorduktan sonra. O akşam kasabaya gelirken sorarsa diye habire korkuyordum. Bana başka bir şey soramasın diye bir sürü konuşma konusu düşünüyordum. Ve herifin onun başını derde soktuktan sonra kaçtığını, gelip bulmasın diye adını değiştirdiğini ve şimdi sonunda onu bulunca, bir içki kaçakçısından başka bir şey bul-

mamış olduğunu ondan saklamaya çalıştığım bütün bu süre boyunca, o zaten hepsini biliyordu bile. Zaten biliyordu hayırsızın biri olduğunu.» Anlatıyor şimdi, bir çeşit dalgın şaşkınlıkla: «Bunları ondan saklamam, yalan söylemem bile gerekmedi. Sanki başından biliyordu ne anlatacağımı, yalan söyleyeceğimi. Sanki bunu kendisi düşünmüştü bile ve daha ben söylemeden önce bile inanmıyordu ve doğruydu bu da. Ama doğruyu bilen tarafı var ya, onu zaten hiçbir zaman aldatamazdım...» Kıvranıyor, aranıyor, masanın ötesindeki eğilmeyen adam onu gözleyerek, yardım etmeyerek. «Sanki iki parçası vardı ve parçalarından biri herifin bir rezil olduğunu biliyordu. Ama öbür parçası inanıyordu ki, bir erkekle bir kadın, bir çocuk sahibi olacakları zaman, zamanı gelince hep birlikte olmalarını Tanrı sağlar. Sanki Tanrı'ymış gibi kadınlara bakan, onları erkeklerden korumak için. Ve eğer Tanrı bu iki parçanın bir araya gelip şöyle bir kıyaslama yapmasını uygun görmüyorsa, bunu ben de yapacak değilim.»

«Saçma,» diyor Hightower. Masanın ötesinden öbürünün durgun, inatçı, dünyadan el etek çekmiş yüzüne bakıyor: Kumun savrulduğu boş bir yerde uzun zaman yaşamış bir derviş yüzü. «Onun yapacağı şey, tek şey, Alabama'ya dönmektir. Ailesine.»

«Bence değil,» diyor Byron. Bunu hemen söylüyor, dolaysız bir sonuçlulukla, sanki bütün bu zamandır bunun söylenmesini beklermişçesine. «Onu yapması gereksiz. Bence onu yapması gerekmez.» Ama başını kaldırmıyor. Öbürünün baktığını seziyor.

«Bu — Brown onun Jefferson'da olduğunu biliyor mu?»

Bir an için Byron neredeyse gülümsüyor. Dudağı kalkıyor: Zayıf bir hareket ki, neredeyse neşesiz bir gölge. «Çok işi vardı. Şu bin dolar için. Onu seyretmesi pek eğlenceli. Çalgı çalmasını bilmeyen bir adam gibi, eline boruyu almış öttürüp duruyor, birazdan borudan musiki çıkacağını umarak. Her on iki ya da on beş saatte bir eli kelepçeli sürükleniyor meydandan, oysa şu tazıları üstüne salsalar gene de defleyemezlerdi kasabadan. Cumartesi gecesini hapiste geçirdi, hâlâ anlatıp duruyordu onu Christmas'ın suç ortağı gibi gösterip bin doları elin-

den almaya çalıştıklarını, sonunda Buck Conner hücresine gitti ve çenesini kısmazsa ve öbür mahkûmların uykularını kaçırırsa ağzını tıkayacağını söyledi. O zaman kesti sesini ve pazar gecesi tazılarla çıktıklarında o derece gümbürtü kopardı ki, onu da hapisten çıkarıp birlikte götürmek zorunda kaldılar. Ama köpekler bir türlü iz bulamadı. Haykırıp köpeklere sövüp duruyordu ve hayvanları dövmeye çalışıyordu iz bulamadılar diye, herkese anlatıp duruyordu Christmas'ı ilk kendisinin haber verdiğini ve hakkın yerini bulmasını istediğini, şerif bir kıyıya çekip iki lakırdı edene kadar. Şerifin ona ne söylediğini bilmiyorlar. Belki hücresine tıkıp bir dahaki sefer götürmeyeceğini söyleyerek korkuttu. Her neyse, biraz yatıştı da devam ettiler. Pazartesi gecesi geç saate kadar kasabaya dönmediler. Oldukça sakindi. Belki yorulmuştu. Epeydir hiç uyumamıştı, sonra anlattıklarına göre, köpeklerden hızlı koşmaya da çalışmıştı, öyle ki, şerif kelepçeyi takıp geri göndereceğini söyleyerek korkutmuştu köpekler ondan başkasının da kokusunu alabilsinler diye. Cumartesi gecesi hücresine kapattıklarında sakalı uzamıştı zaten, ama artık iyice uzamıştı. Bence Christmas'dan çok, o andırıyordu bir katili. Ve şimdi Christmas'a sövüyordu, sanki Christmas kötülüğünden saklanmış gibi, onun bin dolar almasına engel olmak için inadına saklanmış gibi. Ve o gece gene hapise getirip tıktılar. Ve bu sabah gidip aldılar ve hep birden köpeklerle yola çıktılar, yeni bir iz üstüne. Kasabadan iyice uzaklaşıncaya kadar, Brown'un bağırıp konuştuğunu işittiklerini söylüyordu halk.»

«Ve kadın bunu bilmiyor, diyorsun. Bunu ondan sakladığını söylüyorsun. Budala olduğunu bilmesin de aşağılık olduğunu bilsin istiyorsun: Tamam mı?»

Byron'un yüzü gene durgun, artık gülümsemiyor; oldukça ciddî. «Bilmiyorum ki. Geçen pazar gecesiydi, sizinle konuştuktan ve eve döndükten sonra. Yatıp uyumuş olacağını sanıyordum, ama hâlâ oturma odasında oturuyordu ve dedi ki, 'nedir? Ne olmuş burada?' Ve ben ona bakmadım ve onun bana baktığını seziyordum. Bir zencinin beyaz bir kadını öldürdüğünü söyledim. Yalan söylemedim o zaman. O kadar sevindim ki, o zaman yalan söylemem gerekmediğine. Çünkü aklım başıma

gelmeden önce, 'evi de ateşe vermiş,' deyivermiştim. Ve artık çok geç olmuştu. Dumanı göstermiştim, orada yaşayan Brown ve Christmas adında iki adam olduğunu söylemiştim. Ve beni gözlediğini sezebiliyordum tıpkı şimdi sizin gözlediğinizi sezdiğim gibi ve dedi ki, 'zencinin adı neydi?' Sanki Tanrı buldurmuyor onlara erkeklerin yalanlarına kanmamayı, sormaları hiç gerekmeden. Ve bilmeleri gerekmeyen şeyi de buldurmuyor onlara, bilmediklerinin farkında bile olmuyorlar. Onun için kesinlikle bilemiyorum neyi bilip neyi bilmediğini. Yalnız, aradığı adamın katili ele verdiğini ve şimdi hapiste olduğunu ve ancak onu yanına alıp arkadaş yapan adamın ardından köpeklerle birlikte koştuğu zamanlar, hapisten çıkardıklarını sakladım ondan. Bunu sakladım ondan.»

«Peki şimdi ne yapacaksın? Nereye yerleşmek istiyor?»

«Oraya gidip onu beklemek istiyor. Şerifin bir işini görmek için gittiğini söyleseydim. Onun için büsbütün yalan söylemiş sayılmam. Önceden sorduydu bana nerede oturduğunu, ben de söyledlydim. Ve herif dönene kadar orada kalması gerektiğini söyledi bana, herifin evi orası olduğu için. Herifin de böyle yapmasını isteyeceğini söyledi. Ben de olmaz diyemedim bir türlü, herifin onu içinde görmek isteyeceği yerin kendi evi olacağını söyleyemedim. Bu sabah bıçkıevinden döner dönmez bana oraya gitmek istediğini söyledi. Bohçasını toplamış, başını sarmıştı, beni bekliyordu. 'Bir kere kendi başıma başladım,' dedi. 'Ama yolu bildiğimden emin değildim.' Ben de dedim ki, 'evet; ama bugün biraz geç oldu, yarın gideriz oraya,' o da dedi ki, 'karanlık basmasına daha bir saat var. Topu topu iki millik yol, değil mi?' ve ben biraz daha bekleyelim dedim, çünkü önce sormalıyım, o da dedi ki, 'kime sormalı? Lucas'ın evi değil mi ki?' Ve bana baktığını sezdim ve dedi ki, 'Lucas'ın orada oturduğunu söylediğini sanıyordum,' ve bana bakıyordu ve dedi ki, 'kim bu benim hakkımda konuşup durduğun vaiz?»

«Peki şimdi bırakacak mısın, gidip orada otursun?»

«En iyisi bu belki de. Kendi başına kalır orada ve bu iş bitene kadar bütün dedikodulardan uzak kalır.»

«Yani, bunu kafasına koymuş ve sen de onu önlemeyeceksin, tamam mı? Onu önlemek istemiyorsun.»

Byron başını kaldırmıyor. «Bir bakıma, Brown'un evi sayılır. Herhalde sahip olup olacağı şeyler arasında eve en çok benzeyeni budur. Ve kadının...»

«Orada tek başına, doğmak üzere bir çocukla. En yakın ev, yarım mil ötede birkaç zenci kulübesi.» Byron'un yüzüne bakıyor.

«Onu düşündüm. Çareler var, yapılabilecek şeyler...»

«Ne gibi şeyler? Onu orada korumak için ne yapabilirsin?»

Byron hemen cevap vermiyor; başını kaldırmıyor. Konuşmaya başlayınca sesi inatçı. «Bir insanın kötü olmadan yapabileceği gizli şeyler vardır, muhterem. Başkalarına nasıl görünürse görünsün.»

«Senin yapacağın şeyin çok kötü olabileceğine inanmıyorum, Byron, başkalarına nasıl görünürse görünsün. Ama, kötü görünüşün içinde ne derece kötülük bulunduğunu söylemeye hazır mısın? Kötülük, yapmayla görünmenin arasında nerede kalır?»

«Söyleyemem,» diyor Byron. Sonra hafifçe kıpırdanıyor; sanki o da uyanıyormuş gibi konuşuyor: «Kötülük olmayacağını umuyorum. Kendi aklımın erdiğince doğru yapmaya çalışıyorum.» — «Ve bu,» diye düşünüyor Hightower, «bana söylediği ilk yalan. Herhangi birine söylediği ilk yalan, kadına erkeğe, belki kendine de.» Masanın ötesinden, henüz kendisine bakmamış olan inatçı, dirençli, ciddî yüze bakıyor. «Ya da belki henüz bir yalan değil, çünkü kendi de bilmiyor böyle olduğunu.» Konuşuyor:

«Peki.» Şimdi bir çeşit yapmacıklı sertlikle konuşuyor ki, sarkık gerdanlı ve koyu çökük gözlü suratı konuşmasını yalanlamakta. «Demek bu iş çözümlendi. Oraya götüreceksin, onun evine, orada rahat olması ve her şey bitinceye kadar rahatsız edilmemesi için çalışacaksın. Sonra söyleyeceksin o adama —Burch, Brown— kadının burada olduğunu.»

«Ve o da kaçacak,» diyor Byron. Başını kaldırmıyor, ama içinden bir coşkunluk dalgası geçiyor sanki, bir zafer dalgası, kendisi bunu önleyip gizleyemeden, zaten önlemeye çalışmakta geç kalıyor. Bir an için önlemeyi denemiyor; sert sandalyesinin arkalığına yaslanmış, ilk olarak bakıyor papazın yüzüne,

kendinden emin ve cesur ve yüzü renklenmiş. Öbürü bakışını çevirmeden karşılıyor onun bakışını.

«Bunu yapmasını mı istiyorsun?» diyor Hightower. Lâmba ışığında öylece oturuyorlar. Açık pencereden soluksuz gecenin sıcak, binlerce sessizliği geliyor. «Ne yaptığını düşün. Karı kocanın arasına girmek istiyorsun.»

Byron kendine gelmiştir. Yüzünde artık zafer izi yok. Ama gözünü kırpmadan bakıyor yaşlı adama. Belki sesini de yakalamaya çalıştı. Ama daha yakalayamıyor. «Karı koca değiller,» diyor.

«Kadın böyle mi düşünüyor? Böyle diyeceğine inanıyor musun?» Birbirlerine bakıyorlar. «Ah, Byron, Byron. Tanrı'nın, bir kadın yaradılışının sağlam sadakatının huzurunda birkaç kelime mırıldanmanın ne önemi var ki? O çocuğun huzurunda ne önemi var ki?»

«Belki de kaçmaz. Armağanı, parayı alırsa. Bin doları alınca zaten o kadar sarhoş olur ki, her şeyi yapabilir, evlenebilir bile.»

«Ah, Byron, Byron.»

«Öyleyse ne yapmamızı — ne yapmamı istiyorsunuz? Ne öğüt veriyorsunuz?»

«Git buradan. Jefferson'dan git.» Birbirlerine bakıyorlar. «Hayır,» diyor Hightower. «Benim yardımıma gerek duymuyorsun. Benden güçlü biri zaten yardım ediyor sana.»

Bir an için Byron konuşmuyor. Birbirlerine bakıyorlar, göz kırpmadan. «Kim yardım ediyor?»

«İblis.» diyor Hightower.

«Ve iblis *ona* da bakıyor,» diye düşünüyor Hightower. Yürüyor, evinin yan yolunda, dolu küçük alış-veriş sepeti kolunda. «Ona da. Ona da,» diye düşünüyor, yürürken. Hava sıcak. Üzerinde bir gömlek var, boylu, karaglyimli zayıf bacakları ve sıska, kemikli kol ve omuzlarıyla ve bir çeşit olmadık gebelik gibi çıkıntı yapan sarkık, şişman karnıyla. Gömlek beyaz, ama yeni giyilmiş değil; yakası kirli, dikkatsizce düğümlenmiş beyaz keten boyunbağı gibi ve iki ya da üç gündür tıraş olmamış. Panama şapkası kirli ve altından, şapkayla kafa arasında sıcağa

karşı, kirli bir mendilin köşe ve kenarları taşıyor. Yarı haftalık alış-verişini yapmak için kasabaya inmiş, sıska, biçimsiz, ağarmış sakalı ve gözlükle bulanık koyu gözleri ve karaçerçeveli elleri ve duruk ve yıkanmamış etinin keskin erkek kokusuyla müşterisi olduğu kokulu ve karışık dükkâna girmiş ve satın aldıklarını peşin parayla ödemişti.

«Zencinin izini buldular sonunda,» dedi dükkâncı.

«Zenci?» dedi Hightower. Adamakıllı hareketsizleşti, paranın üstünü cebine koymak üzereyken.

«Şu oro— herifin; katilin. Başından beri söylüyordum bir bozukluk olduğunu o herifte. Beyaz olmadığını. Tuhaf bir şey olduğunu. Ama anlatamazsın ki, bu heriflere—»

«Bulmuşlar mı?» dedi Hightower.

«Bulmuşlar elbette ya. Enayi buradan defolup gidecek kadar bile işletmemiş ki kafasını. Şerif her yana telefon yağdırıp duruyordu, oysa o kara derili oros— başından beri burada burnunun dibindeydi.»

«Ve onu...» Tezgâha yaslandı, dolu sepetiyle. Tezgâhın kenarını karnında duyuyordu. Katıydı, sağlamdı yeterince; hafifçe sallanan, kımıldamaya hazırlanan şey, yeryüzünün kendisiydi sanki. Sonra kımıldar gibi oldu, yavaşça ve acelesizce serbest bırakılmış bir şey gibi, artan bir savruluşla ve ustaca, çünkü göz aldanıp sinekpislikli tenekelerle dolu renksiz rafların ve tezgâhın ardındaki tüccarın kımıldamamış olduğunu sanıyordu; öfkelendiren, kandıran duyu. Ve o düşünüyor, «yapmam! Yapmam! Bağışıklık kazandım. Ödedim. Ödedim.»

«Daha yakalamadılar,» dedi dükkâncı. «Ama yakalayacaklar. Şerif bu sabah gün ağarmadan köpekleri kiliseye götürdü. Aralarında altı saatlik yol var. Düşünün bir kere herifteki kafayı... zenci olduğunu gösteriyor, başka bir şey göstermese de...» Sonra dükkâncı soruyordu, «bugünlük bu kadar mıydı?»

«Ne?» dedi Hightower. «Ne?»

«İstediğiniz bu kadar mıydı?»

«Evet. Evet. Bu kadar...» Cebini karıştırmaya başladı, dükkâncı onu gözlerken. Eli çıktı, hâlâ aranarak. Sersem sersem kondu tezgâhın üstüne, paralar saçarak. Dükkâncı iki üç tanesini tezgâhtan aşağı yuvarlanırken tuttu.

«Bu ne için?» dedi dükkâncı.

«Şey için...» Hightower'ın eli dolu sepette arandı. «Şey—»

«Ödemiştiniz ya.» Dükkâncı onu gözlüyordu, merakla. «Bu, paranızın üstü, şimdi verdiğim. Bir doların üstü.»

«Ah,» dedi Hightower. «Evet. Ben... Ben şey—» Dükkâncı paraları topluyordu. Geri verdi. Müşterisinin eli buz gibiydi.

«Bu sıcak havalardan,» dedi dükkâncı. «İnsanı çok yoruyor. Eve yollanmadan önce azıcık dinlenir miydiniz?» Ama Hightower onu duymuyor gibiydi. Yürüyordu şimdi, kapıya doğru, satıcı bakarken. Kapıdan geçip sokağa çıktı, sepet kolunda, dik ve dikkatli yürüyerek, buz üstünde bir adam gibi. Sıcaktı; ısı asfalttan yükseliyordu, meydanı çevreleyen tanıdık yapılara bulutlu bir nitelik vererek, yaşayan ve yüreği çırpıntılı bir ışık oyunu niteliği. Yoldan geçenlerden biri ona bir şey söyledi; farkına bile varmadı. Yürüdü, düşünerek, *Ve ona da. Ve ona da* şimdi hızlı yürüyerek, öyle ki, sonunda köşeyi dönüp ölü ve boş küçük evinin onu beklediği ölü ve boş küçük sokağa girdiğinde neredeyse soluk soluğaydı. «Isıdan,» diyordu zihninin tepesi kendine, tekrarladı, açıklayarak. Ama hâlâ, artık görünmeye başlayan levhaya, evine, kutsal sığınağına kimsenin bakmadığı, hatırlamadığı sessiz sokakta bile, onu gevşetmek ve yatıştırmak isteyen zihninin tepesinin aşağısında sürüp gidiyordu: «Yapmam. Yapmam. Bağışıklık satın alıdım.» Yüksek sesle konuşulan kelimeler gibi şimdi: Tekrarlı, sabırlı, haklı gösterici: «Ödedim bunu. Fiyat için pazarlık etmedim. Bunu kimse söyleyemez. Sadece huzur istedim; pazarlık etmeden ödedim onlara fiyatı.» Sokak titriyor ve yüzüyor; epeydir terlemekte, ama şimdi öğle sıcağı bile ona serin geliyor. Sonra ter, ısı, serap, hepsi, bütün mantık ve haklı göstermeyi bir yangın gibi yok eden ve silen bir sona doğru koştular: Yapmam!

Karanlık basarken çalışma odasının penceresinde oturmuş olarak, Byron'un sokak lâmbası ışığına girip çıktığını görünce, birdenbire sandalyesinde öne doğru eğildi. Byron'u orada, bu saatte gördüğüne şaştığı için değildi. İlkin, biçimi tanıyınca, düşündü, *Ah. Bu gece geleceğini düşünmüştüm. O, kötülüğe benzeyen bir şeyi bile sürdüremez.* Bunu düşünürken irkildi,

öne doğru eğildi: Yaklaşan biçimi ışığın tam altında görüp tanıdıktan sonra bir an için yanıldığını sandı, yanılamayacağını bildiği halde, Byron'dan başkasının olamayacağını, zaten bahçe kapısından içeri de girdiğine göre.

Bu gece Byron bütün bütün değişmiştir. Bu, yürüyüşünden, duruşundan belli oluyor; öne doğru eğilerek Hightower kendi kendine konuşuyor *Sanki gururu öğrenmiş gibi ya da karşı koymayı* Byron'un başı dik, dik ve hızlı yürüyor; birden Hightower konuşuyor, neredeyse yüksek sesle: «Bir şey yaptı. Bir adım attı.» Dilini şaklatıyor, karanlık pencereden sarkarak, biçimin gözden yitişine bakıyor pencerenin ötesinde ve veranda yönünde, girişte ve bir an sonra Hightower ayak seslerini ve kapıya vurduğunu işitiyor. «Ve bana anlatmak istemedi,» diye düşünüyor. «Dinlerdim oysa, bırakırdım sesli düşünsün karşımda.» Odayı geçiyor, masanın yanında duraklıyor ışığı yakmak için. Ön kapıya doğru gidiyor.

«Benim, muhterem,» diyor Byron.

«Tanıdım,» diyor Hightower. «Bu kere alt basamağa takılmadığın halde tanıdım. Bu eve bir pazar gecesi girdiğin olmuştu, ama bu geceye kadar hiçbir sefer alt basamağa takılmadan gelmemiştin, Byron.» Byron'un ziyaretleri genellikle bu havada başlardı: Bu hafifçe yukarıdan şakacı ve içten hava öbürünü rahatlatmak için ve ziyaretçi de o ağır ve taşralı çekingenliğini gösterirdi nezaket olarak. Bazen Hightower'a Byron'u sadece üfleyerek eve sokacakmış gibi gelirdi, sanki Byron bir yelkenmiş gibi.

Ama bu sefer Byron içeri giriyordu bile, daha Hightower cümlesini bitirmeden. Hemen giriyor içeri, güvenle hiçe sayma arasındaki o yeni doğmuş havasıyla. «Takılmadığım zamanlar takıldığım zamanlardan daha da kötü gelecek size galiba,» diyor Byron.

«Bu bir umut mu, yoksa bir tehdit mi, Byron?»

«Tehdit olsun diye söylemiyorum,» diyor Byron.

«Ah,» diyor Hightower. «Başka bir deyişle, bir umut vaadinde bulunamıyorsun. Neyse, hiç değilse önceden uyarılmış oldum. Lâmba ışığında seni görür görmez uyarılmış oldum zaten. Ama hiç değilse bana anlatacaksın. Yaptığın şeyi, bunu bana

önceden söylemeyi uygun görmediğin halde.» Çalışma odasının kapısına doğru yürüyorlar. Byron duruyor; dönüp bakıyor boylu adamın yüzüne.

«Demek biliyorsunuz,» diyor. «Demek haber aldınız.» Sonra, başı kımıldamadığı halde, artık öbürüne bakmaz oluyor. «Peki,» diyor. Konuşuyor: «Her adamın dili serbesttir. Her kadının da. Ama kimin söylediğini bilmek isterim. Utandığımdan değil. Sizden saklamaya çalıştığım için değil. Kendim anlatmak için geldim, fırsat bulunca.»

Işıklı odanın kapı eşiğinde duruyorlar. Hightower Byron'un kollarının çıkınlarla, bakkaliyeyle dolu paketlerle yüklü olduğunu görüyor şimdi. «Ne?» diyor Hightower. «Bana ne anlatmak için geldin? — Ama önce içeri gir. Belki ne olduğunu şimdiden biliyorumdur. Ama bana anlatırken yüzünü görmek istiyorum. Ben de seni önceden uyarıyorum, Byron.» Işıklı odaya giriyorlar. Çıkınlarda bakkaliyeler var: Bunlardan o kadar çok aldı ve taşıdı ki, tanımaması imkânsız. «Otur,» diyor.

«Hayır,» diyor Byron. «O kadar kalmayacağım.» Ayakta duruyor, ciddî, dingin, o hâlâ duygudaş, ama kendine güvenmeden kararlı, iddiacı olmaksızın emin havasıyla: Kendine yakın olan birinin anlamayacağı ve beğenmeyeceği, ama kendisinin doğru olduğunu ama arkadaşının bunu hiç anlayamayacağını bildiği bir şeyi yapmak üzere olan bir adam havasıyla. Konuşuyor: «Hoşunuza gitmeyecek. Ama yapacak başka bir şey yok. Sizin de bunu böylece anlamanızı isterdim. Ama herhalde anlamayacaksınız. Ve herhalde bunun da pek bir zararı yok.»

Masanın ötesinde, gene oturmuş olarak, Hightower onu ciddiyetle süzüyor. «Ne yaptın, Byron?»

Byron o yeni sesiyle konuşuyor: O kısa, keskin, her kelimesi anlamla tanımlı, beceriksiz olmayan sesle. «Bu akşam onu oraya götürdüm. Kulübeyi önceden hazırlamıştım, iyice temizlemiştim. Şimdi yerleşti. Böyle olmasını istiyordu. O herifin bulup bulacağı yerlerden bir eve en çok benzeyeni bu, onun için sanırım kadının da burayı kullanma hakkı var, hele sahibi de şimdi kullanamadığına göre. Başka yerde alıkonmuş olduğu için, diyebilirsiniz. Hoşlanmayacağınızı biliyorum. Bir sürü

neden gösterebilirsiniz, geçerli nedenler. Adamın kendi kulübesi olmadığını, onun için kadına veremeyeceğini söyleyebilirsiniz. Öyle olsun. Belki değildir. Ama orasını kullanamayacağını söyleyecek adam ya da kadın yok bu yörede. Bu durumdayken yanında bir kadın bulunmalı diyebilirsiniz. Öyle olsun. Bir zenci kadın var, aklı başında bir yaşlı kadın ve iki yüz yarda kadar uzakta oturuyor. Sandalyeden ya da yataktan kalkmadan çağırabilir. Ama bu beyaz bir kadın değil, diyeceksiniz. Ama ben de sorarım size, çocuk doğacağı zaman Jefferson'daki beyaz kadınlardan ne yardımı görebilir, daha Jefferson'a geleli bir hafta olmadı, ama hangi beyaz kadınla konuşsa, daha on dakika geçmeden evli olmadığını anlıyorlar ve o kahrolası rezil yeryüzünde kalıp arasıra lâfını duyacak olsa, hiç kimseyle evleneceği yok. Zamanı gelince ne kadar yardım görecek ki beyaz hanımlardan? Üzerinde yatacak bir yatağı ve sokaktan saklanması için çevresinde dört tane duvarı olur olmasına. Olmaz demiyorum. Ve belki insan zaten bundan fazlasına hakkı yoktur da diyebilir, bu hale girdiği zaman dört duvar olmadığına göre diyebilir belki insan. Ama o bebek seçmedi ki bunu. Hem seçseydi bile, kahrolayım eğer o zavallı küçük yavru, bu dünyada karşılaşacağı şeylerin karşısında, hakkederse — hakkederse daha fazlasını — daha iyisini — Ama anlıyorsunuz herhalde ne demek istediğimi.» Masanın ötesinden Hightower onu süzüyor Byron o düz, denetlenmiş sesiyle konuşurken, bir kere bile kelime bulmakta güçlük çekmeksizin, sonunda sadece duymaktan öte bir şey yapamayacak kadar fazlasıyla yeni ve karışık bir konuya gelip çatana kadar. «Üçüncü nedene gelince. Orda yalnız başına beyaz bir kadın. Bundan hoşlanmayacaksınız. Hepsinden çok bundan hoşlanmayacaksınız.»

«Ah, Byron, Byron.»

Byron'un sesi şimdi inatçı. Ama, hâlâ başı dik. «Evin içinde kalmıyorum. Bir çadırım var. Hem çok yakınında da değil. Gerekirse sesini işitebileceğim bir yerde. Sonra kapıya bir sürgü de koydum. Kim isterse gelsin, istedikleri zaman, beni çadırda bulacaklardır.»

«Ah, Byron, Byron.»

«Sizin onlar gibi düşünmediğinizi biliyorum. Düşündükleri

gibi. Biliyorum daha iyi anlayacağınızı, gebe olmasaydı da — şey olmasaydı — Biliyorum, başkalarının ne düşüneceğini biliyorsunuz da onun için söylüyorsunuz.»

Hightower doğu putu tavrıyla oturuyor, sandalyesinin kolluklarına dayandığı kollarının arasında. «Git buradan, Byron. Git buradan. Şimdi. Hemen. Bir daha gelme buraya, bu korkunç yere, bu korkunç, korkunç yere. Seni okuyorum. Aşkı öğrenmiş olduğunu söyleyeceksin bana; bense sana umudu öğrenmiş olduğunu söyleyeceğim. Hepsi bu; umut. Hedefi önemli değil, ne umut için, ne de senin için. Bunun bir tek sonu var, senin seçtiğin yolun: Günah ya da evlilik. Ve günahı kabul etmezsin. Bu işte, Tanrı beni bağışlasın. Seninle ya evlilik olacak, olmalı ya da hiçbir şey. Ve evlilik olması için direteceksin. Onu inandıracaksın; belki inandırdın bile, kadın farkında değil yalnız, itiraf etmiyor: Yoksa ne diye burada otursun da bulmak için geldiği adamı görmeye kalkışmasın? Sana; günahı seç, diyemem, çünkü o zaman benden yalnızca nefret etmekle kalmazdın: Bu nefreti alıp dosdoğru kadına da götürürdün. Onun için, git buradan, diyorum. Şimdi. Hemen. Döndür yüzünü şimdi ve geriye bakma. Ama bu olmaz, Byron.»

Birbirlerine bakıyorlar. «Hoşlanmayacağınızı biliyordum,» diyor Byron. «Oturmadığıma iyi ettim galiba. Ama bunu beklemiyordum. Sizin de karşı geleceğinize aldatılmış ve ihanete uğramış bir kadına—»

«Çocuğu olan hiçbir kadın aldatılmamıştır; bir annenin kocası, ister baba olsun ister olmasın, boynuzlanmıştır bile. Kendine hiç değilse onda bir fırsat tanı, Byron. Evleneceksen ille, evlenmemiş kadınlar var, kızlar, bâkireler var. Bir kere yolunu seçmiş ve şimdi de bu seçmeyi geri almak isteyen bir kadına kendini kurban etmen doğru olmaz. Doğru değil. Adil değil. Tanrı evliliği yaptığında bunun böyle olmasını istemiyordu. Yaptığında mı dedim? Evliliği kadın yaptı.»

«Kurban? Kurban ben mi? Bana sorarsanız kurban—»

«Ona değil. Lena Grovelar için yeryüzünde her zaman iki erkek vardır: Lucas Burchler ve Byron Bunchlar. Ama hiçbir Lena, hiçbir kadın, bunların bir tanesinden fazlasını hakketmez. Hiçbir kadın. Hayvanlara kendilerini kurban eden iyi kadınlar

oldu. Ama hangi kadın, iyi ya da kötü, bir hayvan herifin elinden, erkeklerin iyi kadınlardan çektiği kadar çekmiştir? Söyle bana, Byron.»

Alçak sesle konuşuyorlar, ateşlenmeden, birbirlerinin sözlerini tartmak için duraklayarak, kararı sarsılmaz iki adam gibi. «Haklısınız herhalde,» diyor Byron. «Zaten haksız olduğunuzu ben söyleyemem. Ve sizin de benim haksız olduğumu söylemeniz gerekmez, haksız olsam bile.»

«Hayır,» diyor Hightower.

«Haksız olsam bile,» diyor Byron. «Onun için en iyisi ben iyi geceler diyeyim.» Alçak sesle konuşuyor: «Buradan epey uzak.»

«Evet,» diyor Hightower. «Ben de yürürdüm arasıra. Üç mil kadar olmalı.»

«İki mil,» diyor Byron. «Pekâlâ.» Dönüyor. Hightower kımıldamıyor. Byron yere bırakmadığı çıkınları öbür koluna alıyor. «İyi geceler,» diyor, kapıya doğru giderek. «Bu yakında görürüm sizi herhalde.»

«Evet,» diyor Hightower. «Benim yapabileceğim bir şey var mı? Gerekli bir şey? Çarşaf falan?»

«Sağolun. Var onda sanıyorum. Vardı orada bir şeyler. Sağolun.»

«Haber verir misin bana? Bir şey olursa. Çocuk — doktorla anlaştın mı?»

«Bakacağım.»

«Ama daha konuşmadın mı? Sözleştin mi?»

«Bütün bunlarla uğraşacağım. Size haber veririm.»

Sonra gidiyor. Pencereden Hightower geçtiğini ve sokakta yürüdüğünü görüyor, kasabanın kıyısına ve iki millik yoluna doğru, kâğıda sarılı yiyecek paketlerini taşıyarak. Dik ve hızlı yürüyerek gözden kayboldu: şişmanlayan ve soluğu kesilen bir yaşlı odamın, zamanının çoğunu oturarak geçiren bir yaşlı adamın ayak uyduramayacağı bir hızla. Ve Hightower pencereye doğru eğiliyor, oğustos sıcağında, içinde yaşadığı kokudan habersiz —artık hayatta yaşamayan insanların kokusu: Sanki mezarın habercisi olan fazla tombul kuruluğun ve bayat çamaşırların kokusu— işitemeyeceğini anladıktan çok sonraları hâlâ

işitir gibi olduğu ayak seslerini dinleyerek, düşünerek, «Tanrı onu kutsasın. Tanrı ona yardım etsin»; düşünerek *Genç olmak. Genç olmak. Hiçbir şeye benzemiyor: dünyada onun gibi hiçbir şey yok* Sessizce düşünüyor: «Dua etme alışkanlığımı yitirmemeliydim.» Sonra artık hiç işitemiyor ayak seslerini. Artık yalnızca binlerce ve bitip tükenmez böcekleri işitiyor, pencereye doğru eğilerek, toprağın sıcak, durgun, dolgun, lekeli kokusunu soluyarak, düşünerek genç olduğu zamanları, gençken, karanlığı çok severdi, geceleri ağaçların altında yalnız başına yürümeyi ya da oturmayı. Sonra toprak, ağaçların kabukları, gerçek olurlardı, yabanıl, garip ve uğursuz yarı zevkler ve yarı korkularla dolu ve onları hatırlatarak. Korkardı bundan. Ürkerdi; korkmayı çok severdi. Sonra seminerdeyken bir gün artık korkmadığını anladı. Sanki bir yerlerde bir kapı kapanmıştı. Artık karanlıktan korkmuyordu. Yalnızca nefret ediyordu karanlıktan; kaçıyordu ondan, duvarlara, yapay ışıklara. «Evet,» diye düşünüyor. «Dua etme alışkanlığımı hiç yitirmemeliydim.» Pencereden içeri dönüyor. Çalışma odasının bir duvarı kitaplarla kaplı. Kitapların önünde durakhyor, aranıyor, aradığını bulunca ya kadar. Tennyson. Yenik bir kitap. Seminerden beri yanında. Lâmbanın yanında oturup kitabı açıyor. Çok sürmüyor. Az sonra güzel dörtnala şiir dili, gövdesiz ağaçlar ve suyu çıkarılmış şehvetlerle dolu yüreksiz bayginlık başlıyor yüzmeye yumuşak ve çabuk ve rahat. Dua etmekten daha iyi, yüksek sesle düşünme sıkıntısı da yok. Bir katedralde anlaması bile gerekmeyen bir dilde şarkı söyleyen iğdiş edilmiş birini dinler gibi.

14

«Kulübede biri var,» dedi yardımcısı şerife. «Saklanmıyor, orada yaşıyor.»

«Git bak,» dedi şerif.

Yardımcı gitti ve döndü.

«Bir kadınmış. Genç bir kadın. Ve uzun süre orada yaşamak üzere yerleşmişe benziyor. Buradan postaneye kadar bir uzaklıkta da Byron Bunch çadır kurmuş.»

«Byron Bunch?» diyor şerif. «Kim bu kadın?»

«Bilmiyorum. Yabancı biri. Genç bir kadın. Bana her şeyi anlattı. Daha ben kulübeden içeri girmiş girmemiştim ki, anlatmaya başladı, sanki bir söylev veriyormuşçasına. Sanki anlatmaya alışmış gibi, huy edinmiş gibi. Edinmiş de galiba, Alabama'nın bir yerlerinden buraya kadar geldiğine göre, kocasını arayarak. Görünüşe göre, kocası önden gidip iş aramış ve bir süre sonra kadın da arkasından yola çıkmış ve yolda rastladığı insanlar adamın burada olduğunu söylemişler. Ve tam bu sırada Byron içeri girip bana anlatabileceğini söyledi hepsini. Sana anlatmak istediğini söyledi.»

«Byron Bunch,» diyor şerif.

«Evet,» diyor şerif yardımcısı. «Çocuk doğurmak üzere. Pek az zamanı kalmış hem de.»

«Çocuk mu?» diyor şerif. Yardımcısına bakıyor. «Ve Alabama'dan. Herhangi bir yerden. Byron Bunch bunu yaptı diyemezsin bana.»

«Demiyorum zaten,» diyor yardımcısı. «Byron'un çocuğu

demiyorum. Hiç değilse, Byron kendinin olduğunu söylemiyor. Bana anlattığını söylüyorum.»

«Ha,» diyor şerif. «Anlıyorum. Kadının niçin orada olduğunu. Demek bu heriflerden biri. Christmas, öyle mi?»

«Hayır. Byron'un anlattığı şu. Beni dışarı çıkarıp anlattı, kadın işitmesin diye. Gelip sana anlatmak niyetinde olduğunu söyledi. Çocuk Brown'un. Ama adı Brown değil. Lucas Burch. Byron anlattı. Brown ya da Burch'ün nasıl kadını Alabama'da bıraktığını. Gelip iş bulacağını ve bir ev kurduktan sonra haber göndereceğini söylemiş. Ama kadının zamanı yaklaşmış ve haber de alamamış, nerede falan olduğu konusunda, onun için daha fazla beklememeye karar vermiş. Yola yayan çıkmış, yolda herkese Lucas Burch adında birini tanıyıp tanımadığını sora sora, arasıra bir arabada yer bularak, her rastladığına sorarak herifi tanıyorlar mı diye. Derken bir süre sonra biri buna Jefferson'daki bıçkıevinde Burch ya da Bunch adında birinin çalıştığını söylemiş, o da kalkıp buraya gelmiş. Buraya cumartesi günü gelmiş, arabayla, bizler cinayetle uğraşırken ve bıçkıevine gidip orada Burch değil, Bunch diye birinin bulunduğunu görmüş. Ve Byron işin farkına varmadan ona kocasının Jefferson'da olduğunu söylemiş. Ve sonra kadın askıntı olunca, Brown'un nerede oturduğunu göstermek zorunda kalmış. Ama Brown ya da Burch'ün bu cinayette Christmas'la bir ilgisi olduğunu anlatmamış. Yalnız Brown'un başka bir yerde bir işi olduğunu söylemiş. İş de denebilir buna ya, bana kalırsa. Çalışma, hiç olmazsa. Bin doları bu kadar isteyen ve almak için bu derece acı çeken adam görmediydim hayatımda. Ve o zaman kadın, Brown'un evinin, Lucas Burch'ün onun yaşaması için hazır edeceğine söz verdiği ev olacağını söylemiş ve Brown'un işten dönmesini beklemek için buraya gelmiş. Byron diyor ki, onu durduramamış, çünkü Brown işinin aslını anlatmak istememiş zaten bir bakıma yalan söyledikten sonra. Bundan önce gelip sana anlatmak niyetinde olduğunu, ama senin işi hemen fark ettiğini, daha kadını iyice yerleştiremeden senin anladığını söyledi.»

«Lucas Burch?» diyor şerif.

«Ben de biraz şaşırdım,» diyor yardımcısı. «Ne yapmak niyetindesin?»

«Hiç,» diyor şerif. «Herhalde orada bulunmaları kimseye zarar vermez. Benim evim değil ki, çık diyeyim. Hem Byron'un dediği gibi, Burch müdür, Brown mudur, ne haltsa, daha epey bir süre işi olacağa benzer.»

«Brown'a anlatacak mısın kadını?»

«Sanmam,» diyor şerif. «Benim işim değil. Alabama'da ya da başka yerlerde bıraktığı karılarıyla ilgim yok. Beni ilgilendiren Jefferson'a vardıktan sonra edindiği koca.»

Şerif yardımcısı kıkırdıyor. «Çok doğru,» diyor. Ciddileşiyor, dalıyor. «Şu bin doları alamazsa ölüp gidecek galiba.»

«Ölmez o,» diyor şerif.

Çarşamba sabahı saat üçte eyersiz bir katıra binmiş bir zenci kasabaya girdi. Şerifin evine gidip adamı uyandırdı. Bir gece ayini yapılan, yirmi mil ötedeki bir zenci kilisesinden geliyordu. Önceki akşam bir ilâhinin ortasında, kilisenin arkasında büyük bir gürültü kopmuştu ve cemaat dönüp bakınca, kapıda bir adamın durduğunu görmüştü. Kapı kilitli değildi ve hattâ kapatılmamıştı da, ama görünüşe bakılırsa adam tokmağı yakalayıp kapıyı duvara öyle bir çarpmıştı ki, ses karışık sesler arasında tabanca gibi patlamıştı. Şarkı sesi kesilirken adam ara yoldan hızla yürüyerek vaizin durduğu kürsüye varmıştı, vaiz öne eğik, elleri havada, ağzı hâlâ açık dururken. Sonra adamın beyaz olduğunu görmüşlerdi. İki yağ kandilinin yalnızca artırmaya yaradığı yoğun, mağaramsı karanlıkta yolun yarısına gelinceye kadar ne olduğunu anlayamamışlardı. Sonra yüzünün kara olmadığını görmüşler, bir kadın çığlık atmaya başlamış ve arkadaşlar fırlayıp kapıya doğru koşuşmuşlardı ve sonra yas tutanlar sırasında oturan bir kadın, zaten yarı isterik bir durumda, ayağa fırlamış ve dönmüş ve bir an için dönen ak gözleriyle ona bakmış ve bağırmıştı, «iblis! Şeytan kendisi!» Sonra koşmuştu, körce. Dosdoğru ona doğru koşmuştu ve adam duraklamadan kadını yere yıkmış ve üstünden atlamış ve yürümeye devam etmişti, çığlık atan yüzler onun önünde kaçışarak, dosdoğru kürsüye gitmiş ve papazı kavramıştı.

«Ona el süren falan yoktu, o zaman bile,» dedi haberci. «Her şey o kadar çabuk oluyordu ki, kimse tanımıyordu üstelik, kimse bilmiyordu kim olduğunu ya da ne istediğini falan. Kadınlar da haykırıp bağırırken uzattı elini ve Bedenberry Kardeş'i gırtlağından yakaladı, kürsüden indirmeye çalışarak. Bedenberry Kardeş'in onunla konuştuğunu görebiliyorduk, yatıştırmaya çalışıyordu, o da Bedenberry Kardeş'i sarsıp eliyle yüzünü tokatlıyordu. Ve kadın kısmı o kadar bağırıp haykırıyordu ki, işitemiyordun Bedenberry Kardeş ne diyor, ama hiç vuruşuna karşılık falan vermeye çalışmadı, derken bazı yaşlılar, dekanlar, gidip onunla konuşmaya çalıştılar ve o da Bedenberry Kardeş'i bıraktı ve dönüp yetmişlik Thompson Baba'yı yas tutanlar locasına yıktı ve eğilip bir iskemle aldı ve savurdu ve saldırdı ötekilere ötekiler kaçıncaya kadar. Halk hâlâ bağırıp çağırıyor, dışarı çıkmaya çabalıyordu. Sonra dönüp kürsüye tırmandı, Bedenberry Kardeş öbür yandan inerken ve orada durdu —çamur içindeydi, pantolonuyla gömleği ve çenesi de sakaldan kapkaraydı— ellerini vaiz gibi havaya kaldırıp. Sonra başladı sövmeye, bağıra bağıra, halka ve kadınların sesini bastırıp Tanrı'ya sövdü, bu arada erkeklerin bazıları da Roz Thompson'u, Thompson Baba'nın kızının oğlunu tutmaya çalışıyorlardı, o da boyu bir seksen ve elinde bir ustura, bağırıyordu, «öldüreceğim. Bırakın beni. Dedeme vurdu. Bırakın beni. Ne olur bırakın beni,» ve herkes dışarı çıkmaya çalışarak, orta yolda ve kapıda koşuşup tepinerek ve o da kürsüde Tanrı'ya söverek ve adamlar Roz Thompson'u geri geri sürerek ve Roz hâlâ yalvararak bıraksınlar diye. Ama Roz'u dışarı çıkardılar ve biz de çalılara saklandık ve o hâlâ bağırıp sövüyordu kürsüde. Derken bir süre sonra sustu ve kapıya gelip orada durduğunu gördük. O zaman gene Roz'u tutmak gerekti. Roz'u tutarken kopan gümbürtüyü işitmiş olmalı, çünkü gülmeye başladı. Orada kapıda duruyordu, ışık arkasında, kahkahayla gülüyordu, sonra gene sövmeye başladı ve bir sıranın bacağını yakalayıp savurduğunu gördük. Derken ilk lâmbanın şangırtısını işittik, kilise biraz kararda, sonra da öbür lâmba şangırdadı ve artık karanlık olmuştu ve artık onu hiç göremiyorduk. Roz'u tuttukları yerde bir gürültüdür koptu, fısıltıyla bağınyorlardı,

'tut onu! Tut onu! Yakala! Yakala!' Sonra biri bağırdı. 'Kurtuldu,' sonra Roz'un kiliseye koştuğunu işittik ve Dekan Vines *bana* dedi ki, 'Roz öldürecek onu. Bir katıra binip şerife git. Gördüklerini ona anlat.' Ve kimse ona dokunmamıştı ki, efendim,» dedi zenci. «Adını bile bilmiyorduk. Daha önce hiç görmemiştik üstelik. Roz'u tutmak için çalıştık. Ama Roz irlyandır ve o da Roz'un yetmişlik dedesini yere yıkmıştı ve Roz da elinde usturayla, beyaz adamın olduğu kiliseye dönmek için önüne geleni kesmeye hazırdı. Ama Tanrı biliyor ki, Roz'u tutmaya çalıştık.»

Buydu anlattığı, çünkü bildiği buydu. Hemen yola çıkmıştı: Bunu anlatırken bilmiyordu, zenci Roz'un yakınlarda bir kulübede baygın yattığını, kafası yarılmış olarak, Christmas, karanlık kapının tam arkasından, Roz kiliseye dalarken kafasına sandalyenin bacağıyla vurduğu için. Christmas yalnız bir kere vurmuştu, sertçe, yabanca, koşan ayakların sesine, kapıdan *dosdoğru içeri koşan koyu* biçime ve gövdenin hiç duraklamadan ters dönmüş sıralar arasında gürültüler çıkararak devrildiğini ve hareketsiz kaldığını işitti. Gene hiç duraklamadan Christmas dışarı sıçradı ve toprağa, orada ayaklarının ucunda durdu, sandalye bacağını hâlâ sımsıkı tutarak, serinkanlı, hızlı, soluk bile olmaksızın. Oldukça rahattı, terlememişti; karanlık serin serin geliyordu üstüne. Kilise bahçesi çiğnenmiş ve ezilmiş topraktan, çalılar ve ağaçlarla biçimlenmiş ve çevrelenmiş bir hilâldi. Çalıların zencilerle dolu olduğunu biliyordu: Gözleri sezebiliyordu. «Bakıp duruyorlar,» diye düşündü. «Beni görebildiklerini bile anlamıyorlar.» Derin bir soluk aldı; sandalye bacağının ağırlığını ölçtüğünü fark etti, merakla, dengesine bakarmış gibi, sanki daha önce hiç elini sürmemişti buna. «Yarın üstüne bir çentik çizerim,» diye düşündü. Tahtayı dikkatle yanındaki duvara dayadı ve gömleğinden bir sigarayla bir kibrit çıkardı. Kibriti çakarken durakladı ve sarı alev cılızca hayata ışırken durdu, başı biraz yana doğru. Toynak sesiydi işittiği. Seslerin canlandığını işitti ve hızlandıklarını, kaybolarak yavaşça. «Bir katır,» dedi sesli olarak, ama fazla yüksek sesle değil. «Kasabaya müjde götürüyor.» Sigarayı yaktı ve kibriti fırlattı ve orada durdu, sigara içerek, minik canlı korda zenci gözle-

rini duyarak. Sigarayı bitirene dek orada durduğu halde, oldukça tetikteydi. Sırtını duvara yaslamıştı ve sandalyenin bacağını sağ elinde tutuyordu gene. Sigarayı dibine kadar içti, sonra fırlattı, ışıl ışıl, zencilerin çömeldiğini sezdiği çalıya doğru atabildiği kadar. «Size bir izmarit, çocuklar,» dedi, sesi birdenbire ve yüksek sesçizliğin içinde. Çömeldikleri çalıda sigaranın yere doğru ve sonra bir süre de yerde ışıldadığını gördüler. Ama onu göremediler giderken, nereye gittiğini de görmediler.

Ertesi sabah saat sekizde şerif, takımı ve tazılarıyla geldi. Hemen bir şey ele geçirdiler, ama bunda köpeklerin payı olmadı. Kilise boştu; görünürde tek zenci yoktu. Takım kiliseye girdi ve yıkıntılar arasında sessizce bakındı. Sonra dışarı çıktılar. Köpekler hemen bir şey bulmuşlardı, ama onlar yola çıkmadan önce şerif yardımcılarından biri, kilisenin yanında yarık bir tahta parçasına sıkıştırılmış olarak, bir kâğıt parçası buldu. Kâğıdı oraya bir adamın koyduğu besbelliydi ve açtıklarında, yırtılan ve düzleştirilen bir sigara paketi olduğunu gördüler, beyaz olan iç tarafına kurşunkalemle bir şey yazılmıştı. Eğri büğrüydü yazı, iyi yazamayan ya da belki karanlıkta yazan biri tarafından gibi ve uzun değildi. Şerifin adınaydı ve kelimeler ayıptı —tek bir cümlecik— ve imzasızdı. «Ben demedim mi?» dedi içlerinden biri. O da tıraşsız ve çamurluydu, daha bir kere bile göremedikleri avları gibi tıpkı ve yüzü gergin ve biraz deli gibiydi, başarısızlıkla, öfkeyle ve sesi kısıktı, sanki yakın zamanlarda kimsenin dinlemediği birtakım şeyleri söylemiş ya da bağırmış gibi. «Başından beri söyledim size! Söyledim size!»

«Ne söyledin bana?» dedi şerif, soğuk, düz bir sesle, öbürüne soğuk ve düz bir bakışla bakarak, kurşunkalemle yazılmış mektup elinde. «Bana ne zaman, ne söyledin?» Öbürü şerife baktı, kızgın, umutsuz, biraz daha dursa çatlayacakmışçasına; ona bakarken, şerif yardımcısı düşündü, «şu ödülü alamazsa ölüp gidecek.» Bir çeşit afallamış ve inanamayan şaşkınlıkla şerife bakarken ağzı açık ama sessizdi. «Ben de sana söyledim,» dedi şerif, donuk, durgun sesiyle, «benim bu işi yönetiş tarzımı beğenmiyorsan, gider kasabada beklersin. Orada bekleyebileceğin iyi bir yer var. Serin orası, buradaki gibi güneş altında kızmazsın. Söylemedim mi sana? Cevap ver.»

Öbürü ağzını kapadı. Başka yana baktı, büyük bir çaba harcarmış gibi; büyük bir çaba harcarmış gibi konuştu. «evet.» dedi, kuru, boğulan bir sesle.

Şerif ağır ağır döndü, mektubu buruşturarak. «Bunu aklından çıkarmamaya çalış, öyleyse,» dedi. «Bir aklın varsa.» Erken gün ışığında durgun, ilgili suratlarıyla halka olmuşlardı. «Olduğundan bayağı kuşkudayım, doğrusunu istersen.» Biri kıkırdadı, bir kere. «Kesin şu gürültüyü,» dedi şerif. «Yola çıkalım. Köpekleri sal, Bufe.»

Köpekler atıldı, kayışları çıkarılmadan. Hemen izi buldular. İz kolaydı, çiy olduğu için kolay bulunuyordu. Anlaşılan kaçak izini saklamak için hiçbir zahmete girmemişti. Bir pınardan su içmek için çöktüğü yerde dizleriyle ellerinin izlerini bile gördüler. «Kendini kovalayacak adamları bundan daha iyi tanıyan bir katile hiç rastlamadım,» dedi şerif. «Ama bu enayi köpek kullanabileceğimizi bile düşünmüyor.»

«O izlerde koku kalmamıştı. Bugüne kadar hiç taze iz bulamadık. Ama sonunda yaptı yanlışını. Bugün yakalanız. Öğleden önce, belki de.»

«Bakalım ne olacak,» dedi şerif.

«Görürsün,» dedi yardımcısı. «Bu iz demiryolu gibi düz gidiyor. Ben bile izleyebilirdim, ben kendim neredeyse. Şuraya bak. Ayak izlerini bile görüyorsun. Herifte yola, tozun içine çıkacak kadar bile kafa yok, başka insanların da yürüdüğü yer de köpekler kokusunu alamasınlar diye. Saat on olmadan köpekler izin sonunu bulurlar.»

Ki buldu da köpekler. Az sonra iz, keskin bir dik açıyla dönüş yaptı. Bunu izleyip bir yola vardılar ve eğikbaşlı ve istekli köpekleri izleyerek, biraz sonra oradaki bir tarlada duran pamuk ambarından inen patikaya girdiler. Köpekler havlamaya başladı, döne döne koşarak, kayışlarını çekiştirerek, sesleri yüksek, dolgun, çınlayarak: Coşkunluk içinde uluyup atılarak. «Hay enayi!» dedi yardımcı. «Burada oturup dinlenmiş: İşte ayak izleri: Aynı lastik tabanlar. Aramızda bir mil bile kalmadı artık! Haydin, çocuklar!» Devam ettiler, kayışlar gergin, köpekler havlayarak, adamlar şimdi koşar adım ilerleyerek. Şerif tıraşsız adama döndü.

«İşte sana önden koşup onu yakalayıp bin doları kazanma fırsatı çıktı,» dedi. «Niye kullanmıyorsun?»

Adam cevap vermedi; hiçbirinde konuşacak soluk kalmamıştı, özellikle bir mil kadar sonra köpekler, hâlâ zorlayarak ve havlayarak, yoldan çıkıp bir tepeye ve bir tahıl tarlasına döne döne tırmanan patikaya saptıkları zaman. Burada havlamayı kestiler, ama daha da isteklenmiş gibiydiler; adamlar artık koşuyorlardı. Adam boyu tahılın ötesinde bir zenci kulübesi vardı. «Orada olacak,» dedi şerif, tabancasını çekerek. «Dikkat edin, çocuklar. Tabancası vardır.»

İncelik ve ustalıkla yapıldı: Ev tabancalarını çekip gizlenen adamlar tarafından sarılırken şerif, arkasında yardımcısı olmak üzere, bütün ağırlığına karşın hızla ve kurnazca kulübe duvarına yapıştı, bütün pencerelerin menzillerinin dışında kalarak. Duvara sırtını dayamış olarak köşeyi döndü ve kapıyı tekmeleyerek açtı ve elinde tabancayla kulübeye atıldı. İçeride bir zenci çocuk vardı. Çocuk çırılçıplaktı ve ocaktaki soğuk küllerin üstünde oturmuş, bir şeyler yiyordu. Evde yalnız başına gibiydi görünüşte, ama bir an sonra içeri odalara açılan kapılardan birinde bir kadın belirdi, ağzı açık, demir bir tavayı elinden düşürme eyleminin ortasında. Ayağında erkek ayakkabıları vardı ve takım üyelerinden biri bunların kaçağa ait olduklarını anladı. Kadın onlara, gün ağarırken yolda olan beyaz adamı ve kendisiyle nasıl ayakkabı değiştiğini anlattı, kadının o sıra giymekte olduğu, kocasının botlarını almıştı. Şerif dinledi. «Bu iş tam bir pamuk ambarının yanında oldu, değil mi?» dedi. Kadın, «evet,» dedi. Şerif adamlarına döndü, tasmalı ve istekli köpeklere. Adamları soru sorar ve sonra susar, onu gözlerken köpeklere baktı. Tabancasını cebine koyuşunu ve sonra dönüp köpekleri tekmeleyişini gözlediler, her birine bir tekme, okkalı. «Şu boklan kasabaya götürün,» dedi.

Ama şerif iyi bir subaydı. Adamları kadar o da biliyordu pamuk ambarına döneceğini ve bütün bu süredir Christmas'ın orada saklanmış olduğunu sanıyordu, ama şimdi döndükleri zaman Christmas'ın orada olmayacağını biliyordu. Köpekleri kulübeden uzaklaştırmakta biraz zorluk çektiler, onun için saat on'un sıcak parlaklığı tepelerindeydi pamuk ambarını özenle ve

ustaca ve sessizce sardıklarında ve bastıklarında tabancalarıyla, kurallara uyarak ve umutsuz: ve şaşkın ve dehşet içinde bir tarla sıçanı buldular. Gene de şerif köpekleri —pamuk ambarına sokulmaya hiç yanaşmamışlardı; yoldan ayrılmıyorlardı, biraz önce sürüklenerek getirildikleri kulübeye doğru giden yolu işaret eden eşanda ve dönük kafalarıyla tasmalarına asılıyorlardı— getirtti. İki adamın bütün güçleriyle savaşarak onları getirmesi gerekti ve kayışlar gevşetilir gevşetilmez, bir tek hayvanmış gibi sıçradılar ve pamuk ambarını dolandılar ve kaçan adamın bacaklarının evin gölgesindeki uzun ve hâlâ ıslak otlarda bıraktığı izlerin üstünden geçerek, sıçraya sıçraya ve çeke çekiştire yeniden yola doğru fırladılar, adamlar kayışları bir fidana dolayıp köpekleri durdurana kadar iki adamı elli yarda öteye sürüklediler. Bu sefer şerif tekme bile atmadı.

Sonunda gürültü ve bağırtılar, avın ses ve öfkesi ölüyor, ölüp işitilmez oluyor. Şerifin sandığı gibi pamuk ambarında değildi adamla köpekler geçerken. Orada yalnız botların bağlarını bağlayacak kadar oyalandı: Kara ayakkabılar, zenci kokan kara ayakkabılar. Küt bir baltayla demirden oyulmuş gibiydiler. Sert, kaba, sakarca biçimsizliklerine bakarken, «hah,» dedi dişlerinin arasından. Otuz yıldır onu boğmayı bekleyen, isteyen ve şimdi ve sonunda gerçekten içine girmiş olduğu kara kuyuya beyaz adamların onu kovaladıklarını görür gibi oluyordu, şimdi ayak bileklerinde bu kara çukurun yukarı doğru tırmanışının belirli ve yok edilmez ölçüsünü taşıyordu.

Tam şafak vaktiydi, gün ışığı: Kuşların huzur dolu ve çevreyi yoklayan uyanmalarıyla dolu külrengi ve yalnız askıntı zamanı. İçe solunan hava, pınar suyu gibidir. Derin ve yavaş soluyor, her solukla nötr griliğin içine yayıldığını duyuyor, hiçbir zaman gazabı ve umutsuzluğu tanımayan yalnızlık ve sessizlikle birleştiğini duyuyor. «Bütün istediğim buydu,» diye düşünüyor, sessiz ve yavaş bir şaşkınlıkla. «Hepsi buydu, otuz yıldır. Otuz yılda bu kadarcık şey istemek fazla olmasa gerek.»

Çarşambadan beri pek fazla uyumamıştı ve şimdi çarşamba geldi ve geçti gene, o bunu bilmediği halde. Zaman üzerine düşününce, tahta perde payandaları gibi adlandırılmış ve nu-

maralandırılmış günlerin düzenli bir geçit resminde yaşamış gibi oluyordu ve sanki bir gece uyumuş ve uyandığında kendini bu günlerin dışında bulmuş gibi. O cuma gecesi kaçtıktan sonra, bir süre günleri saymaya çalışmıştı, eski alışkanlığa uyarak. Bir sefer, bütün gece bir saman yığınında uyuduktan sonra gözünü açmış ve çiftlik evinin uyanışını seyredebilmişti. Gün ışığından önce bir lâmba, sarı sarı canlı olarak mutfağa gelmiş ve sonra gri, hâlâ karanlıkta bir baltanın yavaş, şaklayan sesini ve yakındaki ahırda uyanan sığır sesleri arasında bir hareket, erkek hareketi işitmişti. Sonra duman ve yiyecek kokusu almıştı, sıcak ateş yiyecek ve kendi kendine tekrarlayıp durmuştu *Yemek yemeyeli beri Yemek yemeyeli beri* Jefferson'daki cumadan beri kaç gün geçtiğini hatırlamaya çalışarak, akşam yemeğini yediği lokantadan beri, öyle ki bir süre sonra, adamların yemeklerini bitirip tarlaya gitmelerine kadar beklemeyle durgun yatmada, haftanın hangi gününde oldukları sorunu, yiyecekten de daha önemli görünmüştü ona. Çünkü sonunda adamlar gidip o da yığından inip düz, fulyarenkli güneş ışığına çıkıp mutfak kapısına gittiği zaman, yiyecek istememişti. Niyeti buydu. Kaba kelimelerin zihninde, tam ağzının arkasında sıraya girdiklerini duyabiliyordu. Ve sonra zayıf, deri gibi sert kadın kapıya gelmiş ve ona bakmıştı ve o zaman kadının gözlerinde şaşma ve tanıma ve korku görmüştü ve bir yandan düşünürken *Beni tanıyor. O da işitmiş* ağzının hafif sesle konuştuğunu işitmişti: «Hangi günde olduğumuzu söyleyebilir misiniz bana? Sadece hangi günde olduğumuzu öğrenmek istiyorum.»

«Hangi gün mü?» Kadının yüzü de onunki kadar sıskaydı, gövdesi de onunki kadar sıska ve yorulmak bilmez ve o kadar zora koşulmuş. «Git buradan! Salı bugün! Git buradan! Yoksa kocamı çağırırım!»

Hafifçe, «teşekkür ederim,» dedi kapı çarparken. Sonra koşuyordu. Koşmaya başladığını hatırlamıyordu. Bir an için sandı ki, koşmanın birdenbire hatırladığı bir hedef yüzünden ve bu hedefe doğru koşuyordu ve dolayısıyla zihninin niçin koştuğunu hatırlamak için uğraşması gereksizdi, çünkü zaten koşmak zor bir şey değildi. Oldukça kolaydı, aslında. Oldukça ha-

tif, ağırlıksız duyuyordu kendini. Hızla adım atarken bile ayakları yavaş ve hafif ve bilinçli bir gelişigüzellikle iniyor gibiydi hiçbir katılığı olmayan toprağa, düşünceye kadar. Bir şey takılmadı ayağına. Sadece düştü boylu boyunca, bir süre hâlâ ayakta olduğunu ve hâlâ koştuğunu sanarak. Ama yerdeydi, sürülmüş bir tarlanın yanındaki sığ hendekte yüzükoyun yatıyordu. Sonra birden konuştu, «kalksam iyi olacak.» Dik oturduğu zaman, alçalan güneşin şimdi ters yönde parladığını gördü. Önce geri dönmüş olduğunu düşündü. Sonra artık akşam olduğunu anladı. Sabahtı koşmaya başladığında ve hemen kalkıp oturduğunu sandığı halde, şimdi akşam olmuştu. «Uyumuşum,» diye düşündü. «Altı saatten fazla uyumuşum. Koşarken farkına varmadan uyumuş olmalıyım. Öyle yapmışım.»

Hiç şaşmadı. Zaman, aydınlık ve karanlık aralıkları çoktan düzenden çıkmışlardı. İkisinden biri olabilirdi şimdi, sanki bir an içinde, gözkapaklarının iki hareketi arasında, hiç haber vermeden. Birinden ötekine ne zaman geçeceğini, yattığını hatırlamadan uyuduğunu anlayacağını ya da uyandığını hatırlamadan kendini yürüyor göreceğini hiç bilemiyordu. Kimi zaman öyle oluyordu ki, saman üstünde, bir hendekte, boş bir evde geçirdiği bir geceyi hemen bir başka gece izliyordu, araya hiç gündüz girmeden, kaçmak için, görmek için, ışık olmadan hiç arada; kaçma ve aceleyle dolu bir gündüz, bir başka gündüzü izliyordu ya da arada hiç gece ya da dinlenecek zaman olmadan, sanki güneş batmamış da, ufka ulaşmadan önce, gökyüzünde dönüp geldiği yoldan geri gitmiş gibi. Yürürken ya da bir pınardan su içmek üzere eğilirken uyuyakaldığında, gözlerinin gün ışığına mı, yoksa yıldızlara mı açılacağını hiç bilemiyordu.

Bir süre hep açlığını duymuştu. Çürüyen, kurtlu yemişler toplayıp yemişti; arasıra sürüne sürüne tarlalara giriyor ve patates rendesi kadar katı mısırları kemiriyordu. Yemek yemeyi düşünüyordu habire, tabaklar düşlüyordu, yiyecek. Üç yıl önce onun için mutfak masasına konan yemeği düşünüyordu ve kolunun tabakları duvara fırlatırkenki sürekli ve bilinçli geri savruluşunu yeniden yaşıyordu, bir çeşit kıvrandıran ve işkence eden esef ve pişmanlık ve öfke acısıyla. Sonra bir gün, ar-

tık aç olmadığını anladı. Ansızın ve rahatça oluverdi bu. Serinledi, duruldu. Ama yemesi gerektiğini biliyordu. Çürük yemişleri, katı mısırları yemeye zorluyordu kendini, ağır ağır çiğneyerek, hiç tad almadan. Sürüyle yiyordu bunlardan, sonunda kanama buhranları geçirdiği halde. Gene de bitirir bitirmez yeniden yemek yeme gereği ve itkisine takılıp kalıyordu. Yiyeceğe takılmıyordu artık, yemek yeme gerekliliğine takılıyordu. Son ne zaman pişmiş, doğru dürüst yemek yediğini hatırlamaya çalışıyordu. Duyabiliyor, hatırlayabiliyordu bir yerde bir ev, bir kulübe, Ev ya da kulübe, beyaz ya da kara: Hangisi olduğunu hatırlayamıyordu. Sonra, sıska, hasta, sakalı uzamış yüzünde kendinden geçmiş bir düşünce ifadesiyle oldukça hareketsiz otururken, zenci kokusu aldı. Kıpırdamadan (bir pınarın yanında bir ağaca yaslanmış oturuyordu, başını arkasına dayamış, elleri kucağında, yüzü yorgun ve rahat) zenci, yemekleri kokladı ve gördü. Bir odadaydı. Oraya nasıl vardığını hatırlamıyordu. Ama oda, kaçışla ve ansızın korkmayla doluydu, sanki insanlar buradan biraz önce ve birdenbire ve korku içinde kaçmışlardı. Bir masada oturuyordu, bekleyerek, bir boşluğun içinde hiçbir şey düşünmeden, kaçışla dolu bir sessizlikte. Sonra önünde yemek vardı, tabakları masaya bırakma eyleminin içindeyken bile kaçan uzun, esnek kara ellerin arasında birdenbire belirmişti. Sanki işitmeden işitebiliyordu onları korku ve telâş çığlıkları iç çekişlerinden daha sessiz çevresinde, çiğneme ve yutma sesleriyle. «Bir kulübeydi o zamanki,» diye düşündü. «Ve korkmuşlardı. Kardeşlerinden korkmuşlardı.»

O gece aklına garip bir şey geldi. Uykuya hazır yatıyordu, uyumadan, uykunun gereğini duymadan, midesini de istemediği ya da gereğini duymadığı yiyeceğe karşı uysallaştırdığı gibi. Aklına gelen garipti, çünkü bunun ne nereden çıktığını, ne sebebini ve ne de açıklamasını bulamıyordu. Hangi gün olduğunu hesaplamaya çalışırken buldu kendini. Sanki şimdi ve sonunda bitirilmiş günleri bir amaca, belirli bir gün ya da eyleme doğru atmak için gerçek ve ısrarlı bir ihtiyaç duyuyordu, atışı ne kısa kalmalı, ne de hedefin uzağına düşmeliydi. Koma durumuna girdi, çünkü zihnindeki ihtiyaç yüzünden uykusu artık

böyle oluyordu. Şafağın çiygrisinde uyandığı zaman, düşünce öylesine billûrlaşmıştı ki, ihtiyacı artık garip görünmüyordu.

Tam şafak vakti, gün ışığı. Kalkıyor ve pınara doğru iniyor ve cebinden usturayı, fırçayı, sabunu çıkarıyor. Ama ortalık suda yüzünü açıkça göremeyecek kadar loş, onun için pınarın yanında oturup havanın iyice aydınlanmasını bekliyor. Sonra sert, soğuk suyla yüzünü sabunluyor, sabırla. Eli titriyor, gerekli olduğu halde bir bitkinlik duyduğu için kendini zorluyor. Ustura kör; botlarından birinin kenarına sürterek bilemeye çalışıyor, ama deri taş gibi sert ve çiyle ıslak. İyi kötü tıraş oluyor. Eli titriyor; pek iyi tıraş olamıyor, üç dört kere kesiyor yüzünü, kanı durduruncaya kadar soğuk su bastırarak. Tıraş takımlarını cebine koyup yürümeye başlıyor. Dümdüz bir yol izliyor, sırtlardaki daha rahat yola aldırış etmiyor. Biraz sonra bir yola çıkıyor ve kıyısına çöküp oturuyor. Sessiz bir yol bu, sessizce belirip yok oluyor, solgun tozda sadece dar ve seyrek tekerlerin ve atlarla katırların ve arasıra insan ayaklarının izleri görünüyor. Yolun kıyısında oturuyor, çeketsiz, bir zamanlar beyaz gömlek ve bir zamanlar ütülü pantolon çamurlu ve lekeli, sıska yüzü uzamış sakal birikintileri ve pıhtılaşmış kanla çilli, güneş yükselir ve onu ısıtırken yorgunluktan ve soğuktan hafifçe titriyor. Biraz sonra yolun kıvrıldığı yerden iki zenci çocuk belirip yaklaşıyor. Konuşuncaya kadar görmüyorlar onu; duruyorlar, ölü gibi, akları devrilen gözlerle ona bakıyorlar. «Bugün günlerden ne?» diye tekrarlıyor. Bir şey söylemeden ona bakıyorlar. Başını biraz kımıldatıyor. «Haydi gidin,» diyor. Gidiyorlar. Onlara bakmıyor. Oturuyor, sanki durdukları yeri inceleyip düşünüyor, sanki yürüdükleri zaman iki kabuktan çıkıp gitmişler gibi. Koştuklarını görmüyor.

Sonra, orada otururken, güneş onu yavaşça ısıtırken, farkına varmadan uykuya dalıyor, çünkü bundan sonra bilincine vardığı şey, şangırdayan ve tıngırdayan tahta ve madenin ve tırısa kalkmış toynakların korkunç gümbürtüsü oluyor. Araba ötedeki kıvrımda hızla dönerek gözden kaybolurken açıyor gözlerini, içindekiler başlarını çevirmiş, omuzlarının üstünden ona bakarak, sürücünün kırbacı inip kalkarken. «Onlar da beni tanıdılar,» diye düşünüyor. «Onlar ve o beyaz kadın. Ve o gün

yemek yediğim yerdeki zenciler. Hepsi de yakalayabilirdi beni, buysa istedikleri. İstedikleri bu olduğuna göre: Benim yakalanmam. Ama hep önce onlar kaçıyor. Hepsi yakalanmamı istiyorlar, ama ben gelip, 'işte buradayım,' dediğim zaman *Evet İşte buradayım diyeceğim bıktım bıktım kaçmaktan hayatımı bir sepet yumurta gibi taşımaktan* hepsi kaçıyorlar. Sanki beni yakalamanın bir kuralı var da, böyle yakalarlarsa kuralı bozmuş olacaklar.»

Onun için yeniden çalılara giriyor. Bu kere tetikte ve araba daha görüş alanına girmeden sesini işitiyor. Araba onun hizasına gelene kadar kendini göstermiyor. Sonra ileri çıkıp sesleniyor: «hey.» Araba duruyor, birdenbire. Zenci sürücünün başı da birdenbire oynuyor; yüzüne şaşkınlık, sonra tanıma ve korku geliyor onun da. «Bugün günlerden ne?» diyor Christmas.

Zenci yuvalarından uğramış gözleriyle bakıyor ona, çenesi sarkarak. «Ne — ne dediniz?»

«Bugün günlerden ne? Perşembe? Cuma? Hangisi? Hangi gün? Sana bir şey yapmayacağım.»

«Cuma,» diyor zenci. «Amanın, Tanrı'm, cuma.»

«Cuma,» diyor Christmas. Gene başını sallıyor. «Haydi git.» Kırbaç şaklıyor, katırlar ileri atılıyor. Araba son hızla gözden kayboluyor, kırbaç inip kalkarak. Ama Christmas zaten dönüp yeniden koruya girmiş bulunuyor bu sırada.

İzlediği yol gene bir harita uzmanınınki gibi dümdüz gidiyor, tepe ya da vadi ya da bataklık demeden. Acele etmiyor. Nerede olduğunu ve ne kadar yol almak istediğini ve istediği yere varmak için ne kadar zaman gerektiğini dakikası dakikasına bilen bir adam gibi. Sanki ilk ve son olarak toprağını her şekliyle birden görmek istiyor. Kırda yetişmişti ve yüzmeyen bir denizci gibi, gövdesinin fiziksel biçimi ve düşünceleri toprağın gereklerine göre yoğurulmuştu kendi toprağın gerçek biçimini ya da dokusunu hiç öğrenmeden. Bir haftadır toprağın gizli yerlerinde saklanıp sürünüyor, ama toprağın boyun eğmesi gereken değişmez yasalara hâlâ yabancı kalıyor. Hiç durmadan yürürken bir süredir bu olduğunu sanıyor —bakmak ve görmek— ona huzuru ve acelesizliği ve durgunluğu verenin,

sonra birdenbire asıl cevap kafasında çakıncaya kadar. Kuru ve hafif duyuyor gövdesini. «Artık yemeği düşünmem gerekmiyor,» diye düşünüyor. «Onun için böyle.»

Öğle olduğunda sekiz mil yol almış durumda. Şimdi geniş bir şoseye, bir karayoluna geliyor. Bu kere elini kaldırınca araba sessizce duruyor. Arabayı süren zenci gencin yüzünde ne şaşma, ne tanıma var. «Bu yol nereye gidiyor?» diyor Christmas.

«Mottstown, ben de oraya gidiyorum.»

«Mottstown. Jefferson'a da gidiyor musun?»

Genç başını ovalıyor. «Orası neresi bilmiyorum. Ben Mottstown'a gidiyorum.»

«Ha,» diyor Christmas. «Anlaşıldı. Buralarda oturmuyorsun, demek.»

«Hayır, efendim. İki yöre ötede oturuyorum. Üç gündür yoldayım. Babamın satın aldığı bir danayı getirmek için Mottstown'a gidiyorum. Siz de Mottstown'o gitmek istiyor musunuz?»

«Evet,» diyor Christmas. Gencin yanına tırmanıyor. Araba yürüyor. «Mottstown,» diye düşünüyor. Jefferson yalnız yirmi mil uzakta. «Şimdi biraz kendimi bırakabilirim,» diye düşünüyor. «Yedi gündür bırakmadım, onun için biraz bırakabilirim.» Belki sanıyor ki, otururken, arabanın uyuşturucu sallanışıyla uyuyabilecektir. Ama uyumuyor. Uykulu ya da aç ya da hattâ yorgun değil. Bütün bunların arasında bir yerde, havada asılı, arabanın sallanışına düşünmeksizin, duymaksızın uyarak. Zaman ve uzaklık kavramları yok artık kafasında; belki bir saat sonra, belki de üç. Genç konuşuyor:

«Mottstown. İşte orada.»

Bakınca, gökyüzünde alçak duran dumanı görüyor, belli belirsiz bir köşenin ötesinde; gene giriyor içine, otuz yıl süren sokağın. Asfalt bir sokaktı bu, hızlı geçilmeliydi. Bir çember gibi dönüyordu sokak ve hâlâ içindeydi. Son yedi gün içinde sokağı asfalt değildi ama, otuz yıldır aldığından daha fazla yol almıştı bu süre içinde. Ve gene de hâlâ çemberin içinde. «Ve gene de bu yedi gün içinde otuz yıldan fazla yol aldım.» diye düşünüyor. «Ama o çemberin dışına hiç çıkamadım. Şimdiye kadar yaptıklarımdan ve yaptığım ve artık geriye alamayacağım

şeylerden meydana gelen o halkayı bir türlü yaramadım.» diye düşünüyor sessiz sessiz, arabada oturarak, önündeki tahtada ayakkabıları, zenci kokan kara ayakkabılar: Bacaklarından yukarı doğru azar azar yükselen, ayaklarından yukarı ölüm gibi tırmanan o kara gelgitin belirli ve yok edilmez ölçüsünün ayak bileklerinde bıraktığı iz.

15

Christmas'ın Mottstown'da yakalandığı o cuma günü, kasabada Hines adında yaşlı bir karı koca vardı. Oldukça yaşlıydılar. Zenci mahallesine yakın bir yerde küçük bir evcikte oturuyorlardı; pis bir yoksulluk ve bütün bir tembellik içinde oldukları için kasaba halkı genellikle bilmiyordu nasıl ve neyle yaşadıklarını. Hines, kasaba halkının bildiği kadarıyla, yirmi beş yıldır hiçbir işte, hiçbir sürekli işte bulunmamıştı.

Mottostown'a otuz yıl önce gelmişlerdi. O zamandan beri oturdukları küçük eve kadının yerleşmiş olduğunu görmüştü kasabalılar bir gün, ama Hines eve ancak ayda bir geliyordu, bir hafta sonu. Memphis'de bir işi olduğu yakın zamanda anlaşıldı. İşinin tam ne olduğunu kimse bilmiyordu, çünkü daha otuz, otuz beş yaşlarında olduğu o zamanlarda bile epey gizli kapaklı bir adamdı ve bakışında sezilen soğuk ve sert bir şekilde bağnaz ve biraz da çılgınca bir nitelik soru sorulmasını, merakı önlüyordu. Kasabalılar onları biraz deli sayıyorlardı —yalnız, soluk renkli insanlardı ve başka erkeklerle kadınlardan daha ufak yapılıydılar sanki değişik bir ırktan, cinstenmişler gibi— ama gene de adam karısıyla oturduğu küçük evde Mottstown'a iyice yerleşmek üzere gelmiş gibi yaşamaya başladıktan beş altı yıl sonrasına kadar kasabalılar hâlâ ona becerebileceği ufak tefek işleri vermekte devam ettiler. Ama zamanla adam bundan da vazgeçti. Kasaba halkı biraz şaşırdı, şimdi nasıl yaşayacaklarını düşünerek, ama sonra tahmin yürütmekten vazgeçti, tıpkı, Hines'ın yayan olarak yöreyi dolaştığını, zenci kiliselerinde ayinler yaptığını ve arasıra içinde bes-

belli yemek bulunan tabakları taşıyan zenci kadınların bu çiftin oturduğu kulübeye arka kapıdan girdiğini ve eliboş çıktığını öğrendikten sonra da bir süre düşünüp daha sonra unuttuğu gibi. Hines yaşlı ve zararsız bir adam olduğu için kasaba zamanla ya unutuyor ya da bağışlıyordu, bir genç adam yapsa hiç bağışlamayacağı şeyleri. Sadece, «deli bunlar; zenci konusunda deli. Belki de Yankee'dirler,» diyorlar ve burada bırakıyorlardı. Ama belki de adamın kendini zenci ruhlarını kurtarmaya adamış olması değildi kasabanın hoş gördüğü, zenci ellerinden gördükleri iyiliğin herkesçe görmezlikten gelinmesiydi, çünkü vicdanının kabul edemediği şeyi yara kabuğu gibi koparabilmek insan zihninin faydalı bir yeteneğidir.

Böylece yirmi beş yıldır yaşlı çiftin neyle yaşadığı belli olmamıştı, kasaba ise ortaklaşa gözünü kapıyordu zenci kadınlara ve üstü örtülü tabaklara ve çanaklara, özellikle bu tabaklarla çanakların çoğunun kadınların yemek pişirdiği beyaz mutfaklarından el değmeden geliyor olmasından ötürü. Zihnin kabuk dökmesinin bir parçasıydı bu da belki. Ama kasaba bakmadı ve şimdi yirmi beş yıldır yaşlı çift kendi yapayalnızlıklarının gevşek siya suyunda yaşıyordu, sanki kuzey kutbunda yolunu şaşırıp bu yöreye gelmiş iki misk öküzü ya da buz çağının ötesinden iki yersiz yurtsuz ve geç kalmış hayvanmışlar gibi.

Kadın insan içine pek az çıkardı, ama adam —Doc Amca diye tanınırdı— kasaba meydanında bir demirbaştı: Yüzü bir zamanlar ya cesur ya da zorba olan ufak tefek, pasaklı, yaşlı bir adam —ya bir kâhin ya da görülmemiş bir bencil— gömleği yakasız, kirli bir blucin ve tuttuğu yer ceviz kadar koyu ve cam kadar düz olan ağır, elle soyulmuş sopasıyla. Başlangıçta, Memphis'de işi varken, aylık ziyaretlerinde kendinden biraz söz etmişti, bağımsız bir adamın kendine güveniyle değil yalnızca, bundan daha öte bir nitelikle, sanki hayatının bir döneminde bağımsızdan daha da ileri durumdaymışçasına ve sanki bu da pek eskiden değilmiş gibi. Ezik bir tavrı yoktu hiç. Kendinden aşağı kimseleri denetlemiş, ama başka kimsenin sorup anlayamayacağına inandığı bir nedenden ötürü ve kendi isteğiyle hayatını değiştirmiş bir adamın güveniydi bu. Ama

kendisi ve son işi konusunda söylediklerinde bir anlam yoktu, ilkin uyarlı görünse de. Onun için biraz deli olduğunu sanıyorlardı, o zaman bile. Bir şeyi söyleyerek bir başka şeyi gizleme çabasında gibi görünmüyordu. Kelimeleri, anlatışı, kendisini dinleyenlerin, bir tek insanın görüş alanı olabileceğine (olması gerektiğine) inandıkları şeye hiç uymuyordu. Bazen eski bir papaz olduğuna karar veriyorlardı. O zamanlar Memphis'i konuşurdu, şehri, belirsiz ve görkemli bir tarzda, sanki bütün hayatı orada çok önemli, ama gene de adı olmayan bir belediye görevinde çalışmakla geçmişti. «Elbette,» diyordu Mottstown erkekleri arkasından; «orada demiryolu müfettişiydi. Dört yol ağzında durup her geçen trene kırmızı bayrak sallıyordu,» ya da «büyük bir gazeteciymiş. Gazeteleri parktaki bankların altından topluyormuş.» Bunu yüzüne karşı söylemiyorlardı, en yüreklileri bile, nükteleriyle ün kazanmak için en fazla çalışması gerekenler bile.

Sonra Memphis'deki işini kaybetti ya da bıraktı. Bir hafta sonu evine geldi ve pazartesi gitmedi. Bundan sonra artık bütün gün kasabadaydı, meydanda, konuşmuyordu şimdi, kirliydi, halkın deliliğine yorduğu o öfkeli ve karşısındakini iten bakış vardı gözlerinde: Bir kokuyu andıran o yıpranmış sertlik niteliği; solan ve neredeyse sönmüş bir kora benzeyen o bağnazlık, aşırılık, bir çeyreği zorbaca inanç ve üç çeyreği fiziksel dayanıklılık olan o bir çeşit iki-yumruğu-sıkılı İncil vaizliği. Onun için şaşırmadılar bölgeyi çoğunlukla yaya olarak dolaşıp zenci kiliselerinde vaaz verdiğini öğrenince; bir yıl sonra konusunu da öğrenince şaşırmadıkları gibi. Yaşamak için neredeyse bütün bütün zencilerin cömertliğine ve iyilikseverliğine dayanan bu beyaz adam, uzaklardaki zenci kiliselerine tek başına giriyor ve ayini yarıda kesip kürsüye tırmanıyor ve kaba, ölü sesiyle ve kimi zaman müstehcen bir dille, zencilere derileri onların derilerinden açık renk olan herkesten aşağı olduklarını söylüyor, beyaz ırkın üstünlüğünü anlatıyor, baş örnek diye de kendini gösteriyordu, aşın ve bilinçsiz bir paradoksla. Zenciler onun deli olduğuna, Tanrı'nın ona değmiş ya da onun Tanrı'ya değmiş olduğuna inanıyorlardı. Herhalde pek dinlemiyorlar, pek anlamıyorlardı anlattıklarını. Belki de Tanrı'nın ken-

disi olduğuna inanıyorlardı, çünkü onlarca Tanrı da bir beyaz adamdı ve O'nun yaptıkları da öyle pek kolay anlaşılmazdı.

Christmas adı sokakta ilk konuşulurken o da kasabadaydı.

O öğle sonrası o da kasabadaydı Christmas adı konuşulurken ve çocuklarla adamlar —tüccarlar, işsiz ve meraklılar, tulumlu köylüler en fazla sayıda olmak üzere— koşuşmaya başlarken. Hines da koştu. Ama hızlı koşamıyordu ve vardığı zaman boyu kümelenmiş omuzların tepesinden bakmaya yetmedi. Gene de denedi, oradaki herkes kadar yabanıl ve kararlı, yüzünde iz bırakan o eski zorbalığın yeniden dirilişi gibi haykırıp kımıldanan kalabalığı yarmaya çalıştı, sırtlarını tırmalayarak ve sonunda sopasıyla vurarak, adamlar dönüp onu tanıyıp yakalayıncaya kadar, o boğuşarak, ağır sopasıyla onlara vurarak. «Christmas mı?» diye bağırdı. «Christmas mı dediler?»

«Christmas!» diye haykırdı onu tutanlardan biri, onun da yüzü karışık, öfkeli. «Christmas! Geçen hafta Jefferson'daki cinayeti işleyen Christmas!»

Hines yanan gözlerle baktı adama, dişsiz ağzı salyayla hafifçe köpüklü. Sonra gene debelendi, deli gibi, söverek: Bir çocuğun hafif, çelimsiz kemiklerine sahip, çelimsiz, ufak tefek, yaşlı bir adam, yüzü kanlı tutsağın durduğu merkeze doğru sopasıyla yolu açmak için uğraşıyor. «Bırak, Doc Amca!» dediler, tutarak onu; «bırak, Doc Amca. Yakalandı. Kaçamaz. Haydi, yeter artık.»

Ama debelendi ve dövüştü, söverek, sesi çatlak, zayıf, ağzı köpürerek, onu tutanlar da boyuna göre basıncı fazla olan bir küçük biçerdöver hortumunu tutmaya çalışan adamlar gibi boğuşarak. Bütün kalabalığın içinde en durgun olan tutsak kendisiydi. Tutuyorlardı Hines'ı, o söverken, kocamış çelimsiz kemikleri ve sicim gibi kaslan o süre boyunca bir sansarın akıcı ve esnek gazabını kendi içinde taşıyarak. Onlardan kurtuldu ve ileri atıldı, kalabalığı kazıp geçti ve öbür uçtan çıktı ve tutsakla yüz yüze geldi. Burada bir an durakladı, yanan gözlerle tutsağın yüzüne bakarak. Öylece durdu bir an, ama yeniden yakalanıncaya kadar sopasını kaldırıp tutsağa bir kere vurmuştu ve bir daha vurmaya çalışıyordu sonunda onu yakaladıkları zaman ve onu güçsüz ve çılgın tuttukları zaman, du-

daklarında o hafif, ince köpük katıyla. Ağzını durduramamışlardı. «Öldürün orospu çocuğunu!» diye haykırdı. «Öldürün. Öldürün.»

Yarım sat sonra iki adam onu otomobille eve getirdi. Biri arka koltukta Hines'ı tutarken, öbürü arabayı sürüyordu. Yüzü soluktu şimdi uzamış sakalının ve kirin altında ve gözlerini yummuştu. Sırtlayıp arabadan çıkardılar ve bahçe kapısından içeri götürdüler ve çürük tuğla ve beton parçalarından yapılma yoldan evin basamaklarına getirdiler. Gözlerini açmıştı şimdi, ama oldukça boştu gözleri, kafatasının içine doğru yuvarlanıyorlardı sonunda sadece kirli, mavimsi göz akları görünerek. Ama hâlâ oldukça gevşek ve çaresizdi. Verandaya gelmeden hemen önce ön kapı açıldı ve karısı çıktı ve kapıyı kapattı ve orada durdu, onları seyrederek. Yaşadığını bildikleri evin içinden çıktığı için karısı olduğunu anladılar. Adamlardan biri, doğma büyüme o kasabadan olduğu halde, kadını hiç görmemişti o zamana kadar. «Ne oldu?» dedi kadın.

«Bir şeysi yok,» dedi birinci adam. «Biraz önce kasabada epey bir gümbürtü koptu da, sıcak falan da var, biraz dokundu.» Kapının önünde durdu sanki içeri girmelerine engel olacakmış gibi — pis ve fırınlanmamış hamur gibi yuvarlak bir yüzü ve düzgünce örgülenmiş seyrek saçı olan bodur, şişman bir kadın. «Geçen hafta Jefferson'da o hanımı öldüren zenci Christmas'ı yakaladılar da,» dedi adam. «Doc Amca biraz fazla heyecanlandı.»

Mrs. Hines dönmeye başlamıştı, kapıyı açmak ister gibi. Birinci adamın sonradan arkadaşına söylediği gibi, dönme eyleminin ortasında durakaldı, sanki biri ona şöyle ufacık bir taş atmış gibi. «Kimi yakaladılar?» dedi.

«Christmas,» dedi adam. «Zenci katil. Christmas.»

Kadın verandanın kıyısında durdu, sarı, durgun yüzüyle onlara bakarak. «Sanki ne söyleyeceğimi önceden biliyor gibi,» dedi adam arkadaşına arabaya dönerlerken. «Sanki aynı anda o olduğunu ve o olmadığını söylememi ister gibi.»

«Nasıl bir adam bu?» dedi kadın.

«Pek dikkat etmedim.» dedi adam. «Biraz kana bulamışlardı, yakalarken. Gençten biri. Benim kadar o da benzemiyor

zenciye.» Kadın baktı onlara, aşağı doğru onlara. Aralarında Hines kendi gücüyle durabiliyordu artık, uykudan uyanıyor gibi bir şeyler mırıldanıyordu şimdi. «Doc Amca'yı ne yapalım?» dedi adam.

Hiç cevap vermedi. Sanki kocasını tanımamıştı, dedi adam sonradan arkadaşına. «Ne yapacaklar ona?» dedi kadın.

«Ona?» dedi adam. «Ha, zenciye. Orasını Jefferson bilir. Onların malı.»

Onlara baktı yukarıdan, solgun, uzak. «Jefferson'u bekleyecekler mi?»

«Kim?» dedi adam. «Ha,» dedi. «Eh, Jefferson işi fazla uzatmazsa beklerler.» Yaşlı adamın kolunu yeniden kavradı. «Nereye koyalım?» O zaman kadın kımıldadı. Merdiveni inip yaklaştı. «Eve götürelim isterseniz,» dedi adam.

«Ben götürürüm,» dedi kadın. Kadınla Hines aşağı yukarı aynı boydaydılar, ama kadın daha ağırdı. Koltuk altlarından kavradı. «Eupheus,» dedi, sesini yükseltmeden; «Eupheus.» İki adamla konuştu, alçak sesle: «Siz bırakın. Ben tutuyorum.» Bıraktılar. Şimdi biraz yürüyebiliyordu. Kadının onu merdivenden çıkarıp kapıya doğru götürüşünü seyrettiler. Kadın arkasına bakmadı.

«Teşekkür bile etmedi,» dedi ikinci adam. «Geri götürüp zencinin yanında hapse atsak daha iyi edecektik belki de, çünkü pek iyi tanıyor gibiydi.»

«Eupheus,» dedi birinci adam. «Eupheus. On beş yıldır düşünür dururum adı ne ola ki diye. Eupheus.»

«Haydi. Geri dönelim. Olanları kaçırmayalım.»

Birinci adam eve baktı, iki insanın yok olduğu kapalı kapıya. «Kadın da onu tanıyordu.»

«Kimi tanıyordu?»

«O zenciyi. Christmas.»

«Haydi.» Otomobile döndüler. «Ne dersin şu herife, buraya kasabaya gelişine, cinayeti işlediği yerin yirmi mil ötesi, biri görüp tanıyıncaya kadar anacaddeyi arşınlıyor üstelik. Keşke ben görüp tanıyabilseydim. O bin dolar bayağı işime yarardı. Ama bizde talih ne gezer.» Araba ilerledi. Birinci adam hâlâ iki insanın yok olduğu kapalı, anlamsız kapıya bakıyordu.

Karanlık ve küçük ve bir mağara gibi ekşi kokulu olan o evin avlusunda duruyordu çift. Yaşlı adamın bitik hali gene de koma durumundan pek daha iyi sayılmazdı ve karısı onu sanki faydalı olsun diye ve merak ettiği için bir koltuğa götürmüş ve oturtmuştu, ama geri gidip ön kapıyı kilitlemesinin bir gereği yoktu. Sonra dönüp bir süre adamın başında durdu. Başlangıçta sanki sadece seyrediyordu onu, merakla ve yardım etme isteğiyle. Orada bir üçüncü kişi olsa, kadının adamakıllı titrediğini ve adamı yaşyere düşüreceği yerde koltuğa düşürdüğünü ya da konuşabilene kadar elinin altında bulundurmak için oraya oturttuğunu görebilirdi. Üstüne doğru eğilmişti: Bodur, şişman, kirli bir renk, boğulmuş bir cesedinkine benzeyen bir yüz. Konuştuğunda sesi titriyordu ve uğraşıyordu kadın sesiyle, titreyerek, elleri adamın yarı uyuduğu koltuğun koltuklarında kenetlenmiş, sesi titreyerek, kısık: «Eupheus. Beni dinle. Beni dinlemelisin. Şimdiye kadar canını sıkmadım. Otuz yıldır canını sıkmadım. Ama şimdi sıkacağım. Bilmem gerek ve sen bana söyleyeceksin. Ne yaptın Milly'nin bebeğini?»

Uzun öğle üstü boyunca kasaba meydanında ve hapishanenin önünde kümelendiler — yazıcılar, işsizler, tulumlu köylüler; konuşma. Kasabanın içinde oraya buraya savruluyordu konuşma, bir rüzgâr ya da ateş gibi ölgünleşip yeniden doğarak, sonunda uzayan gölgeler arasında kır insanları arabaları ve tozlu otomobilleriyle ayrılmaya ve kasabalılar da akşam yemeğine doğru gitmeye başlayıncaya kadar. Sonra konuşma gene alevlendi, bir anda canlandı, yemek masalarının çevresinde toplanmış ailelere elektrikle aydınlanmış odalarda ve gaz lâmbalı uzak dağ kulübelerinde. Ve ertesi gün, ağır aksak, tatlı kır pazarında temiz gömlekleri ve süslü pantolon askılarıyla, huzur veren pipolarıyla kır kiliselerinin çevresinde ya da ziyarete gelen araba ya da otomobillerin çit boyunca bağlandığı ya da park edildiği gölgeli evlerin kapılarında çömelerek, kadınlar mutfakta yemek hazırlarken, olanları yeniden anlattılar: «Herifin öyle zenciye benzer yanı yok. Ama içindeki zenci kanından ötürü olmalı. Adam nasıl evlenmeye karar verir, bu da tıpkı öyle yakalanmaya karar vermiş sanki. Bütün bir hafta

ortadan yok oldu. Evi ateşe vermeseydi, bir ay bile anlayamazlardı cinayetin işlendiğini. Hem sonra ondan şüphelenmeyeceklerdi de o Brown denen herif olmasaydı, zenci beyaz adam numarası yaparken, viski satmakta onu kullanıyormuş ve hem viskiyi, hem de öldürme suçunu Brown'un üstüne yıkmak istemiş ama Brown doğruyu anlattı.

«Sonra dün sabah güpegündüz Mottstown'a geldi, cumartesi günü, kasaba insan doluyken. Beyaz adamlar gibi beyaz berberine gitti ve görünüşü beyaz adam gibi olduğu için şüphelenmek kimsenin aklına gelmedi. Ayakkabı boyacısı ayağına büyük gelen kullanılmış zenci botlarını gördüğü halde hiç şüphelenmediler. Sakalını, saçını tıraş ettiler ve o da parayı ödeyip çıktı ve dosdoğru bir dükkâna girip yeni bir gömlekle bir boyun bağı ve bir de hasır şapka aldı, öldürdüğü kadından çaldığı o paranın bir kısmıyla. Sonra güpegündüz sokaklarda dolaştı, sanki kasabanın sahibiymiş gibi, bir aşağı bir yukarı ve on kere yanından geçen adamlar bile tanıyamadılar onu bir türlü, sonunda Halliday gördü ve koşup kolundan yakaladı ve 'senin adın Christmas değil mi?' diye sordu ve zenci öyle olduğunu söyledi. Hiç hayır demedi. Hiçbir şey yapmadı. Ne beyaz adam gibi, ne de zenci gibiydi. Buydu zaten. Halkı o kadar kızdıran şey de buydu. Hem cinayet işlesin, hem de giyinip kuşanıp kasabayı arşınlasın meydan okurcasına, ormanda gizlenip saklanacağı yerde, çamur ve kir içinde kaçacağı yerde. Sanki katil olduğundan haberi yoktu, zenci olduğundan da haberi olmadığı gibi.

«İşte o zaman Halliday (heyecanlıydı, o bin doları düşünüyordu ve zencinin suratına bir iki yumruk yerleştirmişti bile ve zenci de ilk olarak bir zenci gibi davranıp yemişti yumrukları, bir şey demeden: Sadece somurtkan ve sessiz yüzü kanadı) — Halliday bağırıyor ve onu tutuyordu Doc Amca dedikleri yaşlı adam gelip bastonuyla zenciye vurmaya başladığında, öyle ki, sonunda iki adamın Doc Amca'yı yakalayıp otomobille evine götürmesi gerekti. Zenciyi gerçekten tanıyıp tanımadığını kimse bilmiyordu. Hoplaya zıplaya, bağıra çağıra geldi, 'adı Christmas mı? Adı Christmas mı dediniz?' diye ve herkesi itip öne geçtikten sonra, zenciye bir kere bakar bakmaz bastonu-

nu kaldırıp vurmaya başladı. Hipnotize falan edilmiş gibi bir hali vardı. Yakalayıp tutmak gerekti, çünkü gözleri devriliyordu ve ağzından salyalar akıyordu ve önüne gelene savuruyordu bastonu, derken birdenbire gevşeyiverdi. Sonra iki adam onu alıp evine götürdüler ve karısı çıkıp içeri aldı ve o iki adam kasabaya döndüler. Doc Amca'ya ne olduğunu anlayamadılar, zenci yakalandıktan sonra, ne diye böyle heyecanlandığını, ama artık bir şeyi kalmaz diye düşündüler. Ama daha yarım saat geçmeden kasabaya dönmüştü. Artık düpedüz delirmişti, köşede durmuş, gelene geçene bağırıyordu, korkaklar diye, çünkü zenciyi hapisten çıkarıp oracıkta asmıyorlardı, Jefferson'a falan götürmeden. Suratı deli suratıydı, tımarhaneden kaçan ve yakında gelip götürecekleri için fazla zamanı olmadığını bilen bir delinin suratı. Bir zamanlar vaizlik ettiği söyleniyor.

«Zenciyi öldürmeye hakkı olduğunu söylüyordu. Niçin hakkı olduğunu hiç anlatmadı, hem zaten biri durup soru sorsa da, ne dediği anlaşılmayacak kadar heyecanlı ve çılgındı. Çevresinde epey bir kalabalık birikmişti o zamana kadar, o da bağıra bağıra zencinin yaşaması ya da ölmesi üzerine ilk sözü söyleme hakkının kendinde olduğunu anlatıyordu. Tam herkes onu zencinin yanına tıkmak gerektiğini düşünürken karısı çıkageldi.

«Otuz yıldır Mottstown'da yaşayıp da hâlâ bu kadını görmemiş olanlar vardır. Kadın konuşuncaya kadar kim olduğunu anlamadılar, çünkü onu görenler ortada yoktu, hep o zencilerin oturduğu yerde kalıyordu kadın, üstünde bol bir elbise ve başında kocasının şapkasıyla. Ama şimdi iyi giyinmişti. Mor ipekli bir elbiseyle tüylü bir şapka giymişti ve elinde bir şemsiyesi vardı ve kalabalığın arasına karışıp kocasının bağırıp çağırdığı yere geldi ve seslendi, 'Eupheus,' diye. O zaman sesini kesip kadına baktı, sopası hâlâ yukarı kaldırdığı elinde ve biraz titreyerek, çenesi gevşek, salyalı. Kadın onu kolundan yakaladı. Çoğu kişiler sopayı görünce yanına yaklaşmaktan çekinmişlerdi; haberi olmadan ve niyet etmeden herhangi bir anda, herhangi birisine vurabilirmiş gibi bir hali vardı. Ama kadın dosdoğru üstüne yürüyüp kolundan tuttu ve bir dükkânın önünde duran sandalyeye götürdü ve sandalyeye oturtup dedi ki,

'ben geri gelinceye kadar burada otur. Sakın bir yere kımıldama. Sesini de kes.'

«Ve adam öyle yaptı. Vallahi yaptı. Oturttuğu yerde bıraktığı gibi kaldı, hem üstelik kadın dönüp arkasına bakmadı bile. Herkes bunun farkına vardı. Belki kimseler kadını evinden başka bir yerde görmemişti de ondan. Ötekiyse, önceden düşünüp taşınmadan adım atacağa benzemeyen öfkeli bir ihtiyardı. Onun için herkes şaşırdı. Herhangi birinin emrine boyun eğeceği kimsenin aklına gelmemişti. Sanki kadının onun hakkında bir bildiği vardı da onun için onu dinlemesi gerekiyordu. Çünkü otur der demez oturdu, o sandalyede, artık bağırmadan ve büyük konuşmadan, başı biraz eğik ve o kocaman bastona sarılan elleri titreyerek ve biraz salya hâlâ ağzından akarak, gömleğine.

«Kadın doğruca hapishaneye gitti. Hapishanenin önünde epey bir kalabalık birikmişti, çünkü Jefferson zenciyi almak için adam gönderdiği haberini vermişti. Kadın kalabalığı yarıp hapishaneden içeri girdi ve Metcalf'a, 'yakaladıkları adamı görmek istiyorum,' dedi.

«'Niçin görmek istiyorsun?' dedi Metcalf.

«'Bir şey yapmayacağım,' dedi kadın. 'Sade bakmak istiyorum.'

«Metcalf ona aynı şeyi yapmak isteyen daha bir sürü insan olduğunu söyledi, kadının zenciyi kaçırmaya çalışmayacağını biliyordu, ama sadece bir gardiyandı ve şeriften izni olmayan kimseyi içeri sokamazdı. Ve kadın duruyordu orada, mor elbisesi ve hiç eğilip bükülmeyen tüyüyle, o kadar durgundu. 'Şerif nerede?' dedi.

«'Belki bürosundadır,' dedi Metcalf. 'Onu bulup da izin almaya bak. O zaman zenciyi görebilirsin.' Metcalf işin bununla biteceğini sanıyordu. Kadının dönüp dışarı çıkışını ve hapishanenin önündeki kalabalığı yarıp geçişini ve meydana doğru gidişini seyretti. Tüy artık sallanıyordu. Tahta perdenin üstünde sallandığını görebiliyordu. Sonra meydanı geçip mahkeme binasına girdiğini gördü. Kadının ne yapmakta olduğunu halk bilmiyordu, çünkü hapishanede geçenleri anlatmaya Metcalf'ın zamanı olmamıştı. Sadece mahkeme binasına girişini seyretti-

ler ve sonrasını Russell anlattı, nasıl büroda olduğunu ve bir ara başını kaldırıp baktığını ve tam tezgâhın karşısındaki pencerenin ötesinde o tüylü şapkanın olduğunu. Kadının ne kadar zamandır orada durup başını kaldırmasını beklediğini bilmiyordu. Kadın tam tezgâhın öte yanını görebilecek boydaymış, onun için sanki hiç gövdesi yok gibi görünüyormuş. Sanki biri gizlice içeri girip üstünde bir surat çizili olan ve tepesine de gülünç br şapka yerleştirilmiş bir balon koymuş gibi duruyormuş, gülünçlü gazetedeki Edi'yle Büdü karikatürleri gibi. 'Şerifi görmek istiyorum,' demiş kadın.

«'Burada değil,' demiş Russel. 'Ben yardımcısıyım. Ne istiyorsunuz?'

«Kadın bir süre hiç cevap vermeden durmuş orada. Sonra, 'nerede bulabilirim?' demiş.

«'Evinde olabilir,' demiş Russel. 'Bu hafta çok işi vardı. Bazı geceler hiç yatmadı, şu Jefferson'dakilere yardım etti. Belki evinde biraz kestiriyordur. Ama belki ben—' Ama daha lâfını bitirmeden kadın gitmiş bile. Pencereden seyretmiş kadının meydanı geçip şerifin oturduğu yana doğru döndüğünü. Hâlâ kadını hatırlamaya, kim olduğunu anlamaya çalışıyormuş.

«Ama bulamadı şerifi. Hem zaten o zaman bile çok gecikmişti. Çünkü şerif hapishaneye gelmişti bile, ama Metcalf bunu kadına söylememişti, üstelik daha hapishanenin pek uzağına varmadan Jefferson görevlileri iki arabayla gelip hapishaneye girmişlerdi. Çabuk gelip çabuk girmişlerdi. Ama orada bulundukları haberi yayılmıştı, ve iki yüz kadar kadın, erkek ve çocuk olmalıydı hapishanenin önünde iki şerif verandaya çıktığında ve bizimkisi bir konuşma yaptığında, halktan yasaya saygı göstermelerini dileyerek ve kendisiyle Jefferson şerifinin zenciyi kısa sürecek ve âdil bir mahkemeye sokacaklarını söyleyerek; sonra kalabalıktan biri seslendi, 'Adilmiş, laf. O beyaz kadına karşı yaptığı âdil miydi?' O zaman hep birden bağırdılar, sokularak, sanki şeriflere değil de ölen kadına sesleniyorlarmışcasına. Ama şerif konuşmaya devam etti, seçildiği gün karşılarında bunun için yemin ettiğini ve yeminine sadık kalmaya çalıştığını anlattı. 'Buradaki beyazlar gibi benim de hiçbir duygudaşlığım yok zenci katillere,' dedi. 'Ama böyle dav-

ranacağıma yemin ettim, ve bu yeminimi tutmak niyetindeyim. Bunu böylece bilesiniz.' Ve Halliday de oradaydı, ılımlı davranmak ve tatsızlık çıkarmamak isteyenlerin başında o geliyordu. 'Evet,' diye bağırdı biri; 'linç edilmesini istemezsin elbette. Ama bize bin dolar kazandırmayacak. Bin tane yanık kibrik kadar değeri yok bizim gözümüzde.' O zaman şerif hemen atıldı: 'Ne olur Halliday onun ölmesini istemiyorsa? Hepimiz aynı şeyi istemiyor muyuz? Ödülü alacak olan bura yerlilerinden biri: Para burada, Mottstown'da harcanacak. Düşünün bir kere Jefferson'dan biri kazansa ne olacaktı. Doğru değil mi, arkadaşlar? Akla yakın değil mi bu?' Sesi pek küçük çıkıyordu, oyuncak bebek sesi gibi, insanların kulaklarına değil de yarı karar vermiş kafalarına karşı konuşan bir adamın sesi gibi.

«Her neyse, buna akılları yatar gibi oldu, parayı harcayacak kimse Halliday olacak olduktan sonra Mottstown'un o bin dolardan bir metelik hayır görmeyeceğini herkes bildiği halde. Ama bu lâf işe yaradı. İnsanlar tuhaf oluyor. Bir düşünceye ya da herhangi bir şeyi yapmaya kapılamazlar yeni bir sebep bulamadıkça. Ve sonra yeni bir sebep bulunca, hemen değişiverirler zaten. Onun için büsbütün değiştirmediler fikirlerini; sanki biraz önce kalabalık dışardan içeriye doğru birikirken şimdi içerden dışarıya doğru birikmeye başlamıştı. Şerifler de biliyordu bunu, pek fazla sürmeyebileceğini de bildikleri gibi, çünkü hemen hapishaneye girip sonra hemen çıktılar, girmeleriyle çıkmaları bir oldu, zenci aralarındaydı ve arkalarında beş altı şerif yardımcısı vardı. Herhalde onu tam hapishane kapısının arkasında hazır tutuyorlardı, çünkü girmeleriyle çıkmaları bir oldu, aralarında zenci suratı kana bulanmış ve bilekleri kelepçeyle Jefferson şerifine bağlı; ve bütün herkes şöyle bir iç çekti, 'Ahhhhhhhhhh.'

«Sokakta şöyle bir yol açtılar, yolun ucunda ilk Jefferson otomobili motoru çalışır durumda bekliyordu ve volanın başında da biri hazır bekliyordu, ve şerifler de hiç sallanmadan oraya doğru geliyorlardı, o yeniden geldiği zaman, kadın, Mrs. Hines. Kalabalığı iteleyerek geliyordu. O kadar kısa boyluydu ki insan yalnız ağır ağır ilerleyen tüyünü görebiliyordu, yolda bir şey olmasa bile fazla hızlı ilerleyemeyecek bir şey gibiydi, ve

kimsenin durduramayacağı, bir traktör gibi. Herkesi iteleyip halkın açtığı yola çıktı, aralarında zenciyle iki şerifin burnunun dibinde durdu, öyle ki üstüne basıp geçmemek için durmak zorunda kaldılar. Yüzü kocaman bir sıva külçesi gibiydi ve şapkası da yana doğru kaykıldığı için tüy suratının önünde sallanıyordu ve görebilmek için tüyü geriye itti. Ama bir şey yapmadı. Sadece bir dakika alıkoydu onları orada durup zenciye bakarken. Tek kelime söylemedi, sanki bütün istediği buymuş ve bunun için herkesi uğraştırıyormuş gibi, sanki bunun için giyinip kuşanıp kasabaya gelmişti: Zencinin suratına bir kere bakmak için. Çünkü dönüp yeniden tünel kazar gibi halkın arasına girdi, ve otomobiller zenciyi ve Jefferson polislerini alıp gittikten sonra ve herkes çevresine bakınmaya başladığında, ortada yoktu. Sonra herkes meydana gitti, ve Doc Amca da yoktu kadının oturtup beklemesini söylediği sandalyede. Ama bütün herkes dosdoğru meydana dönmedi. Daha bir sürüsü orada kaldı, hapishaneye bakarak sanki zencinin sadece gölgesi dışarı çıkmış gibi.

«Doc Amca'yı eve götürdü sandılar. Dollar'ın dükkânının önündeydi ve Dollar kadının nasıl kalabalığın önünde geldiğini anlattı. Anlattığına göre Doc Amca kımıldamamıştı, kadının bıraktığı sandalyede hipnotize edilmiş gibi oturuyordu hâlâ, kadın gelip omzuna dokununcaya kadar ve o zaman ayağa kalkmıştı ve ikisi birlikte gitmişlerdi. Dollar onları seyrederken. Ve Dollar dedi ki Doc Amca'nın suratına bakılırsa zaten hemen eve gitmesi gerekiyormuş.

«Ama kadın onu eve götürmedi. Bir süre sonra herkes gördü ki kadının onu bir yere götürmesi gerekmiyordu. Sanki ikisi de ayrı şeyi yapmak istiyorlardı. Aynı şeyi ama başka nedenlerden dolayı, ve sanki nedenlerin başka olduğunu ikisi de biliyordu ve içlerinden birinin istediği olursa, öbürü bundan hiç hoşlanmayacaktı. Sanki ikisi de söylemeden anlamışlardı bunu ve birbirlerini gözetliyorlardı, ve sanki ikisi de biliyordu yalnız kadının yola çıkma işini başaracak kadar aklı başında olduğunu.

«Salmon'ın kiralık otomobilini bulundurduğu garaja gittiler doğruca. Yalnız kadın konuştu. Jefferson'a gitmek istediklerini söyledi. Belki akıllarına bile gelmemişti Salmon'ın adam başı-

na yirmi beş sentten fazla isteyeceği, çünkü üç dolar deyince kadın bir daha sordu, kulaklarına inanamazmışçasına. 'Üç dolar,' dedi Salmon. 'Daha aşağısına götüremem.' Ve duruyorlardı orada ve Doc Amca hiç karışmıyordu, bekler gibi, onun bu işle bir ilgisi yokmuş gibi, aldırış etmesinin gerekmediğini biliyor gibi: Kadının yolunu bulacağını.

«'O kadar veremem,' dedi kadın.

«'Daha ucuza gidemezsin,' dedi Salmon. 'Ya da demiryoluyla gidersiniz. Adam başına elli iki sent alırlar.' Ama kadın yürümeye başlamıştı bile, Doc Amca da köpek gibi arkasından gidiyordu.

«Bunlar olurken saat dört falandı. Altıya kadar mahkeme avlusunda bir bankta otururken gördü onları herkes. Konuşmuyorlardı: Sanki biri öbürünün orada olduğunu bile bilmiyordu. Öylece yan yana oturdular, kadın yabanlık elbiseleriyle. Belki de hoşuna gidiyordu bu durum, cumartesi akşamı süslenip kasabaya inmek. Belki bu onun için başkalarına bütün gün Memphis'de olmak nasıl gelirse öyleydi.

«Saat altıyı vuruncaya kadar orada oturdular. Sonra kalktılar. Orada olup görenler adama tek kelime söylemediğini anlatıyorlar; hani iki kuş bir daldan aynı anda kalkar da insan anlayamaz hangisinin işaret verdiğini, işte öylece aynı zamanda kalktılar. Yürürken Doc Amca biraz arkada kalıyordu. Meydanı böylece geçip istasyon sokağına saptılar. Herkes biliyordu daha üç saat için tren olmadığını ve acaba gerçekten trenle bir yere mi gidecekler diye düşündüler, ama sonra ne yaptıklarını anlayınca daha bile fazla şaşırdılar. İstasyonun yanındaki küçük lokantaya gidip akşam yemeği yediler, Jefferson'a geldiklerinden beri lokantada yemek yemek şöyle dursun, sokakta bile bir arada görünmemiş oldukları halde. Ama kadın oraya götürdü onu: kasabada yerlerse, treni kaçıracaklarından korkuyorlardı belki de. Çünkü daha saat altı buçuk olmadan varmışlardı oraya, tezgâhtaki küçük taburelerden ikisine oturmuşlardı, kadının Doc Amca'ya hiç sormadan ısmarladığı şeyleri yiyorlardı. Kadın lokantadaki adama Jefferson trenini sordu ve o da trenin ikide kalktığını söyledi. 'Bu gece Jefferson'da epey hareket var,' dedi. 'Kasabada bir otomobil tutsanız, kırk

beş dakikada Jefferson'a varırsınız. İkiye kadar trende beklemeniz gerekmez.' Adam belki de onları yabancı sanmıştı; kadına kasabanın yolunu gösterdi.

«Ama kadın bir şey söylemedi ve yemeği bitirdiler ve kadın parayı ödedi, şemsiyesinin içinden çıkardığı düğümlü paçavradan teker teker beşlikler, onluklar saya saya, Doc Amca suratında o şaşkın uyurgezer ifadesiyle oturup beklerken. Sonra çıkıp gittiler, lokantacı sözünü dinleyip otomobil tutmak için kasabaya gideceklerini sanıyordu, ama arkalarından bakınca, rayları geçip istasyona doğru yürüdüklerini gördü. Önce seslenecek oldu, sonra vazgeçti. «Herhalde lâfını doğru anlamadım,» diye düşündü. «Belki de dokuzda güneye giden treni soruyorlardı.'

«Halk, serseriler falan gelip güney trenine bilet almaya başladıklarında, bekleme salonundaki sıralarda oturuyorlardı. Gişedeki adam, akşam yemeğinden sonra saat yedi buçukta geldiğinde bekleme salonunda bazı kimseler olduğunu fark ettiğini, ama kadın gişeye gelip Jefferson treninin kaçta kalktığını soruncaya kadar onun da orada olduğunu fark etmediğini anlattı. O sıra meşgulmüş, onun için şöyle bir bakıp 'yarın,' demiş yaptığı işi bırakmadan. Sonra, bir süre sonra, sanki bir şey ille de bak diye dürtmüş ve bakınca o toparlak suratın hâlâ kendisine baktığını ve o tüyün hâlâ pencereden göründüğünü görmüş, kadın demiş ki:

«'O trene iki bilet istiyorum.'

«'O tren sabah saat ikiye kadar kalkmaz,' demiş adam. Kadını o da tanımamış. 'Jefferson'a çabuk gitmek istiyorsanız, kasabaya gidip araba tutun. Kasabaya nereden gidildiğini biliyor musunuz?' Ama kadın durup duruyormuş orada, o düğümlü paçavradan çıkardığı metelikleri sayarak; o zaman tutup vermiş ona iki bileti ve pencereden dışarı bakınca Doc Amca'yı görmüş ve o zaman anlamış kadının kim olduğunu. Sonra orada oturmuşlar öylece ve tren gelip gitmiş ve onlar hâlâ orada oturuyorlarmış. Doc Amca hâlâ uykuda gibiymiş, uyuşturulmuş falan gibi. Sonra tren gitmiş, ama oradakilerin bazıları kasabaya dönmemişler. Orada kalıp arasıra pencereden içeri bakmışlar, ikide birde de içeri girip Doc Amca'yla karısının sırada otu-

ruşuna bakıyorlarmış, sonunda biletçi bekleme salonunun ışıklarını söndürünceye kadar.

«Oradakilerden bazıları bundan sonra bile kalmışlar. Pencereden bakınca, karanlıkta oturduklarını görüyorlarmış. Belki tüyü görüyorlardı ya da Doc Amca'nın kafasının beyazlığını. Derken Doc Amca uyanmaya başlamış. Nerede olduğuna ya da olmak istemediği bir yerde olduğuna şaşırmış gibi bir hali yokmuş. Sadece uyanmış, sanki epeydir gevşemiş de, artık yeniden canlanma zamanı gelmiş gibi. Kadının ona, 'hişşşşşşşt. Hişşşşşşş,' dediğini işitiyorlarmış, sonra adamın sesi yükseliyormuş. Biletçi ışıkları yakıp iki treninin geldiğini söylediğinde hâlâ orada oturuyorlarmış, kadın, 'hişşşşşşşt. Hişşşşşşşt,' diyormuş çocuk susturur gibi ve Doc Amca da bar bar bağırıyormuş, 'orospuluk ve menfurluk. Menfurluk ve orospuluk.'»

16

Kapıyı vurup cevap alamayınca, Byron verandadan iniyor ve evin arkasına gidip küçük, kapalı arka bahçeye giriyor. Hemen görüyor sandalyeyi dut ağacının altında. Açılır kapanır, oturulacak yeri bezden bir sandalye bu, yamalı ve solgun ve o kadar uzun zamandır Hightower'ın gövdesinin biçimine göre sarkmış ki, şimdi boş olduğu zaman bile, sahibinin tombul biçimsizliğini hâlâ kucaklar gibi; yaklaşırken, Byron kullanılmamayı ve sırtüstü yatmayı ve dünyadan uzak pejmürdeliği hatırlatan dilsiz sandalyenin, adamın kendisinin gerek simgesi ve gerekse varlığı olduğunu düşünüyor, üst dudağını hafifçe kaldırarak, düşünerek *Gene? O kadar rahatsız ettim ki onu, o bile artık anlar rahatsız etmenin bir şey olmadığını. Ve pazar günü gene. Ama zaten herhalde pazar günü de ondan öc almak isterdi, insanlar öyle bir şekilde icat etmişler ki pazar gününü.*

Sandalyeye arkadan sokulup yukarıdan bakıyor. Hightower uyuyor. Beyaz gömleğin (şimdiki temiz ve yeni) eskimiş siyah pantolondan bir balon gibi çıktığı şişkin göbeğinin üstünde açık bir kitap, ters çevrilmiş olarak yatıyor. Kitabın üzerinde Hightower'in elleri kavuşmuş, rahat, iyi, neredeyse papanın elleri gibi. Gömleği eski moda, göğsü kırmalı, ama dikkatsizce ütülenmiş ve yakalığı; yok. Ağzı açık, tombul et lekeli alt dişlerin göründüğü yuvarlak boşluktan ve yaşlılığın, yılların yenilgisinin değiştiremediği tek yeri olan hâlâ güzel burnundan aşağı doğru sarkıyor. Bilinçsiz yüze bakarken, yıkık bir kalenin üstünde unutulmuş bir bayrak gibi, yenilginin perişanlığı üstünde kalan gurur ve cesarete tutunurmuş gibi duran burundan

adamın bütün gövdesi kaçıyormuş gibi geliyor Byron'a. Gene ışık, dut yapraklarının ötesindeki gökyüzünün yansısı, gözlük camlarının üstünde ışıyıp parlıyor, onun için Byron anlayamıyor Hightower'ın gözkapaklarının tam ne zaman açıldığını. Yalnız ağzının kapandığını görüyor ve kavuşmuş eller kıpırdıyor Hightower doğrulurken. «Evet,» diyor; «evet? Kim — Ha, Byron.»

Byron yukarıdan bakıyor ona, yüzü oldukça ciddî. Ama duygudaş değil artık. Hiçbir şey değil: Yalnız oldukça ciddî ve oldukça kararlı. Konuşuyor, sesinin tonu hiç değişmeden: «Dün yakaladılar. Cinayeti işitmediğiniz gibi, bunu da işitmemişinizdir herhalde.»

«Yakaladılar?»

«Christmas'ı. Mottstown'da. Kasabaya gelmiş, işittiğim kadarıyla ve biri tanıyıncaya kadar sokakta durmuş öyle.»

«Yakaladılar.» Hightower, şimdi sandalyede dik oturuyor. «Bana bunu söylemeye mi geldin — yani şey mi yaptılar?..»

«Hayır. Daha kimse bir şey yapmadı. Daha ölmedi. Hapishanede. Bir şeyi yok.»

«Bir şeyi yok. Bir şeyi yok diyorsun. Byron Bunch bir şeyi yok diyor — Byron Bunch, kadının âşığının arkadaşını bin dolara satmasına yardım etti ve Byron Bunch bir şeyi yok diyor. Kadını çocuğunun babasından sakladı, şu, öbür — öbür âşığı diyebilir miyim, Byron? Bunu söyleyebilir miyim? Byron Bunch saklamak istiyor diye, doğrudan kaçınmalı mıyım?»

«Bir şey, herkes dedikodusunu yapıyor diye doğru olursa, demek bu da doğruymuş. Hele ikisini birden hapise tıktırdığımı öğrendikleri zaman.»

«İkisini de?»

«Brown'u da. Brown'un ne o cinayeti işlemeyi, ne de işlenmesine yardım etmeyi beceremediği gibi, ne cinayet işleyen adamı bulmayı, ne de bulunmasında yardımcı olmayı becerebileceğini artık herkes anladı galiba. Ama Byron Bunch'ın onu hapise tıktırdığını söyleyebilirler hepsi de.»

«Ha, evet.» Hightower'in sesi biraz titrek, yüksek ve zayıf. «Byron Bunch, kamu yararının ve ahlâkının koruyucusu. Armağanlar kazanan, çünkü artık dengi olmayan karısına — Bunu söyleyeyim mi? Byron'u burada da okuyayım mı?» Sonra

ağlamaya başlıyor, sarkan sandalyesinde kocaman ve gevşek otururken. «Böyle demek istemedim. Anlarsın demek istemediğimi. Ama beni uğraştırmak, beni üzmek doğru değil, çünkü ben — ben kendime ayrı kalmayı öğrettim — onlar bana ayrı kalmayı öğretti — Bunun benim başıma gelmesi, yaşlılığımda gelmesi ve onların yargısına alıştıktan sonra—» Bundan önce, bir kere Byron onu, yüzünden gözyaşı gibi ter akarken görmüştü; şimdi gözyaşlarının pörsük yanaklardan ter gibi aktığını görüyor.

«Biliyorum. Kötü bir şey. Sizi üzmek kötü bir şey. Bilemedim. Bilemedim, başlangıcında. Yoksa böyle yapmazdım... Ama siz Tanrı adamısınız. Bundan kaçamazsınız.»

«Ben Tanrı adamı değilim. Ve kendi isteğimle de değil. Bunu unutma. Artık Tanrı adamı olmamaya ben karar vermedim. Senin ve o kadın ve o hapishanede olan ve bana yaptıkları gibi, ona da sövmek ve kötülük etmek için onu oraya koyanlar ve aynı Tanrı tarafından yaratılan ve onları yaptıkları şeyi yapmaya iten ve sonra da bunu yaptıkları için, dönüp onları parçalayanların çağından da fazla istemiyle oldu bu. Benim isteğimle değil. Bunu unutma.»

«Biliyorum. Çünkü insana pek o kadar fazla seçme hakkı verilmez. Siz seçmenizi bundan önce yapmıştınız.» Hightower ona bakıyor. «Daha ben doğmadan size seçme hakkı verildi ve daha ben ya da o ya da öbürü doğmadan siz bu hakkı kullandınız. Buydu seçtiğiniz. Ve iyiler de kötüler gibi buna katlanmak zorunda kalacaklardır herhalde. O kadın gibi, öbürü gibi, benim gibi. Ve öbürleri gibi, o öbür kadın gibi.»

«O öbür kadın mı? Bir başka kadın mı var? Elli yıl sonra, iki kayıp kadın huzurumu mu kaçıracak, Byron?»

«Bu ikincisi kayıp değil artık. Otuz yıldır kayıpmış. Ama artık bulundu. Büyükannesiymiş.»

«Kimin büyükannesi?»

«Christmas'ın.» diyor Byron.

Bekleyerek, karanlık çalışma odasının penceresinden sokağı ve bahçe kapısını seyrederken, Hightower yeni başlamakta olan musikiyi işitiyor. Bunu beklediğinin farkında değil, her çarşamba ve pazar gecesi, karanlık pencerede oturarak, baş-

lamasını beklediğini. Neredeyse saniyesi saniyesine biliyor ne zaman işitmeye başlayacağını, hiç saate bakmadan. Ne cep saati, ne de duvar saati kullanmıyor, yirmi beş yıldır ikisine de gerek duymadı. Mekanik zamandan kopmuş olarak yaşıyor. Ama işte bundan dolayı hiç şaşırmıyor zamanını. Gerçek dünyadaki ölü hayatının bir zamanlar yönetildiği ve düzenlendiği belirli anların birkaç billurlaşmasını hiç istemeden bilinçaltından çıkanyor sanki. Saate hiç bakmadan hemen biliyordu pazar sabah töreniyle pazar akşam töreni ve çarşamba gecesi dua töreninin başlangıç ve bitiş anları arasındaki herhangi bir anda eski hayatında nerede olduğunu ve ne yaptığını; tam ne zaman hesapladığı sonuca vardığını. Onun için alacakaranlık daha iyice solmadan kendi kendine konuşuyor *Şimdi toplanıyorlar, sokaklardan ağır ağır yürüyerek içeri giriyorlar, selâmlaşarak: gruplar, çiftler, tek olanlar. Kilisenin içinde havadan sudan konuşuyorlar. kısık seslerle, hanımlar hiç susmadan ve biraz hışırtılı yelpazeleriyle, yoldan geçen arkadaşlarına başlarıyla selâm vererek. Miss Carruthers* (Onun zamanında org çalan kadındı ve öleli neredeyse yirmi yıl oluyor) *aralarında; birazdan kalkıp orgun başına oturacak* pazar akşamının dua toplantısını. Hayatı boyunca ona insan en çok bu saatte, haftanın yedi günü içinde, en çok bu saatte Tanrı'ya yaklaşırmış gibi gelirdi. Bütün kilise toplantıları arasında ancak bu sırada, kilisenin vaadi ve amacı olan o huzur bulunurdu. Kafa ve yürek o zaman annırdı, annabilirse: Hafta ve haftanın felâketleri sabah töreninin sert ve resmî gürültüsünde biter ve toparlanır ve kefareti ödenirdi; ertesi hafta ve felâketleri henüz doğmadan, yürek artık biraz durulurdu inancın ve umudun serin yumuşak esintisinin altında.

Karanlık pencerede otururken onlan görür gibi oluyor *Şimdi toplanıyorlar, kapıdan giriyorlar. Şimdi neredeyse hepsi orada* Ve sonra, «şimdi. Şimdi.» demeye başlıyor, öne doğru biraz eğilerek ve sonra, sanki işaretini beklermişçesine, musiki başlıyor. Orgun sesi yaz gecesinde dolgun ve çınlayarak geliyor, sesler kaynaşmış, tok, o düşkünlük ve yücelik niteliğiyle, sanki serbestleşen sesler, çarmıhlanma biçim ve tavırlarına giriyorlarmışcasına, coşkun, ağırbaşlı ve derin ortam hacim için-

de. Ama gene de musikide sert ve amansız bir nitelik var, bilinçli ve tutkulu olmaktan çok, kurban keser gibi, yalvararak, isteyerek, sevgi değil, hayat değil, bunu başkalarına yasak ederek, dolgun seslerle ölümü isteyerek, ölüm bir armağanmış gibi, bütün Protestan musikisinde olduğu üzere. Sanki bunu kabul edenler ve bunu övmek için şarkı söyleyenler, musikinin övdüğü ve simgelediği şey tarafından oldukları gibi yapıldıkları için, onları öyle yapan şeyden övgü yoluyla öç alıyorlardı. Dinlerken, musikinin içinde kendi tarihini, kendi yurdunu, kendi çevrelenmiş kanını işitir gibi oluyor; aralarında doğduğu ve aralarında yaşadığı ve ne zevki, ne de felâketi ve ne de her ikisinden kurtuluşu kavgasız gürültüsüz kabul edemeyen kimseler. Görünüşe bakılırsa hiç katlanamazlar zevke, coşkunluğa: Bundan kaçışları da sertliktir, içki ve kavga ve duadır; felâket bir de, tıpatıp ve görünüşte kaçınılmaz olan sertlik. *Ve onun için din niçin onları kendilerini ve birbirlerini çarmıha germeye itmesin?* diye düşünüyor. Sanki musikinin içinde, ertesi sabah yapmaları gerektiğini bildikleri şeyin ilânı ve adanması varmış gibi geliyor ona. Sanki geçen hafta bir sel gibi akmış ve yarın başlayacak olan ertesi hafta gayya kuyusuymuş gibi ve şimdi çavlanın ucunda sel bir tek kaynaşmış ve dolgun ve haşin çığlık atıyor, kendini haklı göstermek için değil de, kendi atılışından önce son bir ölgün selâm vermek için ve herhangi bir tanrıya da değil de, parmaklıklı hücresinden onları ve öbür iki kiliseyi işitebilen ve çarmıha gerilmesinde onların da haçlarını yükseltecekleri mahkûm adam için. «Ve sevinerek yapacaklar,» diyor, karanlık pencerede. Önceden uyaran, gülmekten bile daha korkunç bir şeyle ağzının ve çene kaslarının gerildiğini duyuyor. «Çünkü ona acımak, kendilerinden kuşkulandıklarını ve kendilerinin de acıma umduklarını ve ona ihtiyaç duyduklarını kabul etmek olacak. Sevinerek, sevinerek yapacaklar. Onun için bu kadar korkunç, korkunç, korkunç.» Sonra, öne eğilerek, üç kişinin yaklaşıp bahçe kapısından içeri girdiğini görüyor, şimdi gölgeler arasında, sokak lâmbasına karşı, yalnız siluetleri görünüyor. Byron'u hemen tanıdığı için arkasından gelen iki kişiye bakıyor. Bir erkekle bir kadın olduklarını biliyor, ama birisindeki eteklik olmasa, ikisi de birbirinin aynı:

Aynı boyda ve herhangi bir erkek ya da kadınınkinin iki katı olan bir ende, iki ayı gibi. Daha önlemeye hazırlanamadan gülmeye başlıyor. «Bir de Byron başına bir mendil sarsaydı ve küpeler,» diye düşünüyor, gülerek ve gülerek, ses çıkarmadan, Byron kapıyı vurduğu zaman gidip açmak için gülmeyi durdurmaya hazırlanarak.

Byron onları çalışma odasına sokuyor — büsbütün hareketsiz suratlı, mor elbiseli ve başında tüyüyle elinde şemsiyesi olan tıknaz bir kadın ve inanılmaz derecede kirli ve görünüşte inanılmaz derecede yaşlı bir adam, tütün lekeli bir keçi sakalı ve deli gözleriyle. Sıkılarak değil, ama kuklamsı bir havayla giriyorlar odaya, sanki iyi uydurulmuş yaylarla yönetiliyorlarmış gibi. İkisinin arasında kadın daha güvenli ya da hiç değilse daha bilinçli görünüyor. Sanki bütün donuk ve mekanik bir şekilde kıpırdayan süredururluğuna karşın, belirli bir amaç ya da hiç değilse belirsiz bir umutla gelmiş gibi. Ama Hightower hemen anlıyor adamın aşağı yukarı komada olduğunu, nerede bulunduğunu bilmiyor ve hiç aldırış etmiyormuşçasına, ama gene de gizli ve patlayıcı bir havayla, aynı anda hem kendinden geçmiş, hem de uyanık.

«İşte,» diyor Byron hafif bir sesle. «Mrs. Hines burada.»

Orada duruyorlar, kımıldamadan: Kadın, uzun bir yolculuğun sonuna ulaşmış ve şimdi değişik bir çevrede, değişik suratlar arasındaymış gibi bekliyor, sessiz buzul gibi, taştan oyulmuş ve boyanmış bir şey gibi ve durgun, kendinden geçmiş, ama gizliden gizliye öfkeli ve kirli yaşlı adam. Sanki ikisi de hiç bakmadılar Hightower'a, merakla ya da meraksız. Sandalye gösteriyor. Byron, kadını sandalyeye götürüyor ve kadın, dikkatli bir şekilde oturuyor, şemsiyeyi sımsıkı tutarak. Adam hemen oturuyor. Hightower, masanın ötesindeki sandalyesine geçiyor. «Benimle ne konuşmak istiyormuş?» diyor.

Kadın kımıldamıyor. Görünüşe bakılırsa hiç işitmiyor. Verilen bir söz üzerine yorucu bir yolculuğa giriştikten sonra, artık her şeyi seren ve bekleyen biri gibi. «İşte bu adam,» diyor Byron. «Rahip Hightower. Anlatın ona. Bilmesini istediğiniz şeyi anlatın.» Byron konuşurken kadın ona bakıyor, yüzü olduk-

ça boş. Bu yüzün ardında konuşamamak varsa, konuşmak yüzün kendi hareketsizliği tarafından sıfıra indiriliyor: umut ya da istek varsa, ne umut, ne de istek görünüyor. «Anlatın ona,» diyor Byron. «Niçin geldiğinizi anlatın. Jefferson'a niçin geldiğinizi.»

«Çünkü—» diyor kadın. Sesi birdenbire ve kalın, neredeyse sert, ama yüksek değil. Sanki konuşunca bu kadar ses çıkaracağını ummamış gibi; sanki kendi sesine şaşmış gibi durakl ıyor şaşkınlık içinde, iki suratın birinden ötekine bakarak.

«Anlatın bana,» diyor Hightower. «Anlatmaya çalışın.»

«Çünkü ben...» Gene susuyor sesi, sertçe ölüyor hâlâ yükselmemiş olduğu halde, kendi kendine şaşmaktan susmuşçasına. Sanki bu iki kelime, sesinin aşamayacağı iki engelmiş gibi; kadının bu kelimelerin arkasından dolanmak için kendini zorladığını görebiliyorlar neredeyse. «Yürüdüğü zamanları hiç göremedim,» diyor. «Otuz yıldır hiç görmedim. Kendi ayakları üstünde yürürken ya da adını söylerken—»

«Orospuluk ve menfurluk,» diyor adam birdenbire. Sesi yüksek, tiz, güçlü. «Orospuluk ve menfurluk.» Sonra susuyor. Dolaysız ve düşümsü durumundan bu üç kelimeyi sinir bozucu ve peygamberce bir ansızlıkla bağırıveriyor ve hepsi bu kadar. Hightower ona bakıyor, sonra da Byron'a. Byron hafif sesle anlatıyor:

«Christmas bunların kızının çocuğu. O—» başının hafif bir hareketiyle yaşlı adamı gösteriyor, adam parlak, çılgınca yalazlı bakışıyla Hightower'ı süzüyor şimdi — «çocuğu doğar doğmaz alıp bir yere götürmüş. Ne yaptığını kadın bilmiyor. Hayatta olup olmadığını bile bilmiyormuş—»

Yaşlı adam gene sözünü kesiyor, o korkutucu ansızlığıyla. Ama bu keresinde bağırmıyor: Sesi şimdi Byron'unki kadar durgun ve mantıklı. Açık seçik konuşuyor, yalnız biraz kesik: «Evet. Koca Doc Hines onu aldı. Tanrı koca Doc Hines'a fırsat tanıdı, onun için koca Doc Hines da Tanrı'ya fırsat tanıdı. Böylece küçük çocukların ağızlarından Tanrı kendi istemini kullandı. Küçük çocuklar ona bağırdılar, 'zenci. Zenci,' diye Tanrı'ya ve insana işittirerek, Tanrı'nın istemini göstererek. Ve koca Doc Hines Tanrı'ya dedi ki, 'ama bu yetmez. Çocuklar birbirlerine

zenciden kötü şeyler de söylerler,' ve Tanrı dedi ki, 'sen bekle ve gözetle, çünkü bu dünyanın pisliği ve orospuluğuyla uğraşacak zamanım yok. Onun üzerine işareti koydum ve şimdi bilgiyi de koyacağım. Ve seni de, benim irademi koruyasın ve yerine getiresin diye koydum. İrademi yerine getirmek senin işin.'» Sesi susuyor; tonu hiç alçalmıyor. Sesi duruyor sadece, tıpkı bir gramofon plağından iğnenin, plağı dinlemeyen biri tarafından kaldırılması gibi. Hightower gözlerini ondan Byron'a çeviriyor, onun da gözleri yalazlı.

«Bu da nesi? Bu da nesi?» diyor.

«Yalnız kadını buraya getirmek istedim,» diyor Byron. «Ama adamı bırakacak yer yoktu. Kadın ona, göz kulak olması gerektiğini söylüyor. Dün Mottstown'da halkı ayaklandırıp onu linç ettirmeye çalışıyormuş, daha ne suç işlediğini bile öğrenmeden.»

«Linç ettirmek mi?» diyor Hightower. «Kendi torununu mu?»

«Kadın öyle diyor,» diyor Byron tekdüze sesiyle. «Buraya bu iş için gelmiş. Kadın da onu bundan alıkoymak için gelmek zorunda kalmış.»

Kadın gene konuşuyor. Söylenenleri belki de dinledi. Ama yüzünde, içeri girdiği zamankinden fazla bir ifade yok; yüzü anlamsız, gene o ölü sesiyle konuşuyor, neredeyse adam kadar birdenbire. «Elli yıldır böyle. Elli yıldan fazla zamandır, ama elli yıldır ben çekiyorum. Milly'nin doğduğu gece bile hapisteydi, dövüştüğü için. İşte ben bütün bunlara katlandım. Başkalarından ufak olduğu için, herkes ona tepeden baktığı için dövüşmek zorunda olduğunu söylüyordu. Gururu ve kibiriydi bu. Ama bütün bunların, şeytan içinde olduğu için olduğunu söyledim. Ve dedim ki, bir gün şeytan karşısına çıkacak, ama o bunu çok geç anlayacak ve şeytan diyecek ki, 'Eupheus Hines, vergimi toplamaya geldim.' Böyle dedim ona, Milly'nin doğduğunun ertesi günü ve ben daha kendimi toparlayamamışken ve o da, o gün yeni çıkmıştı hapisten. Öyle dedim ona: Tanrı'nın işaret verdiğini ve uyardığını: Kızının doğduğu saat ve dakikada onun hapiste olmasının, Tanrı'nın onu kızını yetiştirmeye yeterli saymadığının bir işareti olduğunu. O kasabanın üzerinde Tanrı'nın işareti (makasçıydı o zamanlar, demiryolunda) ona

kötülükten başka bir şey getirmiyordu. O zaman, o da bunu böyle aldı, bir işaretti çünkü ve o zaman şehirlerden uzaklaştık ve bir süre sonra bıçkıevinde ustabaşı oldu, durumu iyiydi, çünkü içindeki şeytanı haklı göstermek ve bağışlatmak için, Tanrı'nın adını boşuna anmaya başlamamıştı. Onun için, o gece Lem Bush'un arabası sirkten dönerken evin önünden geçtiğinde Milly'yi bırakmak için durmayınca, Eupheus eve dönüp eşyaları çekmeceden fırlatınca tabancayı bulmak için, ben dedim ki, 'Eupheus, şeytan dürtüyor seni. Milly'nin iyiliği için yapmıyorsun bunu,' o da dedi ki, 'şeytan olsun olmasın. Şeytan olsun olmasın.' ve eliyle vurdu bana ve ben de yatağa serilip onu seyrettim—» Susuyor. Ama onun susuşunda ses alçalıyor, plağın yarısında makina durmuş gibi. Hightower, gene aynı şaşkın yüzle bakışlarını ondan Byron'a çeviriyor.

«Ben de böyle duydum,» diyor Byron. «Ne olduğunu doğru dürüst anlayamadım ben de ilk önceleri. Ustabaşısı olduğu bir bıçkı fabrikasında oturuyorlarmış, Arkansas'da. Kız, o zaman on sekiz yaşlarındaymış. Bir gece kasabaya giden bir sirk, fabrikanın yanından geçmiş. Aralık ayında olduğu için çok yağmur yağmışmış ve arabalardan biri fabrika yakınlarında bir köprüden geçerken köprü çökmüş, adamlar da arabayı çıkaracak halat takımı almak için gelip uyandırmışlar—»

«Tanrı karı etinden iğrendiği için,» diye birdenbire haykırıyor yaşlı adam. Sonra sesi kesiliyor, alçalıyor; sanki sadece dikkat topluyormuş gibi. Sonra çabuk çabuk konuşuyor yeniden, tonu normal, belirsiz, aşırı, kendini gene üçüncü şahısla anlatıyor. «Anladı. Koca Doc Hines anladı. Tanrı'nın iğrendiğinin kara işaretini görmüştü üstünde, elbiselerinin altında. Onun için gidip yağmurluğunu giyip ve feneri yakıp geri geldiğinde, kız kapıdaydı bile, onun da üzerinde yağmurluğu vardı ve o dedi ki, 'sen git yatağına yat,' ve kız dedi ki, 'ben de gitmek istiyorum,' ve o dedi ki, 'şu odaya gir bakayım,' ve kız girdi ve indi ve fabrikadan takımları aldı ve arabayı kurtardı. Güneş doğana dek çalıştı, kızın Tanrı'nın kendisine vermiş olduğu babanın buyruğuna uymuş olacağını sanarak. Ama anlamalıydı. Tanrı'nın karı etinden iğrendiğini bilmeliydi; Tanrı'nın gözünde zaten batağa batmış olan o orospuluk ve menfurluk biçimini

tanımalıydı. Koca Doc Hines'a Meksikalı olduğunu söylüyordu herif, yutturacağım sanarak. Ama koca Doc Hines onun suratında Yüce Tanrı'nın kara lânetini görebiliyordu. Diyordu ki ona—»

«Ne?» diyor Hightower. Yüksek sesle konuşuyor, sanki öbürünün sesini, kendi sesinin hacmiyle bastırmayı umuyormuşçasına. «Bu da nesi?»

«Sirkten biriymiş,» diyor Byron. «Kız babasına, adamın Meksikalı olduğunu söylemiş, babası yakaladığı zaman. Belki de adam kıza öyle demiştir. Ama o» —gene yaşlı adamı gösteriyor— «nereden anlamışsa, adamda zenci kanı olduğunu anlamış. Belki de sirktekiler söylemişlerdir. Kim bilir. Nasıl öğrendiğini hiç anlatmadı, sanki bu bir şey değiştirmezmiş gibi. Ve herhalde değiştirmezdi de, ertesi geceden sonra.»

«Ertesi gece?»

«Herhalde sirkin yolda kaldığı o gece dışarı kaçmış olacak. Babası öyle anlatıyor. Her neyse, adamın davranışı da öyle zaten ve kız kaçmamış olsaydı ve o da bilmemiş olsaydı zaten yapmazdı yaptığı şeyi. Çünkü ertesi gün kız, bazı komşularla birlikte sirke gitmiş. Adam izin vermiş o zaman, çünkü bir gece önce kaçtığını bilmiyormuş. Komşunun arabasına binerken üstünde yabanlık elbiseleri olduğu halde şüphelenmemiş gene. Ama o gece arabayı bekliyormuş, araba geldiğinde, onu dinliyormuş, ama araba yoldan gelmiş ve evin önünden geçiyormuş sanki durup onu indirmeyecekmiş gibi. Ve dışarı fırlayıp seslenmiş ve komşu arabayı durdurmuş ve içinde kız yokmuş. Komşusu ona, kızı sirkte bıraktığını anlatmış, altı mil ötede oturan bir başka kızın yanında geçirecekmiş geceyi ve komşusu şaşmış nasıl oluyor da Hines bunu bilmiyor diye, çünkü kız arabaya binerken yanında bavulu varmış. Hines görmemiş bavulu. Ve kadın—» Bu keresinde taşyüzlü kadını gösteriyor; kadın belki dinliyor, belki de dinlemiyor anlattıklarını — «adamı yönetenin şeytan olduğunu söylüyor. O zaman, kızın nerede olduğunu bilemezmiş, ama gene de eve girip tabancasını almış ve kadını da yatağa yıkmış durdurmak isteyince ve atını eyerleyip yola düşmüş. Ve diyor ki, kadın bulabileceği tek kestirme yolu bulmuş, yarım düzine yol içinden onlara yetişebileceği tek

kestirmeyi seçmiş. Ama onların hangi yoldan gittiklerini de hiçbir şekilde biliyor olamazmış. Ama bulmuş. Sanki nerede bulacağını başından beri biliyormuş gibi bulmuş onları, sanki kızının Meksikalı olduğunu söylediği adamla orada buluşmak için anlaşmışlar gibi. Sanki biliyormuş gibi. Ortalık kapkaranlıkmış ve arabaya yetiştiği zaman bile, aradığı arabanın o olup olmadığını anlayamazmış. Ama düşmüş arabanın ardına, o gece gördüğü tek arabanın. Atını arabanın sağından sürüp eğilmiş, hâlâ karanlıkta ve tek kelime söylemeden ve atını durdurmadan, bir yabancı ya da bir komşu olup olmadığını anlayamayacağı adamı kavramış. Tek eliyle adamı yakalamış ve öbürüyle tabancayı dayamış ve vurup öldürmüş ve atın terkisinde geri getirmiş kızını. Arabayla adamı orada, yolda bırakmış. Gene yağmur yağıyormuş ayrıca.»

Susuyor. Hemen kadın başlıyor konuşmaya, sanki kaskatı bir sabırsızlıkla beklermişçesine Byron'un susmasını. Aynı ölgün, düz sesle konuşuyor: Tekdüze kıta ve karşı-kıtalarla konuşan iki ses: İki gövdesiz ses, düş görürcesine anlatıyor boyutu olmayan bir yörede kanı olmayan kişilerin yaptığı işleri: «Yatakta yattım ve dışarı çıktığını işittim ve sonra atın ahırdan gelip eve geçtiğini işittim, daha o zaman bile dörtnala gidiyordu. Ve soyunmadan yattım orada, lâmbaya bakarak. Gaz azalıyordu ve bir süre sonra, kalkıp mutfağa götürdüm ve doldurdum ve fitilini temizledim ve sonra soyunup yattım, lâmba yanarken. Hâlâ yağmur yağıyordu ve hava da soğuktu ve derken atın verandanın yanında durduğunu işittim ve kalkıp şalımı aldım ve eve girdiklerini işittim. Eupheus'un ve sonra Milly'nin ayak seslerini işittim ve avludan kapıya geldiler ve Milly durdu orada yüzünde ve saçında yağmurla ve yeni elbiseleri çamura bulanmış ve gözleri kapalı ve sonra Eupheus vurdu ona ve yere düştü ve orada yattı kaldı ve yüzü de hiç değişmedi yere düşünce. Ve Eupheus da kapıda ıslak ve çamur içinde duruyordu ve dedi ki, 'şeytanca işler yaptığımı söylüyordun. İşte, sana şeytanın bıraktığı ürünü getirdim. Sor şuna bakalım içinde ne saklıyor? Sor şuna.' Ve o kadar yorgundum ki ve soğuktu da ve dedim ki, 'ne oldu?' ve dedi ki o da, 'git oraya da çamura bak, o zaman görürsün. Meksikalı olduğunu söyle-

yip aldattı belki, bunu. Ama beni aldatamadı. Ve bunu da aldatmadı. Aldatması gerekmiyordu. Çünkü bir gün şeytanın gelip benden vergisini isteyeceğini söylemiştin. İşte, istedi. Karım bana bir orospu doğurdu. Ama hiç değilse vergiyi toplamak zamanında elinden geleni yaptı. Bana doğru yolu gösterdi ve tabancayı titremeden tuttu.'

«İşte onun için bazı düşünürdüm şeytanın nasıl Tanrı'yı yendiğini. Çünkü Milly'nin çocuğu olacağını anladık ve Eupheus çocuğu öldürecek bir doktor aramaya başladı. Bulacağına inanıyordum ve bazen böylesinin daha iyi olacağını düşünüyordum, madem insan erkek ya da kadın yeryüzünde yaşayacaktı. Ve bazen bulsun istiyordum, o kadar yorulmuştum, çünkü mahkeme bitinceye kadar ve sonra sirk sahibi de gelmiş, adamın gerçekten Meksikalı değil, yarı zenci olduğunu söylemişti, Eupheus'un hep söylediği gibi, sanki şeytan anlatmıştı Eupheus'a zenci olduğunu. Ve Eupheus, gene tabancayı alıp bir doktor bulacağını ya da doktoru öldüreceğini söylüyordu ve gidiyor ve gidince bir hafta dönmüyordu ve konu komşu herkes biliyordu ve ben de yalvarıyordum Eupheus'a taşınalım diye, çünkü zenci olduğunu söyleyen bir tek o sirk sahibi vardı ve belki o da iyi bilmiyordu, hem sonra o da gitmişti artık ve herhalde bir daha hiç suratını görmeyecektik. Ama Eupheus o tabancayla, yapacak bir doktor arayarak. Sonra gene hapse girdiğini işittim; doktor aradığı çeşitli yerlerde kiliseye ya da dua toplantılarına gidiyormuş ve bir gece dua toplantısı sırasında kalkıp kürsüye çıkmış ve kendisi vaaz vermeye başlamış, zencilere söverek, beyazların çıkıp hepsini öldürmelerini söyleyerek ve kilisedeki insanlar onu susturup kürsüden indirmişler ve o da onlara tabanca çekmiş, orada kilisede, sonunda polis gelip tutuklamış onu ve bir süre deli gibiydi. Ve bir başka kasabada bir doktoru dövüp yakalanmadan kaçtığını öğrendiler. Onun için hapisten çıkıp eve döndüğünde Milly'nin zamanı gelmişti. Ve o zaman sandım ki, artık vazgeçmişti, Tanrı'nın böyle istediğini görmüştü sonunda, çünkü evde sessizdi ve bir gün Milly'yle benim hazırlayıp ondan gizlediğimiz elbiseleri buldu ve bir şey söylemedi, yalnız ne zaman diye sordu. Her gün soruyordu, biz de vazgeçti sandık, belki kiliseye git-

mek ya da yeniden hapse girmek yatıştırmıştır diye Milly'nin doğduğu gece olduğu gibi. Ve böylece zaman doldu ve bir gece Milly beni uyandırdı ve başladığını söyledi ve ben giyindim ve Eupheus'a gidip doktor çağırmasını söyledim ve o da giyinip çıktı. Ve ben her şeyi hazırladım ve bekledik ve Eupheus'la doktorun gelmeleri gereken zaman geldi ve geçti ve Eupheus dönmemişti ve ben artık doktorsuz olmayacak zamana kadar bekledim ve sonra bakmak için ön verandaya çıktım ve orada kucağında çifteyle Eupheus'un üst basamakta oturduğunu gördüm ve dedi ki, 'eve gir, orospunun anası,' ve ben dedim ki, 'Eupheus,' ve tüfeği kaldırdı ve dedi ki, 'eve gir. Şeytan ürününü kendi toplasın: Tohumu eken oydu.' Ve arka kapıdan çıkmaya çalıştım, ama işitti ve evin öbür yanına koşup vurdu bana namluyla ve ben Milly'ye döndüm ve o da avlu kapısının dışında durup seyretti Milly'nin ölmesini. Sonra yatağa yaklaşıp bebeğe baktı ve kaldırıp havada tuttu, lâmbanın yukarısında, şeytan mı kazanacak, yoksa Tanrı mı diye bekliyordu sanki. Ve ben öyle yorgundum ki, yatağın yanında oturuyordum, duvardaki gölgesine ve kollarının ve havada tuttuğu bohçanın duvardaki gölgesine bakıyordum. Sonra Tanrı kazandı sandım. Ama şimdi bilmiyorum. Çünkü bebeği yeniden Milly'nin yanına yatırdı ve çıkıp gitti. Ön kapıdan çıktığını işittim ve sonra ayağa kalkıp ocaktaki ateşi tazeledim ve biraz süt ısıttım.» Susuyor; kısık, vızıltılı sesi ölüyor. Masanın öbür yanından Hightower onu süzüyor: Odaya girdi gireli kıpırdamayan durgun, taşyüzlü, mor elbiseli kadını. Sonra kadın yeniden konuşmaya başlıyor, hiç kımıldamadan, neredeyse dudağını da kımıldatmadan, sanki o bir kuklaymış ve sesi de içeriki odada karnından konuşan biri çıkarıyormuş gibi.

«Ve Eupheus gitmişti. Bıçkıevinin sahibi nereye gittiğini bilmiyordu. Yeni bir ustabaşı buldu, ama benim evde daha bir süre kalmama izin verdi, çünkü Eupheus'un nerede olduğunu bilmiyorduk ve kış da yaklaşıyordu ve bebeğe bakmam da gerekiyordu. Ne Mr. Gillman, ne de ben biliyorduk Eupheus'un nerede olduğunu, mektup gelene kadar. Memphis'den geliyordu ve içinde para kâğıdı vardı ve hepsi bu kadardı. Onun için gene bir şey öğrenemedim. Sonra kasımda bir başka para kâ-

ğıdı geldi, bu sefer mektupsuz. Ve öylesine yorgundum ve sonra Noel'den iki gün önceydi ve arka bahçeye çıkmış, odun kesiyordum, sonra bir de eve girdim ki, çocuk yoktu. Evden uzak kalmam bir saat tutmamıştı ve sanki gelip gittiğinde onu görebilirmişim gibi geldiydi bana. Ama görmedim. Yalnız Eupheus'un, çocuk yuvarlanmasın diye, yatağın kenarıyla bebeğin arasına koyduğum yastığın üstüne bıraktığı mektubu buldum ve öyle yorgundum ki. Ve bekledim ve Noel'den sonra Eupheus eve döndü, ama bir türlü anlatmadı bana. Yalnız taşınacağımızı söyledi, ben de çocuğu o taşınacağımız yere götürmüş olduğunu, şimdi de beni götürmek için geldiğini sandım. Ve bana bir türlü söylemiyordu nereye taşınacağımızı ve fazla sürmedi ve ben deliye dönüyordum biz oraya varana kadar çocuk ne olacak diye ve gene söylemiyordu bana ve sanki hiç varamayacaktık oraya. Sonra oraya vardık ve bebek yoktu ve ben sordum, 'Joey'yi ne yaptığını bana anlat. Bana anlatmalısın,' ve o gece yatağında yatar ve ölürken Milly'ye baktığı gibi baktı bana ve dedi ki, 'Tanrı Efendi'mizin iğrendiği yaratık o, bense Tanrı'nın iradesinin aracıyım.' Ve ertesi gün gitti ve nereye gittiğini anlayamadım ve bir başka para kâğıdı geldi ve ertesi ay Eupheus eve gelip Memphis'de çalıştığını söyledi. Joey'yi Memphis'de bir yere sakladığını anladım ve bu da bir şeydir diye düşündüm, çünkü ben olmasam da o, orada olup görebilirdi Joey'yi. Ve her seferinde belki gelecek sefer beni de yanında Memphis'e götürür diye düşünüyordum. Böylece bekledim. Joey için elbiseler dikiyordum ve hepsini hazır ediyordum Eupheus'un geldiği zamanlarda ve elbiseler Joey'ye uyuyor mu, yoksa uymuyor mu öğrenmeye çalışıyordum Eupheus'dan ve iyi olup olmadığını, ama Eupheus bana bir şey söylemiyordu. Oturup kutsal kitap okuyordu, yüksek sesle, orada dinleyecek benden başka kimse olmadan, avaz avaz kutsal kitap okuyordu sanki kitabın dediğine benim inandığıma inanmıyor gibi. Ama beş yıl boyunca bana bir şey söylemedi ve hiç anlayamadım elbiseleri Joey'ye götürüp götürmediğini. Ve korkuyordum sormaya, onu kızdırmaya, çünkü ne de olsa Joey'nin olduğu yerdeydi, ben olmasam da. Sonra beş yıl sonra, bir bün eve gelip dedi ki, 'taşınacağız,' ve ben de sandım ki artık olmuştu, şimdi artık görecektim onu yeniden; belki

doğumu günahtı ama, şimdiye kadar hepimiz yeterince ödemiştik bunu ve ben Euhpeus'u bile bağışlıyordum. Çünkü bu sefer Memphis'e gittiğimizi sanıyordum, sonunda. Ama Memphis'e gitmedik. Mottstown'a geldik. Memphis'den geçmemiz gerekti ve yalvardım ona. İlk olarak yalvarıyordum ona. Ama o zaman yalvardım, bir dakikacık, bir saniyecik diye; elimi sürecek ya da konuşacak ya da bir şey yapacak değildim. Ama Eupheus bırakmadı. İstasyondan dışarı adım bile atmadık. Bir trenden indik ve istasyondan dışarı adım bile atmadan yedi saat bekledik, öbür tren gelinceye kadar ve Mottstown'a geldik. Ve Eupheus çalışmak için Memphis'e dönmedi artık ve bir süre sonra ben, 'Eupheus,' dedim ve o bana baktı ve sordum, 'beş yıl bekledim ve seni hiç rahatsız etmedim. Sağ olup olmadığını bir kerecik söyleyemez misin bana?' ve o dedi ki, 'öldü,' ve ben de dedim ki, 'yalnız benim için mi ölü, yoksa büsbütün mü öldü? Sadece benim için olsun, hiç değilse. Bu kadarını söyle bari, çünkü beş yıldır seni hiç rahatsız etmedim,' ve dedi ki o, 'senin için ve benim için ve Tanrı için ve bütün Tanrı'nın dünyası için sonsuza ve sonsuza kadar ölü.'»

Gene susuyor. Masanın ötesinden Hightower onu sessiz ve umutsuz bir şaşkınlıkla süzüyor. Byron da kıpırtısız, başı biraz eğik. Bir kumsalın, bir gelgidin üzerindeki üç kaya gibi duruyorlar üçü de, yalnız yaşlı adam öyle değil. Bir süredir konuşulanları dinlemekte, neredeyse dikkatle, işitir gibi görünmeyen o bütün ilgisi ve içedönük gözünün bakışı sanki gözünü elinde tuuyormuşçasına tedirgin eden o komada dalgınlığı arasında bir anda gidip gelme yeteneğiyle. Gıdaklıyor, birdenbire, parlak, yüksek sesli, çılgın; konuşuyor, inanılmaz derecede yaşlı ve inanılmaz derecede pis. «Tanrı'ydı. O vardı orada. Koca Doc Hines Tanrı'ya da fırsat tanıdı. Tanrı söyledi koca Doc Hines'a ne yapılacağını ve koca Doc Hines yaptı onu. Sonra Tanrı koca Doc Hines'a dedi, 'sen şimdi iyi bak. Benim iradem nasıl çalışıyor iyi bak.' Ve koca Doc Hines baktı ve gördü küçük çocukların, Tanrı'nın kendi anasız ve babasızlarının ağızlarının, O'nun kelimelerini ve O'nun bilgisini nasıl söylediğini, oysa daha bunu bilemezlerdi, çünkü henüz günahsızdılar, kız olanlar bile günahsız ve orospuluksuzdular henüz: Zenci! Zenci! diyen küçük çocuk-

ların masum ağızlarında. 'Ben sana ne dedim?' dedi Tanrı koca Doc Hines'a. 'Ve şimdi artık irademi çalışır hale koydum ve şimdi artık gidiyorum. Burada beni uğraştıracak kadar günah yok, çünkü bana ne bir yellozun zina yapmasından, çünkü bu da benim amacımın bir parçası,' ve koca Doc Hines dedi, 'bir yellozun zina yapması nasıl olur da senin amacının bir parçası olur?' ve Tanrı dedi, 'beklersen anlarsın. Benim iğrendiğim yaratığı o Noel gecesi battaniyeye sarılı kapı eşiğinde yatarken bulması için o genç doktoru göndermem yalnız bir rastlantı mıdır sanıyorsun? O akşam madamın dışarıda olması ve o yellozlara, ona Christmas adını takarak, benim oğluma sövmeleri fırsatını tanıması bir rastlantı mıdır sanıyorsun? İşte ben artık gidiyorum, çünkü irademi çalışır hale getirdim ve seni burada onu gözetlemeye bırakabilirim.' Ve böylece koca Doc Hines gözetledi ve bekledi. Tanrı'nın kendi kazan dairesinden o çocukları gözetledi ve aralarında bilmedikleri o şeytan dölü, üzerinde yürüdüğü yeryüzünü kirleteceğ. Çünkü artık öbür çocuklarla oynamıyordu, kımıldamadan ve o zaman koca Doc Hines anladı onun Tanrı'nın alınyazısının gizli uyarısını dinlediğini ve Koca Doc Hines dedi ki ona, 'niçin eskiden oynadığın gibi oynamıyorsun öteki çocuklarla?' ve o bir şey demedi ve koca Doc Hines dedi ki, 'sana zenci dedikleri için mi?' ve o dedi, 'Tanrı da zenci mi?' ve koca Doc Hines dedi, 'o gazaba gelmiş orduların Tanrı'sıdır, O'nun iradesi olacaktır. Seninki ve benimki olmayacak, çünkü sen ve ben hem O'nun amacının, hem de O'nun öç almasının birer parçasıyız.' Ve o gitti ve koca Doc Hines onun, Tanrı'nın öç alıcı istemini işittiğini ve dinlediğini gördü, sonunda bir gün koca Doc Hines, onun bahçede çalışan zenciyi gözlediğini, o çalışırken arkasından dolaştığını gördü, derken zenci dedi ki, 'ne diye beni gözetliyorsun, çocuk?' ve o dedi, 'sen nasıl oluyor da zenci oluyorsun?' ve zenci dedi, 'sana kim benim zenci olduğumu söyledi, beyaz süprüntü piçi yumurcak?' ve o dedi, 'ben zenci değilim,' ve zenci dedi, 'sen ondan daha kötüsün. Ne olduğunu bilmiyorsun. Daha da kötüsü, hiç bilmeyeceksin ne olduğunu. Yaşayacaksın ve öleceksin ve hiçbir zaman bilmeyeceksin,' ve sonra dedi o, 'Tanrı zenci değil,' ve zenci dedi, 'Tanrı'nın ne olduğunu sen bilmelisin, çünkü senin ne olduğunu Tanrı'dan baş-

kası bilmiyor.' Ama Tanrı orada değildi ki anlatsın, çünkü iradesini çalışır hale koymuştu ve gözetlemek için koca Doc Hines'ı bırakmıştı. Kendi oğlunun kutsal yıldönümünü bunu başlatmak için seçtiği o ilk geceden beri koca Doc Hines'ı bırakmıştı gözetlemek için. Soğuktu o gece ve koca Doc Hines karanlıkta tam köşede duruyordu kapı eşiğini ve Tanrı'nın iradesinin başarıya ulaştığını görmek için ve şehvet ve zina içinde gelen o genç doktorun durup eğilip Tanrı'nın iğrendiği yaratığı kaldırdığını ve eve soktuğunu gördü. Ve koca Doc Hines izledi ve gördü ve işitti. Madamın yokluğunda Tanrı'nın kutsal yıldönümünü şarap ve viskiyle kirleten genç orospuların battaniyeyi açtıklarını gördü. Ve oydu, doktorun Yezebel'iydi, Tanrı'nın aracı olandı, 'adını Christmas koyalım,' diyen ve bir başkası cevap verdi, 'ne Christmas, Christmas ne,' ve Tanrı koca Doc Hines'a dedi, 'söyle onlara,' ve hepsi birden koca Doc Hines'a baktılar üzerlerinde kirliliğin kokusuyla, bağırarak, 'aa, Doc Amca'ymış. Bak Noel Baba kapıya ne getirip bıraktı, Doc Amca,' ve koca Doc Hines dedi, 'onun adı Joseph,' ve gülmeyi kestiler ve koca Doc Hines'a baktılar ve Yezebel dedi, 'nereden biliyorsun?' ve koca Doc Hines dedi, 'Tanrı öyle söylüyor,' ve gene güldüler, bağırarak, 'kitapta öyle yazıyor: Christmas, Joe'nun oğlu, Joe, Joe'nun oğlu. Joe Christmas,' dediler, 'Joe Christmas'ın şerefine,' ve koca Doc Hines'a da içirmeye çalıştılar, Tanrı'nın tiksindiği şeyi, ama o bardağı bir yana fırlattı. Ve sadece gözlemesi ve beklemesi gerekiyordu ve öyle yaptı ve Tanrı'nın dediği zaman geldi, kötülükten kötülük doğma zamanı. Ve doktorun Yezebel'i şehvet yatağından koşa koşa geldi, hâlâ günah ve korku kokarak. 'Yatağın arkasına saklanmıştı,' dedi ve koca Doc Hines dedi ki, 'seni kendi felâketine sürükleyen o kokulu sabunu kullandın, Tanrı'yı kızdırdın. Acısına katlan,' ve o dedi, 'sen onunla konuşabilirsin. Konuştuğunu gördüm. Onu kandırabilirsin,' ve koca Doc Hines dedi, 'Tanrı gibi ben de aldırmam senin yaptığın zinaya,' ve o dedi, 'anlatırsa kovulurum. Rezil olurum.' Şehvetle ve zinayla kokuşmuştu o sıra, koca Doc Hines'ın önünde dururken üzerinde Tanrı iradesiyle o dakika, Tanrı'nın kendi anasız ve babasızlarını barındırdığı evi kirleten. 'Sen bir hiçsin,' dedi koca Doc Hines. 'Sen ve bütün orospular. Tanrı'nın gazap dolu amacının bir par-

casının ve bir serçenin yere düşmesi bile bu amaca bağlıdır. Tanrı'nin bir aracısın, tıpkı Joe Christmas ve koca Doc Hines gibi.' Ve kadın gitti ve koca Doc Hines bekledi ve gözledi ve çok geçmeden kadın geri geldi ve suratı leş yiyen bir çöl hayvanının suratı gibiydi. 'Yuvasını yaptım,' dedi kadın ve koca Doc Hines dedi, 'nasıl yuvasını yaptın,' çünkü koca Doc Hines'ın bilmediği bir şey değildi, çünkü Tanrı kendi amacını kendi seçilmiş aracından gizlemiyordu ve koca Doc Hines dedi, 'Tanrı'nın önceden kararlaştırılmış iradesine hizmet ettin. Şimdi gidip o güne kadar O'nu tiksindirmeye devam edebilirsin rahatça,' ve kadının yüzü, çöldeki leş yiyen hayvan gibiydi, çürükrenkli kirliliğin içinden Tanrı'ya gülüyordu. Ve geldiler ve onu alıp götürdüler. Koca Doc Hines, onun atlı arabayla gittiğini gördü ve geri döndü Tanrı'yı beklemek için ve Tanrı geldi ve dedi ki koca Doc Hines'a, 'şimdi sen de gidebilirsin. Benim işimi yaptın. Burada artık karı kötülüğünden başka kötülük kalmadı, bu da değmez benim seçilmiş aracımın gözetlemesine.' Ve Tanrı böyle söyleyince, koca Doc Hines gitti. Ama Tanrı'yla konuşmaya devam etti ve geceleri dedi, 'şu piç, Tanrım,' ve Tanrı dedi, 'hâlâ benim dünyamda yürüyor,' ve koca Doc Hines Tanrı'yla konuşmaya devam etti ve bir gece debelendi ve uğraştı ve yüksek sesle haykırdı, 'şu piç, Tanrım! Duyuyorum! Kötülüğün dişlerini ve pençelerini duyuyorum!' ve Tanrı dedi, 'işte, o piç. Senin işin henüz bitmedi. Benim dünyamı kirletiyor.'»

Uzak kiliseden gelen musiki sesi çoktan kesilmişti. Açık pencereden içeri şimdi sadece yaz gecesinin huzur dolu ve binlerce sesleri geliyor. Masanın öbür yanında Hightower oturuyor, şimdi her zamankinden daha çok andırıyor kıstırılmış ve kaçmaktan alıkonmuş beceriksiz bir hayvanı, onu kıstıran ve tuzağa düşüren kimseler tarafından kuşatılmış. Öbür üçü yüzleri ona dönük oturuyorlar; neredeyse bir jüri gibi. Onların da ikisi kıpırtısız, bekleyen bir kayanın taşyüzlü sabrıyla kadın, alevi eritçe söndürülmüş kavruk bir mum fitili gibi harcanmış bir niteliği olan yaşlı adam. Yalnız Byron'da bir canlılık var gibi. Yüzü eğik. Kucağında yatan elini derin derin incelermiş gibi, elinin başparmağıyla işaretparmağı hamur yoğurur gibi sürtü-

nüyorlar birbirlerine o düşünceyle kendinden geçmiş bakarken. Hightower konuşunca Byron biliyor sözünü ona söylemediğini, odada bulunan herhangi birine söylemediğini. «Ne yapmamı istiyorlar?» diyor. «Ne yapabileceğimi düşünüyorlar, umuyorlar, sanıyorlar?»

Sonra hiç ses yok; ne adam, ne de kadın işitti, görünüşte. Byron adamın işitmesini beklemiyor. «Onun yardım istediği yok,» diye düşünüyor. «O istemiyor. Engel çıksın istiyor o»; on iki saat önce karşılaştıklarından beri, yaşlı adamın oradan oraya, kadının biraz gerisinde yürürken içinde bulunduğu düşsel, ama gene de manyakça askıda duruşunun koma durumunu düşünüyor. «Engel çıksın istiyor o. Adamın hemen hemen çaresiz durumda olması yalnız kadın için değil, daha nice kişiler için de en iyisi herhalde.» Kadını süzüyor. Hafifçe, neredeyse nazikçe konuşuyor: «Haydi. İstediğiniz şeyi ona anlatın. Ne yapmasını istediğinizi bilmek istiyor. Anlatın ona.»

«Düşündüm ki belki—» diyor kadın. Kıpırdamadan konuşuyor. Sesi yoklar gibi değil pek, paslı gibi, yüksek sesle söylenebilme alanı dışında kalan, ancak duyulabilen, anlaşılabilen bir şeyi söylemeye zorlanıyor gibi kadının sesi. «Mr. Bunch dedi ki belki—»

«Ne?» diyor Hightower. Keskince konuşuyor, sabırsızca, sesi biraz fazla tiz; o da kıpırdamadı, sandalyesine yaslanmış oturuyor, elleri kolluklarda. «Ne? Belki ne?»

«Düşündüm ki...» Ses gene ölüyor. Pencerenin ötesinde sürekli böcekler vızıldıyorlar. Sonra ses devam ediyor, düz, tondışı, kadın da başı azıcık eğik oturuyor, sanki o da aynı durgun dikkatle sesi dinlercesine: «Benim torunum, kızımın küçük oğlu. Düşündüm ki, eğer ben... eğer o...» Byron durgun durgun dinliyor, düşünerek *Çok tuhaf. Sanki bir şey olmuş da yerlerini değiştirmişler. Sanki onun varmış asılmayı bekleyen bir zenci torunu* Ses devam ediyor. «Bir yabancıyı rahatsız etmenin doğru olmadığını biliyorum. Ama siz talihlisiniz. Bir bekâr, sevginin umutsuzluğunu çekmeden yaşlanabilecek tek başına bir adamsınız. Ama ben doğru anlatsam bile, anlayabileceğinizi sanmıyorum. Sadece düşündüm ki, bir gün için bile olsa, acaba sanki bütün bunlar hiç olmamış gibi olur muydu? Yani insan-

lar onu hiç tanımasalardı adam öldürmüş gibi olarak...» Ses gene kesiliyor. Kadın hiç kıpırdamadı. Sanki sesinin başlayışını dinlediği gibi, kesilişini de dinlermişçesine, aynı ilgiyle, aynı durgun şaşkınlıkla.

«Devam edin,» diyor Hightower, o tiz sabırsız sesiyle; «devam edin.»

«Yürüyüp konuştuğu zamanı hiç göremedim. Otuz yıl onu hiç göremedim. Yaptığını söyledikleri şeyi yapmadığını söylemiyorum. Seven ve kaybedenlere çektirdiği gibi çekmemesi gerektiğini. Ama onu bir güncük bıraksalardı sadece. Sanki daha henüz olmamış gibi. Sanki dünyanın henüz onu suçlayacağı bir şey yokmuş gibi. O zaman sanki sadece gezmeye gitmiş de büyüyüp adam olmuş ve geri gelmiş gibi olurdu. Sadece bir tek güncük böyle olabilse. Ondan sonra ben karışmazdım. Madem ki yaptı, onunla çekmesi gereken cezanın arasına girecek ben olmazdım. Sadece bir gün için, anlıyorsunuz. Sanki gezmeye gitmiş de geri gelmiş gibi, bana gezintisini anlatarak, daha henüz dünya ona karşı değil gibi.»

«Ha,» diyor Hightower, tiz, yüksek sesiyle. Kıpırdamadığı halde, sandalyenin kolluklarını kavrayan ellerinin parmakları gergin ve renksiz olduğu halde, elbiselerinin altından yavaş ve durdurulmaz bir titreme başlıyor. «Ha, evet,» diyor. «Hepsi buymuş. Basitmiş. Basit. Basit.» Bunu söylemekten kendini alıkoyamaz gibi bir hali var. «Basit. Basit.» Alçak bir tonla konuşuyordu; şimdi sesi yükseliyor. «Ne yapmamı istiyorlar? Şimdi ne yapmalıyım? Byron! Byron? Nedir? Nedir benden istedikleri?» Byron ayakta. Çalışma masasının yanında duruyor şimdi, ellerini masaya koymuş, yüzü Hightower'a dönük. Hightower hâlâ kımıldamıyor tombul gövdesinin gittikçe artan titremesi dışında. «Ha, evet. Bilmeliydim. Bunu isteyen Byron olacak. Anlamalıydım. Bu iş Byron'a ve bana ayrılacak. Haydi, haydi. Çıkar baklayı. Ne diye duraklıyorsun şimdi?»

Byron masaya bakıyor, masadaki ellerine. «Kötü bir şey. Kötü bir şey.»

«Ah. Acıyorsun? Bunca zaman sonra? Bana mı acıyorsun, yoksa Byron'a mı? Haydi; çıkar şunu ağzından. Ne yapmamı

istiyorsun? Sensin çünkü: Biliyorum. Başından beri biliyordum. Ah, Byron, Byron. Ne tiyatrocu olurdun sen.»

«Ya da bir gezgin satıcı demek istiyorsunuz belki, bir ajan, bir tüccar.» diyor Byron. «Kötü bir şey. Öyle olduğunu biliyorum. Sizin bana söylemeniz gerekmiyor.»

«Ama ben senin gibi geleceği göremiyorum. Benim sana söyleyebileceğim şeyi şimdiden bilir gibisin, ama öğrenmemi istediğin şeyi bana söylemiyorsun. Nedir yapmamı istediğin şey. Gidip cinayeti ben işledim mi diyeceğim? Bu mu?»

Byron'un yüzü hafif bir sırıtmayla yarılıyor, gülüşü bir gelip bir geçici, acı, yorgun, neşesiz. «Neredeyse bu, herhalde.» Sonra yüzü ciddileşiyor; oldukça ağırbaşlı. «İstenecek gibi değil. Tanrı tanık olsun ki, biliyorum bunu.» Yavaş elinin kıpırdayışını süzüyor, meşgul ve önemsiz, masanın üstünde. «Bir zamanlar size nasıl kötü olmak gibi, iyi olmak için de bir fiyat olduğunu söylediğimi hatırlıyorum; ödenecek bir fiyat. Ve iyi adamlardır yoksamayan getirilen pusulayı. Yoksayamazlar, çünkü bunu ödeyecek yolları yoktur, kumar oynayan dürüst adam gibi. Kötüler yoksayabilirler; onun içindir kimsenin onların yolda rastlayınca ya da başka bir zamanda ödemelerini beklememesi. Ama iyiler bunu yapamaz. Belki iyi olmak için ödemek daha uzun sürüyor kötü olmayı ödemekten. Hem sizin için de ilk olmayacak, çünkü buna benzer bir pusulayı daha önce ödemiştiniz. Şimdi o zamanki kadar kötü olmaz.»

«Devam et. Devam et. Ne yapmalıyım?»

Byron yavaş ve durmayan elini süzüyor, dalgın. «Kadını öldürdüğünü hiç söylemedi. Ona karşı ellerindeki bütün kanıtlar Brown'un sözüne dayanıyor, o da kanıttan sayılmaz. O gece burada sizinle birlikte olduğunu söyleyebilirsiniz. Brown'un onu büyük eve girerken gördüğünü söylediği her gece için. Halk size inanır. Buna inanırlardı, hiç değilse. Kadınla karı koca gibi yaşayıp sonra onu öldürdüğüne inanacaklarına, sizin bu şeyinize inanırlardı. Hem yaşlısınız artık. Sizi incitecek bir şey yapmazlardı size bunun için. Ve yapabilecekleri başka her şeye de artık alışmışsınızdır sanıyorum.»

«Oh,» diyor Hightower. «Ah. Evet. Evet. İnanırlardı buna. Çok basit olurdu, çok iyi. Herkes için iyi olurdu. O zaman o ka-

vuşurdu onun için acı çekenlere ve Brown da ödülü alamayınca, korkutulup çocuğu kabul ederdi ve sonra kaçardı yeniden ve sonsuza kadar bu kere. O zaman yalnız kadın ve Byron kalırdı. Aşkın umutsuzluğunu öğrenmesi gerekmeden yaşlanacak kadar talihli bir yaşlı adam olduğuma göre ben de.» Titriyor, hiç durmadan; başını kaldırıp bakıyor şimdi. Lâmba ışığında suratı kaygan görünüyor, yağlanmış gibi. Gergin ve kaykılmış, parlıyor yüzü lâmba ışığında; bu sabah giydiği sararmış, çok yıkanmış gömleği terle nemli. «Yapamayacağım için, cesaret edemediğim için değil,» diyor «yapmayacağım da ondan! Yapmayacağım! İşitiyor musun?» Ellerini kolluklardan kaldırıyor. «Yapmayacağım da onun için!» Byron kıpırdamıyor. Masanın üstündeki eli durdu; öbürünü süzüyor, düşünerek *Bağırdığı ben değilim. Kendisine benden daha yakın birini inandırması gerektiğini biliyor* Çünkü Hightower bağırıyor artık, «yapmayacağım! Yapmayacağım!» elleri havada ve sıkılmış, yüzü terleyerek, dudağı kalkmış sıkılmış ve çürük dişlerinden, tombul ve macunrenkli etinin uzun gevşekliğinin çevresinden sarktığı. Birdenbire sesi daha da yükseliyor. «Defolun!» diye çığlık atıyor. «Defolun evimden! Defolun evimden!» Sonra öne doğru yıkılıyor, masanın üstüne, yüzü uzanan kolları ve sıkılmış yumrukları arasında. İki yaşlı insan önünde, Byron, kapıdan geriye baktığında, Hightower'ın kımıldamadığını görüyor, kel kafası ve uzanan ve sıkık yumruklu kolları lâmbanın ışık gölü içinde upuzun yatarak. Açık pencerenin ötesinde böceklerin sesi kesilmedi ve eksilmedi.

17

Bu, pazar gecesiydi. Lena'nın çocuğu ertesi sabah doğdu. Byron dörtnala koşan katırını altı saat önce ayrıldığı evin önünde durdurduğu zaman şafak yeni söküyordu. Katırdan aşağı atlarken koşmaya başlamıştı bile ve dar yoldan karanlık verandaya doğru koştu. Bütün acelesine karşın, kendinden uzak durur ve kendini gözler gibiydi, bir çeşit sert şaşkınlıksızlıkla düşünerek: «Byron Bunch çocuk doğurtuyor. İki hafta önce kendimi bu durumda görsem, gözlerime inanamazdım. Yalan söylüyorlar derdim.»

Altı saat önce papazı arkasında bıraktığı pencere şimdi karanlıktı. Koşarken, kel kafayı, sıkılmış yumrukları, masaya yayılan yüzükoyun tombul gövdeyi düşündü. «Ama herhalde çok uyumamıştır,» diye düşündü. «Şey rolüne çıkmıyorsa bile — şey rolüne—» Ebe kelimesini hatırlayamadı, ki Hightower'ın bu kelimeyi kullanacağını biliyordu. «Herhalde hatırlamaya çalışmasam da olur,» diye düşündü. «Bir tüfeğin uzağına ya da üstüne doğru koşan adamın yapığı şeyin adının cesaret ya da korkaklık olduğunu düşünmesinin gerekmediği gibi.»

Kapı kilitli değildi. Görünüşte bunun böyle olacağını bilir gibiydi. El yordamıyla avluya daldı, sessiz değildi girişi, olmaya da çalışmıyordu. Evin sahibini lâmbanın aşağı doğru ışığında, masanın üzerine serilmiş yatarken gördüğü odadan başka bir odasına girmemişti evin. Ama neredeyse biliyormuş ya da görüyormuş ya da biri yol gösteriyormuş gibi dosdoğru gitti aradığı kapıya. «O öyle derdi,» diye düşündü, araştıran ve acele karanlıkta. «Ve öteki de.» Lena'yı demek istiyordu, oradaki ku-

lübede yatan, şimdiden sancılı. «Ama kimin yol gösterdiği konusunda söyleyecekleri adlar değişik olurdu.» Hightower'ın horultusunu işitebiliyordu şimdi, odaya girmeden önce. «Pek de öyle sarsılmamış gibi,» diye düşündü. Sonra hemen düşündü: «Yok. Bu doğru değil. Haklı değil. Çünkü böyle olduğuna inanmıyorum. Bence onun uyuyor oluşunun ve benim uyumuyor oluşumun nedeni, onun yaşlı bir adam olması ve benim dayandığım kadarına dayanamaması.»

Yatağa yaklaştı. Yatağın hâlâ göremediği sahibi, derin derin horluyordu. Derin ve bütün bir teslim olma niteliği vardı horultusunda. Yorgunluk değil, teslim olmaktı, sanki büsbütün elden çıkarmış ve vazgeçmişti o gurur ve umut ve kibir ve korku karışımından, yenilgi ya da yengiye sarılma gücünden, ben-im demek olan ve vazgeçilmesi genellikle ölüm demek olan. Yatağın yanında dururken, Byron gene düşündü *Kötü bir şey. Kötü bir şey* Adamı bu uykudan uyandırmak, sanki şimdiye dek ona ettiği en büyük kötülük olacakmış gibi geldi. «Ama bekleyen ben değilim,» diye düşündü. «Bunu Tanrı da biliyor. Çünkü sanırım Tanrı da beni seyrediyordur son günlerde, bütün öbürleri gibi, bundan sonra ne yapacağımı görmek için.»

Uyuyan adama dokundu, sertçe değil, ama kararlı. Hightower horultu ortasında durdu; Byron'un elinin altında koskocaman ve birdenbire kalktı. «Evet?» dedi. «Ne? Kim o? Kim var orada?»

«Benim,» dedi Byron. «Gene Byron. Şimdi uyandınız mı?»

«Evet. Ne—»

«Evet,» dedi Byron. «Zamanın geldiğini söylüyor o.»

«O?»

«Söyler misiniz ışık nerede... Mrs. Hines. O da orada. Ben doktora gidiyorum. Ama çok zaman alabilir. Onun için siz benim katırı alabilirsiniz. Herhalde oraya kadar gidebilirsiniz. Kitabınız sizde mi hâlâ?»

Hightower kımıldanırken yatak gıcırdadı. «Kitap? Kitabım?»

«Zenci bebek doğduğunda kullandığınız kitap. Belki yanınıza almanız gerekir diye hatırlatayım dedim. Doktoru zamanında getiremezsem. Katır kapıda. Yolu biliyor. Ben kasabaya kadar gidip doktoru getireceğim. Elimden geldiği kadar çabuk

dönmeye bakacağım.» Döndü ve odanın öbür ucuna yürüdü. İşitebiliyor, duyabiliyordu, ötekinin kalkıp yatakta oturduğunu. Asılı ışığı bulup yakacak kadar durdu odanın ortasında. Işık yandığında kapıya doğru yürümeye başlamıştı bile. Arkasına bakmadı. Arkasından Hightower'ın sesini işitti:

«Byron! Byron!» Durmadı, cevap vermedi.

Şafak artıyordu. Boş sokakta hızla yürüdü, çevrelerinde böceklerin hâlâ dönüp tosladığı aralıklı ve sönükleşen sokak lâmbalarının altında. Ama gün gelişiyordu; meydana vardığında, doğu yanının cephesi gökyüzüne karşı keskin bir rölyef gibiydi. Hızla düşünüyordu. Hiçbir doktorla anlaşmamıştı. Şimdi yürürken herhangi bir sahici babanın kaba ve câni bir ihmal olduğuna inandığı şeyin karışık korkusu ve öfkesiyle sövüyordu kendine. Ama yeni baba olmak üzere bir adamın telâşı da denemezdi buna. Ardında başka bir şey vardı, ancak daha sonraları anlayabildiği bir şey. Sanki hâlâ çabuk ama gereğinden başka bir şey düşünemeyen zihninde az sonra pençeleriyle üstüne sıçrayacak olan bir şey kıpırdanıyordu. Ama şuydu düşündüğü. «çabuk karar vermeliyim. O zenci bebeği pekâlâ becermiş, diyorlar. Ama bu başka. Geçen hafta yapmalıydım, bekleyeceğim yerde önceden bir doktorla konuşmalıydım, şimdi açıklayacağım yerde, son dakikada, birini buluncaya kadar evden eve koşacağım, anlatacağım yalanlara inanacak birini buluncaya kadar. Son günlerde benim söylediğim kadar yalan söyleyen biri şimdi kadın, erkek herkesin inanacağı çeşitten yalanlar söyleyebilmeli artık. Ama galiba ben söyleyemeyeceğim. Galiba iyi bir yalan kıvırmak ve bunu iyi becermek benim harcım değil.» Hızla yürüyordu, ayak sesleri kof ve yapayalnızdı boş sokakta; karorı verilmişti bile, kendisi daha bilincine varmadan. Onca bütün bu işlerde hiçbir paradoks ya da gülünçlük yoktu. Zihnine çok çabuk girmiş ve çok sağlam yerleşmişti o bunun bilincine varıncaya değin; ayakları boyun eğmeye başlamışlardı bile. Hightower'ın usturası ve kitabıyla doğurttuğu zenci kadına yetişmekte geç kalan o aynı doktorun evine götürüyorlardı ayakları onu.

Doktor bu keresinde de geç kaldı. Byron'un onun giyinmesini beklemesi gerekti. Artık yaşlıcana bir adamdı ve si-

nirliydi azıcık ve bu saatte uyandırılışına biraz canı da sıkılmıştı. Sonra arabasının kontak anahtarını aramıştı ve anahtar da küçük sağlam bir madenî kutunun içindeydi ve onun da anahtarını kolay bulamadı. Sonra Byron'un kilidi kırmasına da izin vermedi. Onun için sonunda kulübeye vardıklarında doğu çuhaçiçeği rengiydi ve hızlı yaz güneşi kendini belli etmişti bile. Ve gene iki adam, şimdi ikisi de daha yaşlı, tek odalı bir kulübenin kapısında karşılaştılar, profesyonel gene amatöre yenilmiş olarak, çünkü doktor içeri girerken çocuğun ağladığını işitti. Doktor tasalı bir şekilde gözlerini kırpıştırdı papazın karşısında. «Ee, doktor,» dedi, «Byron sizi çağırmış olduğunu keşke söyleseydi bana. Şu anda yatağımda olurdum.» Papazın yanından sürtünerek geçti içeri girerken. «Son konsültasyonumuzu yaptığımız zamankine göre, talihiniz daha yolunda gitmiş bu sefer galiba. Yalnız size de bir doktor gerek gibi görünüyor. Ya da belki bir fincan kahve gerek.» Hightower bir şeyler söyledi, ama doktor yanından geçmişti, durup sözünü dinlemeden. Önceden hiç görmediği bir genç kadının dar bir asker yatağında soluk ve harcanmış yattığı ve gene önceden hiç görmediği mor elbiseli bir yaşlı kadının kucağında çocukla oturduğu odaya girdi. Gölgede ikinci bir yatakta yaşlı bir adam uyuyordu. Doktor onu görünce, ölü gibi durduğunu söyledi kendi kendine, öylesine derin ve rahat uyuyordu. Ama doktor, yaşlı adamın farkına hemen varmadı. Çocuğu tutan yaşlı kadına doğru yürüdü. «Vay vay,» dedi. «Byron heyecanlanmış olmalı. Bütün ailenin hazır olduğunu söylemeliydi, büyükana ve büyükbabanın.» Kadın başını kaldırıp ona baktı. Doktor düşündü, «kadın ouruyor, ama adamdan daha canlı görünmüyor. Büyükana olduğunu bilmek bir yana, ana olduğunu bilecek kadar bile uyanık değil.»

«Evet,» dedi kadın. Başını kaldırıp doktora baktı, çocuğun üzerine eğilerek. Doktor o zaman kadının yüzünün aptal, boş olmadığını gördü. Aynı anda hem rahat, hem de korkunç olduğunu gördü, sanki korku ve rahatlık ikisi de çok eski bir zamanda ölmüşler ve şimdi aynı anda ikisi birden yaşamaya başlamışlardı. Ama her şeyden önce kadının aynı anda hem bir kaya, hem de yatmış bir hayvanı andıran duruşuna dikkat

etti. Kadın başıyla adamı gösterdi; doktor ilk o zaman iyice baktı öbür yatakta uyuyan adama. Kadın hem kurnaz, hem de soluklaşan korkuyla gergin bir sesle fısıldadı: «Aldattım onu. Bu keresinde arka kapıdan gireceğinizi söyledim. Aldattım onu. Ama artık geldiniz. Siz şimdi Milly'ye bakın. Ben Joey'ye bakarım.» Sonra bu soldu. Adam bakarken, hayat, canlılık, soldu, kaçtı birdenbire bunu hiçbir zaman taşımayacak kadar durgun, bön surattan; şimdi gözler onu sorguya çekiyordu dilsiz, sözsüz, afallamış bir bakışla çocuğun üzerine doğru eğilirken, sanki doktor çocuğu çekip almak istemiş gibi. Kadının kıpırdanışı uyandırdı belki; bir kere bağırdı çocuk. Sonra şaşkınlık da akıp gitti. Bir gölge gibi süzülerek gitti. Kadın çocuğa baktı dalgın, yüzü anlamsız, gülünç. «Joey,» dedi. «Benim Milly'min minik oğlu.»

Ve Byron, doktor içeri girerken durduğu kapının dışında, bu bağırtıyı işitti ve korkunç bir şey oldu ona. Mrs. Hines çadırından çağırmıştı. Sesinde bir şey vardı, onun için neredeyse koşarken giydi pantolonunu ve hiç soyunmamış olan Mrs. Hines'ın yanından seğirtti kulübenin kapısından ve içeri koştu. O zaman kadını gördü ve duvara çarpmışcasına durdu. Mrs. Hines yanıbaşındaydı, ona bir şeyler söylüyordu; belki cevap verdi, konuştu o da. Her neyse, atını eyerlemiş, kasabaya doğru dörtnala giderken, hâlâ ona bakıyor gibiydi. Yatakta dirseklerine dayanıp kendini yükseltmişkenki yüzüne, çarşafın altında ulumoyla ve umutsuz korkuyla dolu gövdesinin biçimine bakıyor gibi. Hep bunu görmüştü Hightower'ı uyandırırken, doktoru yola çıkarırken ve içinde pençeli bir şey pusudaydı ve bekliyordu ve düşünce öyle hızlı gidiyordu ki, düşünmesine zaman kalmıyordu. Büyüdü işte. Düşünce düşünemeyecek kadar hızlıydı, o ve doktor kulübeye dönünceye kadar. Ve sonra, tam dışında durduğu kulübenin kapısında, çocuğun ağladığını duydu ve korkunç bir şey oldu ona.

Şimdi anlıyordu içinde neyin gizlendiğini pençeli ve bekleyerek o boş meydanı geçerken, anlaşmayı savsakladığı doktoru arayarak. Şimdi anlıyordu niçin bir doktorla önceden anaşmayı savsakladığını. Mrs. Hines onu çadırından çağırıncaya adar inanmamıştı kendisinin (kadının) gerek duyacağını, bir

doktor gerekeceğini. Sanki bir haftadır gözleri kadının karnını kabul etmişti zihni inanmaksızın. «Gene de biliyordum, inanıyordum,» diye düşündü. «Biliyor olmalıydım, yaptığımı yapmak için: Koşuşma ve yalan söyleme ve insanlarla uğraşma.» Ama şimdi anladı ki, inanmamıştı Mrs. Hines'ın sesi uykusuna ilk geldiğinde anlamıştı ne olduğunu: kalkmış ve giymişti, acele pantolonu gibi, çabuk olmak gereğini, niçin olduğunu bilerek, beş geceden beridir bunu beklediğini bilerek. Gene de hâlâ inanmamıştı. Kulübeye koşup içeri baktığında onu otururken görmeyi beklediğini biliyordu; belki de onunla kapıda karşılaşmayı bekliyordu, o durgun, değişmemiş, zamandışı. Ama daha kapıya elini değdirirken önceden hiç işitmediği bir şey işitti. İniltili bir ulumaydı, yüksek sesle, aynı anda tutkulu ve düşkün bir nitelikle dolu, kendisinin ya da başka herhangi bir adamın bilmediğini bildiği bir dille birisine bir şey anlatır gibiydi. Sonra kapıda Mrs. Hines'ın yanından geçti ve onu yatakta yatarken gördü. Onu daha önce hiç görmemişti yatakta ve sanıyordu ki, gördüğünde ya da görürse kadın gergin, tetikte, belki biraz gülümser gibi ve kendisinin bütünüyle bilincinde olacaktı. Ama içeri girdiğinde kadın ona bakmadı bile. Kapının açıldığını bile fark etmiş görünmedi, kendisi ve erkeklerin bilmediği dilde uluyan bağırtısıyla bir şeyler söylediği kimseden başka birinin odada bulunduğunu. Örtüyü çenesine kadar çekmişti, ama gövdesinin üst kısmı dirseklerine dayanarak kalkmıştı ve başı eğikti. Saçları dağılmıştı ve gözleri iki çukur gibi görünüyordu ve ağzı ardındaki yastık kadar kansızdı ve o korku ve şaşkınlık durumunda bir çeşit afallamış inançsızlıkla örtünün altında kendi gövdesinin biçimini inceler ve düşünür gibi yatarken, gene o sesli, düşkün, uluyan bağırtıyı çıkardı. Mrs. Hines üzerine eğilmişti şimdi. Başını çevirdi, o anlamsız yüzünü, mor omzundan geriye. «Git,» dedi. «Doktora git. Zamanı geldi.»

Ahıra gidişini hiç hatırlamıyordu. Ama işte oradaydı, katırını yakalıyordu, eyeri çekiyor ve takıyordu. Hızlı çalışıyordu, ama düşünce yeterince yavaş gidiyordu. Niçin böyle olduğunu şimdi anlamıştı. Şimdi düşüncenin hesaplamayla düzgün ve yavaş gittiğini biliyordu, kopmak üzere bir fırtınanın üstünde yağın bir yüzeye ağır ağır yayılışı gibi. «O zaman bilseydim,» diye

düşündü. «O zaman bilseydim. O zaman atlatsaydım bu sıkıntıyı.» Sakin sakin düşündü bunu, şaşakalmış bir umutsuzlukla, acınmayla. «Evet. Sırtımı çevirip ters yöne çeker giderdim. İnsanoğlunun sonsuza ve sonsuza değin bilmesinin ve belleğinin ötesine çeker giderdim herhalde.» Ama gitmedi. Kulübenin yanından dörtnala geçti, düşünce düzgün ve sürekli giderek, o kendisi henüz bilmeksizin niçin. «Yeniden bağırmadan önce işitemeyecek kadar uzaklaşabilsem bir,» diye düşündü. «Onu bir daha işitmeyecek kadar uzaklaşabilsem bir.» Bu onu daha bir süre götürdü, yola, sert kaslı ufak hayvan şimdi hızlı giderek, düşünerek, yağı, sürekli ve düzgün yayılan: «İlkin Hightower'a gideceğim. Katırı ona bırakırım. Doktor kitabını hatırlatmayı unutmamalıyım. Bunu unutmamalıyım.» diyordu yağ, onu oraya kadar getirerek, hâlâ koşan katırından aşağı atlayıp Hightower'ın evine daldığı yere. Sonra bir başka şeyi vardı. «Şimdi bu bitti,» düşünerek, *doğru dürüst bir doktor bulamasam bile* Onu meydana kadar getirdi bu ve orada ihanet etti; duyabiliyordu onu, pusuda bekleyişiyle pençeli, düşünerek *Doğru dürüst bir doktor bulamasam bile. Çünkü gerekli olacağına hiç inanmadım. İnanmadım* Zihnindeydi, dörtnala gidiyordu boyunduruğa vurulmuş ve başıboş bir paradoksla ve acele etme gereğiyle arabanın kontak anahtarını almak için sağlam kutunun anahtarını bulmak için yaşlı doktora yardım ederken. Buldular sonunda ve bir süre için acele etme gereği el ele gitti hareketle, hızlılıkla, boş şafağın altındaki boş yolda — böyleydi ya da bütün gerçekliği, bütün ürkü ve korkuyu yanındaki doktora teslim etmişti, insanların yaptığı üzere. Her neyse, kulübeye kadar götürdü onu bu ve ikisi birden arabadan inip ardında lâmbanın hâlâ yandığı kulübe kapısına doğru yaklaştılar; o arada huzurun en sonuncu boşluğunda koştu darbe inînceye ve pençeli şey onu arkadan kavrayıncaya kadar. Sonra çocuğun ağlamasını işitti. Sonra anladı. Şafak hızla sökü-yordu. Sessizce durdu serin huzurda, uyanan sessizlikte — ufak, anlatılmaz, hiçbir kadın ya da erkeğin hiçbir yerde bir görüp bir daha görmek istemediği adam. Anlamıştı şimdi daha başından beri onu inanmaya karşı koruyan bir şey olduğunu, inanmayla onu koruyan. Sert ve asık suratlı bir şaşkınlıkla dü-

şundu *Sanki olmamıştı Mrs. Hines beni çağırıncaya kadar ve ben işitinceye kadar ve yüzünü görünceye kadar ve anladım ki Byron Bunch bir hiçti onun için dünyada o anda ve o zaman anladım bakire olmadığını* Ve bunun korkunç olduğunu, ama hepsinin bu olmadığını düşündü. Bir başka şey vardı. Başı eğik değildi. Artan şafakta oldukça durgun duruyordu, düşünce durgunca giderken *Ve bu da bana ayrılmış, Papaz Hightower'ın dediği gibi. Artık ona da anlatmalıyım. Anlatmalıyım Lucas Burch.* Şimdi yokşaşma değildi. Ergenlik çağının korkunç ve onulmaz umutsuzluğu gibi bir şeydi *Ne yani, şimdiye kadar inanmamıştım bile o herifin böyle olduğuna. Sanki ben ve kadın ve ilişki kurmak zorunda kaldığım bütün başka kimseler, herhangi bir şeyi bile belirtmeyen birtakım kelimelerdi, biz bile değillerdi ve bütün bu süre boyunca biz olan şey gidiyor ve gidiyordu kelimelerin yokluğunu bile duymaksızın. Evet, Şimdiye kadar inanmamıştım onun Lucas Burch olduğuna. Lucas Burch adında herhangi birinin varolduğuna.*

«Tarih,» diyor Hightower; «tarih. Bende ondan var mıydı, yok muydu, bilmiyorum.» Ama doktor yürüyüp kulübeye girdi. Hightower bir an için geriye bakınca yatağın çevresindeki topluluğu görüyor, hâlâ işitiyor doktorun neşeli sesini. Yaşlı kadın şimdi sessizce oturuyor, ama daha biraz önce onunla boğuşuyordu çocuk için, dilsiz ve öfkeli korkusu içinde çocuğu yere düşürmesin diye. Ama dilsizlik öfkesini azaltmıyordu korkusunun, anasının gövdesinden neredeyse koparıp aldığı çocuğu kaldırıp havada tutarken, ağır, ayı gibi gövdesi eğilerek yatakta uyuyan yaşlı adama bakarken. Hightower içeri girdiğinde böylece uyuyordu. Hiç solumuyordu sanki ve içeri girdiğinde kadın yatağın yanındaki bir iskemlede büzülmüş oturuyordu. Bir yandan aşağı atlamaya hazır bekleyen bir kayayı andırıyordu tıpkı ve bir an düşündü Hightower *Adamı öldürmüş. Bu keresinde önceden iyi tedbir almış* Sonra çok meşguldü; yaşlı kadının dirseğinin dibinde olduğunun farkına varmamıştı birdenbire hâlâ soluk almayan çocuğu elinden kapıp havaya kaldırıncaya kadar, öbür yatakta uyuyan adama bir kaplan suratıyla bakarak. Sonra çocuk soludu ve ağladı ve sanki kadın

ona cevap verdi, gene bilinmeyen bir dille, yabanıl ve utkulu. Hightower onunla boğuşur ve çocuğu yere düşürmeden önce elinden alırken kadının yüzü deli gibiydi. «İşte,» dedi Hightower. «Bak! Sesi çıkmıyor. Bu kere elinizden almayacak.» Kadın hâlâ bakıyordu ona, dilsiz, hayvanca, İngilizce anlamazmışçasına. Ama öfke, utku, uçmuştu yüzünden: Kısık, inildili bir ses çıkardı, çocuğu ondan almaya çabalayarak, «dikkat,» dedi. «Dikkatli olsanıza.» Kadın başını salladı, vızıldanarak, çocuğu hafifçe elleyerek. Ama elleri titremiyordu ve bıraktı çocuğu kadına. Ve şimdi kucağında çocukla oturuyor geç gelen doktor yatağın yanında dururken, neşeli, hırçın sesiyle konuşarak elleri meşgulken. Hightower dönüp dışarı çıkıyor, kırık basamağı dikkatle inerek toprağa basıyor yaşlı bir adam gibi sanki, sanki sarkık göbeğinde ölümcül ve patlayıcı bir şey varmışçasına, dinamit gibi. Çevresine bakıyor, duraklayarak; sesleniyor «Byron.» Cevap yok. Sonra yakındaki bir cite bağladığı katırın da gitmiş olduğunu görüyor. İçini çekiyor. «Öyle olsun,» diye düşünüyor. «Demek ki, Byron'un yüzünden katlanacağım en büyük hakaret eve kadar iki mil yol yürümek olacak. Byron'a, nefrete yakışmaz bu, çok düşük. Ama çok kereler böyledir davranışlarımız. Ya da biz davranışlarımıza yakışmayız.»

Yavaş yavaş yürüyor kasabaya — kemikli, şişgöbekli bir adam kirli panama şapkası ve siyah pantolonunun içine tıkıştırdığı kaba pamuklu geceliğinin kuyruğuyla. «Neyse ki ayakkabı giyecek zaman bulmuşum,» diye düşünüyor. «Yoruldum,» diye düşünüyor, tasalı bir şekilde. «Yoruldum, üstelik uyuyamayacağım da.» Tasalı bir şekilde düşünüyor, yorgun bir şekilde, düşüncesinin hızını ayaklarına uydurarak bahçe kapısından girerken. Güneş şimdi tepede, kasaba uyandı; orada burada pişen kahvaltı kokuları alıyor. «Katırı bana bırakmadığına göre,» diye düşünüyor, «hiç olmazsa önden gidip ocağımı yakabilirdi. Madem ki aç karnına iki mil yol yürümenin iştahımı açacağını düşünüyor.»

Mutfağa gidip ocağı yakıyor, ağır ağır, beceriksizce; yirmi beş yıl sonra gene ilk denediği günkü kadar beceriksizce ve kahveyi koyuyor. «Öyleyse ben de yeniden yatarım,» diye düşünüyor. «Ama biliyorum uyuyamayacağım.» Ama düşüncesi-

nin kavgacı oluşuna dikkat edior, kendi kendini bile dinlemeyen kavgacı bir kadının sakin vızıltısı gibi; sonra her zamanki dolgun kahvaltısını hazırlamakta olduğunu görüyor ve kalakalıyor, canı sıkılmış gibi dilini şaklatarak. «Olduğumdan daha rahatsız olmalıydım bütün bunlardan sonra.» diye düşünüyor. Ama rahatsız olmadığını kabul etmek zorunda. Boylu, biçimsiz, yalnız dururken yalnız ve bakımsız mutfağında, elinde dünden kalma eski yağın donukça durduğu demir tavayı tutarak, içinden bir ışıltı, bir dalga, neredeyse kızgın, neredeyse utkulu bir kabarma geçiyor. «Gösterdim onlara!» diye düşünüyor. «Kocamış adamda canlılık diye bir şey var hâlâ, ötekiler geç kalırken. Oraya gelip onun artıklarını buluyorlar. Byron'un diyeceği üzere.» Ama bu kibir ve boş gurur. Gene de kulak asmıyor yavaş ve solgun ışıltı, takdire aldırış etmiyor. Düşünüyor, «ne olmuş yani? Ne olmuş duyarsam? Utkuyu ve gururu? Ne olur duyarsam?» Ama sıcaklık, ışıltı, desteklenmeyi de dinlemiyor ya da gerek duymuyor görünüşte; ne de bir portakal ve yumurta ve kızarmış ekmeğin gerçekliğiyle yatışıyor. Masada duran kirli ve boş tabaklara bakıyor ve konuşuyor, yüksek sesle şimdi: «Canım sağ olsun. Yıkamayacağım işte.» Uyumak için yatak odasına da dönmüyor. Kapıya gidip içeri bakıyor, o amaçlılık ve gurur ışıltısıyla, düşünerek, «şimdi ben bir kadın olacak olsaydım. Kadın olsa böyle yapardı işte: Gene yatağa yatıp dinlenirdi.» Çalışma odasına gidiyor. Belli bir amacı olan bir adam gibi hareket ediyor şimdi, yirmi beş yıldan beridir uyanma zamanından uyuma zamanına kadar hiçbir şey yapmayan adam. Bu keresinde seçtiği kitap da Tennyson değil üstelik: Bu keresinde seçtiği kitap da erkekçe bir şey. *Henry IV* seçtiği ve arka bahçeye gidiyor ve dut ağacının altındaki sarkık şezlonga oturuyor, katı ve ağır düşerek içine. «Ama uyuyamayacağım.» diye düşünüyor, «çünkü birazdan Byron gelip uyandırır. Ama başka ne yapmamı isteyeceğini öğrenmek, doğrusu uyanmaya değer.»

Hemen uyuyor, neredeyse o anda, horlayarak. Şöyle bir durup şezlonga doğru bakan biri, gözlüklerde gökyüzünün ikiz ışıltısı altında, masum, rahat, güvenli bir yüz görecektir. Ama kimse gelmiyor, aşağı yukarı altı saat sonra uyanınca, birisi-

nin ona seslenmiş olduğunu sandığı halde birdenbire kalkıp oturuyor, sandalye altında gıcırdayarak. «Evet?» diyor. «Evet? Ne oldu?» Ama ortalıklarda kimse yok, daha bir süre çevresine bakındığı halde, dinler ve bekler görünerek, o güçlü ve güvenli havasıyla. Ve ışıltı da sönmüş değil. «Uyursam geçeceğini umuyordum oysa,» diye düşünüyor, düşünerek hemen, «Yok. *Umuyordum* demek istemedim. Düşüncemde olan *korkuyordum* idi. Demek ben de teslim oldum.» diye düşünüyor, sessiz, durgun. Ellerini ovalamaya başlıyor, ilkin hafif hafif, biraz suçlu gibi. «Ben de teslim oldum. Ve böylece bırakacağım kendimi.» Sonra söylüyor bunu, düşünüyor bunu *Doğurttuğum şu bebek. Hiç adaşım yok. Ama değerbilir anaların doğumlarında bulunan doktorların adını çocuklarına verdiklerini biliyorum. Ama, Byron da var. Byron'a olmaz diyeceğim elbette. Başkalarını da doğurmaları, daha* doğum ağrısı sırasında bile içinden dingin ve korkusuz bir şey parlayan o genç ve güçlü gövdeyi hatırladı. *Daha başkaları. Daha birçokları. Kadının hayatı, alınyazısı olacak bu. İyi toprağı dingin bir uysallıkla insanlandıran iyi ana; şu sağlıklı kasıklardan acelesiz ve telaşsız doğarak ana ve kızı. Ama bundan sonrakinin tohumu Byron'dan. Zavallı çocukcağız. Beni eve kadar yürüttüyse de*

Eve giriyor. Tıraş oluyor ve geceliğini çıkarıp bir gün önce giydiği gömleği giyiyor ve bir yakayla bir keten boyunbağı takıyor ve panama şapkasını alıyor. Kulübeye kadar yürümek, oradan eve yürümesinden kısa sürüyor, şimdi daha güç yürürken korulardan geçtiği halde. «Bunu daha sık yapmalıyım,» diye düşünüyor, aralıklarla beliren güneşi, ısıyı duyarak, yabanıl ve doğurgan kokusunu alarak toprağın, koruların, gürültülü sessizliğin. «Bu alışkanlığımı kaybetmemeliydim zaten. Ama belki ikisini de yeniden kazanırım, eğer bu dua ile aynı şey değilse.»

Kulübenin arkasındaki çayırın öte ucunda korudan çıkıyor. Kulübenin ardında, ortasında evin durduğu ve yandığı ağaç kümesini görebiliyor, ama buradan bir zamanın kiriş ve payandaları olan kararmış dilsiz korları göremiyor. «Zavallı kadın,» diye düşünüyor. «Zavallı, kısır kadın. Bir hafta daha uzun yaşayamaması, talih bu yere dönünceye kadar. Bu kısır, viran

araziye talih geri dönünceye kadar.» Sanki görebiliyor, duyabiliyor çevresinde zengin tarlaların hortladığını ve ev çevresinin zengin doğurgan kara hayatını, olgun sesleri, doğurgan kadınların varlığını, kapı önlerindeki tozda verimli çıplak çocukları ve koca ev gene ,gürültülü, kuşaklarca insanların tiz haykırışlarıyla sesli. Kulübeye varıyor. Kapıyı vurmuyor; eli kapıyı açarken neredeyse gümbürdeyen yürekten bir sesle bağırıyor: «Doktor içeri gelebilir mi?»

Kulübede ana ve çocuktan başka kimse yok. Kadın yatakta oturmuş, çocuk memede. Hightower içeri girerken, kadın çarşafı çıplak göğsüne örtme eyleminin içinde, kapıyı gözlüyor, ama korkuyla değil hiç, tetikte sadece, yüzü rahat ve ılık, gülümsemek üzereymiş gibi. Hightower bunun solduğunu görüyor. «Sandım ki—» diyor kadın.

«Kim sandınız?» diyor, gümbürdüyor. Yatağa yaklaşıp kadına, gövdesizce ve hâlâ uykuda memeden sarkar gibi görünen çocuğun minik, buruşuk, pişirilmiş kil yüzüne bakıyor. Gene kadın çarşafı üstüne çekiyor, utangaç ve dingin, tepesinde kemikli, şişgöbekli, kel adam yüzünde yumuşak, gülümseyen ve utkulu bir ifadeyle dururken. Kadın çocuğa bakıyor.

«Bir türlü doymak bilmiyor. Uyudu sanıp yatırınca bağırıyor ve o zaman gene oraya koyuyorum.»

«Burada yalnız kalmamalısınız,» diyor. Odaya bakınıyor. «Nerede—»

«O da gitti. Kasabaya. Bir şey söylemedi, ama oraya gidiyordu. Adam sıvışıp gitti ve kadın da uyanınca bana sordu nerede diye, ben de dışarı çıktı dedim ve o da arkasından gitti o zaman.»

«Kasabaya? Sıvıştı mı?» Sonra, «ha,» diyor hafifçe. Yüzü ciddî şimdi.

«Bütün gün adamı gözledi. O da onu gözlüyordu. Fark edebiliyordum ben de. Adam uyur gibi yapıyordu. Onun için yemekten sonra kadın vazgeçti. Dün gece hiç dinlenememiştl, onun için yemekten sonra sandalyeye oturup uyukladı. Adam da onu gözlüyordu ve kalktı yataktan, göz kırparak ve yüzünü oynatarak bana. Kapıya gitti, omzunun üstünden hâlâ bana göz kırparak ve suratını oynatarak ve parmak uçlarına basa-

rak çıktı. Bense ne onu durdurmaya çalıştım, ne de ötekini uyandırmaya, hiç.» Hightower'a bakıyor, gözleri ciddî, apaçık. «Korktum. Bir tuhaf konuşuyor adam. Sonra o bana bakışını görmeliydiniz. Sanki bütün o göz kırpmalar kadını uyandırmayayım diye değil de, uyandırırsam başıma neler geleceğini söylemek içinmiş gibiydi. Ben de korktum. Onun için hiç bozmadan yattım bebekle ve çok geçmeden kadın birden uyandı. O zaman anladım ki, uyumak niyetinde değilmiş zaten. Sanki adamın yatağına doğru koşarken yolda uyanmıştı, adamın gittiğine inanamazmış gibi elliyordu yatağı. Çünkü öylece durdu kaldı yatağın yanında, adam sanki battaniyenin içinde bir yere sıkışmış gibi yoklayarak battaniyeyi. Sonra bana baktı, bir kere. Göz kırpıp suratını oynatmıyordu o, ama neredeyse o da öyle yapsa diyecektim. Sordu ve söyledim ve şapkasını giydi ve çıktı.» Hightower'a bakıyor. «Gittiğine sevindim. Böyle konuşmamam gerek herhalde, benim için yaptıklarından sonra. Ama...»

Hightower yatağın yanı başında duruyor. Kadını görür gibi görünmüyor. Yüzü çok ciddî; orada dururken on yıl yaşlanmış gibi. Ya da yüzü şimdi aslında görünmesi gerektiği gibi görünüyor ve odaya girdiğinde yüzü kendi kendine yabancıydı. «Kasabaya demek,» diyor. Sonra gözleri uyanıyor, görüyorlar yeniden. «Evet. Artık elimizden bir şey gelmez.» diyor. «Üstelik, kasabadaki adamlar, aklı başında olanları... bir iki tane olmalı öylelerinden... Niçin sevindiniz gittiğine?»

Kadının başı eğik. Eli bebeğin başı çevresinde geziniyor, değmeden: İçgüdüsel, gereksiz, görünüşte kendinin bilincinde olmayan bir hareket. «İyilik etti. İyilik etmekten de fazla. Ben dinleneyim diye bebeği tutuyordu. Hep onu tutmak istiyordu, orada sandalyede otururken — Kusuruma bakmayın. Size oturun bile demedim.» Sandalyeyi yatağın yanına çekip üstüne oturan adamı süzüyor. «...Orada oturuyordu ötekini göz altında tutmak için, uyur gibi yaparken o.» Hightower'a bakıyor; gözleri şaşkın şimdi, bir şey sorar gibi, kuşkulu. «Habire anlatıp duruyor — Kafası epeyi bir karışık yani. Ve kimi zaman benim de kafam karışıyor, dinlerken, dinle...» Gözleri, sözleri, aranıyorlar, araştırıyorlar.

«Karışık?»

«Çocuktan şey gibi konuşuyor yani babası şu hapisteki şeymiş gibi... şu Mr. Christmas. O kadar çok söyleyip duruyor ki, sonunda benim de kafam karışıyor ve ben de sanıyorum ki, babası Mr. — Mr. Christmas'dır—» Adamı süzüyor; sanki bir çeşit korkunç çaba harcarmışçasına bir tavrı var. «Ama öyle olmadığını biliyorum. Sersemlik olduğunu biliyorum. O kadar çok söylüyor ve belki ben de iyice güçlenemedim daha da onun için ve benim de kafam karışıyor. Ama korkuyorum...»

«Neden korkuyorsunuz?»

«Kafamın karışmasından hoşlanmıyorum. Ve kafamı karıştırmasından korkuyorum, hani insan gözlerini şaşılaştırırmış da sonra düzeltemezmiş derler ya...» Adama bakmıyor artık. Kımıldamıyor. Adamın kendini süzdüğünü duyuyor.

«Bebeğin adı Joey değil diyorsunuz. Ya nedir adı?»

Daha bir an bakmıyor Hightower'a. Sonra başını kaldırıyor. Çok çabuk, çok kolay veriyor cevabını: «Daha adını koymadım.»

Ve Hightower biliyor niçin. Sanki kulübeye girdiğinden beridir daha yeni görüyor kadını. İlk olarak fark ediyor ki, kadın az önce saçını taramıştır ve yüzünü de tazeleştirmiştir ve çarşafın altında, sanki o içeri girerken aceleyle oraya atılmış gibi yarı gizli duran bir tarakla kırık bir ayna parçası görüyor. «Ben geldiğimde birini bekliyordunuz. Ve beklediğiniz ben değildim. Kimi bekliyordunuz?»

Kadın gözünü kaçırmıyor. Yüzü ne masum, ne de yalancı. Ne de dingin ve rahat. «Bekliyor muydum?»

«Byron Bunch mıydı beklediğiniz?» Hâlâ kaçırmıyor gözlerini. Hightower'ın yüzü ciddî, pek, yumuşak. Ama gene de o yüzde kadının tanıştığı birkaç iyi insanın, özellikle erkeklerin yüzünde görmüş olduğu o insafsızlık var. Öne eğiliyor ve elini kadının, çocuğu tutan eli üzerine koyuyor. «Byron iyi bir adamdır.» diyor.

«Onu ben de biliyorum, herkes gibi. Hem çoğu kimseden daha iyi biliyorum.»

«Ve siz de iyi bir kadınsınız. Olacaksınız. Demek istemiyo-

rum ki,» çabuk konuşuyor. Sonra susuyor. «Demek istemedim ki—»

«Anlıyorum galiba,» diyor kadın.

«Hayır. Bunu anlayamazsınız. Bu önemli değil. Bu hiçbir şey değil henüz. Bunu sonradan nasıl kullanacağınıza bakar her şey. Kendiniz için. Başkaları için.» Kadına bakıyor; kadın gözlerini kaçırmıyor. «Bırakın gitsin. Gönderin onu yanınızdan.» Birbirlerine bakıyorlar. «Gönder onu, kızım. Herhalde onun yarı yaşından fazla değildir yaşın. Ama şimdiden onun iki katı yaşadın. Hiç erişmeyecek, yetişemeyecek sana, çünkü çok zaman kaybetti. Ve bu da, onun hiçliği, senin herşeyliğin kadar onulmaz bir şey. Hiçbir zaman yetişemeyecek, senin geri dönemeyeceğin gibi. Onun olmayan bir erkek çocuğun var, o olmayon bir adamdan. Hayatına zorla iki erkek ve bir kadının yalnızca üçte birini sokmuş olacaksın, oysa zavallı Byron otuz beş yıldır birlikte yaşadığı hiçliğin ırzına geçilecekse bile, hiç değilse iki tanık önünde ırzına geçilmemesini hakkedecek kadar iyi bir adamdır. Gönder onu yanından.»

«Bunu ben yapamam ki. Serbest o. Kendisine sorun. Bir kere bile uğraşmadım yanımda tutmak için ki.»

«Tastamam. Yanında tutamazdın da herhalde, isteseydin bile. Tastamam. Nasıl uğraşacağını bilseydin eğer. Ama o zaman, onu bilseydin, burada bu yatakta olmazdın şimdi, göğsünde bu çocukla. Demek onu göndermeyeceksin? Söylemeyeceksin bunu?»

«Söylediğimden fazlasını söyleyemem. Ben ona beş gün önce hayır dedim.»

«Hayır?»

«Evlenmemizi istedi. Beklemememi. Ben de hayır dedim.»

«Şimdi de hayır der miydin?»

Gözünü kırpmadan bakıyor adama. «Evet. Şimdi de söylerdim.»

Hightower içini çekiyor, kocaman, biçimdışı; yüzü gevşek gene, yorgun. «Sözüne inanıyorum. Söylemeye devam edeceksin görünceye kadar...» Gene bakıyor kadına; bakışı gene amaçlı, sert. «Nerede? Byron?»

Kadın ona bakıyor. Bir süre sonra hafif bir sesle cevap veriyor: «Bilmiyorum.» Adama bakıyor; yüzü ansızın boşalıyor büsbütün, sanki yüzüne katılık ve sağlamlık veren bir şey şimdi akıp gitmeye başlamış gibi. Şimdi yüzünde ne yalandan, ne tetiklikten ne de dikkatten iz kalmıyor. «Bu sabah on sularında geri geldi. İçeri girmedi. Sadece kapıya kadar geldi ve orada durdu ve sadece baktı bana. Ve ben dün geceden beri onu görmemiştim ve o da bebeği görmemişti ve 'gelin de görün,' dedim ama, o baktı bana, orada kapıda durarak ve dedi ki, 'onu ne zaman görmek istediğinizi öğrenmeye geldim,' ben de dedim ki, 'kimi görmeye?' ve o da dedi ki, 'belki yanında bir şerif yardımcısı göndermeleri gerekir, ama ben Kennedy'yi kandırabilirim gelmesine izin vermesi için,' ve dedim ki ben de, 'evet,' dedim ve o dedi ki, 'bu akşam? Olur mu?' ve ben de, 'evet,' dedim ve o da gitti. Öylece durdu orada, sonra gitti.» Hightower, kadın gözyaşları huzurunda bulunan bütün erkeklerin o umutsuzluğu içinde bakarken kadın ağlamaya başlıyor. Dik oturuyor, çocuk memesinde, ağlayarak, yüksek sesle ve çok değil, bir çeşit sabırlı, umudu kesik düşkünlükle, yüzünü gizlemeksizin. «Siz de benimle uğraşıp duruyorsunuz hayır dedim mi diye, ben hayır demişken oysa ve uğraşıp duruyorşunuz benimle, oysa o gitti bile. Bir daha görmeyeceğim onu.» Ve Hightower oturuyor orada ve kadın başını eğiyor sonunda ve adam kalkıyor ve tepesinde duruyor elini eğik başı üzerine uzatarak, düşünerek *Tanrı'ya şükür, Tanrı yardımcım ol. Tanrı'ya şükür, Tanrı yardımcım ol*

Christmas'ın, korudan bıçkıevine giden eski keçi yolunu buldu. Orada olduğunu bilmiyordu, ama ne yöne gittiğini anlayınca, coşkunluğu içinde bu ona gelecekten bir haber gibi göründü. Kadına inanıyor, ama bilgiyi doğrulamak istiyor sırf bu sözleri yeniden duymaktan alacağı tad için. Bıçkıevine vardığında saat tam dört. Bürodan soruyor.

«Bunch?» diyor kâtip. «Onu burada bulamazsınız. Bu sabah işten ayrıldı.»

«Biliyorum, biliyorum,» diyor Hightower.

«Yedi yıldır bu şirkette çalışıyordu cumartesi akşamları

dahil. Sonra bu sabah içeri girip işten ayrılacağını söyledi. Hiç sebep yok. Bu dağlılar böyledir işte.»

«Evet, evet,» diyor Hightower. «Ama iyi insanlardırlar. İyi adam, iyi kadın olurlar.» Bürodan çıkıyor. Kasaba yolu Byron'un çalıştığı hizar barakasının yanından geçiyor. Ustabaşı Mooney'yi tanıyor. «Byron Bunch artık sizinle değilmiş diye işittim,» diyor, duraklayarak.

«Evet,» diyor Mooney. «Bu sabah ayrıldı.» Ama Hightower dinlemiyor; kılıksız, garip-biçimli, pek-tanınmadık adamın bir çeşit coşkun ilgiyle varlığını ve amacını anlayamayacağı ve hattâ öğrenemeyeceği tuhaf makinalara bakışını tulumlu adamlar seyrediyorlar. «Onu görmek istiyorsanız eğer,» diyor Mooney. «kasabada, mahkemede bulursunuz herhalde.»

«Mahkemede mi?»

«Evet, efendim. Bugün Büyük Jüri toplanıyor. Özel oturum. Şu katili mahkeme etmek için.»

«Evet, evet,» diyor Hightower. «Demek gitti. Evet. Çok iyi bir gençtir. İyi günler, iyi günler, efendiler, hepinize iyi günler.» Yürüyor, tulumlu adamlar daha bir süre ardından bakarlarken. Ellerini arkasında kavuşturmuş. Yürüyor, sessizce, rahat, üzgün düşünerek: «Zavallı adam. Zavallı adam. Hiç kimse bir insan hayatını sona erdiremez, erdirmemelidir; hele resmî bir görevli, yurttaşlarına hizmet etmeye yemin etmiş biri. Kurbanının elinde kendisinin bir şey çekmediğini bilen, halk tarafından seçilmiş bir görevlinin, o kurbanına akla gelmedik adlar vermesi kamu tarafından kutsandıktan sonra, kurbanının elinde acı çektiğine inanan bireyin yumuşak davranmasını nasıl umabiliriz?» Yürüyor; kendi sokağında artık. Az sonra görebiliyor çitini, levhasını; sonra zengin ağustos yeşilliklerinin ardındaki evini. «Demek bana veda etmeye gelmeden gitti. Benim için bütün yaptıklarından sonra. Bana getirdiklerinden. Evet ya; bana verdiklerinden, yeniden kazandırdıklarından sonra. Demek bu da benim için ayrılmış. Ve hepsi bu kadarcık olmalıymış.»

Ama hepsi bu değildir. Onun için ayrılan bir şey daha vardır.

18

Byron kasabaya varınca şerifi öğleye kadar göremeyeceğini öğrendi, çünkü şerif öğleye kadar Büyük Jüri'yle meşgul olacaktı. «Bekleyeceksin,» dediler.

«Evet,» dedi Byron. «Biliyorum yolunu.»

«Neyin yolunu biliyorsun?» Ama cevap vermedi. Şerifin bürosundan çıktı ve meydanın güney yönüne dönük saçağın altında durdu. Sığ, bayraklı taraçanın üzerinde taş sütunlar yükseliyordu, kemerlenerek, yıllanmış, kuşaklar boyunca sere serpe tütünle lekeli. Bunların altında, sürekli ve kesintisiz ve ağırbaşlı bir amaçsızlıkla (ve orada burada, kıpırdamadan durarak ya da ağızlarının kenarlarından birbirleriyle konuşarak, bazılarını Byron'un kâtip ya da genç avukat ya da hattâ tüccar olarak tanıdığı gençten adamlar, kasabalılar, kılık değiştirmiş ve kılık değişikliğinin polisliklerini gizleyip gizlemediğine pek aldırış etmeyen polisler gibi, genellikle birbirinin tıpkısı olan otoriter bir tavırla bekleşiyorlar) tulum giymiş köylüler dolaşıyordu, neredeyse manastırda keşişleri andıran bir havayla, aralarında sessizce para ve ürünlerden konuşarak, arasıra sessizce yukarıya, ötesinde; içlerinden birçoğunun görmediği için tanımadığı bir adamın, içlerinden birçoğunun tanımadığı için görmediği bir kadının canını aldığı için, canını almak üzere kilitli kapılar ardında hazırlanan Büyük Jüri'nin bulunduğu tavana doğru bakıyorlardı. Binip kasabaya geldikleri at arabaları ve tozlu otomobiller meydana sıralanmıştı ve sokaklar boyunca ve dükkânlara girip çıkarak, kasabaya yanlarında gelen kanları ve kızları küme küme geziniyorlardı, ağır ağır ve gene amaç-

sızca sığır sürüleri ya da bulutlar gibi. Byron orada epey bir süre durdu, kıpırdamadan, bir yere yaslanmadan — yedi yıldır bu kasabada yaşayan, ama köylülerin adını ve huylarını öldüren ya da öldürülenden bile daha az bildikleri ufak tefek adam.

Byron bunun bilincinde değildi. Umursamıyordu şimdi, ama bir hafta önce daha başka olurdu. O zaman olsa durmazdı burada, herhangi birinin ona bakabileceği ve belki de tanıyabileceği bir yerde: *Byron Bunch, başka adamın ektiği ürünün otunu, armağanı üleşmeksizin yolan adam. Öbür herif bin dolar kazanmakla meşgulken o herifin orospusuna bakan adam. Ve karşılığında bir şey olmadan. Kadının şerefini koruyan Byron Bunch, şerefin sahibi olan kadın da, şerefi verdiği herif de onu fırlatıp atmışken, eloğlunun piçini rahatça ve huzur içinde ve Byron Bunch'ın kesesinden dünyaya getiren ve ücret olarak bebeğin bir kere bağırdığını işiten. Karşılık diye hiçbir şey almayan, öbür herif bin doları toplamayı bitirip Byron Bunch artık gereksiz olunca öbür herifi alıp getirme izninden başka. Byron Bunch* «Artık gidebilirim,» diye düşündü. Derin derin solumaya başladı. Derin derin soluduğunu duyabiliyordu, sanki içi her seferinde bir sonraki soluğun yeterince dışarı çıkamayacağından ve korkunç bir şey olacağından korkuyormuşçasına ve sanki bütün bu zaman boyunca bakabiliyordu kendine solurken, göğsüne ve hiçbir kıpırtı göremiyordu, tıpkı dinamitin ilk başladığı gibi, biriktirişi gibi kendini şimdi Şimdi ŞİMDİ için, çubuğun dış biçimi hiç değişmeksizin; geçen ve ona bakan insanların hiçbir değişiklik göremediğini: Başını çevirip bir daha bakmayacağın ufak tefek bir adam, yaptıklarını yaptığına ve duyduklarını duyduğuna hiç inanmayacağın, orada bıçkıevinde bir cumartesi öğle sonrası, yapayalnızken, incinmek fırsatının gelip onu bulamayacağını sanan.

İnsanların arasında yürüyordu. «Bir yerlere gitmeliyim,» diye düşündü. Bu düşüncesine adımını uydurarak yürüyebiliyordu: «Bir yerlere gitmeliyim.» Bu götürürdü onu. Pansiyona vardığında hâlâ bunu söylüyordu. Odası sokağa bakıyordu. Oraya doğru baktığının bilincine varmadan önce başını başka yere çevirmişti bile. «Olur ki, o pencerede birinin sigara tüttürerek kitap okuduğunu görürüm,» diye, düşündü. Avluya girdi.

Parlak sabahtan sonra gözleri ortalığı iyi seçemiyordu. Islak muşamba, sabun kokusu alıyordu. «Hâlâ pazartesi,» diye düşündü. «Bunu unutmuştum. Belki önümüzdeki pazartesidir. Öyle olması gerekiyor gibi.» Seslenmedi. Bir süre sonra, gözü daha iyi seçmeye başladı. Avlunun arkasında ya da belki mutfakta süpürgeyi işitebiliyordu. Sonra açık arka kapı olan ışık dikdörtgeninden Mrs. Beard'ın başının eğildiğini gördü, sonra bütün gövdesinin siluetini, avludan yukarı gelerek.

«Vay, vay,» dedi. «Mister Byron Bunch'mış meğer. Mister Byron Bunch.»

«Evet, bayan,» dedi, düşünerek. «Bir süpürge kovasına sığacak kadarından fazla derdi olmayan şişman bir hanım uğraşmamalıdır yalnız...» Gene hatırlayamadı Hightower'ın bileceği, hiç düşünmeden kullanacağı kelimeyi. «Sanki sadece onu karıştırmadan bir şey yapamamakla kalmıyorum, onun yardımı gerekmeden düşünemiyorum da üstelik.» — «Evet, bayan,» dedi. Ve sonra durdu orada, veda etmeye geldiğini söylemeyi bile beceremeden. «Belki gitmiyorumdur,» diye düşündü. «Bir adam bir odada yedi yıl yaşadıktan sonra, bir günde çekip gidemez belki. Ama herhalde bunun böyle olması kadının odayı başkasına kiralamasına engel olmaz.» — «Size biraz kira borcum var galiba,» dedi.

Kadın ona baktı: Katı, rahat bir yüz, kötü de değil ayrıca. «Ne kirası?» dedi. «Yerleşmiş olduğunuzu sanıyordum. Yazı çadırda geçirmeye karar verdiğinizi sanmıştım.» Kadın ona baktı ona. Sonra anlattı. Nazikçe, ince, düşünceli bir şekilde yaptı bunu. «O odanın kirasını aldım bile.»

«Ha,» dedi. «Evet. Anlıyorum. Evet.» Temizlenmiş, muşamba döşeli merdivene baktı sessizce, kendi ayaklarının da yardımıyla yenik olan. Yeni muşamba üç yıl önce konduğunda üstünde gezinen ilk pansiyoner o olmuştu. «Ha,» dedi. «Peki, öyleyse ben...»

Kadın buna da cevap verdi, hemen, kötülüksüz. «Onu da yaptım. Bıraktığınız her şeyi çantanıza koydum. Benim odamda. Ama belki bir de gidip kendiniz bakmak istersiniz?»

«Hayır. Herhalde her şeyi... Peki, o halde ben...»

Kadın onu süzüyordu. «Siz erkekler,» dedi. «Kadınların size

kızmasına hiç şaşmamalı. Kendi şeytanlık karıştırma sınırlarınızı bile bilmiyorsunuz. Edeceğiniz şeytanlık da bir halt değil hani. Zaten size yardım etsin diye bir kadın karıştırmasanız işin içine, daha on yaşınıza basmadan bağırta çağırta cennete sürükleyip götürecekler sizleri.»

«Onun hakkında kötü konuşmanızı gerektiren bir şey yok sanıyorum,» dedi.

«Yok ya. Olması gerekmiyor. Kötü konuşacak olduktan sonra hiçbir kadın için gerekmez. Konuşanlardan çoğunun kadın olmadığını söylemiyorum. Ama sizde erkek aklından biraz fazlası olsaydı, kadınların konuşurken kötü niyetleri olmadığını bilirdiniz. Erkeklerdir konuşmayı ciddiye olan. Sizin ya da onun için kötü düşünmeye sebep olmadığını, o bebeği saymasak bile. Hattâ erkekler bile şu anda. O kadının kötülük yapması hiç gerekmedi. Siz ve o vaiz ve kadını tanıyan başka her erkek, şimdiye kadar istemeyi düşünebileceği her iyiliği yapmadılar mı ona? Niçin gereksin kötülük yapması? Onu deyiverin bana.»

«Evet,» diyor Byron. Kadına bakmıyor artık. «Gelişimin sebebi...»

Kadın buna da cevap verdi, daha söylenmeden. «Bu yakında bizden ayrılıyorsunuzdur herhalde.» Süzüyordu Byron'u. «Bu sabah mahkemede ne yaptılar?»

«Bilmiyorum. Daha bitmedi.»

«Onun öyle olacağını da biliyordum. Biz kadınların cumartesi gecesi on dakika içinde temizleyebileceğimiz bir işi temizlemek için bunca zaman ve emek ve eyalet parası harcayacaklar. Böyle bir enayilik etti diye. Jefferson'da eksikliğinin duyulacağından değil. Onsuz edilemeyeceğinden. Bir kadını öldürmenin, bir kadının bir erkeği öldürmesinden daha çok işe yarayacağını sanmak enayiliğinde bulunduğu için... Şimdi ötekini serbest bırakacaklardır herhalde, değil mi?»

«Evet, bayan. Ben de öyle sanıyorum.»

«Ve bir zaman onun da yardım ettiğini sandılar. Onun için şimdi kötü niyetleri olmadığını gösterelim diye verecekler ona bin doları. Ve o zaman evlenebilecekler. Aşağı yukarı böyle, değil mi?»

«Evet, bayan.» Kadının kendini süzdüğünü duyabiliyordu, kötülükle değil.

«Onun için sanırım yakında bizden ayrılıyorsunuz. Sanırım artık Jefferson'dan biraz usanmışsınızdır, değil mi?»

«Öyle bir şey. Başka yere gideceğim herhalde.»

«Eh, Jefferson iyi bir kasabadır. Ama sizin gibi köksüz bir adamın başka bir kasabada bulamayacağı şeytanlık ve dert yoktur burada... Siz hazır oluncaya kadar çantanız burada kalabilir, isterseniz.»

Öğleye ve sonrasına kadar bekledi. Şerifin yemeğini bitireceğini umduğu bir zamana kadar bekledi. Sonra şerifin evine gitti. İçeri girmedi. Şerif çıkıncaya kadar kapıda bekledi — şişman adam, şişman, durgun yüzüne gömülmüş mika parçaları gibi duran küçük bilge gözleriyle. Kenara çekildiler, bahçedeki bir ağacın gölgesine. Oturacak bir yer yoktu; çömelmediler de (ikisi de köyde doğmuştu) her zamanki gibi. Şerif sessizce adamı dinledi, yedi yıldır kasabada küçük çapta bir esrar olan ve şimdi yedi gündür büyük bir rezalet haline gelen sessiz, ufak tefek adamı.

«Anlıyorum,» dedi şerif. «Onları evlendirme zamanının geldiğini düşünüyorsun.»

«Bilmiyorum. O ikisinin bileceği iş bu. Ama bence gidip görmeli kadını. Bence bunun zamanı gelmiştir. Yanına yardımcılarından birini koyabilirsin. Ben kadına bu akşam geleceğini söyledim. Ne yapacakları kendi bilecekleri iş. Beni ilgilendirmez.»

«Elbette,» dedi şerif. «Seni ilgilendirmez.» Öbür adamın profiline bakıyordu. «Şimdi ne yapmak niyetindesin, Byron?»

«Bilmem.» Aşağı ağır ağır kıpırdadı toprakta; ayağına bakıyordu. «Memphis'e gitmeyi düşünüyorum. Birkaç yıldır düşünüyordum. Belki öyle yaparım. Bu küçük kasabalarda fazla iş yok.»

«Elbette. Memphis kötü şehir sayılmaz, şehir hayatını sevenler için. Hem sonra ayağına takılacak bir ailen de yok. On yıl önce bekâr bir adam olaydım, ben de aynı şeyi yapardım. Benim için daha iyi olurdu belki. Hemen gitmeyi düşünüyorsun galiba.»

«Yakında, herhalde.» Başını kaldırdı, sonra eğdi gene. Konuştu: «Bu sabah bıçkıevinden ayrıldım.»

«Elbette,» dedi şerif. «On ikiyle bir arasında buraya kadar yürüyüp sonra da geri dönmeyi ummayacağını düşünmüştüm. Ee, demek ki—» Sustu. Karanlık basıncaya kadar Büyük Jüri'nin Christmas'ı mahkemeye göndereceğini ve Brown'un —ya da Burch'ün— gelecek ayki mahkemede tanıklık etmek için verdiği söz dışında artık serbest olacağını biliyordu. Ama orada bulunması bile pek gerekli değildi, çünkü Christmas cinayeti işlemediğini söylememişti ve şerif kelleyi kurtarmak için suçlu olduğunu söyleyeceğini sanıyordu. «Hem hayatında bir kerecik o herife Tanrı korkusunu tattırmak zarar vermez herhalde,» diye düşündü. Konuştu: «Olur herhalde. Dediğin gibi yanına bir yardımcı katmam gerek elbette. O para ödülünü almayı umduğu sürece pek kaçmak istemeyecektir ama, ne olursa olsun. Zaten oraya varınca, orada neyle karşılaşacağını da bilmeyecek. Daha haberi yok.»

«Yok ya,» dedi Byron. «Bilmiyor. Kadının Jefferson'da olduğunu bilmiyor.»

«Onun için yanına bir yardımcı katıp gönderirim oraya. Niçin olduğunu söylemem: Sadece gönderirim. Yoksa sen kendin mi götürmek isterdin?»

«Yok,» dedi Byron. «Hayır. Hayır.» Ama kımıldamadı.

«Öyle yaparım. O zamana kadar sen ayrılmış olursun herhalde. Bir şerif yardımcısı katarım yanına. Saat dört iyi mi?»

«Olur, olur. Bir iyilik etmiş olacaksın.»

«Ya. Bana varıncaya kadar çok kişi iyilik etti o kadıncağıza Jefferson'a geldi geleli. Eh, veda etmek istemiyorum. Sanırım seni bir daha göreceğiz Jefferson'da. Burada bir süre oturup da, bütün bütün uzaklaşan kimseye rastlamadım daha. O hapisteki adamın dışında belki. Ama o da suçu kabul edecek. Kelleyi kurtarmak için. Ama ne olursa olsun Jefferson'dan alıp götürecek o kelleyi. Büyükanası olduğunu sanan o yaşlı kadın için çok zor. Ben eve gelirken ihtiyar kasabadaydı, bağırıp çağırıyordu, o anda herifi hapisten alıp linç etmedikleri korkaklar diye bağırıyordu halka.» Gülmeye başladı, biraz zorlayarak. «Sözüne dikkat etsin bence, yoksa Percy Grimm or-

dusuyla gelip götürür onu.» Ciddileşti. «Kadın için çok zor. Kadınlar için.» Byron'un profiline baktı. «Çoğumuz için çok zor oldu. Neyse, umarım yakın bir günde dönersin. Belki Jefferson sana karşı daha iyi davranır bir dahaki sefere.»

O gün saat dörtte, gizlendiği yerden, otomobilin gelip durduğunu, içinden şerif yardımcısıyla Brown adı altında tanıdığı adamın çıkıp kulübeye doğru yürüdüğünü görüyor. Brown kelepçeli değil şimdi ve Byron onların kulübeye varışlarını seyrediyor ve şerif yardımcısının Brown'u kapıdan içeri ittiğini görüyor. Sonra kapı Brown'un arkasından kapanıyor ve yardımcı, basamağa oturup cebinden bir tütün torbası çıkarıyor. Byron ayağa kalkıyor. «Artık gidebilirim,» diye düşünüyor. «Gidebilirim artık.» Saklandığı yer, bir zamanlar evin durduğu çimendeki bir fundalık. Fundalığın öte yanında, kulübeden ve yoldan görünmeyecek şekilde, bağlı katırı duruyor. Yıpranmış eyerin üstüne deriden olmayan partal bir çanta bağlı. Katıra binip yola dönderiyor. Arkasına bakmıyor.

Kırmızı uysal yol, eğilimli ve dingin öğle sonrasının altında ilerliyor, bir tepeye tırmanıyor. «Eh, bir tepeye dayanabilirim,» diye düşünüyor. «Bir tepeye dayanabilirim, dayanır insan.» Ortalık dingin ve durgun, yedi yıllık tanıdık. Görünüşe bakılırsa, insan hemen hemen her şeye dayanabiliyor. Hiç yapmadığı şeylere bile dayanabiliyor. Bazı şeylerin dayanılmaz olduğu düşüncesine bile dayanabiliyor. Şöyle bir kendini bırakıp otursa, ağlasa, bunu yapmayacağını bilmeye de dayanıyor. Arkasına bakmamaya bile dayanıyor, bakmanın ya da bakmamanın bir işine yaramayacağını bildiği halde.»

Tepe yükseliyor, doruklaşarak. Denizi hiç görmemiştir, onun için şöyle düşünüyor. «Sanki hiçin kıyısı gibi. Sanki bir kere aşıp geçsem hiçliğe gireceğim. Ağaçların ağaçtan başka bir şeye benzeyip başka bir adla çağrılacağı, insanların insandan başka bir şeye benzeyip başka bir adla çağrılacağı. Ve Byron Bunch, onun Byron olması ya da olmaması bile gerekmeyecek. Byron Bunch'la katırı hızla düşmekten hiç olacaklar ve alev alacaklar Hightower'ın anlattığı uzayda hızla gitmekten ateş alan ve yanıp kül olan ve sonunda toprağa değecek bir tanecikleri bile kalmayan kayalar gibi.»

Ama derken tepenin doruğunun ardında orada olduğunu zaten bildiği şey başlıyor: Ağaç olan ağaçlar, korkunç ve usandırıcı uzaklık ki, kan tarafından güdülen bir yaratık olduğu için, amansız toprağın iki kaçınılmaz ufku arasında sonsuza dek üzerinde yol almalıdır. Sürekli bir şekilde yükseliyorlar, uğursuz değil, gözdağı verircesine değil. Tamam işte. Byron'u hatırlamıyorlar bile. «Bilmiyorlar ve aldırmıyorlar,» diye düşünüyor. «Sanki diyorlar ki *Peki. Acı çektiğini söylüyorsun. Peki. Ama ilk önce, senin çırılçıplak sözünden başka kanıt yok elimizde. İkincisi, Byron Bunch olduğunu söylüyorsun sadece. Üçüncüsü, sen sadece kendine bu anda, bu dakikada Byron Bunch diyen kişisin...* Evet,» diye düşünüyor, «eğer hepsi buysa, arkama bakmaya dayanamamak zevkine sahip olsam da olur.» Katırı durdurup eyerde dönüyor.

Bu kadar yol aldığını ve doruğun bu kadar yüksek olduğunu fark etmemişti. Sığ bir çanak gibi yetmiş yıl önce bir pamuk çiftliği olan bir zamanların geniş toprağı Byron'un altında, onunla Jefferson olan karşı sırt arasında yatıyor. Ama pamuk çiftliği şimdi rastgele zenci kulübeleri ve bahçe kırıntıları ve toprak kaymasıyla deşilmiş ve bodur meşeler ve sasafras ağaçları ve Japon incirleri ve dikenlerle boğulmuş ölü tarlalarla paramparça. Ama tam ortada meşe kümesi evin yapıldığı zamanki gibi duruyor, şimdi ortalarında ev olmasa da. Buradan yangının yaralarını bile göremiyor; meşeler ve ahırların ve ötedeki, şimdi bakmakta olduğu kulübenin duruşu olmasa, evin nerede olduğunu bile söyleyemezdi. Kulübe öğle sonrası güneşinin altında dolgun ve sessiz duruyor, neredeyse oyuncak gibi; basamağında şerif yardımcısının oturduğu bir oyuncak. Derken, Byron seyrederken, bir adam beliriyor büyü yapılmışçasına kulübenin ardında, koşmaya o an başlamış olarak, şüphelenmeyen şerif yardımcısı ön basamakta sessiz ve kıpırtısız otururken, kulübenin arka tarafından kaçma eylemi içinde. Daha bir süre Byron da kıpırtısız oturuyor, eyerinde yarı dönük ve minik biçimin kulübenin arkasındaki çıplak eğimden yukarı, koruya doğru kaçışını gözlüyor.

Sonra sanki soğuk, sert bir rüzgâr esiyor içinde. Aynı anda sert ve dingin, sertçe üfleyerek, kırıntı ya da çöp ya da

kuru yaprak gibi bütün isteği ve umutsuzluğu ve umarsızlığı ve trajik ve boşuna hayalleri de. Bu esişle kendisinin geri gelip gene boşaldığını duyuyor sanki, iki hafta önce, kadını görmeden önce, içinde olmayan hiçbir şey yok şimdi içinde. Bu anın isteği, istekten de öte: Sessiz ve güvenli inanç bu; beyninin eline telgraf çektiğinin bilincine varamadan önce katırını yoldan çevirmiş ve dörtnala gidiyor, kaçan adamın koruya girdiği zaman tuttuğu yola paralel giderek sırtta. Daha adamın adını bile söylemedi kendi kendine. Düşünmüyor bile adamın nereye gittiğini ve niçin. Bir kere bile gelmiyor aklına Brown'un gene kaçtığı, önceden tahmin ettiği gibi. Biraz düşünseydi bu konuda, Brown'un, kendine özgü bir şekilde, Lena'nın ve kendisinin oradan ayrılmasıyla *ilgili bütünüyle* meşru bir işle meşgul olduğuna inandıracaktı belki kendini. Ama bunu düşünmüyordu bile; Lena'yı düşünmüyordu bile; sanki yüzünü hiç görmemiş ya da adını hiç işitmemiş gibi büsbütün aklının dışındaydı o. Düşünüyor: «Onun için kadınına baktım ve onun için çocuğunu doğurttum. Ve şimdi onun için yapabileceğim bir şey daha var. Onları evlendiremem, çünkü papaz değilim. Onu yakalayabilebilemem, çünkü benden önce çıktı yola. Ve yakalasam da onu dövebilebilemem, çünkü benden iri. Ama deneyebilirim. Bunu yapmayı deneyebilirim.»

Şerif yardımcısı hapishaneye gelince, Brown hemen nereye gittiklerini sordu. Ziyarete dedi ona yardımcı, Brown durdu, *yakışıklı, bir an için cesur suratıyla yardımcıyı süzerek.* «Burada ziyaret etmek istediğim kimse yok. Ben burada yabancıyım.»

«Nerede olsan yabancı olursun,» dedi yardımcı. «Evinde bile. Haydi.»

«Ben Amerikan vatandaşıyım,» dedi Brown. «Göğsüme teneke yıldız takmasam da haklarım vardır elbette.»

«Elbette,» dedi yardımcı. «Ben de onu yapıyorum şimdi: Senin haklarını elde etmene yardımcı oluyorum.»

Brown'un yüzü ışıldadı: Bir anlık bir parlamaydı bu. «Tamam mı? —ödeyecekler mi?—»

«Ödülü mü? Elbet. Ben kendim seni oraya götüreceğim şimdi, alacağın bir ödül varsa orada alacaksın onu.»

Brown ciddîleşti. Kıpırdadı ama, şerif yardımcısını hâlâ kuşkulu kuşkulu gözlediği halde. «Amma tuhaf yapıyorsunuz bu işi,» dedi. «Beni burada hapse tıkıyorsunuz, öbür orospu çocukları beni hakkımdan etmeye çalışırken.»

«Seni hakkından edecek orospu çocuğu, anasından doğmamıştır herhalde,» dedi yardımcı. «Haydi. Bizi bekliyorlar.»

Hapishaneden çıktılar. Gün ışığında Brown gözlerini kırpıştırmaya başladı, sağa sola bakınarak, sonra başını kaldırdı, at gibi hareketle omzundan geriye bakarak. Otomobil kaldırımda bekliyordu. Brown otomobile, sonra şerif yardımcısına baktı, oldukça ciddî, oldukça uyanık. «Otomobille nereye gideceğiz?» dedi. «Mahkemeye kadar yürüsem de olurdu.»

«Ödülü geri getiresin diye otomobili gönderdi Watt,» dedi yardımcı. «Gir içine.»

Brown homurdandı. «Birdenbire pek ilgilenmeye boşladı benim rahatımla. İçine girecek bir otomobil, kelepçe de yok. Üstelik kaçmamı önleyecek sadece bir tek herif.»

«Ben senin koçmana engel olmuyorum,» dedi yardımcı. Otomobili harekete geçirecekken durdu. «Şimdi kaçmak ister miydin?»

Brown baktı ona, öfkeyle, asık suratlı, kızgın, kuşkulu. «Anlaşıldı,» dedi. «Bu, onun numarası. Beni aldatıp kaçırtacak, sonra da bin dolara kendi konacak. Sona ne kadar vereceğini söyledi?»

«Bana? Ben de senin kadar alacağım, kuruşu kuruşuna.»

Brown daha bir an öfkeyle baktı yardımcıya. Sövdü, amaçsız, zayıf, sert bir şekilde. «Haydi,» dedi. «Gideceksek gidelim.»

Yangın ve cinayet sahnesine geldiler. Düzenli, neredeyse hesaplı aralıklarla Brown başını kaldırıp bakıyordu, dar bir yolda bir otomobil önünde kaçan başıboş bir katır gibi. «Ne diye geliyoruz buraya?»

«Ödülünü alman için,» dedi yardımcı.

«Nereye gidiyorum almak için?»

«Şuradaki kulübeye. Orada seni bekliyor.»

Brown çevresine bakındı, bir zamanlar bir ev olan karar-

mış korlara, içinde dört ay yaşadığı, şimdi gün ışığında yıllanmış ve durgun duran kulübeye. Yüzü oldukça ciddî, oldukça uyanıktı. «Bir gariplik var bu işte. Kennedy benim hakkımı çiğneyebileceğini sanıyorsa, sırf bir teneke yıldız takıyor diye...»

«Yürü bakalım,» dedi yardımcı. «Ödülünden hoşlanmazsan, istediğin zaman seni hapse götürürüm. Ne zaman istersen.» İtti Brown'u, kulübe kapısını açıp onu içeri iterek ve arkasından kapıyı kapayıp basamağa oturarak.

Brown, arkasından kapının kapatıldığını işitti. Hâlâ ilerlemekteydi. Sonra, o hızlı, silkintili, her şeyi kavrayan bakışlarından birinin ortasında, sanki gözleri bütün odayı görmeyi bekleyemiyormuş gibi, ölü gibi kalakaldı. Yatağın üzerinde yatan Lena, ağzının kenarındaki beyaz yara izinin bütün bütün gözden kaybolduğunu gördü, sanki arkada kabaran kan, geçerken izi alıvermişti çamaşır ipinden alınan elbise parçası gibi. Kadın hiç konuşmadı. Sadece yattı orada, yastıklara yaslanmış olarak, içinde hiçbir şey —neşe, şaşkınlık, suçlama, aşk— olmayan ciddî gözleriyle onu süzerek, ötekinin suratından şok, şaşkınlık, öfke ve sonra düpedüz korku sırayla geçerek ve her biri sırayla gerçeği açığa vuran küçük beyaz izle alay ederek, boş odanın içinde hiç durmaksızın oraya buraya seğirtirken tedirgin ve umutsuz gözleri. Kadın seyretti onun gözlerini zorla, sanki iki korkmuş hayvanmışlar gibi güderek kendi gözleriyle karşı karşıya getirişini. «Vay, vay,» dedi. «Vay, vay, vay. Lena'ymış meğer.» Kadın seyretti onu, gözlerini kaçmak üzere iki hayvan gibi kadının gözlerine dikmiş dururken, sanki bu keresinde kaçınca onları bir daha yakalayamayacağını, yoldan çeviremeyeceğini ve bu sefer kendisinin de kaybolacağını biliyormuşçasına. Kadın neredeyse adamın zihninin oraya buraya çırpındığını görebiliyordu, hiç durmadan, tedirgin, korku içinde, sesinin, dilinin konuşabileceği kelimeler arayarak. «Gözüm kör olsun Lena değilse. Vallahi evet. Demek haberi aldın. Buraya gelir gelmez sana haber gönderdim geçen ay, yerleşir yerleşmez de yolda kayboldu sanmıştım — Adı nedir bilmiyordum, bir adamdı, ama dedi ki götürürüm — Pek güvenilir gibi değildi görünüşte, ama güvenmem gerekiyordu, ama düşündüm ki, senin yola çıkman için ona verirken o on doları...» Se-

si, umutsuz gözlerinin ardında bir yerlerde ölüyor. Gene de kadın hâlâ gözlüyor acımazmış gibi gözlerinin oraya buraya kaçışını, hiçbir ifadesi olmaksızın gözlüyor adamı ciddî, gözkırpmasız, dayanılmaz bakışıyla, gözlüyor onu aranırken ve kaçarken ve rota değiştirirken, sonunda adamda gururdan, kendini haklı gösterme isteğindeki aşağılık gururdan bile kalan ne varsa, o da kaçıp adamı çırılçıplak bırakıncaya kadar. Sonra ilk olarak konuştu. Sesi durgun, telâşsız, soğukkanlıydı.

«Şöyle yaklaş,» dedi. «Haydi. Merak etme, seni ısırmasına izin vermem.» Parmak uçlarına basa basa yaklaştı. Kadın gördü bunu, artık ona bakmadığı halde. Onun ve çocuğun başında bir çeşit sakar ve utangaç dehşetle durduğunu bildiği gibi bildi bunu da. Ama çocuktan dolayı ve çocuğu rahatsız etmemek için olmadığını biliyordu. Çocuğu henüz bu anlamda görmemiş olduğunu biliyordu. Hâlâ görebiliyor, duyabiliyordu zihninin oradan oraya çırpındığını. *Korkmamış gibi yapacak* diye düşündü kadın. *Yalan söylediği için korkmaktan utanmadığı gibi korktuğu için yalan söylemekten de utanmayacak*

«Vay, vay,» dedi. «Demek o da burada, bak hele.»

«Evet,» dedi kadın. «Oturmaz mısın?» Hightower'ın çektiği sandalye hâlâ yatağın yanındaydı. Adam buna dikkat etmişti bile. *Benim için her şeyi hazırlamış diye düşündü.* Gene sövdü, sessiz, tedirgin, deli gibi öfkeli. *Orospu çocukları. Orospu çocukları* Ama yüzü oldukça düzgündü oturduğunda.

«Evet, evet. Gene buluştuk işte. Tam tasarladığım gibi. Senin için her şeyi hazırlamış olacaktım, ama şu son günlerde çok işim oldu. Bu da bana hatırlatıyor ki—» Gene o keskin, katırımsı, geri bakan baş hareketini yaptı. Kadın ona bakmıyordu. Konuştu kadın:

«Burada bir vaiz var. Beni görmeye geldi bile.»

«Çok iyi,» dedi. Sesi yüksekti, yürektendi. Gene de yürektenlik, yüksek ton gibi, sanki kelimelerin sesi kadar geçiciydi, kayboluyordu, ardında bir şey bırakmaksızın, kulakta ya da inançta belli bir şekilde önerilmiş düşünce bile. «Çok çok iyi. Şu işlerimi tamamlar tamamlamaz—» Belirsiz, kucaklayan bir tavırla savurdu kolunu, kadına bakarak. Yüzü düzgün ve boş-

tu. Gözleri tatlıydı, tetikteydi, gene de arkalarında hâlâ o tedirgin ve umutsuz nitelik yatıyordu. Ama kadın bakmıyordu ona.

«Ne iş tutuyorsun şimdi? Bıçkıevinde mi?»

Adam süzdü onu. «Yok. Onu bıraktım.» Gözleri gözledi kadını. Sanki onun gözü değildiler, gövdesinin geri kalan kısmıyla bir ilgileri yoktu, yaptığıyla ve söylediğiyle. «Günde on saat zenci gibi didin dur. Şimdi para getirecek bir numaram var elimin altında. Saatine on beş sent falan gibi maskara bir para değil yani. Ve bir geçirince elime, birkaç ufak zorluğu temizler temizlemez, o zaman sen ve ben...» Katı, keskin, gizli gözledi kadını gözler, eğik yüzünün profilini. Başını yukarı ve geriye savururken çıkan o hafif, birdenbire sesi işitti gene kadın. «Bu da bana hatırlatıyor ki—»

Kadın kıpırdamamıştı. Sordu: «Ne zaman olacak, Lucas?» Sonra kadın bütün bir durgunluk, bütün bir sessizlik işitti, duydu.

«Ne ne zaman olacak?»

«Biliyorsun. Dediğin gibi. Eve dönmek. Yalnız ben olunca bir şey değildi. Aldırmadım. Ama şimdi başka türlü. Sanırım şimdi üzülmeye hakkım var.»

«Ha, şu,» dedi. «O. Sen hiç üzülme o iş için. Hele birazcık dur da, şu işi temizleyip parayı elime geçireyim. Benim hakkım. O orospu çocuklarının hiçbiri—» Durdu. Sesi yükselmeye başlamıştı, sanki nerede olduğunu unutmuş da sesli düşünüyormuş gibi. Alçaltti sesini: «Sen o işi bana bırak. Sen hiç üzme kendini. Şimdiye kadar seni üzecek bir şey yapmadım, yaptım mı? Yaptımsa söyle.»

«Hayır. Hiç üzülmedim. Sana güvenebileceğimi biliyordum.»

«Elbette biliyordun ya. Ve şu buradaki orospu çocukları —şu buradaki—» Sandalyeden kalkmış. «Bu da bana hatırlatıyor ki—» Kadın ne başını kaldırıp baktı, ne de konuştu o dururken tepesinde tedirgin, umutsuz, yalvaran gözleriyle. Sanki kadın onu oraya çakılı tutuyor ve böyle olduğunu da biliyordu. Ve onu kendi isteğiyle serbest bıraktığını, bilinçli olarak.

«Şimdi çok işin var herhalde öyleyse.»

«Aslına bakarsan öyle. Zaten işim başımdan aşkın, bir de şu orospu çocukları—» Kadın ona bakıyordu şimdi. Arka du-

vardaki pencereye bakışını seyrediyordu. Sonra dönüp arkasındaki kapalı kapıya baktı. Sonra kadına baktı, içinde ya hiçbir şey ya da her şey, bütün bilgi bulunan ciddî yüzüne. Sesini alçalttı. «Burada düşmanlarım var. Kazandığım şeyi elde etmemi istemiyorlar. Onun için ben de—» Gene sanki kadın onu tutuyor gibiydi, zorluyor gibi, deniyor gibi onu, gururunun son perişan kırıntılarının bile iğrendiği o son yalanı söylemeye; tutuyor gibiydi onu ne sopa, ne de iple değil, ama karşısında yalanlarının bile yapraklar ya da çöpler gibi uçuştuğu bir şeyle. Ama bir şey söylemedi. Parmak uçlarına basa basa pencereye gidip ses çıkarmadan açışını seyretti sadece. O zaman baktı kadına. Belki o zaman kurtulmuş olduğunu düşündü, kadın ona fiziksel bir elle dokunamadan önce pencereden çıkabileceğini. Ya da belki utancının bir perişan kuyruk ucuydu, demin gururununki olduğu gibi. Çünkü baktı kadına, o an için gevezeliğinden ve aldatmacasından çırılçıplak soyunmuş olarak. Sesi bir fısıltıdan pek yüksek değildi: «Dışarıda bir adam var. Ön tarafta, beni bekliyor.» Sonra gitmişti, pencereden, tek ses çıkarmadan, tek bir hareketle uzun bir yılan gibi. Kadın pencerenin ötesinden bir tek hafif ses işitti koşmaya başlayınca. Ancak o zaman kıpırdadı ve o da içini çekmek için, derin derin.

«Şimdi gene kalkmam gerek,» dedi, yüksek sesle.

Brown korudan demiryoluna çıktığında soluk soluğaydı. Yorgunluktan değil, yirmi dakikada aldığı yol uzun olduğu ve düzgün olmadığı halde. Kaçan bir hayvanın hırlayan, kötü niyetli soluması onunki: Boş rayların başında iki yöne bakınarak dururken, yüzünde yalnız başına kaçan, hiçbir dost yardımı istemeyen, yalnızca kendi kaslarının gücüne yapışan ve soluk almak için her verdiği molada, görünürdeki her ağaç ya da ot tanesinden canlı bir düşmanmış gibi nefret eden, üzerinde durduğu topraktan ve solumasını tazelemek için gerekli havadan nefret eden bir hayvanın ifadesi var.

Hedef tuttuğu noktanın birkaç yüz yarda yakınında vardı demiryoluna. Burası kuzey marşandizlerinin neredeyse bir adamın yürüyüşünden daha ağır, korkunç ve sürünen bir hıza indikleri bir tepe doruğu. Az ilerisinde ikiz parlak iplikler, makasla kesilmişçesine yok oluyor.

Bir süre demiryolu yakınındaki ağaçların arasında saklanıp duruyor. Kafasında korkunç pazarlıklar kuran bir adam gibi duruyor, sanki kafasında zaten kaybedilmiş bir oyunda, son bir umutsuz hamle yapmak için bir şeyler ararmışçasına. Dinleme durumunda bir an daha durduktan sonra, dönüyor ve gene koşuyor, ağaçlar arasından ve demiryoluna paralel. Nereye gittiğini çok iyi bilir gibi; az sonra bir keçi yoluna varıp ona sapıyor, hâlâ koşarak ve içinde bir zenci kulübesinin oturduğu bir açıklığa çıkıyor. Ön tarafa yaklaşıyor, şimdi. Verandada başı beyaz bir bezle sarılı, pipo içen yaşlı bir zenci kadın oturuyor. Brown koşmuyor, ama soluk soluğa. Soluğunu yavaşlatıyor konuşmak için. «Merhaba, teyze,» diyor. «Kim var burada?»

Yaşlı zenci kadın piposunu ağzından çıkarıyor. «Ben varım. Kim soruyor?»

«Kasabaya bir haber göndermem gerekiyor. Acele.» Konuşmak için soluğunu tutuyor. «Para vereceğim. Burada götürecek biri yok mu?»

«O kadar aceleyse en iyisi kendin git.»

«Para vereceğim dedim ya!» diyor. Bir çeşit gazap dolu sabırla konuşuyor, sesini tutarak, soluğunu. «Bir dolar, çabuk götürürse. Bir dolar kazanmak isteyen kimse yok mu burada? Çocuklardan biri?»

Yaşlı kadın ona bakarak piposunu tüttürüyor. Yaşlı ve anlaşılmaz bir geceyarısı yüzle onu gözler gibi, neredeyse tanrısal, ama iyiyürekli olmayan bir kayıtsızlıkla. «Peşin bir dolar mı?»

Acele ve baskı altına alınmış öfke ve umutsuzluğa benzer bir şeyin karışımı, anlatılmaz bir hareket yapıyor. Dönüp gitmek üzereyken zenci kadın gene konuşuyor. «Burada benle iki küçükten başka kimse yok. Onlar herhalde size çok ufak gelir.»

Brown dönüyor. «Ne kadar küçük? Sadece bir acele şerife bir kâğıt götürecek ve—»

«Şerife? Öyleyse yanlış kapıya gelmişiniz. Hiçbir çocuğumu şerif yanına gönderecek değilim. Bir şerifi, ziyaretine gide-

cek kadar iyi tanıdığını sanan bir tanesi vardı içlerinde. Daha geri dönmedi. Başka yerde arayın.»

Ama Brown gidiyor bile. Hemen başlamıyor koşmaya. Henüz koşmayı hatırlamadı; şu anda hiçbir şey düşünemiyor. Öfkesi ve güçsüzlüğü şimdi neredeyse vecde gelmiş gibi. Önceden kestirilemez başarısızlıklarının bir çeşit zamandışı ve güzel yanılmazlığını düşünür gibi bir hali var. Sanki çok tutarlı bir şekilde hep bu tersliklere çatıyor olması, onu bu tersliklerin yok ettiği ve olumsuzladığı basit insan umut ve isteklerinin üzerine her nasılsa yükseltiyormuşçasına. Onun için işitip dönünceye kadar zenci kadının iki kere bağırması gerekiyor. Bir şey demedi kadın, kıpırdamadı da: Sadece bağırdı. «Burada götürecek biri var,» diyor.

Şimdi verandanın yanında, yerden bitmiş gibi ortaya çıkıveren, ya yaşı büyük bir budala ya da hantal bir genç olabilecek bir zenci duruyor. Yüzü kara, durgun, oldukça anlaşılmaz. Birbirlerine bakarak duruyorlar. Daha doğrusu, Brown zenciye bakıyor. Zencinin kendine bakıp bakmadığını kestiremiyor. Ve her nasılsa bunun böyle olması da doğru ve iyi ve uygun görünüyor: Son umut ve başvurma kaynağının da, kasabadaki herhangi bir kimseyi bulmak bir yana, kasabanın kendisini bulabilecek aklî güçten yoksun bir hayvan olması. Gene anlatılamaz bir hareket yapıyor Brown. Neredeyse koşuyor şimdi, verandaya doğru yeniden, gömleğinin cebini hırsla araştırarak. «Kasabaya bir not götürmeni ve bana bir cevap getirmeni istiyorum,» diyor. «Yapabilecek misin bunu?» Ama bir cevap beklemiyor. Gömlek cebinden bir kirli kâğıt parçasıyla ucu çiğnenmiş güdük bir kurşunkalem çıkardıktan sonra, verandanın kenarına eğilerek yazıyor, güçlükle ve aceleyle, zenci kadın onu süzerken:

Mr. Wat Kenedy Sayın bay lütfen hamule katil Kiristmasi tevkif ettirmemden ötürü Benim ödül Paramı verin Kaada sarınız ve hamule verin sagyilarımla.

İmzalamıyor. Kapıyor kâğıdı, öfkeyle bakıyor mektubuna, zenci kadın onu süzerken. Öfkeyle bakıyor soluk ve masum kâğıda, içinde bir an için bütün ruhunu ve hayatını da kapana kıstırmayı başardığı uğraşma dolu ve acele yazıya. Sonra gene

yere koyup *imzalı Diyil ama Zarar yok Bilirsiniz* kimden yazıyor ve katlıyor ve zenciye veriyor. «Şerife götür. Başkasına değil. Bulabilir misin?»

«Şerif onu daha önce bulmazsa,» diyor zenci kadın. «Siz verin ona kâğıdı. Nasıl olsa bulur, hayattaysa. Dolarını al da yollan, çocuk.»

Zenci yürümeye başlamıştı. Duruyor. Sadece duruyor orada, bir şey söylemeden, bir şeye bakmadan. Verandada zenci kadın oturuyor, piposunu içerek, beyaz adamın zayıf, kurt gibi profiline bakarak: Yakışıklı, akla yakın bir yüz bu, ama şimdi fizikselden de fazla bir yorgunlukla çekilip harcanmış ve tilkimsi bir maske halini almış. «Acele ettiğinizi sanıyordum da,» diyor kadın.

«Evet,» diyor Brown. Cebinden parayı çıkarıyor. «Al. Bir saat içinde bana şunun cevabını getirirsen sana bunun gibi beş tane daha veririm.»

«Haydi, zenci,» diyor kadın. «Çok zamanın yok. Cevabı burada mı bekleyeceksiniz?»

Brown bir an daha bakıyor kadına. Sonra gene dikkat, utanç, hepsi kaçıyor yüzünden. «Hayır. Burada değil. Şuradaki eğimin tepesine getirirsin. Ben sesleninceye kadar demiryolu boyunca yürü. O sıra ben seni seyrediyor olacağım. Bunu da unutayım deme. İşitiyor musun?»

«Merak etmeyin,» diyor zenci kadın. «Mektubu götürür ve cevabını getirir, bir engel çıkmazsa. Haydi, çocuk.»

Zenci gidiyor. Ama bir engel çıkıyor karşısına, daha yarım mil gitmeden. Bir başka beyaz adam bu, katırını çekerek geliyor.

«Nerede?» diyor Byron. «Nerede gördün onu?»

«Hemen şimdi. Şu evin orada.» Adam yola devam ediyor, katırı çekerek. Zenci arkasından bakıyor. Mektubu beyaz adama göstermedi, çünkü beyaz adam mektubu görmek istemedi. Beyaz adamın mektubu görmeyi istememesinin nedeni, belki zenci düşünüyor bunu, çünkü yüzü bir süre için korkunç ve toprakaltı bir şey yansıtıyor. Sonra düzeliyor yüzü. Bağırıyor. Beyaz adam dönüyor, durarak. «Şimdi orada değil,» diye bağı-

rıyor zenci. «Beklemek için demiryolu geçidinin oraya gideceğini söyledi.»

«Teşekkürler,» diyor beyaz adam. Zenci yoluna devam ediyor.

Brown demiryoluna döndü. Şimdi koşmuyordu. Kendi kendine konuşuyordu, «yapmayacak. Yapamayacak. Biliyorum bulamayacak, götüremeyecek, getiremeyecek.» Sövmedi, sövgü düşünmedi. Sanki şimdi hepsi birer satranç taşı olmuşlardı —zenci, şerif, para, hepsi— önceden kestirilemiyordu ne yapacakları ve sebepsiz götürülüyorlardı oraya buraya, Brown'un nasıl oynayacağını daha oynamadan önce anlayan ve kendisinin değil, ama Brown'un uyması gereken birtakım kuralları durup dururken yaratıveren bir rakip tarafından. Demiryolundan sapıp eğimin tepesine yakın bir yerde çalılara dalarken bir süre için umutsuzluğun bile ötesindeydi. Artık acelesiz hareket ediyordu, raylara uzaklığını hesaplayarak, sanki dünyada ya da hiç değilse kendi hayatında bundan gayrı hiçbir şey yokmuş gibi. Yerini seçip oturdu, demiryolundan görülmeyeceği, ama kendisinin orayı görebileceği bir yere.

«Ama biliyorum yapmayacak,» diye düşünüyor. «Ummuyorum bile. Elinde parayla geldiğini görsem inanmam. Benim param olamazdı o da. Bunu anlardım. Bir yanlışlık olduğunu anlardım. Derdim ki ona *Sen yürü-yoluna. Benden başka birini arıyorsun. Lucas Burch değil aradığın. Yok, yok. Lucas Burch o parayı, o ödülü hakketmedi. Onu hakkedecek hiçbir şey yapmadı. Yok, yok*» Gülmeye başlıyor, çömeldiği yerde, kıpırdamadan, harcanmış yüzü eğik, gülerek. «Evet, ya. Lucas Burch'ün bütün isteği adaletti. Yalnızca adalet. O orospu çocuklarına katilin adını ve nerede bulunacağını söylemedi değil, söyledi, ama işe girişmediler. İşe girişmediler, çünkü sonra Lucas Burch'e parayı vermeleri gerekecekti o zaman. Adalet.» Sonra yüksek sesle, boğuk, gözüyaşlı bir sesle konuşuyor: «Adalet. Hepsi buydu. Yalnızca benim hakkım. Ve o teneke yıldızlı orospu çocukları, hepsi de yemin etmişler. Amerikan vatandaşlarını korumaya.» Boğuk bir sesle söylüyor bunu, öfkeden ve umutsuzluktan ve yorgunluktan neredeyse ağlayarak.

«Bütün burjuvazi adamları Komonist yapmaya yetmezse iki gözüm kör olsun.» Böylelikle hiç ses işitmiyor Byron tam arkasından konuşuncaya kadar:

«Kalk ayağa.»

Çok sürmüyor. Byron biliyordu sürmeyeceğini. Ama duraksamamıştı. Sürünerek geldi ötekini görünceye kadar ve orada durdu, çömelen ve uyarılmamış biçime bakarak. «Benden yapılısın.» diye düşündü Byron. «Ama aldırmıyorum. Bana karşı her türlü avantajın oldu zaten. Buna da aldırmıyorum. Benim otuz beş yıldır sahip olamadığım şeyi, sen dokuz ay içinde iki kere fırlatıp attın. Ve şimdi öldüresiye döveceğim seni, ama buna da aldırmıyorum.»

Çok sürmüyor. Brown, dönerek, şaşkınlığının bile üstesinden geliyor. Düşmanını otururken yakalayan bir adamın, bu düşman ikisinin arasında daha iri yarısı olsa bile, onun ayağa kalkmasına fırsat vereceğine inanmamıştı. Kendisi olsa vermezdi. Ve onun yapmayacağı şeyi, daha ufak bir adamın yapmış olması sövülmekten beterdi: Alaya alınmaktı düpedüz. Onun için Byron habersizce üzerine saldırınca, dövüşeceğinden daha hırslı dövüştü: Aç kalmış ve köşeye kıstırılmış bir sıçanın kör ve umutsuz cesaretiyle dövüştü.

İki dakikadan az sürdü. Sonra Byron kırılmış ve ezilmiş çalıların arasında sessizce yatıyordu, yüzü sessizce kanayarak, çalıların çatırtısını işiterek, susuşunu, sessizliğe soluşunu. Sonra yalnız kaldı. Öyle belli bir sızı duyduğu yok, ama daha iyisi, bir şey yapmak ya da bir yere gitmek için acele etmiyor, telâş etmiyor. Sadece yatıyor kanayarak ve sessiz, biliyor ki dünyaya ve zamana yeniden girinceye kadar daha bir süre geçse de olur.

Brown'un nereye gittiğini bile düşünmüyor. Brown'u düşünmesi gerekmiyor artık. Bir odada gelişigüzel yığılmış, sessiz tozu toplayan çocukluktan kalma oyuncak kırıntıları gibi, durgun biçimlerle dolu gene zihni —Brown, Lena Grove, Hightower, Byron Bunch—, hepsi de hiçbir zaman yaşamamış küçük nesneler gibi, çocukken oynadığı, sonra kırıp unuttuğu. Yarım mil ötedeki bir geçitte trenin düdüğünü öttürmesini işittiğinde böylece yatıyordu.

Bu onu canlandırıyor; dünya ve zaman bu işte. Kalkıp oturuyor, ağır ağır, kendini dener gibi. «Neyse, bir yerimi kırmamışım,» diye düşünüyor. «Yani, benim olan bir şeyi kırmamış demek istiyorum.» Geç oluyor: Zaman şimdi, içinde kımıldayan uzaklıkla. «Evet. Kımıldanmalıyım. Yola çıkmalıyım ki, burnumu sokacak başka bir iş bulayım.» Tren yaklaşıyor. Makinanın vuruşu kısaldı ve ağırlaştı bile, eğimi duymaya başlamış gibi; az sonra dumanı görüyor. Cebinde bir mendil arıyor. Yok mendili, onun için gömleğinin ucunu koparıp yüzünü yavaşça siliyor, eğimin tam tepesine varmış olan lokomotif egzosunun kısa patlamalarını dinleyerek. Çalıların kıyısına, rayları görebileceği bir yere yürüyor. Lokomotif görünüyor şimdi, kara dumanın aralıklı, ağır püskürmeleri altında neredeyse tam üstüne gelir gibi. Korkunç bir hiçhareket etkisi var. Ama hareket ediyor gene de, korkunç bir şekilde sürünüyor eğimin tepesinde. Şimdi çalıların kıyısında durduğu yerden didinerek, sürüklenerek gelip geçen lokomotifi seyrediyor, taşrada yetişmenin verdiği o kendinden geçmiş ve çocuksu dikkatle (ve belki istekle). Geçiyor; gözleriyle izliyor, vagonları seyrediyor onlar da sırayla tepeyi sürüklenerek tırmanırken ve o gün ikinci kere olarak, bir adamın görünüşte yerden bitiverdiğini görüyor, koşma eylemi içinde.

O zaman bile anlamıyor Brown'un yaptığını. Huzurun ve yalnızlığın içine o kadar dalmış ki, düşünemiyor. Sadece duruyor orada ve seyrediyor Brown'un trene koşuşunu, eğilerek, kaçarak, bir vagonun arkasındaki demir merdiveni kavradığını ve sıçradığını ve gözden kaybolduğunu, bir boşluğun içine emilmiş gibi. Tren hızını artırmaya başlıyor; Brown'un içinde yok olduğu vagonun yaklaşmasını seyrediyor. Vagon geçiyor; arkasına yapışmış olarak, onunla öbür vagonun arasında, Brown duruyor, yüzü öne eğik çalıları gözleyerek. Birbirlerini aynı anda görüyorlar: İki surat, biri uysal, kolay anlatılmaz ve kana bulanık ve öteki sıska, dertli, umutsuz ve şimdi trenin gürültüsü üzerinde sessiz bir bağırmayla buruşmuş, birbirlerinin önünden geçiyorlar karşıt dönencelere bağlıymış gibi ve birer hortlak ya da hayalet görünüşüyle. Hâlâ düşünmüyor Byron, «vay canına yandığımın,» diyor, çocuksu ve neredeyse coşkun

bir şaşmayla: «bir trene nasıl atlanacağını ne kadar iyi biliyor. Bunu daha önceden çok yapmış olmalı.» Düşünmüyor hiç. Sanki pasaklı vagonların kıpırdayan duvarı bir surdu ötesinde dünyanın, zamanın, inanılmaz umudun ve tartışılmaz kesinliğin beklediği, ona birazcık daha huzur vererek. Her neyse, son vagon, şimdi hızla ilerleyerek yanından geçince, dünya üzerine boşanıveriyor bir sel, bir gelgit dalgası gibi.

Uzaklık ve zamana sığamayacak ölçüde yüce ve hızlı bu; dolayısıyla geri dönülecek bir yol da yok, katırı epey bir süre çekiyor üstüne binip gitmeyi hatırlayıncaya kadar. Sanki şimdiden ve çoktan beridir soymuş gibi kendini, daha şimdiden kulübenin kapısında sanki olanlara yetişip içeri girmeyi bekleyerek. *Ve sonra orada duracağım ve...* Yeniden deniyor: *Ve sonra orada duracağım ve... Ama* buradan ileri geçemiyor. Şimdi yolda gene, kasabadan eve dönen bir at arabasına yaklaşıyor. Saat aşağı yukarı altı. Vazgeçmiyor ama. *Buradan ileri geçemiyor gibi olsam da: Kapıyı açıp içeri girip orada duracağım zaman. Ve o zaman. Ona bakacağım. Ona bakacağım. Ona bakacağım*— Ses gene konuşuyor:

«—patırtı, herhalde.»

«Ne?» diyor Byron. Araba durmuş. Arabanın tam yanında, katırı da durmuş. Arabanın oturma yerinden adam gene konuşuyor, düz, yakınan sesiyle:

«Kör talih. Tam eve doğru yola çıkmışken. Geciktim bile.»

«Patırtı?» diyor Byron. «Ne patırtısı?»

Adam ona bakıyor. «Yüzüne bakılırsa, senin de bir patırtıya karıştığın anlaşılıyor.»

«Yere düştüm,» diyor Byron, «kasabada ne patırtısı vardı bu akşam?»

«Belki işitmemişindir dedim de. Bir saat kadar önce. Şu zenci, Christmas. Öldürdüler.»

19

O pazartesi gecesi akşam yemeği masalarında kasabalıları asıl ilgilendiren, Christmas'ın niçin kaçtığından çok, serbest kaldığında niçin sığındığı yere sığındığıydı, burada nasıl olsa kıstırılacağını bilmesi gerektiği halde ve bunu anladığı zaman, niçin teslim olmadığı ya da direnmediğiydi. Sanki edilgin bir şekilde kendini öldürmeyi kararlaştırmış ve tasarlamıştı.

Niçin sonunda Hightower'ın evine kaçtığı konusunda birçok nedenler, kanılar vardı. «Tencereyle kapağı,» dedi kolay, hemencecik olanlar, papaz hakkında anlatılan eski hikâyeleri hatırlayarak. Kimisi bunun doğrudan doğruya bir rastlantı olduğunu düşündü; başkaları akıllıca davrandığını, çünkü eğer arka bahçeden koşarak mutfağa girdiğini birisi görmemiş olsa, onun papazın evine saklandığından kimsenin şüphelenmeyeceğini söylediler.

Ama Gavin Stevens başka bir şey düşünüyordu. Savcıdır o, Harvard mezunu, Phi Beta Kappa'dır: Uzun boylu, gevşek organlı bir adam, sürekli koçan piposuyla, her zaman ütüsüz ve gevşek koyu gri elbiseler giyen, düzensiz, kurşunrenkli saçlı bir adam. Ailesi, Jefferson'un eskilerindendir; atalarının orada köleleri vardı ve büyükbabası tanırdı (ve aynı zamanda nefret ederdi ve öldüklerinde Albay Sartoris'i herkesin önünde kutlamıştı) Miss Burden'ın büyükbabasını ve kardeşini. Köylülerle, seçmen ve jüriler karşısında rahat, durgun bir tavrı vardır; köy dükkânlarının verandalarındaki tulumlar arasında bütün bir yaz, öğle sonrası boyunca çömeldiği, onlarla kendi dillerinde hiçbir şey konusunda konuştuğu arasıra görülür.

Bu pazartesi gecesi, güneye giden dokuz treninden yakınlardaki bir Eyalet Üniversitesi'nin, Stevens'ın Harvard'dan okul arkadaşı olan bir üniversite profesörü indi. Trenden iner inmez arkadaşını gördü. Stevens'ın kendini karşılamaya geldiğini sanıyordu ki, Stevens'ın trene bindirdiği garip görünüşlü yaşlı bir çiftle meşgul olduğunu gördü. Onlara bakan profesör, bir çeşit katalepsi durumunda gibi görünen kısa keçi sakallı, ufak tefek pasaklı bir yaşlı adam ve onun karısı olması gereken yaşlı bir kadın gördü — sallanan ve kirli bir beyaz tüyün altında hamur gibi suratıyla modası geçmiş biçimde ve rengi krallara yakışır ve ölmek üzere olan biçimdışı bir ipek elbise giymiş bodur bir yaratık. Profesör, bir an için bir çeşit şaşkın ilgiyle durdu, kadının eline Stevens'ın çocuğa verirmişçesine bir tavırla, iki tren bileti koyuşunu seyretti; yeniden yürüyerek ve yaklaşarak ve arkadaşı tarafından hâlâ görülmemiş olarak, bayrakçı yaşlıların merdivenden tırmanmasına yardım ederken Stevens'ın son sözlerini işitti: «Evet, evet,» diyordu Stevens, yatıştırıcı ve özetleyici bir tonla; «yarın sabah trene bindirilecek. Ben uğraşacağım. Sizin bütün yapacağınız cenazeyi, mezarlığı düzenlemek. Büyükbabayı eve götürüp yatırın. Çocuğun trene konmasıyla uğraşacağım.»

Sonra tren yürümeye başladı ve Stevens döndü ve profesörü gördü. Kasabaya giderlerken hikâyeye başladı ve Stevens'ın evinin verandasında otururlarken bitirdi, orada özetleyerek. «Galiba biliyorum niçin, sonunda niçin Hightower'ın evine sığındığını. Büyükanasından ötürüydü sanırım. Mahkemeye geri getirilmeden önce, kadın hücresine girmişti; o ve büyükbaba — linç etmek isteyen şu ufacık çılgın yaşlı adam, onu linç etmek için Mottstown'dan buraya kadar gelen. Yaşlı kadının buraya gelirken onu kurtarmak bakımından herhangi bir umudu, herhangi bir gerçek umudu olduğunu sanmıyorum. Bence bütün istediği, kendi söyleyişiyle 'yakışık alır' şekilde ölmesiydi. Yakışık alır şekilde asılması bir güç, bir ilke tarafından; bir şey tarafından yakılması ya da doğranması ya da sokaklarda sürüklenmesi yerine. Sanırım buraya o yaşlı adamı göz altında tutmak için geldi, kasırgayı başlatan saman çöpü o olmasın diye, çünkü adamın yanından uzaklaşmaya cesaret ede-

miyordu. Christmas'ın torunu olduğundan bir şüphesi yoktu yani, anlıyorsun. Ummuyordu sadece. Ummaya nasıl başlayacağını bilmiyordu. Otuz yıldan sonra, umutlanma makinasının yeniden çalışması için yirmi dört saat yetmez.

«Ama bana sorarsan, yaşlı adamın çılgınlığı ve inancının dalgasıyla bir kere makina çalışmaya başladıktan sonra, kadın da daha farkına varmadan sürüklenip gitmişti. Onun için buraya geldiler. Erken bir trenle geldiler. Pazar sabahı üçte falan. Christmas'ı görmek için bir çabada bulunmadı kadın. Belki ihtiyarı gözetliyordu. Ama sanmam. Umutlanma makinasının o zaman çalışmaya başladığını da sanmıyorum. Bence başlamadı çalışmaya, ta bu sabah o bebek burada doğuncaya kadar, gözünün önünde doğuncaya kadar da diyebilirsin; üstelik oğlan. Anasını da görmemişti önceden, babasını ise hiç görmemişti ve büyüyüp adam oluncaya kadar görmediği torunu da vardı; dolayısıyla kadın için şu otuz yıl, sanki hiç geçmemiş gibi oldu. Bebek ağlayınca silinip gitti. Yoktu artık.

«Ve her şey çok hızlı yığılıyordu kadının üstüne. Elleriyle gözlerinin yoksamayacağı çok fazla gerçeklik vardı ortada ve elleriyle gözlerinin tanıtlayamayıp olduğu gibi kabullenilmesi gereken çok şey de vardı; bir sürü açıklanamaz şeye hiç kanıt görmeden inanması ve kabullenmesi isteniyordu ellerle gözlerin birdenbire. Otuz yıl geçtikten sonra, herhalde yapayalnız bir adamın hep bir ağızdan konuşan bir sürü tanımadığı kişiyle dolu bir odaya yanlışlıkla girmesi gibi olmuştur bu ve kadın da kendi sınırlılığı içinde bulunan, yapabileceğine güvenebileceği mantıklı bir eylem yolu seçip kendini delirmekten kurtaracak bir şey bulmak için umutsuzca aranıyordu. Sonunda bebek doğunca, sanki kendi başına ayakta durmasını sağlayan bir yol bulmuş oldu, çünkü o zamana kadar mekanik sesli bir manken gibiydi ve şu Bunch denen adam tarafından bir arabaya yüklenip o işaret verince konuşuyordu, dün gece hikâyesini anlatması için Doktor Hightower'a götürülüşündeki gibi.

«Ve hâlâ el yordamıyla bir şeyler arıyordu, anlıyorsun ya. Otuz yıldan beridir görünüşte pek işlemeyen o aklın inanabileceği, sahici, gerçek olarak kabul edebileceği bir şey bulmaya

çalışıyordu. Ve sanırım bunu buldu orada, Hightower'ın evinde, ilk olarak: Anlatabileceği, onu dinleyecek birini. Herhalde ilk olarak anlatıyordu. Ve herhalde kendisi de bunu ilk o zaman öğreniyordu, Hightower'la birlikte ilk olarak orada bütün ve gerçek olarak görebiliyordu. Onun için yalnız çocuğu değil, anasını, babasını da birbirine karıştırması garip değil bence, çünkü o kulübedeyken şu otuz yıl yoktu artık — çocuk ve hiç görmediği babası ve öteki gibi bir bebek olduğu zamandan beri görmediği ve babasını da zaten hiç bilmediği torunu, hepsi birbirine karışmıştı. Ve bence gene garip değil, içinde umut bir kere kıpırdanmaya başlayınca, kendi gibilerinin duanın gönüllü köleleri ve yemin etmiş hizmetçilerine karşı yüce ve sınırsız inancıyla, hemen papaza sığınması.

«Bugün hapiste Christmas'a anlattığı buydu, fırsat çıkmasını bekleyen yaşlı adam ondan kaçıp ve o arkasından kasabaya gelip onu gene sokak köşesinde, zırdeli ve sesi kısılmış bir halde, linç üstüne vaaz vererek ve halka nasıl şeytanın tohumunun büyükbabası olduğunu ve onu bugüne kadar emanet diye tuttuğunu anlatarak bulduğu zaman. Ya da belki hapise onu görmeye gidiyordu kulübeden çıktığında. Her neyse, dinleyicilerin coşmaktan çok meraklandıklarını görünce adamı bıraktı ve şerife gitti. Şerif yemekten yeni dönmüştü ve bir süre kadının ne istediğini anlayamadı. Deli sanmış olmalı kadını, o anlattığı hikâyesiyle, o umutsuzca saygıdeğer pazar elbisesiyle, hapisten adamı kaçırmayı tasarlayarak. Ama yanına bir yardımcı katıp gönderdi hapishaneye. Ve orada, onunla hücredeyken, sanırım kadın Hightower'ı, Hightower'ın onu kurtarabileceğini ve kurtaracağını anlatmış olmalı.

«Kadının ona ne söylediğini bilemem elbette. Kimsenin o sahneyi yeniden canlandırabileceğini sanmıyorum. Bence kadın kendisi de bilmiyordu, ne söyleyeceğini tasarlamamıştı hiç, çünkü daha adamın anasını doğurduğu gece onun için yazılmış ve kelimelendirilmişti bu ve şimdi bu olayın artık o kadar uzağındaydı ki, unutamayacak şekilde öğrenmişti hepsini ve sonra kelimeleri unutmuştu. Belki bundan dolayı adam hemen inandı ona, hiç soru sormaksızın. Demek istediğim; çünkü kadın ne söyleyeceğine pek aldırış etmiyordu, adamın buna inan-

mamasının akla yakın ya da mümkün olacağını: Bir yerlerde, her nasılsa, yaşlı sürgün papazın biçiminde ya da varlığında ya da her nesiyse, onda yalnız görevlilerin ve linç etme kitlelerinin değil, geri döndürülemez geçmişin de ilişemeyeceği bir kutsal sığınak olduğuna; onu yoğuran ve biçimlendiren ve sonunda demir parmaklıklı bir hücrede nereye baksa başlangıç aşamasında bir cellât biçiminde kupkuru bırakan bütün suçların ilişemeyeceği.

«Ve inandı kadına. O kalabalık meydanın ortasında, kelepçeli olarak, sıyrılıp kaçabileceği tek fırsatı görmek ve kabul etmek ve buna dayanmaktaki cesaretini değil de, edilgin sabrını ona veren de buydu sanıyorum. Ama çok fazla koşan vardı ardından, adım adım. Kovalayanlar değil: Kendisi: Yıllar, eylemler, ihmal edilen ve ikmal edilen işler, ona ayak uyduruyordu, adım adım, soluk soluk, çarpıntı çarpıntı, çarpmak için tek bir yürek kullanarak. Sadece bütün otuz yıl değildi kadının bilmediği, beyaz kanını ya da kara kanını lekeleyen ondan önceki bütün otuz yıllardı, beyaz ya da kara kanını, hangisini istersen ve onu öldüren. Ama bir süre inanmayla kaçmış olmalı; hiç değilse, umutla. Ama kanı rahat durmuyordu, bırakmıyordu ki, gövdesi kendini kurtarsın. Ne biri, ne de öbürü oluyor ve bırakmıyordu gövdeyi kendini kurtarmaya. Çünkü ilkin kara kan onu zenci kulübesine götürdü. Sonra beyaz kan onu aldı oradan, tabancayı kavrayanın kara kan ve onu ateşlemesine izin vermeyenin beyaz kan olduğu gibi tıpkı. Ve beyaz kandı onu papaza gönderen, sonuncu kere olmak üzere içinde bırakarak; akla ve bütün gerçekliğe karşın, onu bir kuruntunun, bir kitapta okunmuş bir şeye körcesine inancın kucağına atan. Sonra galiba beyaz kan bir süre yalnız bıraktı onu. Sadece bir saniye, göz açıp kapayıncaya kadar ve içindeki kara kanın son olarak kabarmasına ve kurtuluş umudunu bağladığı şeye karşı dönmesine izin verdi. Onu kendi isteğiyle bütün insanların yardımının ötesine sürükleyen, kara bir ormandan çıkarıp hayatın daha yürek durmadan bittiği ve ölümün istek ve isteğin doyumu olduğu o coşkunluğa sürükleyen de kara kandı. Ve sonra kara kan gene bıraktı onu, hayatının bütün buhranlarında bırakmış olması gerektiği üzere. Papazı öldürmedi. Sadece vurdu

ona tabancayla ve koştu ve o masanın ardına çöktü ve son olarak yoksadı kara kanını, otuz yıldır yoksadığı gibi. O ters dönük masanın arkasına çöktü ve bıraktı vurup öldürsünler, elinde dolu ve ateşlenmemiş tabancayla.»

Kasabada o gün Percy Grimm adında bir genç adam yaşıyordu. Yirmi beş yaşlarındaydı ve eyalet ulusal muhafızları alayında yüzbaşıydı. Kasabada doğmuş ve yaz kampları dışında hayatını orada geçirmişti. Avrupa savaşında bulunamayacak kadar gençti, ama bu olgudan dolayı anasıyla babasını hiç bağışlayamayacağını ancak bin dokuz yüz yirmi bir ya da ikide anladı. Hırdavatçı olan babası bunu anlamadı. Çocuğun sadece iyice değersiz olacak ölçüde tembel olduğunu sandı, oysa çocukcağız sadece çok geç doğmuş olmanın değil, aynı zamanda çocuk değil de büyük adam olması gereken kayıp zamanı ilk elden bilmekten kurtulacak kadar geç doğmamanın korkunç tragedyası içinde acı çekiyordu. Ve şimdi, isteri geçtikten ve isteri sırasında en çok gürültüyü çıkaranlar ve hattâ sıkıntıyı çeken ve hizmeti gören kahramanlar bile birbirlerine biraz yan gözle bakmaya başladıktan sonra, bunu anlatacak, içini dökecek kimsesi kalmamıştı. Gerçekten, ilk ciddî kavgası yeniden savaşa gitmesi gerekirse, Fransa'nın değil, Almanya'nın yanında dövüşeceğini söyleyen bir eski askerle olmuştu. Hemen sormuştu Grimm ona. «Amerika'ya da mı karşı?» demişti.

«Amerika yeniden Fransa'ya yardım edecek kadar enayiyse, evet,» demişti eski asker. Grimm bir kere vurdu ona; askerden daha küçüktü, daha yirmisinde yoktu. Sonuç önceden belliydi; Grimm bile şüphesiz ki biliyordu bunu. Ama öyle bir görmüştü ki cezasını, sonunda asker bile orada duranlara çocuğu tutmalarını söylemişti. Ve bu savaşın yaralarını, uğruna körce dövüştüğü üniformayı sonraları giyişi kadar gururla taşıdı.

Onu kurtaran yeni sivil-askerî yasa oldu. Çok uzun süre karanlıkta bir bataklığın ortasında kalmış bir adam gibiydi. Sanki önünde hiç yol göremiyor değildi sadece, yol mol olmadığını da biliyordu. Sonra ansızın hayatı belli bir şekilde açılıverdi. Okulda herhangi bir yetenek gösteremediği, tembel, inatçı, ih-

tirassız olarak anındığı boşa harcanmış yıllar arkasındaydı artık, unutulmuştu. Şimdi hayatının önünde açılışını görebiliyordu, çıplak bir koridor gibi karmaşıklıktan uzak ve kaçınılmaz, artık büsbütün kurtulmuştu düşünmek ve karar vermek zorunluğundan ve şimdi kabullendiği ve taşıdığı yük, omzundaki pirinç rütbe kadar parlak ve ağırlıksız ve askerîydi: Fiziksel cesarete ve körce boyun eğmeye yüce ve üstü kapalı bir inanç ve beyaz ırkın herhangi ve bütün başka ırklara üstünlüğüne ve Amerikan üniformasının bütün insanlara üstünlüğüne inanç ve bütün bu inanca, bu ayrıcalığa karşı ödemesi gereken tek şeyin kendi hayatı olduğuna inancı. Askerî kokû bulaşmış bütün ulusal tatillerde, yüzbaşı üniformasını giyip kasabaya gelirdi. Ve onu görenler, eski askerle kavga ettiği günü yeniden hatırlarlardı, o, nişancılık madalyası (çok nişancıydı) ve yıldızlarıyla, ağırbaşlı, dimdik, siviller arasında gezinirken, üzerinde yarı kavgacı, yarı yarıya da bir oğlanın gururlu havasıyla gezinirken.

Amerikan Lejyonu'na üye değildi, ama bu onun değil, ailesinin suçuydu. Ama cumartesi öğle sonrası Christmas, Mottstown'dan getirildiğinde, oradaki askerî birlik komutanını görmeye gitmişti bile. Fikri, sözleri, oldukça basit ve dolaysızdı. «Düzeni sağlamak zorundayız,» dedi. «Yasanın çalışmasını sağlamalıyız. Yasa, ulus. Bir adamı ölüm cezasına çarptırmak hiçbir sivilin hakkı değildir. Ve biz, Jefferson'daki askerler, bununla uğraşması gereken kişileriz.»

«Herhangi birinin başka bir şey tasarladığını nereden biliyorsun?» dedi komutan. «Bir söylenti mi işittin?»

«Bilmiyorum. Dinlemedim.» Yalan söylemiyordu. Sivil yurttaşların söylediği ya da söylemediği şeye yeterince önem vermiyordu ki, yalan söylesin. «Önemli olan bu değil. Bizim, subay olarak, üniforma giyen kimseler olarak, daha önce davranıp tutumumuzu belirtip belirtmeyeceğimiz. Bu insanlara bu gibi konularda memleketin hükümetinin ne tutumda olduğunu hemen göstermek. Onların konuşmalarının gerekmediğini göstermek.» Planı oldukça basitti. Askerî birlik, bir takım halinde düzenlenecek, kendisi de, etkin görevinden dolayı, bunun başına geçecekti. «Ama benim komut vermemi istemiyorlarsa, bu

da önemli değil. İkinci yeri alırım, istemezlerse. Ya da bir çavuş ya da onbaşı olurum.» Ve gerçekten razıydı. Şan kazanmak değildi istediği. Bunu istemeyecek kadar içtendi. Öylesine içten, öylesine mizahtan uzaktı ki, birlik komutanı vermek üzere olduğu ters cevabını geciktirdi.

«Gene de böyle bir şey gerektiğini sanmıyorum. Olsaydı bile, hepimizin siviller gibi davranması gerekirdi. Birliği böyle işlere kullanamam. Ne de olsa artık asker değiliz. Yapabilsem bile yapmak isteyeceğimi sanmıyorum.»

Grimm baktı ona, öfkelenmeden, sanki adam bir çeşit böcekmiş gibi. «Ama bir zaman üniforma giydiniz,» dedi, bir çeşit sabırla. Dedi ki: «Herhalde beni adamlarınızla herhangi bir insan olarak konuşmaktan alıkoymak için otoritenizi kullanmazsınız?»

«Hayır. Bunu yapacak otoritem zaten yok. Ama herhangi bir insan olarak, unutmayın. Benim adımı hiç kullanmamalısınız.»

O zaman Grimm yerleştirdi taşı gediğine. «Onu yapacak değilim,» dedi. Sonra gitti. Cumartesi günüydü bu, aşağı yukarı dörtte. O gün öğleden sonra, birlik üyelerinin çalıştığı dükkân ve büroları dolaştı, öyle ki, gece basıncaya kadar bir takım toplayacak sayıda adamı kendi kafasına uydurmuştu. Yorulmak bilmiyordu, kendini denetliyor, ama karşısındakini zorluyordu; karşı konulmaz ve peygamberimsi bir havası vardı. Ama gönüllüler, komutanlarıyla bir noktada birleşiyorlardı: Birliğin resmî adı bu işe karıştırılmamalıydı — bunun üzerine ve bilinçli bir niyeti olmaksızın ilk hedefine ulaşmıştı: Komuta ondaydı şimdi. Akşam yemeğinden hemen önce herkesi topladı ve mangalara ayırdı ve subaylar ve bir kurmay kurulu seçti; daha gençleri, Fransa'ya gitmemiş olanları şimdi iyice alevlenmişlerdi. Konuştu onlarla, kısaca, soğukça: «...düzen... adaletin gerçekleşmesi... bizim Amerika Birleşik Devletleri üniformasını giymiş olduğumuzu görsünler... Bir şey daha var.» Şimdilik bir an için kişiselleşmişti, adamlarını ilk adlarıyla tanıyan alay komutanı gibi. «Bu işi sizlere bırakacağım. Ne derseniz onu yapacağım. İş bitinceye kadar üniformamı giymemin iyi bir şey olacağını düşündüm. Sam Amca'nın yalnız mânevî değil, maddî bakımdan da bizi desteklediğini göstermek için.»

«Ama desteklemiyor ki,» dedi biri çabucak, hemen; orada bulunmayan komutanla aynı kafada biriydi bu. «Bu daha hükümet işi olmadı ki. Kennedy'nin hoşuna gitmez belki. Bu, Jefferson'un işi, Washington'un değil.»

«Öyleyse hoşuna gitsin,» dedi Grimm. «Sizin birlik ne güne duruyor, Amerika'yı ve Amerikalıları korumayacaksa?»

«Hayır,» dedi öteki. «Bu işi bir gösteri haline getirmeyelim. Onsuz da yaparız yapacağımız şeyi. Hem daha iyi yaparız. Doğru değil mi, çocuklar?»

«Öyle olsun,» dedi Grimm. «Dediğiniz gibi yapacağım. Ama her adama bir tabanca gerek. Bir saat sonra burada tabanca teftişi yapacağız. Herkes buraya gelecek.»

«Kennedy tabanca işine ne der?» dedi biri.

«Şimdi onunla konuşacağım,» dedi Grimm. «Tam bir saat sonra gelin, tabancalarınızla.» Onları dağıttı. Sessiz meydanı geçip şerifin bürosuna yollandı. Şerifin evde olduğunu söylediler. «Evde mi?» diye tekrarladı. «Bak şu işe. Evde ne yapıyor?»

«Herhalde yemek yiyor. Onun kadar iriyarı bir adam günde birkaç kere yemek yemelidir.»

«Evde,» diye tekrarladı Grimm. Bakışı öfkeli değildi; birlik komutanına bakarkenki gibi soğuk ve ilgisizdi gene. «Yemek yiyor,» dedi. Dışarı çıktı, hemen hızlanarak. Boş meydanı yeniden geçti, o huzur dolu memlekette ve o huzur dolu kasabada yemek masalarının çevresinde oturan huzur dolu insanların şimdi bulunmadığı sessiz meydanı. Şerifin evine gitti. Şerif hemen hayır dedi.

«On beş ya da yirmi tane herif, ceplerinde tabancalarla meydanda döneduracaklar yani, ha? Yok, yok. Olmaz. Bu işi bırakın da ben yürüteyim.»

Grimm bir an daha baktı şerife. Sonra döndü, daha o zaman başlayarak hızlanmaya. «Öyle olsun,» dedi. «Madem ki böyle istiyorsun. Öyleyse ben senin işine karışmıyorum, sen de benim işime karışmazsın.» Gözdağı verir gibi değildi sesi. Çok düz, çok sonuçlayıcı, çok kızgınlıksızdı. Yürüdü, hızla. Şerif onu süzdü; sonra seslendi. Grimm döndü.

«Kendi tabancanı da evinde bırakırsın,» dedi şerif. «İşiti-

yor musun?» Grimm cevap vermedi. Yürüdü. Gözden kaybolunca kadar şerif baktı ona, somurtarak.

O akşam yemekten sonra şerif kasabaya döndü — önemli ve kaçınılmaz bir iş olmadıkça, yıllardan beridir yapmadığı bir şeydi bu. Grimm'in çetesinden bir grubu hapishanenin önünde, bir başka grubu mahkemede, bir üçüncüyü de meydanı ve oradaki sokakları dolaşırken buldu. Öbürleri, ihtiyatlar, diye anlattılar şerife, Grimm'in bulunduğu ve bir komuta odası olarak kullandıkları pamuk bürosundaydılar. Şerif Grimm'e sokakta rastladı, teftişteyken. «Gel buraya, çocuk,» dedi şerif. Grimm durdu. Yaklaşmadı; şerif ona gitti. Tombul eliyle Grimm'in kalçasını yokladı. «Sana şunu evde bırak demiştim,» dedi. Grimm bir şey söylemedi. Düz bir bakışla şerifi süzdü. Şerif içini çekti. «Peki, madem bırakmıyorsun, seni özel şerif yardımcısı yapmak zorundayım. Ama ben sana söylemeden o tabancayı göstermeyeceksin bile. İşitiyor musun?»

«Elbette göstermem,» dedi Grimm. «Gerektiğini görmesem yerinden çıkarmam elbette.»

«Yani, ben söyleyinceye kadar demek istiyorum.»

«Elbette,» dedi Grimm, kızmadan, sabırla, hemen. «İkimizin de söylediği bu. Sen üzülme. Orada olacağım.»

Daha sonra, geceleyin kasaba sessizleşirken, sinema boşalır ve içki yerleri teker teker kapanırken, Grimm'in takımı da eksilmeye başladı. Bir şey söylemedi, soğuk baktı onlara; biraz utandılar, savunma durumuna geçtiler. Gene bilmeden bir koz oynamıştı. Utandıkları için, onun coşkunluğuna erişemediklerini duydukları için, ertesi gün sadece ona göstermek için de olsa geleceklerdi. Birkaç tanesi kaldı; cumartesi gecesiydi zaten ve biri bir yerlerden daha birkaç sandalye bulunca pokere başladılar. Oyun bütün gece sürdü, ama arasıra Grimm (oyunda yoktu; orada bulunanlar içinde kendisinden başka tek rütbeli kimse olan yardımcısına da oyuna girme izni vermedi) meydanı kolaçan etmek üzere bir birlik gönderiyordu. Bu zamana kadar gece bekçisi de katılmıştı onlara, ama oyuna girmemişti.

Pazar dingin geçti. Poker oyunu o gün de sessizce sürdü, belli zamanlarda devriyelerle kesilerek, durgun kilise çanları

çalar ve cemaatler yaz renkli, ağırbaşlı kümeler halinde toplanırken. Özel Büyük Jüri'nin ertesi gün toplanacağı, meydandakilerce zaten biliniyordu. Bu iki kelimenin sesi ve gizli ve geri çağrılmaz çağrışımları ve insanların yaptıklarını seyreden saklı ve uyumayan ve güçlü bir şey, her nasılsa Grimm'in adamlarını kendi uydurmalarına inandırmaya başladı. İnsanoğlu öylesine akıl almaz ve önceden bilinmez şekilde etkilenir ki, daha bunu düşündüklerinin bilincine varmadan, kasabalılar, Grimm'i birdenbire saygıyla ve belki de biraz korkuyla ve epey bir gerçek inanç ve güvenle kabul etmişlerdi, sanki onun görüşü ve yurtseverliği ve kasabadan, olaydan duyduğu gururu, onlarınkinden daha çabuk ve daha doğruymuş gibi. Hiç değilse adamları üstlendi ve kabullendiler bunu; uykusuz geceden, gerginlikten, tatilden, gönüllü teslimiyetin verdiği feragat duygusundan sonra, gerekecek olsa, onun uğruna ölebilecek bir duruma gelmişlerdi. Grimm'in giymelerini, giymiş olmalarını istediği üniformalar kadar elle tutulur, ağırbaşlı ve hafifçe korkutucu bir havayla gezlniyorlardı şimdi, sanki komuta odasına her dönüşlerinde Grimm'in rüyasının zarif ve haşin bir şekilde görkemli kırpıntılarını üstlerine giyiyorlarmışçasına.

Pazar gecesi böyle geçti. Poker oyunu sürdü. Oyunu sarmalayan ihtiyat, gizli kapaklılık yoktu artık. Kabadayılık denebilecek bir aşırı inanç, aşırı derecede rahat bir güven vardı; bu gece merdivende bekçinin ayak seslerini duyunca, bir tanesi, «dikkat, inzibat geliyor,» dedi ve bir an için birbirlerine baktılar o sert, parlak, meydan okuyan gözleriyle; sonra biri yüksek sesle konuştu: «Kovun orospu çocuğunu,» ve bir başkası büyük dudakları arasından beylik heceyi söyledi. Ve böylece ertesi sabah, pazartesi, ilk köy otomobil ve arabaları toplanmaya başlarken, takım gene bir araya gelmişti. Ve şimdi üniformalıydılar. Suratlarındaydı. Hemen hepsi aynı yaştan, aynı kuşaktan, aynı yaşantıdandı. Ama bundan da fazla bir şey vardı. Kalabalığın dönüp dolandığı yerde ciddi, hafifçe sofu, ilgisiz durur ve boş, donuk gözleriyle, duyan, bilmeden sezen, yavaşlayan, bakan, çevrelerinde gezinen insan kümelerine bakarken, derin ve donuk bir ağırbaşlılıkları vardı şimdi ve inek suratları kadar dalgın ve bomboş ve kıpırtısız, yaklaşan ve

uzaklaşan, yerlerine başkaları geçen suratlarla kuşatılmışlardı. Ve bütün sabah boyunca sesler gelip gittiler, hafif tonda sorular ve cevaplarla: «İşte gidiyor. Şu otomatik tabancalı genç. Bunların yüzbaşısı. Hükümet tarafından gönderilen özel subay. Bütün bu işlerin başkanı o. Şerif bu işe karışamıyor bugün.»

Daha sonra, iş işten geçtikten sonra, Grimm konuştu şerifle: «Beni dinleseydin. Meydanın içinde bir tek yardımcınla, birbirlerine bile kelepçelemeden göndereceğin yerde, bütün o kalabalığın içinde, bir ahır kapısına bile isabet ettiremeyen şu salak Buford'un ateş etmeye korktuğu, bütün bunların yerine beni bıraksaydın ya bir mangayla gidip almaya onu hücresinden.»

«Kaçmak niyetinde olduğunu, orada ve o zaman kaçacağını nereden bilecektim?» dedi şerif. «Stevens bana suçu kabul edip müebbede çarptırılacağını söylemişti.»

Ama artık çok geçti. O zamana kadar her şey bitmişti. Meydanın ortasında olmuştu, kaldırımla mahkemenin arasında, Panayır Günü'ndeymiş gibi kalabalık bir halkın ortasında, ama Grimm'in olanları ilk anlaması, yardımcının havaya ateşlediği iki kurşun sesini işitinceydi. Hemen anladı ne olduğunu, o sıra mahkeme binasının içinde olduğu halde. Tepkisi kesin ve dolaysızdı. Sesin geldiği yere doğru koşmaya başlamıştı bile omzunun üstünden geriye, neredeyse kırk sekiz saatten beridir onu yarı yaver ve yarı emir çavuşu durumunda izleyen adama bağırdığında. «Yangın alarmını çal!»

«Yangın alarmı mı?» dedi yaver. «Ne—»

«Yangın alarmını çal!» diye bağırdı Grimm. «Ne düşünecekleri önemli değil, yalnız bir şey olduğunu...» Bitirmedi; gitmişti.

Koşan insanlar arasında koştu, onlara yetişerek ve geçerek onları, çünkü onun bir hedefi vardı ve öbürlerinin yoktu; onlar sadece koşuyorlardı, kara, küt, koca otomatik bir pulluk gibi önünde yol açarak. Gergin, katı, genç suratına beyazlaşmış ve şaşkın suratlarıyla, yuvarlak, dişi olan boşluklarla baktılar; mırıltılı bir iç çekişi gibi uzun bir ses çıkardılar: «İşte... o taraftan gitti...» Ama Grimm görmüştü bile elinde tabancayla koşan şerif yardımcısını. Grimm bir kere çevresine bakındı

ve sonra atıldı yeniden ileri; görünüşte meydanın bir yanından öbür yanına şerif yardımcısını ve mahkûmunu izleyen kalabalığın içinde Batı Birliği üniforması giymiş kaçınılmaz, hantal genç vardı, boynuzlarından tuttuğu uysal bir inek gibi bisikletini götüren. Grimm tabancasını hızla koydu kılıfına ve çocuğu bir yana itti ve bisiklete atladı, hareketinde hiçbir kesinti olmaksızın.

Bisikletin ne kornası, ne de çıngırağı vardı. Ama halk her nasılsa sezdi onu ve yol açtı; burada da bir kesin güven, davranışlarının doğruluğu ve yanılmazlığına körcesine ve düşüncesiz inancı ona hizmet eder gibiydi. Koşan şerif yardımcısına yetişince bisikleti yavaşlattı. Yardımcı terli bir surat çevirdi ona doğru, bağırma ve koşmayla ağzı açık. «Saptı,» diye feryat etti yardımcı. «Şuradaki sokağa—»

«Biliyorum,» dedi Grimm. «Kelepçeli miydi?»

«Evet!» dedi şerif yardımcısı. Bisiklet ileri atıldı.

«Öyleyse çok hızlı koşamaz,» diye düşündü Grimm. «Yakında bir yerlere gizlenmek zorunda kalacak. Açıklıktan uzak duracak ya da.» Yola saptı, hızla. İki ev arasından geçiyordu yol, bir kenarında tahta bir çitle. O anda yangın alarmı ilk olarak çaldı, başlayarak ve sonunda işitme alanından çıkar ve sessiz titreşim gibi, dokunma alanına girer gibi olan yavaş ve sürekli bir çığlık haline yükselerek. Grimm bisikleti sürmeye devam etti, hızla, mantıkla düşünerek, bir çeşit yabanıl ve baskı altına alınmış sevinçle. «İlk yapmak isteyeceği şey, gözden kaybolmak olacaktır,» diye düşündü, çevresine bakınarak. Bir yanda yol açıktı, öbür yanda iki metreye yakın yükseklikte olan tahta perde vardı. Tahta perde, ötesinde bir otlak ve kasabanın sınırını gösteren derin bir hendek bulunan tahta bir bahçe kapısıyla kesiliyordu. Hendeğin içinde büyüyen boylu ağaçların yalnız tepeleri görünüyordu; burada bütün bir alay saklanıp yayılabilirdi. «Ah,» dedi, yüksek sesle. Durmadan ve yavaşlamadan bisikleti döndürdü ve geldiği yoldan biraz önce çıktığı sokağa geldi. Alarmın uluması ölüyordu şimdi, işitmeye iniyordu yeniden ve bisikleti sokakta döndürürken koşan insanları ve üzerine doğru gelen bir otomobili kısaca gördü. Bütün uğraşmasına karşın otomobil ardından yetişti; içindekiler

eğilmiş bağırıyorlardı onun duruk, öne bakan suratına. «Buraya gel!» diye bağırdılar. «Buraya!» Cevap vermedi. Bakmadı onlara. Otomobil onu geçmişti, yavaşlayarak; şimdi geçti onu hızlı, sessiz, yavaşlamayan gidişiyle; gene hızlandı ve onu geçti otomobil, adamlar dışarı bakarak ve ileri bakarak. O da hızlı gidiyordu, sessizce, bir hayaletin narin çabukluğuyla, Juggernaut ya da Alınyazısı'nın amansız şaşmazlığıyla. Arkasından alarm, gene yükselen ulumasına başladı. Arabadaki adamlar bir daha ona baktıklarında, büsbütün yok olmuştu ortadan.

Son hızla başka bir yola sapmıştı. Yüzü kaya gibi, durgun, o doyum ifadesiyle, ağırbaşlı ve pervasız sevinçle hâlâ aydınlıktı. Bu yol ötekinden daha delik deşikti ve daha derindi çukurlar. Bisiklet sonunda çıplak bir tepeciğe çarptı ve Grimm, bisiklet öne fırlarken yere atlayarak, düşerken, kasaba kıyısındaki yarın bütününü görebildi, yarın kenarındaki birkaç zenci kulübesinden başka bir şey yoktu görüşünü engelleyen. Oldukça kıpırtısız, durgun, yalnız ölümcüldü, bir kilometre taşı gibi neredeyse. Gene arkasında kalan kasabadan gelen alarmın çığlığı düşmeye başladı.

Sonra Christmas'ı gördü. Uzaklıkla küçülmüş adamın, elleri bitişik, hendekten belirdiğini gördü. Grimm kaçarken, kaçağın ellerinin güneş kelepçede yansıyınca, bir ayna gibi bir kere ışıldadığını gördü ve şimdi bile serbest olmayan adamın hırıltılı ve umutsuz solumasını durduğu yerden işitir gibi oldu. Sonra minik biçim gene koştu ve en yakın zenci kulübesinin ardında kayboldu.

O zaman Grimm de koşmaya başladı. Hızlı koşuyordu, ama telâşlı değildi, zorlamıyordu kendini. Öç almak ister bir havası yoktu, bir öfke, bir kızgınlık yoktu. Christmas kendisi de gördü bunu. Çünkü bir an için neredeyse yüz yüze bakıştılar. Bu, Grimm'in, koşarken, kulübenin köşesinden geçmesi eylemi içinde oldu. O anda Christmas kulübenin arka penceresinden atlamıştı, büyü yaparak atlamışçasına, kelepçeli elleri havada ve parlayarak şimdi tutuşmuş gibi. Bir an için gözlediler birbirlerini, biri atlayışının çömelme eylemi içinde durmuş, öteki koşmasının adım ortasında. Grimm'in hızı onu köşeden öteye götürmeden önce. O anda Christmas'ın elinde ağır, nikelâjlı bir

tabanca olduğunu gördü. Grimm fırıldak gibi döndü ve köşeyi dolandı, otomatiği çekerek.

Hızla, durgunca, bir çeşit sessiz sevinçle düşünüyordu: «İki şey yapabilir. Ya hendeğe ulaşmaya çalışır ya da birimizden birimiz ateş etme fırsatı buluncaya kadar evin çevresinde dolanabilir. Hendek de evin onun bulunduğu tarafında.» Hemen tepki gösterdi bu düşünceye. Biraz önce döndüğü köşeyi, son hızla yeniden döndü. Bir büyü ya da tanrısal bir şey onu koruyormuş gibi ya da Christmas'ın orada tabancayla beklemiyor olacağını biliyormuşçasına yaptı bunu. Öbür köşeyi de duraklamadan döndü.

Hendeğin yanındaydı şimdi. Durdu, adım ortasında kıpırtısız. Otomatiğin küt, soğuk namlusu üzerinde yüzünü kilise camlarındaki meleklerin o rahat, dünyevî olmayan aydınlığı sarmıştı. Neredeyse daha durmadan önce başladı yeniden ilerlemeye, satranç tahtası üstünde oyuncu onu nereye itse o sıska, çabuk, körce boyun eğmeyle gidiyordu. Hendeğe koştu. Hendeğin dik inişini kesen çalıların içine atılmışken döndü ama, elleriyle tırmanarak. Kulübenin yerden iki ayak kadar yukarıda olduğunu şimdi görüyordu. Daha önce fark etmemişti bunu, aceleden. Bir puan kaybetmiş olduğunu şimdi anladı. O koşuşurken, Christmas'ın kulübenin altından bacaklarını seyrettiğini. «Aferin herife,» dedi.

Durup tekrar yukan tırmanıncaya kadar ilk hızıyla epey inmişti. Yorulmak bilmiyordu görünüşte, etten kemikten değildi sanki ve sanki onu piyon diye süren oyuncu, soluk da veriyordu ona. Hiç duraklamadan, onu hendekten yukarı sürüyen o aynı atılışla, gene başladı koşmaya. Kulübenin çevresinden koşarak dönerken, Christmas'ın üç yüz yarda uzaktaki bir tahta perdeyi atlayarak aştığını gördü. Ateş etmedi, çünkü şimdi Christmas küçük bir bahçeden koşarak, dosdoğru bir eve gidiyordu. Koşarken, Christmas'ın arka merdivenden yukan sıçradığını ve eve girdiğini gördü. «Hah,» dedi Grimm. «Vaizin evi. Hightower'ın evi.»

Yavaşlamadı, yol değiştirip ve evi dolanıp sokağa çıktığı halde. Onu geçen ve kaybeden ve sonra dönen otomobil, tam olması gereken yerdeydi, tam oyuncunun olmasını istediği yer-

de. O işaret vermeden durdu ve içinden üç adam çıktı. Grimm tek kelime söylemeden dönüp bahçeye girerek koştu ve kocamış aforozlu papazın yalnız yaşadığı eve girdi ve üç adam da izlediler onu, avluya hızla dalarak, duraklayarak, avlunun bayat ve manastırımsı loşluğuna dışarıda bıraktıkları yabanıl yaz güneşi ışığından da biraz getirerek.

Üzerlerindeydi ışık, içlerindeydi: Utanmaz yabanıllığı, ışığın içinde yüzleri gövdesiz bir şekilde havada aylalardan sarkıyormuşçasına parlıyordu eğilir ve Hightower'ı kaldırırlarken, yüzü kanayarak, Christmas'ın, kalkık ve silâhlı ve kelepçeli elleri şimşekler gibi ışıl ışıl, öç almak isteyen ve lânetini bildiren öfkeli bir tanrıyı andırır şekilde avludan koşarken, onu yıktığı yerden. Yaşlı adamı ayakta tuttular.

«Hangi odada?» dedi Grimm, sarsarak onu. «Hangi odada, moruk?»

«Efendiler!» dedi Hightower. Sonra dedi: «Beyler! Beyler!»

«Hangi odada, moruk?» diye bağırdı Grimm.

Hightower'ı ayakta tutuyorlardı; kasvetli avluda, gün ışığı sonrasında, o da kel kafası ve kana bulanık, irî, solgun suratıyla, korkunçtu. «Beyler!» diye haykırdı. «Yemin ederim ki—»

«Ulu İsa!» diye haykırdı Grimm, genç sesi duru ve öfkeli genç bir papazınki gibi. «Jefferson'da her vaiz ve evde kalmış her kız bu orospu çocuğuna donunu mu indirmiş?» Yaşlı adamı bir kenara itip içeri koştu.

Sanki şimdiye kadar sadece beklemişti. Oyuncu onu yeniden kımıldatsın diye, çünkü o şaşmaz kesinliğiyle dosdoğru mutfağa fırladı, daha kapıdayken ateş ederek, neredeyse masanın ters dönmüş olarak odanın köşesinde yan durduğunu ve arkasında çömelen adamın masanın kenarına dayadığı parlak ve ışıldayan ellerini daha görmeden önce. Grimm otomatiğin kurşunlarını masaya boşalttı; sonradan biri beş kurşunun yerini katlanmış bir mendille örttü.

Ama oyucunun işi henüz bitmemişti. Ötekiler mutfağa vardıklarında, masanın şimdi bir kenara atılmış olduğunu ve Grimm'in gövdenin üzerine eğildiğini gördüler. Ne yaptığına bakmak için yaklaştıklarında adamın daha ölmemiş olduğunu gördüler ve Grimm'in ne yaptığını gördükleri zaman içlerinden

biri boğuk bir ses çıkarıp duvara doğru sendeleyerek kusmaya başladı. Sonra Grimm de geri fırladı, kanlı kasap bıçağını atarak arkasından. «Şimdi rahat bırakırsın beyaz kadınları, cehennemde bile,» dedi. Ama yerde yatan adam kıpırdamamıştı. Sadece yatıyordu orada, gözleri açıktı ve boştu bilinçlilikten gayri her şeyden ve bir şey, bir gölge vardı ağzında. Uzun bir an baktı onlara dingin ve derinliğine varılmaz ve dayanılmaz gözlerle. Sonra yüzü, gövdesi, hepsi, çöker gibi oldu, kendi içine yıkılır gibi ve kalçalarıyla kasıkları çevresindeki yırtılmış giyimlerinden sıkışıp kalan kara kan boşandı salıverilmiş bir soluk gibi. Yükselen bir füzeden sıçrayan kıvılcımlar gibi boşandı solgun gövdesinden; bu kara patlayışın üzerinde adam sanki sonsuza ve sonsuza kalmak üzere uçup yükseldi oradakilerin belleklerine. Kaybetmeyeceklerdir bunu, yaşlılıklarının hangi huzur dolu vadisinde, durgun ve güven verici ırmaklarının arasında olursa olsun, çocukların yansıtıcı yüzlerinde hangi eski felâketleri ve yeni umutları düşünürlerse düşünsünler. Çakılı kalacaktır belleklerinde, dalgın, durgun, sürekli, solmaksızın ve pek öyle tehdit de etmeksizin, kendi içinde rahat ama, yalnız kendi içinde utkulu. Gene kasabadan, duvarlar tarafından biraz ölgünleştirilmiş olarak, alarmın çığlığı yükseldi o inanılmaz doruğuna, işitme alanından çıkarak.

20

Öğle sonrasının son bakır ışığı soluyor artık; alçak akçaağaçlarının ve alçak işaret levhasının ötesindeki sokak, şimdi hazır ve boş, çalışma odasının penceresiyle çerçevelenmiş bir sahne gibi.

Hatırlayabiliyor gençliğinde, seminerden Jefferson'a ilk gelişinden sonra, solan bakır ışığın nasıl neredeyse işitilir bir sessizlik ve bekleme aralığının içine, ki az sonra buradan çıkageleceklerdi. Şimdiden, ölgün boru sesleri bile daha kesilmeden, sanki işitebiliyordu başlayan gökgürültüsünü henüz havada bir fısıltıdan, bir söylentiden fazla olmayan.

Ama bunu kimseye söylememişti. Karısına bile. Söylememişti karısına henüz gece sevgilileri olduklan günlerde bile, utanç ve ayrılık gelmeden ve karısı ayrılığı ve üzüntüyü ve sonra umutsuzluğu unutmaksızın anlamadan önce bile, niçin burada, bu pencerede oturup geceyi, gece anını beklediğini. Ona bile söylememişti, kadına. *Kadına. Kadın* (seminer değildi, bir zamanlar sandığı gibi): Edilgin ve Adsız olan ki, Tanrı onu sadece adamın bedeninin değil, aynı zamanda ruhunun da tohumunun alıcısı ve haznesi olarak yaratmıştı ve doğruydu bu da ya da onun yaklaşmayı göze aldığı oranda yakındı doğruya.

Ailesinin tek çocuğuydu. Doğduğunda babası elli yaşındaydı, annesiyse yirmi yıldır hastaydı neredeyse. İç Savaş'ın son yılında yemek zorunda kaldığı yiyecekten dolayı annesinin böyle hastalanmış olduğuna inanarak yetişti. Belki buydu nedeni. Babasının kölesi yoktu, zamanında köle sahibi olan bir adamın oğlu olduğu halde. O da sahip olabilirdi kölelere. Ama köle

sahibi olmanın, olmamaktan daha ucuz olduğu bir çağ ve toprakta doğmuş ve büyümüş ve yaşıyor olmasına karşın, bir zencinin yetiştirdiği ve pişirdiği yemeği yemiyor, bir zenci kölenin yaptığı yatakta yatmıyordu. Dolayısıyla savaş sırasında ve kendisi evden uzakken, karısının kendi başına ya da komşuların sık olmayan yardımlarıyla yapabileceğinden daha doğru dürüst bir bahçesi olmamıştı. Ve kocası komşularının bu yardımını kabul etmesine de izin vermiyordu, çünkü yardımı aynı şekilde ödemesi imkânsızdı. «Tanrı verir,» dedi.

«Ne verir? Hindiba ve ayrık otu mu?»

«O zaman onları sindirecek barsak verir bize.»

Papazdı. Episcopal kilisesinin sayılan bir üyesi olduğu halde oğlunun bir kiliseye adım attığını hatırlamadığı babası onun nereye gittiğini anlayıncaya kadar (bu, oğulun evlenmesinden önceydi) bir yıldır her pazar sabahı erkenden evden çıkıyordu. Sonunda baba, daha yeni yirmi bir yaşına giren oğlunun, arkadaki tepelerde bulunan küçük bir Presbiteryen kilisesinde vaaz vermek üzere on altı mil yol gittiğini öğrendi. Baba güldü. Oğul kahkahaları sanki bağırtı ya da sövgüymüşlercesine dinledi: Soğuk ve saygılı bir uzaklıkla, bir şey söylemeden. Ertesi pazar gene cemaatına gitti.

Savaş başladığında oğul ilk gidenler arasında değildi. Sonuncular arasında da değildi. Ve dört yıl askerlerle birlikte bulundu, ama hiç ateş etmedi ve üniforma yerine evlenmek için satın aldığı ve vaaz verirken giydiği ağırbaşlı redingotu giydi. '65'de eve döndüğünde hâlâ onu giyiyordu, ama arabanın evin önünde durup iki adamın onu indirdiği ve eve taşıdığı ve yatağına yatırdığı o günden sonra bir daha giymedi. Karısı ceketi alıp tavanarasında bir çantaya koydu. Yirmi beş yıl kaldı ceket orada, sonunda bir gün oğlu çantayı açıp dışarı çıkarıp artık ölmüş olan o ellerin dikkatle katladığı katları açıncaya kadar.

Hatırlıyor şimdi bunu, sessiz çalışma odasında karanlık pencerenin başında oturarak, alaca karanlığın sona ermesini bekleyerek, bekleyerek geceyi ve dörtnala toynakları. Bakır ışık büsbütün yok olmuştur artık; dünya rengi ve dokusu renkli camdan sızan ışığı andıran bir yeşil askıda oluşla sarkıyor. Az

sonra zamanı gelecek söylemeye başlamanın *Az kaldı. Az kaldı* «O zamanlar sekiz yaşımdaydım,» diye düşünüyor. «Yağmur yağıyordu.» Sanki hâlâ koklayabiliyor yağmuru, Ekim toprağının nemli üzülüşünü, ve küflü esneyişi çantanın kapağı açılırken. Sonra elbise, düzgün kıvrımlar. Ne olduğunu anlamadı, çünkü ilk başta neredeyse kendinden geçmişti ölmüş anasının kıvrımlar arasında hâlâ oyalanan ellerini hatırlamakla. Sonra açıldı, yavaşça devrilerek. Ona, çocuğa, inanılmaz derecede kocaman göründü, bir devin giymesi için dikilmişti sanki; sanki böyle bir dev tarafından giyilmiş olması, şimdi uyurken ve uyanıkken hayatını dolduran gökgürültüsü ve duman ve yırtık bayrakların önünde kahramanca ve koskocaman yükselen o hayaletlerin özelliklerini kazandırmıştı beze.

Elbise yamalardan neredeyse tanınmaz hale gelmişti. Deriden yamalar, erkekdikimi ve kaba, Güney Ordusu grisi yamalar ki eskilikten yaprakbozu şimdi, ve bir tanesi neredeyse yüreğini durduruyordu: Maviydi, koyu mavi; Amerika Birleşik Devletleri mavisi. Bu yamaya, bu dilsiz ve adsız beze bakarken çocuk, gövdeleri o zamandan bir İsviçre saatine gösterilen gevşemez bakımı gerektiren anasıyla babasının hayatlarının sonbaharına doğan oğlan, biraz içini bulandıran suskun ve utkulu bir korkuya kapılırdı.

O akşam yemekte ağzına bir şey koyamazdı. Başını kaldırınca, baba, şimdi altmışına yaklaşan adam, çocuğun korkuyla ve ürküyle ve bir başka şeyle kendisine bakmakta olduğunu görürdü. Sonra sorardı adam, «Ne işler karıştırdın gene?» ve çocuk cevap veremez, konuşamazdı, çocuk yüzünde cehennem çukurunun ta kendisi gibi bir ifadeyle bakardı babasının yüzüne. O gece yatağında uyuyamazdı. Kaskatı yatardı, titremeksizin hattâ, karanlık yatağında, babası ve sağ kalan tek kandaşı olan ve aralarındaki zaman uzaklığı onlarca yıllarla bile ölçülemeyen, öyle ki fiziksel bir benzerlikleri bile bulunmayan adam duvarlar ve katlar ötesinde uyurken. Ve ertesi gün çocuk barsak krizlerinden birine yakalanırdı yeniden. Ama söylemezdi nesi olduğunu, evi çekip çeviren ve dadısı ve anası da olan zenci kadına bile. Gücünü azar azar toparlardı. Ve sonra bir gün gene tavanarasına süzülür ve çantayı açar

ve ceketi çıkarır ve mavi yamaya o korkan utkululuk ve bulantılı sevinçle dokunur ve düşünürdü acaba babası mavi yamayı aldığı adamı öldürdü mü diye, düşünerek daha da fazla bir korkuyla kendisindeki anlama istek ve korkusunun derinliğini ve gücünü. Gene de hemen ertesi günü, babasının kırdaki hastalarından birine gittiğini ve karanlık basmadan dönmeyeceğini bildiği bir zaman, mutfağa gidip zenci kadına sorardı: «Gene dedemi anlatsana. Kaç tane Yankee öldürdü?» Ve şimdi dinlerken korkmuyordu artık. Utku bile değildi bu: Gururdu.

Bu büyükbaba oğlunun hayatını tedirgin eden tek dikendi. Oğul hiç söylemezdi bunu hiç düşünmediği gibi, tıpkı ikisinin de aklına gelmeyeceği gibi başka bir oğul ya da başka bir babalarının olmasını istemek. İlişkileri yeterince dingindi, oğulun soğuk, mizahsız, otomatik şekilde saygılı bir uzaklığı vardı, babasının ise nükteden değil de anlamdan yoksun olan dobra dobra, dolaysız, kabaca canlı bir mizahı. Kasabadaki iki katlı evde oldukça dostça yaşıyorlardı, ama oğul epey bir süredir, sessiz ve kesin bir şekilde, bebekliğinden bu yana onu büyüten köle kadının pişirdiği yemeği yemeyi yadsımıştı. Kendi yemeğini mutfakta pişiriyordu, zenci kadın öfkeden deli gibi olurken, ve masaya kendi getirip babasıyla karşı karşıya oturarak yiyordu, ve babası da onu resmiyetle ve hiç şaşmaksızın bir bardak Bourbon viskisiyle selâmlıyordu: Bunu da eline almamış ve hiç tatmamıştı oğul.

Oğulun evlendiği gün baba evi teslim etti. Sundurmada bekliyordu, elinde evin anahtarıyla, gelinle güvey geldiklerinde. Şapkasını ve pelerinini giymişti. Kişisel eşyası çevresinde yığılmıştı ve arkasında sahibi olduğu iki köle duruyorlardı: Yemeği pişiren zenci kadın ve «oğlan», dedenin kendinden daha yaşlı olan ve kafasında tek tel saç kalmamış bir zenci, ahçının kocası. Baba bir pamuk ekicisi değildi; avukattı, ve hukuku biraz oğlunun tıbbı öğrenmesi gibi öğrenmişti, «kendi inadım ve şeytanın yardımı ve talihle» öğrenmişti kendi söyleyişiyle. Kendine kasabanın iki mil uzağında küçük bir ev almıştı bile, ve açık arabasıyla birbirine denk iki katırı sundurmanın önünde bekliyorlardı o ayakta dururken, şapkası geri eğik ve bacakları iki yana azıcık ayrık —sağlıklı, dobra dobra, kırmızı burunlu,

bir çete reisinin bıyığına sahip adam-oğlu ve daha önceden hiç görmemiş olduğu gelini bahçe kapısından yaklaşırlarken. Baba eğilip gelini selâmladığında, kız viski ve püro kokusu aldı. «İşe yararsın herhalde,» dedi geline. Gözleri kaba ve küstah, ama yumuşaktı. «Softa keratanın bütün istediği Presbiteryen ilâhi kitabından alto kısmını söyleyebilecek biri zaten, Tanrı'nın Kendisi'nin bile azıcık musiki katamayacağı o ilâhileri.»

Püsküllü gezinti arabasına binip gitti, kişisel mallarıyla çevresinde —giyimleri, damacanası, köleleri. Köle ahçı ilk yemeği pişirmek için bile kalmadı. Kalması istenmemişti, onun için o da yadsınmış olmadı. Baba sağlığında bir daha ayak basmadı eve. Gelse iyi karşılanacaktı. O da oğlu da biliyorlardı bunu, hiç söylenmeden. Ve kadın —hayatta bir türlü ilerleyemeyen ve görünüşe bakılırsa yemek masalarındaki eksikleri karşılayacak bir şeyi kilisede bulmuş olan kibar bir çiftin sürüyle çocuğundan bir tanesiydi— onu seviyor, ona hayranlık duyuyordu suskun, ürkek, gizli bir şekilde: Kurumlanışına, basit bir kurala açık ve basit bağlılığına. Yaptıklarını haber alıyorlardı ama, kıra taşındıktan sonraki yaz nasıl yakınlarda bir çayırda yapılan açık hava kilisesi ayinlerini kesip burayı amatör at yarışı alanı yaptığını, seyrelen bir cemaat karşısında sıska, fanatik suratlı köy vaizleri açık hava kürsülerinden onun dinden uzak ve ahlâksız başına gümbürtülü lânetler yağdırırken. Oğluyla gelinini görmeye gitmeyişinin nedeni açıktı görünüşte: «Siz benden sıkılırsınız, ben de sizden sıkılırım. Sonra kimbilir? Kerata beni bozabilir. Yaşlılığımda beni bozup cennetlik eder belki.» Ama nedeni bu değildi. Oğlu biliyordu böyle olmadığını, aynı şeyi başkası söyleyecek olsa onunla dövüşe başlayacağı halde; yaşlı adamda davranış ve düşünce inceliği olduğu.

Oğul köleliğin kaldırılmasından yanaydı daha bu duygu Kuzey'den aşağı sızan bir kelime olmadan önceleri. Ama Cumhuriyetçiler'in buna bir ad taktıklarını öğrenince, inancının adını bütün bütün değiştirdi ilkelerini ya da davranışlarını hiç bırakmadan. O zaman bile, otuzunda değilken henüz, yaşının ilerisinde bir kuru sadelik içinde yaşıyordu, Talih ve içki şişesinin pek de öyle özellikle düşkün olmayan bir hizmetçisinin çocuğunun çoğunlukla olduğu gibi. Belki de nedeni buydu çocuğu

olmayışının savaştan dönene değin, değişmiş bir adam olarak ve, ölmüş babasının diyeceği gibi, kutsallık kokusundan biraz «deodorize» edilmiş olarak. Bu dört yıl boyunca hiç ateş etmediği halde, hizmeti yalnızca dua etmek ve pazar sabahları askerlere vaaz vermek olmamıştı. Yarasıyla evine dönüp iyileşip bir doktor olarak hayatını kurduğunda, cephede doktorlara yardım ederken dost ve düşman gövdeleri üzerinde uyguladığı ve öğrendiği cerrahlığı ve eczacılığı uyguluyordu. Oğulun bütün yaptıkları içinde babanın en hoşuna gidecek olanı buydu herhalde: Oğulun ülkeyi zaptedenler ve yakıp yıkanlar yüzünden bir meslek öğrenmiş olması.

«Ama kutsallık ona uygun bir kelime değil,» diye düşünüyordu kendi sırasında oğulun oğlu, karanlık pencerede otururak dışarıda yeryüzü solgun boru seslerinin ötesindeki o yeşil askıda oluşuyla sallanırken havada. «Bu kelimeyi kullanan kimsenin karşısına ilk çıkacak dedem olurdu.» Geçeli çok olmayan sert ve pek karanlıklaşmamış zamanlara bir dönüştü bu, o zamanlar bu ülkedeki bir adamın kendinden vereceği pek bir şeyi ve bunu yapacak hemen hiç zamanı bulunmazdı, ve bu azıcık şeyi de yalnız doğaya değil insana karşı da koruması ve savunması gerekirdi, armağan olarak, hiç değilse yaşadığı sürece, fiziksel rahatlık vermeyen dirençle üstelik. Buradaydı nedeni kölelik kurumunu tutmayışının, ve capacanlı ve dinsiz babasının da. Partizanca bir savaşta ve üstelik ilkeleri kendininkilere karşıt bir tarafta etkin payı olması durumunda herhangi bir paradoks göremiyor oluşu, bir tanesi gerçekliğin varolmadığı bir dünyada huzur verici kurallar arasında yaşayan iki ayrı ve bütün insan olduğunu yeterince tanıtlıyordu.

Ama gerçek dünyada yaşayan ikinci yanı herhangi biri ve çoğu kişiden iyi başarıyordu işini. Barış zamanında ilkelerine uyarak yaşamış, ve savaş başlayınca ilkelerini savaşa taşıyıp orada da gene onlara göre yaşamıştı; durgun pazar günleri sessiz ağaçlıklarda vaaz vermek gerekince, yapmıştı bu işi, bunun için kendi istemi ve inançları ve iş sırasında öğrendikleri dışında herhangi belirli bir hazırlığı olmaksızın; yaralı adamları ateş altından kurtarmak ve gerekli araçları bulamadan iyileştirmek gerekince, bunu da yapmıştı, gene gücü ve cesareti ve

işi arasında öğrendikleri dışında bir hazırlığı olmadan. Ve savaş kaybedilip öteki adamlar gözlerini inatla ölmüş olduğuna inanmayı yadsıdıkları şeye dikmiş olarak evlerine döndüklerinde o gene ileriyi gözlemiş ve yenilgi sırasında öğrendiği şeyi kullanılır duruma getirerek yenilgiden elden geldiğince yararlanmıştı. Doktor oldu. İlk hastalarından biri karısıydı. Belki de kadını hayatta tutan oydu. Hiç değilse, kadının hayat üretmesini sağladı, oğul doğduğunda kendi ellisinde kadınsa kırkını aşmış olduğu halde. Bu oğul hayaletler arasında ve bir hortlağın yanı başında büyüyüp adam oldu.

Hayaletler babası, annesi, ve bir yaşlı zenci kadındı. Kilisesiz bir papaz ve düşmansız bir asker olan, ve yenilince ikisini birleştirip bir doktor, cerrah olan baba. Sanki onu püriten-le şövalye arasında dik durmaya iten o çok soğuk ve uzlaşma kabul etmez inanç yenilmemiş ve yüreksizleşmemiş, sadece bilgeleşmişti. Sanki bu inanç, topların dumanında önünde gizemsel bir ufuk açılmışçasına görmüştü ki papaz olma töreni papaz olma töreniydi yalnızca. Sanki birdenbire inanmıştı ki İsa aslında yalnızca ruhunun iyileştirilmesi gereken kişinin kazanılmaya değmez, kurtarılmaya değmez olduğunu söylemek istemişti. Hayaletlerin biri buydu. İkincisi ilk ve son olarak zayıf bir yüz ve koskocaman gözler ve bir yastığa yayılmış koyu renk saçlar, ve morarmış, durgun, neredeyse iskelet eller halinde hatırladığı annesiydi. Kadının öldüğü gün onu daha önceleri yataktan başka bir yerde görmüş olduğunu söyleseler, inanmazdı buna. Daha sonraları başka türlü hatırladı: Kadının evde dolaşmasını, ev işleriyle uğraşmasını hatırladı. Ama sekiz ve dokuz ve on yaşlarındayken onu bacaksız, ayaksız bir kimse olarak düşünüyordu; sanki sadece o zayıf yüzdü ve günden güne irileşirmiş gibi olan o iki gözdü, kucaklamak ister gibi bütün görmeyi, bütün yaşamayı, son bir korkunç umudu kırılma ve acı çekme ve önceden bilme bakışıyla, ve bu iş olunca sonunda, işitecekti bunu: Bir ses olacaktı, bir çığlık gibi. O zamandan, kadın ölmeden önce, işitebiliyordu onları bütün duvarların arasından. Onlar evdiler: O ise içlerinde yaşıyordu, fiziksel ihanetin karanlık ve herşeyi saran ve sabırlı yeniden yeşermelerinin içinde. O ve annesi bunların içinde iki küçük za-

yıf hayvan gibi, ara sıra babasının da girdiği inde, mağarada yaşıyorlardı —kendilerine uzak, yabancı bir adam, bir tehlike neredeyse: Bedenin sağlığı böylesine çabuk değiştirir ruhu. Yabancıdan da fazlaydı: Bir düşmandı. Onlardan başka türlü kokuyordu. Başka türlü bir sesle, neredeyse başka türlü kelimelerle konuşuyordu, sanki başka türlü bir dünyada başka türlü bir ortamda yaşamaya alışmıştı; çocuk yatağın yanında çömelirken duyabiliyordu adamın odayı doldurduşunu kaba saba sağlığı ve bilinçsiz aşağılamasıyla, o da onlar kadar çaresiz ve şaşkın.

Üçüncü hayalet zenci kadın, köleydi, oğul ve gelini eve geldiklerinde o sabah arabaya binip giden. Bir köle olarak gitmişti; '66'da hâlâ bir köle olarak döndü, bu keresinde yürüyerek - koskocaman bir kadın, yüzü hem huysuz hem de durgun: İki sahne arasındaki kapkara tragedya maskı. Efendisinin ölümünden sonra ve artık ne onu ne de kocasını - efendinin ardından savaşa giden ve efendisi gibi geri gelmeyen «oğlan» - efendisinin taşınmış ve gittiği zaman başında kadını bırakmış olduğu kırdaki evden ayrılmayı kabul etmedi. Babanın ölümünden sonra oğul gitti, evi kapamaya ve babasının özel eşyalarını götürmeye, ve kadına da bir gelir bağlamak istedi. Kadın yadsıdı. Evden ayrılmayı da yadsıdı. Kendi küçük mutfak bahçesini yaptı ve orada yaşadı, bir başına, kocasının dönmesini bekleyerek, ve öldüğü söylentilerine inanmayı da yadsıdı. Söylentiydi sadece, belirsizdi: Grant'ın Jefferson'daki depolarını yok etmek için Van Dorn'un süvarilerinin baskınında efendisinin ölmesinden sonra zencinin nasıl avutulmaz hale geldiği. Bir gece ordugâhtan yok oldu. Çok geçmeden hikâyeleri işitilmeye başlandı düşman cephesi yakınlarında Güneyli ileri karakolları tarafından yakalanan çılgın bir zencinin, Yankee'lerin fidye için ellerinde tuttukları kayıp efendisi hakkında hep aynı karmakarışık hikâyeyi anlatıp duran. Efendisinin ölmüş olabileceği fikrini bir an için bile kabul ettirememişlerdi adama. «Yok, yok,» diyordu. «Gail efendimi öldüremezler. Onu öldüremezler. Bir Hightower'ı öldürmeye cesaret edemezler. Cesaret edemezler. Bir yere saklamış olmalılar, onunla benim efendinin çaydanlığına sakladığımız parayı sızdırmaya çalışıyorlar. Bütün is-

tedikleri bu.» Her seferinde kaçıyordu ellerinden. Sonra bir gün Federal ordu hatlarından gelen bir haberle duyuldu ki bir zenci bir Yankee subaya kürekle saldırmıştı, subayı hayatını korumak için onu vurmak zorunda bırakarak.

Kadın uzun bir süre inanmadı buna. «Bunu yapacak kadar salak olmadığından değil,» diyordu. «Ama bir Yankee'yi görse bile anlamazdı ki Yankee olduğunu kürekle vursun.» Bir yılı aşkın bir süre söyledi bunu. Sonra bir gün oğulun evinde ortaya çıktı, on yıl önce ayrıldığı ve bundan sonra bir daha ayak basmadığı eve, eşyasını bir mendille bohçalamış olarak. İçeri girdi ve dedi ki: «İşte geldim. Kutuda yemek pişirecek kadar odununuz var mı?»

«Artık serbestsin,» dedi oğul ona.

«Serbest mi?» dedi. Durgun ve düşünceli bir aşağılamayla konuşuyordu. «Serbest mi? Serbestlik ne işe yaradı Gail Efendi'yi öldürüp bizim herifi de Tann'nın bile yapacağından daha salak yapmaktan başka? Serbest mi? Serbest falan deme bana.»

Bu da üçüncü hayaletti. Bu hayaletle çocuk («ve o da bir hayaletten pek fazla değildi, o zamanlar,» diye düşünüyor şimdi aynı çocuk solan pencerenin yanında) hortlak hakkında konuşurdu. Yorulmazlardı hiç: Çocuk kendinden geçmiş, uyanık, yarı korkulu ve yarı sevinçli, ve yaşlı kadın dalgın ve yabanıl üzüntü ve gururla. Ama bu, çocuk için, zevkin sakin titreyişiydi sadece. Kendisine anlatıldığı ve inandığı şekilde dedesinin tam tersine «yüzlerle» adam öldürmüş olduğu bilgisinde, ya da zenci Pomp'un öldüğü zaman bir adamı öldürmeye çalışması olgusunda korkulacak bir şey görmüyordu. Korkmuyordu çünkü hortlaktılar sadece, etten kemikten halleriyle hiç görülmemişlerdi, kahraman, sade, ılıktılar; oysa bildiği ve korktuğu babası hiç ölmeyecek olan bir hayaletti. «Onun için şaşılacak şey değil,» diye düşünüyor, «bir kuşak atlamış olmam. Şaşılacak şey değil hiç babam olmaması ve daha ışığı görmeden yirmi yıl önce bir gece ölmüş olmam. Ve hayatımın başlamadan bittiği yere ölmek üzere dönmemin benim için tek kurtuluş yolu olduğu.»

Seminerdeyken, oraya ilk gelişinden sonra, kasaba yaşlılarına, kendi isteğiyle teslim olduğu kilisenin alınyazısı olan yü-

ce ve kutsal kişilere bunu nasıl anlatacağını düşünürdü sık sık. Nasıl gidecek ve anlatacaktı onlara, «Dinleyin. Tanrı beni Jefferson'a çağırmalı çünkü benim hayatım orada öldü, vurulup düştü eyerinden dörtnala giden bir atın Jefferson'da bir sokakta bir gece bundan yirmi yıl önce daha hiç doğamadan.» Bunu söyleyebileceğini sanıyordu, önceleri. Anlayacaklarına inanıyordu. Gitti oraya, bunu bir meslek olarak seçti, ve amacı da oydu. Ama bundan daha fazlasına da inanıyordu. Kiliseye de inanıyordu, bütün dallarına ve bütün hatırlattıklarına. Yeryüzünde bir tek sığınak varsa bunun da kilise olduğuna durgun bir neşeyle inanıyordu; doğruluk çırılçıplak ve utançsız ve korkusuz yürüyebilse, ancak seminerde yürüyebileceğine inanıyordu. Kendisini çağıran sesi işittiği zaman sanki geleceğini, hayatını görmüştü, eldeğmemiş ve bütün ve bozulmaz her yanından, klasik ve huzur dolu bir vazo gibi, ve burada ruh yaşamının sert rüzgârından korunmuş olarak yeniden doğabilir ve böylece ölebilirdi, huzur içinde, atlatılmış rüzgârın uzaktan gelen sesiyle sadece, bir avuç bile tutmayan atılacak çürük tozla. Seminer kelimesinin anlamı buydu: Arasında engellenmiş ve giyimden usanmış ruhun korkmadan ve ürkmeden kendi çıplaklığını düşünmek için huzuru yeniden öğreneceği sessiz ve güven veren duvarlar.

«Ama doğrudan başka şeyler de var gökyüzünde ve yeryüzünde,» diye düşünüyor, özetliyor, sessizce, soru sormadan, gülümsemeden; tam sorgusuz ve tam gülümsemesiz de değil. Çöken karanlığın içinde oturmuş, beyaz sargılı başı her zamankinden iri ve her zamankinden daha hortlağımsı gözüküyorken, düşünüyor, «Gerçekten de daha çok şeyler var,» düşünüyor zekânın insana buhran anlarında biçimler ve seslerle kendini doğruya karşı savunması için verilmiş gibi olduğunu. Pişman olamaması gereken bir şeyi vardı hiç değilse: Söylemeyi tasarladığı şeyi kasaba yaşlılarına söylemek yanlışını yapmamıştı. Bu kadarını anlayacak duruma gelmesi için seminerde bir yıl yetmişti. Ve daha fazlası, daha kötüsü: Bunu öğrenmekle, elde ettiği bir şeyi yitireceği yerde, bir şeyden kaçmış olmuştu. Ve elde ettiği bu şey de aşkın yüzünü ve biçimini renklendirmişti.

Okuldaki papazlardan, öğretmenlerden birinin kızıydı. Onun gibi kız da ailesinin tek çocuğuydu. Kızın çok güzel olduğuna hemen inandı, çünkü onu daha görmeden önce sözünü işitmişti ve görünce de hiç görmüş olmadı zihninde önceden yaratmış olduğu yüzden dolayı. Kızın bütün hayatı boyunca orada yaşayıp da güzel olmamasına inanamıyordu. Yüzün kendisini üç yıl görmedi. O zamana kadar iki yıldan beridir bir ağaç kovuğuna birbirlerine mektuplar koymaktaydılar. İnanıyordu ki bu fikir aralarında aynı anda doğmuştu, ikisinden hangisi ilk düşünmüş, söylemiş olursa olsun. Oysa gerçekte fikri kızdan ya da kendinden almış değildi, bir kitaptan almıştı. Ama kızın yüzünü hiç görmedi. Çeneleşmek üzere fazla keskince daralan ve hoşnutsuzlukla tutkulu küçük elipsi görmedi (kız ondan bir ya ya da iki ya da üç yaş büyüktü, ve o bunu da bilmiyordu, hiçbir zaman bilmeyecekti). Görmemişti üç yıldan beridir kızın gözlerinin onu neredeyse umutsuz bir hesaplılıkla süzdüğünü, köşeye kıstırılmış bir kumarbazınkiler gibi.

Sonra bir gece gördü onu, baktı ona. Kız birdenbire ve yabanılca evlilikten konuştu. Bir ön hazırlığı ya da uyarması olmamıştı. Adam düşünmemişti bile bunu, bu kelimeyi. Kabullenmişti çünkü öğretim üyelerinin çoğu evliydi. Ama onun gözünde evlilik kutsanmış ve yaşayan bir fiziksel yakınlık içinde erkekler ve kadınlar değildi, birbirlerine bir zincir gölgesiyle zincirlenmiş iki gölge gibi yaşayanlar arasına getirilmiş ve orada varoluşunu hâlâ sürdüren bir ölü durumdu. Alışıktı buna; bir hortlakla büyümüştü. Sonra bir akşam kız konuştu birdenbire, yabanılca. Sonunda kızın şimdiki hayatından kaçmak sözüyle ne demek istediğini anlayınca hiç şaşkınlık duymadı. Fazla masumdu. «Kaçmak?» dedi. «Neden kaçmak?»

«Bundan!» dedi kız. Yüzünü ilk olarak yaşayan bir yüz gibi gördü, istek ve nefretin önünde bir maske gibi: Gerilmiş, kör, tutkuyla başına buyruk. Aptal değil: Sadece kör, umursamaz, umutsuz. «Bütün hepsinden! Hepsinden! Hepsinden!»

Şaşırmadı. Hemen inandı kızın haklı olduğuna, ve kendisinin durumu anlayamamış olduğuna. Hemen inandı ki seminer konusunda inancı başından beri yanlıştı. Çok ciddî bir şekilde ters değil, ama yanlış, eğri. Belki kendi de şüphelenmeye

başlamıştı, o zamana kadar bunu anlamaksızın. Belki bundan ötürü anlatmamıştı henüz onlara Jefferson'a niçin gitmesi gerektiğini. Kıza söylemişti, bir yıl önce, niçin oraya gitmek istediğini, gitmesi gerektiğini, ve nedenini onlara da anlatmak niyetinde olduğunu, kız o henüz göremediği gözleriyle süzerken onu. «Yani,» dedi, «beni oraya göndermeyeceklerini, gitmemi sağlamayacaklarını mı söylemek istiyorsun? Bu nedenin buna yetmeyeceğini?»

«Elbette yetmeyecek,» dedi.

«Ama niye? Doğrusu bu. Aptalca bir şey belki. Ama doğru. Hem sonra kilisenin amacı ne, aptal olan ama doğruyu arayanlara yardım etmek değilse? Niçin beni bırakmasınlar?»

«Ben onlar olsaydım, sen de bana bunu sebep gösterseydin, ben de bırakmazdım.»

«Ha,» dedi. «Anlıyorum.» Ama anlamadı, pek, kendisinin haksız ve kızın haklı olabileceğine inandığı halde. Ve böylece bir yıl sonra kız birdenbire aynı kelimelerle evlilik ve kaçmaktan söz edince şaşırmadı, incinmedi. Sadece düşündü sessizce, «Demek bu aşk. Anlıyorum. Bunda da yanılmışım,» düşünerek önceden düşündüğü ve sonraları da düşüneceği ve başka her erkeğin düşüneceği gibi: En derin kitap bile nasıl yanlış çıkıyor hayata uygulanınca.

Bütün bütün değişti. Evlenmeyi tasarladılar. Bütün bu zaman boyunca kızın gözlerindeki o umutsuz hesaplılığı görmüş olduğunu şimdi anlıyordu. «Belki hakları vardı aşkı kitaplara koymakta,» diye düşündü sessizce. «Belki başka bir yerde yaşayamazdı.» Umutsuzluk içlerindeydi hâlâ, ama şimdi belirli bir tasarıları, seçilmiş bir gün olduğuna göre, daha rahattılar, hesap yapıyorlardı çoğun. Şimdi adamın atanmasından, Jefferson'a gönderilmesinden konuşuyorlardı. «En iyisi hemen işe girişelim,» dedi kız. Ona dört yaşından beridir bu işe girişmiş olduğunu anlattı; şaka yapıyordu belki, tuhaflık yapıyordu. Kız süpürüp attı sözlerini o tutkulu ve atılgan gülümseyişsizliği, neredeyse dikkatsizliğiyle, kendi kendine konuşur gibi söz ediyordu adamlardan, adlardan, görülecek, karşısında dalkavukluk edilecek, ya da gözdağı verilecek kimselerden, ona bir alçalma ve fesat kurma kampanyası çizerek. O dinliyordu. Belki de

umutsuzluktan doğan o tuhaf, soruşturan, solgun gülümseme bile yüzünden eksilmeksizin. «Evet. Evet. Anlıyorum. Anlıyorum..» diyordu öteki konuşurken. Sanki şöyle diyor gibiydi *Evet. Anlıyorum. Anlıyorum şimdi. Demek böyle yapıyorlar, böyle kazanıyorlar. Kuralı bu. Anlıyorum şimdi*

Başlangıçta, demagojiler, alçalmalar, küçük yalanlar Kilise büyükleri arasında istek ve öğüt niteliğinde başka küçük yalanlar ve gözdağı vermelerde yankılanıp bittikten ve Jefferson'a seçildikten sonra, bunu nasıl elde ettiğini unuttu bir süre. Jefferson'a yerleştikten sonrasına kadar hatırlamadı; hele yolculuğunun son aşamasının treni doğduğu yere benzeyen bir memleketten geçerek hayatının doruğuna doğru koşarken hiç hatırlamadı. Ama burada daha değişik bir görünüş vardı, bu değişikliğin bir çocuk gibi yüzünü yasladığı tren penceresinin dışında değil içinde olduğunu bildiği halde, yanındaki karısının yüzünde de şimdi bir isteklilik vardı, açlık ve umutsuzluktan başka. Evleneli daha altı ay geçmemişti. Mezun olduktan hemen sonra evlenmişlerdi. O zamandan beri bir kere bile umutsuzluğu yüzünde çıplak görmemişti. Ama tutkuyu da bir daha görmemişti. Ve gene düşünüyordu sessizce, pek fazla şaşmadan ve belki incinmeksizin de: *Anlıyorum. Demek böyle oluyormuş. Evlilik. Evet. Anlıyorum şimdi*

Tren ilerledi. Pencereye yaslanarak, kaçan memleketi seyrederek, bir çocuğun parlak, mutlu sesiyle konuşuyordu: «Jefferson'a daha önce de gelebilirdim, ne zaman isteseydim. Ama gelmedim. Ne zaman istesem gelebilirdim. Sivil umutsamazlıkla askerî umursamazlık arasında fark var, biliyor musun? Ah, onunkisi umutsuzluğun umursamazlığıydı. Bir avuç adam (subay değilmiş: Sanırım babamla yaşlı Cinthy'nin anlaştıkları tek nokta buydu: Dedemin kılıcı olmadığı, öbürlerinin önünde elinde kılıcıyla dörtnala gitmediği) okul çocuklarına özgü bir korkunç hafiflikle öylesine delice cesur bir oyun oynuyorlardı ki dört yıldır onlarla dövüşen birlikler bile böyle bir şeye kalkışabileceklerine inanamadılar. Her korusunda ve her köyünde bir Yankee ordugâhı olan bir memleketin içinde yüz mil yol alıp bir garnizon şehrine girmek - girerken ve sonra da çıkarken geçtikleri sokağı bile biliyorum. Hiç görmedim, ama nasıl olduğu-

nu tastamam biliyorum. O sokaktaki bir gün sahip olacağımız ve içinde yaşayacağımız evin nasıl olduğunu tastamam biliyorum. Hemen yerleşemeyeceğiz, bir süre. İlkin papaz evinde oturmamız gerekecek. Ama çok geçmeden, olabildiğince çabuk, pencereden bakıp sokağı görebileceğimiz, belki de nal izlerini ve biçimlerini havada, çünkü aynı hava olacak orada toz, çamur gitse bile— Aç, sıska, bağırarak, dikkatle hazırlanmış bir plan gereğince bütün yığınakları ateşe verip kasabadan çıkıyorlar. Hiç yağma falan yok: Ayakkabı, tütün falan için durmak bile yok. Diyorum sana, yağma ya da şan için gelmiyorlardı; umutsuzca yaşamanın yüce gelgit dalgasına binmiş çocuklardı sadece. Çocuk. Çünkü bu. Bu çok güzel. Dinle. Görmeye çalış. Kahramanları yaratan sonsuz gençliğin ve bâkir isteğin güzel biçimi burada işte. İşte budur kahramanların yaptıklarını inanılmazın sınırına böylesine vardıran öyle ki şaşmazsın artık yaptıkları ara sıra ortaya çıkarsa duman arasında tüfek ışıltıları gibi, ve fiziksel ölümleri daha solukları kesilmeden bin yüzlü bir söylenti olursa, paradoksiu gerçek kendi kendinin ırzına geçmiyorsa. Cinthy'nin bana anlattığı bu işte. Ve inanıyorum. Biliyorum. Şüphe edilemeyecek kadar güzel. Bir beyazın beyninden çıkamayacak kadar ince, sade. Bir zenci uydurmuş olabilir. Eğer uydurduysa Cinthy, gene de inanıyorum. Çünkü olgular bile başa çıkamaz böylesiyle. Dedemin takımı kayıp mı oldu, olmadı mı, bilmiyorum. Sanmıyorum olsun. Bence bile bile yaptılar, düşmanın ahırını ateşe veren çocukların, bir tek tahta parçası ya da asma kilit bile almadıkları halde, kaçarken bir komşudan, bir arkadaştan birkaç elma çalmak için durmaları gibi. Hem unutma ki açtılar. Üç yıldır açtılar. Belki buna alışmışlardı. Her neyse, az önce tonlarla yiyecek ve giyecek ve tütün ve içkiyi ateşe vermişlerdi, yağmaya karşı bir komut verilmediği halde hiçbir şey de almamışlardı, ve dönüyorlar şimdi, arkalarında, gerilerinde bütün bunlarla: Kargaşalık, yangın; gökyüzü yanıyor gibi olmuştu herhalde. Görebilirsin bunu, işitebilirsin: Bağırtılar, tüfek sesleri, zafer ve korku bağırtıları, gümbürdeyen nallar, ağaçlar dikilerek kızıl ışığa karşı sanki onlar da korkudan donakalmışçasına, evlerin keskin çatıları patlayan ve sonsal toprağın çentikli kenarı gibi. Oldukça sıkışık bir yer

burası: Sezebiliyorsun, işitebiliyorsun karanlıkta dizginlenen atları, atılırken; silâh gürültüleri; fazla yüksek fısıltılar, hızlı soluklar, sesler hâlâ zafer dolu; arkalarında birliklerin geri kalan kısmı dörtnala geçip gidiyorlar çağıran borulara doğru. Bunu işitmeli, duymalısın: o zaman anlayacaksın. Patlamadan öncesini göreceksin, ateşin ansızın kızıl ışığında atlar açılmış gözleri ve burun delikleriyle savurarak başlarını, terlekeli; madenin pırıltısı, hatırlayabildikleri bütün zaman boyunca bütün istediklerini bir oturuşta yiyememiş yaşayan korkulukların beyaz sıska suratları; belki bir ikisi atından inmişti bile, belki bir ikisi kümese girmişti bile. Bütün bunları çifte patlamadan önce görüyorsun: Sonra kara gene her yer. Sadece bir tek atıştı. 'Ve onun orada olması gerekirdi ille de,' derdi Cinthy. 'Tavuk çalmak. Koskocaman adam, evli oğlu var artık, Yankee öldürmesi gereken bir savaşa gitmiş, elin kümesinde öldürülüyor avcunda bir iki tavuk tüyüyle.' Tavuk çalmak.»

Sesi tizdi, çocuksu, yücelmiş. Karısı kolunu çekiştirmeye başlamıştı bile: *Şşşşşşş! Şşşşşşş! Herkes sana bakıyor!* Ama o kadını işitmişe benzemiyordu hiç. Zayıf, hastalıklı yüzü, gözleri, bir çeşit ışıltı yayıyorlardı. «Bu işte. Kimin ateş ettiğini bilmiyorlardı. Hiçbir zaman öğrenemediler. Öğrenmeye çalışmadılar. Bir kadın olabilir, bir Güneyli askerin karısı olabilir. Böyle düşünmek hoşuma gidiyor. Güzel böylesi. Herhangi bir asker savaşın ortasında öldürülebilir düşman tarafından, savaşı buyuranların ve kurallarını koyanların beğendiği bir silâhla. Ya da bir yatak odasında bir kadın tarafından. Ama bir kümeste, bir çifteyle, kuş avlama silâhıyla olmaz bu iş. Onun için şaşılacak şey mi bu dünyayı asıl ölülerin doldurduğu? Şüphesiz ki, Tanrı onların yerine geçenlere baktıkça, Kendininkini bizlerle paylaşmaktan gocunuyor olamaz.»

«Sus! Şşşşşşşşşş! Bize bakıyorlar!»

Sonra tren yavaşlıyordu kasabaya; kirli varoşlar kaybolarak kaydılar pencerenin yanı sıra. Hâlâ dışarı bakıyordu —zayıf, belirsizce dağınık bir adam üzerinde hâlâ mesleğinin, seçtiği ülkünün kararmamış ışıltısından bir şeyle— sessizce sarıyor ve sarmalıyor ve koruyor aceleci yüreğini, düşünerek sessizce hiç şüphesiz inanan kişinin Bu benimdir, diyeceği köy ya

da tepe ya da evin renginden ya da biçiminden cennete bir şey sürünmüş olması gerektiğini. Tren durdu: Yavaş peron, hâlâ dışarı bakmayla kesintili, sonra iniş ciddî, resmî, eleştiren suratlar arasına: Sesler, mırıltılar, yumuşak ama gene de yargılamayı amaçlayan kesik sözler, henüz kabullenmiş ve (öyle diyelim) önyargılı değil. «Bunu kabul etmiştim,» diye düşünüyor. «Bunu kabul ettiğimi sanıyorum. Ama belki de bütün yaptığım buydu. Tanrı beni bağışlasın.» Toprak neredeyse gözden silindi. Şimdi neredeyse gece. Sargıyla-biçimsiz başının hiç derinliği, hiç katılığı yok; kıpırtısız, açık pencerenin pervazında yatan elleri olan ikiz soluk ak lekelerin üzerinde havada asılı gibi duruyor. Öne eğiliyor. İki anın birbirine değişini duyar gibi oluyor şimdiden: Birincisi hayatının toplamı, her karanlıkla alaca karanlık arası kendini yenileyen, ve içinden yakında *birazdan*'ın çıkıp başlayacağı o havada asılı an. Daha gençken, ağı henüz bekleyemeyecek kadar inceyken, bu an bazan kendini aldatır ve daha zaman gelmediğini bildiği halde onları işittiğine inanırdı.

«Belki de bütün yaptığım, hayatım boyunca bütün yaptığım buydu,» diye düşünüyor, yüzleri düşünerek: Gençliğinden doğal olarak kuşkulanan ve ellerine verdikleri kiliseyi kızını gelin veren bir baba gibi kıskanan yaşlı adamların yüzleri: Çoğu kere, sağlıklı ve saygıdeğer yaşlılık görünüşünün öteki yanı olan, çaresizlik ve kuşku birikimiyle kırışıklı yaşlı adam yüzleri - ayrıca, görünüşün sahibi ve tabisi, görünüşün bu yanına bakmalıdır hep, kurtulamaz bu yanına bakmaktan. «Onlar üzerlerine düşeni yaptılar; kurallara göre oynadılar,» diye düşünüyor. «Bendim başarısız olan, kuralı bozan. Belki de toplumsal günahların en büyüğü budur; evet, ahlâkî günahtır belki de.» Düşünme sessizce akıyor, durgunca, akıp gidiyor, sessiz olan, iddiacı, suçlayıcı, özellikle kederli olmayan biçimlere dökülerek. Kendini gölgeler arasında gölgemsi bir biçim olarak görüyor, paradoksal, bir çeşit yanlış iyimserlik ve bencillikle, Kilise'nin en fazla beceriksizlik ettiği kısımda, düşlerini yeniden kazanmayı umarak, insanların kör tutkuları ve yukarı kalkık elleri ve sesleri arasında, Kilise'nin yeryüzündeki manastıra kapatılmış doruğunda bulmayı başaramadığı şeyi. Ona öyle geliyor ki ba-

şından beri görmüştür hepsini: Kilise'yi yıkan şeyin içerideki-lerin dışarı doğru ve dışarıdakilerin içeri doğru el yordamıyla bir şeyler aramaları değil de, Kilise'yi denetleyen ve çan kulelerin-deki çanları söküp götüren profesyoneller olduğunu. Görür gibi oluyor onları; sonsuz, düzensiz, boş, simgesel, donuk, göğe doğru coşku ve tutkuyla değil yalvarmayla, tehditle, ve kaderle. Dünyanın kiliselerini bir kale duvarı gibi görüyor sanki, ortaçağların şu ölü ve sivriltilmiş kazıklarıyla kurulan barikatları gibi, doğruya karşı ve içinde günah işlenen ve bağışlanılan huzura karşı ki bu da bir insanın hayatıdır.

«Ve ben bunu kabul ettim,» diye düşünüyor. «Boyun eğdim. Yok, daha kötüsünü yaptım: Ona hizmet ettim. Onu kendi isteğimi gerçekleştirmek için kullanarak ona hizmet ettim. Şaşkınlık ve açlık ve candanlıkla dolu yüzlerin beni beklediği bu yere geldim; görmedim onları. Eller benim onlara getireceğimi sandıkları şey için havaya kaldırılmışlardı; ben görmedim onları. Bir inanç getirdim yanımda, belki de insanoğlunun ilk inancını, ki bunu kendi istemimle seçmiştim Tanrı'nın önünde; verilen bu sözü ve bu inancı o kadar değersiz gördüm ki bunu kabul ettiğimin bile bilincinde değildim. Ve karım için bütün yaptığım bu idiyse, ne bekleyebilirdim? Ne bekleyebilirdim rezaletten ve umutsuzluktan ve Tanrı'nın utançla çevrilen yüzünden başka? Belki o anda ona yalnızca açlığımın derinliğini değil aynı zamanda bunun giderilmesinde onun hiç mi hiç payı olmayacağını da gösterdim; belki o anda onu aldatan ve öldüren kişi, utancının ve ölümünün yaratıcısı ve aracı oldum. Ne olsa, Tanrı'nın insanlarca suçlanamayacağı ve sorumlu tutulamayacağı şeyler de vardır herhalde. Olmalıdır.» Düşünme şimdi yavaşlamaya başlıyor. Kuma batmış bir tekerlek gibi yavaşlıyor, dingil, araba, arabayı güden güç daha olanın farkına varmamış.

Suratlar arasında kendini seyreder gibi, hep aralarında, çevrilmiş ve kuşatılmış yüzlerle, sanki kendisini kendi vaız kürsüsünde seyrediyormuşçasına, kilisenin arka tarafından, ya da sanki bir çanakta bir balıkmışçasına. Ve daha da fazlası: Suratlar sanki içinde kendini seyrettiği aynalar. Hepsini tanıyor; kendi yaptıklarını okuyabiliyor onlarda. İçlerinde bir güldürücü

gibi soytarı kılığında bir biçimin yansıdığını görüyor, biraz deli gibi: Dinsizlikten beter bir vaaz veren bir dolandırıcı, sahnesinde durmaya herkesten çok hakkı olduğu o kimseye hiç aldırış etmeksizin, acıma ve sevginin çarmıha gerilmiş biçimini göstereceği yerde onlara, kendi öldürme mesleğinin geçici bir boşluğu sırasında sakin bir tavuk kümesinde bir çifteyle öldürülmüş kabadayı ve arınmamış bir haydutu göstererek. Düşünme tekerleği yavaşlıyor; dingil de anladı şimdi ama araba hâlâ habersiz.

Kendisini kuşatan yüzlerin şaşkınlık, afallama, sonra öfke, sonra korku oynadıklarını görüyor, sanki onun çılgın soytarılıklarının ötesine bakmışlar ve onun arkasında ve onun da haberi olmaksızın ona bakan son ve yüce Yüz'ün Kendisini görmüşlerdi, soğuk, her şeyi bilen kayıtsızlığı dolayısıyla korkunç. Bundan daha fazlasını gördüklerini biliyor o: Hak etmeyi başaramadığı, ve şimdi onu cezalandırmakta kullanılan o güveni gördüklerini; şimdi sanki bu Yüz ile konuşuyormuş gibi geliyor ona: «Belki yerine getirebileceğimden fazlasını üzerime aldım. Ama bu büyük bir suç mu? Bunun için cezalandırılacak mıyım? Gücümün ötesinde olan bir şeyden sorumlu mu tutulacağım?» ve Yüz: «Bir şey başarmak için değildi karını kabul etmen. Kendi bencilliğinin bir aracı olarak aldın onu. Jefferson'a gönderilmeni sağlayacak bir araç olarak; Benim değil, senin kendi amacın için.»

«Doğru mu bu?» diye düşünüyor. «Doğru olabilir miydi bu?» Utanç ortaya çıktığı zamanki gibi görüyor kendisini yeniden. Daha doğmadan sezdiği, kendi düşünmesinden gizlediği şeyi hatırlıyor. Onları yatıştırmak için direnme ve dayanma gücünü ve onurunu verirken gördü kendini, sanki kürsüsünü bir martir gibi elden çıkarmış görünerek, oysa tam o anda içinde, ihanet etmiş yüzünün arkasında, sıçrayan ve utkulu bir yadsıma dalgası yükseliyordu, kalkık dua kitabının ardında güven bulduğunu sanarak, fotoğrafçı resmi çektiğinde.

Sanki gözlüyor kendini, uyanık, sabırlı, usta, kozlarını iyi oynayarak, hiç yakınmadan sürülürmüş gibi göstererek kendini daha seminerden önce istediğini kabul bile etmediği şeye doğru. Ve hâlâ ödünler veriyordu onlara bir domuz sürüsüne

çürük meyvalar fırlatırmış gibi: Memphis'deki kurumla paylaşmakta devam ettiği babasından kalma küçük gelir; izin vererek ona eziyet etmelerine, gece yatağından ormana sürükleyip sopayla dövmelerine, bütün bu işler olurken kasabanın görebileceği ve işitebileceği şekilde dolaşarak ortalıklarda, utanmadan, bir martirin o sabırlı ve şehvetli egosuyla, havası, tavrıyla, *Daha ne kadar sürecek, Tanrım*'ıyla, sonunda, tekrar evine girmiş ve kapısını kilitlemiş olarak, şehvetli ve utkulu bir neşeyle suratından maskesini çıkarıncaya kadar: *Oh. Bu da bitti. Bu da geçti artık. Bu da alındı ve ödendi*

«Ama o zaman gençtim,» diye düşünüyor. «Yapabileceğimi değil, bildiğim kadarını yapmak zorundaydım ben de.» Düşünme çok ağır gidiyor şimdi; anlamalı, sezmeli bunu. Arabanın hâlâ haberi yok yaklaştığı şeyden. «Hem ne olursa olsun, ödedim. Hortlağımı satın aldım, bedelini hayatımla ödedimse bile. Ve kim yasaklayabilir bunu yapmamı? Kendini yok etmek her insanın hakkıdır, başkasını incitmedikçe, kendi için ve kendiyle yaşadığı sürece-» Birdenbire duruyor. Kıpırtısız, soluk almadan, gerçek dehşete dönüşmek üzere bir sıkıntı yayılıyor içine. Kumun farkına vardı şimdi; bunun kavranmasıyla birlikte korkunç bir çaba harcamak üzereymiş gibi bir birikim duyuyor içinde. İlerleme şimdi gene ilerleme, ama yakın geçmişten ayırt edilmiyor şimdi tekerleğe yapışan az önce aşılmış kumlar gibi, onu bundan önce uyarması gereken kuru bir hışırtıyla geri püskürten: «... açıkladım kanma açlığımı, egomu... umutsuzluğunun ve utancının aracı...» ve hiç düşünmeksizin, bir cümle sanki sıçrayıp geriliyor kafatasına, gözlerinin ardına: *Bunu düşünmek istemiyorum. Bunu düşünmemeliyim. Bunu düşünmeye cesaretim yok* Kıpırtısız elleri üzerinde öne eğilerek penceresinde otururken, ter boşanmaya başlıyor gövdesinden, kan gibi fışkırarak, ve boşanarak. Bu andan sonra düşünmenin kumatutsak tekerleği bir ortaçağ işkence aracının amansız ağırlığıyla dönmeye başlıyor, ruhunun, hayatının koparılmış ve kırık vidaları altında: «O halde, bu böyleyse, onun umutsuzluğunun ve utancının aracı bensem, o zaman demek ki kendi dışımda birinin de aracıyım. Ve biliyorum ki elli yıldır toprak bile olamadım: Bir atın dörtnala koştuğu ve tüfeğin patladığı tek bir ka-

ranlık anım. Ve eğer ben ölüm anında dedemsem, o zaman benim karım, onun torununun karısı yani... Torunumun karısını rezil eden ve öldüren, çünkü bırakmadım torunumu ben ne yaşamaya ne de ölmeye...»

Kurtulan tekerlek uzun bir iç çekme sesiyle ileri atılır gibi oluyor. Bu olayın sonrasında kıpırtısız oturuyor, kuruyan teri içinde, ter boşanır ve boşanırken. Tekerlek dönmeye devam ediyor. Hızlı ve düzgün gidiyor şimdi, çünkü artık yükünden kurtulmuş, arabadan, dingilden, hepsinden. Az sonra gecenin içine büsbütün dolacağı havada asılı Ağustos yalazında, sanki kendini doğuruyor ve kuşatıyor ayla gibi bir hafif ışıltıyla. Ayla yüzlerle dolu. Yüzler acı çekmeyle biçimlenmiş değil, hiçbir şeyle biçimlenmiş değil: Korkuyla, acıyla, suçlamayla bile değil. Oldukça durgunlar, sanki bir doruğa yükseliş durumuna kaçmışlar gibi; kendi yüzü de onların arasında. Aslında, hepsi biraz benzeşiyor, görüp gördüğü bütün suratların bir bileşimi. Ama ayırt edebiliyor birbirlerinden: Karısınınki, kasabalılarınkiler, onu yadsıyan cemaatin üyelerinin, onu o gün istasyonda heves ve açlıkla karşılayan; Byron Bunch'ınki; o çocuklu kadınınki; ve o Christmas adlı adamınki. Yalnız bu yüz duru değil. Öbür hepsinden bulanık, sanki daha yakın zamandaki, daha çözülmez bileşikliğin artık durgunlaşmış debelenmeleri içinde gibi. Sonra görüyor ki iki surat uğraşıyor gözüküyorlar (ama kendiliklerinden uğraşmıyor ya da istemiyorlar bunu: Onu biliyor, tekerleğin kendi devimi ve isteği yüzünden böyle) sırayla kendilerini birbirlerinden kurtarmaya, sonra soluyor ve kaynaşıyorlar yeniden. Ama gördü artık, öteki yüzü, Christmas olmayanını. «Şey işte...» diye düşünüyor. «Gördüm, yakınlarda... Şey işte... şu çocuk. O kara tabancalı, otomatik dedikleri. Şey yapan... duğu mutfağa giren... öldüren, ateş eden...» Sonra sanki içinde son bir engellenmiş sel duvarını yıkıyor ve boşalıp gidiyor. Seyrediyor sanki bunu, toprakla temasının kesildiğini duyar gibi oluyor, hafifliyor, hafifliyor, boşalıyor, uçuyor havada. «Ölüyorum,» diye düşünüyor. «Dua etmeliyim. Dua etmeye çalışmalıyım.» Ama etmiyor. Çalışmıyor. «Bütün hava, bütün gökyüzü, yaşayagelmiş bütün yaşayanların yitik ve umursanmayan çığlıklarıyla dolu, haykırıyorlar hâlâ soğuk ve korkunç yıldızlar

arasında kaybolmuş çocuklar gibi... İstediğim o kadar azdı. O kadar az şey bekliyordum. Sanki...» Tekerlek dönüyor. Fırıldak gibi şimdi, soluyor, ilerlemeksizin, sanki adamın içinden boşalan o son sel tarafından döndürülüyormuşçasına, bırakarak gövdesini bomboş ve daha hafif bir unutulmuş yapraktan ve daha bile önemsiz deniz köpüğünden yatarak harcanmış ve durgun hiç ağırlığı olmayan elinin altındaki hiç katılığı olmayan pencere pervazında; öyle ki olabilir şimdi Şimdi.

Sanki sadece beklemişlerdi soluyabilecek bir şey bulsun diye, zafer ve istekle yeniden olumlanabilsin diye, şeref ve gurur ve hayattan arta kalan bu son şeylerle. Yüreğinin üzerinden gökgürültüsünün arttığını işitiyor, binlerle ve gümbürdeyerek. Bir uzun iç çekişi gibi rüzgârın ağaçlarda başlıyor, sonra salınıp giriyorlar görüş alanına, hayalet tozdan bir bulut üstünde gidiyorlar şimdi. Hızla geçiyorlar yanından, eyerlerinde öne eğik, savrulan silâhlarla, eğik ve istekli kargıların uçuşan kurdeleleri altında; gümbürtüyle ve sessiz haykırmayla sürüklenip geçen tepesi atların yabanıl boşları ve adamların savrulan silâhlarıyla patlayan yeryüzünün krateri gibi çentikli bir gelgit dalgası halinde. Hızla geçiyor, gidiyorlar; toz dönüyor göğe doğru emerek, artık iyice bastıran gecenin içinde soluyor. Gene de, penceresinde ileri doğru eğilmiş sargılı başı kocaman ve derinliksiz pervazın üzerindeki ellerinin ikiz lekeleri üzerinde, sanki onları hâlâ işitirmiş gibi geliyor ona: Çılgın boruları ve şakırdayan kılıçları ve ölen gümbürtüsünü nalların.

21

Eyaletin doğu kesiminde, mektuplaşma yoluyla satın aldığı birkaç eski eşyayı almak için yakın zamanlarda Tennessee'ye bir yolculuk yapan bir eşya tamircisi ve satıcısı yaşar. Yolculuğu kamyonetle yaptı, ve kamyonet (arkası kapalıydı ve kapısı arkadaydı) yeni olduğu ve saatte on beş milden hızlı sürmek istemediği için, otel masrafından kurtulayım diye yanına kamp için gerekli takımlar da almıştı. Dönüşünde karısına, yolda başından geçen, o zaman ilgisini çeken ve anlatılmaya değecek kadar eğlenceli bulduğu bir olay anlattı. Bunu ilgi çekici bulmasının ve bir daha anlatınca daha da ilgi çekici bir hale sokabileceğini sanmasının nedeni belki karısının ve kendisinin de pek yaşlı olmamaları, ayrıca da evinden (kendisini sınırlamanın akıllıca bir iş olduğunu düşündüğü hız azlığından ötürü) bir haftadan fazla bir zaman uzak kalmasıydı. Hikâye iki insanla, yolda kamyonetine aldığı iki yolcuyla ilgilidir; Tennessee'ye girmeden önce Mississippi'deki kasabanın adını söylüyor:

«Benzin almaya karar vermiştim ve istasyona girmek için yavaşlıyordum ki bu gençten, hoşyüzlü kızın köşede durduğunu gördüm, sanki biri gelsin de arabasına alsın diye bekler gibi bir hali vardı. Kolları arasında bir şey tutuyordu. İlk önce ne olduğunu görmedim, ve yanındaki herifi de görmedim yanıma gelip konuşuncaya kadar. Önce sandım ki kadının yanında durmadığı için onu görmedim. Sonra baktım, boş bir beton yüzme havuzunun dibinde tek başına dursa gene ilk bakışta görmeyeceğin çeşitten bir adamdı.

«Derken adam yanaştı ve ben de dedim ki, çabucak: 'Memphis'e gitmiyorum, istediğiniz buysa. Jackson, Tennessee'nin ötesine gidiyorum.' Dedi ki,

«'Çok iyi. Tam bize göre. Büyük yardım olur.' Ben de dedim ki,

«'Nereye gitmek istiyorsunuz?' Baktı yüzüme, yalan söylemeye alışık olmayan bir adamın inanılmayacağını bile bile bir yalan düşünmeye çalışacağı gibi. Oraya buraya bakınıyorsunuz, öyle mi?' dedim.

«'Evet,' dedi. 'Tastamam. Geziyoruz sadece. Nereye götürseniz olur.'

«Ben de içeri girmesini söyledim. 'Herhalde beni soyup öldürmeyeceksinizdir.' Gidip kadını aldı ve geldi. O zaman gördüm kolundakinin bir bebek olduğunu, daha yaşını bile doldurmamış bir yaratık. O kamyonetin arkasında kadına yardım etmeye çalışırken sordum, 'Niçin biriniz buraya gelmiyorsunuz?' diye ve konuştular biraz ve sonra kadın gelip koltuğa oturdu ve öteki de benzin istasyonuna dönüp şu deri benzeri karton bavullardan biriyle gelip yatağın üzerine koydu ve o da girdi içeri. Öylece yola çıktık, kadın yanımda kucağında bebekle, ara sıra dönüp bakıyordu arkasına sanki herif kamyonetten düşüp falan bir şeyler yapmasın diye bakarmış gibi. İlk önce karı koca sandım. Hiç düşünmedim, yalnız böyle genç, dinç bir kızın bu herifi nasıl kabul ettiğine şaştım. Adamın bir kötülüğü olduğundan değil. İyi adama benziyordu, bir işi devamlı tutacak ve o işte uzun zaman çalışacak, onu o işte tuttukları sürece de parasının artmasını falan istemeyecek çeşitten bir adamdı. Görünüşü öyleydi. Çalıştığı zamanlar dışında, ortalıkta herhangi bir eşya falan gibi duracakmış gibi görünüyordu. Herhangi birinin, herhangi bir kadının onunla yatmışlığı olmasını düşünemiyorum, yattığını belirtecek bir işaret falan da gösteremezdi zaten kimseye o yattığı kişi.»

Utanmıyor musun? diyor karısı. *Bir hanımın yanında böyle konuşmaya.* Karanlıkta konuşuyorlar.

Nasıl olsa karanlıkta yüzünün kızardığını görmüyorum diyor. Devam ediyor: «O kamp kurduğumuz geceye kadar hiç dü-

şünmediydim. Kadın benim yanımda oturuyordu, ben de onunla konuşuyordum, herkes nasıl konuşursa, ve az sonra Alabama'dan nasıl geldikleri ortaya çıkmaya başladı. 'Biz geldik' deyip duruyordu onun için ben de arkadaki herifi demek istiyor sandım. Nasıl sekiz haftaya yakın zamandır yolda olduklarını. 'Bu yumurcak doğalı sekiz hafta geçmemiştir,' dedim. 'Ya da ben çocuk renginden anlamıyorum.' ve o zaman anlattı üç hafta önce, Jefferson'da doğduğunu, ben de dedim ki, 'Ha. Şu zenciyi linç ettikleri yer. Demek siz de oradaydınız,' ve çenesini kapattı o zaman. Sanki herif ona bu konuda ağzını açma demiş gibi. Böyle olduğunu anladım. Böylece yola devam ettik, gece olurken dedim ki, 'Yakında kasabaya varacağız. Ben kasabada yatmayacağım. Ama siz yarın da benimle gitmek isterseniz, sabah altıda falan gelip sizi otelden alırım,' ve kadın öylece oturdu durdu orada, adamın konuşmasını bekler gibi, ve az sonra konuştu adam,

«'Kamyonetin arkası varken herhalde otellerle uğraşmıyorsunuz,» ama ben bir şey demedim ve kasabaya yaklaşırken gene konuştu, 'Burası büyücene bir kasaba mı?'

«'Bilmiyorum,' dedim. 'Ama herhalde bir pansiyon falan vardır.' O da dedi ki,

«'Ben de düşünüyordum acaba bir turist kampı gibi bir şey var mı diye.' Ben bir şey söylemedim ve o dedi ki, 'Kiralık çadırı falan olan. Buralarda otel fiyatları yüksek, gidecek çok yolu olan insanlar için.' Daha hâlâ söylememişlerdi nereye gittiklerini. Sanki kendileri de bilmiyorlardı, sanki onlar da nereye gideceklerini anlamaya çalışıyorlardı. Ama böyle olduğunu ben bilmiyordum daha o sıra. Ama ne söylememi istediğini biliyordum, ve bunu çıkıp dosdoğru sormayacağını. Sanki Tanrı bunu benim söylememi istiyorsa söyleyecektim ve eğer Tanrı onun bir otele gidip belki üç dolar vermesini istiyorsa da böyle yapacaktı. Onun için dedim ki,

«'Eh, hava sıcak. Sizler birkaç sivrisineğe ve kamyonetteki kuru tahtaların üstünde yatmaya aldırmazsanız.' Ve dedi ki,

«'Yok, yok. Çok iyi olur. Ona izin verirseniz uyuması için.'

Nasıl *ona* dediğine o zaman dikkat ettim. Nasıl tuhaf, sıkkın bir havası olduğuna da dikkat etmeye başladım. Yapmak istediği ama yapmaktan korktuğu bir şeyi yapmaya kendini zorlamaya kararlı bir adama benziyordu. Kendisine olacak bir şeyden korkuyordu demek istemiyorum, ama sanki artık umudu kesilene dek elinden geleni yapıp sonuç alamadığı için aklına getirmektense ölmeyi göze alacağı bir şeyi yapmak üzereydi. Bu daha ben anlamadan önceydi. Neyin nesi olduğunu bir türlü anlayamadım o ara. O gece ve o gece olanlar olmasaydı anlamayacaktım da herhalde Jackson'da benden ayrıldıkları zaman.»

Ne yapmak istiyordu? diyor karısı.

Bekle o kısmına geliyorum. Belki gösterebilirim de sana Devam ediyor: «Derken dükkânın önünde durduk. Daha kamyonet durmadan atladı herif. Sanki ben ondan çabuk yetişecekmişim diye korkar gibi, suratı falan da ışıldıyor öyle çocuk gibi hani sen bir şey yapacağına söz verdikten sonra fikrini değiştirmeden sana bir takım hizmetler yapan bir çocuk gibi. Dörtnala daldı dükkâna ve o kadar fazla paketlerle, kese kâğıtlarıyla çıktı ki önünü göremiyordu, dedim ki kendi kendime, 'Bana bak arkadaş. Bu kamyonette temelli yerleşmeye ve vekilharçlık etmeye niyetliysen.' Sonra geçtik orayı ve az sonra kamyoneti yoldan çıkarıp ağaçların altına çekebileceğim uygun bir yere vardık, ve atladı aşağı gene bizimki, bir koşu gidip kadının inmesine yardım etti sanki kadınla çocuk camdan ya da yumurtadan yapılmaymışlar gibi. Ve suratındaki ifadeye bakılırsa umudu kesilip yapmaya zorlandığı o iş her neyse onu yapmaya kararlı gibiydi, benim ya da kadının önceden yapacağı bir şey bunu engellemedikçe, ve kadın suratına bakıp da bir işler yapacağını anlamadıkça. Ama o zaman bile anlamadım ne olduğunu.»

Neydi? diyor karısı.

Gösterdim ya bir kere. Yeniden görmeye hazır mısın hemencecik?

Şimdi göstermesen de olur. Ama bunda garip bir şey görmüyorum. Bunu yapmak için niye o kadar zaman didindi?

Evli değillerdi de ondan diyor kocası. *Onun çocuğu bile değildi. Ama ben daha anlamamıştım. O gece ateşin yanında, benim işittiğimi bilmeden konuştukları zamana kadar anlayamadım. Artık herif iyice umutsuz bir hale gelinceye kadar. Kadına son bir fırsat tanıyordu herhalde* Devam ediyor: «İşte oralarda koşuşup duruyordu, kamp kurmak için, sonunda iyice bozdu sinirimi: Her işi aynı anda yapmak istiyor, nereden, nasıl başlanacağını bilemiyordu. Onun için gidip ateş yakmak için biraz odun toplamasını söyledim, ve battaniyeleri alıp kamyona yaydım. Biraz kızmıştım o sıra, kendime, bunları başıma nereden sardım diye çünkü şimdi altımda bir şey olmadan ayaklarımı ateşe uzatıp toprakta uyumam gerekecekti. Onun için galiba biraz kızgın ve asık suratlıydım, çalışırken, her şeyi hazırlarken, kadın da sırtını bir ağaca vermiş oturuyordu, bir örtünün altından bebeğe süt veriyor ve ikide bir beni rahatsız etmekten ne kadar utandığını söylüyor, gece ateşin yanında oturacağını çünkü yorgun olmadığını, bütün gün arabada bir şey yapmadan geldiğini anlatıyordu. Derken öteki geldi, bir öküzü kızartacak kadar odunla, ve kadın ona söyledi ve o da gidip kamyonetten o bavulu çıkarıp açtı ve içinden bir battaniye çıkardı. Ondan sonra olanlar oldu. Hani şu resimli romanda iki herif vardı, hep eğilip kalkıp birbirlerine yol veren o iki Fransız, işte tıpkı onlar gibiydi, sanki her birimiz toprakta uyuyabilmek için kalkıp evimizden oralara kadar gelmişiz gibi, hepimiz birbirimizden daha hızlı ve daha kocaman bir yalan atmaya bakıyorduk. Bir ara aklıma gelmedi değil, 'Öyle olsun. Madem toprakta uyumak istiyorsunuz, öyle yapın. Çünkü ben istiyorsam kahrolayım.' Ama anladım herhalde benim kazandığımı. Ya da ben ve o herif kazandık. Çünkü sonunda adam battaniyelerini kamyonete serdi, zaten başından beri bilmeliydik hepimiz böyle olacağını, sonra ben ve adam benim battaniyeyi ateşin yanına serdik. Herhalde bunun böyle olacağını biliyordu. Kadının dediği gibi ta güney Alabama'dan gelmişlerdiyse. Yalnız bir kahve yapıp bir iki konserve ısıtmak için o kadar odunu onun için taşımıştı herhalde. Sonra yemek yedik, ve sonra anladım.»

Neyi anladın? Ne yapmak istiyormuş?

O anda değil. Kadın senden daha sabırlıydı galiba Devam

ediyor: «Yemek yedikten sonra battaniyenin üzerine uzandım. Yorulmuştum, şöyle uzanmak iyi geldi onun için. Dinlemek niyetinde değildim, uyumadığım halde uyur görünmek niyetinde de değildim. Ama arabama almamı istemişlerdi; ille de kamyonuma binin demeyiştim ki. Eğer işitecek kimse olup olmadığına bakmadan konuştularsa bana ne. İşte böylece öğrendim birini aradıklarını, izlediklerini, ya da izlemeye çalıştıklarını. Ya da kadın arıyordu, daha doğrusu. O zaman dedim ki kendi kendime birdenbire. 'Ah-ha. Anasının öğrenmek için pazar günü papazdan sorduğu şeyi cumartesi gecesinden öğrenmeye kalkışmış kızlardan biri bu da.' Adamın adını hiç anmadılar. Hangi yoldan kaçtığını da bilmiyorlardı. Zaten herifin hangi yoldan kaçtığını anlamaları da herifin suçu olmayacaktı bana kalırsa. Onu hemen anladım. Konuşuyordu kadınla, hayatları boyunca bir kamyondan öbürüne ve bir eyaletten ötekine geçebileceklerini, ama gene de herifin izine raslamayabileceklerini anlatıyordu, kadın da orada kütüğün üstünde oturuyordu, bebeği tutarak ve dinleyerek taş gibi sessiz ve taş gibi tatlı ve kandırılması, inandırılması da aşağı yukarı bir taş kadar zor. Dedim ki kendi kendime, 'Ey, arkadaş, bu kadın kamyonetin koltuğunda ve sen de arka ucunda ayaklarını sarkıtıp giderken kadın ilk olarak senin önünde yol almıyordu herhalde bu yolculukta.' Ama bir şey demedim. Sadece yattım orada onlar konuşurken, ya da o konuşurken, alçak sesle. Evlilikten bile söz etmemişti. Ama buydu anlattığı, kadın da dingin ve durgun dinliyordu, sanki bunları önceden de işitmiş ve ona evet ya da hayır demek zahmetine katlanmasının da hiç gerekmediğini bilirmiş gibi. Gülümsüyordu azıcık kadın. Ama öteki bunu göremiyordu.

«Sonra vazgeçti. Kütükten kalkıp uzaklaştı. Ama döndüğü zaman yüzünü gördüm ve vazgeçmediğini anladım. Kadına sadece bir fırsat daha verdiğini ve şimdi artık hiç umudun kalmadığını ve her şeyi göze almak gerektiğini anlamıştı. Başlangıçta yapması gereken şeyi yapmaya ancak şimdi karar vermekte olduğunu söyleyebilirdim ona. Ama herhalde kendisine göre bir nedeni vardı. Her neyse, karanlığın içine yürüyüp onu orada otururken bıraktı, kadının yüzü azıcık aşağı eğik ve o gülümseme hâlâ suratında. Hiç bakmadı bile ardından. Belki

biliyordu adamın sadece kendini kızıştırmaya gittiğini kadının başından beri öğütlediği şeyi yapmak için, kadının kendisinin, öyle açık açık söylemeden, ki bir hanım yapamaz bunu elbette; cumartesi gecesi edinilme bir ailesi olan bir hanım bile.

«Ama galiba bu da değildi. Ya da belki zaman ve yeri uygun bulmadı, bir de seyirci üstelik. Bir süre sonra kalkıp bana baktı, ama ben hiç kıpırdamadım, sonra gidip kamyonete bindi ve bir süre sonra sesi kesilince uyumak üzerere yattığını anladım. Ben de yatıyordum öylece —iyice uyanıktım ben de artık— ve epey bir zaman geçti. Ama biliyordum adamın yakınlarda olduğunu, belki ateşin sönmesini ya da benim iyice uyumamı beklediğini. Çünkü, gerçekten, ateş iyice söner sönmez, yaklaştığını işittim, bir kedi gibi sessiz, ve başımda durup baktı bana, dinleyerek. Hiç ses etmedim; gönlü olsun diye bir iki horultu da çıkarabilirdim ya. Her neyse, kamyonete doğru gitti, tabanlarının altında yumurta varmış gibi yürüyerek, ve ben yattığım yerden onu gözetleyerek dedim ki kendi kendime, 'Arkadaş, bu işi dün gece yapsaydın, şimdi olduğundan altmış mil daha güneyde olurdun bence. Ve iki gece önce yapsaydın ikinizi de görmüş olmayacaktım hayatta.' Sonra azıcık canım sıkıldı. Kadının kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi yapmasından değildi korkum. Aslında, yumurcaktan yanaydım. Onun için. Kız bağırmaya başlayınca ne yapacağıma karar veremiyordum. Bağıracağını biliyordum bir kere, kalkıp kamyona koşsam, herif kaçacaktı, ve koşup gelmesem, uyanık olduğumu ve başından beri gözetlediğimi anlayacak, daha beter ürkecekti. Ama dert edinmemeliymişim hiç. İkisini de ilk gördüğüm an bunu anlamış olmalıydım.»

Dert edinmemen gerektiğini bilmenin nedeni herhalde kadının böyle durumda ne yapacağını önceden öğrenmiş olmandır diyor karısı.

Elbette diyor kocası. *Senin bunu anlamanı istemiyordum. Vay canına. Bu keresinde izimi sakladım sanıyordum.*

Peki, peki, devam et. Ne oldu?

Ne oldu dersin, böyle iri güçlü bir kız, üstelik gelenin o olduğunu da bilmiyor, bir de yumurcak bebek ki kendini başka

bebekler gibi ağlamaktan çatlayabilecek noktaya geldim sanıyor Devam ediyor: «Bağırma çağırma falan olmadı. Ben seyrettim kamyonete tırmanışını yavaşça ve kolayca ve gözden kayboluşunu ve sonra şöyle yavaş yavaş birden on beşe kadar sayılacak bir süre bir şey olmadı, sonra şöyle şaşkın bir ses işittim kadının uyanınca çıkardığı, sanki şaşırmış ve sonra da biraz canı sıkılmış gibi korkmaksızın hiç, ve diyor ki, hem de alçak sesle: 'Ama, Mr Bunch. Utanmıyor musunuz. Üstelik bebeği de uyandırabilirdiniz.' Sonra çıktı kamyonetin arka kapısından. Hızlı değil, ve kendi de inmedi arabadan. Kör olayım kadın onu tutup aşağı yere bırakmadıysa, altı yaşında olsaydı o bebeğini de kaldırıp koyuvereceği gibi, örneğin, ve dedi ki, 'Siz gidin yatın şimdi, biraz uyumaya bakın. Yarın gidecek epey yolumuz var.'

«Öyle utandım ki, bakamadım adama, bir insanoğlunun olanı görüp işittiğini anlamasın diye. Kör olayım çukuru bulup oraya onunla birlikte gizlenmeyi istemediysem. Gizlendim zaten. O da duruyordu kadının koyduğu yerde. Ateş artık iyice sönmüştü ve hemen hiç seçemiyordum onu. Ama onun yerinde olsam nasıl olacağımı, neler duyacağımı düşünebiliyordum. Başım eğik dinliyor olurdum yargıcı, 'Şunu götürün buradan ve hemen asın.' Hiç ses etmedim, az sonra da çekip gittiğini duydum. Çalıların hışırtısını işitiyordum, sanki kör gibi ormana dalmış gibi. Gün ışıdığında dönmemişti.

«Bir şey söylemedim. Ne söyleyeceğimi bilmiyordum. Herhalde çıkagelir, yüzü olsun olmasın, çalıların arasından çıkar gelir deyip duruyordum. Onun için ateşi yakıp kahvaltı hazırladım, ve biraz sonra kamyondan indiğini işittim. Hiç bakmadım. Ama orada çevresine bakınır gibi durduğunu işitebiliyordum, sanki ateşin ya da benim battaniyenin görünüşünden herifin orada olup olmadığını anlayacakmış gibi. Ama ben bir şey demedim, o da bir şey demedi. Toparlanıp yola çıkmak istiyordum. *Onu yolun ortasında bırakamayacağımı* da *biliyordum.* Ve karım benim yollarda güzel bir köylü kızı ve üç haftalık bir bebekle dolaştığımı haber alırsa, kız kocasını aradığını söylese *bile.* Ya da kocalarının ikisini de şimdi. Onun için yedikten sonra dedim ki, 'Eh, yolum uzun, artık başlasam iyi olur.' Hiçbir

şey demedi. Bakınca gördüm ki yüzü her zamanki kadar dingin ve durgundu. Kör olayım şaşırmış falan idiyse. Kadını ne yapacağımı bilemiyordum, o da eşyalarını hazırlamış, bir ağaç dalıyla kamyoneti bile süpürmüştü o karton bavulu yerleştirip kamyonetin arkasında katlanmış battaniyeyle bir çeşit yastık yapmadan önce; dedim ki kendi kendime, 'Nasıl geçindiğine şaşmamalı. Senden kaçıp gittikleri zaman, geride ne bıraktılarsa onu alıp devam ediyorsun.' -'Ben burada gideyim daha iyi,' diyor.

«'Çocuk için zor olacak,' diyorum.

«'Ben tutarım onu.' diyor.

«'Nasıl istersen,' diyorum. Ve çıktık yola, ben oturduğum yerden sarkmış arkaya bakıyordum, biz kıvrımı dönmeden herif sökün etse diye. Ama hiç. Kucağında başkasının çocuğuyla yakalanmak vardır hani. Ben burada hem bir yabancı kadın hem de bir yabancı bebekle kalmışım, arkamızdan gelip de bizi geçen her arabanın kocalar ve karılarla dolu olduğunu sanıyorum, şeriflerden başka. Tam Tennessee çizgisine yaklaşıyorduk ve ben tam ya yepyeni kamyonu yakarım ya da içinde bu kadını verebileceğim bir kadınlara yardım derneği olacak kadar büyük bir kasabaya giderim diye düşünüyordum. Ara sıra dönüp bakıyordum da, belki arkamızdan yayan yola düşmüştür diye, ve onun orada oturduğunu görüyordum suratı bir kilise kadar durgun, havada tutuyordu bebeği sallantılarda da sütünü içsin diye. Baş edemezsin kadınlarla.» Yatakta yatıyor, gülerek. «Yok, yok. Kör olayım kadınlarla baş edebilirsen.»

Sonra ne oldu? Sonra ne yaptı?

Hiç. Sadece oturuyordu, arabada gidiyordu işte, sanki hayatta memleket görmemiş gibi bakıyordu dışarı - yollar ve ağaçlar ve tarlalar ve telefon direkleri. Hiç görmedi onu dolanıp kamyonun arka kapısına gelinceye kadar. Bakması gerekmedi. Bütün yapması gereken beklemekti. Biliyordu ki

O mu?

Elbette. Kıvrımı döndüğümüzde yolun kenarında duruyordu. Duruyordu orada, yüzü olsun olmasın, süklüm püklüm ve kararlı ve durgun da aynı zamanda, sanki son bir kere her şeyi

göze almıştı, tanımıştı son fırsatı, ve şimdi biliyordu artık bir daha her şeyi göze almasının gerekmeyeceğini Devam ediyor: «Bana hiç bakmadı bile. Ben arabayı durdurduğumda o koşuyordu kadının oturduğu arka kapıya. Ve dolandı kamyonun arkasına ve durdu orada, ve kadın şaşırmadı bile. 'Fazla ileri gittim,' dedi. 'Bundan sonra ayrılırsam kör olayım.' Baktı adama sanki başından beri biliyormuş gibi ne yapacağını daha adam bilmeden yapacağını, ve ne yaparsa yapsın, o yaptığını yapmak istemediğini.

«'Size ayrılın diyen olmadı ki.' demez mi?» Gülüyor, yatağında yatarak, gülerek. «Yok, yok. Kimse baş edemez kadınlarla. Çünkü biliyor musun ne düşünüyorum? Bence sadece geziyordu. O aradığı kimseyi bulacağını falan düşünmüyordu. Bulmaya niyeti de olmamıştı zaten ya, bunu adama söylememişti yalnız. Herhalde evinden bir günbatımı uzaklaştığı ilk sefer buydu. Eh buraya kadar da pekâlâ gelmişti, yolda herkese yardım etmişti. Onun için sanırım biraz daha gezip görebildiği kadar görmeye karar vermişti, çünkü sanırım biliyordu bu keresinde bir yerleşti mi, hayatının sonuna kadar yerleşmiş olacağını. Bence böyle. Oturuyordu kamyonda, adamla şimdi, ve yemesi bitmek bilmeyen o bebekle, o zamana kadar on mildir kahvaltı eden, lokantalı vagonda gibi, ve dışarı bakıyor, geçen telefon direkleriyle çitleri seyrediyordu cambazhane gösterisi gibi. Çünkü bir süre sonra dedim ki, 'İşte Saulsbury'ye geldik,' dedi ki o da.

«'Ne?' Ben de dedim ki,

«'Saulsbury, Tennessee,' ve arkama bakıp yüzünü gördüm. Sanki şaşırmak için hazırlanmış, bekliyordu, ve sanki biliyordu şaşırma gelince bundan hoşlanacağını. Ve geldi şaşırma ve gitti hoşuna. Çünkü dedi ki,

«'Vay vay vay. Ne çabuk gidiyor insan. Daha Alabama'dan çıkalı iki ay geçmedi, Tennessee'ye gelmişiz bile.'»

WİLLİAM FAULKNER (NOBEL-1949)

1897 yılında Amerika'da New Albany'de doğdu. Köklü bir geçmişi olan ailesi Amerikan iç savaş yıllarında saygınlığını yitirmişti. Oxford'daki okulunu 10. sınıfta bırakan Faulkner I. Dünya Savaşı'na İngiliz Hava kuvvetlerinde gönüllü olarak katılmıştır. Savaştan sonra Amerika'ya döndüğünde Mississippi Üniversitesi'ne kabul edilmiş, ancak orada bir yıl okuyabilmiştir. Çeşitli işlerde çalıştıktan sonra 1925'de tekrar Avrupa'ya gitmiş ve oradan dönüşünde ilk romanını yayınlamıştır.

1949 yılında Nobel Edebiyat Ödülünü, iki kez de Pulitzer ödülünü kazanan yazar 1962 yılında Oxford'da ölmüştür.

İşlediği konulara yurdu olan ABD'nin güneyini, iç savaş ve siyah-beyaz ilişkilerini temel almıştır.

Yazarın öteki başlıca yapıtları şunlardır: *"Sivrisinekler"*, *"Ses ve Öfke"*, *"Döşeğimde Ölürken"*, *"Kutsal Sığınak"*, *"Yaban Palmiyeleri"*, *"Kent"*, *"Konak"*, *"Tozu Yakalayış"*, *"Bir Masal"*, *"Yaramazlar"*, *"Yenilemeyenler"*.